İBN 'USEYMÎN

HADİS USÛLÜNE GİRİŞ

gurâba

HADİS USÛLÜNE GİRİŞ

Önsöz:

Hamd Allah'a mahsustur. Ona hamdeder, Ondan yardım ve mağfiret diler, Ona tevbe ederiz. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah kimi hidayete iletirse, kimse onu saptıramaz. Kimi de saptırırsa kimse onu hidayete iletemez. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Bir ve tektir, ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed onun kulu ve Rasûlüdür. Allah ona, aile halkına, ashabına, kıyamet gününe kadar güzel bir şekilde onların izinden gidenlere salât ve selâm eylesin.

Gerçek şu ki Allah, Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'i hidayet ile ve hak din ile -onun dinini diğer bütün dinlerin üzerine üstün kılmak üzere- göndermiş, ona kitabı ve hikmeti indirmiştir. (Kitap Kur’ân-ı Kerim, hikmet te sünnettir). Ta ki insanlara kendilerine indirilenleri açıklasın, belki iyice düşünürler, hidayet bulur ve kurtulurlar.

Kitap ve sünnet, yüce Allah'ın kullarına karşı delilinin, kendileri ile ortaya konulduğu iki esastır. İtikâdî ve amelî hükümler, emir ya da yasak itibariyle onlar üzerine bina edilir.

Kur’ân'ı delil gösteren bir kimse bir tek hususu gözönünde bulundurmalıdır. O da nassın hükme delâletini tetkik etmektir. Onun senedine bakmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü Kur’ân-ı Kerim hem lafız, hem de mana itibariyle mütevatir nakil ile kesin bir şekilde sabit olmuştur:

"Şüphe yok ki o zikri (Kur’ân'ı) biz indirdik. Onu koruyacak olanlar da elbette bizleriz." (el-Hicr, 15/9)

Sünneti delil gösteren bir kimsenin ise iki hususu birden gözönünde bulundurması gerekir:

Birincisi, sünnetin Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sübutûnu tesbit etmek. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e nisbet edilen herşey sahih değildir.

İkincisi, nassın hükme delâletini gözönünde bulundurmak.[1]

Birinci husus dolayısıyla Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e nisbet edilenler arasında kabul edilebilir durumda olan ile reddedilmesi gerekenin birbirinden ayırdedilebilmesi için gerekli kanun ve kuralların konulmasına gerek duyulmuştur. İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bu işi yerine getirmiş ve buna "Mustalahu'l-Hadis: Hadis İstilahları, Terimleri" adını vermişlerdir.

Biz ilmî enstitülerin lise kısımlarının birinci ve ikinci sınıfları için kabul edilmiş müfredat programına uygun olarak, bu önemli ilim dalını kapsayan orta hacimde bir kitap hazırladık ve ona "Mustalahu'l-Hadîs" adını verdik.

Bu kitabı iki kısma ayırdık. Birinci kısım birinci senenin müfredat programını, ikincisi ise ikinci sınıfın müfredat programını ihtiva etmektedir.

Yüce Allah'tan bu amelimizi kendi zatı için ihlasla yapılmış, rızasına uygun ve kullarına faydalı kılmasını niyaz ederiz. Şüphe yok ki o, pek cömerttir ve pek lütufkârdır.[2]

---

[1]

[2] Muhammed Salih el- Useymin, Hadis Usulüne Giriş, Guraba Yayınları.

BİRİNCİ KISIM
HADİS ISTILAHLARI

a- Hadis Istılahları İlmi:

Ravinin ve mervinin (rivayet olunanın) kabul ve red bakımından durumunun kendi vasıtası ile bilenebildiği ilim demektir.

---

b- Faydası:

Ravi ile mervîden kabul ve red olunanı bilmektir.

Hadis, Haber, Eser, Kudsî Hadis

Hadis: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e isnad edilen söz, fiil, takrîr ya da niteliktir.

Haber: Hadis anlamındadır. Hadis için yapılan tanım gözönünde bulundurularak nasıl tanımlanacağı da bilinmiş olur. Haberin Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e de, başkasına da isnad edilen rivayet olduğu da söylenmiştir. Bu durumda haber hadisten daha genel ve kapsamlı olur.

Eser ise, sahabiye ya da tabiîye isnad edilendir. Bazan kayıtlı olarak Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e isnad edilenin kastedildiği de olabilir. Bu durumda: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den rivayet edilen eserden... diye söylenir.

Kudsi hadis: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yüce Rabbinden yaptığı rivayettir. Aynı zamanda buna Rabbanî hadis ve ilâhî hadis de denilir.

Buna örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in yüce Rabbinden şöyle dediğine dair yaptığı rivayettir: *"Ben kulumun yanında benim hakkımda zan ettiği gibiyim. O beni andığı vakit, ben onunla birlikteyim. Eğer beni kendi içinde anarsa, ben de onu kendi nefsimde anarım. Eğer beni bir topluluk arasında anarsa, ben de onu onlardan daha hayırlı bir topluluk arasında anarım."*

Kudsî hadis mertebe itibariyle Kur’ân ile nebevî hadis arasında bir yerdedir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim hem lafız, hem mana itibariyle yüce Allah'a nisbet edilir. Nebevî hadis ise hem lafız, hem mana itibariyle Peygamberimize nisbet edilir. Kudsî hadis ise mana itibariyle yüce Allah'a nisbet edilir, ama lafız itibariyle değil. Bundan dolayı kudsi hadis lafzı ibadet kastı ile

okunmaz ve namazda da tilavet edilmez. Kudsî hadisle benzerini getirmek için meydan okumak (tehaddî) sözkonusu değildir. Kur'ân-ı Kerim'in nakledildiği gibi tevatür yoluyla da nakledilmemiştir. Aksine kimi kudsî hadisler sahih, kimi zayıf, kimisi de mevzu (uydurma)dır.

Bize Naklediliş Yolları İtibariyle Haberin Kısımları

Haber bize naklediliş yolları itibariyle: Mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayrılır.

Mütevatir:

Adeten yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmaları imkânsız bir topluluğun rivayet ettiği ve maddi bir şeye isnad ettikleri rivayettir.
Mütevatir, hem lafız, hem mana itibariyle mütevatir sadece manasıyla mütevatir olmak üzere iki kısma ayrılır.
Hem lafız, hem mana itibariyle mütevatir: Ravilerin hem lafzı, hem de manası üzerinde ittifak ettikleri mütevâtir rivayettir.
Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: *"Kim benim aleyhime kasten yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın"* buyruğu buna örnektir. Bu hadisi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den altmışdan fazla sahabi rivayet etmiş bulunmaktadır. Cennetle müjdelenen on sahabi de bunlar arasındadır. Bunlardan da pekçok sayıda kimse rivayet etmiştir.
Mana itibariyle mütevatire gelince: Ravilerin genel anlamı itibariyle ittifak ettikleri, fakat her hadisin özel manası ile münferid kaldığı rivayetlerdir.
Şefaate dair hadisler ile mestler üzerine meshetmeye dair hadisler buna örnektir. Hadis usulü ilmine dair nazım bir metin hazırlayanlardan birisi bu hususta şöyle demektedir:
"Tevatüren gelenler arasında: Kim aleyhine yalan uydurursa...
"Ve kim Allah'tan mükâfat bekleyerek, Allah için bir ev (mescid) bina ederse hadisleri ile
Ru'yet (Allah'ın görülmesi), şefaat ve Havz hadisleri
Bir de mestler üzerine mesh hadisleri vardır. Bunlar bu hadislerin bir kısmıdır."
Her iki kısmıyla mütevatir:

1- İlim ifade eder. Bu da kendisinden nakledildiği zata nisbetinin sahih olduğunun kat'i (kesin) olması demektir.

2- Eğer haber anlamını ihtiva ediyorsa, tasdik edilmesi, eğer istek (emir ve yasak) ihtiva ederse uygulanması suretiyle neye delâlet ediyorsa gereğince amel etmeyi de ifade eder.

Âhâd:

Mütevatirlerin dışında kalanlardır.

Rivayet yolları itibariyle: Meşhur, aziz ve garib olmak üzere üç kısma ayrılır.

1- Meşhur: Üç ve daha fazla kişinin rivayet ettiği fakat tevatür sınırına ulaşmayan rivayettir.

Örneğin: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:

“Müslüman diğer müslümanların dilinden ve elinden kurtulduğu kimsedir.”

2- Aziz: Sadece iki kişinin naklettiği rivayettir.

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:

“Sizden herhangi bir kimse beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz.”

3- Garîb: Sadece bir kişinin naklettiği rivayettir.

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:

“Ameller ancak niyetler iledir ve her kişi için sadece niyeti vardır...”

Bu hadisi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sadece Ömer b. el-Hattab rivayet etmiştir. Ömer'den de sadece Alkame b. Ebi Vakkas rivayet etmiştir. Alkame'den ise yalnız Muhammed b. İbrahim et-Teymî rivayet etmiştir. Muhammed'den sadece Yahya b. Said el-Ensarî rivayet etmiştir. Bunların hepsi de tabiîndendir. Daha sonra Yahya'dan bunu pekçok kimse rivayet etmiştir.

Mertebe itibariyle de beş kısma ayrılır: Sahih li zâtihî, sahih li gayrihî, hasen li zatihî, hasen li gayrihî ve daîf (zayıf)

1- Sahih li zâtihî: Zaptı tam, adaletli ravinin muttasıl bir senedle rivayet ettiği, şaz olmayan ve mertebeden kabule engel bir illeti bulunmayan

rivayettir.

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:

"Allah kim hakkında hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."[1].

Hadisin sıhhati şu üç hususla bilinir:

1- Hadis'in Buhârî ve Muslim'in Sahih'leri gibi hadisleri sahih kabul etmekte sözlerine itimad edilen kimselerin tasnif ettikleri eserlerde bulunması.

2- Hadislerin sahih olduğunu belirtmekte sözüne güvenilen ve bununla birlikte bu hususta müsamahakârlıkla tanınmamış imam (kendisine uyulan önder) bir zatın, hadisin sıhhatini açıkça ifade etmesi.

3- Ravilerinin ve rivayet yollarının tetkik edilmesi.

Eğer sıhhat şartları eksiksiz olarak tesbit edilebilirse, o zaman hadisin sahih olduğuna dair hüküm verilir.

2- Sahih li gayrihî: Bu bir kaç yoldan rivayet edilmesi halinde, hasen li zatihi olan hadistir.

Örnek: Abdullah b. Amr b. el-Âs *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ona bir ordu hazırlamasını emretmiş, fakat deve bulunamamış. Bunun üzerine Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: *"Sen bize zekat zamanı gelene kadar dişi deve karşılığında bizim adımıza deve satın al!"* diye buyurdu. Bunun üzerine bir deveyi iki hatta üç deve karşılığında aldığı oluyordu.

Hadisi İmam Ahmed, Muhammed b. İshak yoluyla, Beyhaki, Amr b. Şuayb yoluyla rivayet etmişlerdir. Bu yolların herbiri tek başına hasen mertebesindedir. Her ikisinin bir arada olması halinde hadis sahih li gayrihî mertebesine çıkar.

Buna "sahih li gayrihî" denilmesinin sebebi şudur: Eğer herbir rivayet yolu tek başına ele alınacak olursa sahih mertebesine ulaşmaz. Her iki rivayet yolu gözönünde bulundurulunca bu hadis kuvvet kazanır ve nihayet sahih li gayrihî mertebesine çıkar.

3- Hasen li zâtihî: Adaletli olmakla birlikte zaptı pek kuvvetli olmayan bir kimsenin muttasıl bir senetle rivayet ettiği, şazlıktan ve reddedilmeyi gerektiren illetten uzak hadistir.

Hasen li zâtihî ile sahih li zâtihî arasındaki tek fark, sahih hadiste zaptın tam olma şartının koşulması ile birlikte, hasen li zatihide bunun şart olmamasıdır.

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:

"Namazın anahtarı taharet (abdest), onun tahrimi (namaza girmek dolayısıyla namazın dışındaki fiillerin haram kılınması) tekbir, tahlili (namaz dışındaki fiillerin mübah olması) ise selam vermektir."

Ebû Dâvûd'un tek başına rivayet ettiği hadisler hasen hadislerdendir. Bu iki hususu (yani, hasen ile sahih arasındaki fark ile bu son cümleyi) İbnu's-Salâh belirtmiştir.

4- Hasen li gayrihî: Zayıf hadisin, biri diğerini telafi edecek ve aralarında yalancı ve yalanla itham olunmuş bir ravi bulunmayacak şekilde birkaç yoldan nakledilmesidir.

Örnek: Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* dua ettiğinde ellerini uzattığı takdirde onları yüzüne sürmeden geri çekmezdi.

Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. Bulûğu'l-Merâm'da (İbn Hacer) dedi ki: Bu hadisin Ebû Dâvûd ve başka eserlerde şahitleri bulunmaktadır. Bunların toplamı hadisin hasen olmasını gerektirir.

Buna hasen li gayrihi deniliş sebebi, herbir rivayet yolu tek başına ele alındığı takdirde hasen mertebesine ulaşamamasıdır. Fakat bütün rivayet yolları gözönünde bulundurulunca bu mertebeye ulaşacak şekilde kuvvet kazandığı görülür.

5- Zayıf: Sahih ve hasen şartlarını taşımayan hadistir.

Örnek: *"Su-i zanda bulunarak insanlardan korununuz"* hadisi.

el-Ukaylî, İbn Adiy, Hatib Bağdâdî, Dımaşk Tarihi'nde İbn Asakir, Müsnedu'l-Firdevs adlı eserinde Deylemî, Nevâdiru'l-Usul adlı eserinde Tirmizî el-Hakim -Sünen sahibi Tirmizî değil-, Tarihlerinde Hakim ve İbnu'l-Carud'un tek başlarına rivayet ettikleri hadislerin zayıf olduğu ihtimali kuvvetlidir.

---

[1] Buhârî ve Muslim.

Âhâd Haberlerin Hükmü

Zayıf hariç olmak üzere âhâd hadisler:

1- Zan ifade eder. Bu da bu rivayetlerin kendisinden naklolunduğu zata nisbetinin sahih olma ihtimalinin ağır olması demektir. Ancak bu zan az önce sözü geçen mertebelerine göre farklılık arzeder. Karineler çoğalır, asıl kaideler de onun muhtevâsının lehine şahitlikte bulunursa bu tür haberlerin ilim ifade ettiği haller dahi olabilir.

2- Eğer bir haber mahiyetinde ise, tasdik edilmesi, eğer bir talep ifade ediyorsa, uygulanması suretiyle delâleti gereğince amelde bulunmak.

Zayıf hadise gelince ne zan, ne de amel ifade eder. Onu delil olarak kabul etmek de caiz değildir, zayıf olduğunu açıklamadan zikretmek de caiz değildir. Terğib ve terhib (teşvik ve korkutma) mahiyetinde olanlar müstesnâ. Bir grup ilim adamı şu aşağıdaki şartlara bağlı olarak zikredilmesini müsamaha ile karışlamışlardır:

1- Zayıflık derecesi ileri olmamalı

2- Terğib ve terhibin sözkonusu edildiği amel, aslı itibariyle sabit olmalı

3- Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in onu söylediğine itikad etmemeli (kesin olarak inanmamalı)

Buna göre böyle bir hadisin teşvik ile ilgili hususlarda zikredilmesinin faydası, kişiyi teşvik edilen bir amele teşvik etmek olur. Bu da sevap kazanmak ümidinden ötürü sözkonusudur. Eğer bu yolla sevap elde edilirse mesele yok. Öyle olmazsa ibadette gayret ortaya koymasının ona zararı olmaz ve emrolunan işi yapmak dolayısıyla sözkonusu olan asıl sevabı da kaçırmamış olur.

Terhib (korkutmak) ile ilgili hususlarda zikredilmesinin faydası, ise kişiyi korkutulan bir ameli işlemekten uzak tutmaktır. Çünkü böyle bir cezanın verileceğinden korkulur. Böyle bir işten uzak kalırsa zararı olmaz ve sözü edilen ceza ile de karşı karşıya gelmez.

Li Zâtihî Sahih'in Tanımının Açıklanması

Daha önceden de geçtiği gibi sahih li zâtihî, zaptı tam, adaletli ravilerin muttasıl senedle, şaz olmayan ve kabule engel bir illeti bulunmayan rivayetidir, diye tarif edilmiştir.

Adalet, din ve insanlık ve mertlik bakımından istikamet üzere olmaktır.

Dinde istikamet ise farzları eda, fasıklıkla nitelendirilmeyi gerektiren haramlardan sakınmaktır. Mertlik bakımından istikamet ise kişinin insanlar tarafından övülmesini gerektiren âdâb ve ahlakı yerine getirmesi, insanların kendisini yermelerini gerektiren âdâb ve ahlakı da terketmesidir.

Ravinin adaletli olduğu, bu husustaki yaygın kanaat ile anlaşılır. Meşhur imamlar olan Malik, Ahmed, Buhârî ve benzerleri, bir de bu hususta sözlerine itibar edilen kimselerin bu hususu açıkça ifade etmelerinden anlaşılır.

Zaptın tam olması ise ravinin tehammül ettiği (aldığı) işitilen veya görülen bir rivayeti herhangi bir fazlalık katmadan, eksiltmeden öğrendiği gibi eda etmesi (nakletmesi)dir. Bununla birlikte basit yanlışların zararı olmaz. Çünkü hiç kimse bundan kurtulamaz.

Ravinin zapt sahibi olduğu, onun -çoğunlukla dahi olsa- sika ve hafız ravilere uygun rivayetlerinden ve bu hususta sözüne itibar edilen kimselerin buna dair açık ifadelerinden anlaşılır.

Senedin Muttasıl Olması, her ravinin kendisinden rivayet yaptığı şahıstan dolaysız ya da hükmen rivayet alması demektir.

Dolaysız rivayet alması ya da kendisinden rivayet yaptığı kimse ile karşılaşarak ondan rivayeti dinlemesi ya da görmesi ve filan bana anlattı

(haddesenî) yahut ondan dinledim ya da onu gördüm ve benzeri ifadeler kullanması demektir.

Hükmen ise ravinin rivayet naklettiği kimsenin çağdaşı olan birisinden semâ’ (dinleme) ve görme ihtimalini ifade eden bir lafızla rivayette bulunmasıdır. Mesela filan dedi yahut filandan ya da filan şunu yaptı ve benzeri ifadeler ile rivayet nakletmesi gibi.

Rivayet edenin rivayet naklettiği zat ile çağdaş olmakla birlikte karşılaştıklarının sabit olması şart mıdır yoksa bunun sadece mümkün olması yeterli midir? Bu hususta iki görüş vardır. Buhârî birinci görüştedir, Muslim de ikinci görüşü kabul etmiştir. Nevevi, Muslim'in görüşü hakkında şunları söylemektedir: Muhakkikler onun böyle bir şey söylediğini kabul etmezler. Bizlerin, Muslim'in Sahih'inde bu görüş ile amel etmediği yargısına varışımızın sebebi onun (aynı rivayet ile ilgili) pekçok yolları bir arada zikretmiş olmasıdır. Bu kadar rivayet yolu ile birlikte kendisinin caiz kabul ettiği bu hükmün varlığını kabul etmemize imkan kalmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ancak bu husus müdellis olmayan raviler hakkında sözkonusudur. Müdellis olan bir ravinin hadisinin muttasıl olduğuna hükmetmek, ancak bizzat işittiğini yahut gördüğünü sarahaten ifade etmesi halinde sözkonusu olabilir.

Senedin muttasıl olmadığı iki husus ile bilinir:

1- Kendisinden rivayet nakledilen ravinin temyiz yaşına ulaşmadan önce vefat ettiğinin bilinmesi

2- Ravinin yahutta hadis imamlarından herhangi birisinin o kimseden naklettiği rivayetin muttasıl olmadığını yahut ondan bir şey dinlemediğini ya da ondan diye naklettiği hadisleri rivayet etmediğini açıkça ifade etmesidir.

Şaz olmak: Sika olan bir ravinin ya adaletinin mükemmelliği yahut zaptının eksiksizliği dolayısıyla kendisinden daha tercihe değer olan bir raviye yahut çok sayıdaki ravilere yahut rivayet olunanın olması gereken şekle ya da buna benzer bir duruma muhalif olarak yaptığı rivayettir.

Örnek: Abdullah b. Zeyd'in, Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in abdest alışına dair naklettiği hadise göre o elinde artan sudan başka bir su ile (yani ayrıca su alarak) başını ve kulaklarını meshetti. Bu hadisi bu lafız ile Muslim, İbn Vehb yoluyla rivayet etmiştir.

Yine Beyhaki o yolla fakat; başı için aldığı sudan ayrı kulakları için de su aldı, lafzı ile rivayet etmiştir.

Beyhaki'nin rivayeti şazdır. Çünkü onu İbn Vehb'den rivayet eden sika bir ravi olmakla beraber kendinden sayıca daha çok kimsenin naklettiği rivayete muhaliftir. Zira İbn Vehb'den kalabalık bir topluluk Muslim'in rivayet ettiği lafızla rivayet etmişlerdir. Buna göre Beyhaki'nin rivayeti sahih değildir. Ravileri sika olsalar bile. Çünkü bu rivayet şaz olmak özelliğinden kurtulmamıştır.

Kabule Engel Bir İllet (İllet-i Kâdiha)

Hadisin gerektiği gibi incelenmesinden sonra, onun kabul edilmesini engelleyen bir sebebin bulunduğunun anlaşılmasıdır. Mesela hadisin munkatı yahut mevkûf olduğunun görülmesi ya da ravinin fasık yahut hıfzı kötü ya da bid'atçi olduğu ve rivayet edilen bu hadisin bid'atini pekiştirdiğinin görülmesi ve buna benzer durumların anlaşılması. Bu takdirde hadis, kabul edilmesini engelleyen bir illetten uzak kalamadığı için sahih olarak değerlendirilemez.

Meselâ, İbn Ömer *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

“Ay hali olan bir kadın ve cünup olan bir kimse, Kur’ân'dan hiçbir şey okumaz.”

Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup: Biz bu hadisi ancak İsmail b. Ayyaş'ın, Musa b. Ukbe'den... bir rivayeti olarak biliyoruz, demiştir.

Sened zahiri itibariyle sahihtir, fakat İsmail'in Hicazlılardan naklettiği rivayetin zayıf olması gibi bir illet olduğu belirtilmiştir. Bu da bu tür rivayetlerdendir. Buna göre bu hadis kabul edilmesini engelleyen bir illeti (illet-i kâdiha)den kurtulamayışından ötürü sahih değildir.

Şayet illet, kâdiha değil ise (kabule engel teşkil etmiyor ise) hadisin sahih ya da hasen olmasına engel değildir.

Mesela, Ebu Eyyub el-Ensarî *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

"Kim ramazan ayını oruç tutar, sonra da arkasından şevvalden altı gün tutarsa bütün seneyi oruç tutmuş gibi olur."

Bu hadisi Muslim, Sad b. Said yoluyla rivayet etmiştir. Hadis ondan dolayı illetli görülmüştür. Çünkü İmam Ahmed zayıf olduğunu belirtmektedir. Ancak böyle bir illet kâdiha değildir. Çünkü bazı hadis imamları onun sika olduğunu söylemişlerdir. Diğer taraftan bu rivayeti nakletmekte ona mutabaat edenler de vardır. Muslim'in bu hadisi Sahih'inde kaydetmiş olması da ona göre sahih olduğunu ve bu illetin kabule engel teşkil etmediği kanaatinde olduğunu göstermektedir.

Aynı Hadiste Sahih Ve Hasen Olma Niteliklerinin Birarada Bulunması

Sahih hadisin hasen hadisten ayrı bir kısım olduğu daha önceden belirtilmişti. Bunlar birbirlerinden farklıdırlar; fakat bazen bir hadisin "hasen sahih" diye nitelendirdiğini görebiliyoruz. Aralarındaki bu farklılıkla birlikte bu iki niteliği birarada nasıl anlayabiliriz?

Deriz ki: Eğer hadisin iki rivayet yolu var ise bu şu demektir. Bu iki rivayet yolundan birisi sahih, diğeri hasendir. Böylelikle bu hadiste iki rivayet yolu gözönünde bulundurularak iki nitelik te bulunmuş olur.

Şayet hadisin bir rivayet yolu varsa bu hadisin, sahih mertebesine ulaştı mı, yoksa hasen mertebesinde midir, tereddüt ifade ettiği anlamına gelir.

Munkatı’ Hadis

Munkatı’ sened: Senedi muttasıl olmayan demektir. Daha önce sahih ve hasen hadisin şartları arasında senedin muttasıl olması gerektiği de belirtilmiş bulunmaktadır.

Munkatı’ senedin dört kısmı vardır: Mürsel, muallak, mu’dal ve munkatı:

1- Mürsel: Sahabinin ya da tabiînden olan bir kimsenin peygamberden duymadığı bir şeyi peygambere ref’ etmesi (nisbet etmesi) demektir.

2- Muallak: Senedinin baş tarafları zikredilmeyendir.

Bazen muallak ile bütün senedi zikredilmemiş olan hadis te kastedilebilir. Buhârî'nin: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* her zaman Allah'ı zikrederdi, rivayeti gibi.

Umde müellifi gibi musanniflerin sened zikretmeksizin hadisi, aldıkları asıl kaynaklara nisbet ederek naklettiklerine gelince, hadisin nisbet edildiği asıl kaynağa bakılmadıkça muallak olduğuna hüküm verilmez. Çünkü onu nakleden, hadisi bizzat senediyle nakleden değildir. O fer’ durumundadır, ferin hükmü ise aslın hükmü ile aynıdır.

3- Mu’dal: Senedinde arka arkaya iki ve daha fazla ravinin zikredilmediği hadistir.

4- Munkatı’: Senedinde bir ya da arka arkaya olmamak şartı ile daha fazla ravinin hazfedildiği rivayettir.

Bazan bununla: Senedi muttasıl olmayan herbir rivayetin kastedildiği de olur. Bu durumda sözü geçen bütün bu dört kısmı kapsar.

Meselâ, Buhârî şöyle der: Bize el-Humeydî Abdullah b. ez-Zübeyr anlattı dedi ki: Bize Süfyan anlattı, dedi ki: Bize Yahya b. Said el-Ensarî anlattı, dedi ki: Bana Muhammed b. İbrahim et-Teymî'nin haber verdiğine göre o

Alkame b. Ebi Vakkas el-Leysî'yi şöyle derken dinlemiştir: Ben Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'ı minber üzerinde şöyle derken dinledim: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinledim: *"Ameller ancak niyetler iledir..."* Eğer bu senetten Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* kaldırılacak olursa bu hadise "mürsel" adı verilir.

Şayet "el-Humeydî" zikredilmezse muallak denilir.

Şayet senedinden Süfyan ile Yahya b. Said zikredilmeyecek olursa mu'dal adını alır.

Şayet ondan sadece Süfyan yahutta onunla birlikte et-Teymî de zikredilmeyecek olursa munkatı' adını alır.

Senedi munkatı' hadis zikredilmeyen ravinin durumu bilinmediğinden ötürü bütün kısımlarıyla merduttur. Aşağıdakiler müstesnâ:

1- Sahabinin rivayet ettiği mürsel,

2- İlim ehlinden pekçok kimseye göre tabiînin büyüklerinin[1] rivayet ettiği mürsel, eğer bir başka mürsel ile yahut sahabinin uygulaması, ameli ya da kıyas ile desteklenirse,

3- Muallak: Eğer Buhârî gibi sahih rivayetlerin zikredilmesi esası ile yazılmış bir kitapta kesin ifadeler ile muallak olarak zikredilmişse,

4- Bir başka yoldan muttasıl olarak rivayet edilmiş olup, kabul şartlarını da eksiksiz olarak taşıyorsa.

---

[1]

Tedlîs

Tedlîs: Hadisi gerçekte bulunduğu dereceden daha üstün bir mertebede olduğunu vehmettirecek bir senedle nakletmektir.
Tedlîs iki kısımdır: İsnaddaki tedlîs ve şuyûh Tedlîsi
1) İsnaddaki Tedlîs: Kişinin, karşılaştığı kimselerden duymadığı bir sözü yahut yaptığını görmediği bir fiili o sözü duyduğunu ya da (o fiili) gördüğünü vehmettirecek şekilde rivayet etmesidir. Mesela dedi, yaptı, ya da filandan filan dedi yahut yaptı ve buna benzer ifadeler kullanması.
2) Şuyûh Tedlîsi: Rivayeti naklederek şeyhini (kendisinden hadis aldığı hocasını) meşhur olduğu nitelikten bir başkası ile zikretmesi ve böylelikle onun bir başka ravi olduğu izlenimini vermesidir. Bunu da ya kendisinden yaşça daha küçük olmasından ötürü böyle yapar ve bunu kendisinden daha aşağı mertebede bulunandan rivayet ettiğinin açığa çıkmasını istemez. Yahutta insanların hocalarının fazla olduğunu sanması için ya da başka maksatlarla yapar.
Tedlîs yapanlar pek çoktur. Aralarında zayıf raviler de, sika raviler de vardır. Hasan-ı Basri, Humeyd et-Tavîl, Süleyman b. Mehran, el-A'meş, Muhammed b. İshak, el-Velid b. Muslim gibi. Hadis hafızları tedlîs yapanları beş mertebeye ayırmışlardır:
1- Tedlîs yaptığı ancak nadiren görülenler Yahya b. Saîd gibi.
2- Hadis imamlarının Tedlîs yapmasını muhtemel görmekle birlikte, imamlığı ve yaptığı rivayetlere göre tedlîsinin azlığı dolayısıyla sahihlerde rivayetleri nakledilenler. Süfyan es-Sevrî gibi; yahutta ancak sika bir raviden tedlîs yapanlar; Süfyan b. Uyeyne gibi.

3- Ebu Zübeyr el-Mekkî gibi sikalara bağlı kalmaksızın (herkesten) çokça Tedlîs yapanlar.

4- Çoğunlukla zayıf ve meçhul ravilerin rivayetlerini Tedlîs yaparak nakledenler. Bakiyye b. el-Velid gibi.

5- Bir başka sebep dolayısıyla da zayıf ravi kabul edilenler. Abdullah b. Lehîa gibi.

Müdellisin naklettiği hadis makbul değildir. Ancak kendisi sika bir ravi olur ve kendisinden rivayet naklettiği kimseden doğrudan hadisi aldığını açıkça ifade ederse müstesnâ. Bu durumda mesela, şöyle der: Filanı şöyle derken dinledim, yahut şöyle yaparken gördüm yahut bana anlattı (haddesenî) ve buna benzer bir ifade kullanmalıdır.

Fakat Buhârî ve Muslim'in Sahih'inde Tedlîs yapan sika ravilerden Tedlîs sigası ile gelen rivayetler makbuldür. Çünkü imamlar bu iki kitapta nakledilen rivayetleri herhangi bir ayırım sözkonusu olmadan kabul ile karşılamışlardır.

Muzdarib

Muzdarib: Ravilerin, senedinde ya da metninde ihtilâf ettikleri ve bunların birarada telifine ya da tercihine imkân bulunmayan rivayetlere denir.

Örnek: Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'dan rivayet edildiğine göre o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e: Gördüğüm kadarıyla saçların ağardı demiş, Peygamber bunun üzerine:

"Hud (suresi) ve kardeşleri (benzeri sureler) benim saçlarımı ağarttı" diye buyurdu.

Bu hadis yaklaşık on farklı şekilde rivayet edilmiştir. Mevsul ve mürsel olarak rivayet edildiği gibi Ebu Bekir, Aişe ve Sa’d'dan müsned olarak da rivayet edilmiştir. Telifin (cemin) da, tercihin de mümkün olamayacağı daha başka ihtilaflarla da rivayet edilmiştir.

Şayet cem (rivayetlerin telifi) mümkün olursa cem etmek gerekir ve ızdırab ortadan kalkar.

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Veda haccında ne için ihrama girdiğine dair rivayetler arasında ihtilâf bulunmasıdır. Bu rivayetlerin bazısında onun hac için ihrama girdiği belirtilirken, diğer bazısında o temettu’ haccı için ihrama girmiş, bir diğer kısmında da onun hac ve umreyi birlikte (hacc-ı kıran) yaptığı zikredilmiştir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye der ki: Bunlar arasında herhangi bir çelişki yoktur. O kıran haccı gibi temettu ve haccın amellerini müfred olarak (hacc-ı ifrad gibi) yaptı ve iki ibadet olan umre ve haccı da birlikte (hacc-ı kıran) yaptı. Böylelikle o iki ibadeti birarada yapmak itibariyle hacc-ı kıran yapmış oldu. İki tavaf ve iki ayrı say'den birisini yapmış olması itibariyle

hacc-ı ifrad iki yolculuktan birisini yapmayarak rahat etmiş olması itibariyle de temettu’ haccı yapmış oldu.

Şayet tercih yapma imkânı olursa tercih edilen gereğince amel edilir ve aynı şekilde ızdırab ortadan kalkmış olur. Mesela: Bureyde[1] *Radıyallahu anha*'nın hadisindeki rivayetlerin ihtilafı böyledir. O azad edildiğinde Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* onu kocası ile birlikte evli kalmayı sürdürmek yahut ondan ayrılmak hallerinden birisini seçmekte serbest bırakmıştı. Acaba onun kocası o zaman hür müydü, köle miydi?

el-Esved'in, Âişe *Radıyallahu anha*'dan rivayetine göre kocası hür idi. Urve b. ez-Zübeyr ile Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr'in ondan rivayetine göre ise o köle idi. Her ikisinin rivayeti el-Esved'in rivayetine tercih edilmiştir. Buna sebep ise Urve ile Kasım'ın, Aişe'ye olan akrabalıklarıdır. Çünkü Aişe *Radıyallahu anha*, Urve'nin teyzesi, Kasım'ın halası idi. Esved ise ona akrabalık bağı bulunmayan yabancı birisi olmanın yanında, rivayetinde inkıtâ’ da vardır.

Muzdarib zayıftır, delil olarak gösterilemez. Çünkü onun muzdarib olması ravilerinin zapt sahibi olmadıklarını gösterir. Ancak eğer ızdırab hadisin aslı ile ilgili değilse zarar vermez.

Mesela, Fedâle b. Ubeyd *Radıyallahu anh*'ın hadisindeki rivayetlerin ihtilafı bu kabildendir. Buna göre o Hayber günü oniki dinara bir gerdanlık satın almıştır. Bu gerdanlıkta hem altın, hem de boncuk vardı. Fedâle dedi ki: Ben bunları birbirinden ayırdım. Bu gerdanlıkta oniki dinardan daha fazla altın olduğunu gördüm. Bunu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e söyledim. Altını ayrılmadıkça satılmaz” diye buyurdu.

Bazı rivayetlerde belirtildiğine göre Fedale bu gerdanlığı satın almış, diğer bazı rivayetlerde ise bir başkası kendisine böyle bir gerdanlığı satın alma

hakkında soru sormuş, kimi rivayetlerde de o, gerdanlık altın ve boncuktan idi, kimilerinde altın ve mücevherat idi, kimilerinde ise altın ile birbirine bağlanmış boncuklardı, kimi rivayetlerde oniki dinara, kimilerinde ondokuz dinara, bazısında da yedi dinara satın aldığını belirtmiştir.

Hafız İbn Hacer dedi ki: Bu durum zayıf olmasını (hadisi kastediyor) gerektirmez. Aksine hadisin delil olarak gösterilmesindeki maksat olduğu gibi durmaktadır. Bunda bir ihtilâf yoktur. O da (altın ve diğer maddelerin) ayrılmadıkça satılmasının nehyedilmiş olmasıdır. Bunların cinsi ya da değerinin ne kadar olduğu ile ilgili ifadeler ise bu durumda hadisin muzdarip olmasını gerektirecek şekilde ileri sürülemez.

Aynı şekilde ravinin tayini hususunda ittifak edilmekle birlikte adında, künyesinde ya da benzer bir husustaki ayrılıklar da ızdırabı gerektirmez. Nitekim bu, sahih hadislerde çokça görülen bir husustur.

---

[1]

Metinde İdrâc

Metinde idrâc: Ravilerden birisinin hadise gerekli açıklamayı yapmaksızın kendiliğinden bir söz araya sokuşturmasıdır. Bunu ya bir kelimeyi açıklamak, ya bir hüküm istinbat etmek ya da bir hikmeti beyan etmek için yapar.

İdrâc hadisin başında, ortasında ve sonunda olabilir.

Başında yapılan idrâca örnek: Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği:

"[Abdest azalarını iyice yıkayınız (isbâğl)]. Ayak topuklarının ateşten vay haline!"

Buradaki *"abdest azalarını iyice yıkayınız"* ifadesi Ebu Hureyre'nin sözünden müdrec (derc edilmiş, araya sokuşturulmuş) bir ifadedir. Buhârî'nin yine ondan naklettiği şöyle dediğine dair rivayet bunu açıklamaktadır: Ebu Hureyre dedi ki: Abdest azalarını iyice yıkayınız. Çünkü Ebu'l-Kasım *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: *"Ateşten topukların vay haline!"*

Hadisin ortasında idrâca örnek: Âişe *Radıyallahu anhâ*'nın, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'e vahyin ilk gelişi ile ilgili hadisi gösterilebilir. Orada diyor ki:

"Hira dağında inzivâya çekilir ve orada belli sayılarda geceler boyunca tehannüs [taabbud demektir] ederdi."

Hadisteki "o taabbud demektir" ifadesi ez-Zührî'ye ait müdrec bir sözdür. Bunu Buhârî'nin yine onun yoluyla şu lafızla gelen rivayeti açıklamaktadır: Peygamber Hira mağarasına gider ve orada tehannüs ederdi. (ez-Zührî) dedi ki: [Tehannüs teabbud demektir.] Belli sayıdaki gecelerde (tehannüs ederdi).

Hadisin sonunda idrâca örnek: Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz benim ümmetim kıyamet gününde abdest izleri dolayısıyla elleri ve ayakları nurlanmış olarak çağırılacaklardır.* [Binaenaleyh sizden kim bu nurlanacak kısımlarını uzatabilirse onu yapsın.]

Buradaki "binaenaleyh sizden kim bu nurlanacak kısımlarını uzatabilirse onu yapsın" ifadesi, Ebu Hureyre'nin sözü olup, müdrec bir ifadedir. Bunu sadece Nuaym b. el-Mücemmir, Ebu Hureyre'den naklettiği rivayette zikretmiştir. Ondan Müsned'de nakledilen rivayetinde şöyle dediği zikredilmiştir: "Binaenaleyh kimin... gücü yeterse" ifadesi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sözü müdür, yoksa Ebu Hureyre'nin sözü müdür bilemiyorum, fakat hafızlardan birden çok kişi bunun müdrec bir ifade olduğunu açıklamış bulunmaktadır. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye de: Bunun Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in sözlerinden olmasına imkân yoktur, demektedir.

c- Bir delil bulunmadıkça hadiste idrâc olduğuna hüküm verilemez. Bu da ya ravinin kendi sözüyle veya muteber bir imamın sözüyle ya da sözün kendisinden Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in söylemesinin imkansız olduğunun anlaşılmasıyla bilinir.

Hadiste Ziyade

Hadiste ziyade: Ravilerden birisinin hadisten olmayan bir şeyi hadise katması demektir.

İki kısma ayrılır:

1- İdrâc kabilinden olması: Bu, ravilerden herhangi birisinin hadis olarak değil de kendiliğinden eklediği bir fazlalıktır. Bunun hükmü az önce açıklandı.

2- Bazı ravilerin bu fazlalığın bizzat hadisten olduğunu ifade ederek gelmesi.

Eğer bu ziyade sika olmayan bir ravi tarafından zikredilmiş ise kabul edilmez. Çünkü onun münferiden yaptığı rivayet kabul olunmazken, başkasından ayrı fazladan yaptığı rivayetin reddedilmesi öncelikle sözkonusudur. Şayet bu ziyade sika bir raviden geliyor ise eğer kendisinden daha çok rivayeti bulunan yahut daha sika bir kimsenin rivayeti ile uyuşmuyor ise bu fazlalık kabul edilmez. Çünkü bu durumda bu fazlalık şâz olur.

Mesela, Malik'in Muvatta'daki rivayetine göre İbn Ömer *Radıyallahu anh* namaza başladığı vakit ellerini omuzlarının hizasına kaldırırdı. Başını rükû'dan kaldırdığı vakit de daha aşağı kaldırırdı.

Ebû Dâvûd dedi ki: Bildiğim kadarıyla onları daha aşağı kaldırdığını İmam Malik'ten başkası sözkonusu etmemiştir.

Halbuki İbn Ömer *Radıyallahu anh*'dan Peygamberimize merfû' olarak naklettiği sahih rivayetinde belirttiğine göre; Peygamberimiz namaza başladığı vakit ellerini omuz hizalarına kadar kaldırırdı. Rükû'a vardığında

da, rükû’dan başını kaldırdığında da -herhangi bir fark olmadan- ellerini omuz hizasına kaldırırdı.

Eğer yaptığı fazlalık başkasının rivayetine aykırı değil ise kabul edilir. Çünkü bu rivayette fazla bir bilgi vardır.

Örnek: Ömer *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği hadise göre o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'i şöyle buyururken dinlemiştir: *“Sizden herhangi bir kimse abdest alır ve azanın son noktasına kadar ulaşır yahut abdest azalarını iyice yıkar, sonra da: Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûlüdür, derse mutlaka ona cennetin sekiz kapısı da açılır, hangisinden dilerse girer.”*

Muslim bu hadisi iki yoldan rivayet etmiş olup, bunlardan birisinde *"...Allah'tan başka..."* sözünden sonra *"o bir ve tektir, onun ortağı yoktur"* ziyadesi vardır.

Hadisi İhtisar Etmek

Hadisi ihtisar etmek: Hadisi rivayet edenin ya da nakledenin hadisten bir şeyler hazfetmesi (onları zikretmemesi)dir.

Ancak beş şart ile caizdir:

1- İstisnâ, gaye, hal, şart ve buna benzer hadisin anlamını ihlâl etmemesi

Örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: *"Altını altın karşılığında misli misline olmadıkça satmayınız."; "Mahsulün olgunlaşacağı ortaya çıkmadıkça satmayınız."; "Hakim kızgın iken iki kişi arasında sakın hüküm vermesin."* Kendisine, kadın rüyada ihtilam olduğu takdirde gusletmesi gerekir mi diye soran Um Süleym'e cevap olarak söylediği: *"Suyu gördüğü takdirde evet"* diye cevap vermesi; *"Sizden herhangi bir kimse: Allah'ım dilersen bana mağfiret buyur demesin"; "Mebrur haccın cennetten başka hiçbir mükafâtı yoktur"* gibi.

Bu hadislerde Peygamberimizin *"misli misline olmadıkça"; "Olgunlaşacağı ortaya çıkmadıkça"; "O kızgın iken"; "Suyu gördüğü takdirde";"Dilersen";"Mebrûr"* lafızlarının hazfedilmesi (zikredilmemesi) caiz değildir. Çünkü bu sözleri hazfetmek hadisin anlamını ihlâl eder.

2- Hadisin zikredilmesine sebep teşkil eden bölüm hazfedilmemelidir.

Örnek: Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği şu hadistir: Bir adam Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e şöyle sordu:

"Biz denizde yolculuk yapıyoruz. Beraberimizde az miktarda su taşıyoruz. O su ile abdest alırsak susuz kalırız, deniz suyuyla abdest alabilir miyiz?" Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*:

"O suyu temiz, ölüsü helâl olandır" diye buyurdu.

Burada *"o suyu temiz olandır"* buyruğunun hazfedilmesi caiz değildir. Çünkü hadis bu sebeple sözkonusu edilmiştir. Hadisten maksat ta odur.

3- Hazfedilen bölüm sözlü ya da fiilî bir ibadetin niteliğini açıklamak için zikredilmemiş olmalıdır.

Örnek: İbn Mesud *Radıyallahu anh*'dan gelen rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

"Sizden herhangi bir kimse namazda oturduğu takdirde: "En güzel ibadetler dualar, hoş ve temiz zikirler Allah'a mahsustur. Selam sana ey peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketleri de. Selam bizlere ve Allah'ın salih kullarına şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki, Muhammed onun kulu ve Rasûlüdür" desin.

Burada bu hadiste belirtilen meşru nitelik ile ilgili herhangi bir bölümün -hadiste hazfolduğuna işaret edilmedikçe- hazfedilmesi caiz değildir.

4- Hazfedenin lafızların medlûllerini, anlamı ihlâl eden (bozan) ve etmeyen hazfi bilen birisi olmalıdır ki, farkına varmaksızın anlamı ihlâl eden bir hazifte bulunmasın.

5- Ravinin hadisi ihtisar ettiği yahut eğer tam olarak rivayet ederse ona bir fazlalık kattığı şeklinde hıfzı kötü birisi zannedilecek şekilde itham altında tutulan birisi olmaması gerekir. Çünkü böyle bir durumda hadisi kısaltması hadisin kabulünde tereddüt etmeyi gerektirir ve bu sebeple hadis zayıf olur.

Bu şart bilinen ve tedvin edilmiş kitaplar dışındaki hadisler hakkında sözkonusudur. Çünkü bu kitaplara başvurmak suretiyle tereddüt ortadan kaldırılabilir.

Şayet bu şartlar eksiksiz bulunacak olursa hadisi ihtisar etmek caiz olur. Özellikle de hadisin herbir bölümünü uygun yerinde delil göstermek için hadisin taktî'i (uygun yerlerden kısım kısım ayrılarak rivayet edilmesi) caizdir. Çünkü bu iş, muhaddis ve fukahâ tarafından çokça yapılmıştır.

Fakat daha uygun olan hadisin ihtisâr edilerek rivayet edilmesi halinde hadiste ihtisarda bulunulduğuna işaret ederek: İlâ âhiri'l-hadis (hadisi

sonuna kadar zikretti) yahutta: Zekere’l hadis (hadisin, geri kalan bölümlerini zikretti) ve benzeri ifadeler kullanır.

Mana Yoluyla Hadis Rivayeti

Mana yoluyla hadis rivayeti: Kendisinden hadis rivayet edilenin kullandığı lafızlardan başka lafızlar kullanarak hadisi nakletmek demektir.

Ancak üç şartla caizdir:

1- Dil ve kendisinden rivayette bulunulanın maksadı açısından hadisin anlamını bilmesi.

2- Ravinin hadisin anlamını ezberlemiş olmakla birlikte lafzını unutması sebebiyle bunu gerektiren bir zorunluluğun bulunması.

Eğer lafzını hatırlıyor ise muhatabın dili ile ona anlatmaya gerek duyulması hali dışında değişiklikte bulunması caiz değildir.

3- Lafzın zikir ve benzeri hadislerde olduğu gibi telaffuzları ile ibadet olunan türden olmaması.

Eğer hadisi manasıyla rivayet ederse bunu hissettirecek ifadeler kullanarak hadisin sonunda: "Yahut nasıl buyurmuşsa öyle" ya da "buna yakın ifadelerle..." demesi gerekir. Nitekim Enes *Radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği; mescidde küçük abdestini bozan bedevi ile ilgili olayı anlatan hadis te böyledir: Daha sonra Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* onu çağırdı ve ona dedi ki:

"Bu mescidlerde bu türden küçük abdest ve pisliklerin yapılması uygun değildir. Mescidler ancak yüce Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân okumak içindir." Ya da Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in buyurduğu ifadeler gibi...

Namazda bilmeden konuşan Muaviye b. el-Hakem'in hadisinde de nakledildiği üzere Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* namaz kıldıktan sonra ona şunları söylemişti:

“Şüphesiz bu namazda insanların sözleri türünden şeyler konuşmak uygun değildir. Onda söylenebilecek sözler tesbih, tekbir ve Kur’ân kıraatidir.” Yahut Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in söylediği gibi.

Mevzu (Uydurma) Rivayetler

Mevzu: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* aleyhine yalan olarak uydurulmuş hadistir.

Hükmü: Reddedilmesidir. Böyle bir rivayeti ancak ondan sakındırmak maksadıyla uydurma olduğu açıklanarak zikretmek caiz olur. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

"Her kim yalan olduğunu gördüğü bir hadisi benden diye naklederse o, yalan söyleyenlerden birisidir."[1]

Hadisin uydurma olduğu bir kaç yolla bilinebilir. Bazıları:

1- Hadisi uyduranın bunu itiraf etmesi

2- Hadisin akla aykırı olması. Mesela, iki çelişkili hususu birarada sözkonusu etmesi, imkânsız bir şeyin varlığını dile getirmesi yahut vacip (var olması zorunlu) bir şeyin varlığına aykırı ifadeler taşıması ve benzeri hususlara aykırılığı.

3- Dinde kesin olarak bilinen hususlara muhalif olması. Mesela İslam'ın rükünlerinden birisini kaldırması, faizi ya da benzer bir hükmü helal kılması yahut kıyametin kopacağı zamanı tayin etmesi yahut Muhammed *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sonra bir peygamber gönderilmesinin mümkün olduğunu ifade etmesi ve buna benzer hususlar ihtiva etmesi.

Uydurma hadisler pek çoktur. Bunlardan bazıları:

1- Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in kabrini ziyarete dair hadisler.

2- Recep ayının faziletine ve onda namaz kılmanın üstünlüğüne dair hadisler.

3- Musa *aleyhisselam*'ın arkadaşı olan Hızır'ın hayatta olduğuna ve onun Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in huzuruna geldiğine ve defninde bulunduğuna dair hadisler

4- Çeşitli konulara dair hadisler. Bunların bazısını zikredelim:

"Arapları şu üç sebep dolayısıyla seviniz. Çünkü ben arabım, Kur'ân arapçadır, cennetliklerin konuşacağı dil arapçadır."; "Ümmetimin ihtilâfı rahmettir."; "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyan için çalış, yarın ölecekmiş gibi âhiretin için çalış."; "Dünya sevgisi hertürlü günahın başıdır."; "Vatan sevgisi imandandır."; "En hayırlı isimler hamd ve abd anlamını ihtiva eden isimlerdir."; "Bir satış ve onunla birlikte bir şart yasaklanmıştır."; "Sizin oruç tuttuğunuz gün kurban keseceğiniz gündür. (Kurban bayramının ilk günüdür.)"

Sünneti savunmak ve ümmeti sakındırmak amacıyla mevzu hadisler ile ilgili gerekli bilgileri vermek üzere hadis alimleri pekçok eser telif etmişlerdir. Meselâ:

1- İbnu'l-Cevzî (vefatı 597 H.)'nin *el-Mevzuâtu'l-Kübrâ* adlı eseri. Fakat bütün mevzu hadisleri toplamadığı gibi mevzu olmayan hadisleri de mevzu göstermiştir.

2- Şevkânî (vefatı 1250 h.) *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ahadîsi'l-Mevzûa*. Mevzu olmayan hadisleri mevzu diye göstermek suretiyle bir çeşit gevşeklik göstermiştir.

3- İbn Arrak (vefatı 963 h.) *Tenzihu'ş-Şeria el-Merfua ani'l-Ahbari'ş-Şenia el-Mevdua*. Bu hususta yazılmış en kapsamlı kitaptır.

Hadis uyduranlar pek çoktur. Onların ünlü büyüklerinden bazıları:

İshak b. Necîh el-Malatî, Me'nun b. Ahmed el-Herevî, Muhammed b. es-Saib el-Kelbî, el-Muğire b. Said el-Kûfî, Mukatil b. Ebi Süleyman, el-Vâkidî, İbn Ebi Yahya.

Hadis uyduranlar çeşit çeşittir.

1- Müslümanların akidesini ifsad etmek, İslâmı bozmak, hükümlerini değiştirmek isteyen zındıklar: Ebu Cafer el-Mansur'un öldürdüğü

Muhammed b. Said el-Maslûb (haça gerilerek öldürülen) gibi. Bu Enes'den Peygamberimize merfû’ diye şöyle bir hadis uydurmuştur:

“Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Allah'ın dilemesi müstesnâ. Benden sonra peygamber gelmeyecektir.”

Abdu'l-Kerim b. Ebi'l-Avcâ’ da bu kabildendir. Bunu da Abbasî emîrlerinden birisi Basra'da öldürmüş ve öldürüleceği vakit şunları söylemiştir: “Ben aranızda haramı helal, helali de haram kıldığım dörtbin hadis uydurdum.”

Denildiğine göre zındıklar Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hakkında ondörtbin hadis uydurmuşlardır.

2- Halife ve emirlere yakınlaşmak isteyenler. Gıyas b. İbrahim gibi. Bu, güvercinlerle oynamakta olan Mehdi'nin yanına girince ona: Mü'minlerin emirine hadis naklet, denildi. O da peygamberimize kadar giden uydurma bir sened zikretti ve şöyle dedi: “Deve, ok, at ya da kanatlı (kuş) olması dışında yarış olmaz.” el-Mehdi: Böyle bir şeyi uydurmasına ben sebep oldum, dedikten sonra güvercinleri terketti ve kesilmelerini emretti.

3- Avama yakınlaşarak gözlerine girmek isteyenler. Bunlar avamı teşvik yahut korkutmak ya da mal yahut mevki elde etmek amacıyla garip şeyleri zikrederlerdi. Mescidlerde, toplantılarda dehşete düşülecek şekilde garip şeyler anlatan kıssacılar bu kabildendir.

Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn'den nakledildiğine göre onlar er-Rusâfe mescidinde namaz kılmışlar. Kıssacının biri ayağa kalkarak kıssa anlatmaya koyulup demiş ki: Bize Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn anlattı. Sonra da Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e kadar ulaşan bir sened zikrederek dedi ki: Her kim lâ ilâhe illallah diyecek olursa Allah o kimse için her bir kelimeden gagası altından, tüyü mercandan bir kuş yaratır...

deyip uzunca bir kıssa anlattı. Kıssalarını anlatıp bitirdikten ve bağışları aldıktan sonra Yahya eliyle ona işaret etti. O da bir bağış alacağını düşünerek yanına gitti. Yahya ona: Bu hadisi sana kim nakletti diye sordu. Kıssacı: Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn dedi.

“Yahya: Yahya b. Maîn benim, bu da Ahmed b. Hanbel'dir. Fakat biz hiç de Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hadisinde böyle bir şey duymadık” dedi. Bunun üzerine kıssacı şunları söyledi:

“Ben Yahya b. Maîn'in ahmak olduğunu duyar dururdum. Ancak şu saate kadar bundan emin değildim. Sanki bu dünyada sizden başka Yahya b. Maîn ile Ahmed b. Hanbel yokmuş gibi konuşuyorsun. Ben Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn diye bilinen onyedi kişiden hadis yazdım.” Ahmed elbisesinin yeninin yüzüne örterek:

“Bırak bunu da kalkıp gitsin”, dedi. O da onlarla alay eden bir tavırla kalkıp gitti.

4- Dinî hamaset sahipleri de İslâm’ın faziletli gördüğü işler, bununla alakalı hususlar, dünyaya karşı zâhid davranmak ve buna benzer hadisler uydurmuşlardır. Maksatları ise insanların dine yönelmelerini, dünyaya karşı da zahid olmalarını sağlamaktır. Merv kadısı Ebu Asme Nuh b. Ebi Meryem gibi. Bu tek tek Kur’ân surelerinin faziletleri hakkında bir hadis uydurmuş ve şöyle demiştir: “İnsanların Kur’ân'dan yüz çevirdiklerini Ebu Hanife'nin fıkhıyla, İbn İshak'ın Meğazisiyle uğraştıklarını gördüm.” Bu sözleriyle, bu hadisi bundan dolayı vazettiğini (uydurduğunu) söylemektedir.

5- Bir mezhep, bir tarikat, bir şehir, bir önder ya da bir kabileye taassubla bağlanarak, taassubla bağlandığı şeyin faziletlerine ve onların övülmesine dair hadisler uydurmuşlardır. Meysere b. Abd Rabbih gibi. Bu kimse

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* adına Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh*'ın faziletlerine dair yetmiş hadis uydurduğunu itiraf etmiştir.

---

[1] Muslim

Cerh Ve Ta’dîl

Cerh: Ravinin, rivayetinin reddedilmesini gereken bir niteliğe sahip olduğunu tesbit etmek yahut kabul edilmesini gerektiren bir niteliğe sahip olmadığını belirterek, rivayetinin reddedilmesini gerektirecek şekilde sözkonusu edilmesidir. Ravi hakkında: O kezzâbtır (çok yalancıdır), fasıktır, zayıftır, sika değildir, muteber değildir ya da hadisi yazılmaz, demek gibi.

Cerh mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısma ayrılır:

Mutlak: Ravinin herhangi bir kayıt sözkonusu edilmeden cerh edildiğini belirtmek. Bu her halükârda onun rivayetinin reddedilmesini gerektirir.

Mukayyed: Ravinin şeyh (hoca) ya da taife ya da buna benzer muayyen bir şeye nisbetle cerhedildiğinin sözkonusu edilmesi. Bu o muayyen şey, hakkındaki rivayetinin reddedilmesini gerektiren bir illet olur, başka hususlar için olmaz.

Mesela: İbn Hacer, *et-Takrib*'de Zeyd b. el-Humam hakkında: "Ondan Muslim de rivayet etmiştir" demiştir. O doğru sözlüdür. Fakat es-Sevrî yoluyla gelen hadiste hata eder. Bu durumda onun es-Sevrî'den rivayet ettiği hadisleri zayıf olur, başkaları olmaz. Hulâsa müellifinin İsmail b. Ayyâş hakkındaki: Ahmed, İbn Maîn’in ve Buhârî Şam ehlinden yaptığı rivayetlerde sika olduğunu fakat Hicazlılardan yaptığı rivayette zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda onun Hicazlılardan rivayet ettiği hadisleri zayıf, Şamlılardan rivayetleri zayıf değildir. Yine eğer mesela, Allah'ın sıfatları ile ilgili hadisler de zayıftır, denilecek olursa, diğer hususlara dair hadisler de zayıf olmaz.

Fakat cerhin kayıtlı olarak sözkonusu edilmesinden kasıt, onun bu kayıtlı konuda sika olduğu iddiasını bertaraf etmek ise, başka hususlarda zayıf

olmasına da engel değildir.

Cerhin birtakım mertebeleri vardır:

En yüksek mertebe, bu hususta en ileri noktaya ulaşıldığına delâlet eden ifadelerdir. İnsanlar arasında en yalancı kişidir, yalancılık ta bir rükündür ifadeleri gibi.

Bundan sonra mübalağaya delâlet eden ifadeler gelir. O kezzabtır (çok yalancıdır), vaddâ'dır (çok hadis uydurur) ve deccaldir ifadeleri gibi. En hafifleri ise o leyyin (yumuşak, gevşek), hıfzı kötü ya da hakkında ileri geri konuşulmuştur, anlamındaki tabirlerdir.

Bunlar arasında ise bilinen çeşitli mertebeler vardır.

Cerhin kabul edilmesi için beş şart aranır:

1- Cerh yapanın adaletli olması gerekir. Fâsıkın cerhi kabul edilmez.

2- Uyanık birisi tarafından yapılmalıdır. Gafleti bulunanın (yanılan birisinin) cerhi kabul edilmez.

3- Cerhin sebeplerini bilen birisi tarafından yapılmalıdır. Cerh ve tenkid sebeplerini bilmeyenin cerhi kabul edilmez.

4- Cerhin sebebini açıklamalıdır. Müphem ifadelerle cerh kabul edilmez. Mesela: Zayıftır demek ya da hadisi reddolunur demekle yetinilmez. Ayrıca bunun sebebini de açıklaması gerekir. Çünkü cerhedilmesini gerektirmeyen bir sebeple onu cerhetmeye kalkışmış olabilir. Meşhur olan görüş bu cerhin kabul edilmesidir. İbn Hacer de müphem cerhin -âdil olduğu bilinen kimseler dışında- kabul edilmesini tercih etmiştir. Adil olduğu bilinen kimseler hakkında ise sebebi açıklanmadıkça cerhi kabul etmez.

Tercihe değer olan görüş de budur. Özellikle cerh yapan kişi bu alanın imamlarından (önder alimlerinden) birisi ise.

5- Adaleti mütevatir, imameti meşhur kimse hakkında yapılmamalıdır. Nafi, Şu'be, Malik ve Buhârî gibi. Bu ve benzerleri hakkındaki cerh ifadeleri kabul edilmez.

Ta’dîl: Ravinin rivayetinin kabul edilmesini gerektiren bir sıfata sahip olduğunun, rivayetinin de reddedilmesini gerektiren bir niteliğinin bulunmadığının belirtilmesi suretiyle ravinin sözkonusu edilmesidir. O sikadır, o sağlam birisidir, onda bir beis yoktur ya da hadisi reddolunmaz denilmesi gibi.

Mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısma ayrılır:

1- Mutlak: Ravinin herhangi bir kayıt sözkonusu edilmeden adalet ile anılmasıdır. Bu onun her durumda sika olduğunun belirtilmesi demektir.

2- Mukayyed: Ravinin şeyh, taife ya da buna benzer muayyen bir şeye nisbetle âdil olduğunun belirtilmesidir. O vakit bu, o muayyen şeye nisbetle sika olduğunu -başka hususlarda böyle olmadığını- ifade etmek olur.

O, ez-Zührî'den rivayet ettiği hadisleriyle yahut Hicazlılardan rivayet ettiği hadisleriyle sika birisidir, denilmesi gibi. Onun, kendilerinden rivayet yapması halinde sika olduğu belirtilen hadis rivayetleri dışında sika kabul edilmez. Ancak bundan maksat bu kimselerden yaptığı rivayetinin zayıf olduğu iddiasını bertaraf etmek ise, o takdirde bunların dışındakilerden yaptığı rivayetlerde de sika olmasına engel değildir.

Tadilin mertebeleri vardır: En üstün mertebe, bu hususta en ileri noktada olduğuna delâlet eden ifadelerdir. İnsanların en sikasıdır, sağlam rivayet etmekte en ileri nokta odur, gibi.

Sonra bir ya da iki sıfat ile pekiştirilen sikalıktır. Mesela sikadır, sikadır yahut sikadır, sebt (sağlam)dır ya da buna benzer ifadeler.

En alt mertebesi ise en hafif cerhe yakın olduğunu hissettiren ifadelerdir. Salihtir yahut mukaribdir ya da hadisi rivayet edilir yahut buna benzer ifadeler gibi. Bunun arasında ise bilinen daha başka mertebeler de vardır.

Tadilin kabul edilmesi için dört şart aranır:

1- Tadil yapanın adaletli olması gerekir, fâsık bir kimsenin tadili kabul edilmez.

2- Uyanık olması gerekir. Dış görünüşe aldanan gafil kimsenin tadili kabul edilmez.

3- Adalet sebeplerini bilen bir kimse tarafından yapılmalıdır. Kabul ve red sıfatlarını bilmeyenin tadili kabul edilmez.

4- Rivayetinin reddedilmesini gereken yalancılık, açık fasıklık ya da buna benzer bir husus ile ün salmış bir kimse hakkında yapılmamış olmalıdır.

Cerh ve Ta'dîl Teâruz Ederse (Çatışırsa):

Cerh ve tadilin teâruzu: Ravinin, hem rivayetinin reddedilmesini gerektiren hem de kabul edilmesini gerektiren bir şekilde sözkonusu edilmesidir. Kimi ilim adamları onun hakkında o sikadır derken kimilerinin de o zayıftır demesi gibi.

Teâruzun dört hali sözkonusudur:

1. Hal: Cerhin de, tadilin de müphem bırakılmış olması: Yani her ikisinde de cerh ya da tadil sebebinin açıklanmamış olmasıdır.

Eğer müphem cerhin kabul edilmeyeceği görüşünü benimsiyor isek o zaman tadil edenlerin görüşü kabul edilir. Çünkü vakıada onunla teâruz eden bir husus yoktur.

Eğer kabul edileceği görüşünü benimsersek -ki tercihe değer olan budur- o takdirde teâruz sözkonusu olur. Bu durumda ikisinden tercih edilmeye değer olan kabul edilir. Ya o görüşü söyleyenin adaleti ya da şahsın durumunu bilmek hakkındaki görüş ya da cerh ve tadilin sebepleri ya da sayıca çokluk bakımından tercihe değer görülen kabul edilir.

2. Hal: Her ikisinin de açıklanmış olması yani her ikisinde de cerh ve tadilin sebeplerinin beyan edilmiş olması. Bu durumda cerh kabul edilir. Çünkü cerhi söyleyen fazladan bir şeyler bilmektedir. Ancak tadilde bulunan kimsenin: Ben kendisi sebebiyle raviyi cerhettiği hususu daha iyi biliyorum. O husus ortadan kalkmış bulunmaktadır, demesi hali müstesnadır. O vakit tadil görüşü kabul edilir. Çünkü bu görüşü belirtenin fazladan bir bildiği vardır.

3. Hal: Tadil müphem, cerh açıklanmış ise bu durumda cerh kabul edilir çünkü cerhi kabul edenin fazladan bir bildiği vardır.

4. Hal: Cerhin müphem, tadilin ise açıklanmış olması hali. Bu durumda, tercih edilmeye değer olduğundan ötürü tadil kabul edilir.

Birinci kısım burada sona ermektedir. İkinci kısım: “Hadisin, kendisine izafet edildiği kimse bakımından kısımları” ile başlayacaktır.

İKİNCİ KISIM
HABERİN, KENDİSİNE İZAFET EDİLDİĞİ KİMSE BAKIMINDAN KISIMLARI

Haber kendisine izafet edildiği kimse itibariyle üç kısma ayrılır: merfû’, mevkûf ve maktû’.

a- Merfû’: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e izafe edilendir. Bu da iki kısma ayrılır. Sarih (açık) merfû’ veya hükmen merfû’:

I- Sarih merfû’: Bizzat Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e izafe edilen söz, fiil, takrir, ahlakî vasıf ya da yaratılışının niteliği ile alakalı şeylerdir.

Söze misal: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki:
"Kim bizim bu işimiz üzere olmayan bir iş yaparsa o merduttur."

Fiile misal: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* evine girdiği vakit misvak kullanmakla başlardı.

Takrire misal: Cariye’ye: Allah nerede diye sorduğunda onun: Göktedir demesi üzerine bu hususta Peygamberimizin ona itiraz etmeyip, ikrarda bulunmasıdır.

İşte Peygamberimizin bildiği halde karşı çıkıp reddetmediği herbir söz ya da fiil, sarihan merfû’ takrirî bir hadistir.

Onun ahlakî niteliğine dair örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* insanların en cömerdi, insanların en kahramanı idi. Ondan bir şey istenip de hayır dediği görülmemiştir. Daima güleç yüzlü idi. Yumuşak huylu idi, sert değildi. İki iş arasında muhayyer bırakıldı mı mutlaka onların kolay olanını tercih ederdi. Eğer günah ise o vakit insanlar arasında o işten en uzak kalan o olurdu.

Yaratılışındaki niteliğine dair örnek: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* orta boylu idi. Ne uzun, ne de kısaydı. Omuzları genişti. Saçı kulak yumuşaklarına kadar varırdı. Bazan omuzlarına vardığı da olurdu. Sakalı güzeldi. Sakalında birkaç beyaz kıl vardı.

II- Hükmen merfû': Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e izafe edilmiş hükmünü taşıyan rivayetlerdir. Bu da birkaç türlüdür:

1- Kişisel görüş ile söylenmesi mümkün olmamak, tefsir mahiyetinde olmamak, o sözün sahibi İsrailiyatı kabul etmekle tanınan birisi olmamak şartıyla, sahabenin sözü. Mesela bu söz kıyametin alametleri yahut kıyametin halleri ya da amellerin karşılıkları ile ilgili bir haber ise, şayet kişisel görüş türünden olursa o zaman bu mevkûf olur.

Eğer tefsir mahiyetinde ise aslolan kendi hükmünü almasıdır. Tefsir türü rivayetler mevkûf olur.

Şayet o sözü söyleyen İsrailiyatı kabul etmekle tanınmış birisi ise, bu durumda bu söz İsrailiyata dair bir haber yahut merfû' bir hadis olmak arasındadır. Bu husustaki şüphe dolayısıyla hakkında hadis olduğu şeklinde hüküm verilmez.

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. ez-Zübeyr, Abdullah b. Ömer b. el-Hattab ve Abdullah b. Amr b. el-Âs diye bilinen "el-Abadile"nin Kâb el-Ahbar'dan yahut başkasından İsrailoğullarına dair birtakım haberleri aldıkları muhaddisler tarafından zikredilmiş bulunmaktadır.

2- Kişisel görüş kabilinden olmasına imkân bulunmayan sahabi fiili. Buna örnek Ali *Radıyallahu anh*'ın küsuf namazını herbir rekatte iki rükû'dan fazla rükû' yaparak kılmasını göstermişlerdir.

3- Sahabinin herhangi bir hususu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* dönemine izafe etmekle birlikte peygamberin bu işi bildiğini sözkonusu

etmemesi. Ebu Bekr *Radıyallahu anh*'ın kızı Esma *Radıyallahu anha*'nın: Biz Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde Medine'de iken bir at kestik ve onu yedik, şeklindeki sözü buna örnektir.

4- Sahabinin herhangi bir hususun sünnetten olduğunu söylemesi. İbn Mesud *Radıyallahu anh*'ın: -Namazdakini kastederek- teşehhüdü gizli yapmak sünnettir, demesi gibi.

Şayet bu sözü tabiînden birisi söylerse bunun merfû' olduğu söylendiği gibi, mevkûf olduğu da söylenmiştir. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mesud'un: İmamın iki bayramda aralarını bir oturuşla ayıracağı iki hutbe okuması sünnettir, sözü gibi.

5- Sahabinin: Biz emrolunduk, bize yasak kılındı, insanlara emrolundu ve benzeri sözler söylemesi.

Um Atiyye *Radıyallahu anha*'nın söylediği: Bize iki bayramda hür kadınları (namazgaha) çıkarmamız emredildi; sözü ile; bizlere cenazelerin peşinden gitmek yasaklandı. Bununla birlikte bu hususta kesin bir ifade kullanılmadı, sözü; İbn Abbas *Radıyallahu anh*'ın: İnsanlara (hac sırasında) yapacakları son iş Beytullah'a veda etmeleri olsun diye emrolundu; Enes *Radıyallahu anh*'ın: Bıyıkların kesilmesi, tırnakların kesilmesi, koltuk altlarının yolunması, eteğin traş edilmesi için bize vakit tayin edildi ve kırk günden daha fazla bunları bırakmamamız istendi, şeklindeki sözleri gibi.

6- Sahabinin herhangi bir şey hakkında masiyet hükmünü vermesi. Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'ın ezandan sonra mescidden çıkıp giden kimse hakkındaki: Buna gelince Ebu'l-Kasım *Sallallahu aleyhi vesellem*'e isyan etti, sözü gibi.

Aynı şekilde sahabinin herhangi bir şeyin itaat olduğu hükmünü vermesi de böyledir. Çünkü bir şeyin masiyet ya da itaat olması ancak şariîn nassı ile

tesbit edilebilir. Sahabi ise bu hususta şari'den gelen bir bilgi sahibi değilse, bunu kesin olarak ifade etmez.

7- Hadisi rivayet edenlerin sahabi hakkında hadisi (peygambere) ref' etti ya da rivayet etti, demeleri. Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediğine dair rivayeti gibi: Şifa üç şeydedir. Bir içim bal, hacamat bıçağının yırtması ve bir ateşle dağlamaktır ve ben ümmetime dağlamayı yasaklıyorum, deyip hadisi (peygambere) ref' etti.

Said b. el-Müseyyeb'in, Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayetle naklettiği şu hadis: Fıtrat beş şeydir, yahutta beş şey fıtrattandır: Sünnet olmak, etek traşı yapmak, koltuk altını yolmak, tırnakları kesmek, bıyıkları kesmek.

Aynı şekilde sahabi hakkında: ve hadisi nakletti yahut ona nisbet etti yahut hadisi peygambere kadar ulaştırdı ve buna benzer ifadeler kullanılması da böyledir. Bu tür ibareler açık (sarih) merfû' hükmündedir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hadisi izafe etmekte sarih olmasalar dahi bunu hissettirmektedirler.

b- Mevkûf: Sahabiye izafe edilmekle birlikte merfû' hükmü sabit olmayan rivayettir. Mesela, Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'ın şu sözü böyledir: Alimin yanılması, münafığın kitap ile mücadele etmesi ve saptırıcı imamların hükümleri yıkar.

c- Maktû': Tabiîye ve ondan sonra gelenlerden birisine izafe edilendir.

Örnek: İbn Sîrin'in şu sözü: Bu ilim bir dindir. Buna göre dininizi kimden aldığınıza dikkat ediniz.

İmam Malik'in şu sözü: Açıkta işlemen senin için güzel kaçmayan şeyleri gizlice yapmayı da terket.

Sahabi

Sahabi: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ile ona iman ederek birlikte bulunan yahut onu gören ve bu hal üzere ölen kimsedir.

Buna göre önce irtidad eden, sonra tekrar İslama dönen kimseler de kapsama girer. el-Eş'as b. Kays gibi. Çünkü o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in vefatından sonra irtidad eden kimselerdendi. Daha sonra Ebu Bekir'in huzuruna esir olarak getirildi, tevbe etti. Ebu Bekir *Radıyallahu anh* da onun tevbesini kabul etti.

Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* hayattayken ona iman etmekle birlikte, onunla bir arada olmayan kimseler bu kapsam dışında kalmaktadır. Necaşi gibi. İrtidad edip de mürted olarak ölen kimseler de böyle. Abdullah b. Hatal gibi. O Mekke'nin fethedildiği günü öldürülmüştü. Rabia b. Umeyye b. Halef de Ömer *Radıyallahu anh*'ın halifeliği döneminde irtidad etti ve mürted olarak öldü.

Ashab-ı kiramın sayısı pek çoktur. Kesin olarak onların sayılarını tesbit etmeye imkân yoktur. Fakat yaklaşık olarak yüzondörtbin kişi oldukları söylenmiştir.

Ashabın hepsi sikadırlar ve adaletlidirler. Onlardan bir kişinin dahi rivayeti makbuldür. İsterse bu kişi meçhul olsun. Bundan dolayı, sahabinin cehaleti (kim olduğunun bilinmemesi) zarar vermez, denilmiştir.

Ashab-ı kiramın durumlarına dair anlattıklarımızın delili de şudur: Yüce Allah da, Rasûlü de pek çok nasda onlardan övgüyle sözetmiştir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de onlardan müslüman olduğunu bildiği herbir kişinin sözünü kabul etmiş ve durumu hakkında soru

sormamıştır. İbn Abbas *Radıyallahu anh*'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir bedevi Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e gelerek:

“Ben hilali -ramazan ayı hilalini kastediyor- gördüm dedi.” Peygamberimiz: *“Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ediyor musun?”* diye sorunca, bedevi:

“Evet dedi. Peygamber:

“Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehadet ediyor musun?” diye sordu. Bedevi yine:

“Evet” dedi. Peygamber şöyle buyurdu:

“Ey Bilal kalk, insanlar arasında yarın oruç tutmaları için nida et.”

Bu hadisi Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî rivayet etmiş olup İbn Huzeyme ve İbn Hibban sahih olduğunu belirtmişlerdir.

Herhangi bir kayıt sözkonusu edilmeksizin son vefat eden sahabi Leys’li Âmir b. Vasile olup, Mekke'de hicri 110 yılında vefat etmiştir. O Mekke'de en son vefat eden sahabidir.

Medine'de en son vefat eden sahabi ise Hazrecli Ensardan Mahmud b. er-Rabi'dir. Hicri 99 yılında vefat etmiştir.

Şam bölgesinde Dımaşk şehrinde son ölen sahabi Leys’li Vâsile b. el-Eska'dır 86 hicri yılında vefat etti.

Hıms’da ise Mâzin’li Abdullah b. Busr 96 yılında vefat etti.

Basra'da en son vefat eden sahabi Hazrec’li ensardan Enes b. Malik'tir. 93 yılında vefat etmiştir.

Kûfe'de en son vefat eden sahabi Eslem’li Abdullah b. Ebi Evfâ'dır. Hicri 87 yılında vefat etmiştir.

Mısır'da en son vefat eden sahabi Abdullah b. el-Haris b. Ceze, ez-Zebîdî olup 89 hicri yılında vefat etmiştir.

110 yılından sonra onlardan herhangi bir kimse hayatta kalmamıştır. Çünkü İbn Ömer *Radıyallahu anh* dedi ki: Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* hayatının sonlarında bize bir namaz kıldırdı. Selam verdikten sonra kalkıp dedi ki: “Şu geçen geceniz var ya bundan itibaren yüz yıl sonuna kadar bugün yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse hayatta kalmayacaktır.”[1]
Bu ise Muslim'in, Cabir yoluyla gelen hadiste rivayet ettiği üzere Peygamberimizin vefatından bir ay önce olmuştu.

Ashab-ı kiramdan en son vefat eden kişileri bilmenin iki faydası vardır:

1- Bu nihai tarihten sonra ölen bir kimseden sahabi olduğu iddia etse de kabul edilmez.

2- Bu son tarihten önce temyiz yaşına erişmeyen kimsenin ashab-ı kiramdan rivayet ettiği hadisler munkatı’dır.

Ashab-ı kiramdan bazıları çokça hadis nakletmişler. Bundan dolayı onlardan hadis alan da çok olmuştur. Kendilerinden binden fazla hadis rivayet edilen sahabiler şunlardır:

1- Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*: 5374 hadis

2- Abdullah b. Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*: 2630 hadis

3- Enes b. Malik *Radıyallahu anh*: 2286 hadis

4- Âişe *Radıyallahu anha*'dan: 2210 hadis rivayet edilmiştir.

5- Abdullah b. Abbas *Radıyallahu anh*'dan: 1660 hadis

6- Câbir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'dan: 1540 hadis

7- Ebu Said el-Hudrî *Radıyallahu anh*'dan: 1170 hadis rivayet edilmiştir. Bunlardan çokça hadis rivayet edilmiş olması onların başkalarına göre peygamberden daha çok hadis öğrenmiş olmalarını gerektirmez. Çünkü sahabilerden birisinin az hadis nakletmiş olmasının sebebi, erken vefat etmiş olması olabilir. Peygamberimizin amcası Hamza *Radıyallahu anh*

gibi. Yahut daha önemli işlerle meşgul olması olabilir, Osman *Radıyallahu anh* gibi. Yahut her iki sebep birlikte bulunmasından ötürü de olabilir, Ebu Bekir *Radıyallahu anh* gibi. Hem erken dönemde vefat etmiştir, hem de halifelikle uğraşmıştır. Ya da bundan başka sebepler dolayısıyla da olabilir.

---

[1] Buhârî ve Muslim

Muhadram

Muhadram: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e hayatta iken iman etmekle birlikte, onunla bir araya gelememiş olan kimseye denir. Muhadramlar ashab ile tabiîn arasında bağımsız bir tabakadırlar denildiği gibi, hayır, onlar tabiînlerin büyükleridir, diye de söylenmiştir.

Bazı ilim adamları bunların yaklaşık kırk kişi kadar olduğunu dahi söylemiştir. Bunlardan bazıları: el-Ahnef b. Kays, el-Esved b. Yezid, Sâd b. İyas, Abdullah b. Ukeym, Amr b. Meymun, Ebu Muslim el-Havlânî, Habeşistan kralı Necaşi.

Muhadram kimsenin rivayet ettiği hadis, tabiînin mürseli kabilindendir. Böyle bir hadis munkatı olup, kabul edilip edilmeyeceği hakkında tabiînin naklettiği mürsel rivayetin kabulü ile ilgili görüş ayrılıkları aynen sözkonusudur.

Tabiûn

Tabiûn: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e iman eden bir kişi olarak sahabi ile birarada bulunan ve bu hali üzere ölen kimsedir.

Tabiûn pek çok olup, bunların sayılarının tesbitine imkân yoktur. Tabiûn üç tabakadırlar. Büyük, küçük ve ikisinin arasında.

Tabiûnun büyük tabakası rivayetlerinin çoğunluğu ashab-ı kiramdan olan kimselerdir. Said b. el-Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr ve Alkame b. Kays gibileri.

Küçük tabaka ise rivayetlerinin çoğunluğu tabiînden olan ve ancak az sayıdaki sahabi ile karşılaşmış bulunan kimselerdir. İbrahim en-Nehaî, Ebu'z-Zinâd ve Yahya b. Saîd gibi.

Orta tabaka ise hem ashabdan, hem de tabiîlerin büyüklerinden çokça rivayette bulunan kimselerdir. Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Mücahid, İkrime, Katade, Şâbî, Zührî, Ata, Ömer b. Abdu'l-Aziz, Salim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab gibi.

İsnâd

İsnâd: -Sened de denilir-: Hadisi bize nakleden hadisin ravileridir.

Mesela: Buhârî dedi ki: Bize Abdullah b. Yusuf anlattı, bize Malik, İbn Şihab'dan, o Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'dan diye haber verdiğine göre Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:
"Birbirinize buğzetmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize sırtınızı çevirmeyiniz. Allah'ın kardeş kulları olunuz. Müslüman bir kimsenin, müslüman kardeşinden üç günden fazla dargın durması helâl değildir."

Burada senedde Abdullah b. Yusuf, Malik, İbn Şihab ve Enes b. Malik bulunmaktadır.

İsnâd, âlî ve nâzil olmak üzere iki kısımdır:

Âlî isnad: Sıhhate daha yakın olandır, nâzil isnâd da bunun aksidir.

Uluvv iki türlüdür. Sıfat itibariyle uluvv, adet (saygı) itibariyle uluvv.

1- Sıfat itibariyle uluvv: Ravilerin zapt ya da adalet bakımından bir başka isnaddaki ravilerden daha güçlü olmaları demektir.

2- Sayı bakımından uluvv: Bir senetteki ravilerin sayılarının bir başka senede nisbetle daha az olması demektir.

Sayı azlığının uluvv olmasının sebebi, aradaki vasıtalar azaldıkça hata ihtimalinin azalmasından dolayıdır. Bundan dolayı böyle bir senedin sıhhat ihtimali daha yüksektir.

Nüzûl ise uluvvün karşıtı olup, o da sıfat itibariyle nüzul ve sayı itibariyle nüzûl olmak üzere iki türlüdür.

1- Sıfat itibariyle nüzûl: Bir senetteki ravilerin zapt ya da adalet bakımından bir diğer senetteki ravilerden daha zayıf olmaları demektir.

2- Sayı itibariyle nüzûl ise; bir senetteki ravi sayısının bir diğer senettekine nisbetle daha çok olması demektir.

Bazan aynı isnadda sıfat itibariyle uluvv ve sayı itibariyle uluvv türleri birarada bulunabilir. Bu durumda böyle bir isnad hem sıfat bakımından, hem sayı bakımından âlî olur.

Bazan birisi olur, diğeri olmaz. Bu durumda sened nitelik bakımından âlî, sayı bakımından nâzil olabilir ya da bunun aksi sözkonusu olur. Uluvv ve nüzûl (senedin âlî ve nâzil oluşunu) bilmenin faydası, tearuz halinde âlî olan isnadın lehine tercihte bulunma hükmünün verilebilmesidir.

Tahkikin sonucu şu ki: Muayyen bir isnad hakkında senedlerin en sahihi olduğu hükmü (mutlak olarak) verilemez. Böyle bir hüküm ancak bir sahabiye yahut bir beldeye yahut bir konuya nisbetle verilebilir. Mesela, Ebu Bekir'e ulaşan senedlerin en sahihi Hicazlıların senedlilerin en sahihi, nüzûl ile ilgili hadislerin sened itibariyle en sahihleri denilebilir. (İlim adamları) ashaba nisbetle en sahih olan senetleri sözkonusu etmiş bulunmaktadırlar. Bunların bir kısmı şunlardır: Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'a ulaşan en sahih sened: Zühri, Said b. el-Müseyyeb'den, o Ebu Hureyre'den senedi; Abdullah b. Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh*'a ulaşan en sahih sened, Malik, Nafi'den, o İbn Ömer'den senedidir.

Enes b. Malik *Radıyallahu anh*'a ulaşan senedlerin en sahihi: Malik, Zühri'den, o Enes'den senedi,

Âişe *Radıyallahu anha*'ya ulaşan senedlerin en sahihi: Hişam b. Urve babasından, o Âişe'den senedi,

Abdullah b. Abbas *Radıyallahu anh*'ya ulaşan senedlerin en sahihi: Zührî, Ubeydullah b. Utbe'den, o İbn Abbas'tan senedidir.

Cabir b. Abdullah *Radıyallahu anh*'a ulaşan senedlerin en sahihi: Süfyan b. Uyeyne, Amr b. Dinar'dan, o Cabir'den senedidir.

Amr b. Şuayb'in babası (Şuayb)'den onun dedesi yani babası olan Şuayb'ın dedesi -ki o da Abdullah b. Amr b. el-Âs'dır- senedine gelince; kimileri bu hususta aşırıya giderek bunu senedlerin en sahihi olarak değerlendirirken, kimileri de; Şuayb dedesine yetişmemiştir, diyerek bu senedi munkatı’ olduğundan reddetmiştir.

Ancak tercih edilen görüş bu senedin sahih ve makbul olduğudur. Buhârî dedi ki: Ben Ahmed b. Hanbel'i, Ali b. el-Medînî'yi, İshak b. Râhûye'yi, Ebu Ubeyd'i ve bütün arkadaşlarımızı Amr b. Şuayb, o babasından, o dedesinden diye gelen hadisleri delil gösterdiklerini ve müslümanlardan kimsenin bu rivayeti terketmediğini gördüm. Buhârî dedi ki: Hem onlardan sonra insan (gerçek hadis ravileri) kimler olabilir ki?

Şuayb'in dedesine yetişmediği gerekçesiyle bu senedi reddedenlere gelince, onların bu görüşleri de Şuayb'in dedesi Abdullah'dan hadis dinlediğinin sabit olmasıyla reddedilir. Bu durumda senedde inkıtâ’ sözkonusu değildir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye dedi ki: İslam imamları ve ilim adamlarının cumhuru Amr b. Şuayb'in -ona kadar ulaşan nakil sahih olması şartıyla- rivayet ettiği hadisi delil görmüşlerdir.

Müselsel

Müselsel: Ravilerin gerek rivayet eden, gerek rivayet ile ilgili aynı husus üzerinde ittifak etmeleri demektir.

Rivayet eden ile ilgili hususa örnek: Muaz b. Cebel *Radıyallahu anh*'ın rivayetine göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* ona dedi ki: *"Ey Muaz gerçekten ben seni seviyorum. Her namazın arkasında: "Allah'ım, seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzel bir şekilde ibadet etmek için bana yardım et" demeyi sakın terketme."* Bu hadisi nakleden herkesin, kendisinden bunu rivayet edecek olana: *"Ben seni seviyorum, bu sebeple: Allah'ım... bana yardım et de"* dediği zikredilmiştir.

Rivayet ile ilgili olan hususa örnek: Buhârî'nin Sahih'inde naklettiği şu hadistir: Bize Amr b. Hafs anlattı, bize babam anlattı, bize el-A'meş anlattı, bize Zeyd b. Vehb anlattı, bize Abdullah -İbn Mesud'u kastediyor- anlattı. Bize Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem* -ki o hem doğru olandır, hem de doğruluğu tasdik olunandır- anlattı, dedi ki: *"Sizden herhangi birinizin hilkati annesinin karnında kırk günde bir araya getirilir. Sonra alaka (kan emen bir sülük gibi yapışkan) olur...*

Burada ravilerin tek bir siga üzerinde ittifak ettikleri teselsülen görülmüştür. O da "haddesenâ: bize anlattı" sözüdür. Mesela, rivayet an fulanin an fulan: filandan, o filandan lafzı ile müteselsilen gelirse, yine böyledir.

Yahutta bu hadis ravinin hocasından duyduğu ilk ya da son hadis olması halinde de teselsül olursa, bu da müselsel olarak değerlendirilir.

Müselselin faydası: Ravilerin birbirlerinden rivayet alışlarını iyice zaptettiklerini ve herbirisinin kendisinden öncekine tabi oluşta itina gösterdiğini açıkça ortaya koymaktır.

Hadis Tahammülü ve Edâsı (Hadis Almak ve Rivayet Etmek)

Hadis tahammülü: Hadisi, kendisinden rivayet ettiği şahıstan alması demektir.

Üç şartı vardır:

1- Temyiz: Hitabı anlamak, ona doğru cevap vermek demektir. Çoğunlukla yedi yaşı tamamlanınca gerçekleşir.

Dolayısıyla yaşının küçüklüğünden ötürü temyizi olmayan birisinin hadis alması (tahammülü) sahih değildir. Aynı şekilde yaşlılığı dolayısıyla ya da bir başka sebepten ötürü temyiz gücünü kaybedenin de hadis alması sahih değildir.

2- Akıl: Deli ve bunağın hadis alması sahih değildir.

3- Mâni (tahammüle engel) hususlardan uzak olmak: Aşırı derecede uyuklamak yahut fazla gürültü ya da çokça meşgul eden bir durum sözkonusu iken hadis tahammülü (hadis almak) sahih olmaz.

Türleri pek çoktur. Bazıları şunlardır:

1- Şeyhin telaffuzu yoluyla hadis dinlemek. Bunun en yüksek mertebesi imlâ (şeyhin talebeye yazdırması) yoluyla gerçekleşendir.

2- Şeyhe (ravi tarafından) okumak. Buna "arz" adı verilir.

3- İcâze: Şeyhin kendisinden rivayet yapılmasına izin vermesidir. Bunun lafzî veya yazılı olarak yapılması arasında fark yoktur.

İlim adamlarının cumhûruna göre icazet yoluyla rivayet sahihtir. Çünkü buna ihtiyaç vardır. Fakat sahih olması için üç şart aranır:

a- Kendisinden rivayet etmesi için icazet verilenlerin ya tayin yoluyla ya da umumi bir ifade ile bilinir olması. Mesela, sana benden Sahih-i Buhârî'yi rivayet etmen için icazet verdim (tayin ile icazet); ya da sana benim bütün rivayetlerimi rivayet etmen için izin verdim gibi. Buna göre rivayet eden

için hocasının rivayetlerinden olduğunu tesbit ettiği herbir şeyi, bu genel icazete binâen, ondan diye nakletmesi sahihtir.

Eğer rivayeti için icazet verilenler müphem (belirsiz) ise onları rivayet etmek sahih değildir. Mesela, ben sana Sahih-i Buhârî'nin bir kısmını benden rivayet etmene icazet verdim yahutta benim rivayetlerimin bir bölümünü rivayet etmene icazet verdim, demek gibi. Çünkü burada neyin rivayetine icazet verildiği bilinmemektedir.

b- Kendisine icazet verilen şahsın var olması gerekir. Dolayısıyla ister başkasına tabi olmak, isterse de bağımsız olarak var olmayan birisine icazet sahih olmaz. Mesela, sana ve senden doğacak çocuklara icazet verdim; yahutta filanın doğacak çocuğuna icazet verdim; derse icazet sahih değildir.

c- Kendisine icazet verilen şahsın kişi olarak yahutta niteliği itibariyle tayin edilmesi gerekir. Mesela: Sana ve filan kişiye benim naklettiğim rivayetleri benden rivayet etmeniz için icazet verdim; yahutta hadis ilmi öğrencilerine benim rivayetlerimi benden rivayet etmeleri için icazet verdim gibi.

Şayet icazet genel ise sahih olmaz. Bütün müslümanlara benden rivayet etmeleri için icazet verdim, demek gibi.

Mevcut olmayana ve tayin edilmeyene icazet vermenin sahih olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hadis Rivayeti (Edâu'l-Hadis)

Hadis rivayeti (edâsı): Başkasına ulaştırmak demektir.

Hadisi duyduğu gibi nakletmelidir. Hatta edâ sîgalarında bile böyle yapmalıdır. Bunun için haddesenî yerine, ahbaranî demez yahut semi’tu veya buna benzer bir ifade kullanmaz. Çünkü bunların ıstılahtaki anlamları farklıdır. İmam Ahmed'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Şeyhin (hadis alınan hocanın) haddesenî, haddesenâ, semi'tu, ahbaranâ gibi sözlerinde dahi lafzına tabi ol ve onun kullanmadığı lafzı kullanma!”

Edanın kabulü için birtakım şartlar vardır. Bazıları şunlardır:

1- Akıl: Delinin ve bunağın edası kabul edilmediği gibi yaşlılığı veya başka bir sebep dolayısıyla temyiz gücünü kaybetmiş olanın edâsı da kabul edilmez.

2- Bulûğ: Küçüğün edâsı kabul edilmez. Güvenilir, murahik (buluğ yaşı oldukça yaklaşmış) kimseden kabul edileceği söylenmiştir.

3- Müslüman olmak: Kâfir bir kimse müslümanken hadis tahammül etmiş (rivayet almış) olsa dahi kâfirin edâsı kabul edilmez.

4- Adalet: Fasıkın edası -adaletli iken hadis tahammül etmiş olsa dahi- kabul edilmez.

5- Engeli bulunmamak: Buna göre aşırı uyuklar yahut kafasını meşgul eden bir halde iken edâ kabul edilmez.

Edâ sigaları: Hadis rivayet edilirken kullanılan ifadelerdir. Bunların mertebeleri vardır:

Birinci mertebe: Semi'tu (dinledim), haddesenî (bana anlattı) -hocadan tek başına hadisi dinlemişse bunları kullanır.- Şayet onunla birlikte başka kimseler varsa semi'nâ ve haddesenâ (duyduk, bize anlattı) der.

İkincisi: Hocasına hadisi kendisi okumuş ise: Kara'tu aleyhi (ona okudum), ahbaranî kırâaten aleyhi (ben ona okuyarak o bana haber verdi) ve ahbaranî (bana haber verdi) der.

Üçüncüsü: Kendisi dinlemekte iken başkası tarafından hocasına hadis okunuyor ise: Kurie aleyhi ve ene esmau (ben dinliyorken başkası tarafından ona okundu), kara'nâ aleyhi (biz ona okuduk) ve ahberanâ, der.

Dördüncüsü: Hocadan icazet yoluyla rivayet etmiş ise: Ahbaranî icâzeten (icazet yoluyla bana haber verdi), haddesenî icâzeten (icazet yoluyla bana anlattı), enbeanî (bana haber verdi, bildirdi) ve an fulân: filândan der.

Bu müteahhirler tarafından böylece kullanılmıştır. Mütekaddimler ise haddeseni, ahbaranî ve enbeanî (sırasıyla bana anlattı, bana haber verdi, bana bildirdi) lafızlarının aynı anlamda olduğu ve bu lafızları hocadan hadis dinleyenin hadis edası halinde kullanacağı görüşündedirler.

Bundan başka sigalar da vardır. Biz o sigalarla hadis tahammül türlerini sözkonusu etmediğimiz için, bu lafızları da sözkonusu etmiyoruz.

Hadis Yazmak

Hadis yazmak: Yazmak yoluyla hadisi nakletmek demektir.

Bu yolda aslolan helâl olmasıdır. Çünkü bu bir araçtır. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* de Abdullah b. Amr'a kendisinden duyduklarını yazması için izin vermiştir. Bunu Ahmed hasen bir sened ile rivayet etmiştir. Eğer yazmaktan dolayı şer'î bir sakınca ortaya çıkacağından korkulursa o zaman ona engel olunur. İşte Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in: *"Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayınız. Her kim benden Kur'ân'ın dışında bir şey yazmışsa onu silsin."*[1] hadisi buna göre yorumlanır.

Eğer sünnetin korunması ve şeriatin tebliği ancak yazmak ile mümkün olabiliyorsa o takdirde yazmak farz olur. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hadisini insanları yüce Allah'ın yoluna davet etmek ve onlara şeriatini tebliğ etmek üzere yazılı mektuplarla bildirmesi, buna göre açıklanır.

Buhârî ve Muslim'de Ebu Hureyre *Radıyallahu anh*'dan rivayete göre Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* Mekke fethinde bir hutbe irad etti. Yemenlilerden Ebu Şah diye bilinen bir adam kalkarak:

"(Bunu) benim için yazıdırınız ey Allah'ın Rasûlü", dedi. Peygamber şöyle buyurdu:

"Ebu Şah'a yazınız." O bununla Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den dinlediği hutbeyi kastediyordu.

Hadisin yazılmasına itina etmek icab eder. Çünkü bu, hadis nakletmenin iki yolundan birisidir. O halde buna gereken itinayı göstermek gerekir. Tıpkı hadisin lafız yoluyla nakledilmesi için gerekli itinanın gösterildiği gibi. Hadis yazmanın iki niteliği sözkonusudur. Vacip ve mustahsen.

Vacip olan yazma: Hadisi açık seçik, tereddüde düşürmeyen ve karışıklığa sebep teşkil etmeyen bir hat ile yazmaktır.
Müstahsen şekil ise aşağıdaki hususlara riayet ederek yazmakla mümkündür.

1- Yüce Allah'ın adı geçtiği yerde “teâlâ, azze ve celle, subhanehu” lafızlarından birisini ya da bunlardan başka yüce Allah'a açık övgü ihtiva eden bir kelimeyi rumuza başvurmaksızın (tam olarak) yazmak. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in adının geçtiği yerde "sallallahu aleyhi ve sellem" yahut "aleyhi's-salâtu ve's-selâm" ifadelerini rumuz kullanmadan açık bir şekilde yazmak. el-Irakî, Mustalah'a dair Elfiye’sini şerhederken diyor ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'e salâtı, yazı ile rumuz yoluyla iki harf veya ona yakın harf yazmakla yetinmesi mekruhtur. Yine şunları söylemektedir: Salat ya da teslimden birisini hazfederek diğeri ile yetinmesi de mekruhtur.

Bir sahabinin adı geçtiği vakit "radıyallahu anh" yazar. Ashab-ı kiramdan herhangi bir kimse için ona özel bir alâmet olacak şekilde özel bir övgü ya da muayyen bir dua tahsis ederek, adı her geçtikçe onu söylemez. Nitekim Rafızilerin Ali b. Ebi Talib *Radıyallahu anh*'ın adı geçince "aleyhisselam" ya da "kerremallahu vecheh" demeleri bu kabildendir. İbn Kesir der ki: Bu bir çeşit tazim ve tekrim kabilindendir. Şeyhan (Ebu Bekir ve Ömer) ile mü'minlerin emiri Osman'a böyle bir şey demek ondan daha uygundur.

Şayet Ali *Radıyallahu anh*'ın adı geçince selam ile birlikte bir de salatı ekleyecek olursa ve başkası için böyle bir şey yapmazsa bu memnudur. Özellikle böyle bir ifadeyi hiç ihmal etmediği bir şiar haline getirmesi hakkında bu böyledir. Bu durumda böyle bir şeyi terketmek teayyün eder. Bunu İbnu'l-Kayyim, *Cilâu'l-Efham* adlı eserinde zikretmektedir.

Şayet bir tabiî ya da ondan sonra duayı hakedenlerden bir kimse geçerse onun için "rahimehullah" diye yazar.

2- Hadisin nassına başkasından ayırdedilecek şekilde bir işaret koyarak onu iki parantez ( ) yahut iki köşeli parantez [ ] yahut iki daire OO ya da buna benzer işaretler arasına alır ki, hadis başka şeylerle karışarak tereddüde düşülmesin.

3- Hataların düzeltilmesi için izlenen kurallara riayet etmek.

Yazılmamış ifadeleri ya iki kenardan birisinde yahut yukarda ya da aşağıda ilgili yere gerekli işareti koymak suretiyle ekler. Fazla ibare olursa fazlalığın ilk kelimesinden sonuncusuna kadar kesintisiz tek bir çizgi ile üzerini çizer. Böylelikle çizginin altındaki ibareler büsbütün kapanmamış ve okuyucu için üstü örtülmemiş olur. Eğer fazla kısım çoksa satır hizasından biraz yukarda ilk kelimesinden önce "lâ" ve son kelimesinden sonra da "ilâ" diye yazılır.

Şayet fazlalık bir kelimenin tekrarı şeklinde ise bunların sonuncusunun üstünü çizer. Ancak ikinci kelimenin kendisinden sonraki kelimeyle ilişkisi varsa birincisinin üstünü çizer. Mesela "Abdullah" kelimesinde "abd" kelimesi; "imriu'n mü'min" kelimesinde "imru" kelimesi tekrar edilmişse birincisinin üzerini çizer.

4- Şayet iki ayrı kelime, iki ayrı satırda bulunuyor ve bunları birbirlerinden ayırmak yanlış bir mana izlenimi verecekse bu iki kelimeyi birbirinden ayırmamalıdır. Mesela Ali *Radıyallahu anh*'ın: "Safiyye'nin oğlunun (ez-Zübeyr b. el-Avvam'ı kastediyor) katilini ateşle müjdele" şeklindeki sözünün "katili müjdele" ibaresini bir satırda, "Safiyye'nin oğlu ateşle" ibaresini bir satırda yazmamalıdır.

5- Muhaddisler arasında meşhur olanlar dışında[2] rumuz kullanmaktan uzak durmalıdır. Meşhur olan bu rumuzların bazıları şunlardır: "Haddesenâ" yerine "senâ, nâ, desenâ" rumuzlarından birisi yazılı olsa bile "haddesenâ" diye okunur. "Ahberenâ" yerine rumuz olarak "enâ, ernâ, ebnâ" diye yazılır fakat "ahberenâ" diye okunur. "Kale" yerine "kaf harfi" rumuz olarak yazılır ve "kale: dedi" diye okunur. Çoğunlukla "kale" herhangi bir rumuz dahi kullanmaksızın hazfedilir, fakat hadis kıraati esnasında bu, telaffuz edilir. Mesela, Buhârî dedi ki: Bize Ebu Ma'mer anlattı, bize Abdu'l-Vâris anlattı. Yezid dedi ki: Bana Mutarrif b. Abdullah, İmran'dan anlattı.

Dedi ki:

“Ey Allah'ın Rasûlü amel edenler ne diye amel ederler”, dedim. O:

“Herkes ne için yaratılmışsa ona onun için kolaylık sağlanır.” diye buyurdu.

Buhârî raviler arasında "kale: dedi" lafzını hazfetmiş olmakla birlikte kıraat halinde telaffuz edilerek bu örnekte şöyle denilir: Buhârî dedi ki: Bize Ebu Ma’mer anlattı dedi ki: Bize Abdu'l-Varis anlattı dedi ki: Yezid dedi ki: Bana Mutarrif anlattı...

"Hâ" harfi bir hadisin birden çok isnadının bulunması halinde isnadın birinden diğerine tehavvülü (geçişi)ne rumuz olmak üzere kullanılır. Bu tehavvülün senedinin sonunda olması ile ortasında olması arasında fark yoktur. Bu hâ yazıldığı şekilde telaffuz edilerek "hâ" denilir.

Senedin sonundaki tehavvüle örnek: Buhârî dedi ki: Bize Yakub b. İbrahim anlattı dedi ki: Bize İbn Umeyye anlattı: O Abdu'l-Aziz b. Suhayb'den, o Enes'den, o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den "hâ". Yine bize Adem anlattı dedi ki: Bize Şu'be, Katade'den, o Enes'den dedi ki: Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* buyurdu ki: *"Sizden herhangi bir*

kimse beni babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz."

Sened ortasındaki tehavvüle örnek: Muslim dedi ki: Bize Kuteybe b. Said anlattı dedi ki: Bize Leys anlattı "hâ". Yine bize Muhammed b. Rumh anlattı: Bize el-Leys anlattı. O Nafi'den, o İbn Ömer'den, o Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'den dedi ki:

"Dikkat edin, hepiniz bir çobansınız ve hepiniz güttüğünden sorumludur. İnsanların başındaki emir bir çobandır ve o güttüğünden sorumludur. Erkek aile halkı üzerine bir çobandır ve o onlardan sorumludur. Kadın kocasının evi ve çocukları üzerinde bir çobandır ve o onlardan sorumludur. Köle efendisinin malı üzerinde bir çobandır ve o o maldan sorumludur. Dikkat edin, hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünden sorumludur."

---

[1] Müslim ve lafız kendisinin olmak üzere Ahmed rivayet etmişlerdir.

[2]

Hadisin Tedvini

Hadis Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* döneminde ve dört raşid halife döneminde, daha sonraları yapıldığı şekilde tedvin edilmiş değildi. Beyhakî, *el-Medhal*'de, Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet ettiğine göre Ömer b. el-Hattab *Radıyallahu anh* "Sünen"i yazmak istedi. Bu hususta Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in ashabıyla istişare etti, onlar ona yazması doğrultusunda görüş belirttiler. Bir ay boyunca Ömer bu hususta istiharede bulundu. Bir gün Allah ona bir karar vermeyi nasib ettiği halde sabahı etti ve şöyle dedi: Ben önceden Sunen'i (Peygamberin sünnetlerini) yazmak istedim. Daha sonra sizden önce birtakım kitaplar yazan ve sonra o kitaplara yönelen ve Allah'ın kitabını terkeden bir kavmi hatırladım. Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'ın kitabını ebediyyen herhangi bir şey ile karıştırmayacağım.

Daha sonra Ömer b. Abdu'l-Aziz -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- halifeliği döneminde hadisin kaybolacağından korktu. Medine'deki Kadısı Ebu Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'e şunu yazdı: Bir bak! Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* hadisinden neler varsa onları yaz. Çünkü ben ilmin kaybolacağından, alimlerin çekip gideceklerinden korkuyorum. Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hadisi olmadıkça da kabul etme. İlmi yayınız ve bilen bilmeyene öğretsin diye ilim meclislerinde otursunlar. Çünkü ilim gizli saklı tutulmadıkça kaybolup gitmez.

Aynı emirleri İslam dünyasının diğer bölgelerine de yazdı. Sonra Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'ye bunları tedvin etmesi emrini verdi.

Böylelikle hadise dair ilk eser tasnif eden kişi mü'minlerin emiri Ömer b. Abdu'l-Aziz'in emriyle Muhammed b. Şihâb ez-Zührî olmuştur. Allah ikisine de rahmet eylesin. Bu da hicri 100. yılın başlarında olmuştu. Daha

sonra insanlar peşpeşe hadis eserleri derlediler ve hadis tasnifinde çeşitli yollar izlediler.

Hadis Tasnif Yolları

Hadislerin iki türlü tasnif yolu vardır:

Usûl tasnifi: Bunlar hadisin, musannifden isnadın son noktasına ulaşıncaya kadar senediyle tasnif edildiği eserlerdir. Bunların birtakım yolları vardır. Bazıları şunlardır:

1- Cüzler: Herbir ilim babı için özel ve bağımsız bir cüz tasnif edilir. Mesela, namaz bahsi için özel bir cüz, zekât bahsi için özel bir cüz tasnif eder ve bu böylece sürüp gider. Nakledildiğine göre bu ez-Zührî ve onun çağdaşlarının izlediği yoldur.

2- Bablara göre tasnif: Tek bir cüzde birden çok bab bulunur ve bu bablar konulara göre düzenlenir. Fıkıh babları veya başka bablar şeklinde. Mesela Buhârî'nin, Muslim'in ve Sunen sahiblerinin izledikleri yol budur.

3- Müsnedlere göre tasnif: Her sahabinin hadislerini ayrı bir bölüm halinde toplayıp "Ebu Bekir'in Müsnedi"nde Ebu Bekir'den naklettiği bütün rivayetleri kaydeder. Ömer Müsned'inde Ömer'den naklettiği bütün rivayetleri zikreder ve bu böylece sürüp gider. İmam Ahmed'in Müsned'inde izlediği yöntem gibi.

b- Furû' Tasnifi: Bunlar bu eseri tasnif edenlerin usûlden naklederek asıllarına nisbet ile sened zikretmeksizin tasnif edilen eserlerdir. Bunun da çeşitli yolları vardır. Bazıları:

1- Bablara göre yapılan tasnif: İbn Hacer el-Askalanî'nin Bulûğu'l-Merâm, Abdu'l-Ğani el-Makdisî'nin Umdetu'l-Ahkâm adlı eserleri gibi.

2- Alfabetik sıraya göre düzenlenmiş tasnif: Suyuti'nin el-Camiu's-Sağir adlı eseri gibi.

Bunların dışında her iki türden de pek çok tasnif yolları vardır. Bu da hadis ehlinin, hadis öğrenimi ve maksatlarının gerçekleştirilmesi açısından, en uygun gördükleri yönteme göre yapılır.

Kütüb-i Sitte

Bu tabir aşağıdaki usûl (ana kitaplar) hakkında kullanılır:

1- Sahih-i Buhârî

2- Sahih-i Muslim

3- Nesâî'nin “Sunen”i

4- Ebû Dâvûd'un “Sunen”i

5- Tirmizî'nin “Sunen”i

6- İbn Mâce'nin “Sunen”i

1- Sahih-i Buhârî:

Bu kitaba müellifi "el-Camiu's-Sahih" adını vermiştir. Bunu, altıyüzbin hadis arasından derlediği hadislerden meydana getirmiştir. Bu eseri tehzib ve güzelleştirmekte, hadislerin sıhhatini araştırmakta çokça emek harcamıştır. Öyle ki gusledip, iki rekat namaz kılıp hadisi kitabına koyup koymamak noktasında istihare yapmadıkça hiçbir hadisi kitabına almamıştır. Kitabına senedini kaydederek, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den senedi sahih olmadık bir hadis koymamıştır. Bu şekildeki sahih hadislerin senedlerinin muttasıl, ravilerinde adalet ve zapt sıfatlarının bulunmasına dikkat etmiştir.

Bu eserinin telifini onaltı yılda tamamlayabilmiş, daha sonra onu İmam Ahmed'e, Yahya b. Maîn'e, Ali İbni'l-Medînî'ye ve başkalarına takdim etmiş, onlar da eseri güzel bulduklarını belirterek eserinin sıhhati noktasında şahitlikte bulunmuşlardır.

Her dönemde ilim adamları onu kabul ile karşılamışlardır. Hafız Zehebî: Buhârî yüce Allah'ın kitabından sonra İslam kitaplarının en yücesi ve en değerlisidir, der.

Tekrarlarıyla birlikte 7397 hadis vardır. Mükerrer hadislerinin sayısı ise 2602'dir. Hafız İbn Hacer -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bunu böylece tesbit etmiştir.

Buhârî

Adı Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire b. Berdizbe'dir. Aslen Farisî olup, Cu'fe'lilerin azadlısıdır.

Buhara'da şevval 194 yılında dünyaya gelmiştir. Babası erken dönemde vefat ettiğinden yetim olarak annesi tarafından büyütülmüştür. İlk olarak hadis öğrenmek üzere 210 yılında yolculuk yapmış ve hadis öğrenmek üzere çeşitli ülkeleri dolaşmıştır. Hicaz'da altı yıl ikamet etmiş, Şam (Suriye), Mısır, Cezire, Basra, Kûfe ve Bağdad'a gitmiştir. Son derece güçlü bir hafızaya sahipti. Nakledildiğine göre o kitaba bir defa bakar ve onu ezberlerdi. Zahid, vera' sahibi, sultanlardan, emirlerden uzak, kahraman, cömert bir kişi idi. Çağdaşı ilim adamları da, ondan sonraki alimler de ondan övgüyle bahsetmişlerdir. İmam Ahmed dedi ki: Horasan onun gibi birisini çıkarmamıştır. İbn Huzeyme: Gök kubbenin altında Muhammed b. İsmail el-Buhârî'den Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hadisini daha iyi bilen bir kimse yoktur. Fıkıhta müçtehid idi. Hadisten fıkıh istinbatı hususunda şaşırtıcı bir dikkate sahiptir. Nitekim Sahih'indeki bab başlıkları bunu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah'ın rahmetine Hartenk denilen şehirde vefat etmiştir. Burası Semerkand'dan iki fersah uzaklıktadır. 256 yılının ramazan bayramı gecesi vefat etmiştir. Vefat ettiğinde oniki gün eksiği ile altmışiki yaşında idi. Telif ettiği eserlerinde gerçekten büyük çapta ilim bırakmıştır. Müslümanlar adına Allah onu hayırla mükâfatlandırsın.

2- Sahih-i Muslim:

Muslim b. el-Haccac'ın telif ettiği meşhur kitaptır. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. O bu kitabında Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den gelen ve kendisince sahih gördüğü hadisleri toplamıştır. Nevevî der ki: O bu kitabında son derece ihtiyatlı, oldukça sağlam, hatadan çekinen ve oldukça bilgiye dayalı bir yol izlemiştir. Böyle bir yolu ancak çağlar boyunca müstesnâ kişiler bulup ortaya koyabilir.

Birbiriyle münasebeti olan hadisleri bir yerde toplar, hadisin rivayet yollarını ve lafızlarını bablara göre tertip etmiş olarak zikreder. Fakat ya kitabının hacminin artacağından, ya da başka bir sebep dolayısıyla bab başlıkları koymamıştır.

Kitabına bab başlıklarını Sahih'ini şerhedenlerden birtakım kimseler koymuştur. Başlıkları en güzel koyanlardan birisi de Nevevî'dir.

Tekrarlarıyla birlikte hadisleri 7275 hadistir. Tekrarları çıktıktan sonra yaklaşık 4000 hadis kadar ihtiva eder.

İlim adamlarının büyük çoğunluğu ya da hepsi bu kitabın sıhhat bakımından mertebesinin Sahih-i Buhârî'den sonra geldiğini kabul etmişlerdir. İkisinin karşılaştırılması sadedinde bir şair şöyle demiştir:

"Bir kesim Buhârî ile Muslim hakkında tartıştı
Benim önümde ve dediler de dediler: Bunlardan hangisi daha ileridir diye
Dedim ki: Buhârî sıhhat itibariyle daha üstündür
Güzel tasnifi itibariyle de Muslim daha üstündür."

Müslim

Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccac b. Muslim el-Kuşeyrî en-Neysaburî'dir. Neysabur'da 204 yılında dünyaya gelmiş, hadis öğrenmek maksadıyla pekçok bölgeleri dolaşmıştır. Hicaz'a, Şam'a, Irak'a, Mısır'a gitmiştir. Buhârî Neysabur'a geldiğinde onun yanından ayrılmamış ve onun ilmini inceleyip, onun izinden gitmiştir. Hadis ehlinden ve onların dışındaki alimlerden pekçok kimse ondan övgüyle sözetmiştir.

Neysabur'da 261 yılında 57 yaşında vefat etmiştir.

Yaptığı teliflerinde geriye pek büyük çapta ilim bırakmıştır. Allah ona rahmetini ihsan eylesin ve müslümanlar adına ona hayır mükâfatlar versin.

İki önemli husus

1- Sahihayn diye bilinen Buhârî ve Muslim, Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'den sahih olarak nakledilmiş bütün hadisleri ihtiva etmezler. Aksine onların rivayet etmediği ve başka eserlerde bulunan pekçok sahih hadis daha vardır. Nevevi dedi ki: Buhârî ve Muslim'in maksadı sahih hadislerden birtakım demetler biraraya getirmekten ibarettir. Tıpkı fıkha dair eser tasnif eden bir kimsenin fıkıh meselelerinin bir kısmını biraraya getirmek istediği gibi. Yoksa o fıkhın bütün meselelerini birarada toplamak maksadıyla eser tasnif etmemiştir. Fakat eğer bir hadisi her ikisi yahut onlardan birisi zahiren, senedi sahih ve ilgili bahiste esas bir dayanak olduğu halde ve benzeri bir başka hadisi ya da onun yerini tutacak bir diğer hadisi rivayet etmemişlerse, açıkça anlaşıldığına göre onlar, eğer rivayet etmemişlerse bu hadiste bir illete muttali olmuş olmalıdırlar. Bununla birlikte o hadisi unutmuş oldukları için yahut fazla uzatmamayı tercih ettiklerinden ya da zikrettikleri başka bir hadis onun yerini tuttuğu görüşüne

sahip olduklarından ya da bir başka sebep dolayısıyla zikretmemiş olabilirler.

2- İlim adamları ittifakla şunu kabul etmişlerdir. Buhârî ve Muslim'in Sahih'leri muttasıl senedle zikrettikleri hadisler bakımından hadise dair tasnif edilmiş kitapların en sahihleridir. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiştir: "Onlar bir hadis üzerinde ittifak etmişlerse o mutlaka sahihtir, onda hiçbir şüphe yoktur." Yine o şöyle demektedir: "Hadis alimleri kesin olarak şunu bilirler ki, onların metinlerinin büyük çoğunluğunu Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* söylemiştir."

Durum böyle olmakla birlikte bazı hafızlar, Buhârî ve Muslim hakkında, benimsedikleri şartların mertebesinden daha aşağıda olan birtakım hadislerin bulunduğunu söyleyerek tenkitlerde bulunmuşlardır. Sözkonusu bu tür hadisler 210 kadardır. 32'sini müştereken rivayet etmişlerdir, 78'ini tek başına Buhârî, 100'ünü de tek başına Muslim rivayet etmiştir.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye der ki: "Buhârî'nin sahih kabul edip de ona karşı tenkitlerde bulunanların çoğunluğunda Buhârî'nin görüşü, onunla aynı kanaati paylaşmayanların görüşüne tercih edilir. Muslim'de durum böyle değildir. Onun rivayet ettiği ve itiraz varid olan hadisler hakkında karşı görüşü savunanların görüşleri isabetlidir." Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye buna "Allah toprağı cumartesi günü yarattı" hadisi ile küsuf namazının üç ve dört rükû' ile kılındığını belirten hadisi örnek vermektedir.

Buhârî ve Muslim'e yapılan tenkitlere biri toplu, diğeri teferruatlı olmak üzere iki şekilde cevap verilmiştir:

1- Toplu cevabı İbn Hacer el-Askalanî, Fethu'l-Bârî mukaddimesinde vermektedir: Önce Buhârî'nin, sonra da Muslim'in sahih ve illetli hadisi

bilmekte bu dalın önderi olan kendi çağdaşlarından da, çağlarından sonra gelenlerden de önde olduklarında şüphe yoktur. Onlara tenkidlerde bulunanların sözleri bir şekilde açıklamaya çalışılacak olsa dahi o sözler Buhârî ve Muslim'in hadisleri sahih kabul etmeleri ile çatışır. Bu hususta ikisinin sözlerinin diğerlerinin sözlerinden daha öncelikli kabul edilmesi gerektiğinde ise şüphe yoktur. Böylelikle genel çerçevesiyle onlara yapılan itiraz bertaraf edilmiş olur.

2- Tafsilatlı cevaba gelince, yine İbn Hacer Mukaddimesinde (el-Hedyu's-Sârî'de) Sahih-i Buhârî'de herbir hadisle ilgili teker teker genişçe cevap vermiştir. er-Reşid el-Attar da bu hususta Muslim'e yöneltilen tenkidlere herbir hadisi ayrı ayrı ele alarak cevap vermiştir. el-Iraki hadis ıstılahına dair Elfiye'sinin şerhinde belirttiğine göre: Buhârî ve Muslim'in hadislerinden zayıf kabul edilen hadisleri ve bunlara verilen cevabı ihtiva eden bağımsız bir kitap yazmıştır. Bu hususta daha fazla bilgi edinmek isteyen o kitabı incelemelidir. Orada pek çok faydalı ve önemli bilgi bulacaktır.

3- Nesâî'nin Sunen’i

Nesâî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "es-Sünenu'l-Kübrâ" adlı eserini telif etti. Bu kitabına sahih ve illetli olan rivayetleri de aldı. Daha sonra bunu "es-Sünenu's-Suğrâ" diye bilinen kitabında ihtisar etti ve buna "el-Müctebâ" adını verdi. Bu kitapta kendisince sahih gördüğü hadisleri topladı. Nesâî'ye nisbet edilen hadis rivayetlerinde kastedilen bu kitaptır.

"el-Müctebâ" Sunenler arasında en az zayıf hadis ve en az cerh edilmiş ravi bulunan hadis kitabıdır. Mertebe itibariyle Buhârî ve Muslim'den hemen sonra gelir. O ravileri (ricali) bakımından Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Sunen’lerinden önce gelir. Çünkü bu eserin müellifi hadis ravileri hususunda sıkı bir tetkikte bulunmuştur. Hafız İbn Hacer -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- diyor ki: Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin hadislerini aldığı nice ravi vardır ki, Nesâî o ravinin hadisini almaktan uzak durmuştur. Hatta Buhârî ve Muslim'de hadisleri bulunan bir topluluğun hadislerini almaktan dahi kaçınmıştır.

Özetle Nesâî'nin "el-Müctebâ" adlı eserde kullandığı kıstaslar (şartları), Buhârî ve Muslim'den sonra en ağır şartlardır.

Nesâî

Ebu Abdu'r-Rahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'dir. "en-Nesevî" de denilir. Horasan'da meşhur bir şehir olan Nesâ'ya nisbet edilir.

215 yılında Nesâ'da dünyaya geldi. Daha sonra hadis talebi için yolculuklara çıktı. Hicaz, Horasan, Şam (Suriye), Cezire ve daha başka yerlerdeki muhaddislerden hadis dinledi. Uzun süre Mısır'da ikamet etti. Eserleri orada yayıldı. Sonra Dımaşk'a göç etti. Orada bir mihnete maruz kaldı. 303 yılında Filistin'deki Remle şehrinde 88 yaşında vefat etti.

Geride hadise ve ilele dair pekçok eserler bıraktı. Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve müslümanlar adına onu hayırla mükafâtlandırsın.

4- Ebû Dâvûd'un Sunen'i

Bu kitapta 4800 hadis vardır. Müellifi bunları 500.000 hadis arasından seçmiş ve eserinde sadece ahkâma dair hadisleri almıştır. Ebû Dâvûd der ki: Ben bu kitabımda sahih olan hadisleri yahut ona benzeyenleri ve ona yakın olanları zikrettim. Benim bu kitabımda ileri derecede gevşek olan (vehen bulunan) bir hadis varsa bunu açıkladım. Burada kendisinden hadis rivayeti terkedilmiş bir kimseden hiçbir hadis yoktur. Hakkında herhangi bir şey sözkonusu etmediğim bir hadis salih (delil alınmaya elverişli) bir hadistir. Bir kısmı diğerinden daha sahihtir. Sunen adlı kitabıma aldığım hadislerin çoğu meşhur hadislerdir.

Suyutî der ki: Burda salih lafzı ile muhtemelen; delil olmaya elverişli değil de itibar edilmeye elverişli hadis demek istemiş olmalıdır. Bu durumda bu, zayıf hadisi de kapsar. Fakat İbn Kesir'in naklettiğine göre Ebû Dâvûd'dan o şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hakkında bir şey söylemeyip sustuğum hadis hasendir. Eğer onun bu sözü söylediği sahih ise mesele yoktur. Yani onun salih ile kastettiği, delil alınmaya salih (elverişli) hadistir. İbnu's-Salah dedi ki: Buna göre biz Buhârî ve Muslim'in Sahihlerinden herhangi birisinde zikredilmemekle birlikte kendisinin kitabında mutlak olarak zikredildiğini gördüğümüz herhangi bir kimsenin de o hadisin sıhhatine dair bir ifade kullanmadığını tesbit ettiğimiz hadisin Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunu öğrenmiş oluyoruz.

İbn Mende dedi ki: Ebû Dâvûd eğer o konuda başka hiçbir hadis bulamamışsa zayıf hadisi de rivayet ederdi. Çünkü bu ona göre ilim adamlarının görüşlerinden daha sağlamdır.

Ebû Dâvûd'un Sunen’i fukahâ arasında meşhurdur. Çünkü onun bu Sunen’i ahkam hadislerini toparlamıştır. Müellifinin naklettiğine göre o bu eseri İmam Ahmed b. Hanbel'e takdim etmiş, o da bunu güzel ve seviyeli gördüğünü belirtmiştir. İbnu'l-Kayyim, Ebû Dâvûd'un Tehzib'inde ondan oldukça ileri derecede övgüyle sözetmiştir.

Ebû Dâvûd

Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî'dir.

Basra'ya bağlı kasabalardan Sicistan'da 202 yılında dünyaya geldi. Hadis öğrenmek için yolculuklar yaptı. Iraklılardan, Şam ahalisinden, Mısır ve Horasan halkından hadis yazdığı gibi Ahmed b. Hanbel'den ve Buhârî ve Muslim'in diğer hocalarından da hadis öğrenmiştir.

İlim adamları ondan övgüyle sözetmiş, tam hıfz (hadis belleme), derin bir kavrayış ve vera' sahibi olmakla nitelendirmişlerdir.

Basra'da 285 yılında 73 yaşında vefat etmiştir.

Telif ettiği eserlerde pek büyük bir ilim mirası geride bırakmıştır. Yüce Allah ona rahmet eylesin, müslümanlar adına onu hayırlı bir şekilde mükâfatlandırsın.

5- Tirmizî'nin Sunen'i

Bu kitab da "Camiu't-Tirmizî" adıyla ün kazanmıştır. Merhum Tirmizî bu kitabı fıkıh bablarına göre telif etmiş olup, kitabında sahih, hasen ve zayıf hadisleri toplamakla birlikte, herbir hadisin derecesini geçtiği yerde açıklamış, bununla birlikte hangi cihetten zayıf olduğunu da ifade etmiş, bu hadisi ashab ve diğerlerine mensub ilim ehlinden kimlerin delil aldığını açıklamış, kitabının sonunda da oldukça önemli faydalı bilgiler ihtiva eden "el-İlel" adlı bir eser ilave etmiştir.

Tirmizî şöyle demektedir: Bu kitabta bulunan bütün hadisler ile amel edilmiştir. Kimi ilim adamları bu hadisleri alıp kabul etmiştir. İki hadis müstesnâ. Birisi İbn Abbas'ın naklettiği Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*'in Medine'de iken korku ve yolculuk olmadığı halde öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem' ile kıldığını belirten hadis ile... bir daha şarap içerse yine ona sopa vurulur, eğer dördüncüsünde içerse bu sefer onu öldürünüz, hadisidir.[1]

Bu kitabta bulunan fıkıha ve hadise dair birtakım faydalı bilgiler başka bir kitabta bulunmamaktadır. Müellifi tarafından kendilerine takdim edildiği vakit Hicaz, Irak ve Horasan alimleri güzel bulduklarını ifade etmişlerdir.

İbn Receb dedi ki: Şunu bil ki Tirmizî kitabında sahih, hasen ve garîb hadisleri rivayet etmiştir. Onun kitabında zikrettiği garîb hadislerde kısmen münker hadisler de vardır. Özellikle fezail bahsinde bu böyledir. Fakat o çoğunlukla bunu açıklamaktadır. Onun, yalan ile itham edildiği ittifakla kabul edilmiş bir kimseden sadece ondan münferid bir isnad ile rivayet ettiğini bilmiyorum. Kimi zaman hıfzı kötü ve hadisinde vehenin

(zayıflığın) ağır bastığı kimselerden hadis rivayet ettiği doğrudur, fakat çoğu yerde bunu açıklar ve bunu açıklamadan geçiştirmez.

---

[1]

Tirmizî

Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî'dir. Ceyhun nehri yakınlarında bir şehir olan Tirmiz'de 209 yılında dünyaya gelmiştir. Pek çok yeri dolaşmış Hicaz, Irak ve Horasanlılardan hadis dinlemiştir.
İmameti ve üstün değeri üzerinde ittifak edilmiştir. O kadar ki Buhârî -onun hocalarından olmakla birlikte- ona itimad eder ve ondan hadis naklederdi.
Tirmiz'de 279 yılında 70 yaşında vefat etti. İlel ve başka konularda faydalı eserler sahibidir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve mü'minler adına onu hayırla mükâfatlandırsın.

6- İbn Mâce'nin Sunen'i

Müellifi, bu eseri bablara göre tertib ederek derlemiştir. Yaklaşık 4341 hadis ihtiva eder. Müteahhir alimlerin pek çoğu tarafından onun altı temel hadis kitabının altıncısı olduğu kabul edilmiştir. Ancak Nesâî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Sunenlerine göre mertebesi daha aşağıdadır. O kadar ki, onun tek başına rivayet ettiği hadislerin çoğunlukla zayıf kabul edileceği meşhur olmuştur. Ancak Hafız İbn Hacer şöyle demektedir: Şu kadar var ki durum benim incelemem neticesinde mutlak olarak böyle kabul edilemez. Genellikle onda münker pekçok hadislerin olduğu da doğrudur. Allah yardımcımız olsun.

Zehebî der ki: Bunda münker bir takım rivayetler ve az miktarda uydurma hadis vardır.

Suyuti der ki: O yalancılıkla ve hadis çalmakla itham edilmiş birtakım ravilerden tek başına hadis nakletmiştir. Bu hadislerin bir kısmı da ancak bu kimseler tarafından rivayet edilmiş diye bilinmektedir.

Hadislerinin birçoğunu diğer Kütüb-i Sitte sahiplerinin hepsi ya da onların bir kısmı onunla birlikte müştereken rivayet etmişlerdir. Üstad Muhammed Fuad Abdu'l-Baki'nin tahkik ettiği üzere 1339 hadisi de onlardan ayrı kendisi münferiden rivayet etmiş bulunmaktadır.

İbn Mâce

Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Abdullah b. Mâce (son harfi sakin he ile söylenir, te ile söylendiği de olur) er-Rıb'î olup Rabialıların azadlısıdır, Kazvînlidir.
-Irak-ı Acem'den olan- Kazvîn'de 209 yılında dünyaya gelmiştir. Hadis öğrenmek üzere Re'y, Basra, Kûfe, Bağdad, Şam, Mısır ve Hicaz'a yolculuklar yapmış ve buranın muhaddislerinin birçoğundan hadis almıştır.
273 yılında 64 yaşında vefat etmiştir.
Faydalı birçok eseri vardır. Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun, müslümanlar adına onu hayırla mükâfatlandırsın.

İmam Ahmed'in Müsned’i

Muhaddisler Buhârî, Muslim ve Sunen’lerden sonra "Müsned"leri üçüncü mertebede değerlendirmişlerdir. Müsnedler arasında en değerli ve en faydalısı İmam Ahmed'in Müsnedi’dir. Eski ve yeni bütün muhaddisler müslümanın dininde ve dünyasında gerek duyacağı şeyleri toplayan sünnete dair kitaplar arasında en kapsamlı ve toparlayıcı olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Kesir dedi ki: Hadislerinin çokluğu, tertiplerinin güzelliği itibariyle Ahmed'in Müsnedine denk bir kitap yoktur. Hanbel dedi ki: Babam beni, Salih'i ve Abdullah'ı topladı ve bize Müsnedi okudu. Bizden başkası onu (ondan) dinlemedi. Sonra şunları söyledi: Ben bu kitabı 57.000'den daha çok hadis arasından seçtim. Müslümanların Rasûlullah *Sallallahu aleyhi vesellem*'in hadisi olup olmadığı hususunda ihtilaf ettiklerini görürseniz bu kitaba başvurunuz. Eğer burada görürseniz mesele yok, değilse delil olmaz.

Fakat Zehebî şöyle demektedir: Onun bu sözü çoğunlukla görülen durum için uygun kabul edilebilir. Aksi takdirde bizim Buhârî ve Muslim'in Sahihlerinde bildiğimiz güçlü birtakım hadisler vardır ki, bunlar Müsned’de yoktur.

Oğlu Abdullah babasının rivayetinden olmayan birtakım hadisler de eklemiştir. Bunlar: "Zevâidu Abdillah" diye bilinir. Müsned’i Abdullah'tan, o babasından diye rivayet eden Ebu Bekr el-Katî’î de Abdullah'ın ve babasının dışında birtakım ziyadelerde bulunmuştur.

Müsned’deki hadisler tekrarları ile birlikte 40.000'i, tekrarları düştükten sonra 30.000 hadisi bulur.

İlim Adamlarının Müsned'deki Hadisler ile İlgili Görüşleri

Müsned'de yer alan hadisler hakkında ilim adamlarının üç görüşü vardır:

1- Müsned'deki bütün hadisler delildir.

2- Müsned'de sahih, zayıf ve mevzu hadisler vardır. İbnu'l-Cevzi "el-Mevzua" adlı eserinde Müsned'den 29 hadis sözkonusu etmiştir. el-Irakî bunlara 9 hadis daha ekleyerek bunları ayrı bir cüz halinde biraraya getirmiştir.

3- Müsned"de sahih ve hasene yakın zayıf hadis vardır. Fakat onda mevzu hadis yoktur. Bu görüşü Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye, Zehebî, Hafız İbn Hacer ve Suyutî benimsemiştir. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye der ki: Ahmed'in Müsned'e almak için öngördüğü şart(lar) Ebû Dâvûd'un Sunen'indeki şartlardan daha güçlüdür. Ebû Dâvûd, Ahmed'in Müsned'de rivayetlerini almadığı ravilerden hadis rivayet etmiştir. Ahmed Müsned'de kendisince yalancılıkla tanınmış bir raviden rivayet etmemeyi şart koşmuştur. Zayıf olan olsa bile. Daha sonra oğlu Abdullah ve Ebu Bekir el-Katî'î ona birtakım ziyadeler eklemişlerdir. Bunlar da Müsned'e ilave edilmiştir. Bunlarda ise birçok uydurma hadis vardır. Bu nedenle bilgisi olmayanlar bunları da Ahmed'in Müsnedi'ne aldığı rivayetlerden olduklarını sanmışlardır.

Şeyhu'l-İslam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'ın bu belirttikleriyle, her üç görüşün de bir arada telif edilmesinin mümkün olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Müsned'de sahih ve zayıf vardır, diyenlerin görüşleri Müsned'de bulunan bütün rivayetler huccettir, diyenlerin görüşleri ile çatışmaz. Çünkü zayıf hadis hasen li gayrihi mertebesine çıkarsa delil olur.

Müsned’de uydurma hadis vardır, diyenlerin sözleri de Abdullah ile Ebu Bekir el-Katî’î'nin ziyadeleri arasındaki rivayetler hakkında yorumlanır.

[Hafız İbn Hacer -el-Kavlu'l-Müsedded fi'z-Zebbi ani'l-Müsned" adlı bir eser kaleme almış ve bu eserinde Irakî'nin uydurma olduklarına hükmettiği hadisleri zikretmiş, bunlara İbnu'l-Cevzi'nin sözünü ettiği -ki bunlar ondört hadistir- hadislerden onbeş hadis daha eklemiştir. Bunları "ez-Zeylu'l-Mümehhed" adlı bir cüzde toplamıştır.][1]

Bununla birlikte ilim adamları bu Müsned’i ele almışlar ve onu esas alarak kimisi onu ihtisar etmiş, kimisi şerh etmiş, kimisi açıklamış, kimisi tertib etmiştir. Bu çalışmaların en güzellerinden birisi de "es-Saatî" diye meşhur olmuş Ahmed b. Abdu'r-Rahman el-Bennâ'nın telif ettiği *"el-Fethu'r-Rabbânî li Tertibi Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî"* adını taşıyan eserdir. Merhum bu eserini yedi kısma ayırmıştır. Birinci kısım tevhid ve usulu'd-din, sonuncusu ise kıyamet ve âhiret ahvali adını taşımakta, hadislerini güzel bir şekilde bablara göre tertib etmiş bulunmaktadır. Daha sonra buna "Bulûğu'l-Emâni min Esrari'l-Fethi'r-Rabbânî" adını verdiği bir şerh de yazmıştır. Bu isim gerçekten müsemmâsına uygundur. Hem hadis, hem fıkıh bakımından oldukça faydalıdır. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

---

[1]

Ahmed b. Hanbel

İmam Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî'dir. Daha sonra Bağdad'da yerleşmiştir.

164 yılında Merv'de dünyaya gelmiştir. Sonra daha süt emmekte iken Bağdad'a götürülmüştür. Bağdad'da doğduğu da söylenmiştir. Yetim olarak büyümüştür. Hadis öğrenmek için pekçok yeri, pekçok ülkeyi dolaşmıştır. Hicaz'da, Irak'ta, Şam (Suriye)'da, Yemen'de çağın hadis alimlerinden hadis dinlemiştir. Sünnete ve fıkha büyük çapta itina göstermiştir. O kadar ki hadis ehli onu kendi imamları ve fakihleri kabul etmiştir.

Hem dönemindeki alimler, hem ondan sonraki alimler ondan övgüyle sözetmişlerdir. Şafiî şöyle der: "Irak'tan ayrıldım; ben orada Ahmed b. Hanbel'den daha faziletli, daha adil, daha bir vera' sahibi ve daha takvâlı kimse bilmiyorum."

İshak b. Râhûye der ki: "Ahmed, Allah ile Allah'ın arzındaki kulları arasında bir huccettir."

İbnu'l-Medînî der ki: "Allah bu dini irtidad gününde Ebu Bekir es-Sıddîk *Radıyallahu anh* ile Mihne gününde de Ahmed b. Hanbel -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ile pekiştirmiştir."

Zehebî dedi ki: "Fıkıh, hadis, ihlâs ve vera' hususlarında imametin en nihaî derecesindedir. Onun sika, huccet ve imam olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir."

Bağdad'da 241 yılında 77 yaşında vefat etmiştir.

Ümmete pek büyük bir ilim ve pek doğru bir yol miras bırakmıştır. Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve Allah müslümanlar adına onu hayırla mükafâtlandırsın.

Âlimin Ve Müteallimin (Öğrencinin) Âdâbı

İlmin faydası ve meyvesi öğrenilenle amel etmektir. Öğrendikleriyle amel etmeyen bir kimsenin ilmi kendisine vebal olur. Kıyamet gününde ona karşı delil olur. Nitekim Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem*: "Kur'ân ya senin lehine veya aleyhine bir delildir." buyurmuştur.

Âlimin de, müteallimin de riayet etmesi gereken birtakım âdâb vardır. Bu âdâbın bir kısmı her ikisi arasında da ortaktır, bir kısmı da onların her birisine hastır.

Ortak Âdâbın Bir Kısmı

1- Öğrenmesiyle ve öğretmesiyle yüce Allah'ın şeriatını korumak, onu yaymak, üzerinden ve ümmetten cehaleti kaldırmak niyetiyle, Allah'a karşı ihlaslı bir niyet sahibi olmak. Şer'î bir ilmi öğrenirken bir dünyalık elde etmeyi niyet eden bir kimse kendisini ilâhî cezaya maruz bırakır. Çünkü Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* den rivayet edilen hadiste şöyle dediği zikredilmektedir:

"Her kim kendisi vasıtasıyla Allah'ın rızasının arandığı bir ilmi ancak bir dünyalık elde etmek için öğrenirse kıyamet gününde cennet kokusunu alamayacaktır."[1].

Yine Peygamberimizin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Her kim ilim adamlarıyla boy ölçüşmek yahut yolla beyinsizlerle tartışmak yahut insanların kendisine yönelmelerini sağlamak amacıyla ilim öğrenirse Allah onu cehenneme atar."[2].

2- Bildiği ile amel etmek. Çünkü bildikleriyle amel edenlere Allah bilmediklerini de öğretir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Hidayetini bulanların ise hidayetlerini arttırmış ve kendilerine takvâlarını vermiştir." (Muhammed, 47/17)

Bildikleriyle amel etmeyi terkeden bir kimsenin ise bildiklerini Allah'ın ondan geri alması uzun sürmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Onlar sözlerini bozdukları için biz de onları lanetledik, kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar kendilerine verilenlerin bir kısmını da unuttular." (el-Maide, 5/13)

3- Vakar, güzel tavırlar, yumuşaklık, karşılıksız iyilik yapmak, eziyetlere katlanmak ve buna benzer şer'an ya da kötülükten uzak örf gereğince

övülmeye değer üstün ahlâkî meziyetlere sahip olmak.

4- Konuşmasıyla, tutumlarıyla çirkin sözlerden, sövmekten, eziyet etmekten, kabalık, hafiflik, yerilmiş tutumlar ve buna benzer şer'i ya da sağlıklı örf bakımından yerilmiş, düşük ahlâkî davranış ve tutumlardan uzak durmak.

---

[1] Ahmed, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir.

[2] Tirmizî

Muallim (Öğretmen)e Has Bir Kısım Âdâb

1- Bütün yollarla ilmi yaymaya gayret göstermek ve ilim taleb edene güler yüzle, memnuniyetle, yüce Allah'ın ona ilim ve nur nimetlerini ihsan etmesi, ilmini kendisinden miras olarak alacakları temin etmesi dolayısıyla memnuniyet duymak, insanların açıklanmasına gerek duydukları bir durumda ilmi gizlemekten yahutta doğruyu aranan birisinin kendisine soru sorması halinde ilmi gizlemekten çokça sakınmak. Çünkü Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Her kime bildiği bir husus sorulur da sonra onu gizlerse kıyamet gününde ona ateşten bir gem takılır."[1].

2- İlim öğrenenlerin eziyetlerine, ona karşı kötü muamelelerine karşı sabırlı olmak. Böylelikle sabredenlerin ecrine kavuşur. Onları da sabra ve insanlarla birlikte olmakla beraber eziyetlerine katlanmaya onları alıştırmalıdır. Bunu da onları yönlendirerek, irşad ederek, hikmetli bir şekilde yaptıkları kötülüklere de onların dikkatlerini çekerek yapmalıdır ki, öğrencilerinin kalbindeki heybeti de kaybolmasın. O takdirde onlara ilim öğretmek için harcadığı çabalar boşa gider.

3- Öğrencilerin önünde olması gerektiği şekliyle dini ve ahlâkî bağlılığını ortaya koymalıdır. Çünkü öğretmen, öğrencinin en büyük örneğidir. O öğretmenin din ve ahlâkının yansıdığı aynadır.

4- İlmi öğrencilerine ulaştırmak için en kısa yolu izlemelidir. Buna engel teşkil eden hususları da ortadan kaldırmalıdır. O bakımdan ifadelerinin açık olmasına, maksadı iyice anlatmasına dikkat etmeli, kalblerine sevgi tohumlarını ekmelidir. Böylelikle onlara önderlik yapabilir, sözünü dinletebilir, onları yönlendirmesini kabul ettirebilir.

---

[1] Ahmed, Ebû Dâvûd ve Tirmizî

Öğrenciye Has Bazı Âdâb

1- İlmi iyice kavramak için olanca gayreti harcamak. Çünkü ilim bedenî rahat ile elde edilemez. Dolayısıyla ilme ulaştıran bütün yolları izlemek gerekir. Peygamber *Sallallahu aleyhi vesellem* şöyle buyurmuştur:

“Her kim bir ilim elde etmek amacıyla bir yola düşerse Allah o sebeple ona cennete giden bir yolu kolaylaştırır."[1].

2- Din ve dünya işlerinde gerek duyacağı ilimler konusunda daha önemlilerden başlamak. Çünkü böyle bir davranış hikmetin bir gereğidir.

"Kime hikmet verilirse muhakkak ona pek çok hayır verilmiş demektir. Özlü akıl sahiplerinden başkası da iyice düşünemez." (el-Bakara, 2/269)

3- Faydalı bir bilgiyi kimden olursa olsun öğrenmekte büyüklenmeyecek şekilde ilim talebinde alçak gönüllü olmak. Çünkü ilim için alçak gönüllülük bir yüceliktir. İlim tahsil etmek için alçalmak aziz olmaktır. Genel olarak senden daha az bilgili nice kimse vardır ki, senin herhangi bir şey bilmediğin bir mesele hakkında güzel bir bilgisi vardır.

4- Öğretmene layık olduğu saygıyı göstermek: Çünkü samimi bir öğretmen bir baba seviyesindedir. O ilimle, iman ile ruhu ve kalbi besler. Dolayısıyla öğrencinin ona saygı göstermesi, ona layık olduğu şekilde ihtiram göstermesi gerekir. Bu hususta aşırı da gitmesin, kusur da etmesin. Ona ilham almak isteyen, doğru yolu bulmak isteyen bir eda ile sormalıdır. Ona meydan okuyan yahut büyüklük taslayan bir üslûpla sormamalıdır. Öğretmeninden görebileceği sertlik, kabalık ve şiddetli çıkışlara katlanabilmelidir. Çünkü daha başka sebeblerden etkilenmiş olabilir. Bu nedenle rahat ve sükûnetli halinde katlanabileceği bazı şeylere (o halinde) katlanamayabilir.

5- Öğrendiklerini müzakere etmeye, iyice kaydetmeye, kalbinde ya da kitabında iyice tesbit etmeye gayret etmelidir. Çünkü insan unutmakla karşı karşıyadır. Eğer buna gayret göstermezse öğrendiklerini unutur, kaybeder. Nitekim bir şair şöyle demiştir:

"İlim bir avdır, yazmak o avın bağıdır
Sen avlarını sağlam iplere bağla
Bir ceylan avladığın halde onu
Ortalıkta serbest bırakman ahmaklıktır."

Kitaplarını kaybolmaya ve çeşitli afetlere maruz kalmaya karşı korumaya dikkat etmelidir. Çünkü kitaplar onun hayatındaki serveti, gerek duyacağı zaman başvuracağı kaynaklarıdır.

16 Rebiu'l-Ahir 1396

Nimetleri sayesinde bütün salih amellerin tamamlanabildiği Allah'a hamd-u senâlar. Peygamberimiz Muhammed'e, onun aile halkına, ashabına ve çağlar boyunca güzel bir şekilde onların izinden gideceklere salât ve selâm olsun. Âmin.

---

[1] Muslim

USUL-İ HADÎS

USUL-İ HADÎSİN MAHİYETİ

1- Usûl-i Hadîsin Muhtevâsı:

Hadis Usulü adıyla inceleyeceğimiz konu, aslında Hadis Usulü Bilimi (İlmi Usuli'l-Hadis) dir. Hadis İlminin Dirayetü'l-hadis diye bilinen koludur. Hadis ilminin diğer kolunun adı da Rivayetü'l-hadis ilmidir.

Dilimizde kullanımı ile Hadis Usulü, asli ifadesiyle Usulu'l-hadis teriminin temel kelimesi hadis'tir. Hadis'in sözlük anlamı yeni'dir. Eski demek olan kadim'in zıddıdır.

Hadis kelimesi Kur'an-ı Kerim'de söz ve haber anlamlarında kullanılmıştır. [1] Mesela *"Haydi onun gibi bir söz getirsinler"* (Tur: 52/34) ayetinde söz, *"Musa'nın haberi sana ulaştı mı?"* (Taha: 20/9; ez-Zariyat: 51/24; en-Naziat: 79/15.) ayetinde de haber anlamındadır.

Hadisin terim anlamı ise, söz, fiil, takrir (onay), ahlaki ve fiziki vasıf olarak Hz. Peygambere izafe edilen her şeyin yazılı metinleri demektir. Çok özel ve dar anlamda peygamber sözüne de hadis denir. Hadisin çoğulu ehadis'dir.

Usul, asl'ın çoğuludur. Asıllar, kökler, kaynaklar manasına gelmektedir. Terim olarak yol, yöntem, nizam, kaide, düzen ve metod ahlamlarında kullanılmaktadır. Bu manada bir ilmin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gerekli esaslar, prensipler ve başlangıç bilgileri ve tekniklerini ifade etmektedir.

Hadis Usulcüleri denilince, hadi ilminin dirayete dayanan prensipler bölümü (usuliyyat) ile meşgul olan alimler (usuliyyun) anlaşılır.

Hadis usulü ilmi de hadis ilminin dayandığı prensipler, hadis teknolojisi demektir. Bu bilim dalına başlangıçta Mustalahu'l-hadis de denilmiştir. Usul konularını anlatmak için Ulumu'l-hadis ifadesinin kullanıldığı da olmuştur.[2]

Hadis Usulü, kabul ve red yönünden hadisin sened ve metnini inceleyen ilim dalıdır.

Hadis ilmi temelde rivayetu'l-hadis ve dirayetu'l-hadis diye iki ana bilim dalına ayrılmaktadır. Rivayetü'l-hadis ilmi, Rasûl-i Ekrem (s.a.s.)'in söz, fiil, takrir ve hallerini; bunların zabt edilip usulüne uygun olarak sonraki nesillere nakledilmelerini (rivayetlerini) konu edinen hadis ilim dalıdır.

Mustalahu'l-hadis ve usûlü'l-hadis diye de isimlendirilen dirayetü'l-hadis ilmi, "Sened ve metnin durumlarını anlamaya imkan veren kaideler ilmi" olarak tarif edilmektedir. Bu tariften açıkça anlaşılacağı gibi dirayetü'l-hadis ilmi, genel ve teorik kaideler vaz ederek râvî, rivayet ve merviyy konularının tetkik ve tenkidine zemin hazırlamaktadır. Bu ilim edebiyatı da prensipler edebiyatı demektir.[3]

Zaten usûl, aslın çoğulu olarak, asıllar, kökler, kaynaklar anlamındadır. Terim olarak da yol, yöntem, kaide, düzen ve metod anlamlarına gelen usül, bir ilmin asıl mevzuundan önce öğrenilmesi gereken esaslar, prensipler, başlangıç bilgileri ve teknikleri demektir. Böyle olunca, hadis usûlü, hadis ilminin dayandığı prensipler, hadis metodolojisi anlamına gelmektedir. Hadis usulcüleri denilince de hadis ilminin dirayete dayanan prensipler bölümü (usuliyyat) ile meşgul olan âlimler (usûliyyun) akla gelir.

Dirayetü'l-hadis ilmi ve dolayısıyla hadis usûlü edebiyatı da temellerini, rivayetü'l-hadis ilmi ve edebiyatı gibi ashab-ı kiramın hadis nakli ve rivayetinde gösterdikleri titizlik, araştırma (tesebbüt-taharri) ve denetim faaliyetlerinde bulmaktadır. Ashabın üst seviyede bir dikkat ve titizliğe sahip olmaları yanında, birbirlerinden duydukları hadisleri daha iyi bilenden tahkik etmekten de geri kalmadıkları bilinmektedir. Hz. Aişe'nin yirmi kadar sahabînin rivayetlerini tashih ettiğine dair hadisleri Bedreddin ez-Zerkeşî "el-Icabe" adlı eserde toplamış bulunmaktadır. Öte yandan Hatib Bağdadî de hadis öğrenmek ve bildikleri hadisleri kontrol etmek için uzun yolculuklara çıkan sahabîleri "er-Rihle fı talebi'l-hadis" adlı eserinde tanıtmaktadır.

Ashab ile başlayan bu araştırma ve tetkik gayretleri, dirayetü'l-hadise ait kaidelerin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Tebliğ görevi ve Hz. Peygamber'e yalan isnad etmeme dikkati, hadis ilmine dair tüm faaliyetlerin temelinde yatan gerçek olmanın yanında, hadis usûlünün, en erken bir dönemden itibaren uygulama alanına intikalini de gerçekleştirmiş olan asıl sebeptir. Ancak hadis usûlüne dair edebiyatı müstakil hüviyetleri ile rivayetü'l-hadis edebiyatından daha sonraki bir dönemde bulabilmekteyiz. [4]

Önceki bahislerde Hadîs ilminin doğuşu, gelişmesi, bu sahada verilen belli başlı eserler üzerine yeterli açıklamalar yaptık. Buralarda üzerinde durulmuş mes'eleler çoğunluk itibâriyle hadîslerin rivâyetiyle ilgilidir. Tanıtılan kitaplar bile rivâyetle ilgili te'lîflerdir. Hadîs İlminin bu şûbesine rivâyetü'l-hadîs ilmi denir.

Halbuki hadîsçilerin meşguliyet sâhasına giren başka mes'eleler de vardır: Rivâyetin şartları, çeşitleri, herbir çeşide terettüp eden hüküm, râvilerin

ahvâli, şartları, merviyyâtın envâı, merviyyattan istifâde şartları vs. gibi. Bu çeşit mes'elelerle meşguliyeti kendisine konu edinen branşa dîrâyetu'l-hadîs denir.[5] Usûl-i hadîs deyince öncelikle hatıra gelen muhteva ve müfredat da budur. Şunu hemen kaydedelim ki, Usûl-i Hadîs ilmine ulûmu'l-hadîs de denmiştir ki, hadîs ilimleri mânâsına gelir. Böylece hadîsle ilgili ilimlerin birçok şubelere ayrıldığı ifâde edilir. Usûl-i Hadîs daha ziyâde ıstılahlar üzerinde durduğu için ona mustalahu'l-hadîs de denmiştir. Bu ilme ilmu dirâyeti'l-hadîs veya ilmu'l-hadîs dirâyeten tesmiyesi de vâriddir ki, bu durumda, râvileri tedkik keyfiyeti düşünülmüş olmaktadır.

Mukaddimemizin bu kısmında daha ziyâde bir kısım nazârî bilgiler, umûmî prensipler üzerinde durup, usûle giren ıstılahların tarifelerini, açıklamalarını yapacağız: Hadîs nedir? Çeşitleri nelerdir, hangi şartlar ve vasıflarda hadîs, sahîh veya hasen olur? Hadîs ne yollarla alınır ve verilir? Senet nedir? Çeşitleri nelerdir? Senette yer alan râvilerde ne gibi vasıflar aranır, hangi evsafı taşıyan râvi makbuldur, hangi evsafı taşımayanlar gayr-ı makbuldur? vs.

Bir cümle ile hadîsin kabûl veya red durumları, râvi ile mervî'nin çeşitli durumlarını inceleyeceğiz.[6]

İslam alimleri her ilmin olduğu gibi hadis ilminin de esaslarını ve metodlarını tesbit etmişlerdir. Bu ilmin konusu Hz. Peygambar'in hadisleri olunca metodolojisi de diyebileceğimiz usulü, bunları bilmeye, sahihini zayıfından ve mevzu olanlardan ayırdetmeye yarayacak esaslar, kaideler ile hadisleri nakleden ravilerin hallerini açığa çıkarmaya yarayacak kurallardan ibarettir. Buna göre Hadis Usulü, hadisler ve ravilerinin hallerini bilmeye yarayacak kaide ve esaslardan ibaret bir ilimdir. Tarifi açıklamak gerekirse

bir hadis isnad ve metinden ibarettir. İsnad metni rivayet edenlerin isimlerinin sıralanması, metni ise bildiğimiz gibi isnadla rivayet edilen Hz. Peygamber'in bir sözü, bir fiili, davranışı, takriri veya onunla ilgili bir özelliği bizlere aktaran ifadelerdir. Hadise güven ancak ravilerin güvenilir kimseler olduklarının açığa çıkmasından sonradır. Şayet raviler adalet ve zabt bakımından güvenilir kimseler değilseler hadis ilk planda sahih kabul edilemez. Böylece hadisin sahih kabul edilebilmesi ilk olarak ravilerinin sika olmalarıyla mümkün olmakta daha sonra başka özellikler aranmaktadır. Öyleyse Hadis Usulü hadis ilmi hadislerin kabul veya rededilebilmesi için bir taraftan onlarda bulunması gerekli esasları tesbit etmekte öte yandan ravilerinin adalet adalet ve zabt yönünden güvenilir olup olmadıklarını araştırma esasları tesbit etmektedir. O halde tarifimizi biraz daha genişleterek tekrar edecek olursak Hadis Usulü hadis ilmi kabul ve red itibariyle hadisler ve ravilerinin hallerini bilmeye yarayacak esaslar ve kaidelerden ibaret bir ilimdir. [7]

---

[1] Bu kullanımlar için bk. En-Nisa: 4/78, 87, 140; el-En'am: 6/68; el-A'raf: 7/185; Yusuf: 12/101; er-Ra'd: 13/10; Taha: 20/9; el-Casiye: 45/6; ez-Zariyat: 51/24; et-Tur: 52/34; en-Necm: 53/59-60; et-Tahrim: 66/3; el-Mürselat: 77/50; en-Naziat: 79/15; el-Ğaşiye: 88/1. (İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 13.)

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 13, 14.

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1985, 162; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/257.

[4] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1985, 162; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/257.

[5] İbnu'l-Ekfâni'nin tarifine göre rivâyetu'l-hadis ilmi "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in söz ve fiillerine, bunların rivâyetine, zabtına ve elfâzının tahririne, şümûlü olan bir ilimdir. Dirâyetu'l-hadîs ilmi ise, rivâyetin hakikatını, şartlarını, nevîlerini, ahkâmını, râvilerin hal ve şartlarını, merviyyâtın sınıflarını ve bunlara müteallik hususları öğreten bir ilimdir". Rivâyetin hakîkatı, sünnetin ve benzerlerinin nakli; tahdis, ihbâr vs. suretinde rivâyet edene nisbetidir. Şartları, râvinin merviyyatı, sema, kitabet, vs. tahammül yollarından hangisiyle tahammül ettiğidir. Nevilerî: İttisal, intıkâ vs.'yi ifade eder. Ahkâmı ise kabul ve redd durumunu ifade eder. Ravilerin halinden adalet ve cerh durumları tahammül ve edâdaki şartları maksûddur. Merviyyatın sınıfları, müsned, mu'cem, cezâ v.s. te'lif çeşitlerini ifâde eder. (İbrahim Canan)

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/475-476.

[7] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 81.

2- Usûl Bilgisinin Gereği:

Asıl mevzuya girmeden şunu belirtmek isteriz: Usûl bilgisi hadîslerden istifâde için şarttır. Usûl bilmeyince hadîslerden ahkâm çıkarmak imkânsız hâle gelir. Usûl, bu açıdan bir nevi istifâde metodudur. Onun için "usûl"e metodoloji de denmiştir. Bilindiği üzere hadîs dinimizin ikinci kaynağıdır. İster Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılmasında, isterse Kur'ân'da bulunmayan meselelerin, dinimizin ruhuna uygun şekilde açıklanıp değerlendirilmesinde olsun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine şiddetle ihtiyacımız var. Rivâyet kitaplarına müracaat ettiğimiz zaman bir kısım problemlerle karşılaşıyor, istifâdede zorluk çekiyoruz. İşte Usûl bilgisi bu müşkilatları çözmeye ve rivayetlerden kolayca istifâde etmeye yarar.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/476.

3- Usûl Kaidelerinin Menşei:

Daha işin başında iken bilmemiz gereken mühim bir husus daha var: O da usûl kaidelerinin menşei yani kaynağıdır. Bunu bilmenin ehemmiyetini anlamak için şöyle bir soru soralım: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in söz ve davranışlarını değerlendirmede mi'yar ve "ölçü birimi" rolünü oynayan, bilgiler (târifler, kaideler) nereden elde edilmiştir? Bunu ilk âlimler ortaya koyarken şahsî düşüncelerinden mi çıkarmışlardır?.. Öyle ise biz de kendimize göre yeni baştan kaideler koyarak hadîsleri daha değişik anlayışlara tâbi kılamaz mıyız?.. vs.

Bazı suiniyet sahipleri, müslüman ve fakat dini hakkında câhil bırakılmış yeni nesilleri iğfal etmek için bu soruları sorup arkadan da mugalata, yalan ve yanlışla dolu cevaplar veriyorlar. Bu sebeple usûl kâidelerinin menşei hakkında bir ön bilgi gereklidir.

Hemen söyleyelim ki, Usûl-i Hadîs'in kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve sünnettir, tıpkı usûl-i fıkıh, usûl-i tefsîr ve usûlu'd-din gibi diğer dinî ilimlerin usûl'ünde olduğu üzere. Âlimler bütün prensiplerini imkan nisbetinde Kur'ân ve Sünnet'in bir sarâhat veya işâretine, bir karînesine dayandırmaya çalışmışlardır. Aksi takdirde, müşterek kaidelerden ziyâde, âlim başına bir usûl ortaya çıkardı. Nitekim bazı teferruatta, ister istemez âlimlerin şahsî yorumları girmiş ve oralarda ayrılıklar, farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar mezhepler arasındaki ihtilaflı durumlarda müessir olmuşlardır.

Hülâsa, hiçbir tereddüde mahal bırakmadan, kesin bir dine söylüyoruz ki; usûl kaideleri, menşeini yüzde seksen-yüzde doksan nisbetinde âyet ve hadislerde bulur ve değiştirilmesi mümkün değildir. Konuları işlerken, zaman zaman birçok kaidenin nassî menşeini de göstereceğiz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/476-477.

4- Usûl-i Hadîs'in Doğuşu, Gelişmesi Ve Belli Başlı Eserleri

Kur'an-ı Kerim'i dünya ve ahiret mutluluğunu kazanma yollarını gösteren hidayet rehberi olarak gönderen Allah, onu açıklama görev ve yetkisini de elçisi Hz. Muhammed'e vermiştir.

Kitap ve sünnet arasındaki bu açıklanan-açıklayan alakasının farkında olan sahabe-i kiram, ta başlangıçtan beri Hz. Peygamberin hadislerine ve yaşayışına fevkalade itina göstermiş, onları ezberlemiş, yaşamış, onları aslına uygun olarak öğrenmek, uygulamak ve başkalarına ulaştırmak için gerçekten büyük gayret göstermişlerdir. Hadis kitaplarımız, bu üstün ve hasbi gayretlerin bilimsel delilleriyle doludur.

Sünneti öğrenmek maksadıyla günlerini, geçim temini ve ilim tahsili arasında taksim eden ilk müslümanlar, daha sonraları, yeni ülkeler fethedildikçe, tabii olarak, bu kez yeni müslümanların kitap ve sünneti öğrenme istek ve gayretleriyle karşılaştılar. Gerek halifelerce görevlendirilen vali ve amiller, gerekse fetih ordularında mücahid olarak bulunan sahabiler, asli görevlerinin ta'lim ve tebliğ olduğu bilinciyle hareket ettiler. Fatih sahabilerin bir çoğu, ayrı ayrı yönlerde yerleşerek oralarda kitap ve sünnet bilgisini yaymaya çalıştı.

Sahabilerin bu ilmi gayretleri hiç şüphesiz, kendilerini gören tabiileri de aynı şekilde davranmaya sevketti. Kendi bölgelerindeki sahabilerden aldıkları bilgilerle yetinmeyerek sünnetin beşiği (daru's-sünne) İslam'ın ilk başkenti Medine'ye gidip bilgilerini arttırmak isteyen tabiiler görüldü. Dolayısıyla çok canlı ve hareketli bir ilim hayatı yaşanmaya başlandı. Böylece daha sonraları hadis alimlerinin hemen hepsi tarafından

uygulanacak ve müstehap diye hükme bağlanacak rihle denen ilim yolculukları başlatılmış oldu.[1]

Öte yandan sosyal, siyasi ve iktisadi çalkantılar, tebliğ görevi ve Hz. Peygambere ait olmayan bir şeyi O'na isnad etmeme dikkat ve titizliğini ve neticede bazı kaide ve ilmi gayretlerin başlatılmasını da doğurdu.

Her ilmi faaliyetin belli esaslara göre yapılacağı ne kadar tabii ise, aynı şeylerin tekrarı da belli kaidelerin bulunmasını, yoksa konulmasını ve onlara uyulmasını gerektirir. Bir başka ifade ile, her şeyin bir yolu yöntemi olur. Bu sebeple yukarıda değindiğimiz ilmi faaliyetler de bazı kaidelerin belirlenmesini gerektirmiştir. İşte bu söz konusu kurallar, daha sonraları müstakil kitaplara konu teşkil edecek olan hadis usulü prensipleridir.

Gerek sünnet malzemesinin doğru olarak nakli, gerekse bu metinlerin sağlam bir şekilde korunup, eğitim-öğretiminin ve değerlendirmesinin yapılması ve bu değerlendirmeye yardımcı olacak her türlü tetkik ve faaliyetin başlatılması, itiraf edelim ki, ashab-ı kiram'a ait bir nasip ve şeref olmuştur. Ashab-ı kiram, hadis metinlerinin nakline öncülük ettikleri yani rivayetü'l-hadis ilmini kurdukları gibi rivayet olayının vazgeçilmez kaidelerini koymuş, dirayetü'l-hadis ilminin ilk temellerini de atmışlardır.

Müslümanlardan önce hiçbir millet, nakil ve rivayette ravilerin güvenilirlik durumlarını tesbit için herhangi bir araştırma yapmayı ve bunu belli kaidelere bağlamayı düşünmemiştir. Olaylar ve rivayetler sadece nakledilmiştir. Nadiren bir-iki isimlik sened zikredilmiş, çoğu kere ona da gerek duyulmamıştır. Bu sebeple hadis metinlerini nakledenlerin şahsi durumlarının inceden inceye, ifadenin tam anlamıyla kılı kırk yararcasına araştırılması ve mutlaka sened zikrini esas alan Hadis Usulü İlmi, müslümanlara has bir meziyyet olmuştur.

“Sened ve metnin durumlarını anlamaya imkan veren bir takım kaideler ilmi” demek olan Hadis Usulü, daha ilk günlerde müslümanların bulup geliştirdiği ilmi bir disiplindir. Konusu ise, red ve kabul açısından sened ve metindir.[2]

Usül-i hadîs, bir kısım târihî gelişme safhalarından geçerek kemâlini bulmuş bir ilimdir. Kaideler, prensipler ve târifler her ne kadar hadîsten alınarak sistemleştirilmiş, tanzîm edilmiş ise de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîslerinde böyle bir ilmin adı katiyyen geçmez. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hadîslerin öğrenilmesine, aslına uygun olarak rivâyetine teşvîk etmiştir. Kendisi hakkında yalana yer verilmemesini o kadar ısrarla söylemiştir ki, bu emri, mütevâtir hadîslerin başında yer alır, yâni en çok tarîki olan hadîs budur, ikiyüzden fazla sahâbe (radıyallahu anhüm ecmaîn) bunu rivâyet etmiştir. Hattâ, Aliyyu'l-Kârî'nin Esrâru'l-Merfû'a'da kaydettiği bir rivayete göre, kendisi hakkında kizb'e tevessül eden bir kimseyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) en ağır cezaya çarptırmış, öldürtmüştür.

Ashâb zamanında, usûl-i hadîs'e giren bir kısım meseleler su yüzüne çıkmıştır. Daha Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) devrinden itibâren bunların birer birer tavazzuh etmeğe başladığını görürüz: Hz. Ebu Bekr yeni bir hadîs işitince şâhid istemeye başlar. Hz. Ömer bir adım daha atarak, çok hadîs rivâyetini yasaklar, bazılarını bu yüzden sigaya çeker ve hattâ hapse atar. Hadîsçilerin en ziyade üzerinde duracakları tesebbüt ve itkan prensiplerinin böylece daha ilk zamanlarda müesseseleştiğini, istikrâra kavuştuğunu görürüz. Usûl-i hadîsin, başta ricalle ilgili bahisleri olmak üzere birçok mevzuları menşeini bu tesebbüt, yani Hadîs'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbetinde sıhhat endîşesi teşkil edecektir.

Hadîslerin mânen veya lafzan rivâyeti, rivâyette duyulan şekkin beyanı gibi usûle giren bir kısım meselelerin Hz. Aişe, İbnu Abbâs, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) gibi birçok ashab tarafından münakaşa edildiğine daha önce temas etmiş idik.

Yine hatırlatmada fayda var, bir hadîs işitilince kimden işittiğini sormak, hadîs rivâyet eden kimsenin diyânet ve adâletine bakmak, Sözgelimi ehl-i sünnetten değilse rivâyetini terketmek gibi meseleler de Ashab'ın sağlığında, fitne hareketlerinin kızışmasıyla başlatılmıştır. Nitekim İbnu Sîrîn'in şu açıklaması bu hususu aydınlatır: "Müslümanlar bidâyette senet sormazlardı. Ancak ne zaman ki fitne ortaya çıktı, ondan sonra dikkat ettiler, ehl-i sünnetten olanlardan alıp, ehl-i bid'a olanlardan rivayet almadılar."

İbnu Sîrîn'in, fitne ile neyi kastettiği rivayette belli değilse de, bunun el-Fitnetu'l-Kübra da denen, Hz. Osman'ın şehâdeti hâdisesi olduğu bellidir. Arkadan gelecek bir çok dâhilî fitnelerin temelinde bu şehâdet hâdisesi yatar.

Bu hususu kaydetmekten maksadımız, Usûl-i hadîs'in en mühim bahislerinden olan hadîs râvilerinin ahvâlini araştırma ilminin (ilmu'r-ricâl) ne kadar erken zamanlarda ele alınıp geliştirildiğine, fiilen tatbikata konduğuna dikkat çekmektir. Tâ ki "Usûl ilmi, yedinci asırda kemâle ermiştir" sözü yanlış ve eksik anlaşılmasın.

Mühim Not: Usûl-i hadîs'le ilgili ıstılahların teşekkül ve tekevvününde mekân itibariyle birbirinden uzak birçok âlimin katkısı olmuştur. Ve uzun bir devir sonunda ıstılahlar nihâî şeklini almıştır. Bu durum aynı manayı ifade eden farklı ıstılahların konmasına sebep olduğu gibi, lügat yönünden müterâdif olan kelimelerle farklı mefhumların ifade edilmesine sebep

olmuştur. Bilhassa bu son durum ıstılahın takip ettiği değişme ve gelişmeleri bilmeyenleri hatalara sevk edebilmektedir. Bu sebeple yeri geldikçe kelimenin "Mütekaddimîne göre...", "Müteahhirîne göre..." bazan da "falancaya göre manası şudur..." diye dikkat çekeceğiz. [3]

---

[1] Rihle konusunda bilgi için bk. Hatib, er-Rihle fi talebi'l-hadis, thk. Nureddin Itr, Beyrut 1975. (İsmail Lütfü Çakan)

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 14-16.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/477-478.

5- "Usûl"le İlgili Te'lifler

Usûl'le ilgili prensipler sahâbe devrinde görülmeye başlamıştır. Tabiîn devrinde ise daha da gelişmiş, İmam-ı Azam örneğinde olduğu üzere istikrarını bulan prensiplerden hareketle fıkıh tedvîn edilecek hâle gelmiştir. Usûl-i Fıkıh kitapları -meselâ Usûl-i Serahsî- tedkîk edilecek olsa İmam Azam (V. 150/767) zamanına kadar takarrur etmiş ve onun müstenedâtı olan -hadîse müteallik- birçok prensip ve kaideyi görmek mümkündür. İmam Şâfiî (V.204/819) zamanında daha da gelişmekten öte, sistematize edilip yazıya geçirildiğini görürüz. Nitekim Şâfiî Hazretleri (radıyallahu anh)'nin er-Risâle adlı te'lifi ilk usûl-i fıkıh olduğu kadar ilk usûl-i hadîsdir de.

Ancak muhaddisler, usûl-i hadîsle ilgili bahislerin üçüncü asır boyunca da artmaya devam edip, ıstılahların dördüncü asırda olgunlaştığını ve ilk müstakil te'lifin bundan sonra ortaya çıktığını kabûl ederler.[1]

Hadis metinlerinin hadis kitaplarında bir araya getirilmesi, temelde "sahih" hadisleri tesbit amacından kaynaklanmaktaydı. Bu tesbit çalışmaları da belli kaidelere göre yapılıyordu. Bazıları kabul edilirken bir kısmı da güvenilir bulunmuyor ve reddediliyordu. Ne var ki bu tesbit, red ve kabullere esas teşkil eden kaideler (usûl) belli kitaplarda toplanmış değildi. Kaidelerin biliniyor ve uygulanıyor olması yeterli görülmekteydi. Hadis metinlerinin bu uygulanan canlı kaidelere göre tesbitinden sonra, geleceğin araştırıcılarına hadis edebiyatının hangi kaidelere göre oluşturulduğunu anlatma görevi de yerine getirilirdi. Nitekim bu da geciktirilmemiş, Kütüb-i Sitte dönemini takip eden yıllarda usül edebiyatı da müstakil mahsullerini vermiştir.

Ancak yine bu arada hatırlanması uygun olan bir durum söz konusudur. O da -müstakilen olmasa bile- bazı hadis usûlü kaideleri daha önceki kaidelere ait eserlerde yer almıştır. Meselâ İmam Şafiî'nin er-Risale'si, Ahmed b. Hanbel'in, kendisine sorulan suallere verdiği cevaplar, Müslim'in Sahih'ine yazdığı mukaddime, Ebu Davud'un Mekkelilere yazdığı mektup, Tirmizî'nin Cami'i ve sonundaki Kitabu'l-İlel'i bu konuda ilk anda sayılabilecek eserlerdir. Yine Buharî'nin üç Tarih'i cerh ve ta'dil bilgilerinin değerlendirilmeleri de hadis usûlü kaidelerinin alt kaynaklarıdır. [2]

Mustalahu'l-hadis de denilen Hadis usûlü ilmine dair bir çok kitap yazılmıştır. Bu kitaplardan en önemlileri şunlardır[3]:

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/479

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Edebiyatı, İstanbul 1985, 162; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/257.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 82.

a) Mütekaddimuna Ait Eserler:

1) el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l-Vâ'î: Müellifi el-Kâdı Ebu Muhammed el-Hasen İbnu Abdirrahmân İbni Hallâd er-Râmahurmuzî'dir (v.360/970 veya 971). Müellif burada bir çok mesâili zikretmiş ise de tamamına yer vermemiştir. Ancak her şeye rağmen bu dalda kendisinden önce yazılanların hepsinden mükemmeldir. Usul kitaplarının bugün bilinebilen ve bize kadar ulaşan ilk müstakil kitabı olan el-Muhaddisu'l-Fâsıl, M. Accac el-Hatib tarafından tahkik edilerek Beyrut'ta 1391/1971'de yayınlanmıştır.

2) Marifetu Ulûmu'l-Hadîs: Müellifi el-Hâkim Ebu Abdillah en-Neysâburî'dir (v.405/1014). Müellif burada hadîsle ilgili 50-52 ilim zikreder. Matbudur. Bu kitapta hem bir kısım mesaili eksik bırakmış, hem de tertibce kusurlu kalmıştır. Bunu Tâhir el-Cezâirî (v.1338/1919) Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usuli'l-Eser adıyla hülâsa edecektir. Ebu Nu'aym Ahmed İbnu Abdillah el-İsfehânî (V.430/1038) de el-Hâkim'in eserine bir Müstahrîc yapmıştır. Ama pek çok eksikliklerini giderememiştir.

3) el-Kifâye fi Kavânîni'r-Rivâye ve el-Câmi Li-Âdâbi'ş-Şeyh ve's-Sâmi: Müellifi el-Hatîbu'l-Bağdâdî Ebu Bekr Ahmed İbnu Ati'dir (v.463/1070 veya 1071). Müellif bu dalda daha ileri bir adım olmak üzere bu eserleri te'lif etti. Bağdâdî'nin hadîse müteallik bir çok telifi içerisinde Takyîdu'l-İlm adlı eseri de burada zikre değer. Usul bahislerinin gelişmesinde, kendisinden sonra gelenlerin daha mükemmel eserler vermesinde Bağdâdî'nin hizmeti büyük olmuştur. Kendinden önce yazılan kitaplardan hacimli olan bu kitap da matbudur. [1]

Mütekaddimuna ait bu üç usul eserinin ayrı ayrı bir çok özellikleri bulunmakta ise de biz burada onların müşterek özelliklerini birkaç maddede özetleyeceğiz:

a) Konular “bab” veya “nev’i”lere ayrılarak değerlendirilmiştir.

b) Konular senedli bilgilerle işlenmiştir.

c) Usul konularının tamamını kapsamamaktadırlar. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/479; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/257; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 16.

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 17.

b) Müteahhiruna Ait Eserler:

Konuların senedli bilgilerle işlenmesi geleneğinin terkedildiği dönem eserlerinin müelliflerine Müteahhirun denilmektedir. Hadis Usulünde mütekaddimun-müteahhirun sınırını Hatib Bağdadi teşkil etmektedir. Hatib dahil, önceki usulcüler mütekaddimun, ondan sonrakiler müteahhirun'dur.

1) el-İlmâ' fi Zabtı'r-Rivâyeti ve Takyîdi'l-Esmâ': Müellifi el-Kadı İyaz (Ebu'l-Fadl) İbnu Mûsa el-Yahsubî'dir (v.544/1149). Bu eserin diğer bir adı da el-İlma' ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivaye ve Takyidi's-Sema'dır. Bu kitap, Mağrib'te yazılmış ilk hadis usulüdür. Seyyid Ahmed Sakr'ın tahkiki ile Kahire'de (1389/1970) basılmıştır.

2) Mâlâ Yeseu'l-Muhaddise Cehluh: Müellifi Ebu Hafs Ömer İbnu Abdil-Mecîd el-Meyâncî'dir. (v.580/1184) adlı eseri te'lif etmiştir.

3) Ulumu'l-hadis-Mukaddimetu İbni's-Salah: Müellifi İbnu Salâh'tır (v.643/1245). Usul-i hadîsle ilgili müstakil te'lîfât yavaş yavaş tekâmül ederek onu kemâlde zirveye çıkaracak olan İbnu Salâh'a ulaşır. Adı Ebu Amr Osman İbnu Abdirrahmân eş-Şehruzûrî olan İbnu Salâh, Şam'daki Eşrefiyye Dâru'l-Hadîsi'ne hadîs müderrisi olarak tâyin edildiği zaman orada takrîr ettiği usûl-i hadîsle ilgili ders notlarını Ulûmu'l-Hadîs ismi altında cem'etmiştir. Mukaddimeti İbni Salâh adıyla da meşhûr olan bu eser, daha önce te'lif edilen emsâli kitaplarda dağınık halde bulunan bütün mesâili bir araya getirir. Kitapta, hadîs ilminin 65 nevine yer verir. Bunların tertibinde insicâm yok ise de şümûlce zenginliği sebebiyle şöhret kazanarak bütün İslâm âlemine intişâr etmiştir. Kendinden sonra gelen âlimler esere büyük alâka gösterdiler, ihtisârı el-şerhleri yapıldı. Nazma çevrildi.

Medreselerde ders kitabı olarak tâkip edildi. Böylece bu sâhanın temel kitabı oldu.

İbnu’s-Salah’ın bu eseri, Ebu Amr Takiyyuddin Osman b. Abdirrahman eş-Şehrizuri (v.643/1245) tarafından Eşrefiyye Daru’l-hadis’indeki hocalık yıllarında ders notları olarak hazırlanmış, daha sonra bir araya getirilmiştir. Bu sebeple konuların sıralanışında aksaklıklar görülür. Yazıldığı günden beri büyük bir itibara mazhar olmuş bulunan Ulumu’l-hadis, Prof. Dr. Nureddin Itr tarafından tahkikli olarak Haleb’te 1386/1966 yılında yayınlanmıştır.

İbnu’s-Salah’tan sonraki usul müellifleri çalışmalarını tamamen Ulumu’l-hadis’e dayandırmışlardır. Kimi onu ihtisar etmiş, kimi nazma çekmiş, kimileri de bir çeşit tekmile anlamında nüket isimli eserler yazmışlardır. Böyle olmakla beraber, usul edebiyatı arasında itibar görmüş olmaları ayrıca kendilerinden bahsetmeyi gerekli kılmaktadır.

Bunun üzerine şerh, ihtisar veya nazm-nesirden çalışma yapanlardan Zeynu'l-Irâkî (806/1403), Bedreddîn ez-Zerkeşî (v.794/1391), İbn Hacer el-Askalâni (v.852/1448), Celaleddîn es-Suyûtî (v.911/1505), Bedreddin Muhammed İbnu İbrahim İbni Cemâ'a (v.733/1332), Ebu'l-Fida İbnu Kesîr (v.774/1372), Kasım İbn Katlûbiğa (v.879/1474), Sehâvî (v.902/1496) İbnu Dakîk el-Îd (v.702/1302), Bulkînî (v.805/1402), Nevevî (v.676/1277) zikredilebilir.

İhtisarlardan bazılarının isimleri şunlardır:

a) Mehâsinu'l-Istılah ve Tadmînu Kitâbı İbni's-Salâh: Müellifi el-Hâfız Bulkînî'dir (v.805/1402).

b) İhtısâru Ulumi'l-Hadis: Müellifi Ebu’l-Fida İmaduddin İsmail İbn Kesir'dir (v.774/1372). Ulumu’l-hadis’in tertibi bozulmadan yapılmış bir

ihtisardır. İbn Kesir, dağınık konuları bir araya getirmiş, el-Beyhaki'nin (v.458/1066) el-Medhal'inden istifade etmek suretiyle bazı eksik gördüğü kısımları tamamlamıştır. Bu ihtisar da gerek müstakil olarak gerekse el-Baisu'l-hasis adlı Ahmed Muhammed Şakir'e ait şerhiyle birlikte müteaddid defalar basılmıştır.

c) el-İrşâd fi İlmi'l-İsnâd- et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîr en-Nezîr: Müellifi Yahya b. Şerefu'd-Din en-Nevevî'dir (v.676/1277). En-Nevevi'nin gerek ihtisarda gösterdiği başarı, gerekse kendisinin hadis ilmindeki tartışılmaz otoritesi et-Takrib'i başlı başına bir usul kaynağı haline getirmiştir. Eser müstakillen basıldığı gibi Kirmani'nin Buhari Şerhi başında da basılmış bulunmaktadır. Nevevî'nin bu eseri üzerine el-Irâkî, Sehâvî gibi bazı hadîsçiler şerh yapmışlardır. En meşhuru Suyûtî'nin yaptığı Tedrîbu'r-Râvî Şerhu Takrîbin-Nevevî'dir.

d) Nuhbetu'l-Fiker Fi Mustalahı Ehli'l-Eser: Müellifi el-Hâfız İbnu Hacer el-Askalâni'dir (v.852/1448). Ulumu'l-hadis'i esas alan bir özet çalışmasıdır. Ancak İbn Hacer, konuları kendisine göre yeniden bir tertib ve tanzime tabi tutmuştur. Bu sebeple de Ulumu'l-hadis'in ihtisarı olduğu hemen hemen belli olmayacak bir nitelik kazanmıştır. İbnu Hacer Nuhbe'yi tekrar Nüzhetu'n-Nazar adıyla şerhetmiştir. Bu eser Prof. Dr. Talat Koçyiğit tarafından türkçeye tercüme edilmiş ve 1971'de Ankara'da basılmıştır. Nuhbetu'n-Nazar'ın üzerine de şerhler, hâşiyeler yapan, onu nazma çeviren âlimler olmuştur. Aliyyu'l-Kâri (v.1014/ 1605), Abdurraûf el-Münâvî (v.1031/1621) şerh yapanlar; Kemâlu'd-Din eş-Şemenî (v.821/1413) de nazm edenler arasında zikredilebilir. eş-Şemenî'nin oğlu Ahmed, babasının nazmını el-Âli'r-Rütbe fi Şerhi Nazmi'n-Nuhbe adıyla şerhetmiştir.

Nuhbe yazıldıktan sonra hadis usulü derslerinde takib edilen kitap olmuş, usul konuları İbn Hacer'in tertib ve tanzimine göre okunur ve okutulur hale gelmiştir. Üzerine şerhler ve haşiyeler yazılmıştır. Ahmed Naim Bey de Tecrid Mukaddimesine Nuhbe'yi esas almıştır.

e) Nazmu'd-Dürer fi İlmi'l-Eser: Müellifi Zeynu'd-Din el-Irâkî''dir. İbnu Salah'ın Mukaddimesi'ni elfiye tarzında nazma çevirenlerdendir. Irâkî sonra bu eserini Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs adıyla şerhetmiştir. Yine Irakî'nin, Mukaddime'nin muğlak yerlerini açıklayan et-Takyîd ve'l-Îzâh Li-Mâ Utlika ve Uğlika min Kitabı İbni's-Salâh adlı kısa bir şerhi vardır.

4) Tedribu'r-ravi fi şerhi Takribi'n-Nevevi: Müellifi Celaleddin es-Suyuti'dir (v.911/1505). Suyuti'nin Takribu'n-Nevevi üzerine yazdığı bu şerh, müstakil bir hadis usulü eseriymiş gibi itibar görmüştür. Bir anlamda kendisinden önceki bütün usul eserlerine yazılmış toplu bir şerh demek olan Tedribu'r-ravi, Abdulvehhab Abdullatif'in tahkiki ile ilk kez Kahire'de 1379/1959'da basılmıştır. Değişik neşirleri bulunmaktadır.

5) Kavâîdu't-Tahdis min Fununi mustalahı'l-hadis: Müellifi Şeyh Cemaleddin el-Kasimî'dir. (v.1332/1914) Kasimi tarafından önceki eserlerden yapılan seçmelerle meydana getirilmiş olan eser, bu mahiyetine rağmen seçmede gösterilen başarı dolayısıyla müstakil bir usul eseri gibi itibar görmüştür. Özellikle kitabın son üçte birini teşkil eden fıkhu'l-hadis bahsi kitabın değerini bir kat daha arttırmış bulunmaktadır. Kavaidu't-tahdis Muhammed Behcet el-Baytar'ın tahkiki ile Dımaşk'ta 1353/1925'de basılmıştır.

6) Tevcîhu'n-Nazar ilâ Usuli'l-Eser: Müellifi Tâhir el-Cezâirî'dir (v.1338/1919 veya 1920). el-Hâkim Ebu Abdillah en-Neysâburî'nin (v.405/1014). Marifetu Ulûmu'l-Hadîs adlı kitabını hülâsa etmiştir. Eser

matbudur. Müsteşrik Goldzihez (v. 1921) tarafından Almancaya da tercüme edilmiştir. [1]

Günümüzdeki usul eserleri arasında Nureddin Itr'ın Menhecu'n-nakd fi ulumi'l-hadis adlı kitabı zikredilmeye değer bir muhtevaya sahip bulunmaktadır.

Müteahhiruna ait olarak kısa kısa tanıtmaya çalıştığımız usul kaynaklarının ortak özellikleri olarak şu hususlara işaret edilebilir:

a) Konuları modern tarzda yani senedlerinden arındırılmış şekilde incelerler. Sadece hadis olarak verdikleri misallerde sened görülür.

b) Konuların münakaşasını yaparlar.

c) Gelişmeleri de ihtiva ederler. Bu sebeple de en son yazılmış olanı en cami olanıdır. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/480; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/258; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 17-19.

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 19-20.

c) Türkiye’de Hadis Usulü Çalışmaları:

Cumhuriyet döneminde 1950’li yıllara kadar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tercüme ve şerhettirilen Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih’te Ahmed Naim Bey (v.1936) tarafından yazılan mukaddime cildinden başka hadis usulüne dair ciddi bir çalışma görülmemektedir. Ahmed Naim Bey’in bu bir cildlik Tecrid Mukaddimesi, ihtiva ettiği konular ve verdiği detaylı bilgiler bakımından hala sahasında yeganeliğini korumaktadır.

1950’lerden sonra faaliyete geçen orta ve yüksek seviyedeki dini eğitim ve öğretim kurumları çevresinde geliştirilen ilmi araştırmalar ve İmam-Hatip Liseleri için yazılan ders kitapları hadis usulü konusunda belli bir ilmi faaliyetin doğmasına ve bu alanda değişik hacımda eserlerin yayınlanmasına vesile olmuştur.

Günümüz İlahiyat Fakültelerinde hadis Anabilim Dalı alanında lisans, yüksek lisans ve doktora programları dolayısıyla yeni usul eserleri neşrolunmaktadır. Önümüzdeki yılların bu konuda telif-tercüme daha bir çok eseri gün ışığına çıkaracağı muhakkatır.

Bugüne kadar neşredilmiş bulunan hadis usulü eserlerini şöylece sıralayabiliriz:

1) Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (Mukaddime), Babanzâde Ahmed Naim, İstanbul 1928; Ankara 1957 (2. baskı) Bu eser Tedrîbu'r-Râvî'nin tercümesi mahiyetindedir.

2) Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, Prof. Dr. Tayyib Okiç, Ankara 1959. (Bu eser, işlediği konular hakkında zengin bilbiyografya vermesi açısından önem taşımaktadır.)

3) Hadis Usulü, Hayreddin Karaman, İstanbul, 1965.

4) Hadis Usulü, Prof. Dr. Talat Koçyiğit, Ankara 1967.

5) Hadis Ricali, Ali Özek, İstanbul 1967.

6) Hadis İlimleri ve Istılahları, Suphi Salih (trc. M. Yaşar Kandemir) Ankara 1971.

7) Hadis Istılahları, Prof. Dr. Talat Koçyiğit, Ankara 1981.

8) Nuhbetu'l-Fiker Şerhi, İbn Hacer, (trc. Prof.Dr. Talat Koçyiğit) Ankara.

9) Yeni Usul-i Hadis, Z. Ahmed et-Tahanevi (ter. İbrahim Canan), İzmir 1982.

10) Hadis 1, Ali Yardım, İzmir 1984.

11) Hadis Derleri (2, 3), Mücteba Uğur, Ankara.

12) Anahatlarıyla Hadis, İsmail L. Çakan, İstanbul 1983.

13) Hadis Istılahları Sözlüğü, Dr. Abdullah Aydınlı, İstanbul 1987.

14) Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicri ilk üç asır) Dr. Ahmet Yücel, İstanbul 1996.

15) Hadiste Rical Tenkidi (Cerh ve Ta'dil İlmi) Dr. Emin Aşıkkutlu, İstanbul 1997.[1]

Hiç şüphesiz hadis usûlü kitapları bunlardan ibaret değildir. Zaman içerisinde hadis usulü meseleleri, te'lif, ihtisar, şerh, nazım şeklinde telif olunan geniş kapsamlı kitaplardan incelemeye ve tetkike çalışılmıştır. Özellikle H. 14. asır başlarından itibaren İslâm dünyasında yeniden canlanan hadis usûlü çalışmaları giderek müsbet yönde gelişmektedir. Hadis usûlü konusunda yazılmış olan eserler, bize her şeyden önce Müslümanların sağlam ve sahih hadis metinlerine sahip olmak için göstermiş oldukları fevkalade ilmî ciddiyetin ölçüsünü göstermektedir. Hadise ve hadisle ilgili bilinmesi gereken konulara müslümanlar burada görüldüğü gibi büyük

önem atfetmişlerdir. İlmî ve tarihî hakikatın böyle olmasına rağmen bazı yazarların, âlimlerin hadise gereken önemi vermedikleri şeklindeki iddialarının vakıayla bağdaşmayan gayr-i ciddi sözlerden olduğu da açıkça anlaşılmaktadır.[2]

---

[1] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 20-22.

[2] Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/258.

6- Selef Devrinde Usûl-i Hadîs

Usûl-i hadîs ilminin, asırları içine alan bir gelişme vetîresi takip ederek kemâlini yedinci asırda bulduğunu, en mükemmel usûl kitabının, vefatı 643/1245 olan İbnu's-Salâh tarafından yazıldığını belirttik. Mevzu üzerine bu kadarcık bir bilgi, okuyucunun hatırına bazı sorular getirebileceği gibi, bâzılarını yanlış hükümlere de götürebilir. Hatta bu nâkıs bilgiyi istismar etmek isteyen sûiniyet sâhipleri de çıkabilir. Çünkü, İslâm şerîatinde, Sünnetin kullanılmış bulunduğu en hassâs saha fıkıh sahasıdır. Haram ve helallerin tesbîti, vâcib, sünnet ve nâfile hükümleri, ferdî hukuk ve ukûbâtın tedvini hep fıkhın mevzuudur ve fakîhler İslâm fıkhını tedvînde geniş çapta sünnetten istifâde etmişlerdir. Bu durumda şu soru hatıra gelebilecektir:

Fıkıh mezhepleri ikinci ve üçüncü asırlarda tedvîn edildiğine, hadîslerden istifâde işi de öncelikle usûl kaidelerine dayandığına göre ortada bir tezâd yok mu? Yedinci asırda kemâline eren bir ilimden ikinci, üçüncü asırlarda nasıl istifâde edilmiş olabilir, aradaki boşluk ne ile nasıl kapatılmıştır?

Tabii ki böyle bir soru, bu mevzuyu yeterince tanımayanlar nazarında yerinde ve mâkul bir sorudur. Aslında ise değildir. Çünkü:

1- Hadîslerin değerlendirilmesine mahsus usûl kaideleri daha Ashâb devrinden itibaren teşekküle başlamış ve Tâbiîn devrinde istikrarını hemen hemen bulmuştur. Sonradan ilâve edilen mesail tâlidir ve teferruata mütealliktir.

2- Mezhep imamları, aynı zamanda muhaddistir. İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel hakkında "Bunlar önce fakîh mi, yoksa muhaddis mi?" hangi tarafları galebe çalar sorusu bile sorulabilir. Nitekim Abdurrahman İbnu Mehdî'nin İmam Mâlik hakkındaki şu sözü konumuz açısından çok

mânidardır ve son cümlesini diğer mezhep imamları hakkında aynen tekrar etmemize hiçbir mâni de yoktur:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîsleri hususunda kendisine güvenebileceğim kimselerden yeryüzünde sadece Mâlik İbnu Enes kaldı. Rivayet ettiği hadislerin sıhhati hususunda kimseyi ona takdim etmem, onun rivayetleri başkalarının rivayetinden daha sahihtir. Hadîsleri ondan daha sağlam zabtedmiş birini bilmiyorum." İbnu Mehdî şu mukayeseyi yapar: "Süfyanu's-Sevrî hadîs'te imamdı, fakat sünnet'te (fıkıh) değil. Evzâî ise Sünnet'te imamdı, hadîs'te değil. Mâlik ise her ikisinde de imâmdı."[1]

Evet, İmam Mâlik hakkında yapılan bu değerlendirmeyi diğer mezhep imamlarına da teşmîl ederek diyoruz ki gerek Ahmed İbnu Hanbel ve gerekse Şâfiî ve İmam A'zam Hazretleri (radıyallahu anhüm ecmaîn) zülcenâheyn idiler: Fakîh oldukları kadar muhaddîs, muhaddis oldukları kadar da fakîh idiler. Bu hususu göstermek üzere, mezhep imamlarının ilki ve sahâbelerden bâzılarıyla da karşılaşma şerefine ermiş bulunan İmam Azam'ın muhaddislik yönünü belirtmeye çalışacağız.

Ebû Hanîfe (radıyallahu anh) Hazretleri'ni kendi devrinin birçok büyükleri hem fıkıh ve hem de hadîs yönüyle takdir edip medh ü sena etmişlerdir: İbnu Abdilberr'in kaydına göre Yezîd İbnu Hârûn: "Bin kişi ile karşılaştım, ekserisinden hadîs yazdım, onlar arasında şu beşten daha fakîh, daha vera sâhibi, daha âlim birisine rastlamadım: Birincileri Ebû Hanîfe'dir."

Hâtîbu'l-Bağdadî, İsrail İbnu Yûnus'un İmam A'zam hakkındaki şu takdirlerini kaydeder: "Nu'man ne iyi adamdır. Fıkha ait hadisleri hıfzedenlerin ahfazı (en çok ezberleyeni), onları tedkikte en ziyade titizlik göstereni, onlardaki fıkhı en iyi bileni idi".

Buhârî'nin şeyhlerinden olan İbnu Âdem de şunları söylemiştir: "Nu'mân kendi beldesinde bilinen bütün hadîsleri topladı ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatı sırasında amel etmekte olduğu sünnete birinci derecede atf-ı nazar etti."

Ebû Hanîfe'nin, tasnîflerinde yedibin küsur hadîs zikrettiğini, asârını kırk bin hadîsten intihab ettiğini Muhammed İbnu Sema'a belirtmiştir.

Süfyan İbnu Uyeyne, kendisini ilk muhaddis yapanın Ebû Hanîfe olduğunu belirtir.

Yahya İbnu Ma'în, de şöyle der: "Ebû Hanîfe sikadır, ezberlediğinden başkasını rivâyet etmez, iyice ezberlemediğini hiç rivâyet etmez."

Cerh ve ta'dil uleması arasında teşeddüdüyle (yani ufak bir kusuru sebebiyle râviyi şiddetle cerhetme) meşhur Şu'be İbnu'l-Haccâc el-Vasıtî de İmam Azam'ı tevsîk edenler, takdir edenler arasında yer alır.

Ebû Hanîfe'nin muhaddisliği çok yönlüdür: Hem çok sayıda hadîs hıfz edip rivâyet etmiş, hem cerh ve ta'dîl'de bulunmuş, hem de bir kısım "usûl kaideleri" çerçevesinde hadîsleri değerlendirmiştir. Rivâyet yönünü aydınlatan bazı şehâdetleri yukarıda kaydettik.

Cerh ve ta'dille meşguliyetini açıklayan bir iktibası, Yeni Usul-i Hadîs adlı tercümemizden aynen kaydediyoruz:[2]

---

[1] İbnu's-Salah'a "Bu sözden maksad nedir?" diye sorulunca "sünnet burada zıddu'l-bid'a'dır, insan hadisi bilir de sünneti bilmeyebilir" diye cevap vermiştir. Cevap, bizce, yeterince açık değildir, mübhemdir. Sünnet'ten "fıkh"ı anlamak, târihî vak'aya daha uygun düşmektedir (Allâhu a'lem). (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/481-483.

7- "Ebû Hanîfe Hadîste Nâkiddir, Cerh Ve Ta'dîl Sahibidir"

Tirmizî, İlel'inde[1] Yahyâ'l-Hımmânî'den şunu rivâyet eder: "Ebû Hanîfe'yi işittim şöyle diyordu: "Câbiru'l-Cûfi'den daha yalancısını, Atâ'dan daha efdalini görmedim."

Beyhâkî "el-Medhâl"inde senedli olarak Abdülhâmid el-Hımmânî'den şunu nakleder: "Ebû Sa'd es-San'ânî'yi dinledim, Ebû Hanîfe'ye doğrularak dedi ki:

"Ey Ebû Hanîfe, Sevrî'den hadîs alma husûsunda ne dersin? dedim" Cevâben:

"Ondan hadîs yaz çünkü O, Ebû İshâk'ın Hâris'ten naklen rivâyet ettiği hadîslerle, Câbiru'l-Cûfi'nin hadîsleri hâriç diğer bütün rivâyetlerinde sikadır."

Bu rivayet Süfyân ve benzerlerinden suâl edecek kadar çağdaşları nazarında hadîste tekaddüm ettiğine, onların rivâyetlerini intikâd ettiğine delîl olmaktadır. Süfyân'ın şu sözünü daha önce zikretmiştik: "Beni hadîs için oturtan Ebû Hanîfe olmuştur." Bu rivâyet de onun cerh ve tâdîl husûsundaki sözünün makbûliyetine bir delîl olmaktadır. Eğer bir kimseyi tâdil ederse nâs ona doğru akın eder ve başına üşüşürdü.

Ebû Hanîfe, Zeyd İbnu Ayyaş hakkında şunu söyler: "Bu zât meçhuldür." (Bu sözü Hâfız İbnu Hacer Tehzîb'de nakleder). Ebû Hanîfe der ki: "Talk İbnu Habîb Kaderî idi" Yâkub İbnu Şeybe der ki: "Aliyyü'bnu'l-Medînî'ye Rakbetu'bnu Maskala'nın Süfyân İbnu Uyeyne tarafından Ebû Hanîfe'den rivâyet edilen sözü hakkında ne dersin? Aliyyü'bnu'l-Medînî onu tanıdı ve: "Ben o sözü bilmiyorum" dedi.

Ebû Süleymân el -Cüzecânî dedi ki: "Hammâd İbnu Zeyd'in şöyle dediğini işittim: "Amr İbnu Dinâr'ın künyesini ancak Ebû Hanîfe sâyesinde biliyoruz. Mescîd-i Haram'da bulunuyorduk. Ebû Hanîfe de Amr İbnu Dinâr ile birlikte idi. Kendisine dedik ki: Ey Ebû Hanîfe ona söyle bize hadîs rivâyet etsin. Bunun üzerine: "Ey Ebû Muhammed onlara rivâyet et" dedi. Kendisine ismiyle "Ey Amr" diye hitâbetmedi" (el-Cevâhiru'l-Muziyye'den). Burada da Ebû Hanîfe'nin ricâl bilgisine ve şüyûh nezdindeki tekaddümüne delîl mevcuttur.
Hâfız, et-Tehzîb de şu rivâyeti zikreder: "Muhammed Semâ'a'nın Ebû Yusuf'tan rivâyetine göre Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Cehm, nefiyde ifrât ederek "Allah hiçbir şey değildir" demiştir. Muhatîl de isbatta ifrât ederek Allah'ı mahlûkatın bir misli şeklinde düşünecek dereceye varmıştır." Zehebî, Tezkîretü'l-Huffâz'da Ebû Hanîfe'nin "Câfer İbnu Muhammed'den (es-Sadûk) daha fakîh birisini görmedim" dediğini zikreder.
Tahavî der ki: "Süleymân İbnu Şuayb bize rivâyeten dedi ki: Babam şöyle dedi: "Ebu Yusuf bize imlâ ettirdi ve dedi ki: "Ebû Hanîfe şunu söyledi: "Bir kimse dinlediği gündeki ezberlediği şekliyle hıfzında tutamadığı bir hadîsi rivâyet etmemelidir." Ebû Katan da şunu söyler: "Ebû Hanîfe bana dedi ki: Bana oku ve (Haddesena) de. Zirâ Mâlik bana: "Bana oku ve (Haddesena) de dedi". Bunu Tahâvî rivâyet etmiştir. ("el-Cevâhiru'l-Muziyye"den).
Tedrîbu'r-Râvi'de geldiğine göre Beyhakî el-Medhal'de Mekkî İbnu İbrâhim'den şöyle dediğini rivâyet eder: İbnu Cüreye, Osman İbnu'l-Esved, Hanzala İbnu Ebî Süfyân, Mâlik, Süfyânu's-Sevrî, Ebû Hanîfe, Hişâm ve başkaları şunu söylemişlerdir. Âlim üzerine yaptığın kıraat, âlimin sana olan kıraatından daha hayırlıdır."

Yine Tedrîb'de şu rivâyet mevcûttur: "Abdullâh İbnu'l-Mubârek, Ahmed en-Nesâî ve başkaları burada (yâni âlim üzerine yapılan kırâatte) "Haddesena" ve "Ahberena" tâbirlerini kullanmayı menettiler. Muhaddislerden bir kısmıyla Kûfelilerin ve Hicâzlıların büyük ekseriyeti mezkûr durumda o iki tâbirin kullanılmasını câiz görmüşlerdir, Sevrî ve Ebû Hanîfe bunlardandır."

Yine Tedrib'te münâvele anlatırken denir ki: Bu münâvele tarzı, Zührî, Şâbî, İbrâhim, Rebî'a, Alkame ve Mâlik nazarında kuvvette semâ gibidir. Sahîh olan ise, bu tarzın semâ ve kırâatten daha dûn olduğudur. Bu görüş Sevrî, Ebû Hanîfe ve Şâfi'î'nin kavlidir.

Yine aynı kaynakta denir ki: "Mürsel'e gelince, böyle hadîsler zayıftır. Mürselle muhaddîslerin cumhûrları ve Şâfi'îce ihticâc câiz değildir. Mâlik, Ebû Hanîfe ve içerisinde Ahmed'in de bulunduğu bir tâife de sahîhtir demişlerdir. "Daha önce Kârî ve başkalarından naklen zikrettiğimiz üzere Ebû Hanîfe mestûrun rivâyetini kabûl etmiştir. Ona bu görüşünde İbnu Hibbân tâbi olmuştur."

Yine aynı eserde denir ki: "Beyhakî, "el-Medhâl"de, Ebû İsmet Sa'd İbnu Mu'âz'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Ebû Süleymân el-Cüzecânî'nin meclisinde idim. Söz "Haddesena" ve "Ahberena" tâbirlerine gelmişti. Ben: "Bunların her ikisi de aynı mânâya gelir aralarında fark yoktur" dedim. Birisi: Aralarında fark vardır, görmüyor musun Muhammed İbnu'l-Hasan ne söyledi? O, diyor ki: "Bir kimse kölesine: "Eğer sen bana şu haberi verirsen (Ahberteni bikeza) hürsün dese, o da bunu kendisine yapsa o, hür olur. Şâyet o zât: Şâyet sen bana şunu söylersen (Haddeseni bikeza) dese ve oda bunu yapsa hür olmaz".

Derim ki: Bu mesele el-Hindiyye'de mezkûrdur. Orada buna muhâlif bir söz zikredilmez. Bu görüş kezâ Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

Yine aynı eserde şöyle denir: "Eğer dinlediği hadîsi kitâbında bulduğu halde dinlemiş olduğunu hatırlayamazsa, Ebû Hanîfe ve bir kısım Şâfi'îlere göre onu hatırlayıncaya kadar rivâyeti câiz değildir. Şâfi'î ve ashâbının büyük ekseriyetinin, Ebû Yûsuf ve Muhammed İbnu'l-Hasan'ın görüşlerine göre câizdir. Sahîh olan da bu görüştür. Ancak semâının kendi hattıyla veya güvenilen birinin hattıyla zabtedilmiş olması şarttır. Zann-ı gâlible yazının tağyîrden selâmetine hükmedilmesi sebebiyle kitâbın mâsûn (korunmuş) olduğu mâlûmdur. Bunda şekke düşecek olursa onu îtimâd câiz olmaz."

Derim ki: Ebû Hanîfe'nin sözünden, rivâyet husûsunda onun ne kadar ihtiyâtlı olduğu anlaşılmaktadır.

Hülâsa bu İmâm'ın cerh ve ta'dîl, rivâyet ve tahsîs usûlüne müteallik sözleri sayılamayacak kadar çoktur[2] Gerek eski ve gerek yeni muhaddisler onları nakletmektedirler. Ayrıca onlarla amel etmekten de geri durmamaktadırlar. Bütün bunlar onun fıkıhta olduğu gibi hadîs ilminde de büyük bir imâm ve müçtehid olduğuna delâlet eder. Zâten bu husûsu kalb-i selîm sâhibi her insâflı kişi kabûl etmiştir. Zehebî[3] ve başkaları gibi[4]

Hâsidlik, haddi tecâvüz, veya sübûtsuz sözler (mücâzefe) ve gelişigüzel hükümler yürütme (tesâhül) yüzünden bu hakîkatlara göz yuman zavallılara Allah acısın. Bütün bu kaydettiklerimiz, Ebû Hanîfe'yi cerhedenlerin sözlerinin butlânını ortaya kor. Sanki hiç bir şey söylenmemiş gibi hiç bir değer taşımadıkları anlaşılmıştır. Nitekim daha önceki bölümlerde de beyân ettik ve dedik ki: "Adâleti sübût bulan ve ümmetçe imâmetine hükmedilen bir kimse hakkında cerhedici sözler kabûl edilmez." Yine usulde mukarrer bir kaideye göre adâlet, istifâza (her tarafa yayılma) ve şöhret sûretiyle de sâbit olmaktadır. İmâmımız Ebû Hanîfe'nin adâleti her tarafa yayılmış, imâmeti ise bütün müslümanlar arasında iştihâr etmiştir:

Gökyüzündeki güneş gibi ziyâsıyla
Şark ve Garb diyârlarını sarmıştır.

Kezâ daha önce zikrettiğimiz gibi eğer cerh sebebinin mezhep taassubu veya dünyevî bir menfaate müteallik rekâbetten ileri geldiğine delalet eden bir karîneye rastlandığı takdirde onun cerhine iltifât edilmez. Bu çeşit cerhlere aynı seviyede olanlar, muasırlar vs. kimseler arasında sıkça rastlanır. Nitekim İbnu Ma'în, Abdullah İbnu Dâvud el-Hureybî İbnu Ebî Âişe, İbnu Abdilberr vs. gibi birçok imâmların ifâdesiyle Ebû Hanîfe'nin mahsûd (kıskanılmış) olduğu cerhedenlerin de müfrîd ve haddi aşan kimseler bulunduğu tahakkuk etmiş bir keyfiyettir. Binnetice bu gibilerin cerhleri makbûl olamaz.

Hâsidlerin rûhları ona fedâ olsun, çünki o rûhlar
Muazzebdirler, huzûrunda da, gıyâbında da,
Güneşin ışığını ondan kıskanan kendini yorar
Boş yere ona bir misil bulmaya çalışır.

Subkî'nin sözünü hatırla: "Eğer cerhin takdîmini mutlak manada alacak olursak bize dörtbaşı mâmur tek imam kalmaz. Zirâ ta'na uğramamış, cerhedilmemiş hiçbir imam yoktur." Cerhedicilerin ileri sürdüklerine verilen cevaplar hakkında tafsîlat istediğin takdirde "İncâu'l-Vatan" adlı risâlemize mürâcaat et. Orada sadra şâfi yeterli mâlumâtı bulursun. İnşaallah, içinde serinler[5]

---

[1] Şeyhimiz müellif bu bölüm için "İncâu'l-Vatan"da (l, 30) şunu söyler: "Bil ki İmâm-ı Ebû Hanife'nin sözü cerh ve tâdil'de ve usûlü hadiste hüccet olarak kabûl edilmiştir. Onun sözlerini bu

fennin âlimleri benimseyip, ihticâc ve i'tikâd (fikirlerini destekleme) için kitaplarında zikretmişlerdir. Tıpkı bu fennin otoriteleri olan İmâmı Ahmed, Buhârî, İbnu Main İbnu'l-Medînî vesâireyi kabûl ettikleri gibi. Bu da onun hadisteki durumunun büyüklüğüne, ilminin vüsatine ve siyâdetine delâlet eder." (İbrahim Canan)

[2] Şeyhimiz İmâmu Kevserî merhûm bunlardan çok hoş bir kısmına "Te'nîbü'l-Hâtib'de "Fıkhu Ehli'l-Irâk ve Hadîsihim"de ve buna yaptığını tâlikte işâret etmiştir. Bu iki kaynağa bak. Zikrettiklerinden burada konumuza temâs edenlerden biri 153. sayfadaki şu ibâredir: "Ebû Hanîfe'nin usûlünden olmak üzere kezâ, metin veya senetteki zâidi, Allâh'ın dininde bir ihtiyât olarak, nâkısa ircâ etmektir. (İbnu Receb, Şerhu'İleli't-Tirmizî'de kaydeder.)

Kezâ Şeyhimiz, Fıkhu Ehli'l-Irâk ve Hadîsihim'de Ebû Hanîfe'nin kullandığı kavâidin bâzılarını sayarken der ki: "Kezâ rivâyet-i bil-mânâyı sadece fakîhlere câiz görmesi de Ebû Hanîfe'nin kesinlikle kabûl ettiği hususlardan biridir."

Bu ifâde sayesinde Suyûtî'nin et-Tedrîb'deki "rivâyet-i bi'l-mânâyı halef ve selefin cumhûru ve bu meyânda dört imâm câiz görmüştür" sözü ile Aliyyü'l-Kâarî'nin Ebû Hanîfe'nin Müsnedi'nin şerhi Senedü'l-Enâm"da söylediği: "Ebû Hanîfe rivâyet-i bi'l-Mânâyı câiz görmez" sözü arası te'lîf edilir. (İbrahim Canan)

Hatîb, el-Kifâye'de İbnu Mubârek'e kadar dayanan senediyle şu rivâyeti nakleder: "Ebû İsmet, Ebû Hanîfe'ye: "Âsârı kimden dinlememi emredersin" diye sordu. O da cevâben: Hevâsına uymada adl olan herkesten, yalnız şi'adan olanlar hâriç, zira bunların düşüncelerinin aslı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbı'nın tâdlilidir. Bir de Sultâna kendi rızâlarıyla gelenlerden âsâr dinleme. Gerçi ben, onlar sultâna yalan söylerler veyâ sultân onlara yakışıksız şeyler emreder demiyorum fakat umûr-ı dinîyyeyi onlara fazlasıyla teshîl ederler, halk da bunlara uyar. Binnetîce gerek şî'aya mensûb olanlar, gerekse kendi rızâlarıyla sultanla temâsta olanların müslümanlara imâm olması câiz değildir". (İbrahim Canan)

[3] Ebû Hanîfe, Tezkiretu'l-Huffâz'da Hadis-i Nebevi'nin ta'dil edilmiş (mu'addel) hamelesi arasında zikredilmiştir. Tevsîk ve ta'dîl, tashîh ve tezyîfde bu mu'addel hamelenin ictihâdlarına müracaat edilir ("İncau'l-Vatan"dan). (İbrahim Canan)

[4] İbnu Haldûn gibi. O, şöyle der: "Ebû Hanîfe'nin İlmu'l-Hadis'de büyük müçtehidlerden biri olduğuna, mezhebinin, diğerleri arasında mazhar olduğu itimâd delâlet eder". (İbrahim Canan)

[5] Şeyhimiz müellîf "İncâu'l-Vatan" da (1, 21-22), Mizânu'l-İtîdâl'a Zehebî kalemiyle olmaksızın sokulmuş olan şu cümleyi zikreder. "Ebû Hanîfe ehl-i rey'in imâmıdır. Kendisini Nesâi, İbnu Adiyy ve başkaları hıfzı cihetinden taz'if etmişlerdir" sonra bu hükmü şu şekilde tenkid eder: "Derim ki Nesâi ve İbnu Adiy'in taz'ifine İbnu Ma'în, Şûbe, Ali İbnu'l-Medini, İsrâil İbnu Yünus, Yahyâ İbnu Adem, İbnu Dâvud el-Hureybî, Hasan İbnu Sâlih ve diğerlerinin tevsîki yanında itibâr edilmez." Bu zevâtın sözleri daha önce zikredildi.

Bunların hepsi Ebû Hanîfe'nin ya muasırıdırlar, yâhut da ona yakın bir devirde yaşamışlardır. Bunlar Ebû Hanîfe'yi Nesâî ve İbnu Adiy gibi kendisinden çok sonra gelmiş olan müteahhirînden çok daha iyi tanırlar. Muselâ Darâkutnî Ebû Hanîfe'nin vefatından ikiyüz yıl sonra dünyaya gelmiştir. Binnetice Ebû Hanîfe'ye daha yakın ve daha âlim olan bu imâmların sözü kabûle her bakımdan daha lâyıktır. Zaman itibariyle müteahhir olanların sözü de atılıp ihmâl edilmeye lâyıktır (özetle). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/484-488.

8- Ebû Hanîfe'nin Hadîs Kabûlündeki Şartları

Yukarıda Ebû Hanîfe'nin (radıyallahu anh) muhaddis yönünü tamamlayan bir hususun, onun hadîs kabulünde koyduğu şartlar olduğunu söylemiştik. Usûl-i Serâhsî'den çıkararak aşağıda kaydedeceğimiz kaideler, onun bu yönünü ve hadîs hususundaki titizliğini belirtmekle kalmayıp, usûl-i hadîs'in onun zamanında fiilen mevcudiyetini de gösterecektir. Ebû Hanîfe'nin koyduğu şartlardaki "sıkılık", o devirde yaygınlık kazanan hadîs uydurma faaliyetlerine karşı İmamın din-i mübîni koruma endişesiyle izah edilmektedir:

1- Haber-i vâhid, yanında toplanmış olan usûle muhalefet etmemelidir. Zira bu usûl, şer'î kaynaklardan araştırmalar sonunda elde edilmiştir. Muhâlif olma durumunda iki delilden kuvvetlisi ile amel prensibine uyarak, haber-i vâhidi terketmiş ve bu haberi şâz addetmiştir.

2- Haber-i vâhid, Kitab'ın umûmi prensiplerine ve zâhirlerine muhalefet etmemelidir. Muhalefet halinde kitâbın zâhirini almış, rivâyeti terketmiştir. Burada da prensip "iki delilden kuvvetlisiyle amel"dir. Ama bu rivayet, mücmel âyeti beyan zımnında veya yeni bir hüküm koyan nass ise o zaman hadîsi almıştır.

3- Haber-i vâhid meşhur sünnete muhâlefet etmemelidir. Meşhûr sünnet kavli veya fiili olsa farketmez, hüküm aynıdır. Burada da "iki delilden kuvvetlisiyle amel" prensibi câridir.

4- Haber-i vâhid, kendisine eşit olan bir başka habere de muhâlefet etmemelidir. Bu çeşit iki haberden biri, tercih sebeplerinden biriyle diğerine üstün kılınır. Meselâ: İki sahâbeden biri daha fakîhtir, veya biri fakîhtir,

öbürü değildir, veya biri gençtir, diğeri ihtiyardır. Böylece hata ihtimalinden uzaklaşılmış olur.

5- Râvi, rivâyet ettiği hadîse muhalif amel etmemelidir. Köpeğin yaladığı kabın yedi kere yıkanması gerektiğini beyan eden Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hadîsi gibi. Çünkü Ebu Hüreyre hazretleri bu hadîsin gereğine göre amel etmemiştir.

6- Haber-i vâhid, ihtiva ettiği ziyadede münferid kalmamalıdır. Bu teferrüd metinde olsa da, senette olsa da birdir. Bu durumda, Allah'ın dininde ihtiyat maksadıyla nâkıs olanla amel eder.

7- Haber-i vâhid, belva-yı âmme üzerine olmamalıdır. Çünkü umumî belvâya müteallik bir haberin meşhûr veya mütevâtir olması gerekir.

8- Hükümde ihtilaf eden sahabelerden biri, onlardan birinin rivayet ettiği haberle ihticâcı terketmemiş olmalı. Çünkü, haber sâbit olsaydı onlardan biri mutlaka onunla ihticâc ederdi.

9- Seleften birinin, hadîs hakkında ta'nı sebkat etmemeli.

10- Rivâyetlerin ihtilaf hâlinde, hudud ve ukûbatla ilgili meselelerde daha hafif olanını almak esastır.

11- Râvinin rivâyet ettiği hadîsi zabt durumu, hadîsi tahammül ettiği (öğrendiği, aldığı) andan edâ ettiği ana kadar değişmemiş olmalı, unutma, karışma vukûa gelmemiş olmalıdır.

12- Haber-i vâhid Sahâbe ve Tâbiîn arasında mütevâris olan amele, aynı beldede kaldıkça muhalefet etmemelidir.

13- Râvî, rivâyet ettiği şeyi iyice hatırlamadıkça sırf yazının kendi yazısı olduğuna dayanarak, yazıya itimad ederek rivayeti kabul etmesi caiz değildir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/488-490.

9- Hadis İlminin Dalları:

Hadisin dindeki önemli yeri zamanla müstakil bir ilim hâline dönüşmesine sebep olmuştur. Hadis âlimleri, İslâm'da Kur'ân'dan sonra en önemli yeri işgal eden bu ilim dalını, sahih olanlarını sahih olmayanlardan ayırmak için, hadîsin sened ve metninin araştırılmasını konu edinen bir ilim olarak tanımlamışlardır.

Hadis ilmi üzerinde devamlı gelişen çalışmalar, bazı konularının bağımsız araştırma alanına dönüşmesine yol açmıştır. Bu ilim dalları şunlardır[1]:

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

1. Rivâyetü'l-Hadis İlmi:

Hz. Peygamber'in sünnetini (hadisler) toplayan, nakleden ilim. Hadislerin yazılı şekillerini ihtivâ eden bütün hadis kitapları (Sahihler, Câmiler, Sünenler, Müsnedler...)'bu ilme âit malzemeyi oluştururlar. [1]

İlmu'l-Hadis Rivayeten de denir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen söz, fiil, takrir ve vasıfların sağlam esaslarla nakline ait bir ilimdir. Hadislerin lafızlarını tesbite yarayan terimler de Rivayetü'l-hadis ilminin konusuna girer.

Buradan anlaşılıyor ki, Rivayetü'l-Hadis ilminin konusu doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri, takrirleri ve sıfatları; yani ona ait özelliklerdir.

Bu ilmin tesbit ettiği sağlam hadisleri tesbit ve nakil esasları, Hz. Peygamber'e ait hadisleri naklederken yanlışlık yapmamak yollarını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bunun içindir ki, Rivayetü'l-hadis ilmine gösterilen itina, Sünnetin tesbit ve nakledilmesi sırasında hata yapmaya engel kabul edilmiştir.

Bu konuda yazılan eserler: Hadislerin ilk tedvininden itibaren yazılan eserler Rivayetü'l-Hadis ilmine ait eserler kabul edilir. İbnu Şihab'dan sonra İbnu Cureyc (Mekke'de), el-Evzai (Şam'da), Süfyanu's-Sevri (Kufe'de), Hammad b. Seleme (Basra'da) hadisleri ilk tedvin edenler sayılır. Sonraları bunların eserlerine el-Kutub-i Sitte ashabının eserleri de eklenmiştir. [2]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 82-83.

---

2. Dirâyetü'l-Hadis İlmi:

Hadislerin sıhhat durumlarını tesbit için, sened ve metnin durumlarını anlamaya imkân veren ilim dalıdır. [1]

Rivayet, rivayet esasları ve çeşitleri, rivayete ait hükümler, ravilerin özellikleri, bir ravide bulunması gerekli şartlar, nakledilen hadislerin çeşitleri gibi konulara ait bir ilimdir. İlmu'l-Hadis Dirayeten de denir. Sünnetin nakli ile nakilde isnad silsilesi kurmak esasına dayanır.

Tarifde geçen rivayet esaslarından maksat, sema, arz, kıraat, icazet gibi hadis rivayet metodlarıdır. Rivayete ait hükümlerden maksat ise kabul veya reddir.

Nakledilen hadis çeşitleri, cami, sünen, müsned, mu'cem, cüz, müstahrec, müstedrek gibi eserlerde nakledilenlerdir. Demek oluyor ki, Dirayetü'l-Hadis ilmi, çeşitli eserlerde tasnif edilerek yazılmış hadisler hakkında kabul veya red hükmünü verebilmek için, onları değişik yönleriyle ele almaktadır. Bu ilmin konusu kısaca, kabul veya red yönünden hadisler ve ravileridir. [2]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 83.

3. Cerh ve Ta'dil İlmi (İlmu'l-Cerh ve't-Ta'dil):

Sahâbeden itibaren bütün hadis râvîlerinin doğruluk ve güvenirlik durumlarının incelendiği bir ilim dalıdır. Genellikle râvîler isimlerine ve künyelerine göre alfabetik bir tarzda sıralanır ve her birinin hayatı, kimlerden hadis rivâyet ettiği, kimlere hadis naklettiği, râvîler arasındaki yeri, adâlet ve zabt yönünden durumu, kendisi hakkında hadis münekkidlerinin görüşü... teknik tâbirlerle ifade edilir. İlk asırlardan itibaren pek çok kıymetli eserin kaleme alındığı bu ilim dalında, İbn Ebi Hâtim er-Razi'nin "el-Cerh ve't-Ta'dil" adlı kıymetli bir kitabı vardır. [1]

Cerh, sözlükte silahla yaralamak, dürtmek, bir yarayı deşmek manalarına gelir. Ta'dil ise düzeltmek, hakkını vermek, temizlemek demektir. Cerh ve ta'dil hadis ravilerini eleştirerek onların özel hayatlarında ve hadis rivayetinde kusur ve ayıp sayılan hallerini ya da güvenilir olduklarını açığa çıkarmak demektir. Cerh ve ta'dil ilmi ravilerde hadis rivayetinde kusur sayılan bazı hallerin bulunup bulunmadığını araştıran ilimdir.

Cerh ve Ta'dil, Tarihu'r-Ruvat gibi Hadis Ricali İlminin bir bölümüdür. Hadis ilminde ileri dereceyi almış bir alimin, bir raviyi İslam Dini'nin emir ve yasaklarına aykırı hareket, yalancılık ve hadis rivayet kaidelerine uymamak gibi bir sebeple tenkit edip rivayetini çürüğe çıkarmasına cerh denir. Ta'dil ise araştırma sonucu ravinin kötülüklerden uzak, dürüst, İslamiyet'in emir ve yasaklarına bağlı hafıza bakımından kusursuz olduğunun tesbit edilmesidir. İşte Cerh ve Ta'dil İlmi, yukarıda gördüğümüz cerh ve ta'dil konusundaki ilimdir. Bir başka deyişle hadis ravilerinin güvenilir olup olmadığını ortaya koyma ilmidir.

Cerh ve Ta'dil İlminin önemli kaynak eserleri:

a) Kitabu’l-Cerh ve’t-Ta’dil, İbnu Ebi Hatim er-Razi (240-327 h./854-938m.)

b) el-Kâmil, İbnu Adiyy (277-327h./690-938m.)

c) Mizanu’l-İ’tidal, ez-Zehebi (673-748h./1274-1337m.)

d) Lisanu’l-Mizan, İbn Hacer el-Askalani. [2]

e) Cerh ve’t-ta’dil, İbn Ebi Hatim er-Razi. [3]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 83-84.

[3] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

4. Râvîler Tarihi İlmi (İlmu Tarihu'r-Ruvât):

Hadis rivâyeti açısından ravilerin biyoğrafilerini, tabakalarını... veren ilimdir.[1]

Hadis ravilerini inceleyen İlmu'r-Rical'in bir bölümüdür. Ravilerin hallerini, doğum-ölüm tarihlerini, kimlerden hadis aldıklarını, hadis alış yer ve tarihlerini, kendilerinden rivayette bulunanları, seferlerini konu olarak alır.

Bu ilim de hadis rivayetiyle birlikte doğmuştur. İsnadları teşkil eden ravilerin hallerini bilmek hadisleri tanımada ilk adımı teşkil ettiğinden Tarihu'r-Ruvat İlmi, Hadis İlminin en önemli kollarından birisidir.

Bu konuda en tanınmış eserlerden birkaçı:

a) ek-Tabakatu'l-Kübra, İbn Sa'd (168/230h./784-844m.)

b) Et-Tarihu'l-Kebir, el-Buhari.

c) Tehzibu't-Tehzib, İbnu Haceri'l-Askalani. [2]

d) İsabe, İbn Hacer. [3]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 83.

[3] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

5. Hadislerin Vürûd Sebepleri İlmi (İlmu Esbabi Vurudi’l-Hadis:

Hadislerin söyleniş veya bir fiil bildiriyorsa işleniş sebeplerini konu olarak alan ilme denir. Kur’an-ı Kerim için Esbabu’n-Nüzul İlmi ne ise, hadisler için Esbabu Vurudu’l-Hadis ilmi odur.

Bu ilim daha çok hadislerin nasih ve mensuhunu anlamada yardımcı olur. Ayrıca hadislerin taşıdığı hükmü anlamaya da yardım eder.

Esbabu Vurudi’l-Hadis konusunda yazılan en önemli eser, İbnu Hamze ed-Dimeşki’nin (1054-1120h./1644-1708m.) el-Beyan ve’t-Ta’rif fi Esbabi Vurudi’l-Hadisi’ş-Şerif adlı kitabıdır. [1]

Hadislerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bu dalda, Suyûtî'nin "el-Lüma" isimli bir eseri vardır. [2]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 83-84.

[2] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

6. Garîbu'l-Hadis İlmi:

Hadis metinlerinde geçen, az kullanıldığı veya Arapça'ya sonradan girdiği için anlaşılması zor olan kelimelerin açıklanması bu ilmin konusunu teşkil eder.[1]

Hadis lafızlarında anlaşılmayan sözleri açıklayan ilme denir.Müşkilu'l-Hadis İlmi de denir. Hadislerin iyice anlaşılabilmesi için bu ilme kesin ihtiyaç vardır; çünkü bir hadisten hüküm çıkarma ancak onun iyice anlaşılabilmesi ile mümkündür. Hadis iyice anlaşılmazsa çıkarılan hüküm yanlış olur.

Hz. Peygamber herkesin anlayabileceği fasih ve açık bir Arapça ile konuştuğu için hadislerde kapalılık ve anlaşılmayan bir taraf yoktur. Bu yüzden sahabe için onun sözlerini anlamamak diye bir şey sözkonusu olmamıştır. Bununla birlikte, sahabilerin çoğu Hz. Peygamber'in sözlerinde anlayamadıkları yerler olursa sorup öğrenmişlerdir.

Hz. Peygamber'in ölümünden sonra yabancı milletlerden İslam'a girenlerin sayısı artınca Arap dilinin kendi ifade özellikleri içinde söylenmiş hadislerin herkesçe anlaşılmama durumu baş göstermiştir. Gerçekten de yeni müslüman olmuş milletlerin hadisleri Araplar kadar anlamasına imkan yoktur. Ayrıca hadislerin iyice anlaşılabilmesi belli bir İslami kültürü gerektirir. Yeni müslüman olmuş bir yabancıdan böyle bir kültür beklenemez. İşte hadislerin herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi için onun yüksek ifadelerini, anlaşılmayan yerlerini izah etmek Garibu'l-Hadis İlminin doğuş sebebidir.

Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmayan lafızlarını izah etmeyi konu olarak alan Garibu'l-Kur'an adlı bir ilim daha vardır. Garibu'l-Kur'an

konusunda yazılan bazı eserlerin hadislerin garib lafızlarının izahını da içine aldığı görülür. Bu durum İslam Dini'nin iki ana kaynağına ait bilgilerin bir süre beraber olduklarını gösterir. Kitabu'l-Garibeyn isimli eserler bu şekilde Kur'an-ı Kerim ve hadislerin garib lafızlarını izah eden kaynaklardır. Yalnız hadisin garib lafızlarına ayrılmış önemli eserler ise şunlardır:

a) Garîbu'l-Hadis, Ebû Ubeyd el-Kaasım b. Sellam (157-224h./773-838m.)

b) Garîbu'l-Hadis, İbn Kuteybe

c) el-Fâik fi Ğaribi'l-hadis, Zemahşerî. [2]

d) en-Nihâye fi Ğaribi'l-hadis, İbnü'l-Esîri'l-Cezeri (544-606h./1149-1209m) [3]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 84-85.

[3] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

7. İlelü'l-Hadîs İlmi (İlmu İlelü’l-Hadis):

Herkesin farkedemediği, ancak hadis uzmanlarının tesbit edebildiği ve hadisin sıhhatine engel olan gizli kusurları araştıran bir ilimdir.[1]

Dış görünüşü sahih olan bazı hadislerde herkesin anlayamayacağı gizli kusurlar bulunur. Bu kusurlara illet denir. İllet kelimesinin çoğulu ilel gelir. İlelü’l-Hadis hadislerin illetleri demektir. Hadislerin herkesin farkedemeyeceği gizli kusurlarını inceleyen İlme ise İlelü’l-Hadis İlmi denir.

Hadislerin illeti dışarıdan farkedilemiyecek şekilde gizli olduğu için İlelü’l-Hadis konusu hadis ilimlerinin en karışık ve en zor olanı sayılmıştır. Buna rağmen İslam alimleri Hadis İlminin her kolunda olduğu gibi bu önemli bölümünde de kıymetli eserler vermişlerdir. Birkaç tanesini kaydediyoruz.

a) Kitabu’l-İlel ve Ma’rifetü’r-Rical, Ahmed b. Hanbel

b) Kitabu’l-İlel, et-Tirmizi.

c) Kitabu’l-İleli’l-Hadis, İbn Ebi Hatim er-Razi.

d) El-İlelü’l-Varide fi Ahadisi’n-Nebeviyye, ed-Darekutni (306-385 h./918-995m.)[2]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 85-86.

8. Muhtelifu'l-Hadîs İlmi:

Bu ilim, gerçekte olmadığı halde dış görünüşü bakımından aralarında çelişki var gibi görünen hadisleri ele alır ve görünürdeki bu çelişkiyi giderir. Bu sahada İbn Kuteybe'nin yazdığı "Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis" adlı eseri, hadis Müdafaası adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. [1]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

9. Nâsih ve Mensûh İlmi:

Biri diğerinin hükmünü ortadan kaldıran hadisleri konu edinen bir ilimdir. Bu sahanın en önemli kaynağı Hâzimî'nin "el-İ'tibâr" adlı eseridir. [1]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

HADÎS, SÜNNET, ESER, HABER, RİVAYET

HADÎS:

Hz. Peygamber (s.a.s)'in sözleri, fiilleri, takrirleri ile ahlâkî ve beşerî vasıflarından oluşan sünnetinin söz veya yazı ile ifade edilmiş şekli. Bu mânâda hadis, sünnet ile eş anlamlıdır.

Hadis kelimesi, "eski"nin zıddı "yeni" anlamına geldiği gibi, söz ve haber anlamlarına da gelir. Bu kelimeden türeyen bazı fiiller ise haber vermek, nakletmek gibi anlamlar ifade eder. Hadis kelimesi, Kur'ân'da bu anlamları ifade edecek biçimde kullanılmıştır. Sözgelimi, *"Demek onlar bu söze (hadis) inanmazlarsa, onların peşinde kendini üzüntüyle helâk edeceksin."* (el-Kehf: 18/6) âyetinde "söz" (Kur'ân); *"Musa'nın haberi (hadîsu Mûsa) sana gelmedi mi?"* (Tâhâ: 20/9) ayetinde "haber" anlamına gelmektedir. *"Ve Rabbinin nimetini anlat (fehaddis)"* fiili de "anlat, haber ver, tebliğ et" anlamında kullanılmıştır.

Hadis kelimesi zamanla, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen haberlerin genel adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kelime, bizzat Rasûlullah (s.a.s) tarafından da, bu anlamda kullanılmıştır. Buhârî'de yeralan bir hadîse göre Ebû Hüreyre, "Yâ Rasûlallah, kıyâmet günü şefâatine nâil olacak en mutlu insan kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: *"Senin "hadîse" karşı olan iştiyakını bildiğim için, bu hadis hakkında herkesten önce senin soru soracağını tahmin etmiştim. Kıyâmet günü şefâatime nâil olacak en mutlu insan, "Lâ ilâhe illâllah" diyen kimsedir."*[1]

Çok eskilerde doğru-yanlış, tarihi, efsanevi her türlü haberlere hadis, bunları anlatanlara da huddas denirdi.

Hatta Kur’an-ı Kerim bizzat kendisi için *“Ahsenu’l-hadis: Sözlerin en güzeli”* (Zümer: 39/23) ifadesini kullanmıştır. Hz. Peygamber de bir hadis-i şerifinde Kur’an-ı Kerim’i *“Sözlerin en güzeli Allah’ın kitabıdır.”*[2] diye tanımlamıştır.

Ancak dini literatürde hadis önce Hz. Peygamber’in sözü, daha sonra da O’nun söz söz, fiil ve takrirleri için kullanılmıştır. Hatta sahabe ve tabiun söz ve fiillerine de –mevkuf ve maktu’ kayıtlarıyla da olsa- hadis denilmektedir.

Bu manada hadis yerine haber kelimesini kullananlar; sahabe ve tabiun’a ait söz ve fiiller için eser terimini tahsis edenler de bulunmaktadır.

Bugün en geniş çerçevesiyle hadis şöyle tarif edilmektedir:

“Hadis, söz, fiil, takrir, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygamber’e (veya sahabe ve tabiun’a) izafe edilen her şeydir.”[3]

Hadîs, Araplar arasında İslamdan önce de kullanılan bir kelime olarak söz demektir. Tahdîs masdarından, haber vermek manasında bir isimdir.

Istılah olarak, İslâm âlimleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini ifâde için kullanmışlardır. Birçok hadîsçiler, hadîs deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, münhasıran sözlerini kastetmiş iseler de, fukahâ ve usuliyyûn ile bazı hadîsçiler, zamanla, bu kelimeyi sünnet'le aynı manada kullanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet edilen söz, fiil, takrir vs. nevinden her şeye ıtlak etmişlerdir.

Hâdis kelimesini bâzı âlimler, sonradan vukûa gelen "yeni" manasında da görmüşlerdir. Nitekim hâdis kelimesi aynı köktendir ve sonradan olan şey demektir. Mahlûkât hâdis'tir. Çünkü Allah tarafından zaman içinde yaratılmıştır. Bunun zıddı kadîm'dir. Öyle ise Allah'a ait olan Kur'ân kadîm'dir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olan şey ise hadîs'tir.

Âlimler, bu sebeple, Türkçemizde, Kur'an'ı kastederek ifade edeceğimiz Allah'ın sözü manasını Arapça olarak hadîsullah tabiriyle ifâde etmekten kaçınıp kelamullah tabirini kullanırlar.

Hadîs kelimesi lügat manasında olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok ayetlerde kullanılır.

"Ayetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman onlar Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir." (En'âm: 6/68).

Kezâ şu âyette de hadîs kelimesi lügat manasındadır:

"Allah, âyetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitab'ı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir." (Zümer: 39/23).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da hadîs kelimesini, ıstılahî manada mükerrer seferler kullandığını görürüz. Daha önce Ebû Hüreyre'nin hayatını anlatılırken, onun hadîs öğrenme aşkını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da bilmekte olduğunu belirtmek için, Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin: "Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet günü, sizin şefaatinizden en ziyâde kim istifâde edecek?" sorusuna cevabı sırasında şöyle dediğini belirtmiştik:

Buhârî'nin Sahîh'inde de yer alan bu rivayette hadîs kelimesi iki sefer kullanılmakta, bilhassa ikincisi tamamen ıstılahî mana taşımaktadır, meali şöyle:

"Ey Ebû Hüreyre, bu haber (hadîs) hususunda senden önce bir başkasının soru sormayacağını tahmîn etmiştim, zira senin hadîs'e olan hırsını biliyordum."

Şurası muhakkak ki, Ümmet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerine hadîs deme âdetini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sâdır olan bu ve benzeri kullanmalardan almış ve ıstılahlaştırmıştır.[4]

---

[1] Buhârî, İlim: 33; İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/287.

[2] Buhari, Edeb: 70; İ'tisam: 2; Müslim, Cum'a: 43.

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 25.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/491-492.

Hadis İlmi

Usul ve Furu' olmak üzere ikiye ayrılır. Usul-i Hadis'e "Dirayeti Hadis" Furu-i Hadis'e "Rivayet-i Hadis" de denir.[1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 7.

1) Usul-i Hadis:

Tarifi: Red ve kabule salahiyetli olmaları bakımından ravi ile hadise arız olan halleri bildiren bir ilimdir. Yani rivayetin şart, nevi ve hükümlerinden, ravilerin halleriyle kendilerinde aranacak şartlardan, rivayet edilen hadislerin nevileri ve bunlardan hüküm çıkarma keyfiyetinden, sened ve metne nazaran, sahih, hasen, zayıf vesaire gibi, ravilerin vasıflarını sened ve metinlerin hükümlerini bildiren bir ilimdir.

Mevzuu: Hadis ve hadisi rivayet edenlerdir.

Gayesi: Makbul hadisi merdudünden ayırıp makbuliyle amel etmektir. [1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 7.

2) Furu-i Hadis:

Tarifi: Hadisi nakletmek, lisan kaidelerine ve şer'i esaslara göre hadisin manalarından bahsetmektedir. Bu hususta yazılı Sıhah, Sünne, Mu'cem ve diğer cüzler var ki, bunlar da hadislerin nevilerini teşkil ederler.

Mevzuu: Resul-i Ekrem'in zatıdır (Nübüvvet cihetinden)

Gayesi: Hadis rivayetinde hatadan korunarak saadete ulaşmaktır.

Her iki bölüm içinde başlı başına bir ilim imiş gibi özel konulara sahip bölümler de vardır. Mesela:

1- Ravilerin rivayet ettikleri hadislerin makbul olup olmadıklarını anlamak için hangi mezhepden olduklarını, dayanaklarını, hadisi nereden ve ne suretle aldıklarını, ravilerin tarihleriyle yaşayışlarını bildiren "İlm-i Rical-i hadis."

2- Rivayet edilen hadislerin makbul olup olmadıklarını anlamak için ravilerin adaletlerini inceleyen durumlarını açıklayan, hadisleri cerh edilenlerin derecelerini ve i'timada şayan olup olmadıklarını incelemenin caiz olduğunu bildiren "Cerh u ta'dil ilmi".

3- Hadis metni, manası, ziyade ve noksaniyle bildirmenin caiz olup olmadığını anlatan ilim.

4- Bir ravinin diğer raviden okumak, dinlemek, yazmak veya icazet yollarından hangisiyle hadisi aldığını bildiren ilim.

5- Hadisin nasih, mensuh, zaman ve sebebi vürudunu bildiren ilim.

6- Hadisin kuvvet ve zaafını ve ne dereceye kadar kendisiyle amel edilebileceğini bildiren ilmi gibi. Bütün bunlar usul-i hadise dahildir. Ayrıca bunlara "Mustalah-ı Hadis" de denir. [1]

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu’Kari, İlim Yayınları: 7-8.

Hadis İle İlgili Terimler

1- Sahabi: (Sonundaki ya nisbiyye'dir. Sahaba şaz olarak Sahb'ın çoğuludur.) Müslüman olduğu halde Resul-i Ekrem ile bir miktar buluşan, Resul-i Ekrem'i gören veya Resul-i Ekrem'in gördüğü ve mü'min olarak ölen zata denir.

2- Tabii: Resul-i Ekrem'i göremeyip. Ashabından bir kişiyi görebilen müslümana denir.

3- Muhadrami: Resul-i Ekrem devrinde sağ olup da bu devirde veya daha sonra Müslüman olup da Resul-i Ekrem'i görmek nasib olmayana zata denir.

4- Selef ve Halef: Hadis ilminde selef, yukarda geçen üç sınıfa; bunlardan sonra gelenlere de halef denir.

5- Muhaddis: Hadisin usul ve furuunu ortaya koyan ve bilen zata denir.

6- Hafız: Daha başka tarifleri varsa da, en meşhuru. 100 bin ve daha ziyade hadis ezberleyene denir.

7- Hüccet: 300 bin hadis ezberleyene denir.

8- Hakim: Metin, sened, cerhu ta'dil ve tarihleriyle bütün hadisleri ezberleyene denir. Bu da olsa olsa, Buhari olabilir. Çünkü, "Buhari'nin bilmediği hadis, hadis değildir." sözü, ulema arasında meşhurdur. [1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu’Kari, İlim Yayınları: 8.

Hadisin (Sünnetin) Dindeki Yeri ve Önemi:

Hadisin, daha yaygın ifadesiyle sünnet'in dindeki yerini doğru olarak kavrayabilmek için –özetle de olsa- peygamberlik makamından söz etmek gereklidir.

Nübüvvet makamına layık görülen peygamberler birer insandır. Ancak onlara vahy gelmektedir. Vahy, peygamberler ile diğer insanlar arasındaki ayırıcı özelliktir. Bir ayette bu gerçek, *"De ki: Ben de sizin gibi ancak bir insanım. (Şu kadar ki) bana vahyolunuyor."* (Kehf: 18/110) şeklinde ifade buyurulmuştur. Yani tüm çeşitleriyle vahy, peygamberlere ait bir özelliktir.

Vahye mazhar bir peygamberin varlığına ihtiyaç ise, tartışılmayacak kadar açık bir gerçektir.

Peygamberlik makamının kendine has bir çok gereği bulunmaktadır. Bunların en belli başlılarından dört tanesini şöyle sıralamak mümkündür:

1) Beşeriyet (Peygamberin insan olması)

2) Vehbi isti'dat (Allah vergisi bir yetenek)

3) İsmet ve günahsızlık

4) Gaybi ilim.

İnsanlara yönelik bir müessese olan peygamberliği üstlenecek olanın da bir insan olması gereği ortadadır. Nitekim böyle bir durumu yadırgayanlara cevaben Allah teala, peygamberlerine şöyle demesini emretmiştir:

"De ki, eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği peygamber olarak gönderirdik." (İsra: 17/95)

Vahye mazhar bir insan olmak, peygamberleri diğer insanlarda pek görülmeyen bazı niteliklere sahip kılsa bile, onları asla insanlıktan çıkarıp

bir başka hüviyete koymayacaktır. Onlar daima bir beşer olarak kalacaklardır.

Peygamberler hasep, neseb, siret ve suretlerinde kolayca farkedilebilecek meziyyetlere sahiptirler. *“Ben daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?”* (Yunus: 10/16) ayeti, öncelikle peygamberimizin sonra da bütün peygamberlerin temiz bir geçmişe ve dolayısıyla ağır ve üstün görevleri için gerekli yetenek ve meziyetlere ta baştan beri sahip bulunduklarıını göstermektedir.

Kur’an-ı Kerim bütünüyle peygamberler hakkında geçerli olmak üzere ıstıfa’dan bahsetmektedir. *“Allah, meleklerden, insanlardan peygamberler seçer.”* (Hacc: 22/75) Istıfa bir şeyin halis ve temizini seçip almak demektir. Ayrıca peygamberlerin, şeytanın iğva ve iğfallerinden korunduğu da bildirilmektedir.[1] Ancak peygamberler hiçbir zaman melekler gibi günah işlemeye müsaid güç ve aletlerden mahrum da değillerdir. Fakat onlar daima hayra yönelmiş ve kötülüklerden uzak kalmışlardır. Bile bile günah işlemek onların tabiatına aykırıdır.

Kur’an-ı Kerim’de peygamberlere zenb kelimesinin izafe edilmesi, hatalarından istiğfar ettiklerinin ve tevbelerinin kabul edildiğinin bildirilmesi, onların günahkar olduklarını değil, aksine onların kulluktaki kemallerini gösterir. Dolayısıyla Allah Teala herhangi bir peygamberi hakkında mağfiretten bahsetmişse, bu ondan razı olduğunu müjdelemek içindir. Dini literatürde hins, ism ve cürm kelimeleri kasden işlenmiş günahlar için kullanılır. Zenb ise, herhangi yanlış bir iş için, kasdi olsun olmasın yanlışlıkla, sehven veya yanlış anlama sonucu yapılan hatalar için kullanılır. Şuna işaret edelim ki bu tür bir hata ümmet için günah sayılmasa da peygamber böylesi bir gafletten ötürü muaheze edilir.

Öte yandan Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin peygamberlik öncesi hayatları hakkında dalalet, gaflet ve cehalet gibi değerlendirmeler görülmektedir.[2] Bunlardan maksat da günahkarlık, isyankarlık, yoldan sapmışlık değil, peygamberlikten sonraki hallerine göre bir değerlendirmedir. Yani nübüvet ve risaletin hidayetine karşılık, ondan öncesine dalalet denilmiş olmaktadır. Yoksa peygamberlerin sapıklıkla asla ilgileri yoktur.

Bütün bunlara rağmen şuna da işaret edelim ki, "İsmet külfeti kaldırmaz" Yani peygamberin günahtan korunmuş olması (ismet) onu, taata zorlamadığı gibi günah işlemekten de aciz bırakmaz. Ne var ki ismet, Allah'ın bir lütuf olup peygamberi hayır yapmaya sevkeder, kötülüklerden alıkor. Fakat ilahi imtihanın gerçekleşmesi için onda yine de irade mevcuttur.[3]

Gaybi ve ğayri maddi ilim vasıtalarının ortak adı mükaleme-i ilahiyye'dir. Yani bu ilim, vicdan, his, akıl ve kıyas ile değil, doğrudan doğruya ğaybi sesle, rüyay-ı sadıka ve melek aracılığı ile Cenab-ı Hak katından öğrenilen bir ilimdir. Bunun şekilleri ayette şöyle belirtilmektedir:

"Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu O Yüce'dir, Hakim'dir." (Şura: 42/51)

Prensip olarak Allah'tan başka kimse gaybı bilemez.[4] *"O, peygamberden başkasını gaybına muttali kılmaz."* (Cin: 72/26-27)[5] Allah Teala Hz. Peygamber'e; geçmiş peygamber ve milletlerin ibret alınacak haberleri, gelecekteki olaylar, ümmetinin geçireceği tecrübeler, kıyamet alametleri ve manzaraları; kabirlerin içindekilerden haberdar olma, başkalarının halini bilme, melekleri, cennet ve cehennemi müşahade gibi gayb alanlarında

dilediği kadar bilgi vermiştir. “Hz. Peygamber’in gayba ait bilgileri sadece Kur’an’da bildirilen hususlardır.” diye bir tahsisin delili yoktur.

Buraya kadar özetlediğimiz peygamberlik makamının gereklerinden de anlaşılacağı gibi peygamberler tam yetenek (külli istidat) ve genel bir kavrayış (umumi fehm) sahibidirler. Peygamber olmayanlar bundan mahrumdurlar. Peygamberlerin fıtratında mevcut olan bu kuvvet, peygamber oldukları zaman fiilen ortaya çıkar. Bu meleke-i nübüvvet’tir. Peygamberler bu meleke vasıtasıyla ilahi vahyin tercümanı olurlar.

İslam bilginleri bu melekeyi anlatabilmek için değişik terimler kullanmışlardır. İlka’ fi’r-ru, Nebinin hikmet-i kalbiyyesi, tevfik-i ezeli, kuvve-i tebyin, meleke-i nübüvvet, peygamberane ictihad kuvveti, ilm-i ledünni… Bütün bunlar hep aynı mana ve maksad için kullanılmıştır.

Hz. Peygamber’e peygamberliği dolayısıyla verilmiş olan melekenin ya da nübüvvet ilminin Kur’an-ı Kerim’de değişik kelime ve tabirlerle ifade buyurulduğu da görülmektedir. Zikir, hüküm, hikmet, şerh-i sadr, tefhim, ta’lim ve irae gibi ilahi beyanlar buna işaret etmektedirler.

Bütün bunlarla anlatılan gerçeğe, vahyin altında, beşeri aklın üstünde yer alan nebevi akıl veya meleke-i nübüvvet demek mümkündür. Hz. Peygamber işte bu meleke ile vahyin ve hikmetin inceliklerini kendi diliyle beyan etmekte ve hayatı ile şekillendirmektedir.

Anlaşılmaktadır ki Peygamberin üç ilim vasıtası vardır:

1) Vahy

2) Meleke-i nübüvvet (veya nebevi Akıl)

3) Beşeri Akıl

Beşeri aklın en üst seviyesine sahip peygamber, vahy ile teması sonucu kendisinde hasıl olan nebevi akıl ya da meleke-i nübüvvet sayesinde, bu

melekeden mahrum bulunanlardan daha doğru ve isabetli bir anlayış ve kavrayışla hakikatları açıklar. Bu sebeple de sünnet dini bir delil ve bağlayıcıdır.

Netice olarak kitap, lafzı ve manasıyla vahiydir. Vahy-i metluvv'dür. Lafzı da manası da ilahidir. Sünnet ve hadisler ise, vahyin bir tür meal ve mefhumu niteliği ve Peygamber'in nübüvvet melekesinin neticesi olarak zımnen vahiydir. Vahy-i ğayr-i metluvv[6]…

Peygamber, risalet ve nübüvvet vecibesi haricindeki konularda beşeri aklını kullanır. Bu noktada hata ihtimali bulunmaktadır. Çünkü bu tür ictihad, vahy ve meleke-i nübüvvet üzerine müstenid değildir. Aksine tecrübeye dayanmaktadır.

Zaten Peygamberin asıl görevi tebliğ ve beyan'dır. Maide: 5/67 ayeti ile Nahl: 16/44. ayetleri bu görevler ve yetkileri açıkca beyan etmektedir. Böyle olunca Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri yani sünneti, ayetleri tefsir eder, mücmelini açıklar, mutlak olarak bildirilmiş olanları belli kayıtlara bağlar, genel anlamlı lafızları özel manalara tahsis eder. "Kendisine ne indirildiğini anlatma" yetkisi, bütün bunları kapsar. Zaten bizzat Kur'an-ı kerim *"Peygamber size ne getirdi ise, onu alın; size neyi yasak etti ise, ondan da kaçının."* (Haşr: 59/7) emrini vermiş, sünnetin dindeki yerini ve hukuki bağlayıcılığını duyurmuştur. Allah ve Rasulü'nün hüküm verdiği herhangi bir konuda hiçbir müslüman için seçim (muhayyerlik) yoktur.[7] *"Kim, Rasulullah'a itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."* (Nisa: 4/80) *"Peygamberin emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belanın gelmesinden sakınmalıdırlar."* (Nur: 24/63)

Hz. Peygamberin sünnetine uymanın gereğini ve faydasını belirten hadisler de bulunmaktadır.

“Sözlerin en güzeli Allah’ın kitabı, yolların en doğrusu Muhammed’in yoludur. İşlerin en zararlısı da uydurulanlardır.”[8].

“Size iki şey bırakıyorum. Onlara sıkı sarıldığınız sürece yolunuzu sapıtmazsınız: Allah’ın kitabı ve Rasulü’nün sünneti.”[9].

“Alemlere rahmet”, “büyük bir ahlak üzere”, “hidayet rehberi”, “son peygamber” ve “en mükemmel hayat modeli” olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber’in yaşayışı ve açıklamaları elbette uyulması gerekli, vazgeçilmez esaslar olacaktır. Zaten kendisi de vahy ile müeyyed, vahyin kontrolü altında ve hatadan korunmuştur.

Halifeler ve sahabiler karşılaştıkları meseleleri önce Kur’an ayetleriyle halletmeye çalışıyorlardı. Orada bir çözüm bulamazlarsa sünnetle çözümlemeye çalışıyorlardı. Konuya dair bir bilgi sahibi değillerse, diğer sahabilerden sorup öğrenmeğe çalışıyorlardı.

Sünnet’in, İslam Hukukunun Kur’an’dan sonraki ikinci kaynağı olduğu hususunda İslam hukukçuları görüş birliği içindedirler. İmam Şafii’nin şu sözleri hemen bütün İslam alimlerinin adına söylenmiş gibidir.

“Rasulullah’dan geldiği sabit bir hadise muhalefet etmek gibi bir meseleden –inşallah- Allah bizi muaheze etmeyecektir. Hadise kasdi muhalefet hiçbir kimse için düşünülemez. Ancak insan, bir sünneti bilmez ve bilmediği sünnete aykırı düşen bir görüşe sahip olabilir. Bu, sünnete muhalefeti kasdettiği anlamına gelmez. Bazan da kişi (müctehid) ğafil davranır ve te’vilde hataya düşer.”

Netice itibariyle sünnet, Allah’ın kitabının Hz. Peygamber tarafından yapılmış evrensel yorumudur. Hadisler de bu yorumun yazılı belgeleridir. Binaenaleyh sünnetsiz müslüman olmayacağı gibi sünnetsiz müslümanlık da olamaz.[10] Zira “ahadis-i nebeviyye *“İnsanlara, kendilerine indirileni*

açıklaman için” ayeti kerimesinin delaletiyle mean-i Kur’aniyye cümlesindendir.[11]

Rasûlullah (s.a.s), Allah'tan aldığı vahyi yalnızca insanlara aktarmakla kalmamış, aynı zamanda onları açıklamış ve kendi hayatında da tatbik ederek müşahhas örnekler hâline getirmiştir. Bu nedenle O'na "yaşayan Kur'ân" da denilmiştir.

İslâm bilginleri genellikle, dinî konularla ilgili hâdislerin, Allah tarafından Hz. Peygamber'e vahyedilmiş olduklarını kabul ederler; delil olarak da, *"O (Peygamber), kendiliğinden konuşmaz; O'nun sözleri, kendisine gönderilmiş vahiyden başkası değildir."* (en-Necm: 53/3-4) âyetini ileri sürerler. Ayrıca, *"Andolsun ki; Allah, mü'minlere büyük lütufta bulundu. Çünkü, daha önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlarken, kendi aralarından, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi."* (Âli lmrân: 3/164) âyetinde sözü edilen "hikmet" kelimesinin, "sünnet" anlamında olduğunu da belirtmişlerdir. Nitekim, Hz. Peygamber ve O'nun ashâbından nakledilen bazı haberler de, bu gerçeği ortaya koymaktadır. Rasûlullah'tan (s.a.s) şöyle rivayet edilmiştir: *"Bana kitap (Kur'ân) ve bir de onunla birlikte, onun gibisi (sünnet) verildi."****[12]***. Hassan İbn Atiyye, aynı konuda şu açıklamayı yapmıştır: "Cibrîl (a.s.) Rasûlullah (s.a.s)'e Kur'ân'ı getirdiği ve öğrettiği gibi, sünneti de öylece getirir ve öğretirdi."[13]

Yukarıda zikredilen âyet ve haberlerden de anlaşılacağı gibi, Kur'ân ve hadîs (daha geniş ifadesiyle sünnet), Allah (c.c.) tarafından Rasûlullah (s.a.s.)'a gönderilmiş birer vahiy olmak bakımından aynıdırlar. Şu kadar var ki; Kur'ân, hadîsin aksine, anlam ve lâfız yönünden bir benzerinin meydana getirilmezliği (i'câz) ve Levh-i Mahfûz'da yazı ile tesbit edildiği için, ne Cibrîl (a.s.)'in ve ne de Hz. Peygamber'in, üzerinde hiçbir tasarrufları

bulunmaması noktasında hadîsten ayrılır. Hadîs ise, lâfız olarak vahyedilmediği için, Kur'ân lâfzı gibi mu'ciz olmayıp, ifade ettiği anlama bağlı kalmak şartıyla sadece mânâ yönüyle nakledilmesi câizdir.

Hz. Peygamber'den hadîs olarak nakledilen, fakat daha ziyade, O'nun (s.a.s) sade bir insan sıfatıyla, dinî hiçbir özelliği bulunmayan, günlük yaşayışıyla ilgili sözlerinin, yukarıda anlatılanların dışında kaldığını söylemek gerekir. O'nun (s.a.s.) bir insan sıfatıyla hata yapabileceğini açıklaması[14] bunu gösterir. Nitekim bazı ictihadlarında hataya düşmesi, bu konularda herhangi bir vahyin gelmediğini gösterir. Ancak bu hataların da, bazan vahiy yolu ile düzeltildiği unutulmamalıdır.

Vahye dayalı bir fıkıh kaynağı olarak hadis, Kur'ân karşısındaki durumu ve getirdiği hükümler açısından şu şekillerde bulunur:

1. Bazı hadisler, Kur'ân'ın getirdiği hükümleri teyid ve tekit eder. Ana-babaya itâatsizliği, yalancı şâhitliği, cana kıymayı yasaklayan hadisler böyledir.

2. Bir kısım hadisler, Kur'ân'ın getirdiği hükümleri açıklar, onları tamamlayıcı bilgiler verir. Kur'ân'da namaz kılmak, haccetmek, zekât vermek... emredilmiş, fakat bunların nasıl olacağı belirtilmemiştir. Bu ibadetlerin nasıl yapılacağını hadislerden öğreniyoruz.

3. Bazı hadisler de, Kur'ân'ın hiç temas etmediği konularda, hükümler koyar. Hadîsin başlı başına müstakil bir teşri' (yasama) kaynağı olduğunu gösteren bu tür hadislere, ehlî merkeplerle yırtıcı kuşların etinin yenmesini haram kılan, diyetlerle ilgili birçok hükmü belirten hadisler... örnek olarak verilebilir.

Buraya kadar anlatılanlar, hadîsin (sünnet) İslâm dinindeki önemli yerini gözler önüne sermektedir. Din açısından, Kur'ân'dan hemen sonra gelen bir

hüküm kaynağı olarak hadislere gereken önemin verilerek Hz. Peygamber'in sünnetine uyulması, başta Allah (c.c.) olmak üzere, O'nun Rasülü Hz. Muhammed (s.a.s) tarafından da çok kesin ifadelerle emredilmiştir. Bu konuda Kur'ân'da şu âyetlere yer verilmiştir:

"Ey Peygamber de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyunuz ki; Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın." (Âli İmrân: 3/31)

"Ey Peygamber de ki: Allah'a ve peygamber'e itâat ediniz. Eğer yüz çevirirseniz, biliniz ki Allah kâfirleri sevmez." (Âlu İmran: 3/32)

"Allah'a ve Peygamberlere itâat ediniz, umulur ki rahmet olunursunuz." (Âli İmrân: 3/132)

"Peygamber size neyi getirmişse onu alın, neyi yasaklamışsa ondan sakının." (el-Haşr: 59/7)

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, Rasûlullah (s.a.s)'e itâat, Allah'a (c.c.) itâat ile birlikte emredilmiş, hatta Peygamber (s.a.s)'e itâatin Allah'a (c.c.) itâat demek olduğu açıkça belirtilmiştir.

Rasûlullah (s.a.s) da bir hadîsinde: *"Şunu kesin olarak biliniz ki, bana Kur'ân ve onunla beraber onun bir benzeri (sünnet) daha verilmiştir. Karnı tok bir halde rahat koltuğuna oturarak; 'Şu Kur'an'a sarılın; O'nda neyi helâl görürseniz onu helâl, neyi koram görürseniz onu da haram kabul ediniz' diyecek bazı kimseler gelmesi yakındır. Şüphesiz ki, Allah Rasûlünün haram kıldığı şey de Allah'ın haram kıldığı gibidir."*[15] buyurarak, sünnetini küçümseyip dinden ayırmak isteyenlere karşı müslümanları uyarmış ve dinin sünnetsiz düşünülemeyeceğini vurgulamıştır. Nitekim, Hz. Peygamber'in burada geleceğini ikaz ettiği kişi ve gruplar Hicri birinci ve ikinci asırlarda ve bir de 19-20. asırlarda müsteşriklerin etkisiyle,

Hindistan[16] ve Mısır'da[17] ortaya çıkmış, fakat bunların hadis ve sünnete hiçbir etkisi olmamıştır. [18]

---

[1] Hacc: 22/52.

[2] Bk. Ed-Duha: 93/6-8; eş-Şuara. 26/20; Yusuf: 12/3.

[3] Sabuni, Bidaye: 54.

[4] Bk. Yunus: 10/20.

[5] Bk. Al-i İmran: 3/179; el-Bakara: 2/225.

[6] Bu konuda geniş bilgi için bk. Asr-ı Saadet, Tebliğat ve Talimat 1/50-260. İstanbul 1967.

[7] Bk. El-Ahzab: 33/36.

[8] İbn Mace, Mukaddime: 7.

[9] Muvatta, Kader: 3.

[10] Geniş bilgi için bk. Çakan, “Sünnetin Bütünlüğü” Hz. Peygamber ve Aile Hayatı: 113-125, İstanbul 1989.

[11] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 37-43.

[12] Ebû Dâvûd, Sünen: 2/505.

[13] İbn Abdilberr, Câmiu'l Beyâni'l-ilm: 2/191.

[14] Müslim, Fedâil: 139-141.

[15] Ebû Davûd Sünnet: 5; İbni Mace, Mukaddime: 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/131.

[16] Ehl-i Kur'an Cemiyeti.

[17] Tevfik Sıdkı, Mahmud Ebû Reyye.

[18] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/287-288.

SÜNNET:

Sözlük Anlamı:

Yol, hal, tavır, gidiş, gidişat, çığır, hüküm, yaşayış modeli, tabiat, şeriat, yüz, yüzün görünen yeri, alışılmış yol. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin bütününü ifade eden terimdir. Bir başka deyişle ‘sünnet’, takip edilmesi adet olan yol, gidişat demektir. Kur’an’da genellikle değişmez kanunlar ve hükümlere ‘sünnet’ denilmektedir. Sünnetin çoğulu "sünen"dir.

Istılah olarak, ulema tarafından hadîs'in müterâdifi olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in söz, fiil, takrir, şemâil, ahvâl vs. her şeyini ifâde için kullanılmıştır. Bir kısım mütekaddim hadîsçiler, sünnet'le hadîs'i ayrı mütâlaa etmiş ve sünnet deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sadece fiillerini kastetmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de dört âyette "Sünnetü’l-evvelin: öncekilerin sünneti" ifadesi "önceki ümmetlerin izlediği yol, örf, adet, yaşayış tarzları" veya "önceki ümmetlere uygulanan hüküm" anlamında kullanılmıştır.[1] İki âyette çoğul olarak kullanılmıştır. Şu âyette şeriat anlamı görülür:

"Şüphesiz sizden önce bir çok şeriatlar gelip geçmiştir" (Âlu İmrân: 3/137).

Burada sünnet kelimesi çoğul olarak; ‘sünen-sünnetler’ şeklinde geçmektedir. Sünnet, sürekli değişmeye rağmen her zaman aynı kalan bir hayat tarzını ifade eder. Bu âyetteki sünnet kelimesi, hayat tarzı, yaşama biçimi şeklinde tefsir edildiği gibi, geçmişlerin şeriatı veya geçmiş ümmetlerin iyi ve kötü gidişatı diye de tefsir edilmiştir.

‘Sünnet’ aynı zamanda önceden gelen ama Tevhid dini üzerinde bir yasayışları olan ‘muvahhidlerin’ yollarını ifade etmek üzere de

kullanılmıştır.

“Allah size bilmediklerinizi tam olarak açıklamak, sizi öncekilerin yollarına iletmek ve sizin tevbelerinizi kabul etmek ister" (en-Nisâ: 4/26)[2].

Sekiz âyette de “Sünnetullah: Âllah'ın sünneti" ifadesi geçer. Bu, Allah'ın evreni, canlıları ve toplumu yaratırken veya daha sonra yönetirken izlediği yolu, metodu, kanun ve prensipleri ifade eder. Bu prensiplerin değişmeden devam edeceği bildirilir: *"Allah'ın öteden beri gelen sünneti (âdeti) budur. Allah'ın sünnetinde kesinlikle bir değişme bulamazsın."* (el-Feth: 48/23)[3]

Sünnet sözcüğü bir kişiye nisbet edilince, onun iyi veya kötü, sürekli olarak yapa geldiği, alışkanlık haline getirdiği davranışlarını kapsar, Hz. Peygamber'in şu hadisinde bu iki zıt anlamı (iyi veya kötü yol) bir arada görmek mümkündür:

"Güzel bir yol alana onun sevabı ve kıyamete bu yoldan gidenlerin sevabı vardır. Kim de kötü bir yol açarsa, bu yolun sorumluluğu ve kıyamete kadar bu yoldan gidenlerin sorumluluğu ona aittir."[4].

Peygamberimiz (sav) ümmetine şu tavsiyede bulunuyor:

“Benden sonra size sünnetimi ve reşid, hidayete ermiş halifelerimin sünnetini (benim ve onların yolunu) tavsiye ederim.”[5].

Bir başka hadiste Allah’ın nefret ettiği üç sınıf insandan birisi, müslüman olduktan sonra tekrar ‘cahiliyye sünnetine’ dönen kimse olduğu söylenmektedir.[6]

Peygamberimiz (sav) müslümanların gelecekte ‘öncekilerin sünnetini-öncekilerin adetlerini veya gidişatlarını’ adım adım takip edeceklerini söyleyip onları sakındırmıştır.[7]

“Size benim sünnetim gerekir” hadisinde de sünnet Hz. Peygamberin yaşayış modeli, gidişatı anlamındadır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sünnet kelimesini de ıstılahî manada mükerrer seferler kullanmıştır: *"Benim sünnetimi beğenmeyen benden değildir."* Veya: *"Size sünnetime uymanızı tavsiye ederim"* hadislerinde olduğu gibi. [8]

Görüldüğü gibi gerek âyetlerde gerekse hadislerde ‘sünnet’ sözlük anlamıyla, yol, âdet, gidişat, çığır veya hüküm olarak kullanılmıştır. ‘Sünnet’, bir anlamda devamlı yapmayı, adet haline getirmeyi de ifade eder. Öyleki ister olumlu isterse olumsuz olsun, kişilerin veya toplumların yapmaya devam ettikleri gidişattır. Demek ki sünnet, orijinal, sürekli ve belli ki ölçüye oturmuş (iyi-kötü) davranış biçimidir. Bu durum Allah (cc) hakkında düşünüldüğü zaman, Allah’ın hükmü, Allah’ın kanunu demek olur. Geçmiş ümmetlere uygulanan sünnet; olumlu anlamda Peygamberlere itaat edenlerin yolunun dogruluğu ve onlara nimet verilmesi, olumsuz anlamda peygamberlere itaat etmeyen topluluklar hakkında gerçekleştirilen ceza hükmüdür.

Sünnet kelimesi başlangıçta “Hz. Peygamber’in fiili” anlamında, hadis de “Hz. Peygamber’in sözü” anlamında kullanılmışsa da sonraları sünnet, Hz. Peygamber’in sözle veya fiille açıktan gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak suretiyle zımnen yaptığı açıklamaların tamamını anlatan terim olmuştur. Sünnetin bu anlamı usulcülere göre sünnetin tarifini vermektedir.

Hadisçiler, hadisin tarifinde olduğu gibi sünnetin tanımında da Hz. Peygamber’in evsafı, ahlakı, peygamberlikten önceki ve sonraki her türlü yaşayışına yer verirler. Tabii bu takdirde hadis ile sünnet eş anlamlı ya da ‘aynı muhteva için kullanılan iki ayrı terim’ olmaktadırlar.

Kısaca sünneti “Hzb Peygamber’in ihtiyar ettiği ve Allah’ın ahkamıyla amil olarak güttüğü yol” diye tarif edebiliriz. Ona Hz. Peygamber tarafından öğretilmiş ve vazedilmiş kaidelerin bütünü anlamını vermek de mümkün gözükmektedir. Hadis ise, bu anlamdaki sünnet malzemesinin yazı ile tesbit edilmiş metinleri demektir.[9]

---

[1] Mâide: 5/38; el-Enfâl: 8/38; el-Hicr: 15/13; el-Kehf: 18/55; Fâtır: 35/43.

[2] Ayrıca bk. el-İsrâ: 17/77.

[3] Ayrıca bk. Ahzâb: 33/62; Fâtır: 35/43; Feth: 48/23.

[4] Müslim, İlim: 15; Zekât: 69; İbn Mâce, Mukaddime: 14; Dârimi, Mukaddime: 44; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/362.

[5] Ebu Davud, Sünnet, Hadis no: 4607, 4/200; İbn Mace, Mukaddime 6, Hadis no: 42, 1/15; Darimí, Mukaddime 16, Hadis no: 96, 1/43.

[6] Buharí, nak. El-Medhal li-Diraseti’s Sünne, s.7.

[7] Müslim, İlim 6, Hadis no: 2669, 4/2054; İbn Mace, Fiten 17, Hadis no: 3994, 2/1322; Buharí, Ahmed b. Hanbel, nak. El- Medhal li- Diraseti’s Sünne, s: 7.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/492-493; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456. Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 368.

[9] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 25-26.

Kanun (Hüküm) Anlamı Olarak Sünnet:

Aynı tavrı gösteren kişi ve topluluklara aynı 'sünnet', yani aynı geçerli hüküm yine uygulanır. Kur'an'da ayrıca sekiz yerde 'sünnetullah-Allah'ın sünneti' 'sünnetüna-bizim sünnetimiz' şeklinde geçmektedir.

Sünnet kelimesinin sözlük anlamına baktığımız zaman onun Kur'an ve hadislerde sosyolojik bir içeriğinin olduğunu, sosyal olayları Tevhid açısından değerlendirmekte kullanıldığını görürüz. İnsan topluluklarının yaşama biçimleri, hayat anlayışları kültür ve medeniyetleri 'sünnet' kelimesiyle ifade edilmektedir. Kâinatın sahibi, hem genel anlamda bütün evrene, hem de canlı cansız bütün varlıklara 'bir yol' çizmiştir. Bütün varlıklar Allah'ın takdirinin doğrultusunda işlevlerini yerine getirirler. İnsan, ve onun içinde yaşadığı toplum da bu durumun dışında değildir. İnsanın da yolu çizilmiştir. Ancak insan 'irade' sahibi olduğu için bu yolda dilediği gibi ilerler ve hareketlerinden sorumlu olur. Allah (cc) elçileriyle yolun doğrusunu ve yanlışını gösterir. Nasıl hareket ederlerse, nelerle karşılaşacaklarını kendilerine haber verir. Onlar durumlarını değiştirmezlerse Allah da onların iyi ve kötü durumlarını değiştirmez.[1]

İşte insanların ve toplulukların amellerine karşılık görecekleri şey, onlar hakkında konulan 'sünnettir'. Onlar kendi sünnetlerini değiştirirler ve Tevhidí bir yolu seçerlerse, batılın peşine gidip azanlara gönderilen 'sünnetten-ceza hükmünden' uzak kalırlar.[2]

---

[1] Ra'd: 13/11.

[2] Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 369-370.

Peygamberin Tavrı Olarak Sünnet:

İnsanlar ilahí vahyi tebliğ eden bütün peygamberler gibi son peygamber Hz. Muhammed (sav) de bir uyarıcı ve korkutucudur. O, kendisine gelen vahyi açıklar, sözüyle ve hayatıyla insanlara yol gösterir. Peygamberin insanlara gösterdiği bu tavır, O’nun sünnetidir. O’nun sünneti, vahyin tefsiridir ve uygulamasıdır. Vahye inanan mü’minler, Peygamberin ‘sünnetine’ uyarlar. Çünkü Peygambere uymak aynı zamanda Allah’a itaat etmektir.[1]

---

[1] Nisa: 4/80. Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 370.

Terim Anlamıyla Sünnet:

İslâm'da 'Sünnet' kavramının bunun dışında özel bir anlamı vardır. Zaten sünnet deyince de bu özel mana anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi 'Şeriatın Delilleri' (edille-i şer'iyye) arasında 'Sünnet' ikinci sırada sayılmaktadır.

Hadis ilminin konusu da 'sünnet', onun asıl kaynaklarından tesbit edilmesi, korunması ve sağlam bir yolla sonraki nesillere aktarılmasıdır. Bu açıdan bakınca 'sünnet'in bir kaç tanımını görmek mümkündür: 'Sünnet', yalnızca Peygamberimizden rivayet edilen, Peygamberimizin Kur'an dışında beyan ettiği, açıkladığı şeylerdir.

Bir başka deyişle 'sünnet', bid'atın karşılığıdır.[1] Bir kimse Peygamberimizin davranışlarına uygun hareket ettiği zaman 'o kişi sünnet üzerindedir' denir. Peygamberimizin davranışına uygun değilse 'bid'at üzerindedir' denir.

Sünnet aynı zamanda, sahabelerin Peygamberimize nisbet ederek rivayet ettikleri haberleri de kapsamaktadır. Kısaca 'Sünnet', Peygamberimize ait sözlere, fiillere ve O'na ait olaylara verilen genel isimdir Peygamberimize ait olduğu kesinleşen 'Sünnet' dinin kaynağıdır, müslümanları bağlar. Bunun böyle olduğu hem Kur'an'da, hem de hadislerde belirtilmistir.

"Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa: 4/80)

"Peygamber size neyi verdiyse alın ve size neyi yasakladıysa ondan sakının. Allah'tan hakkıyla ittika edin (çekinin), çünkü Allah'ın azabı çetindir." (Haşr: 59/7)

Bu ve benzeri âyetler bunu göstermektedir.[2]

---

[1] Ebu Davud, Sünnet Hadis no: 4607, 1/200.

[2] Maide: 5/92; Nûr: 24/63; Nisa: 4/65; Âl-i İmran: 3/31. Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 370.

Dinin Kaynağı Sünnet:

‘Sünnet’, Kur’an’dan sonra dinin ikinci kaynağıdır. Kur’an’ın nasıl anlaşılması gerektiğini ve nasıl uygulanacağını, vahyin hedeflerini ve örnek insanlık kurumunu ancak Sünnet’le öğrenebiliriz. Kur’an, bir çok konuyu gayet kısa, özlü ve mücmel (kapalı ve özet) bir şekilde ortaya koymuştur. Sünnet, bütün bunları açıklar.

Sünnetin en önemli özelliği örneklik oluşturmasıdır. Peygamberin görevi, insanlara indirilen vahyi açıklamaktır, daha doğrusu vahyin ne olduğunu ortaya koymaktır.[1] O Peygamberde Allah’a inanan ve ahireti uman bütün insanlar için en güzel örnekler vardır.[2] Sünnet, işte bu örneklik kurumudur. Peygamber ahlâkıyla, İslâmı uygulamasıyla, gidişatı ve tavrıyla insanlar için örnek oluşturmuştur. Peygamberimizin sünneti, vahyin istediği, Allah’ın razı olduğu insan tipinin, yaşama şeklinin göstergesidir.

Sünnet üzerine yapılan uzun münakaşalar, tartışmalar bizim konumuz değil. Ancak şunu söylemek gerekir ki, müslümanların uymakla yükümlü oldukları sünnet, dinen hüküm bildiren, ahlâk ve davranış ilkeleri gösteren, emir ve tavsiye içeren sünnetlerdir. Peygamberimizin bir insan olarak ve içinde yaşadığı toplumun bir âdeti olarak yapageldiği şeyler bu kapsama girmez. Örneğin, bugün hiç kimse sünnet deyince Peygamberimizin kullandığı aletleri veya teknikleri kasdetmiyor. Sünnet, O’nun kullandığı elbise, kap-kaçak, teknik şeyler değil; hüküm bildiren, ahlâkí ilkeler ortaya koyan, emirleri ve tavsiyeleridir. Yani sünnet, onun elbisesinin şekli değil, o elbiseyi dolduran ahlâktır, kulluktur, davranıştır, imandır, takvadır, zihniyettir.

Sünnet konusunda ikinci önemli nokta da, sünnetin sağlam bir yolla bize ulaşmasıdır. Bilindiği gibi Peygamber adına uydurulan bir çok şey, reddedilmesi gereken şeylerdir. Bu gibi şeyleri Peygamberimizin söylediği veya yaptığı kesin olmadığı gibi, onun söylemesi veya yapması da mümkün değildir.[3]

---

[1] Nahl: 16/44.

[2] Ahzab: 33/21.

[3] Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 370-371.

Sünnetin Çeşitleri:

Meydana Gelişi Açısından Sünnetin Çeşitleri:

“Hz. Peygamber’den bize intikal eden her şey” demek olan sünnet ya da hadis, değişik nitelikli bazı unsurlar ihtiva etmektedirler. [1]
Sünnet, Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikînci ana kaynaktır. Fıkıh usulünde delil olarak kullanılan sünnet, Hz. Peygamber'den geliş şekline göre; söz, fiil veya tasvip (takrir) olmak üzere üçe ayrılır. [2] Bazı alimler vasıf (vasfi) sünneti ilave ederek dörde ayırırlar. [3]

---

[1] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 26.

[2] Zekiyüddin Şa'ban, Usulül-Fıkh, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990, s. 66; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456.

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

1) Kavlî Sünnet (Sözlü Hadis):

Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu sözlerdir. Meselâ; *"Âmeller ancak niyetlere göredir ve herkese niyetinin karşılığı vardır. Kim Allah ve Rasûlü için hicret etmişse, onun hicreti Allah ve Rasûlüne'dir. Kim elde edeceği bir dünyalık veya evlenmek istediği bir kadın için hicret ederse, onun hicreti de, kendisi için hicret ettiği kimseyedir."*[1]

"Ramazan hilalini görünce orucu tutun, Şevval hilalini görünce orucu yeyin" [2]

Size, sıkı sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım. Allah'ın kitabı, Rasulü'nün Sünneti." [3]

"Köleleriniz ve hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah Teâlâ onları sizin idarenize ve emrinize vermiştir. Kimin idaresi altında kardeşi olursa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin..."[4]

Peygamber (s.a.s)'in günlük yaşayışı sünnetin tümünü kapsamaktadır. Zira sünnet kelimesi "övülmüş veya kınanmış yol" anlamındadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kendilerine hidayet geldiğinde insanları inanmaktan ve Rablerinden mağfiret dilemekten alıkoyan, sadece öncekilerin sünnetinin (gidişatının) kendilerine gelmesini beklemelidir." (el-Kehf: 18/55)

Hz. Peygamber sünnet kelimesini lugat anlamı olan, yol manasında kullanmıştır:

"Kim iyi bir sünnet (yol) edinirse, onun ve onunla amel edeceklerin sevabı o kimseye aittir..."[5]

Hadisçiler sünneti; Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri şeklinde tarif etmişlerdir. Keza onun ahlâk sıfatları, sîreti ve yaşayışı sünnettir. Rasûlüllah'ın yaşayışı, fiilî sünnet olarak müteala edilirse, sünneti üç kısına ayırmak mümkün olur.

Birinci kısım; Kavlî sünnet yani Hz. Peygamber'in sözleri. İkinci kısım: Fiilî sünnet; Hz. Peygamber'in davranışları ve tavırları. Üçüncü kısım: Takrirî sünnet; Hz. Peygamber'in haberdar olduğu söz ve hadiseler karşısında susması veya ikrarı. Buna göre kavlî sünnet. Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu mübarek sözlerdir. Bu anlamıyla hadis ve sünnet eşanlamlıdır. Fıkıh usûlü âlimlerinin ıstılahında kavlî sünnet; Hz. Peygamber'in sadece hüküm bildiren sözleridir. Şer'î bir hüküm kaynağı olmayan ve muhtelif konularda malumat veren diğer sözleri ise yalnızca hadis olarak mütalaa edilmektedir.[6]

Hadislerin bütünü içerisinde büyük bir yekûn tutan kavlî sünnet, özel çalışmalara da konu olmuştur. Celâleddin es-Suyûtî,[7] el-Câmiu's-Sağir min Ehadisi'l-Beşîr Ve'n-Nezir isimli eserinde kavlî sünnetleri toplamıştır. Fiilî sünnetleri eserin son kısmında "kâne" ile almıştır. Bunlar Hz. Peygamber'in şemâiline, sîretine ve ahlâkına dair olan hadislerdir.

Hukukî açıdan da kavlî sünnetin önemi büyüktür. Çünkü fiilî sünnetin Hz. Peygamber'e ait özel bir hal olma ihtimali vardır. Takriri sünnette de bir şahsa ve olaya ait özel bir hüküm veya izin olma ihtimali mevcuttur. Halbuki kavlî sünnetin delâleti lafziyesi daha net daha belirgindir. Bu açıdan şer'î hükümlerin istinbatında kavlî sünnet, daha kuvvetlidir.[8]

---

[1] Buhârî, Bed'ü'l-Vahy: I; İmân: 41; Müslim, İmâre: 155.

[2] Buhârî, Savm: II; Müslim, Sıyâm: 4,18; Zekiyüddin Şa'ban, Usulül-Fıkh, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990, s. 66; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456.

[3] Muvatta, Kader: 3; Hakim, el-Müstedrek: 1/93; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

[4] Buhârî, İmân: 22; Edeb: 44; Müslim, İmân: 38, 40.

[5] Müslim, İlim: 15; Zekât: 69.

[6] bk. Muhammed Accâc el-Hatib, es-Sünne, Kahire 1383, s. 16.

[7] ö. 911/1505.

[8] bk. Tehânevî, Keşşâf: 1/706; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 3/315.

---

2) Fiilî Sünnet (Fiili Hadis):

Rasulullah'ın davranış ve fiili uygulamalarının anlatımıdır. Hz. Peygamber'in namaz kılışını ve haccedişini örnek verebiliriz. Allah elçisi şöyle buyurmuştur

"Ben namazı nasıl kılıyorsam, siz de öyle kılın."[1]

"Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden alın."[2]

Aişe (r.a.) demiştir ki: "Rasulullah (s.a.v.) bir iş yaptığı zaman sağlam yapardı."[3]

Yine Hz. Peygamber'in savaşlarda yapmış olduğu işler de fiili sünnete girer.[4]

Hz. Peygamber'in sözle veya fiille açıktan gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak suretiyle zımnen yaptığı açıklamaların tümü diye tarif edilen sünnet; kavlı, fiilî ve takrirî olmak üzere üç bölümde mütâla edilir.

Resulullah'ın bütün fiil ve hareket tarzları, sözünü ettiğimiz bu üç ana esastan biri olan fiilî sünneti oluşturur. Bu çeşit sünnetlerde ifade Hz. Peygamber'e değil de sahâbeden birine ait olur: "Kâne'n-Nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem..." (Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle idi, şöyle şöyle yapardı...); "Raeytü'n-Nebiyye sallallahu aleyhi ve sellem..." (Resulullah (s.a.s.)'i şöyle şöyle yaparken gördüm...) şeklindeki ifade tarzları fiilî sünnetin rivâyet usul ve kavramlarıdır.

Hz. Âişe'nin Resulullah'ın Şaban ayındaki nâfile orucu ile ilgili açıklaması fiilî sünnete güzel bir örnektir:

O şöyle nakleder: "Rasulullah (s.a.s.) öylesine oruç tutardı ki biz, daha artık iftar etmez derdik. Bir kere de iftar etti mi biz artık daha oruca niyet etmez derdik"[5]

Fiilî sünnetler de diğer sünnetler gibi kısmen yazılarak ama büyük bir kısmı hâfızadan hâfızaya ezberle nakledilerek tevâtür, meşhur, âhâd tarikleriyle bize kadar ulaşan, hadis adı verilen sözlü ifadelerle belgelenmiş ve bunlar hadis kitaplarında toplanmıştır. Fıkıhta Hanefilerden Serahsi; Şâfiîlerden Ebû İshâk Şirâzî; Mâlikîlerden Kadı Abdulvehhâb; Hanbelilerden Ebû Ya'lâ ve bütün Ehli Hadîs, şöyle der: Buhâri ve Müslim'in veya ikisinden birinin Sahîh'lerine aldıkları hadisler şüphesiz Hz. Peygamber'e aittir yani sübûtu kat'îdir. Sözü ve manası mütevâtir olan hadisin Sübûtu kesin; meşhur ve âhâd olanların sübûtu ise zannîdir. Ayrıca delâlette açıklık ve kapalılık, nakledenlerin cerh ve ta'dili çok önemli ikinci meseledir. Usulcüler hadisleri senet ve metin yönleriyle tenkid ederler. Hadisleri, Hz. Peygamber'den bize kadar bütün râvîleri zikredilenlere müsned; bir veya birkaç râvîsi eksik olanları da mürsel diye nitelendirmişlerdir. Muhaddisler ise mürsel hadis tabirinden tabiînin sahâbiyi atlayarak Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hadisi anlarlar.

Bir hadis müsned muttasıl olur, ravîleri de gerekli şartları taşırsa o hadisle amel edilir. Zâhirîler ve Şâfiîler mürsel hadislerle amel etmezler. Ancak Şâfiîler, İmam Şâfiî'nin belirttiği şartları taşıyan mürsellerle amel ederler. Hanefi, Mâlikî ve Hanbeli hukukçuları ise mürselle amel etmiş onu kıyasa tercih etmişlerdir. Hadisle amel edilen konunun içeriği hakkında da haber-i vâhidin hüccet olduğu yerin yalnız fiil ve amelle ilgili olan şer'î hükümler olduğu belirtilmiştir. Sahih hadisle amel etmek için onun ayet ve mütevâtir sünnete muhalif olmaması, akla aykırı olmaması, ilk râvînin fakih olması şartlan aranır. Bu son şart Hanefilere göredir.[6]

---

[1] Buhârî, Ezân: 18; Edeb: 27; Âhad: 1.

[2] Ahmed b. Hanbel, 3/318, 366;

[3] Müslim, Müsafirin: 141.

[4] Zekiyüddin Şa'ban, Usulül-Fıkh, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990, s. 66; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

[5] Buhâri, Savm: 52, 53; Müslim, Sıyâm: 175, 179; Muvatta Sıyâm: 56.

[6] İsmail Lütfi Çakan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/191-192.

Hz. Peygamber'in Fiilleri:

Rasûlüllah (s.a.s)'ın fiilleri üçe ayrılır:

1. Hz. Peygamber'in bir beşer, bir insan olarak yaptığı fiillerdir. Yeme, içme, giyinme, uyuma, yatıp kalkma gibi. (Örneğin sağ elle yemek yemesi, saçını ortadan ayırması) Bu fiiller genel olarak ümmeti bağlamaz. Çünkü bunlar Allah elçisinden bir peygamber sıfatıyla değil bir insan olması sıfatıyla meydana gelmiştir.

Bununla birlikte, ashab-ı kiramdan, Allah elçisini bu gibi fiillerinde de izleyenler vardı. Abdullah b. Ömer bunlardandır.

Hz. Peygamber'in ticaret, ziraat, savaş tedbirleri, hastalık tedavisi gibi dünyevî işlerde kendi görgü ve tecrübesine dayanarak yaptığı davranışlar da bu kısma girer. Çünkü bunlar şahsi tecrübeyle ilgilidir. Buna şu olayı örnek verebiliriz: Hz. Peygamber, Medinelilerin hurmaları aşıladıklarını görünce, aşılamamalarını bildirdi. Ancak ertesi yıl iyi ürün alınmadığını görünce; hurma bahçesi sahiplerine *"Siz dünyanıza ait işleri daha iyi bilirsiniz"*[1] buyurdu.

Bedir Savaşı sırasında da savaş tecrübesine dayalı şöyle bir olay yaşanmıştı. Hz. Peygamber, orduyu bir yere konaklatmak istedi. Hubâb b. Münzir bu yerleştirmenin vahye mi, yoksa savaş taktiğine mi dayandığını sordu. Allah elçisinin, bunun bir savaş taktiği olduğunu söyleyince, Hubab b. Münzir bu konaklama yerinin uygun olmadığını söyledi ve daha uygun yeri göstererek, gerekçelerini açıkladı. Bunun üzerine, ordu Hubâb'ın belirlediği yere yerleştirildi.[2]

2. Hz. Peygamber'in sırf kendisine mahsus olduğu şer'i bir delille belirtilmiş olan fiilleri. Gece teheccüd namazı kılması[3] Ramazan'da "visal orucu"

tutması, dörtten fazla kadınla evlenmesi buna örnek olarak zikredilebilir. Diğer müslümanlar, Hz. Peygamber'in bu fiillerini kıyas yoluyla delil olarak alamazlar. Çünkü bunların Hz. Peygamber'e ait oluşunda şer'i deliller vardır.

3. Hz. Peygamber'in teşrîi nitelikli fiilleri. Namaz kılışı, oruç tutuşu, haccedişi, ziraat ortaklığı kuruşu, borç alıp vermesi gibi. Bu tür fiilleri sünnet olup bunlara uymak gerekir. Bu fiilleri de ikiye ayırmak mümkündür.

a. Kur'ân'ın mücmellerini açıklamak için yaptığı fiiller. Bunlar Kur'ân'ın tamamlayıcısı sayılırlar ve hangi mücmeli açıklamışlarsa onun hükmünü alırlar. Mücmel ifadenin hükmü vacibse; onu açıklayan sünnetin hükmü de vacib, mücmelin hükmü mendupsa, açıklayıcı sünnetin hükmü de mendup olur.

b. Hz. Peygamber'in bağımsız olarak ve bir işin mübah oluşunu göstermek üzere yaptığı fiiller. Bu çeşit fiillerin vücub, nedb veya mübahlık gibi şer'î niteliği bilinir. Bunlara ümmetin de uyması gerekir ve fiil yukarıdaki hükümlerden birisine uyar. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: *"Şüphesiz Allah'ın Rasûlünde, sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için mükemmel bir örnek vardır."* (el-Ahzâb: 33/21).

Sonuç olarak sünnet, Kur'ân'dan sonra ikinci asıl kaynak olup, İslâm'ın pek çok hükmü ve belki İslâmî müessese ve esasların bütünlüğü sünnetle tamamlanmıştır.[4]

---

[1] Müslim, Fezâil: 141; bk. İbn Mâce, Rühün: 15.

[2] Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, Beyrut (t.y), 2/384.

[3] el-Müzzemmil: 73/1-4; el-İsrâ: 17/79.

[4] Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/460; İsmail Lütfi Çakan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/192.

---

3. Takriri Sünnet:

Hz. Peygamber'in görüp işittiği bir işe karşı çıkmaması ve onu kabul etmesidir. Çünkü Allah'ın Rasûlü bir işin yapıldığını gördüğü veya işittiği halde onu reddetmemiş ve susmuşsa, bu durum onun bu işi tasvip ve kabul ettiği anlamına gelir.

Meselâ; Bir gün Hz. Peygamber. kabir başında ağlayan bir kadına rastlar. Ona; *"Allah'tan kork ve sabret"* der. Kadın Rasûlüllah (s.a.s)'ı tanımadan; "Benim başıma gelen, senin başına gelmediği için beni anlayamazsın" diye cevap verir. Daha sonra onun Allah elçisi olduğunu öğrenince de, evine giderek özür diler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Asıl sabır, olayla ilk karşılaşmada gösteren sabırdır"*[1].

Burada Allah'ın Rasûlünün kadının kabir ziyaretine ses çıkarmadığı görülmektedir. Bu, erkekler gibi kadınlar için de kabir ziyaretinin caiz olduğunu gösteren bir takrirdir.

Yine Amr b. el-Âs (r.a), Zâtü's-Selâsil gazvesi sırasında, çok soğuk bir gecede ihtilam olmuş, su ile yıkanırsa canının tehlikeye düşeceğini anlayınca da teyemmümle topluluğa sabah namazını kıldırdı. Gazve dönüşü durum Hz. Peygamber'e anlatılınca, Amr'a; *"Cünüp olduğun halde arkadaşlarına imam oldun öyle mi?"* diye sordu. Amr; *"Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir"* (en-Nisâ: 4/29) âyetini hatırlayarak teyemmüm yaptığını ve namazı kıldırdığını bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber tebessüm etmiş ve susmuştur. İşte bu tebessüm ve susma, su bulunsa bile çok soğuk havada teyemmümle namaz kılınabileceğini gösterir.[2]

Takriri Sünnet iki türlüdür.

---

[1] Buhârî Cenâiz: 32. Bu namaz Rasulullah'a farz ümmetine müstehaptır.

[2] Zekiyüddin Şa'ban, Usulül-Fıkh, Terc. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1990, s. 66; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456.

---

a) Sarih (açık) Takrir:

Rasulullah'ın muttali olduğu herhangi bir olay ya da sahabilere ait uygulamayı tasvib ve tasdik ettiğini açıkça belirtmesidir. Misali, yılanın zehirlediği bir kabile reisini Fatiha Suresi'ni okuyarak tedavi eden ve bunun karşılığında bir miktar koyun alan sahabinin, bu koyunların yenilip yenilemeyeceği hususunu Rasulullah'a sorması, Hz. Peygamber'in de: *"Fatiha'nın şifa vereceğini nereden biliyordun? İyi etmişsin. Koyunları bölüşün, bir pay da bana ayırın."* buyurmasıdır.[1] Rasulullah bu olayda Kur'an'la tedavi karşılığında ücret almayı sarih olarak tasvip etmiş bulunmaktadır.[2]

---

[1] Buhari, Tıbb: 33, 39; Müslim, selam: 66.

[2] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

b) Zımni Takrir:

Muttali olduğu herhangi bir olay karşısında Hz. Peygamber'in sükut buyurmasıdır. Misali; Hendek harbi sırasında Beni Kureyza üzerine giderken ashabın bir kısmının ikindi namazını yolda kılması, bir kısmının da *"Beni Kureyza yurduna varmadan kılmayın"* buyurdu diyerek vakit geçmesine rağmen namazı kılmamış olması olayı karşısında Rasulullah'ın (s.a.v.) sükut buyurarak her iki grubun hareketini de zımnen tasdik ve tasvib etmiş olmalarıdır.[1]

Sünnetin bu üç türüne (kavli, fiili, takriri) birden misal olmak üzere şu hadisi zikredebiliriz:

-Allah kendisinden ve babasından razı olsun- Abdullah b. Ömer demiştir ki: Nebi (s.a.v.) altın yüzük taktı, ashab da altın yüzük taktılar, (Bir gün) Nebi (s.a.v.):

"Ben bir altın yüzük edinmiştim" dedi ve yüzüğünü çıkardı sonra da:

"Bundan böyle onu asla takmayacağım" buyurdu.

Bunun üzerine ashab da (altın) yüzüklerini (bir daha takmamak üzere) çıkardılar.[2]

Burada Hz. Peygamber'in yüzük edinmesi ve sonra çıkarıp atması fiil; *"onu bir daha takmayacağım"* buyurması söz; ashabın önce altın yüzük takmalarına, sonra da kendisini takiben bundan vazgeçmelerine müdahale etmemesi de takrir olmaktadır. [3]

---

[1] Bk. Buhari Havf: 5; Müslim, Meğazi: 30; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27-28.

[2] Buhari, İ'tisam: 4.

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

---

4) Vasıf (Vasfi) Sünnet:

İki kısımdır.

---

a) Hılki (Ahlaki) Sıfat:

Rasulullah’ın herhangi bir huyunu tanıtan hadislerdir. Misali şu hadistir: “Rasulullah (s.a.v.), insanların en cömerdi idi. O (s.a.v.), Ramazan’da daha çok cömertti.”[1]

---

[1] Buhari, Bed’ul-vahy: 5; Müslim, Fedail: 50; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 28.

b) Hulki (Yaratılışla İlgili) Sıfat:

Hz. Peygamber'in şemailine dair bilgileri ihtiva eden hadislerdir. Misali şu hadistir:

"Rasulullah (s.a.v.) sima olarak insanların en güzeli, yaratılış olarak da en mükemmeli, en mütenasibi idi. O (s.a.v.), ne aşırı uzun ne de çok kısa idi." [1]

---

[1] Buhari, Menakib: 23; Müslim, Fedail: 113; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 28-29.

Sünnetin Hüküm Kaynağı Olduğunu Gösteren Deliller:

Sünnetin, Kur'ân-ı Kerim'den sonra, ikinci asli delil olduğunda görüş birliği vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber'e nispeti sabit ve sahih olan sünnetin gereğine göre amel etmenin vücubu üzerinde bütün bilginler ittifak etmiştir.

Onlar bu konuda Rasûlüllah (s.a.s)'a itaatı emreden, onu sevmenin Cenab-ı Hakkı sevmek olduğunu bildiren, ona karşı gelenlere şiddetli tehditler bildiren âyetlere dayanırlar. Bu âyetlerden bir kaçı şunlardır:

"Âllah'a itaat edin, Rasûle itaat edin ve kötülüklerden sakının" (el-Mâide: 5/92).

"Kim Rasûle itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur" (en-Nisâ': 4/80).

"Peygamber size ne verdiyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir" (el-Haşr: 59/7).

"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Âlu İmrân: 3/31).

Anlaşmazlıklarda Hz. Peygamber'in hakem yapılıp, vereceği karara uyulması gerektiği şöyle belirlenir:

"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar." (en-Nisâ: 4/65).

Allah'ın hükmü gibi, Hz. Peygamber'in sünnetinin de bağlayıcı olduğu ve bunlara dayanan bir hükme karşı gelmenin sapıklık sayıldığı şöyle tespit edilir:

"Allah ve Rasûlü bir işte hüküm verdiği zaman, artık mü'min bir erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur" (el-Ahzâb: 33/36).

Rasûlüllah (s.a.s)'in emrine aykırı davranmanın sonuçlarına bir âyette şöyle yer verilir:

"Bu yüzden onun (Allah Rasûlünün) emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok acı bir ozap isabet etmesinden sakınsınlar" (en-Nûr: 24/63).

Hz. Peygamber'in hayatında ve vefatından sonra ashab-ı kiram onun sünnetine uymak gerektiğinde birleşmişlerdir. Sahabe, Allah elçisinin emir ve yasaklarına uyuyor, helal dediğini helal, haram dediğini haram olarak kabul ediyordu. Nitekim Muaz b. Cebel (r.a) Yemen'e vali olarak giderken, orada; Allah'ın kitabı ile hüküm vereceğini, bunda bulamazsa Rasûlünün sünnetine başvuracağını belirtmiştir. Bunu işiten Hz. Peygamber'in rızasını açıkladığı nakledilir.[1] Diğer sahabiler de, herhangi bir mesele hakkında Kur'ân'da bir hüküm bulamadıkları zaman Hz. Peygamber'in sünnetine başvuruyordu. Hz. Ebû Bekir, bir olay hakkında bildiği bir hadis yoksa, bunu sahabe topluluğuna arz eder, o konuda bir hadis bilenin olup olmadığını öğrenmeye çalışırdı. Hz. Ömer'in, tabiîlerin ve bunları izleyen Tebe-i tâbiîn'in metodu da böyledir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber (s.a.s)'in Allah'tan vahiy alarak konuştuğu belirtilir.

"O, kendiliğinden konuşmamaktadır. O'nun konuşması ancak indirilen bir vahiy iledir" (en-Necm: 53/3, 4).

"Sana Allah'ın bol nimet ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve Hikmeti indirmiş ve bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti büyüktür." (en-Nisâ': 4/113).

Diğer yandan Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber'e iman edilmesini açıkça bildirir. Şu âyette Allah'a ve Rasûlüne imanın yan yana zikredildiği görülür:

"Âllah'a ve okuyup yazması olmayan (ümmî) Peygamber'e iman edin; o Peygamber de Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmiştir ve ona uyun ki hidayete eresiniz." (el-A'râf: 7/158).

Başka bir âyette de şöyle buyurulur:

"Âllah ve peygamberine iman eden mü'minler peygamberlerle birlikte bir işe karar vermek için toplandıklarında, ondan izin almaksızın gitmezler." (en-Nûr: 24/62).[2]

---

[1] Tirmizi, Ahkâm: 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/230, 236, 242; Şâfıî, el-Ümm, 7/273.

[2] Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/456-457.

Sünnetin Kitab'a Göre Yeri ve Fonksiyonu:

Kitap ve sünnette yer alan hükümler karşılaştırıldıkları zaman şu dört şekil ile karşılaşılır:

1. Sünnet, Kur'ân'daki hükmün aynısını getirir, böylece onu destekler ve güçlendirir. Bununla aynı konuda iki delil oluşur. Biri hükmü tespit eden esas delil, diğeri ise teyit edici sünnet delilidir. Örnek: Kur'ân'da; *"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla olması bunun dışındadır."* (en-Nisâ: 4/29) buyurulur. Aynı konuda ki şu hadis yukarıdaki âyeti teyit etmektedir: *"Müslüman bir kimsenin malı, (başkasına) onun gönül hoşnutluğu olmadıkça helâl değildir."*[1].

Aşağıdaki âyette hadis arasında da benzer teyit ilişkisini görmek mümkündür. Âyette; *"İşte, Rabbin zulmeden beldelerin halkını yakaladığı zaman böyle yakalar. Çünkü onun yakalaması çok acı ve çetindir."* (Hûd: 11/102) buyurulur. Şu hadis aynı anlamı destekler: *"Allah zâlime mühlet verir, sonunda onu cezalandırınca da artık iflah olmaz"*[2].

2. Sünnet, açıklanmaya muhtaç Kur'ân âyetlerine açıklayıcı hükümler getirir:

Sünnet, Kur'ân'ın mücmel veya müşkil olan yani kapalı ve anlaşılması güç olan lafızlarını açıklar. Meselâ; "Namazı kılın, zekâtı verin" emrinde namaz ve zekâtın neden ibaret olduğu, şartları, miktar ve ifa şekilleri yer almaz. İşte mücmel olan bu terimler sünnet tarafından açıklanır. Yine; *"Ramazanda sabahın beyaz ipliği siyah iplikten ayrılıncaya kadar yeyin, için"* (el-Bakara: 2/187). Hz. Peygamber buradaki beyaz iplikten sabahın aydınlığının, siyah iplikten gecenin karanlığının kastedildiğini bildirmiştir.

Sünnet, âmm (genel anlam ifade eden) lafızların hükmünü tahsis eder. Âyette; *"Bunların dışında kalanlar size helal kılındı"* (en-Nisâ: 4/24) buyurulur. Şu hadis, yukarıdaki âyeti tahsis etmiştir; *"Kadın, halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz. Bunu yaparsanız, hısımlık bağlarını koparmış olursunuz."*[3]

Mutlak lafzı tahsis eder: Âyette şöyle buyurulur: *"Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin"* (el-Mâide: 5/38). Burada sağ elin mi sol elin mi kesileceği belirtilmemiştir. İşte sünnet bunu "sağ eli ve bilekten kesme" şeklinde kayıtlamıştır.

3. Sünnet, Kur'ân'da yer alan bazı hükümleri nesheder, meselâ; *"Birinize ölüm gelince, eğer bir hayır bırakacaksa, anaya, babaya, yakınlara münasip şekilde vasiyette bulunmak, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."* (el-Bakara: 2/180). Bu âyetin hükmü; *"Varise vasiyet yoktur"*[4] hadisi ile neshedilmiştir.

4. Sünnet, Kur'ân'da bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir. Ninenin miras hakkına sahip oluşu, fıtır sadakası ile vitir namazının vacip oluşu, "muhsan" olarak zina edenin recm edilmesi, "âkile"nin diyete katılmakla yükümlü tutulması gibi hükümler Kur'ân'da olmayan, fakat sünnetle getirilen hükümlerdendir.[5] Yine bir kadını hala veya teyzesi ile bir nikâh altında birleştirmenin yasaklanması, azı dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların etlerinin haram kılınması, erkeklere altın takmanın ve ipekli giymenin yasaklanması sünnetle sabit olmuştur. Kur'ân'da yalnız süt ana ve süt kardeş için konulan evlenme yasağının kapsamı[6], *"Nesep ile haram olan süt ile de haram olur"* hadisi ile[7] genişletilmiştir.

İmam Şâfiî[8] er-Risâle adlı usûle dair eserinde, sünnetin üç türlü olduğuna karşı çıkan bir ilim adamı bilmiyorum, dedikten sonra bu üç hususu şöyle

belirtir.

1) Allah Teâlâ bir konu hakkında âyet indirir. Hz. Peygamber de Kur'ân'ın bildirdiğini olduğu gibi açıklamıştır.

2) Allah'ın indirdiği mücmel olur ve Allah elçisi bundan Yüce Allah'ın kasdettiği anlamı açıklar.

3) Kitapta yer almayan bir konuda Allah'ın elçisi hüküm koyar. Çünkü bu konuda Cenab-ı Hak kendisine yetki vermiştir. Bazı bilginler, Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetin Kur'ân'da mutlaka bir aslı olduğunu söylemiştir. Nitekim, namazın aslı Kur'ân'la emredilmiş, ayrıntı sünnete bırakılmıştır. Yine alış-veriş ve diğer konularda da sünnetler koydu. Çünkü Allah Teâlâ; *"Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla yemeyin"* (en-Nisâ: 4/29), *"Âllah alış-verişi helal, ribayı haram kılmıştır"* (el-Bakara: 2/275) buyurmuştur. Hz. Peygamber, namazı açıklaması gibi diğer konuları da Allah Teâlâ adına açıklamıştır. Kimisi de, sünnet, Allah tarafından Rasûlünün kalbine atılan hikmettir. Bu şekilde kalbe atılan onun sünneti olmuştur.[9]

---

[1] Ahmed b. Hanbel, Maüsned: 5/72.

[2] Buhârî, Tefsîrul-Kur'ân: 2/5; İbn Mace, Fiten: 22.

[3] Buhârî, Nikâh: 27; Müslim, Nikâh: 37, 38.

[4] Buhârî, Vasâyâ: 6; Ebû Dâvud Vasâyâ: 6.

[5] Z. Şa'ban, a.g.e., s. 85.

[6] en-Nisâ, 4/23.

[7] Buhârî Şehadât: 7; Müslim, Radâ: 1.

[8] ö. 204/819.

[9] bk. eş-Şafii, er-Risâle, tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Mısır 1309, s. 91 vd; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/457-458.

Peygamberin Sünnetinin İşlevi:

Peygamberimizin sünneti;

1- Kur’an’ın âyetlerini açıklar. (Namazın kılınışı gibi),

2- Kur’an’da hükmü olmayan konular hakkında tıpkı Kur’an gibi hüküm koyar,

3- Allah’a daha çok yaklaşmak, daha takva olmak için ‘müstehab’ davranışları, ibadetleri ortaya koyar,

4- Kur’an’da bulunan bir hükmün aynısı benzer bir konu hakkında getirir ve Kur’an’ın hükmünü destekler.

5- Peygamberimizin kendi yüce makamına uygun olarak yaptığı bazı ibadetleri O’nun ümmeti yapmaz. (Dörtten fazla evlilik gibi)

6- Peygamberimizin bir insan olarak yaptığı işler hüküm kaynağı olmaz, bütün ümmet için bağlayıcı değildir.

Sünnetten aynı zamanda, Peygamberimizin farz ibadetlerin dışında yapmayı âdet edindiği ve ümmetin de yapmasını emrettiği ibadetler anlaşılır. Namazların sünnetleri, günlük hayattaki sünnetleri gibi.

Türkiye’de halk arasında ‘sünnet’ diye bilinen erkek çocuklarına uygulanan ameliyat aslında ‘hıtan sünneti’dir. Yani Peygamberimiz erkek çocuklarının cinsiyet organındaki fazlalığın kesilmesini emretmiştir. Dolaysıyla onu kesmek sünnet’tir.

Kısaca sünnet, İslâm toplumunun üzerinde olması gereken yoldur, gidişattır, yaşama anlayışıdır. Bu sünnet, Allah tarafından çerçevesi çizilmiş ve Hz. Muhammed’in uygulamasıyla, yaşayıp ortaya koymasıyla belirginleşmiştir. Mü’minlere düşen, ‘bid’at’ yollarını, modernizm ile ortaya çıkan

günümüzdeki yanlış gidişatı, güzel ahlâka uymayan tavırları değil, Sünnet üzere bir yolu seçmektir.[1]

---

[1] Ahmet Kalkan, İslam Akaidi: 371-372.

Sünnetin Rivâyet Bakımından Çeşitleri:

Senedinde kopukluk bulunmayan hadisler rivâyet bakımından üçe ayrılır. Mütevatir, meşhur ve âhad sünnet.

---

1. Mütevatir Sünnet:

Yalan üzerinde birleşmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda bir sahabe topluluğunun Hz. Peygamber'den rivayet ettiği, daha sonra bu topluluktan Tâbiün ve Etbâu't-Tâbiîn devirlerinde de aynı özellikteki toplulukların naklettiği haberlere "mütevatir sünnet" denir. Bu üç nesilden sonraki devirlerde yalan üzerinde birleşmenin aklen mümkün olmaması şartı aranmaz. Çünkü sünnet bu dönemden sonra tedvin ve tasnif edilerek yazılı eserlere intikal etmiş, daha önce tek râviler aracılığı ile gelen haberlerin pek çoğu da tevâtür ve şöhret derecesinde nakledilmiştir.
Tevatür de Lafzî ve Mânevi olmak üzere ikiye ayırılır.

---

a) Lafzî Mütevatir:

Lafiz ve anlam birliği içinde nakledilen mütevatir haberdir. Meselâ; *"Kim bilerek bana yalan söz isnat ederse, cehennemdeki yerini hazırlasın"*[1]. hadisi, tevatür derecesinde kalabalık bir sahabe topluluğunca aynı lafızlarla rivayet edilmiştir.

---

[1] Buhârî, İlim: 38; Müslim, Zühd: 72.

b) Manevî Mütevatir:

lafız ve anlam bakımından farklılıklar taşımakla birlikte, bütün râvilerin ortak bir anlamda birleştiği mütevatir haberdir. Dua sırasında ellerin kaldırılması bu çeşit mütevatire örnek gösterilebilir. Çünkü Hz. Peygamber'in dua sırasında ellerini kaldırdığına dair yüz kadar hadis rivayet edilmiştir. Fakat bunlar değişik olaylarla ilgili, değişik şekillerde ve farklı ifadelerle nakledilmiştir. Belki her olay hakkında lafzî tevatür gerçekleşmemiştir, fakat bütün rivayetlerin birleştiği ortak anlam, dua sırasında ellerin kaldırılmış olmasıdır.

Yine İslâm bilginleri, Hz. Ömer'den rivayet edilen *"Âmeller niyetlere göredir. Herkes niyet ettiği şeyi görecektir"*[1]. hadisinin anlamı üzerinde görüş birliği içindedir.

Mütevatir sünnetin hükmü, Hz. Peygamber'e nisbetinin kesin oluşudur. Buna göre, mütevatir sünnetle amel etmek farz olup, onu inkâr eden dinden çıkar. Bu çeşit hadislerin delâleti zannî olmadıkça, ortaya koyduğu hüküm kesinlik ifade eder. Mütevatir hadisler, delil olma bakımından Kur'ân'a yakın kuvvettedir.

---

[1] Buhârî, Bedül-Vahy: I; Müslim, İmâre: 155.

2. Meşhur Sünnet:

Meşhur sünnet, Hz. Peygamber'den bir veya iki yahut tevatür sayısına ulaşmamış sayıda sahabi tarafından rivayet edilmişken, Tâbiün veya Etbâu't-tâbün devirlerinde tevatür sayısındaki ravilerce nakledilen sünnettir.

Mütevatir ve meşhur sünnet arasındaki fark şudur; birincide her üç tabaka ravileri tevatür sayısında iken, meşhur sünnette, sahabeden olan raviler tevatür derecesine ulaşmamıştır. Buna göre mütevatir hadisin Hz. Peygamber'e nisbeti kesin iken meşhur hadisin, Hz. Peygamberden rivayet eden sahabiye nisbeti kesin olmakla birlikte, Hz. Peygamber'e nisbeti kesinlik taşımaz.

Meşhur sünnetin hükmü, kesine yakın bir bilgi vermesidir. Bu yüzden mütevatir sünnetle Kur'ân'daki bir âmm lafzın tahsisi ve mutlak lafzın takyidi mümkün olduğu gibi, meşhur sünnetle de "âmm" tahsîs ve "mutlak" takyid edilebilir.

Âmm'ın tahsisine örnek: *"Âllah çocuklarınızın miras payı için şunu istiyor"* (en-Nisâ: 4/11) âyetindeki *"çocuklarınız (evlâdüküm)"* kelimesi âmm olup bütün çocukları kapsamına alır. Hz. Peygamber'in; *"Öldüren öldürdüğü kimseye mirasçı olamaz"*[1]. şeklindeki meşhur hadis, miras bırakanını öldüren çocukları kapsam dışı bırakmıştır.

Mutlak ifadenin takyidine örnek:

Mirasla ilgili âyette; *"(Bütün bu miras payları, ölenin) yapmış olduğu vasiyetin ve borcun ifasından sonradır"* (en-Nisâ: 4/11) buyurulur. Burada "vasiyet" sözcüğü mutlak olup, malın belli bir parçası ile sınırlandırılmış değildir. Fakat Hz. Peygamber'in, *"Üçte bir daha bayırlıdır."*[2]. şeklindeki meşhur hadisi vasiyet miktarını üçte birle sınırlamıştır.

[1] Ebû Dâvud, Diyât: 18; Dârimî, Ferâiz: 41.

[2] Buhârî, Cenâiz: 36; Vesâyâ: 2, 3; Menâkıbul-Ensar: 49; Müslim, Vasiyyet: 5, 7, 8, 10; Ebû Dâvud, Ferâiz: 3; Eymân: 23.

3. Âhad Sünnet:

Bunlar, Hz. Peygamber'den bir, iki veya daha fazla sahabi tarafından rivayet edilen ve meşhur hadisin şartlarını taşımayan hadislerdir. Âhad hadisi bir kişiden yine bir kişi rivayet etmiş olup, bize kadar ulaşan senedindeki kişiler hiçbir zaman tevatür sayısına ulaşmamıştır. Hadis kitaplarında toplanmış bulunan hadislerin çoğu bu kısma ait olup, bunlara tek kişinin haberi anlamında "haber-i vâhid" veya birer kişilerin haberi anlamında "âhad haber" denir.

Ahad sünnet kesin bilgi ifade etmez, zanlı bilgi verir. Çünkü bunların Hz. Peygamber'e ulaştığında şüphe vardır. Bu yüzden inançla ilgili konularda âhad habere dayanılmaz. Ancak belirli şartları taşıyan âhad haberler amel konularında delil olarak kabul edilir.

Hanefiler dışındaki bilginlere göre, hadisler mütevatir ve âhad olmak üzere ikiye ayrılır. Onlar meşhur sünneti de "âhad haber" içinde değerlendirirler. Çünkü meşhur sünnetin ilk tabaka ravileri, gerçekte âhad sünnet sayısındadır. Ancak bu görüşte olanlar âhad haberi, kendi içinde "Garib", "Aziz" ve "Müstefiz" olmak üzere üçe ayırmışlardır.[1]

---

[1] Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/458.

Ahad Hadisle Amel Etmenin Şartları:

Hanefilere göre âhad haberin delil olarak kullanılabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir.

1. Râvinin, naklettiği hadisle kendisinin amel etmesi gerekir. Buna aykırı davranışı veya fetvası belirlenirse, hadis değil, onun amel veya fetvası esas alınır. Çünkü râvi, bu hadisin neshedildiğini gösteren bir delil bilmese, hadise aykırı davranmaz. Aksi halde "adâlet" vasfını kaybeder.

İşte bu prensipten hareket edilerek Hanefiler, Ebû Hureyre'nin naklettiği; *"Birinizin kabına köpek ağzını soktuğu zaman, onu döksün, sonra biri toprakla olmak üzere yedi kere yıkasın"*[1]. anlamındaki hadisle amel etmemişlerdir. Çünkü ed-Dârekutni'nin naklettiğine göre Ebû Hüreyre bu hadise aykırı olarak böyle bir durumda kabı üç kere yıkamakla yetiniyor ve bu yönde fetva veriyordu. Hanefiler onun fetvasını, bu hadisin neshedilmiş bulunduğuna delil saymışlar, yani yedi defa yıkama yerine üç defa yıkama ile yetinmişlerdir.

Başka bir örnek de, Hz. Âişe'den rivayet edilen ve kadının kendi başına evlilik akdi yapamayacağını bildiren şu hadistir: *"Velisinin izni olmadan evlenen kadının evliliği bâtıldır."*[2]. Hz. Âişe bu hadise aykırı olarak kardeşi Abdurrahman Şam'da iken onun kızını evlendirmişti. Abdurrahman yolculuktan dönünce bu evlendirme işinden hoşnut olmadığını ifade etmişse de, nikâh akdini iptal yoluna gittiğine dair bir haber nakledilmemiştir.

2. Hadisi rivayet eden ravi, fıkıh bilgisi ve ictihad ehliyeti ile tanınmış bir kimse değilse hadis, kıyasa ve genel şer'i esaslara aykırı olmamalıdır.

Buna göre, kıyasa aykırı düşen hadis dört halife gibi, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Ömer gibi hem hadis rivayeti ve hem de

fıkıhtaki ve ictihattaki ehliyeti ile tanınmış biri ise hadis kabul edilir ve onunla amel edilir. Fakat Enes b. Malik ve Bilâl gibi yalnız hadis rivayeti ile tanınan, ictihada ehliyeti bulunmayan birisi ise, bu hadis kabul edilmez.

Bu nitelik, hadislerin "mânâ rivayeti" usulünün yaygın olması yüzünden öngörülmüştür. Fakih olan ravi, bir kelime yerine hadiste başka bir kelime kullansa, hadisin aynı anlamı koruduğunu söylemek mümkün olur. Aynı esası, fakih olmayan ravi için söylemek güçtür. Özellikle; ortada kıyasa ve genel şer'i esaslara aykırı düşen bir rivâyet varsa, bu ravinin yanılma ihtimali güç kazanır.

Hanefiler bu esastan hareketle "musarrât" hadisi ile amel etmemişlerdir. Ebû Hüreyre, Hz. Peygamberden şunu nakletmiştir: *"Develerin ve koyunların memelerini sütlü göstermek için şişirmeyin. Birisi böyle bir hayvanı satın almış olur ve sütünü de sağmış bulunursa iki şeyden birisini seçebilir: Ya hayvanı bu hali ile kabul eder, veya hayvanı iâde eder ve ayrıca bir sâ' da hurma verir."***[3]**.

Bu hadisi Ebû Hüreyre rivayet etmiştir, Ebû Hüreyre ictihad ehliyeti ile tanınmamıştır. Hadisin taşıdığı hüküm İslam'ın genel prensipleri ile çelişmektedir. Çünkü istihlâk edilen bir şeyin tazmini misli mallarda misliyle, kıyemî mallarda kıymetiyle olur. Hadiste bildirilen süt karşılığı bir sâ'[4] hurma, sütün ne misli ve ne de kıymetidir. Diğer yandan bu hadis "el-Harâcu bıd-dımân"[5] diye ifade eden "nefi (yarar) ve hasarın dengelenmesi" ilkesi ile de çelişmektedir. Buna göre, bir şeyin tazmin sorumluluğu kime aitse o şeyin semereleri de ona aittir. Şu halde, sağdığı süt, bir bedel ödemesine gerek olmaksızın alıcıya aittir. Çünkü, hayvanı teslim aldıktan sonra, ona gelecek zararı da üstlenmiş bulunmaktadır.

Durum böyle olunca, alıcının süt karşılığı bir sâ' hurma vermekle yükümlü tutulması bu prensiple de çelişmektedir.

3. Âhad haber sık sık tekerrür eden ve her yükümlünün bilmesi gereken olaylar hakkında olmamalıdır. Usûl ilminde bu duruma "umumî belvâ" denir. Burada olayın tevatür veya şöhret yoluyla nakli için gerekli şartlar oluşmuştur. Buna rağmen haberin tek ravi yoluyla gelmesi, onun Hz. Peygamber'e nisbetinin sağlam olmadığını gösterir.

Bu esastan hareketle, Hanefi mezhebi bilginleri Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen; *"Hz. Peygamber rukûya giderken ve başını rukûdan kaldırırken ellerini kaldırırdı."*[6] anlamındaki hadis ile amel etmemişlerdir. Çünkü bu durumda ellerin kaldırılması, çok sık vuku bulan ve herkesin hükmünü bilmeye muhtaç olduğu bir olaydır. Eğer bu konuda varid olan hadis sahih olsaydı, bunu çok sayıda başka râvilerin de nakletmesi gerekirdi.

Hz. Peygamber'in namazda Fatiha Süresi'ni okurken besmeleyi de yüksek sesle okuduğunu bildiren âhad haber[7] de aynı prensip gereği kabul edilmemiştir. Çünkü bu haber sağlam olsaydı, çok sayıda râvi tarafından nakledilirdi. Olayın çok tekrarlanması bunu gerektirir.[8]

---

[1] Nesâî, Tahâret; 52; Miyâh: 7; ayrıca bk. Buhâri, Vüdû: 33; Müslim, Tahâret: 89-93; Tirmizi, Tahâret: 68.

[2] Dârimi, Nikâh: 2.

[3] Müslim, Büyü: 11; Ebû Dâvud, Büyü, 46.

[4] 2,179 kg.

[5] Ebû Dâvud Büyü': 71; Tirmizi, Büyü': 53.

[6] Buhâri, Ezân: 83-86.

[7] Tirmizî, Salât: 67.

[8] Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/459.

Senedinde Kopukluk Bulunan Hadisler:

Senedinde kesinti bulunan hadis sened bakımından Hz. Peygamber'e ulaşmayan hadistir. Buna "Mürsel" veya "Münkatı'" hadis denir. Sahabe atlanıp, tâbiinden birisinin Hz. Peygamberden işitmiş gibi hadis rivayet etmesi gibi.

Ebû Hanife ve İmam Mâlik, mürsel hadisi kayıtsız şartsız kabul ederler. Onlar yalnız mürsel hadisi rivayet eden ravinin güvenilir olup olmamasına bakarlar.

İmam Şâfiî mürsel hadisi, bunu rivayet eden tâbiî, Medineli Sâid b. el-Müseyyeb ve Iraklı Hasan el-Basrî gibi meşhur ve bir çok sahabî ile görüşen bir tâbiî ise kabul eder. Ancak Şâfiî bunun için ayrıca mürsel hadisin şu dört şeyden biriyle desteklenmesini şart koşar.

l. Mürsel hadisi, senedinde kesinti olmayan ve anlamı aynı olan başka bir hadis desteklemelidir.

2. Mürsel hadisi, ilim adamlarının kabul ettiği başka bir mürsel hadis desteklemelidir.

3. Mürsel hadis, bazı sahabi sözüne uygun düşmelidir.

4. İlim ehli, mürsel hadisi kabul edip çoğu onunla fetvâ vermiş olmalıdır.

Şâfiî'ye göre, mürsel hadis, senedi kesintisiz olan bir hadisle çatışırsa bu sonuncusu tercih edilir.[1]

---

[1] Muhammed Ebû Zehra, Usulül-Fıkh, Dârul-Fıkhıl-Arabî tab'ı, 1377/1958 y.y., s. 111, 112; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/459.

Mâlikîlerin Âhad Haberi Delil Kabul Etmesi:

İmam Mâlik, senedi sahih olan haber-i vahidle amel etme konusunda, sadece bu hadisin Medinelilerin ameline uygun düşmesini şart koşar.
Örnek: Rivayete göre Hz. Peygamber; "Namazdan çıkmak istediğinde biri sağ tarafına, diğeri sol tarafına olmak üzere "es-Selâmü aleyküm ve rahmetullah" diyerek selâm verirdi"[1] Fakat İmam Mâlik Medine uygulamasına dayanarak bir selâmla yetinmiş ve bu hadisle amel etmemiştir. Çünkü Medineliler sadece bir selâm vermekle yetiniyorlardı.
İmam Mâlik Medinelilerin amelini meşhur hadis derecesinde kabul etmiştir. Ona göre, Medinelilerin ameli Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar bin kişinin bin kişiden rivayeti kuvvetindedir:
Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel de, sahih hadisin şartlarını taşıyan haber-i vahidi delil olarak kabul ederler.[2]

---

[1] Zeylaî, Nasbur-Râye: 1/430-433.

[2] bk. Ebû Zehra, a.g.e., s. 114,115 vd.; Zekiyüddin Şa'bân, a.g.e., s. 79 vd; Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/459-460.

Muhaddîs, Fakîh Ve Usûlî'nin Sünnet Anlayışları

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu üç sınıf ulemânın bakış tarzı biraz farklı olduğu için sünnet anlayışları ve sünnet karşısındaki tavırları az çok farklı olagelmiştir. Şöyle ki:

Muhaddîsler Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm)'ı öncelikle -kendisinde her hususta en iyi örneğin bulunduğu- hayat rehberi görürler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, aleyhissalâtu vesselâm'ı en iyi örnek takdim ediyor:

"Allah'ın Resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır." (Ahzab: 33/21). Muhaddislere göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bize rivayet edilen her şey: söz, fiil, takrir, şemâil, ahval, halkî veya hulkî sıfatlar, etvâr... sünnettir, rivâyet edilmelidir, korunmalıdır. Bu merviyyatın fıkhî bir hükme delâlet etmesi de gerekmez. Keza bunların nübüvvetten sonraki döneme ait olması da gerekmez, binaenaleyh çocukluk devresiyle ilgili rivâyetler de sünnettir. Çünkü O (aleyhissalâtu vesselâm) ilâhî korunma altında idi.

Halbuki fakîhler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e öncelikle bir şeriat koyucu olarak bakarak, onun fiillerinin mutlaka şer'î bir hükme delâlet edeceğini kabul ederler. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiil ve sözlerinden kulların fiillerine -farz, vâcib, haram, mübah v.s. nevinden- terettüp edecek ahkâm ararlar. Bu sebeple, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nübüvvetten önceki hayatıyla ilgili olan veya herhangi bir hükme delâlet etmeyen rivâyetlere fukahâ fazla itibar etmez, sünnet demez.

Sünnet tâbiri, fukahâ dilinde, bâzan "şer'î bir delil"le sâbit olan her şeye itlak olunur. Bu şer'î delil, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın

sünnetinden olabileceği gibi, Kur'ân'dan da olabilir, fukahânın içtihadından da olabilir. Sözgelimi abdest uzuvlarının belli bir sırayla yıkanması Kur'ân'la sâbit olduğu halde Hanefilerce "sünnet"tir, Şâfiî'lerce farzdır. Kurban kesmek ve bayram namazı kılmakla ilgili emir de böyle, Kur'ânî bir delille sabit olduğu halde fukahâ ıstılahında "sünnet" olarak ifade edilebiliyor. Keza Ashab tarafından yapılan bazı işlere de sünnet denmiştir: Mushaf'ın cem'i, ümmetin tek bir kıraate sevki, devlet divanlarının teşkîli, hadîslerin tedvîni v.s.

Bu geniş manadaki sünnet'in şümûlüne ilk üç asra mensûp selef'in tasvîbinden geçen her şeyi dahil etmek mümkündür. Nitekim Sünnet; "merfu", "mevkuf" ve "maktu" olmak üzere üçe ayrılmaktadır, izahı gelecek.

Usûl uleması'nın hadîs anlayışına gelince; usulcüler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biraz daha farklı bir nokta-i nazarla bakmışlardır. Onlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendisinden sonra, içtihâd yapacak müçtehidlere, bu işte yardımcı ve dayanak olacak kaideler koyan, insanlara hayat düsturlarını açıklayan bir müşerri' (şeriat koyucu) olarak baktılar. Bu sebeple bir ahkâm tesbit ve takrir eden kavl, fiil ve takrirlerine yöneldiler, onlara sünnet dediler.

Biz sünnet deyince, öncelikle muhaddislerin nokta-i nazarını benimsiyoruz. Bu nokta-i nazar daha şümullü daha geniştir. Bu nokta-i nazardır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ilgili olan ve fakat bir çoğunun herhangi bir fıkhî ahkam göremediği tâli teferruatın bile "sünnet" diye derlenip muhafazasına sebep olmuş, böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la alâkalı çok daha zengin bir rivâyet hazînesi bize intikal etmiştir. Bu telakkînin ümmet-i merhûmeye bahşettiği zenginlik ve vesîle

olduğu rahmetin ehemmiyetini anlamak için şunu bilmemiz yeterlidir: Bir sünnetten bir zamanda hiçbir hüküm çıkarılmadığı halde başka bir zamanda çıkarılabilir veya bazılarının ahkâm göremediği bir hadîsten diğer bazıları görebilir ve hem de pek çok ahkâm çıkarabilir. Bunun en güzel örneğini İbnu Hacer kaydeder. Ehemmiyetine binaen burada yer vereceğiz.

İbnu Hacer, Buharî'de geçen ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Enes (radıyallahu anh)'in ailesini zaman zaman ziyaret etmesiyle ilgili hadîsi şerh ederken mevzûmuzla ilgili çok kıymetli bir açıklama, ikna edici bir örnek sunar.

Şerhte açıklandığı üzere, zaman zaman Enes'in ailesini ziyaret eden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her defasında kırmızı başlı ve kırmızı gagalı bir kuşla oynar bulduğu Enes'in küçük kardeşini daha sonraki ziyaretlerinden birinde üzgün bulur ve kırmızı gagalı nugayr denen kuşunu da göremez. Bunun üzerine Fahr-ı âlem efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) çocuğun annesi Ümmü Süleym vâlidemizden (radıyallahu anha) sorar ve öğrenir ki, çocuğun nugayr adındaki kırmızı başlı ve kırmızı gagalı kuşu ölmüştür, bu sebeple çocuk üzgündür.

Her muhatabın seviyesine tenezzül buyuran Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Umayr diye daha önceden künyelenen (veya böyle isimlenmiş olan) sütten yenilerde kesilmiş çocuğa teselli için hitabederler:

"Ey Ebu Umayr Nugayr'a ne oldu?"

İbnu Hacer bu hadîste pek çok fevâid (çıkarılan hüküm) olduğunu, bunları açıklamak üzere İbnu'l-Kaas diye meşhur Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ebî Ahmed et-Taberî'nin müstakil bir cüz te'lif ettiğini belirttikten sonra, şu bilgiyi verir:

"İbnu'l-Kaas, kitabının başında açıklar ki, "Bazıları, ehl-i hadîs'i hiçbir fâidesi olmayan şeyleri rivâyet etmekle ayıplayıp, şu Ebu Umeyr hadîsi'ni misal verdiler." İbnu'l-Kaas, devamla: "Bunlar, şu hadîste mevcut olan pek çok fıkhı, güzel edeb örneklerini, altmışı aşan fâideyi anlamamış" deyip hadîsten çıkardığı hükümleri genişçe kaydeder."

İbnu Hacer eseri böylece tanıttıktan sonra ilave eder: "Ben eseri, onun demek istediğini gösterecek şekilde özetleyip, İbnu'l-Kaas'ın kitabında yer vermediği ve fakat ilavesi kolay bazı hükümleri de ekleyerek aşağıya kaydediyorum..."İbnu Hacer'in kaydettiklerinden birkaçı: "...İhvanları ziyâret; kadın genç olmadığı, fitneden de emîn olunduğu takdirde yabancı kadını ziyaret etmenin cevâzı; devlet reisinin râiyyetten sâdece bazılarını ziyaret etmesi, raiyyetten bazılarıyla görüşmesi (muhâlata), devlet reisinin tek başına yürümesi, çok ziyâretin sevgiyi azaltmadığı... çocuğun kuşla oynamasının cevâzı, ebeveynin küçük çocuğu oynaması caiz olan şeyle oynamaya terketmesinin cevâzı, çocuğun oynaması mübah olan şeye infâk etmenin cevâzı, kuşların kafes vs.'ye konmasının cevâzı... hayvana bile olsa ismi tasgîr'in konmasının cevâzı, küçük çocuğa hitâbedilmez diyenlerin aksine, çocuğa hitâbın caiz olması... insanlara, aklî seviyelerine uygun olarak hitabetmek.. ziyaretçinin evin her ferdi ile ilgilenmesinin cevâzı... Soran kişi, muhâtabının durumunu bilmekle berâber, hâlinden sormasının cevâzı- çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kuşun ölümünü öğrenmiş olduğu halde *"Nugayr'a ne oldu?"* diye sormuştur."

Yeri gelmişken belirtelim ki, Kettânî'nin et-Terâtîbu'l-İdâriye'de kaydettiğine göre, bu hadîsten ahkâm çıkarma işine başka eğilenler de olmuş, 250, 300 ve hatta 400 fevâid elde eden çıkmıştır.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/493-496.

ESER:

Hadîs veya sünnet yerine kullanılmış olan kelimelerden biri eser kelimesidir. Zira kelime lügat olarak bir sözü nakletmek manasına gelir. Dilimize bile me'sur dua tabiriyle girmiştir. Yani nakledilmiş dua, daha açık ifâdeyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet edilmiş dua demektir.

Hadîs'e eser dendiği gibi, muhaddîs'e de eserî denmiştir. Çok fazla olmasa da bu tâbire rastlanır. Teferruata inildiği takdirde eser kelimesinin daha hususî kullanılışlarına rastlamak mümkündür. Suyutî'nin Tedrîb'de belirttiği üzere, bir kısım muhaddisler merfu ve mevkuf rivâyetlere "eser" derken, Horasan fakîhleri mevkuf a "eser", merfû'a "haber" demişlerdir. Keza Şiîler, masum imamların söz, fiil ve takrirlerine "hadîs", masum olmayan kimselerden gelen sözlere "eser", masumların dışındaki Sahabi, Tabiî ve Tebeuttâbîi'nden gelen sözlere de "haber" derler.

Şu halde esas olan cumhur'un kullandığı şekildir. Buna göre eser "hadîs"in müterâdifidir. Tahâvî'nin Müşkilü'l-Âsâr adlı kitabı, ihtilaflı hadislerin te'viline tahsis edilmiştir, müşkilü'l-hadîs demektir. Keza cezerî'nin en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser'i ile, el-Irâkî'nin Nazmud-Dürer fî ilmi'l-Eser veya İbnu Hacer'in Nuhbetu'l-Fiker fi Mustalahı Ehli'l-Eser adlı kitaplarında eser kelimesinin hadîs manasında kullanıldığını görmekteyiz. [1]

İz, belirti, bir şeyden arta kalan, bakiyye. Hz. Peygamber'in mübarek emânetlerine de eser denilir. Çoğulu âsâr'dır. Hadis ve haberle eş mânâda kullanılan bu terim, ıstılahta Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiûna âit söz, fiil ve takrirler demektir.[2]

Nitekim Nevevî; 'haber ister merfû, ister mevkûf, ister maktû' olsun hadisçiler nazarında hepsi de eserdir'[3] demek suretiyle mezkûr târifi benimser. Yine bu anlayışa göre "hadisi rivâyet ettim" mânâsında "esertü'l-hadise" ifadesinin kullanıldığı ve hattâ esere nisbetle kendilerine "esefi" de denildiği kaynaklarda yer alır.[4]

Ancak, İbn Hacer gibi bazı muhaddislerin, eser tabirinden hadisin mevkûf veya maktûunu kastetmeleri[5] Horasan fakihlerinin ise 'mevkûf'a eser, 'merfû'a haber demeleri[6], eser teriminin değerlendirilmesinde bu tür özel mânâları da göz önünde bulundurma gereğini ortaya koymaktadır. Son zamanlardaki ilmî yayınlarda eser, mevkûf ve maktu' haberler için özellikle kullanılmakta, merfu'ât da "hadis terimi ile değerlendirilmektedir. Felsefede âsâr, 'müessir'den yani Allah'tan sudur eden tesirlere denilmektedir.

Muhaddisler, merfû ve mevkûf hadislere eser adını verirler. Hâfız Tahâvî'nin bu konu ile ilgili kitabının adı, "Şerhu Meâni'l-Âsâri'l Muhtelifeti'l-Me'sûre" dir. Taberî, "Tehnibu'l-Asâr" adıyla bir kitab yazmıştır. Hz. Peygamber'den gelen dualara da "el-edviye-tü'l-me'sûre" denilmiştir.

Horasanlı fukahâ ve muhaddisler ise, hadis kelimesini merfû olanlara isim; eser kelimesini de sahâbe ve tâbiîne isim yapmışlardır. Bunlar mevkûf hadise eser demişlerdir.

Muhaddis, esere nispetle "esefi" ismini alır, "Esertü'l-hadise" cümlesi, onu rivâyet ettim anlamındadır. Tarihle meşgul olana "ahbari" denilmiştir. Ehl-i eser: Burada eser, hadis ve ashâb-tâbiûn fetvâları anlamındadır.[7] Tarihte ehl-i re'y-ehl-i eser ihtilâfı tâbiûn zamanında ortaya çıkmıştır. Ehli eser, re'y ve kıyası zayıf saymış, zorunlu kalmadıkça fetvâ vermemişlerdir. Yine ehl-i eser, farazî olaylara farazî fetvâlar vermemişlerdir. Onlar sadece hadis

toplama ve yazma işine ağırlık vermişlerdir. Zâhiriyye mezhebi aşırı eserci bir mezhep kabul edilir. Çünkü kıyası, sahâbe ve tâbiûn fetvâlarını delil olarak kabul etmezler.

"Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak..." (er-Rûm: 30/50) ayetindeki gibi, yüce Allah'ın âlemdeki bütün eserlerine âsâr denilir.[8]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/496-497.

[2] Abdühayy el-Leknevî, Zaferü'l-Emânı, 4-5.

[3] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, 101.

[4] Suyûtî, Tedrib: 4.

[5] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, 101.

[6] Suyûtî, Tedrib: 4.

[7] Şahveliyyullah, Huccetullah, I, 12.

[8] İsmail Lütfi Çakan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/116-117.

1) Ashabu'l-Eser:

Eser, meydana getirilen şey, nişan ve alâmet demektir. Terim olarak ise gerek Hz. Peygamber (s. a. s.)' den ve gerekse sahabeden rivayet edilen şeylere denir.[1] Ashâbu'l-Eser de eser sahipleri, eser taraftarları ve eserciler demektir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu dünyadan göçmeleriyle başlayarak İmam Şafiî'nin yaşadığı asra kadar gelip geçen fıkıh bilginleri iki kısma ayrılır:

a) Ashâbu'l-Eser. Buna ashab-ı rivayet de denir.

b) Ashâbu'l-Rey. Buna ehl-i rey de denir.[2]

Asr-ı saadette müslümanlar, ortaya çıkan problemlerini Hz. Peygamber (s.a.s.)'e arzediyorlar, gerekli cevabı alarak dönüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefatından sonra İslâm devletinin hudutları genişledi. Örf ve âdetleri başka başka olan yeni milletler İslâmiyet'e girdiler. Ashab'ın bir kısmı da Hicaz bölgesinden çıkıp başka yerlere dağıldılar. Hayat hadiseleri çoğaldı. Ortaya yeni yeni meseleler atıldı. Halk bu meseleleri sahâbelere sordular.

Ashab'ın bazıları Hz. Peygamber (s.a.s.)'den hadis rivayet ederek esere bağlanmayı tercih ettiler. Rivayete çok yer verdiler. Allah'ın dinine kendi reylerini karıştırmaktan kaçınmak için fetva vermemeyi tercih ettiler.[3] Vuku' bulmayan hadiseler hakkında peşin hüküm vermiyorlardı. Bunlar Hicaz bölgesinde bulunuyorlardı. Medine, merkezleriydi. Burada başka ırktan insanlar ve hâlli gerekli hukuki meseleler yok denecek kadar azdı. Çok nadir durumlarda rey ile fetva verilirdi. Medine ekolüne mensup hukukçular Ömer b. el-Hattab, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe ve Abdullah b. Abbâs'dır (Allah hepsinden razı olsun)[4] Bu ekole bağlı

tabiin âlimlerinin başlıcaları şunlardır: Sâid b. el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris, Ubeydullah b. Utbe, Süleyman b. Yesâr, Harice b. Zeyd.[5]

---

[1] Riyazü's-Sâlihîn ve Tercemesi (Mukaddime), 1-2.

[2] M. Ebû Zehra, Ebû Hanife, (O. Keskioğlu Tercümesi) Üçdal Neşriyatı, s. 161.

[3] M. Ebû Zehra, Ebû Hanife, (O. Keskioğlu Tercümesi) Üçdal Neşriyatı, s. 164-166.

[4] Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, s. 102.

[5] Dr. M. Esad Kılıçer, İslâm Fıkhında Rey Taraftarları, Ankara 1975, s. 29-31; H.Karaman, a.g.e., s. 101-102; Durak Pusmaz, Şamil İslam Ansiklopedisi : 1/160.

---

2) Ashabu'r-Rey:

Görüş, akıl fikir ve tedbir sahibi kimseler. Rey taraftarları, reyciler.

Terim olarak rey; ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünün Kur'an-ı Kerim ve hadislerde açıkça bulunamaması durumunda umumî prensipler ve İslâm'ın ruhundan hareket edilerek akıl ve kıyasla varılan netice ve çıkarılan hükme denir. Sahabe ve Tabiînin ilk döneminde bu anlamda kullanılan rey, tabiîn devrinin sonlarına doğru kıyası ifade etmek için kullanılmıştır.

Rey ekolü sahabe devrinden itibaren başlamıştır. Sahabe'den bazıları Hz. Peygamber (s.a.s.)'den hadis vârid olmayan hususlarda kendi rey ve ictihadlarıyla hüküm verme yolunu tutmuşlardı. Zaten bu ruhsatı bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.s.) vermiştir.[1]

Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinde teşrî vahye dayanıyordu. Vahiy devam ettiği için re'y ve ictihada geniş çapta lüzum yoktu. Ancak bununla beraber Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bazen re'y ve ictihadiyle hüküm verdiği olmuştur. Meydana gelen meseleler hakkında bizzat Hz. Peygamber hüküm verdiği için bir itiraz ve ihtilaf sözkonusu olmazdı.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, İslâm devletinin sınırları genişleyip müslümanlar birçok yerlere dağılıp değişik toplumlarla temasa geçtiklerinden problemler çoğalmış, bu problemlerin çözümü hususunda değişik ictihadların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştu.

İslâm alîmlerinin her bir grubu kendi görüş ve ictihadı için uygun deliller aramış ve ayrı ictihadlarda bulunmuşlardır. Hadis'e dayanarak görüş ve ictihadlarını açıklayanlar fıkıh meselelerini inceleme ve çözümünde izledikleri usûle göre iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı nasslara bağlı kalmıştır. Bunlara "Ehl-i Hadîs" adı verilir. Diğer bir kısmı nassların

illetlerini inceleyip kıyas yoluyla yeni hükümler verme yolunu izlemişlerdir ki bunlara da "Ehl-i Re'y" adı verilmiştir. Ehl-i Hadîs'in merkezi Medine'de (Hicâz Ekolü), Ehl-i Re'yin merkezi ise Irak'ta (Irak Ekolü) idi.[2]

Her iki grubun mensupları da derece farkıyla hadis ve re'yi kabul etmektedirler ve aralarında karşılıklı temaslar ve düşünce alış verişleri olmuştur. Irak'ta Ahmed b. Hanbel (241/855) gibi hadis taraftarları olduğu gibi Hicaz'da da İmam Mâlik (179/795) gibi re'ye önem veren bilgin ve müctehidler vardı. İmâm Şafiî (204/819) ise bu iki grup arasında yer almıştır.

Ehl-i re'y arasında başta sahabîlerden Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah İbn Mes'ud'u zikredebiliriz. Tabiîn'den de:

1- Alkame b. Kays en-Nahâî (62/681),

2- Mesruk b. el-Ecda' el-Hamdânî (63/682),

3- Kadı Şureyh b. Haris b. Kays (78/697 veya 80/699),

4- Saîd b. Cübeyr (95/713),

5- Habib b. Ebi Sabit el-Kâhilî (119/737),

6- İbrahim en-Nehâî (95/713),

7- Hammâd b. Ebi Süleymen (Ebu Hanife'nin hocası) (120/738), gibi alimler kaydedilmektedir.

İbn Kuteybe "el-Maarif" adlı eserinde "Re'y Taraftarları" başlığı altında şu isimleri zikretmiştir: İbn Ebi Leyla (148/765), Ebu Hanîfe (150/767), Rabîatu'r-Re'y diye meşhur olan Rabia bint Ebi Abdurrahman (136/753), Züfer b. Huzeyl (158/774), Abdurrahman b. Amr el-Evzaî (157/774), Süfyan es-Sevrî (161/778), İmam Ebu Hanife’nin talebeleri ve Ebu Yusuf (182/798) ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (189/804).

Aslında "Ehl-i Re'y". (Re'y taraftarları) deyimi, hükümlerde re'y ile ictihad eden herkesi kapsamakta olup bütün İslâm âlimleri buna dâhildir. Çünkü müctehidlerin hepsi, ictihadlarında akıl ve re'ye başvurmadan yapamazlar. Ancak bu deyim, "halk-ı Kur'ân" meselesi ortaya çıktıktan sonra raviler tarafından Iraklılar'a yani Ebû Hanife ve ona tâbi olan Kûfeli fakihlere ad olarak verilmiştir. Onun için ehl-i Re'y denilince ilk etapta hanefî fukahası akla gelir.

Hanefîler'in "Re'y taraftarları" diye adlandırılması hüküm çıkarırken re'yi çok iyi kullanmalarından ileri gelmiştir. Yoksa Irak'ta veya Medine'de, yani fıkhın bulunduğu her yerde re'y de vardır. Ayrıca bu tabirin Ebû Hanife ve taraftarları için kullanılması onları küçümsemek için değildir. Bu, onların kendi görüşlerini, sünnete ve sahabilerin ictihadlarına tercih ettiklerini söylemek gayesini de gütmez. Çünkü Ebu Hanîfe ve arkadaşları böyle bir anlayışa sahip değildirler.[3]

Ehl-i Re'y fukahasının başı sayılan ve aynı zamanda kıyas üstadı olan Ebu Hanife, ictihadlarında şu metodu takip ederdi: Önce Kur'ân-ı Kerim'e başvururdu. Kur'ân'da bir hüküm bulamadığı zaman Sünnete başvururdu. Sünnet'te de bulamazsa âlimlerin icmâını kabul ederdi. Bir konuda İcmâ' da yoksa sahâbîlerin söz ve uygulamalarına bakardı. Sahâbiler'in ittifak ettikleri görüşü tartışmasız benimser, ihtilafa düşmeleri halinde onlardan birisinin görüşünü tercih ederdi. Tabülerin görüş ve fetvalarına uymayı zorunlu bulmaz ve: "Onlar nasıl insan iseler biz de öylece insanız" yani biz de onlar gibi ictihad ederiz derdi.

Kıyas, Ebu Hanife'nin çok iyi kullandığı bir metod idi.

İstihsân, yani maslahattan dolayı kıyası terkedip daha uygun bir hükme varmak ve örf ve teâmül gibi geri kaynaklara dayanarak rey'ini ortaya

koyardı.

Re'yi kabul edenler onun metodu hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Şâfiîler'e göre re'y metodu kıyastan başka bir şey olamaz. Hanefiler bunun yanında istihsan prensibini de getirmişlerdir. Mâlikîler'le Hanbelîler'in bir kısmı, re'yin manasını daha da genişleterek kıyası, istihsanı ve "mesail-i mürsele"yi de kabul etmişlerdir.[4]

Reâ fiilinden mastar olan re'y görmek, inanmak, bilmek, sanmak ve sonunu düşünmek demektir. Bir isim olarak re'y; görüş, inanç, akıl, tedbir anlamlarına gelir. Daha sonra bu kelime, "mer'îyyün"; görülen ve düşünülen şey anlamında kullanıldığı gibi, terim olarak; iyice düşünüp taşındıktan ve doğru olan yönü araştırdıktan sonra ulaşılan görüş ve kanaat anlamına gelmektedir. Sahâbe ve Tâbiîler re'yi; Kitap ve Sünnetin açıkça çözüme kavuşturmadığı meseleleri, âyet ve hadislerin ışığı altında hükme bağlamak için tutulan yol olarak anlamışlardır. Fıkıh usulünde re'y, hakkında nas bulunmayan konularda şerîatin gösterdiği düşünme yollarından gidilerek yapılan aklî bir faaliyettir.[5]

Re'y, ikiye ayrılır. İslâm nazarında övgüye değer bulunan re'y ve kınanan re'y. İslâm'ın ruhuna uygun olup, ciddi bir araştırma ve kafa yorma ürünü olan re'yler övülmüştür. Bunlar fıkıh usulünde, ictihad derecesinde görüşlerdir.

Hubâb b. el-Münzir (ö. 19/640), Bedir savaşına çıkıldığında Rasûlüllah'a, konakladığı yeri vahiyle mi yoksa kendi re'yi ile mi seçtiğini sormuş, vahye dayanmadığı cevabını alınca sebeplerini anlatarak başka bir yer tavsiye etmişti. Bunun üzerine Cebrâil (a.s), Hubâb'ın re'yinin isâbetli olduğu, haberini getirmiştir.[6]

Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i (ö. 18/639).Yemen'e görevli olarak gönderirken ona; *"Ne ile hükmedeceksin?"* diye sormuş; Muaz da "Allah'ın kitabı ile" cevabını vermiştir. Hz. Peygamber; *"Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan?"* buyurunca, Muaz; "Allah'ın elçisinin sünnetiyle" demiştir. Hz. Peygamber; *"Onda da bulamazsan?"* diye sormuş, Muaz ise; "Re'yimle ictihad ederim" cevabını vermiştir. Bunun üzerine çok memnun olan Hz. Peygamber; *"Rasûlünün elçisini, Peygamberinin razı olduğu şekilde muvaffak kılan Allah'a hamd olsun"* buyurmuştur.[7]

İkinci kısma giren kınanan re'yler ise İslâm'ın ruhuna aykırı olan re'ylerdir. Hz. Ömer bu çeşit re'yleri kastederek; "Re'y sahiplerinden sakınınız. Çünkü onlar, Sünnetin düşmanıdırlar; hadisleri öğrenip hıfzetmekten aciz oldukları için re'y ile konuşurlar ve böylece hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar"[8] Abdullah b. Amr Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: *“Allah size ilmi verdikten sonra zorla söküp almaz. Ancak sizden onu, âlimleri ilimleriyle birlikte öldürerek alır ve geriye kara cahiller kalır ki, onlardan fetvâ sorulur, onlar da reyleriyle fetvâ verirler; böylece hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar"*[9]. Bu duruma göre bazı re'yler merdûdtur. Re'yle ictihad arasındaki önemli fark da budur.

Tâbiîler devrinin sonlarına doğru "re'y", özellikle inanç sahasında Hâricîlerin görüşü gibi bid'at inançlar; fıkıh sahasında ise kıyâsı ifade etmek üzere kullanılmıştır.[10] Daha önceden Hz. Ömer devrinde Fustat (eski Kahire), Küfe ve Basra gibi büyük İslâm şehirleri kurulmuş ve bu merkezlere aralarında birçok sahâbenin de bulunduğu binlerce müslüman yerleşmişti. Diğer yandan Hz. Ömer (ö. 23/643), Abdullâh b. Mesud'u (ö. 32/652) Kûfe'ye göndermiş, Hz. Ali (ö. 40/660) de idare merkezini oraya nakletmişti. Emevîler idareyi ele alınca, özellikle onlardan memnun

olmayan Sahâbe âlimleri yeniden Hicaz'da toplanmaya başladılar. Böylece, Ashâb-ı kiramdan ilim, irfan ve feyz almak isteyen Tâbiîn nesli âlimleri, aradıklarını daha çok Hicaz veya Irak'ta bulmuş ve iki merkezde yerleşmiş olan Sahâbe bilginlerinin çevresinde halkalanmışlardı. Yer ve üstad farkından dolayı zamanla bu bölgelerde iki ilmî grup teşekkül etti. Merkezi Küfe olan "Irak Ekolü" ve merkezi Medîne olan "Hicaz Ekolü". Irak ekolüne "re'y ehli" de denir. Bunların Sahâbeden olan üstadları; Hz. Ömer, Alî b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Mesud'dur. Hz. Ömer'in Irak ekolüne etkisi Abdullâh b. Mesud vâsıtasıyla olmuştur. Ömer Küfelilere "İbn Mesud'a ihtiyacım olduğu halde sizi kendime tercih ettim" diyor; İbn Mes'ud da "Ömer, ilmin onda dokuzunu alıp gitmiştir" diyerek takdirlerini bildiriyordu.[11] Bu Sahâbî üstadların yetişdirdiği başlıca Küfe ekolü mensupları; Alkame b. Kays, Mesruk b. el-Ecda', İbrahim en-Nehâî, Kâdî Şurayh b. el-Hâris, el-Esved b. Yezid ve Ebû Hanife'nin hocası Hammad b. Ebî Süleyman'dır.

Ebû Hanîfe'nin temsil ettiği re'y ekolünün önemli özellikleri şunlardır: Bunlar Sünneti reddetmez, onu da delil olarak kabul ederler. Fakat hadis kaynağı olan Hicaz'dan uzakta bulunmaları ve kendi devirlerinde uydurma hadislerin yaygınlaşması üzerine, hadisin sıhhati konusunda titiz davranırlar. ve rivayetinden çekinirler. Hz. Ali'nin râvîlere yemin ettirmesi, Abdullah b. Mesud'un hadis rivâyet ederken sararıp titremesi ve "yahut Hz. Peygamber'in dediği gibidir" cümlesini eklemesi bu tedbir ve çekingenliğin örnekleridir. Buna karşılık Küfelîler kıyas, istihsan ve maslahat gibi re'ye dayanan usullerle hüküm ve fetvâ vermekten çekinmezler. Meseleler meydana gelmiş olsun veya olmasın müzâkere edilmeli ve hükme bağlanmalıdır. Bunlar kendi üstadlarına çok bağlı ve re'ye fazla yer

vermekle birlikte sahîh bir hadisle karşılaşırlarsa hemen re'yi terkedip hadisi tercih ederler. Ancak Ebû Hanîfe âhad haberi, yani tek râvili hadisleri şu şartlarla kabul eder: **a)** Râvinin amelinin, rivâyet ettiği Sünnete uygun olması; **b)** Râvînin güvenilir ve fakîh olması[12] Meselâ, Ebû Hüreyre (ö. 57/676)'nin rivâyet ettiği *"Birinizin kabına köpek batarsa, birisi temiz toprakla olmak üzere yedi defa yıkasın"*[13]. hadîsini Ebû Hanife kabul etmez. Çünkü Ebû Hüreyre bu hadisle amel etmez ve böyle bir kabı üç defa yıkamakla yetinirdi. İşte bu durum, o hadisi rivâyet yönünden zayıflatmakta, hattâ onun Ebû Hüreyre'ye nisbetini dahi şüpheli bir duruma sokmaktadır.

Merkezi Hicaz olan eser veya hadis ehlinin, oradaki temsilcisi ise Mâlik b. Enes'tir (ö. 179/795). Fazlaca hadis rivâyeti yapılan bir bölgede bulunması onun ehl-i hadis veya ehl-i eser sayılmasına neden olmuştur. İmam Mâlik Kitap ve Sünnet yanında Medînelilerin amelini de delil olarak alıyor ve âhad haberleri, ancak Medînelilerin ameline ters düşmemesi şartıyla kabul ediyordu. Çünkü o, Medînelilerin dinî işlerle ilgili uygulamasını, Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar bin kişinin bin kişiden rivâyeti sayar ve bunu "meşhûr hadîs" derecesinde görür.[14]

Hicaz ve Irak bölgelerinde gelişen bu fıkıh ekollerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Çünkü re'yci ve Küfeli olarak tanınmış Alkame (ö. 62/682), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/914) ve Ebû Hanîfe gibi müctehidler sıhhat şartları bulununca âhad haberi de kabul ve tatbik etmişlerdir. Yine Medîneli ve eserci olarak tanınan Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712), ez-Zuhrî (ö. 124/741), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İmam Şafii (ö. 204/819) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi müctehidler de re'y ve kıyası uygulamışlardır.[15]

Bu iki ekolün ictihad ve ihtilafına şunları örnek verebiliriz:

a. Küfe ekolü, cehrî olsun hafî olsun, imama uyularak kılınan namazda cemaatin kırâatini uygun bulmuyor. Bu konuda Câbir b. Abdillâh'ın (ö. 74/693) rivâyet ettiği *"Kim bir imama uyarak namaz kılarsa, imamın okuyuşu ona yeterlidir"* hadîsi ile, Hz. Ali'nin (ö. 40/660) "İmanın arkasında okuyan, çirkin hareket etmiş olur" sözüne dayanır.[16]

Medîne ekolü ise cehrî namazlarda okunmamasını, hafî namazlarda ise okunmasını tercih eder. Dayandıkları deliller şunlardır: Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) "Biriniz imama uyarak namaz kılarsa ona imamın kırâati yeterlidir" demiş; Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir hadiste de, cehrî olarak kılınan bir namazda, Hz. Peygamber cemaatten birinin Kur'ân okuduğunu işitmiş; kendi okumasını zorlaştırdığı için, namaz sonunda onu bundan menetmişti. Bundan sonra halk cehrî namazlarda imamın arkasında okumayı terketmişlerdi.[17]

b. Re'y ehlinden İbrahim en-Nehâî Hz. Peygamber'in namazda, yatırılan sol ayak üzerine oturduğunu ifade eden rivâyetlere dayanıyor. Eser ehlinden el-Kâsım b. Muhammed (ö. 102/720) ise namazda oturuş şeklini çevresindekilere gösterirken, sağ ayağını dikiyor ve sol kabası üzerine oturuyor. Bunu yaptıktan sonra da Abdullah b. Ömer'in aynı şekilde yaptığını naklediyor.[18] Buna göre, her bölge, kendi üstadlarından elde ettiği bilgiyi nakletmiş ve uygulamıştır.

c. Yine iki ekol arasında mahkemede, tek şahid ve bir yeminle karar verilebileceği konusunda ihtilaf edilmiştir. Medine ekolü "Hz. Peygamber'in bir şahid ve bir de yeminle hükmettiği" rivâyetini esas alarak uygulamada bulunmuştur.

Küfe ekolü ise, *"İki erkek şâhidin şâhitliğini alın, iki erkek bulunamazsa bir erkek ile iki kadının şâhitliği de olur"* (el-Bakara: 2/282) meâlindeki âyet ile, "Beyyinenin davacıya, yeminin ise davalıya âit olduğunu" bildiren hadîse dayanarak, "Bir şâhid ve bir yeminle hüküm verme" görüşünü kabul etmez. Diğer yandan Küfeliler; "Şâhid ve yeminle hüküm verme" hadisini sağlam bir yoldan işitmemişlerdir.[19]

Sonuç olarak vahiy ve Sünneti akıl ve tecrübe ile yorumlayan ve toplumda karşılaşılan problemleri toplum yararı yönünde çözmeye çalışan re'y veya Irak ekolü İslâm hukukuna akılcı bir dinamizm kazandırmış, yüzyıllar boyunca uygulamayı kolaylaştırmıştır. Ancak gelişen ve değişen hayat şartları karşısında bu dinamizmin de yenilenmesi ve geliştirilmesi gereklidir.[20]

---

[1] Ebû Dâvud, Akdiye: 11.

[2] Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, 67.

[3] Muhammed Zâhid el-Kevserî, Hanefî Fıkhının Esasları, Trc. Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu 20, 21.

[4] M. Ebu Zehrâ, a.g.e., 69; Abdülkerim Ünalan, Durak Pusmaz, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/165-166.

[5] İbn Kayyim, İlâmü'l-Muvakkıin, Mısır 1955, I, 66; İbn Sa'd Tabakât, Beyrut 1960, II, 15, 375, 386; İbn Hacer, el-İsâbe, I, 302.

[6] İbn Sa'd, a.g.e., II, 15; İbn Hacer, a.g.e., I, 302.

[7] Şâfiî, el-Ümm, VII, 273; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236, 242; Tirmizî, Ahkâm, III; es-Serahsî, el-Mebsût, XVI, 69, 70.

[8] İbn Kayyim, a.g.e., I, 63, 91 vd.

[9] Buhârî, İ'tisâm: 73; İbn Mâce, Sünen, Mısır 1313 H., I,14.

[10] Zebîdi, Tâcul-Arüs, I, 141; Zeylaî, Nasbu'r-Râye, I, 21-23; eş-Şirâzî, Tabâkât, Beyrut 1970, s. 135.

[11] İbn Kayyim, a.g.e., I,16,17, 20.

[12] İbn Kayyim, a.g.e., I, 14-22; Dârimî, Sünen, I, 83-84; Şah Veliyullâh, Huccetûllah, Seyyid Sâbık Mısır 1966, s. 6,10 vd.; Ebû Zehra, Usulül-Fıkh, s. 108-111.

[13] Buhârî, Vüdû: 33; Müslim, Tahâre: 89, 91, 92, 99.

[14] Ebû Zehra, a.g.e., s. 109, 110.

[15] Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İctihad, Ankara 1975, s. 109.

[16] İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, Haydarâbâd 1966, I, 375-377.

[17] Mâlik, Muvatta; I, 44.

[18] Mâlik, a.g.e., II, 47.

[19] Şâfiî, el-Ümm, VII,182; Zeylâî, Nasbü'r-Râye, IV, 95 vd.

[20] Hamdi Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/249-251.

HABER:

Hadîs mânâsında kullanılan kelimelerden bir diğeridir. Haber de geçmişten bir nakli ifâde eder, tıpkı hadîs gibi. Lügat yönünden mânanın aynı olmasına rağmen, çoğunlukla tarihî hâdiselerin nakline haber, Hz. Peygamber'le ilgili nakillere hadîs denmiştir. Ahbârî de tarihçi demektir. Şu halde, hadîs ve haber kelimeleri husus-umum münâsebeti içindedirler: Her hadîs bir haberdir, ancak her haber hadîs değildir.[1]

Birşey veya konu hakkında aktarılan bilgi. Çoğulu "ahbâr" gelir. Kur'an-ı Kerîm'de, Tebük seferine çeşitli bahanelerle katılmayanlar hakkında inen şu ayette sözkonusu kelime çoğul olarak geçmektedir: *"Münâfıklar (savaştan) döndüğünüz vakit sizden özür dilerler. De ki, özür dilemeyin! Size asla inanmayacağız. Allah bize haberlerinizi açıkça bildirmiştir."* (et-Tevbe: 9/94). Nitekim Allah'ın sıfatlarından olan ve herşeyden haberdar olan manasına gelen "Habîr" sıfatı da aynı kökten gelir.

Hadis ıstılahı olarak haber kelimesi birkaç manada kullanılmıştır. En yaygın ve kabul gören tanımı;"hadis" terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmış ve Hz. Peygamber'in hadislerine "haber" denmiştir. Bu tarif özellikle Horasan hadisçilerinin tarifinden biraz farklı olup, onlar, sahabe ve tâbiinden gelen rivayetlere "eser" ismini vererek iki kelime arasında ayırım yapmışlardır.[2]

Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, bu iki terimi, birbirine benzeyen luğat manasının yanında, râvilerin bizzat Hz. Peygamber (s.a.s)e ulaşan hadisleri (merfû) nakletmekle yetinmeyerek, ayrıca sahabeye dayanan (mevkuf) ve tâbiîn'e varan (maktu') nakillerle de meşgul olduklarını göz önüne alarak, hadisçilerin büyük çoğunluğu, her türlü rivayeti ihbar manasında

kullanmışlardır. Bu duruma göre "hadîs"e, "haber"; "haber"e de "hadîs" demekte bir sakınca yoktur.[3]

Buna karşılık hadis ile haberi farklı manada kullananlar da olmuştur: Bunlara göre de, "hadis" sadece Hz. Peygamber'e ait "merfû'" rivayetleri; "haber" ise Hz. Peygamber'in' hadîsleri dışındaki (mevkûf ve maktu') rivayetleri ifade eder. Bunun içindir ki, hadisle meşgul olanlara "muhaddis" dendiği halde, tarih, hikâye veya kıssa ile uğraşanlara "ihbarî" denmiştir. Bu izahların yanında "iki kelime arasında umum, husus, mutlak farkı vardır. Her hadis haberdir; Fakat her haber hadis değildir" şeklinde izah edenler de vardır.[4] Buna mukabil "Sadece sahabe ve tabiinin sözlerine eser denmesi doğru değildir; zira mevkuf ve maktu "haberler içinde merfû sayılan rivayetler vardır" gerekçesi ile bu ayrıma karşı çıkanlar vardır.[5]

Genel olarak haberleri ikiye ayıran usûl ve kelâm alimleri, bunlardan birincisine "mütevâtir" ikincisine ise "âhâd" haberler ismini vermişlerdir. Haberlerin bu şekildeki taksimi, o haberlerin rivayet şekline ve râvîlerine göre yapılmıştır.

Mütevâtir Haberler: Mütevâtir kelimesi, arkası kesilmeksizin, birbiri peşi sıra gelmek, birini takib etmek manasına gelen "tevâtür" fiilinin ism-i fâilidir. Arapça'da "vetertil'l-Kütübe" dendiği zaman, "birbiri ârkasına mektup gönderdim" mânâsı kasdedilir. Fakat bu gönderme işinde biraz fâsıla veya fetret olduğu da kesindir. Yani "mütevâtir" kelimesi, sürekliliği veya hiç kesintisizliği ifade eden "muvâsele" veya "müdâreke" kelimelerinden bu yönüyle ayrılır. Meselâ "vetere's-savme" denildiğinde, bu orucun gün aşırı veya iki günde... bir tutulduğu anlaşılır. Nitekim Allah (c.c), *"Sonra birbiri arkasına peygamberlerimizi gönderdik"* (el-Mü'minin: 23/44) ayetinde, peygamberlerini arka arkaya gönderdiğini bildirmiş ve

kelime olarak da mütevâtir kelimesinin diğer bir türevi olan "tetrâ"yı zikretmiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi, bu kelime "arka arkasına gelmek" manasına gelirse de, ayetteki ifade edilen peygamberlerin gönderilişi gibi; arada fasılaların da olduğunu anlatır.[6]

Hadis ıstılahı olarak mütevâtir kelimesi, hemen hemen tüm usul kitaplarında şöyle tarif edilir: "Yalan üzere birleşmeleri aklen ve adeten mümkün olamayacak kadar çok kimsenin; senedinin başından sonuna kadar birbirinden rivayet ettikleri hadis"[7] Bu tariften de anlaşıldığı gibi, bir hadisin mütevâtir olabilmesi için, öncelikle, kalabalık bir cemaat tarafından nakledilmiş olması gerekir. Bu kalabalığın sayısı hakkında belli bir rakam vermek esasen mümkün değildir. Zira haberin rivayetinde herhangi bir kasıt olmaksızın, sayısı belli olmayanların ittifak etmeleri veya yalan üzerinde birleşme ihtimali de olmaması sebebiyle bu sayıyı tesbite çalışmak da gerekmez. Her ne kadar bazıları Kur'an-ı Kerîm'den delil getirdikleri bazı ayetlerden hareketle, bu sayının dört, beş, yedi, on, on iki, kırk, yetmiş... Ve daha fazla olması gerektiğini söylemişlerse de, sözü edilen ayetlerin konu ile alâkasını kurmak ve mütevâtir habere delil olarak getirmek oldukça güçtür.[8]

Tarifte sözü edilen konulardan biri olan mezkur kalabalığın kasıtlı veya kasıtsız yalan üzerinde birleşmelerinin mümkün olmaması keyfiyeti de, delillerin veya karinelerin delâleti ile anlaşılır.[9] Ayrıca haberi nakledenlerin sayısı her devirde veya her kuşakta azalmamalı; hatta artarak devam etmelidir. Diğer önemli bir konu da, bu haberi nakledenlerin görme ve işitme fiillerine dayanan cinsten (mahsûs) olmalıdır. Meselâ adâletin güzel; zulmün ise çirkin olduğu mütevâtir haber konusuna girmez. Çünkü' bu bilgiler görme veya işitme fiili ile bilinmezler.[10]

Bu şartları taşıyan mütevâtir haber "ilm-i zarûrî" ifade eder; onu işiten için red ve inkârı mümkün olmayan, aksine tasdik ve kabulü zorunlu olan bilgi olur. Şayet bu bilgi akide ile, alakalı ise ona inanmayı; amele taalluk ediyorsa, onunla amel etmeyi gerektirir. Bu şartları taşıyan hadislere de mütevâtir hadis denir. Bu tür haberler görme (âyân) menzilesindedir[11] ve kendi nefsinde ilim ifade eder.

Bu şartları taşıyan mütevâtir hadis, hadis usûlünün inceleme konuları dışındadır. Çünkü hadis usûlü bir nevî isnad ilmidir. Halbuki mütevatir hadiste sened aranmaz.[12]

Kavlî ve amelî sünnetlerden bir kısmı tevâtür derecesindedir. Fakat bazılarına göre, Kur'an-ı Kerîm tevâtüren sabit olduğu halde, sünnet ve icmâ hem tevâtür hem de âhâd yolla sabit olmuştur. Ancak gerek sünnetten ve gerekse icmâdan mütevâtir derecesinde olanlar oldukça azdir. Hatta sünnette sadece mana yönünden mütevâtir durumunda olanlar vardır. Meselâ beş vakit namaz, rekâtlarının sayısı bu kabil sünnetlerdendir. Bazı alimler bu şekilde mütevâtir sünnetin oldukça az olduğunu iddia ederken; bazıları buna karşı çıkmış ve birçok mütevâtir sünnetin olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim mütevâtir hadisleri biraraya getirerek, eser yazanlar bile olmuştur.[13]

Mütevâtir hadisler de kendi aralarında lâfzî ve manevî diye ikiye ayrılırlar. Lâfzî mütevâtir, bütün râvîleri tarafından ortak lâfızlarla; diğer bir ifade ile aynı anlama gelen lâfızlarla rivayet edilmiş olan hadislere denir. Mesela, *"Kim bana, kendime ait olmayan bir söz isnad ederse ateşteki yerine hazırlansın"*[14]. hadîsi buna örnektir. *"Sözümü işitip ezberleyen, muhafaza eden kimsenin Allah, yüzünü ağartsın. Nice insan vardır ki ilmi, kendisinden*

daha alim olan kimselere ulaştırır"[15] hadîsini de konuya örnek olarak verebiliriz.

Manevî mütevâtir ise, râvîler tarafından lâfzan değil de, çeşitli olaylara binâen muhtevâsı ortak olarak rivayet edilen hadislerdir. Duada elleri kaldırmak manevî mütevâtire örnek olarak verilir.[16]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/497.

[2] İbn Hacer, Nühbetü'l-Fiker, İstanbul 1327, s. 4; Suyutî, Tedrîbü'r-Râvî, Beyrut 1405/1985, II. 23.

[3] Subhi es-Salih, Hadis İlimleri, trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1986, s. 7.

[4] İbn Hacer, a.g.e. s. 4.

[5] Suphi es-Salih, a.g.e s. 7.

[6] el-Cezairî, Tahir b. Salih, Tevcihü'n-Nazar, ilâ Usûli'l-Eser, Beyrut s. 33-34; Firuzâbâdî, Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi Kitabi'l-Azîz, Beyrut, ty. V.157.

[7] el-Cezairî, a.g.e., s. 33; Accâc, Muhammed el-Hatîb, Usûlü'l-Hadis, Beyrut 1401 / 1981, s. 301; Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 87; Aliyyü'l Karî, Şerhu Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1927, s. 23 vd...

[8] Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., s. 22; el-Cezâirî, a.g.e., s. 39 vd.

[9] el-Cezâirî, a.g.e., s. 34.

[10] el-Cezâirî, a.g.e., aynı yer.

[11] el-Accâc, a.g.e., s. 301.

[12] el-Accac, a.g.e., s. 302.

[13] Ebu'l-Feyz Ca'fer el-Kettânî, Nazmü'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir, Fas,1328; Suyutî, el-Ezhâru'l-Mütenâsira fi'l-ahbari'l-Mütevâtire, Beyrut 1405/1985.

[14] Buhârî, İlim: 39.

[15] Tirmizî, İlim: 7.

[16] el-Cezâirî, a.g.e., s. 46; el-Accâc, a.g.e., s. 120-121; Talat Sakallı, Şamil İslam Ansiklopedisi: 248-249.

---

a) Ahad Haber:

Râvî sayısı bakımından mütevâtir derecesine ulaşmamış hadîsler için kullanılan bir usûl-i hadîs ıstılahı.

Âhâd, lügatta, "bir" manasına gelen "ehad" ve "vâhid" kelimelerinin çoğuludur. Matematikte birler hanesini ifade eder. Haber, herhangi bir şey veya mesele ile ilgili olarak nakledilen bilgi anlamındadır. Hadîs ilminde ise Hz. Peygamber'in kavlî, fiilî ve takrîrî sünnetlerinin sözle ifadesi demek olan "hadîs" kelimesinin müterâdifi olarak kullanılır. Bazı âlimler, Hz. Peygamber hakkındaki rivayetler için "hadîs", Sahâbe ve Tâbiûn sözleri için de "haber" tabirini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu itibarla "âhâd hadîs" yerine "âhâd haber" deyimi yaygınlaşmıştır.

Hz. Peygamber'den, Sahâbe'den ve Tâbiûn'dan nakledilen haberler, onları rivayet edenlerin sayıları bakımından değişik isimler almışlardır. Bir haber, ilk kaynağından itibaren her nesilde yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir kalabalık tarafından rivayet edilmişse buna "mütevâtir haber" denir. Eğer herhangi bir nesilde haberin râvî sayısı en az üçe düşerse "meşhûr" veya "müstefiz"; ikiye düşerse "azîz"; bire düşerse "garîb" veya "ferd" adını alır. Mütevâtir dışında kalan haber çeşitlerinin hepsine birden "âhâd haber" denir.[1]

İlk asırlarda yalnız bir kişinin rivayet ettiği hadisler hakkında "haber-i vâhid" tabiri kullanılıyordu. Nitekim İmâm Şafiî, haber-i vâhidi, "Hz. Peygamber'e veya ondan sonraki bir şahsa ulaşıncaya kadar bir kişinin bir kişiden rivayet ettiği haber" şeklinde tarif etmiştir.[2] Ancak daha sonraki devirlerde bu tabir, iki, üç ve hatta daha çok kimsenin birbirinden

naklettikleri fakat mütevâtirin şartlarına hâiz olmayan bütün haberler hakkında kullanılmıştır.[3]

Haber-i vâhidin kesin bilgi ifade edip-etmediği ve buna bağlı olarak da onunla amel edilip-edilemeyeceği konusundaki görüşlere gelince, şöyle özetlenebilir. İslâm âlimlerinin bir kısmı, râvileri âdil (güvenilir) ve senedi Hz. Peygambere kadar muttasıl (kesiksiz) olan âhâd haberin ilim yani kesin bilgi ifade ettiğini ve ameli gerektirdiğini kabul etmişlerdir. Bazıları ise "zan ifade eder" demişlerdir. Zan ifade etmesi, râvilerinde yanılma ihtimalinin bulunması dolayısıyladır.[4]

Âhâd haberler kesin bilgi vermezler. Gerekli bilgilerin bulunması halinde bile sadece zan ve galip zan ifade ederler. Âhâd haberler küfür ve iman konusunda delil olamazlar. Zira akîdeyi ilgilendiren bir konudaki deliller zan ifade etmemelidirler. Akâid'te zan geçerli değildir. Âhâd haberler fıkhi ve ahlâkî konularda amel edilen haberlerdir.

Âhâd haberlerin delil olamayacağını savunan âlimler genellikle şu ayetleri delil göstermişlerdir:

"Bilmediğin şeyin peşine düşme." (el-İsrâ: 17/36) ve *"Zan, hakdan hiçbir şey ifade etmez."* (en-Necm: 53/28). Ayrıca bu görüşü savunanlar ashâbın tek kişi tarafından rivâyet edilen bir haber için genellikle şahid istediklerini ve bazı sahâbelerin tek yoldan gelen haberle amel etmeyişlerini de ileri sürerler. Ama genellikle âhâd yolla gelen haberler kabul edilmiş ve akîde dışındaki konularda amelde delil sayılmışlardır.

Aralarında Ahmed b. Hanbel'in (241/855) de bulunduğu bir grup, haber-i vâhidin kat'iyyet ifade ettiği görüşündedirler.[5] İbn Hazm der ki: "Resulullah'a (s.a.s.) varıncaya kadar hep adil kimselerin rivayet ettiği haber-i vâhid hem ilim hem de amel ifade eder."[6]

İslâm âlimlerinin çoğuna göre âhâd haberler zan ifade ettiğinden itikadî meselelerde tek başına huccet sayılmazlar. Zira itikatta zannî olmayan kesin delîle itibar edilir. Mâmafih bu görüşte olmayan ve akâîd meselelerinde de, sahîh olmak şartıyla mütevâtir âhâd farkı gözetmeksizin bütün hadîsleri delîl olarak kabul eden âlimlerde mevcuttur. Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyim[7] ve İmâm Eş'arî[8] bu kanaattedirler.

Amelî konulara gelince; İslâm âlimlerinin genel kanaatı bu çeşit haberlerin amelî ve ahlâkî konularda delil olması şeklindedir. Ancak burada en önemli şart, haberin Hz. Peygamberden sudûr etmiş olduğunun ve doğru nakledildiğinin tespitidir. Bunun için de, râvisi gereken şartlara haiz olmalı, hadîs her türlü illet ve kusurdan uzak ve hadîs tenkidinin gerektirdiği şartları kendinde toplamış bulunmalıdır.[9] İmâm Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere fakihlerin çoğunluğu haber-i vâhidin sıhhati hakkında, Hz. Peygamber'den itibaren güvenilir (sika) râvîler tarafından rivayet edilmesinden başka bir şart aramamışlardır.[10] İmam Mâlik ayrıca, Cumhûr'un ve Medînelilerin büyük ekseriyetinin haber-i vâhid hilâfına hareket etmemiş olmalarını şart koşar.[11] İmâm Ebû Hanîfe'nin haber-i vâhidleri kabulü için ileri sürdüğü şartların en mühimleri şunlardır:

1. Mütevâtir ve meşhûr sünnete aykırı olmaması.

2. Kur'an-ı Kerim'in genel hükümlerine ve manası açık ayetlere aykırı olmaması.

3. Herkesin bilmesi ve nakletmesi gereken konularda olmaması.

4. Güvenilir râvîlere muhalefet edilmemiş olması.[12]

Ebû Hanîfe zamanında hadis uydurma hareketi korkunç bir şekilde yayıldığı için o, haber-i vâhidlerle amel etme konusunda ağır şartlar ileri

sürmüş, pek titiz davranmış, haber-i vâhidlerin çoğunu reddetmiş, kıyası birtakım hadîslere tercih etmiştir. O bunda mâzûrdur.[13]

Haber-i vâhidin dinde delil olarak kullanılıp kullanılamayacağı hususundaki münakaşaların, Mu'tezilenin zuhuru ile ortaya çıktığı göz önünde bulundurulursa, bu münakaşalarda söz konusu edilen haber çeşidinin sadece bir kişinin haberi olduğunu, aziz ve meşhur denilen haber çeşitlerini bu münakaşaların şümûlü içinde mütalâa etmemek gerektiğini kabul etmek icap eder.[14]

Hz. Peygamber'den yapılan her rivayetin tevâtür derecesine ulaşması elbette mümkün değildir. Ona nisbet edilen her haberi tenkid süzgecinden geçirmeden kabul etmek ne kadar yanlış ise, râvîlerin hatası veya yanılma ihtimali var diye hadîsleri reddetmek de o derece yanlıştır. Bu gerekçe ile hadîsleri bütünüyle reddedenler sapıklığa hatta küfre düşerler. Sahîh hadîsin şartlarını taşıyan âhâd haberler, sadece amelî ve ahlâkî konularda değil, itikâdî konuların açıklanmasında da birer dînî delil sayılırlar.[15]

---

[1] Talât Koçyiğit, Hadîs Istılahları, 118.

[2] eş-Şâfiî, er-Risâle, 160.

[3] Talât Koçyiğit, Hadîs Istılahları, 22.

[4] Talât Koçyiğit, Hadis Târihi, 183-189.

[5] Âmid, el-İhkâm: 1/108.

[6] İbn Hazm, el-İhkâm: 1/119.

[7] Ali Osman Koçkuzu, İslâm Dininde Haber-i Vâhidin İtikâdî ve Teşriî Yönlerden Yeri ve Değeri, 63.

[8] Ebû Zehrâ, Târîhu'l-Mezâhibi'l İslâmiyye: 1/185.

[9] Ali Osman Koçkuzu, İslâm Dininde Haber-i Vâhidin İtikâdî ve Teşriî Yönlerden Yeri ve Değeri, 132.

[10] Ebû Zehv, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, 282.

[11] Ebû Zehv, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, 281.

[12] Ebû Zehv, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, 281-282.

[13] Subhi es-Sâlih, Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları, 266.

[14] Talât Koçyiğit, Hadis Istılahları, 24.

[15] Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/53-54.

---

b) Meşhur Haber:

Âhâd haberler içinde râvî sayısı en fazla olan hadis. Herkes tarafından bilinen ve nakledilen haber manasına gelen haber-i meşhûrun hadîs ıstılahındaki tarifi şöyledir: En az üç isnadla rivayet edilen, fakat tevâtür derecesine erişmeyen hadîslere "meşhûr" denir.[1] Tarifte yeralan "en az üç isnad" şartı ilk tabakada aranmaz. Bu sebeple her tabakada en az üç râvîsi olduğu halde bir veya iki sahabîden rivayet edilen hadîsler de meşhûr hadîs sayılırlar. Nitekim *"Ameller ancak niyetlere göredir..."* hadîsi sadece Hz. Ömer tarafından rivayet edildiği için, sonradan çok meşhûr olmasına rağmen mütevâtir değil, meşhûr hadis kabul edilir.[2] Rivayet edenlerin sayısı her tabakada eşit olursa o hadise "müstefiz" denir. Buna göre müstefiz hadîs, meşhûrun bir çeşidi olmaktadır.

Tariften anlaşıldığı üzere bir haberin meşhûr olması, onu rivayet edenlerin sayısı bakımındandır. Bu itibarla meşhûr hadisler, sıhhat bakımından sahih, hasen, zayıf, hatta mevzû olabilirler. Sahih olan meşhûrun misali şu hadistir: *"Allah Teâlâ, ilmi, insanların arasından çekip almak sûretiyle değil, alimleri vefat ettirmek sûretiyle ortadan kaldırır. Nihayet ortada alim kalmayınca, halk birtakım câhilleri kendilerine lider seçer. Bunlara birşeyler sorulur, onlar da bilmeden fetva verirler. Böylece hem kendileri doğru yoldan saparlar, hem de başkalarını saptırırlar."* Hasen olan meşhûrun misali şudur: *"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."* Zayıf olan meşhûr hadîse örnek: ise *"İlmi, Çin'de bile olsa, öğreniniz*" hadîsidir.

Halk arasında hadîs olarak meşhûr olmuş ıstılah anlamının dışında kullanılan meşhûr rivayetlerden bazıları ise şunlardır: *"Kendini (nefsini) iyi*

tanıyan Rabbini de bilir", "Ben bilinmeyen bir hazine idim..."; "Ümmetimin âlimleri İsrail oğullarının peygamberleri gibidir"[3].

Hadîslerin meşhûr olması nisbîdir. Dolayısıyla bazı hadîsler sadece muhaddisler arasında meşhûr olduğu halde bazıları hem hadîsçiler hem diğer âlimler hem de halk arasında meşhûrdur. Meselâ, "Resulullah (s.a.s) bir ay müddetle rükûdan sonra kunût olarak Ra'l ve Zekvân kabîlelerine beddua etmiştir." hadîsi özellikle hadisçiler arasında meşhûrdur. *"Allah indinde helâlın en sevimsizi, bir kimsenin eşini boşamasıdır"* hadîsi İslâm hukukçuları arasında meşhûrdur. *"Ümmetim, hata, unutma ve zorlanmak suretiyle yaptıkları hareketlerden mesûl tutulmamıştır"* hadîsi de usulcüler arasında meşhûrdur. *"Halka iyi muamele etmek sadakadır", "Bizi aldatan bizden değildir"* hadîsleri ise halk arasında meşhûr hadislerdendir.

"Müslüman, elinden ve dilinden diğer müslümanların zarar görmediği kimsedir" hadîsi, hem hadisçiler hem bütün İslâm alimleri hem de halk arasında meşhûrdur.[4]

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 219.

[2] Tecrîd-i Sarîh Tercemesi: 1/104, 108.

[3] Subhi es-Sâlih, Hadîs İlimleri ve Hadis Istılahları, Çev. Yaşar Kandemir, Ankara 1973, s. 195-196.

[4] Nureddin Itr, Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs, Dımaşk 1392/ 1972, s. 387-389; Subhi es-Sâlih, A.g.e., s. 195-197; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/249.

c) Mütevatir Haber:

Yalan üzerine anlaşma ihtimali olmayan bir topluluğun verdiği ve ilim vasıtalarından biri sayılan haber.

Mütevâtir, lügatte "arkası kesilmeksizin birbirini takip etmek, birbirinin peşisıra gelmek"[1] manâsındaki "tevâtür"den ism-i fâildir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de *"Sonra birbiri peşinden peygamberlerimizi gönderdik*" (el-Mü'minûn, 23/44) buyurulmuştur. Ayetteki *"tetrâ"* kelimesi aynı köktendir.

Mütevâtir haber, yalan üzere birleşmelerini aklın tasavvur edemeyeceği bir topluluğun, mümkün ve mahsûs olan bir şeye dair verdiği haberdir.[2]

Bir haberin mütevâtir olmasının şartlarını şöylece özetlemek mümkündür:

1) Haber, yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız birleşmelerini aklın kabul etmediği kalabalık bir cemaat tarafından nakledilmelidir.

2) Haber, aklen mümkün olan, görülen ve işitilen şeylerden olmalıdır. Dolayısıyla, doğruluğu nakle değil burhana muhtaç olan veya muhal olan şeyleri nakledenler ne kadar çok olursa olsun tevâtür sayılmaz. Meselâ, Allah'ın varlığını inkâr edenlerin sayısı ne olursa olsun bu hakikati ifade etmez.[3]

"Yukarıdaki şartları taşıyan mütevâtir haber, ilm-i zarûrî ifade eder; yani onu işiten red ve inkârı mümkün olmayan, aksine tasdik ve kabulü zorunlu olan bir bilgi hasıl olur. Bu bilgi dine taalluk eden bir bilgi olduğu zaman, ona inanmayı, amele taalluk ediyorsa onunla amel etmeyi gerektirir. Hz. Peygamber'in hadisleri arasında yukarıda belirtilen şartları bir araya toplamış olanlara "Mütevâtir hadis" denir"[4]

Mütevâtir haberin kat'î ve kesin bilgi ifade etmesi, nakledenlerin çokluğu sebebiyledir. Onun için, herkes tarafından haber verilen şey hakkında insan

aklı, bu kesinlikle doğrudur, hükmünü verir.[5] Halkı kâfir olan bir şehir halkının verdiği haber hakkında bile ilm-i yakînî hasıl olur.[6] Nitekim görülmeyen ve ulaşılmayan, şimdiki ve tarihteki birçok ülke ve şahıs hakkındaki haberler mütevâtir haberlerdir. Bu tür bilgilerin doğruluğundan şüphe edilmez; ilim sebeplerinden ve vasıtalarından sayılır.[7]

Mütevâtir haber İslâm hukukunda da kesin bir delil olarak kabul edilmiştir. Mecelle'de bu meyanda şu maddeler yer almıştır:

"Tevâtür, ilm-i yakîn ifade eder. Binaenaleyh tevâtürün hilâfına beyyine ikame olunmaz"[8]

"Tevâtürde muhbirlerin aded-i muayyeni yoktur. Ancak akıl, onların kizb üzere ittifaklarını tecvîz etmeyecek mertebede bir cemm-i ğafîr olmaları lâzımdır."[9]

---

[1] Cevherî, es-Sıhâh Kahire 1399/1979, II, 843.

[2] Abdülkâhir b. Tâhir el-Bağdâdî, Usûlü'd-Dîn, İstanbul 1346,12; İsmail Hakkı İzmirli, Yeni İlm-i Kelâm, Ankara 1981, 34.

[3] Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelâm, Konya 1988, s. 78; Ahmed Naim, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Ankara 1976, Mukaddime s. 102.

[4] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 346-347.

[5] Ali Arslan Aydın, İslâm İnançları ve Felsefesi, İstanbul 1968, s. 91-92.

[6] Nureddin Itr, Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs, Dımaşk 1392/1972, s. 382.

[7] Gölcük, Toprak, a.g.e., s. 78; Aydın, a.g.e., s. 92.

[8] Madde, 1733.

[9] Madde, 1735; Osman Öztürk, Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle, İstanbul 1973, s. 407; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/403.

Haberlerin Tetkiki:

Gelen haberlerin doğruluğunu tetkik etmek, fâsık kimselerin getirdiği bilgileri hemen kullanmayıp araştırmak.

İslâm'ın ilk günlerinden günümüze kadar toplum içinde yayılan haberlerin doğruluğunun araştırılmadan kabul edilmesi anlaşmazlıklara sebep olduğu gibi huzursuzluk ve problemler çıkarmaktadır. Onun için islâm her probleme çözüm getirdiği gibi bu hususu da halletmiş ve müslümanların bu konuda nasıl davranacaklarını Kur'an nassıyla belirlemiştir: *"Ey iman edenler; Bir fâsık size bir haber getirirse onu iyice araştırınız. Yoksa bilmeyerek bir kavme kötülük yaparsınız da yaptığınız işten pişman olursunuz"* (el-Hucurât: 49/6) buyurulmaktadır. Bu ayetin nüzul sebebi olarak Hz. Peygamber devrinde meydana gelen şöyle bir olay rivayet edilmektedir: Resulullah, Huzaa kabilesinin ileri gelenlerinden olan Haris b. Dirâr'ın İslam'ı tebliğ etmesine, müslüman olanların zekâtlarını toplamasına izin verir. Toplanan zekâtın teslimi ile ilgili olarak bazı hususlar üzerinde anlaşırlar. Buna göre Resulullah (s.a.s) zamanı gelince Hâris b. Dırar'a bir elçi gönderecek, o da topladığı zekâtı teslim edecektir.

Hâris kabilesi içinde İslâm'ı tebliğ etti; müslüman olanların da zekâtlarını topladı. Aralarında belirlenen zaman gelince de Resulullah (s.a.s)'ın elçisini beklemeye koyulur. Fakat kimsenin gelmediğini görünce Hâris, kabilesinin ileri gelenlerini toplayarak durumu anlatır, elçinin gelmemesini, yaptığı bir hatadan dolayı Resulullah'ın elçi göndermekten vazgeçtiği şekilde yorumlar. Toplanan zekâtı alarak birlikte Hz. Peygamber'e gitmelerini ister. Onlar da bunu kabul ederler ve birlikte Medineye doğru çıkarlar.

Diğer taraftan günü gelince Resulullah (s.a.s) toplanan zekâtı almak üzere Hâris'e elçi olarak Velid b. Ukbe'yi görevlendirir. Velid bir süre gittikten sonra geri döner ve Resulullah (s.a.s)'e Hâris'in zekâtı vermediğini, bununla da kalmayarak kendisini öldürmeye kalkıştığını söyler. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) askerî bir birlik hazırlayarak Hâris'in üzerine gönderir.

Hâris ve arkadaşları Medine yakınlarında üzerlerine gönderilen bir birlikle karşılaşırlar. Durumu öğrenince hep beraber Resulullah'a gelirler. Hâris yemin ederek zekâtı topladığını, fakat onu almak için kimsenin gelmediğini anlatır. Bunun üzerine yukarıda sözkonusu olan ayet nazil olur.[1]

Ayetin nüzul sebebi anlamını hiçbir tevil ve yoruma gerek bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre fıskı sabit olan bir kimsenin şehadeti ve rivayetleri kabul edilemez. Fâsıkların haberlerinin mutlaka araştırılması gerekir. Haberlerin araştırılmadan kabul edilmesi halinde, ayette bildirildiği üzere, pişman olunacak sonuçlarla karşılaşılması kaçınılmazdır.

Burada açıklanması gereken nokta fısk'ın ve fâsıkın ne ve kim olduğu konusudur. İslâm tarihinin ilk dönemlerinde fısk, genellikle imandan çıkarmayan yasak davranışlar; fâsık da bu yasak davranışları yapan kimse olarak kabul edilmiştir. Bu anlamıyla fısk İslâm şeriatın'ın koymuş olduğu sınırlardan çıkmak demektir. Kelimeyi Lisanu'l-Arab, "İsyan ederek Allah'ın emrini terketmek" olarak tanımlarken, Rağıb el-İsfâhânî de fâsıkı, "İman ettikten sonra şerîatın bazı hükümlerini çiğneyen ve uygulamayan kimse olarak açıklamaktadır. Muhammed Hamdi Yazır fısk'ı üç mertebeye ayırır: **1-** Günahı çirkin saymakla birlikte açıkca işlemek, **2-** Günahın üzerine düşmek, yani günahta ısrar etmek, **3-** Çirkin olduğunu inkâr ederek

günah işlemek fıskın bu üçüncü çeşidi küfürle aynı kategoride ve aynı anlamdadır.

Ayetin tefsirinde müfessir Kurtubî şöyle demektedir: "Fıskı sabit olan kimsenin haberlerindeki sözleri geçersizdir. Çünkü haber emanettir; fısk ise onun iptalini gerektirir."

Diğer bir hukukçu müfessir Cessâs da sözkonusu ayetin tefsirinde şunları söyler: "Ayetteki "tahkik ve tetkik edin" ifadesi fâsıkın şehadetinin kabulünün yasaklandığını gösterir. Çünkü şehadet birliğini haber vermektir. Fâsıkın şehadeti kabul edilmediği gibi diğer hususlardaki haberleri de kabul edilmez"

Durumu belirsiz olan, yani adil veya fâsık olduğu kesin olarak bilinmeyen kimsenin şehadet ve rivayetleri kabul edilir mi? Hanefî bilginleri böyle bir kimsenin şehadet ve haberinin kabul edileceği görüşündedirler. Çünkü ayette ancak fâsıkların haberlerinin araştırılması emredilmektedir. Müminlerin temel niteliği ise adalettir. Başka bazı bilginler ise durumu belirsiz olan kimsenin haberinin de ancak durumun araştırılmasından sonra kabul veya reddedilebileceğini söylemektedirler. Bunlara göre araştırma sonunda adaleti kesinlik kazanırsa haberi kabul edilir, fıskı sabit olursa haberi reddedilir.

Söz konusu ayetin hemen devamında, *"İçinizde Allah'ın peygamberi vardır"* (el-Hucurât: 49/8) buyrulmaktadır. Fahreddin er-Râzî bu cümleyi şöyle açıklar: "Ey kullarım, herhangi bir güçlüğün çözümünde Allah Resulune başvurunuz." Buna göre bu ayet, bugün bize gelen haber ve rivayetler konusunda takınmamız gereken tavır konusunda da uyarıda bulunmaktadır. Öyleyse müminler gelen haberler konusunda bir çıkmazla karşılaştıkları

zaman öncelikle bu haberi Kur'an ve Sünnet ölçülerine vurarak çıkan sonuca göre hareket etmek zorundadır.[2]

---

[1] İbn Kesir, Tefsirü'l-Kur'ani'l-azim, VII, 350 el-Hucurât, 40/6. ayetin tefsiri.

[2] Ahmed Özalp, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/250.

RİVÂYET:

Sünnet, hadîs, eser, haber gibi birbirine yakın ve hatta müterâdif (eşmânâlı) kelimelerin hepsini ifade edebilecek bir tâbir, rivâyet kelimesidir. Çünkü rivâyet, daha önce meydana gelen bir hadiseyi, bir haberi nakletmek, anlatmak mânâsına gelir. Meselâ "Bir rivâyette şöyle denmiştir" derken pekâla Hz. Peygamber'in sözünü kastedmiş olabiliriz. Nitekim rivâyet kelimesi haber, sünnet mânasına sıkça kullanılmıştır. Hadîs ilimlerinde en çok kullanılan bir kısım isim ve fiiller bu kökten gelir, râvi-ruvât, mervî-merviyyât, ravâ-ruviye... gibi.[1]

Rivayet, “reva” fiilinden türeyen bir kelimedir. Masdardır. Sözlükte sulamak, su taşımak, kuyudan su çekmek, nakletmek manalarına gelir. Terim olarak bir sözü veya olayı, duyduğu ya da gördüğü şekilde başkalarına nakletmek anlamında kullanılır. Rivayetü’l-Hadis, hadislerin rivayeti demektir ki hadislerin çeşitli yollarla kişiden kişiye aktarılmasıdır. Hadis rivayet edene bildiğimiz gibi ravi denir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/497.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 72.

HADÎSİN TAHLİLİ

1- Sened ve Metin

Hadisler yakından incelendiği zaman, birbirinden farklı iki ana kısımdan oluştuğu görülür:

1- Sened

2- Metin.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/498.

a) Sened:

Buna isnâd ve tarik (yol) de denir. Sened kelimesinin dilimizdeki mânâsı günlük hayatta ne ifâde ediyorsa, hadîs hakkında da onu ifade eder. Ev senedi veya tarla senedi veya bir başka mal-mülk senedi vardır. Bu sened o ev veya tarla veya mal-mülkün kime ait olduğunu gösterir veya mülkiyet iddiamızı isbat eder.

Şu halde hadîsteki sened de, hadis metninin kaynağa olan nisbetini isbatlar. Sözgelimi merfu bir hadîs mevzubahis ise, o sözün Hz. Peygamber'e olan nisbetini garantiler, mevkûf bir hadis mevzubahis ise, sahâbeye olan nisbetini garantiler. Bir başka deyişle sened, bir sünnetin Resûlullah'a ait olduğuna dair olan iddiamızı isbat eden yegâne delildir. Senedsiz bir sözü "hadîs"dir diye ileri sürmek mümkün değildir. Burada şöyle bir soru sorulabilir: Senet uydurulamaz mı? nitekim mülkiyet senetleri bile sahte olabilmektedir!

Tabiî ki yerinde bir itiraz. Ancak hadîs ilminin gayesi bu sahteliği önlemek, sahtekârlıklarını ortaya çıkarmaktır. Hattâ -daha önce de belirttiğimiz üzere- hadîs ilimlerinin doğmasına ve gelişmesine, büyük ölçüde bazı sahtekârlık teşebbüsleri sebep olmuştur.

Öyle ise hadîsin sıhhat derecesi ölçüsünde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'e olan nisbeti kesinlik kazanır.

Bir hadîs esas itibariyle metni yani, metinde ifâde ettiği mâna ve mefhum, ihtiva ettiği ahkâm sebebiyle kıymet taşır. Hadîsten esas maksad bu ahkâmdır. Ancak unutmamak gerekir ki, muhaddisler açısından hadîsin sened kısmı en az metin kısmı kadar değerlidir. Hatta senedin ehemmiyeti metinden önce gelir. Zîra, önce de söylediğimiz gibi metni "hadîs" yapan,

Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) sözü yapan, o hususta müteakip İslâm nesillerine kanaat veren, senettir. Hadîste sened olmasaydı o, hadîs olmaktan çıkar, sıradan bir "söz" olurdu.[1]

Güvenmek, dayanmak anlamın gelen "sened" kelimesi, bir hadis terimi olarak, metnin başında yeralan ve biri diğerinden almak ve nakletmek suretiyle hadîsi rivâyet eden kişilerin, Rasûlüllah'a varıncaya kadar sayıldığı kısımdır. Başka bir deyişle, râvîler zincirinin adı olup bu zincir, hadîsin Hz. Peygamber'den kimler aracılığıyla ve hangi yollarla bize ulaştığını gösterir: Meselâ:

"Haddesenâ Muhammed İbn Beşşâr, kâle; haddesenâ Yahyâ kâle; Haddesenâ Şu'be, kâle; haddesenâ Ebu't-Teyyâ'h, an Enes, ani'n-Nebiyyi sallallahü aleyhi ve sellem kâle: (Enes'ten Ebu't-Teyyâh, ondan Şu'be, ondan Yahyâ, ondan da Muhammed İbn Beşşâr naklederek, Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:)." Senette geçen "haddesenâ" (bize nakletti, rivayet etti) ve "an" (ondan) kelimelerine "rivâyet lâfızları" denir. "Kâle", dedi anlamındadır.

Senedi, yani râvîler zincirini zikretmeye, bir başka ifade ile sözü Rasulullah’a iletmeye "isnâd (sened zikretme)" adı verilir. Şimdilerde sened ve isnad birbirinin yerine kullanılmaktadır. Râvîlerin hadisleri nakletmesine "rivâyet", rivâyet ettikleri hadise de "mervîyy" denir. Senede "târik" veya "vecih" adı da verilmektedir. Sened daha çok hadis uzmanları için, hadisin sıhhatini, yani, hadîsin Hz. Peygamber'e âit olup olmadığını kontrol edebilmek açısından önem taşımaktadır. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/498-499.

[2] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288.

---

b) Metin:

Hadisin yapısında asıl kısmı metin teşkil eder. Metin, senedin, ya da râviler zincirinin kendinde son bulduğu, rivâyet edilen asıl hadis kısmıdır. Yukarıda örnek olarak verdiğimiz sened, metni ile birlikte şu şekilde kaydedilir: "Enes'ten Ebu't-Teyyâh, ondan Şu'be, ondan Yahyâ, ondan da Muhammed İbn Beşşâr naklederek, Nebi (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir:

"Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz." [1]

O senedle bu metni birleştirecek olursak, hadisi tam olarak elde etmiş olacağız.

Aslında hadis metinden ibarettir. Sened o metnin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı konusunda tetkiklerde bulunma imkanı veren raviler zinciridir.

Senedin olduğu gibi metnin de gerçekten çok çeşitli durumları ve özellikleri bulunmaktadır. Her farklı duruma göre yeni bir isimlendirme ve bilimsel branş geliştirilmiştir. Mesela hadis metinlerinde yer alan anlaşılması zor ve nadir kullanılan kelimeleri Garibu'l-hadis, hadis metinlerinin ortaya koyduğu mananın doğru anlaşılmasını sağlayan Hadislerin vürud sebepleri Esbabu vurudu'l-hadis, Nasih-Mensuh, birbirleriyle çelişkili gözüken hadisleri inceleyen Muhtelifu'l-hadis, muarızı olmayan hadisleri inceleyen Muhkem gibi ilmi branşlar bunlardandır.

Ayrıca müdrec, maklub, münker, musahhaf, muharref ve muallel gibi sened ve metin arasında müşterek olan terimler ve inceleme konuları da bulunmaktadır.

Hadis metinleri gerek üslub ve dil bakımından gerekse kitap ve sünnetin genel espirisine uygun olup olmamak açısından hadisçilerce

değerlendirilirler. Tarih, sosyoloji ve psikoloji de bu değerlendirmede en çok yararlanılan ilmi branşlar olmaktadır.

Sened ve çevresindeki çalışmaları ve geliştirilmiş branşları dikkate alarak hadisçilerin metinle pek meşgul olmadıkları zannına kapılmamak gerekir. Zaten sened ve çevresindeki gayretler hep metin için, ondan doğru sonuç çıkarabilmek içindir. Ancak kabul etmek gerekir ki, oran olarak senedle daha fazla meşgul olunmuştur. Bunun sebebini de şöylece açıklamak mümkündür:

“Hadisçiler, ilahi vahye mazhar, cevamiu’l-kelim (az sözle çok anlam ifade etmek) özelliğine ve kanun koyma yetkisine sahip bir peygamberin beyanlarıyla karşı karşıya olduklarını pek iyi biliyorlardı. Bu vasıfların sahibi bir peygamber, muhtelif sebeplerle çağdaşlarının anlayışları dışında kalacak sözler söyleyebilir, haberler verebilirdi. Bunu engelleyecek bir şey söz konusu değildi. Kanun maddeleri gibi özlü sözlerle hukuki kaideler vaz edebilirdi. Sözleri mecazi bir mana ifade edebilirdi. İleride keşfedebilecek bir ilmi hakikata işaret etmiş de olabilirdi.

Bütün bunlardan dolayı hadisçiler, diğer kişilerin sözlerine uyguladıkları tenkidleri Hz. Peygamber’in hadisleri için tatbik etmekte ihtiyat göstermişlerdir. Hemen inkara kalkışmamış, bazı hadislerin anlaşılmasını zamana bırakmışlardır.

Halbuki hadislerin senedlerinde yer alan raviler ise, nihayet kendileri gibi birer insandı. Onları araştırmak daha kolay ve daha tehlikesizdi. Bunun için de hadisçiler, ravileri çok sıkı şekilde tetkik ederek, verdikleri haberlerin Hz. Peygamber’e ait olup olmadığını tesbite gayret etmeyi tercih etmişlerdir.[2]

---

[1] Buhari, İlim: 11; Meğazi: 60; Edeb: 80; Müslim, Cihad: 4; Ebu Davud, Edeb: 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/239, 283, 365; 3/131, 209; 4/399, 412, 417; İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288; İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 35.

[2] Bk. M. Sıbai, es-Sünne ve mekanetuha: 275-279. İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 35.

2- İsnad:

Rivayet lafızları ile sözü nakledenlerin isimlerini açıklayarak söyleyenine ulaştırmak. Bu anlamıyla isnâd masdardır. İkinci bir anlamı ise isnâd hadisin tariki yani senedini ifade eder. Senet anlamında kullanıldığında ise isimdir.

Bu ıstılaha göre senet ile isnâd farklı anlamlardadır. Senet ravilerin isimleri isnâd ise ravilerin isimlerini "ahberenâ" "haddesenâ" ve "an" gibi lafızlarla birlikte zikretmektir.

Meselâ: "Ahberenâ Malik'an Nâfi"an Abdillah b. Umer enne Resulullah sallallahu aleyhi ve's-sellem kâle lâ yebi' ba'dukum'ale bey'i ba'z" (Bazılarınız diğerlerinizin alışverişi üzerine alışveriş yapmaya kalkmasın). Bu hadiste Mâlik, Nâfi, Abdullah b. Ömer senettir. Bu senedin "ahberenâ", "haddesenâ" ve "'an" lafızlarıyla zikredilmesi ise isnâddır. Ancak isnâd ekseriyetle senedle eşanlamlı kullanılmıştır.

İsnad sistemi ilk defa müslümanlar tarafından kullanılmış bir sistemdir. Sahâbe sonrası büyük tâbiîler dönemi râvilerin soruşturulmaya başlandığı ve isnâdın ilk ortaya çıktığı dönemdir. Muhammed b. Sirin (ö. 110/728) "eskiden isnâdı sormazlardı; fitne ortaya çıkınca:'bize râvilerimizin isimlerini söyleyin' demeye başladılar. Şimdi ehl-i sünnete dikkat ediliyor, onların hadisleri kabul ediliyor, ehl-i bid'ate bakılıyor, onların rivayetleri kabul edilmiyor" demiştir.[1]

Bu ifadede anlatıları fitne ile h. 37 tarihindeki Sıffin savaşı ve sonrasındaki olaylar kasdedilmiştir. Ancak bu demek değildir ki Hz. Peygamber'in hadisleri bu tarihten önce kontrolsüz rivayet ediliyordu. Hz. Peygamber ve Râşid halifeler döneminde bu tarihe kadar siyasî gruplaşmalar olmadığı için

yalan söyleyen olmamıştır. Bunun için hadis rivayetinde isnâdın soruşturulması kalplerin itminanı ve Hz. Peygamber'in hadislerinin değerinin düşmemesi için yapılmıştır.

Nitekim Berâ b. Âzib (r.a) "her birimiz Resulullah'ı dinleyemezdik fakat o zamanlar insanlar aralarında yalan söylemezlerdi, duyan duymayanlara anlatırdı" demiştir.[2] Bu tarihten sonra yalancıların ortaya çıkması ile birlikte isnâd daha sistemli bir şekilde soruşturulmaya başlanmıştır. İsnâd sonraki dönemlerde râvi adedi arttıkça daha fazla önem kazanmıştır. Muhaddisler isnâda çok önem vermişler isnâdı olmayan hadisleri kabul etmemişlerdir. Nitekim İmam Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797)'e bir hadis rivâyet edilir; Abdullah b. Mübarek "bu hadisin sağlam direklere (isnâd) ihtiyacı var" der.[3] Yine Abdullah b. Mübârek (ö. 81/797) "isnâd dindendir, eğer isnâd olmasaydı her rasgelen dilediği sözü söylerdi" demiştir.[4]

Haberi nakledenlerin ne derece güvenilir şahıslar olduğunu göstermesi bakımından muhaddisler isnâdı hadisin bir garanti belgesi saymışlardır.[5]

Tayyib Okiç "hadis münekkidlerinin muhtelif ifadelerle ehemmiyetini anlatmaya çalıştıkları isnâd, müslümanlar tarafından icad edilmiş olan orjinal bir sistemdir" demiştir.[6]

İbn Hazm bu konuda şöyle der: "Hadisin Hz. Peygamber'e varıncaya kadar muttasıl bir şekilde rivayet edilmesi, Allah'ın yalnız müslümanlara has kıldığı bir sistemdir. Her ne kadar yahudilerde isnâda benzer rivayet şekilleri mevcut ise de, bunlar vasıtasıyla Hz. Musa'ya yaklaşmaları bizim Hz. Peygambere yaklaşmamız gibi değildir. İsnâd bizi tabiûn ve sahabe vasıtasıyla Hz. Peygambere yaklaştırdığı halde, onları Hz. Musa'dan otuz asır sonrasına kadar götürebilmiştir. Hristiyanlarda ise talâkın tahrimi ile ilgili bir haber dışında isnâdla gelen hiç bir haber mevcut değildir.[7]

Müsteşrik 1. Horovitz İsnâdın yahudilerdeki rivayetleri te'yid sistemine benzediğini menşe' itibariyle oradan geldiğini iddia etmiştir. Ancak yine kendisi bu sistemin yahudiler arasında Miladi dokuzuncu yüzyılda müslüman memleketlerinde yaşayan yahudiler tarafından başlatıldığını kabul eder. Yahudilerin İslâm isnâd sisteminin mükemmelliğinden etkilenerek onları taklid etmeye başladığını da itiraf eder.[8]

Hadislerde kullanılan isnâd sisteminin mükemmelliği hadis ilminin dışındaki ilim dallarını da etkilemiş ve şiir, tasavvufi tarih, kıraat ve tefsir gibi İslâmi ilim disiplinlerinde de rivayetler ile sevkedilmiştir.

Yine icazetnamelerdeki silsileler de isnâd sistemine benzer bir sistem cahiliyye dönemi şiir rivayetlerinde de kullanılmışsa da bu hiç bir zaman yaygınlık ve güvenirlik açısından hadislerdeki isnâdın seviyesine ulaşmamıştır. Hadislerde uygulanan isnadın bir özelliği de râvilerin ölüm doğum tarihlerinin yani kronolojinin dikkatle uygulanmasıdır.[9] Bu sistem sayesinde râviler arasındaki ittisalin bulunup bulunmadığı kontrol edilmiştir. [10]

---

[1] Müslim, Sahih, Mukaddime, I, 14.

[2] Râmehurmüzî, Muhaddisu'l-Fâsıl, s. 235.

[3] Tirmizî, Sahih, ilel, V, 740.

[4] Müslim, Mukaddime, I, 12.

[5] M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 95.

[6] Tayyib Okiç, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, s. 8.

[7] Suyûti, Tedribu'r-Râvi: 2/159.

[8] Tayyib Okiç, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, s. 8, Ayrıca Lean Caetani'nin isnâd hakkındaki iftiralarının reddi için bk. M. Asım Köksal, İsnâd ve İftiralara Reddiye, Ankara 1961.

[9] Sıddıkî, Hadis Edebiyat Tarihi, s. 147.

[10] Zübeyr Tekkeşin, Şamil İslam Ansiklopedisi: 3/203.

3- İsnad Müslümanlara Has Bir İmtiyazdır:

Dinî rivâyetleri isnâd etme, yâni tahkik ve değerlendirilmesi mümkün olan senedlerle rivâyet etme müessesesi başka dinlerde görülmez. Bu, müslümanlara has bir husûsiyet ve imtiyazdır. İslâm âlimleri, tâ bidâyetten beri, Cenâb-ı Hakk'ın, ümmet-i merhûme olan İslâm ümmetini sened tatbîkatıyla nimetlendirmekle büyük bir şeref ve imtiyaz bahşettiğini belirterek diğer ümmetlere karşı iftihar, Rablerine karşı da şükran ifâde ederler. Tahrîb'de Suyûtî, İbnu Hazm'dan şu açıklamayı kaydeder: "Sika'nın sika'dan nakletmesi suretiyle muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e kadar ulaşmak, Allah'ın -diğerlerinden ayrı olarak- sâdece bu ümmete tanıdığı bir imtiyazdır. Mürsel ve mu'dal rivâyetler yahudilerde de mevcuddur. Fakat bu rivâyetlerde onlar, bizim Hz. Muhammed (aleyhissalatu vesselem)'e ulaştığımız şekilde Hz. Musa'ya ulaşamıyorlar. Onlarla Hz. Musa (aleyhisselam) arasında 300 senelik mesâfe kalıyor. En fazla Şem'ûn ve benzerlerine kadar çıkabiliyorlar. Hıristiyanlarda ise böyle bir nakil meselesi yok. Sâdece boşanma yasağı (tahrîmu't-talak) rivâyet edilmiştir. Yahudi ve hıristiyanların rivâyetleri kizb'e ve meçhulül-ayn (hiç bilinmeyen) şahıslara dayanır... Sahâbe ve Tâbiîn'in sözlerinin emsâline gelince, yahudilerin, peygamberlerinden birinin arkadaşına veya ona tâbi olana ulaşmaları da mümkün değildir. Hıristiyanlar için de durum aynı; Şem'ûn ve Pavlos'tan öteye gidemiyorlar. Ebu Ali el-Ciyâni der ki: Allah bu ümmeti, önceki ümmetlere vermediği üç şeyle mümtaz kıldı: İsnâd, ensâb, i'râb. Bunun delillerinden biri, Hâkim ve başkalarının şu âyet hakkında:

"...Eğer doğru sözlü iseniz size indirilmiş bir kitap veya intikal etmiş bir bilgi kalıntısı getirin" (Ahkâf: 46/4) Matar İbnu Tahmân el-Verrâk'dan

yaptıkları rivâyettir: el-Verrâk: "Ayette kastedilen isnâdu'l-Hadîstir" demiştir".[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/499-500.

4- İsnadın Menşeî:

Usulcüler, her usul kaidesinde olduğu üzere, "senet" işinde de Resûlullah'ın sünnetine istinad edildiğini belirtirler. Şu rivâyet bu açıdan mühimdir:

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e Hz. Peygamber şöyle emretmiştir:

"Ey İbnu Ömer, dinine sahib ol, dinine sahib ol! Bil ki o, (seni ayakta tutan) bedenin, damarlarında akan kanındır. Dinini kimden aldığına iyi dikkat et. İstikameti doğru olanlardan al, eğrilerden alma!"

Hz. Ali (radıyallahu anh)'de Kûfe mescidinde şu uyarıyı eksik etmemiştir: "Bu ilmi (hadîsi) kimden aldığınıza dikkat edin, zira o dindir".

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le başlatılıp, Ashabla devam ettirilen bu tenbihler, Tâbiîn ve Etbauttâbiîn devirlerinde oturacak, müesseseleşecektir. Hadîsle iştigal eden her büyük hem uyarmaya devam edecek ve hem de sened soracaktır. Bağdâdî, birbirine yakın ifadelerle Muhammed İbnu Sîrîn, İmam Mâlik, Dahhâk İbnu Müzâhim, Enes İbnu Mâlik'ten şu mealde uyarılar kaydeder: "Ey gençler, Allah'tan korkun, Hadîsinizi kimlerden aldığınıza dikkat edin. Zîra o dindir."

Elbette ki, sâdece rivâyet edene dikkat yeterli değildir. O kimden almış, bunun da sorulması gerekmektedir, bu ise isnâd'dır. İslâm âlimlerinin isnâda verdikleri ehemmiyeti gösteren pek çok söz kendilerinden nakledilmiştir. İşte birkaç tanesi: İbnu'l-Mübârek şunu söyler: "İsnâd dindendir, eğer isnâd olmasaydı, dileyen dilediğini söylerdi." Süfyân İbnu Uyeyne anlatıyor: "Birgün Zührî bir hadîs rivâyet etti." "(Uzatma) senetsiz olarak rivâyet ediver" dedim. Bana: "Sen, dama merdivensiz mi çıkarsın?" diye cevap verdi." İbnu Maîn'e ölüm anında sorarlar: Arzuladığınız bir şey var mı? "Evet der, Beytun hâl, İsnâdun âl (boş bir ev. isnâd-ı âlî)."[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/500.

5- Senedin Kısımları-Senedin Çözümü:

İleriki bahislerde gelecek, senetle ilgili bazı tâbirleri, iltibaslara meydan vermemek için şimdiden görmemizde fayda var: Bir sened üç kısımdan meydana gelir: İbtida, esnâ ve münteha.

İbtida, senedin müellife bakan tarafıdır. Buraya, Arapça olarak sadru'l-isnâd da denir. Türkçe'de "senedin baş tarafı" diye ifâde edebiliriz. Mesela Buharî'nin ilk hadîsini okumak istesek şu senedi görürüz: "Haddesena'l-Humeydiyy Abdullah b. Zübeyr, Kale haddesena Yahya b. Said Ensariyy Kale Ahbarani Muhammed b. İbrahim et-Teymiyy enne semia Alkame b. Vakkas el-Leysi yekulu semi'tu Ömer b. El-Hattab radiyallahu anh ale'l-minberi kale semi'tu Rasulullah sallallahu aleyhi vesellem yekulu innema'l-a'malu binniyat"

Sened'de haddesena el-Humeydî, yani bize el-Humeydi rivayet etti..." diyen Buharî'dir. Öyle ise senedin ibtidası, Buharî tarafı yani el-Humeydî'dir.

Münteha ise senedin ilk kaynak tarafıdır. Yukarıdaki örnek de Hz. Ömer'dir.

Esna ise senedin ibtida'sı ile münteha'sı arasında kalan kısımdır. "Esna" yerine vasat kelimesinin kullanıldığı da olur, dilimize senedin orta kısmı diye tercüme etmemiz uygundur. Senedin esna'sı sened de yer alan râvi sayısına göre uzun veya kısa olur.[1]

Senedde yer alan bazı özellikleri anlayabilmek bakımından örnek olarak verdiğimiz hadis senedini burada tahlil edelim:

Rasulullah (s.a.v.) (11/632)

1) Enes b. Malik (93/712): Sahabe Devri: 110.[2]

2) Ebu't-Teyyah (Yezid b. Humeydi) (128/745): Tabiun Devri: 180.

3) Şu'be b. El-Haccac (160/776) Tabiun Devri:

4) Yahya b. Said el-Kattan el-Ahvel (197/812): Etbau't-tabiin: 220.

5) Muhammed b. Beşşar (252/866): Etbau't-tabiin: 260.

El-Buhari (256/869)

Bu senedin ibtidası el-Buhari; müntehası ise Rasulullah'dır (s.a.v.) Bir başka ifade ile senedin bize en yakın kısmı başlangıcı; hadis metnine en yakın yeri de sonu veya müntehasıdır.

Bu hadis el-Buhari'ye göre humasi yani senedinde beş ravinin bulunduğu bir hadistir.

Senedde rivayet tekniği açısından tahdis ve an'ane bulunmaktadır.

İki tabii birbirinden; iki etbau't-tabiin de birbirinden rivayet etmektedir. (Şu'be, Ebu't-Teyyah'dan; el-Buhari de Muhammed b. Beşşar'dan nakletmişlerdir.)

Eğer hadisi Buhari, Yahya b. El-Kattan'dan o da Ebu't-Teyyah'dan alabilmiş olsalardı, hadis sülasi yani üç ravi ile nakledilmiş bir hadis olacaktı. Ama her zaman, bir önceki nesilden değil, kendi çağdaşı olan bir hocasından alma durumu doğabilmektedir. Bu da tabiatıyla senedin uzamasına sebep olmaktadır.

Bu senedi Buhari'nin Rasulullah'a ulaşma mediveni gibi düşünecek olursak onu şöyle şekillendirmek mümkündür. (Hadis metnine ulaşmak için ilk adımı attığımız basamak, bizim için senedinbaşlangıcı, en üst basamak da senedin müntehası (nihayeti) dir.)[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/500-501

[2] Sahabe devrinin sonu Hz. Peygamber'in vefatına bir ay kala söylediği *"Yüz sene sonra, bugün yaşayanlardan hiçbir canlı sağ kalmayacaktır."* hadisi ile tayin edilmiştir. (Müslim, Fedail: 219; Tirmizi, Fiten: 64; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/93; 3/345.)

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 27.

6- Senedin Okunuşu:

Sened, her hadis kitabında yukarıdaki şekilde değildir. Kısaltma düşüncesiyle rivayet lafızlarının başındaki “kale” kelimeleri yazılmamış, rivayet lafızları da kısaltmalarıyla yazılmış olabilir. Bu ve benzeri durumların bilinerek hadis senedlerinin doğru ve tam okunması gerekmektedir. Bu sebeple biz burada birkaç örnek üzerinde hadis senedlerinin usulüne uygun okunuşunu göstermeye çalışacağız.

İlk örneğimiz Tirmizi’den[1]:

“Haddesena Said b. Ya’kub et-Talikani, haddesena İbnu’l-Mubarek, ahberana Hamidi’t-Tavil, an Enes b. Malik (r.a.) kale: Kale Rasulullah (s.a.v.)”

Bu senedin okunuşu şöyledir:

“Kale’t-Tirmizi Haddesena Said b. Ya’kub et-Talikani kale, haddesena İbnu’l-Mubarek kale, ahberana Hamidi’t-Tavil, an Enes b. Malik (r.a.) kale: Kale Rasulullah (s.a.v.)”

Bir örnek de Ebu Davud’dan verelim[2]:

“Haddesena Musa b. İsmail, sena Hammad, an Hamid, an Enes Enne’n-Nebiyye (s.a.v.) kale”

Bu senedin okunuşu da şöyledir:

“Kale Ebu Davud: Haddesena Musa b. İsmail, Kale haddesena Hammad, an Hamid, an Enes (r.a.) Enne’n-Nebiyye (s.a.v.) kale”

Hemen her hadis kitabında şu ya da bu ölçüde bu kısaltmalara rastlanır. [3]

[1] Tirmizi, İman: 2.

[2] Ebu Davud, Cihad: 17.

[3] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 31-32.

7- Hadis Senetlerinde Geçen Bazı Kısaltmalar:

Hadis senetlerinde sık sık geçen hadisin hangi yolla hocadan alındığını gösteren rivayet lafızları zaman içinde bazı kısaltmalarla yazılmışlardır. Bu kısaltmaların, hadisçilerce benimsenmiş olanları bulunduğu gibi tutulmayanları ve terkedilenleri de olmuştur. Biz burada hadisciler arasında tutulmuş bazı kısaltmaları ve neye delalet ettiklerini göstermeye çalışacağız.

1) Haddesena lafzı, çoğunlukla sena ve na şeklinde kısaltılmaktadır. Bazan her iki kısaltmanın bir senedde yer aldığı da olur. Haddeseni lafzı da deseni ve seni şeklinde kısaltılmaktadır.

2) Ahberana lafzı ena şeklinde kısaltılmıştır. (Beyhaki bunu bena şeklinde kısaltmış fakat tutulmamıştır.)

3) Ahberani, enbe eni ve enbe ena'nın kısaltmaları yoktur. Zira bunlar öncekilere oranla daha az kullanılırlar.

4) An lafzı dışında kalan haddesena, ahberana, haddeseni, semi'tu ve enbe ena gibi lafızların başında mutlaka bir kale kelimesi bulunmaktadır. Ancak çoğu kere bu kale kelimesi yazılmaz fakat okurken mutlaka okunur.

5) Senetlerdeki ennehu kelimesi de yazılmaz ama okunur. Mesela "An Ata ibnu Meymune semia Enes bin Malik" senedi "An Ata ibnu Meymune ennehu semia Enes bin Malik" şeklinde; "Haddesena Hasen bin Sabbah semia Cafer bin Avn" senedi de "Haddesena Hasen bin Sabbah ennehu semia Cafer bin Avn" şeklinde okunur.

6) Ayrıca hadis senedleri arasında görülen Ha harfi de o noktada senedin değiştiğini gösterir ve Ha diye okunur.Bu kısaltma, hadisin birkaç senedini bir araya toplamak için kullanılır. (Bazıları bu kısaltmayı Hadis diye,

bazıları da tahvil diye okurlar.) Ha işareti birleştirilen senedler arasında müşterek olan ilk ravi isminden sonra konur. [1]

---

[1] İsmail Lütfü Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 32-33.

8- Senedin Önemi:

Hadisin yapısına sonradan ilave edilmiş bulunan sened, hadisin sıhhatini kontrol edebilmek bakımından fevkalade önemlidir. Aynı şekilde hadis ilminde sened zikretme sisteminin (isnad) geliştirilmesi de sorumluluk duygusu ve bilimsel dürüstlük sonucudur. Çünkü bu sistemin anlamı, hadis metnini nakledenleri tetkik ve tenkide açık tutmak demektir. Bu da tam bir ilmi tavır ve kendine güven işaretidir. Bu sebeple isnad, medar-ı ilm-i hadis (hadis ilminin üzerinde durduğu temel) diye tanımlanmıştır. Nitekim Abdullah b. el-Mubarek (v.181/797) “İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı, herkes aklına geleni rastgele rivayet etmeye kalkışırdı.”[1] demiştir.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre isnadın önemi iki noktada yoğunlaşmaktadır: Hadisin sıhhatini tayin ve tesbit için imkan hazırlamak, rivayet anarşisini önlemek. Nitekim Enveru’l-Keşmiri’nin isabetle belirttiği gibi “İsnad, dinden olmayanın dine girmesini önlemek içindir. Yoksa senedde yer alanların kusurlarından dolayı dinden olduğu tesbit edilmiş hususları dinden çıkarıp atmak için icad edilmiş değildir.”[2]

Süfyan es-Sevri (v.161/777) de “İsnad, mü’minin silahıdır. Silahı olmayan ne ile ve nasıl savaşacaktır?” diye senedin, sünnetin ve dolayısıyla dinin korunmasında taşıdığı öneme işaret etmektedir.

Hemen kaydedelim ki, buraya kadar söylediklerimiz, bilhassa rivayetlerin yazılı olarak hadis kitaplarında toplanmasından önceki dönemler için senedin önemini göstermektedir. Bugün de hadisler üzerinde araştırma yapacaklar için sened son derece ehemmiyetlidir.

Ne var ki, bilhassa halk için yazılan hadis kitaplarında senedlerin hazfi yoluna gidilmiştir. Bu uygulama, aslında İbnu's-Seken (v.353/964) ile başlamış[3] el-Beğavi (v.516/1122) ile yaygınlaşmıştır. Son zamanlarda temel hadis kaynaklarının tercümelerinde de senedler, sahabi ravi dışında Türkçe'ye çevrilmemekte, adete senedin önemsizliğine kapı açılmaktadır. Özellikle hadis tahsil etmekte olan öğrencilerin mutlaka hadisi sened ve metniyle usulüne uygun şekilde okuyup kavramaya çalışmaları gereklidir. Senedin taşıdığı özelliklere nüfuz edildiği ölçüde hadisten alınacak feyz artacaktır.

Senedleri hazfedilmiş olarak halka sunulacak hadislerin, alındıkları kaynakların cild, sayfa veya bölüm, bab ve –varsa- hadis numaralarının verilmesi gerekir. Bu da bir çeşit sened zikretmek demektir. Zira merak eden, o kaynaktan hadisin senedini ve rical kitaplarından da seneddeki ravilerin durumlarını tetkik imkanı bulur.

Unutulmamalıdır ki hadiste isnad aramak sünnet olduğu gibi, müslümanlarca uluvv-i isnad aramak da sünnettir.[4]

---

[1] Bk. Müslim: 1/15.

[2] Leknevi, el-Ecvibetu'l-Fadıle: 238.

[3] Bk. Kettani, er-Risale: 25.

[4] Geniş bilgi için bk. A. Naim Tecrid Tercemesi: 1//190-199.

9- Uzunluklarına Göre Senedin Kısımları:

Senedler, uzunlukları açısından ikiye ayrılmıştır: Âlî sened, nâzil sened. Tatbikatta bu ayırımın büyük ehemmiyeti vardır. Çünkü rivâyet edilen bir haberin vukua geldiği zamanla, onu yazan müellif arasına ne kadar az zaman girerse, rivâyete olan güven o derece artar. İslâm âlimleri sadece zamana bakmakla kalmayıp, araya giren râvi adedine de bakarlar. Onlar nazarında, hadîsleri kaydeden müellifle Hz. Peygamber (aleyhessalatu vesselam) arasına ne kadar az sayıda ravî girerse -râviler sika olmak şartıyla- o rivâyet o derece kıymet ve üstünlük kazanır. İşte, râvi sayısı az olan senedlere âli isnâd, râvi sayısı çok olan senedlere de nâzil isnâd denmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/501.

a) Âlî İsnadlar:

Âli isnâd, en son râviyi haberin kaynağına en az râvi sayısı ile ulaştıran en kısa yoldur. Senette bulunan râvilerin sayısının az olması hata yapma ihtimalini azaltacağı için isnâdda aranan bir özelliktir. Ahmed b. Hanbel "isnâdın âli olanını araştırmak, seleflerimizin sünnetidir. Çünkü, Abdullah b. Mes'ud'un talebeleri Kûfe'den Medine'ye Hz. Ömer'i dinlemek için rıhle yaparlardı" demiştir.

Muhammed b. Eslem et-Tûsî "isnâdın yakın olması, Allah'a yakınlıktır" diyerek âli isnâdın ne derece önemli olduğunu anlatmak istemiştir.[1] Hadis yolculuklarının (rıhle) temel sebebi âli isnâdlar ile hadisleri hıfzedebilmektir. Bunun için rıhle müstehaptır.

İsnâddaki uluvv bazan, son râvinin büyük hadis imâmlarından birisine veya meşhur sahih kitaplardan birinin rivayetine yakın olması gibi olur. Bu çeşit uluvve 'nisbi uluvv' denilir. Bunun hadis usulu eserlerinde nakledilen daha farklı şekilleri de vardır. Nâzil isnâd, son râvi ile haberin kaynağı arasındaki râvi sayısının fazlalığıdır. Yani Âli isnâdın karşıtıdır. Râvi adedi fazla olduğu için hata ihtimali artar. Bundan dolayı âli isnâd tercih edilir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki bu tercih iki isnâd arasındaki râviler adalet ve zabt yönünden müsâvî olduğunda geçerlidir. Hiçbir zaman yalnızca âli isnâd olduğu için zayıf râvilerden oluşmuş bir isnâd tercih edilmez. İsnâdın nâzil olması onun zayıf addedilmesi için bir sebep teşkil etmez.[2]

Âlî isnadın üstün sayılması şu mülâhazadan ileri gelir: Senedde yer alan râviler ne kadar sika olurlarsa olsunlar mutlaka bir yanılma payına sahiptirler. Beşer olarak bu ihtimâlden, bu ihtimalî kusurdan uzak değillerdir. Öyle ise seneddeki râvi sayısı arttıkça, senede kusur girme

ihtimali artıyor, râvi miktarı eksildikçe de, hadîse kusur girmiş olma ihtimâli azalıyor demektir.

Uluvv-î isnâd mevzuunun tam anlaşılması için birkaç noktanın bilinmesi gerekir:

1- Ulvîyet nisbî ve izâfi bir durumdur. Sözgelimi senedinde dört râvi bulunan bir hadîs, üç râvi bulunan bir hadîse nisbetle nâzil ise de beş râvi bulunan bir hadîse göre âlîdir. Öyle ise bir hadîsin âlî sayılması için "senedinde şu kadar râvi bulunmalıdır" diye bir rakamla kayıtlanamaz.

2- Ulvî sened, nâzil senede nisbetle daha üstün ise de bu üstünlük mutlak değildir, sıhhat durumları eşit olduğu takdirde âlî isnâd nâzil'e üstün olur. Fakat, zayıf hadîs, âli de olsa sahîh hadîse üstünlük sağlayamaz. Nâzil fakat sahîh bir senedle gelen hadîsin âlî fakat zayıf -ve hattâ şiddetli zayıf- ve fakat âli senedle rivâyet edilmiş veçhi olduğu takdirde rivâyetin sahîh senedi gölgesinde, şiddetli zayıfın yer aldığı veçhi, ulviyetinin hatırı için beraberce hadîs kitaplarına alınabilmiştir. Sahiheyn bahsinde bu noktaya temas etmiştik. Zaafı şiddetli bir râviden hadis kaydetmek, normalde hadisçi için kusur olduğu halde, bu kayıtla yapılan rivâyet kusur sayılmaz.

3- Bâzı âlimler, râvileri sika olduğu halde âlî isnâda nâzil karşısında üstünlük tanımamıştır. İmam Azam bunlardandır. Ona göre râvi, sikalıktan öte bir de fakîh ise, fakîh olmayana nazaran üstündür. Binâenaleyh, çoklukla fakîhler yoluyla gelen bir hadis nâzil bile olsa, fakîhlerin bulunmadığı veya azınlık teşkil ettiği âlî hadîse nazaran üstündür ve müreccahtır. Bu meseleye örnek İmam Azam (radıyallahu anh)'ın ref'u'l yedeyn (rükûa giderken ve rükûdan kalkarken namazda ellerin kaldırılması) hadîsi ile alakalı tutumudur. Usul-i Serahsi'de kaydedildiğine göre: Evzâi ile Ebû Hanîfe (rahimehûmâllah) Mekke'de bu konu üzerinde mubahasede

bulunurlar. Ebû Hanîfe: Evzâî'ye ellerin kaldırılacağına dair rivâyet bilmediğini söyleyince Evzâî: "Zührî'den işittim, o da Sâlim'den, Sâlim de babası Abdullah İbnu Ömer'den işitmiş..." diyerek namazda rükûa giderken ve doğrulurken ellerin kaldırılacağına dair bir rivâyet okur.

İmam Azam da: Bana Hammad anlattı, o da İbrahim Nehâî'den almış. Nehâî ise Alkame ve Esved'den bu ikisi ise Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan dinlemiş diye râvîleri belirttikten sonra Hz. Peygamber'in (aleyhesselatu vesselam) namazda sâdece iftitah tekbiri sırasında elini kaldırdığını anlatan bir rivâyet nakleder.

Evzâî, kendi senedindeki ulviyeti hatırlatır. İmam Azam cevaben: "Hammâd, Zuhrî'den daha fakîh'dir. İbrahim de Sâlim'den fakihtir. Alkame'ye gelince: O fıkıh yönüyle İbnu Ömer'den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber (aleyhisselatu vesselam)'la sohbeti varsa, öbürünün de sohbet fazîletinden nasîbi var. Esved ise o da büyük bir fazilet sahibidir. Abdullah İbnu Mes'ûd'a gelince, o herkesce mâlûm, fazla söze ne hâcet" der.

Ebû Hanîfe'nin bu açıklaması karşısında Evzâ'î sükût eder.

İslâm âlimleri, senetteki ulvîyet'in hadîse kazandırdığı değer sebebiyle, isnâd-ı âlî aramışlardır. Bu, bir muhaddisin yeni işittiği bir hadîsi, kimden işitti ise onunla yetinmeyip, ona da rivâyet edeni bulmasıyla, hatta hayatta ise bu ikinci kişiye anlatanı aramasıyla olur. Bu durum seyahat müessesesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Seyahatle ilgili bahiste, uluvvü isnâd için yapılan seyahatlerden bahsettik. Küçüklüklerinde büyüklerden hadîs dinleyen kimseler, yaşlandıkları zaman son derece kıymet kazanmışlardır. Çünkü böylelerinin rivâyeti âlîdir. Bu vasıftaki

kimselere -rivâyetlerindeki ulvîyet sebebiyle- çok uzak diyarlardan ilim talibleri gelip hadîs almışlardır.

Hemen kaydedelim ki, hadîslerin senetli olarak rivâyetine verilen ehemmiyet ölçüsünde, senedlerin ulvî olmasına da önem verilmiştir. Bu ilmin üstadlarından Ahmed İbnu Hanbel: "Âlî isnad aramak bize seleften kalma bir sünnettir. Abdullah İbnu Mes'ud'un ashâbı, Hz. Ömer (radıyallahu anhüma)'den ilim öğrenmek ve hadîs dinlemek için Kûfe'den Medîne'ye gelirdi" demiştir. Muhammed İbnu Eslem de (242/856): "Senetteki yakınlık (ulvîyet) Allah'a yakınlıktır" demiştir.[3]

---

[1] Suyûti, Tedribu'r-râvi: 2/160.

[2] Zübeyr Tekkeşin, Şamil İslam Ansiklopedisi: 3/203-204.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/501-503.

b) Nâzil İsnadlar

Nâzil, âlî'nin zıddıdır. Bir hadîs âlî değilse nâzildir. Bu da âlî gibi beş dereceye ayrılır. Bunları daha önce kaydettiğimiz ve kısaca tariflerini sunduğumuz âlî isnadların zıddı olarak anlamamız gerekir.

Alimlerin büyük ekseriyeti (cumhur) nâzil isnâdın mefdûl (yani değerinin âlî'ye nisbetle düşük) olduğunda müttefiktirler. Ancak, şunu da hatırlatmakta fayda var: Başta Hâkim en-Neysâbûrî olmak üzere bazıları, nâzil'i âlî'ye tercih ettiklerini beyân etmişlerdir. Onlara göre, isnâdda râvi adedi çoğaldıkça muhaddîs daha ziyade çalışır ve daha ziyâde isâbet eder. Fakat bu görüş pek benimsenmemiştir. Çünkü meşakkatın çok olması başlı başına aranması gereken bir fazîlet değildir. Asıl olan, sahîh rivâyete kavuşmaktır. Şu halde sâdece bu nokta-i nazardan, görülebilecek bir maslahat, açık bir durum sebebiyle nâzil isnâd, âlî isnad'a tercih edilir. Nitekim bunun örneğini İmam-ı Azam'ın prensibinden olmak üzere yukarıda verdik. Nazîl isnâddaki râviler daha sika, daha âlim, daha fakîh, meslekten muhaddis, veya rivâyetlerini şeyhinden sema yolu ile almış ise, bu vasıflara uymayan âlî isnâd'a tercih edilir. Vekî' İbnu'l-Cerrâh (V.196/911) ashabına sormuş: A'meş an Ebî Vâil an Abdillah isnadını mı, yoksa Süfyan an Mansur an İbrahim an Alkame an Abdillah isnadını mı tercih edersiniz? diye sorar. Ashâb'ı: "Evvelkisi daha âlî'dir, elbette onu tercih ederiz diye cevap verirler. Ancak Vekî: "Hayır, A'meş de, Ebu Vâil de birer şeyhtir (sıradan râvi). Öteki isnâd ise, fakîh'in fakîh'den, onun da fakîh'ten onun da fakîh'ten rivâyetidir, binâenaleyh ikincisi evlâdır" açıklamasını yapar. Aslında A'meş ve Ebu Vâil de tanınmış hâfızlardandır.

Ancak öbürlerinin fıkıh yönleri bunlara nazaran fevkalâde üstündür. Bu sebeple, bu fukahaya göre o ikisi şeyh (sıradan râvi) olarak tavsîf edilmiştir.

Bu mevzuda Abdullah İbnu'l Mübârek: "Hadîsin güzelliği mücerred kurb-ı isnâd'da değil, ricâlinin sıhhatindedir" demiştir. Keza Ebu Tâhir es-Silefî de (V.576/1180): "Esas olan hadîsi âlimlerden almaktır. Ulemanın isnâdıyla nâzil olmak ehl-i naklin muhakkikleri nazarında, câhillerin isnâdıyla âlî olmaktan evlâdır. Bu takdire göre, ehl-i tahkik indinde hakîkatte âlî olan hadîs nâzîl olabilir" demiştir. İbnu Hibbân (V. 354/965) daha sarîh bir prensip koyar: "Eğer yalnız senede bakılacak ise, şeyhlerinde ulvîyet bulunanı; metne bakılacak ise, hangisinde fukahâ varsa onu tercih etmelidir".

Hâkim de, nâzil isnâda karşı mercûh kılınması gereken âlî'yi açıklarken, verdiği misâllerde adı geçen râviler dikkat çekicidir. Ebu Hudbe İbrahim İbnu Hudbe'nin Enes İbnu Mâlik'ten rivâyeti, Abdullah İbnu Dînâr'ın Enes'ten; Musâ İbnu Abdillah et-Tavîl'in, Enes İbnu Mâlik'ten; Ebu'd-Dünya Osman İbnu'l-Hattab'ın, Ali İbnu Ebî Tâlib'ten rivayetleri.

Ebu Abdillah el-Hâkim açısından bu ve benzeri İsnadların rivâyetleriyle ihticâc olunmaz. Hiçbir hadîs imamının müsnedinde bunlardan nakledilmiş tek bir hadis yoktur.

O halde ulvîyet ricâlin sayısına bağlı olmamalıdır. Başka bâzı şartlar da koşulmalıdır.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/505-506.

10- Senette Ulvîyetin (Yakınlığın) Çeşitleri:

Senette ulüvv (yakınlık) beş çeşittir:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlık. Bu mutlak ulûv'dür. Sened'de yer alan râvi ne kadar az olursa yakınlık artmış olur.

2- A'meş (V.148), Hüşeym (V.188), İbnu Cüreyc (V.150), el-Evzâî (V.157) Mâlik (V. 179), Şu'be (V.170/786) gibi meşhur hadîs imamlarından birine yakınlık. İmam'dan sonra Hz. Peygamber'e kadar râvi sayısı çok bile olsa imama yakınlık bir ulüvv'dür.

3- Kütüb-i Sitte gibi îtimada şayan hadis kitaplarından birine yakınlık. Buna İbnu Dakîki'l-Îd uluvvü tenzil demiştir. Bu ulvîyetin muvafakat, bedel, müsâvat, musâfaha denen çeşitleri vardır.

Muvafakât: Meşhur hadîs musannıflarından birinin rivâyet etmiş olduğu bir hadîsi, senedde musannıfın şeyhinde birleşmek üzere musannıfa uğramayan ikinci bir tarîkle rivâyet etmek. Şayet bu ikinci senede, musannıfın şeyhine, öbüründen daha az sayında râvi ile ulaşılacak olursa buna muvafakât-ı âliye, daha fazla sayıda râvi ile ulaşılacak olursa muvafakât-ı nâzile denir.

Bedel: Bir râvinin, mu'temed bir kitapta yer alan bir hadîsin rivâyetinde, farklı bir senedle bu kitap müellifinin şeyhinin şeyhinde müellifle birleşmesidir. Şayet bu birleşmede, söz konusu râvinin senedindeki râviler, müellife uğrayan seneddekilerden az olursa buna bedel-i âlî, fazla olursa bedel-i nâzîl denmiştir. Bedel tâbiri mutlak olarak kullanılmışsa bedel-i âlî kastedilir.

Musâvat: Bir isnadda en son râvi ile Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), yahut o isnadın sahâbisi arasında bulunan râvi sayısının, en son

ravîden birkaç asır önce yaşamış mutemed hadîs kitaplarından birinin musannıfı ile Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), yahut sahâbi arasındaki râvi sayısının müsâvi (eşit) olmasıdır.

Müsafaha: Tanınmış hadîs musannıflarından biri tarafından rivâyet edilen bir hadisin senedindeki râvi sayısı ile aynı hadîsi rivâyet eden bir başkasının senedinde, bu râvinin şeyhinden veya şeyhinin şeyhinden sonraki râvi sayısının eşit olmasıdır. Müsâfaha'nın olabilmesi, o hadîsi en son rivâyet eden ve kitabın müellifi ile müsâfahada bulunduğu kabul edilen râvinin, kitap müellifinden birkaç asır sonra yaşaması şarttır.

4- Râvînin diğer bir isnâddaki râviye nisbetle erken ölmesi ile hâsıl olur. Meselâ İbnu Salâh'a, araya her iki tarîk'de de üç râvî girdikten sonra vefatı 458 olan Beyhakî'den oluşan rivâyet, vefatı 487 olan İbnu Halef'ten ulaşan rivâyete nazaran âlî sayılmıştır.

5- Râvî sayısı aynı olmakla beraber, bir şeyhten işiten iki râvîden birinin, diğerine nisbetle şeyhini daha evvel işitmesi ile hâsıl olur. Bu ulüvv, bilhassa yaşlılığında ihtilâfa mârûz kalan şeyhler hakkında daha mühimdir. Şeyhi önce işitenin rivâyeti sonra işitene nisbetle âlî'dir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/503-504.

11- Bâzı Müelliflerin Âlî Senedleri:

Şurası açıktır ki, her asırda senedlerin ulviyeti değişir ve zaman ilerledikçe ulüvv azalır ve nüzûl artar. Üçüncü asır ricâlinden olan Buhârî'nin ulüvvü ile onuncu asır ricâlinden olan Süyûtî'nin (V. 911) ulüvvü farklıdır. Ayrıca bir râvînin bütün hadîsleri ulüv yönünden bir olmaz. Meselâ Buhârî 3'lü âlî isnad'ın yanında 9'lu (tüsâî) nâzil isnâda sahiptir. Onuncu asırda vefât eden Suyûtî, Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)'dan kendisine ulaşabilen en âlî isnâdın 12'li olduğunu belirtir. İmâm Malik'in kendisi ile Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) arasına iki şahsın (biri Sahâbî, biri Tâbiî) girmiş bulunduğu sünâî (ikili) âlî isnâdları varken, Buhârî, Müslim, İbnu Mâce gibi daha muahhar musannıflarda sülâsî (üçlü) âlî senedler yer alır ve miktarları da azdır. Sülâsî isnâd Buhârî'nin Sahîh'inde 22'dir. Müslim'in de sülâsî rivâyeti olmakla birlikte Sahîh'inde yer almaz. Tirmizî'nin üçlü rivayeti tektir, o da zayıf addedilmiştir. İbnu Mace'nin sülâsi'si -hepsi de aynı tarîk'den olmak üzere- beştir ve beşi de zayıftır. Darîmi'd; ise 15 adet sülâsî (3'lü) rivâyet mevcuttur. Sülâsîler Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde 337, Abd İbnu Humeyd'in Müsned'inde 51, Taberânî'nin Mu'cemu's-Sağiri'nde 3 adettir.

Rubâî (4'lü) rivâyetler de âlî sayılmıştır. Buhârî, Müslim, Nesâî, Taberânî, Tirmizî, Ebu Dâvud gibi bir kısım meşhurların rübâî rivayetleri üzerine de te'lifat yapılmıştır. Sözgelimi Taberânî'nin Mu'cem'lerinde 4, Tirmizî'nin Sahîh'inde 170, Buhârî'de 2, Ebu Dâvud'da 1 aded rubâî rivâyet mevcuttur.

Âlî rivâyetleri göstermek üzere müstakil eserler te'lif edilmiştir. Bu çeşit kitaplar umumiyetle Avâli adını alır. Meselâ İbnu Teymiyye Avâliyyü'l-Buhârî'yi, İbnu Mende Avâliy-yu Süfyan İbnu Uyeyne'yi, Yusuf İbnu Halil

ed-Dımeşkî Avâliy-yü'l-A'meş'i te'lîf etmiştir. Bu çeşit eserlerin Sülâsiyyât..., Rübâiyyat... şeklinde isimlendiğini cüz'lerle ilgili te'lifatı açıklarken belirtmiştik: Sülâsiyyâtu'l-Buhârî, Rubâiyyatu'l-Buhârî... gibi.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/504-505.

12- Esahhu'l-Esânid:

Usul kitaplarımızda (ve meselâ Tedrîbu'r-Râvî'de) daha ziyade sahih hadîs bahislerinde geçen bu tabiri biz burada tanıtmayı uygun bulduk. Esahhu'l-Esânid, en sahîh hadîslerin senedleri için kullanılmıştır. Zira bir hadîsin sıhhat derecesi, öncelikle onun senedinden gelir. Sıhhat şartlarını en ileri derecede haiz olan senedle rivâyet edilen hadîsin en sahih hadîs (esahhu ehâdis) olacağı tabiîdir.
Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta şudur: Acaba bu tabir herhangi bir isnâd hakkında mutlak olarak kullanılabilir mi? Yoksa kayıtlayarak mı kullanmalıdır? Çünkü esahhu'l-esânid lügat açısından senedlerin en sahîhi demektir.
İslâm uleması bu tabiri mutlak olarak kullandığı gibi, kayıtlayarak da kullanmıştır. Mutlak olarak kullanınca her âlime göre farklı bir sened esahhu'l-esânid unvanını almaktadır. Çünkü her âlim kendi zamanına ve kendi bilgisine göre en üstün bulduğu şahısların teşkîl ettiği isnâd hakkında bu tâbiri kullanmıştır ve böyle davranmakta haklıdır. Bu durumun tabiî sonucu olarak bir çok esahhu'l-esânid ortaya çıkınca, başta Hâkim, bir kısım usulcüler: Sahâbe veya belde ismi vererek "Falanca Sahâbî'ye ulaşan..." veya "fülan belde ahâlisine âid olan isnâdlar içinde en sahîh olanı falanca isnaddır" demeyi muvafık bulmuşlardır.
Bu kayıtlamayı -Tirmizî'de daha sık rastlandığı üzere- konuya göre yaptıkları da olmaktadır: "Bu babta en sahîh rivâyet şudur..." şeklinde. Böyle bir ifâde zikredilen hadisin sıhhatine delalet etmez. Hatta o hadis hasen veya zayıf bile olabilir. Ancak o konu üzerine yapılan diğer

rivayetlere nisbeten daha kuvvetli, o babta yapılan rivâyetlerden en sağlamı olduğunu ifade eder.

Alimlere göre, en sahih olduğu ileri sürülen senedlere gelince:

1- Ahmed İbni Hanbel ile. Ishâk İbnu Râhûye'ye göre şu sened esahhu'l-esânîd'dir: Ani'z-Zührî an Sâlim an İbni Ömer[1].

2- Ali İbnu'l-Medîni, Amr İbni Ali el-Fellâs ve Süleyman İbnu Harb'e göre Muhammed İbnu Sîrîn an Abîde İbni Amr es-Selmânî an Ali (radıyallahu anh).

***** Süleyman İbnu Harb'e göre: Eyyub es-Sehtiyânî an İbni Sîrîn an Abîde İbni Amr es-Selmânî an Ali.

***** Ali İbnu'l-Medînî'ye göre: Abdullah İbnu Avn an İbni Sîrîn an Abîde İbni Amr es-Selmâni an Ali.

Görüldüğü üzere, Süleyman İbnu Harb, Ali İbnu'l-Medînî en sahîh isnâd hususunda İbnu Sîrîn'e kadar anlaşıyorlar. İbnu Sîrîn'in ilmini Ali İbnu'l-Medînî, en kavî bulduğu Abdullah İbnu Avn'dan, Süleyman İbnu Harb ise nazarında en kavî olan Eyyub es-Sahtiyânî'den almış olmaktadır.

3- İbnu Mâîn'e göre: A'meş an İbrahim en-Nehâî an Alkame an Abdullah İbnu Mes'ud'dur.

4- Ebu Bekir İbnu Şeybe ile Abdurrezzâk es-San'ânî'ye göre: Zührî an Ali İbni'l-Hüseyn an Ebîhi'l-Hüseyn an Ceddihi Ali İbni Ebi Tâlib'dir.

5- Buhârî'ye göre: Mâlik an Nafî an İbni Ömer'dir.

Bu beş isnâddan en kıymetlisi, Buhârî'nin esah (en sahîh) addettiği sonuncu isnâddır.

Bu duruma göre bir tabaka daha bu tarafa gelirsek: Şâfiî an Mâlik an Nâfî an İbnu Ömer; bir tabaka daha bu tarafa gelirsek Ahmed İbnu Hanbel an Şâfiî an Mâlik an Nâfî an İbni Ömer senedi ortaya çıkar.

İmam Şâfi'î'nin bu isnâdına Silsiletü'z-Zeheb nâmı verilmiştir. Çünkü, Şâfi'î'den hadîs alanların en üstünü Ahmed'dir.

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde bu isnâdla tek hadis mevcuttur[2]. Halbuki Muvatta'da aynı isnâd'la bir çok hadîs mevcuttur. Öte yandan, Ahmed İbnu Hanbel'in kendisinden yapılan rivayete göre, Muvatta'yı Abdurrahman İbnu Mehdî'den dinledikten sonra -daha sağlam (sebt) bulduğu için- bir de İmam Şâfi'î'den dinlemiştir. İbnu Hacer ortaya çıkan müşkili şöyle bir tahminle izâha çalışır: "Ahmed İbnu Hanbel ya Muvatta'yı rivâyet etmemiştir, yahud etmiştir de araya inkıta girmiş (ve dolayısıyla Muvatta'nın Ahmed vasıtasıyla rivâyeti bize ulaşmamıştır).

Zeynü'd-Dîn el-Irâkî, yukarıda kaydetiğimiz -ve esahhu'l-Esânid diye tavsîf edilmiş olan- beş aded sened'le, Muvatta ve Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiş olan rivâyetleri müstakil bir kitapta cemetmiştir. Takrîbu'l-Esânîd adını verdiği kitap fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir. Ancak, fıkh'ın mühim bahislerini bu senetlerle rivâyet edilmiş hadîs olmadığı için boş bırakmıştır. Ayrıca şartına uyan hadislerden bir çoğu da gözünden kaçtığı için kitaba girmemiştir:

Bu eksikliğe hayıflanan İbnu Hacer, herhangi bir kitapla kayıtlamadan ana kaynaklara inerek bu esasa dayalı bir çalışma yapılmasını temenni eder.[3]

---

[1] Sâlim, Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattâb'ın oğludur. (İbrahim Canan)

[2] Aslında bu aynı senetle dört ayrı rivayet olarak gelmiştir. Buhari ve Müslim'de mevcuttur. (Bak 235. hadis).

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/507-509.

13- Bazılarına Göre Diğer Esah İsnadlar:

En sahîh olduğu belirtilen isnâdlar yukarıda kaydedilen beş senedden ibâret değildir. Diğer bir kısım senedlerin de esah olduğu ileri sürülmüştür. Bazıları şunlardır:

* İbnu Mân'den yapılan bir başka rivâyete göre: "Abdurrahman İbnu'l-Kâsım İbni Ebi Bekri's-Sıddık an Ebîhi an Aişe".

* Ahmed İbnu Hanbel'den bir başka rivayete göre: "An Eyyub an Nâfi an İbni Ömer"dir. "Hammâd İbnu Zeyd an Eyyub" şeklinde olursa değme gitsin" demiştir.

* İshâk İbnu Râhûye'ye: "An Amr İbni Şuayb an Ebîhi an Ceddihi isnâdiyle rivâyette bulunan zât sika ise an Nâfî an İbni Ömer isnadiyle rivâyet etmiş gibidir" demiştir.

* Vekî' İbnu'l-Cerrâh'a göre: "An Amr İbnu Mürre an Mürre an Ebî Mûsa el-Eş'ari" en güzel senettir.

* İbnu'l-Mubârek el-Iclî ve en-Nesâî'ye göre: "Süfyanu's-Sevrî an Mansur an İbrahim an Alkame an İbni Mes'ud tarîki" isnadların en iyisi en ercahıdır.

* Şu da Nesâî'nin tercih ettiği bir senettir: "Zührî an Ubeydillah İbni Abdullah İbni Utbe an Abbas an Ömer."

* Ebu Hâtim er-Râzî'nin ercah senedi: "Yahya İbnu Sâd el-Kattân an Ubeydlillah İbni Ömer an Nâfî an İbni Ömer"dir.

* İbnu Maîn'in ercah senedi: "Yahya İbnu Sâd an Ubeydillah İbni Ömer ani'l-Kâsım an Âişe"dir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/509-510.

14- Bazı Ashâbın Esah İsnadları:

Yukarıda belirtildiği üzere bir kısım isnadlar beldeye veya sahâbiye izâfe ve nisbet edilerek "falanca beldenin..., Falanca sahâbînin en sahih isnâdı" denmiştir.

Buna göre:

***** Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in esahhu'l-esânîdi: "İsmâil İbnu Hâlid an Kays İbni Ebî Hâzım ani's-Sıddîk"dır.

***** Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in en sahîh isnâdı: "Zührî an Sâlim an Ömer'dir veya: Zührî ani's-Sâib İbni Yezîd an Ömer"dir.

***** Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'inki: "Mâlik an Nâfi an İbni Ömer"dir.

***** Ehl-i Beyt'in esahhu'l-esânîdi: "Cafer İbnu Muhammed İbni Ali ibni'l-Hüseyn İbni Ali an Ebîhi an ceddihi an Ali"dir. (radıyallahu anh).

***** Hz. Ali (radıyallahu anh)'ninki: "A'rac an Ubeydillah İbni Ebî Râfi an Ali"dir.

***** Ebu Hüreyre'nin en sahîh senedi: Zührî an Sâd İbni'l-Müseyyeb an Ebi Hüreyre (radıyallahu anh)"dir. Buhârî'ye göre ise "Ebu'z-Zinâd ani'l-A'rec an Saîd İbni'l-Müseyyeb an Ebi Hüreyre"dir.

***** Hz. Enes (radıyallahu anh)'in en sahîh isnâdı: Mâlik ani'z-Zührî -bir kavle göre an Hammâd İbnu Zeyd yahud an- Hammâd İbni Seleme an Sâbit an Enes"tir.

***** İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un esahhu'l-esânîdi: "Süfyânu's-Sevrî an Mansur an İbrahim an Alkame an İbni Mes'ud"dur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/510.

15- Bazı Beldelerin Esah İsnadları:

Beldelere nisbet edilen esah isnadlardan bazıları şöyle:

***** Medinelilerin esah isnâdı: İsmâil İbnu Ebî Hakîm an Abîde İbni Süfyân an Ebî Hüreyre'dir.

***** Mekkelilerin esahhu'l-esânîdi: Süfyan İbnu Uyeyne an Amr İbni Dinâr an Câbir'dir.

***** Yemenlilerinki: Ma'mer an Hammâm an Ebî Hüreyre'dir.

***** Mısırlılarınki: el-Leys an Sa'd an Yezîd İbni ebî Habîb an Ebî'l-Hayr an Ukbe İbni Âmir.

***** Horasanlılarınki: el-Hüseyn İbnu Vâkıd an Abdillah İbni Yezîd an Ebîhi'dir.

***** Şamlılarınki: el-Evzâî an Hassân İbni'l-Atiyye ani's-Sahâbe'dir, veya: "Saîd İbnu Abdilaziz an Rebî'a İbni Yezîd an Ebî İdrîs el-Havlâni an Ebî Zer"dir.

***** Kûfelilerinki: Yahya İbnu Sa'îd'l-Kattân an Süfyâni's-Sevrî an Süleymân et-Temîmi ani'l-Hâris İbni Süveyd an Ali'dir. vs. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/511.

16- Ehvelü'l-Esanîd:

Esahhu'l-Esânîd'e mukabil bir de ehvelu'l-esânîd tabiri vardır. Usül kitaplarımız bu bahse zayıf hadisler konusunu işlerken yer verirler. Bize sened mevzuunun bütünlüğünü sağlamak düşüncesiyle burada zikretmeyi uygun bulduk.

Muhaddisler bu tabirle, bazı şahıslara ve beldelere nisbet edilen isnâdların en zayıfını belirtirler.

Hâkim en-Neysâbûrî'nin kaydına göre:

***** Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e ulaşan senedlerin en zayıfı şudur: Sadakatu'd-Dakîkî an Ferkad es-Sabahî an Mürrete't-Tayyib an Ebî Bekir (radıyallahu anh).

***** Ehl-i Beyt'in en vâhi isnâdı: Amr İbnu Şemir an Câbiri'l-Cu'fî ani'l-Hâris el-A'var an Ali (radıyallahu anh).

***** Hz. Aişe'ye ulaşan en vâhi isnad: "Ani'l-Hâris İbni Şibl an Ummi'n-Nu'mân an Aişe (radıyallahu anhâ)"dir.

***** İbnu Mes'ud'a ulaşan en vâhi isnâd: "Şerîk an Ebî Fezâre an Ebî Zeyd an İbni Mes'ûd (radıyallahu anh)"dur.

***** Hz. Enes'e ulaşan en vâhi sened: "Dâvud İbnu'l-Muhabbır an Fahr an Ebîhi an Ebân İbni Ebî Ayyâş an Enes (radıyallahu anh)"dir.

***** Yemenlilerin en vâhî isnadları: "Hafs İbnu Ömer el-Adeni anil Hakem İbni Ebân an İkrime an İbni Abbas (radıyallahu anhümâ)"dır.

***** Mekkelilerin en vâhi isnâdları: "Abdullah İbnu Meymûn el-Kaddâh an Şihâb İbni Hırâş an İbrâhîm İbni Yezîd el-Hûzî an İkrime an İbni Abbâs (radıyallahu anhüma)"tır.

* İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)'a ulaşan en vâhî sened: "Muhammed İbnu Mervan es-Suddî es-Sağîr anil Kelbî an Ebî Sâlih an İbni Abbas (radiyallahu anhüma)"dır.

* Mısırlıların en vâhi isnâdları: "Ahmed İbnu Muhammed İbni'l-Haccâc İbni Rüşd an Ebîhi an Ceddihi an Kurretebni Abdirrahmân an külli men ravâ anhu"dur.

* Şamlıların en vâhi isnadları: Muhammed İbnu Kays el-Maslûb an Ubeydillah İbni Zahr an Ali İbni Zeyd ani'l-Kâsım an Ebî Umâme (radıyallahu anh)"dir.

* Horasanlıların en vâhi isnâdları: Abdurrahmân İbnu Müleyha an Nehşel İbni Sa'îd ani'd-Dahhâk an İbni Abbas (radıyallahu anh)"tır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/511-512.

17- İsnad, Senet Ve Metin İle İlgili Terimler

1- Sened: (Aslında güvenilen demektir.) Burada, hadis rivayet eden zatlara denir.

2- İsnad: Bu da sened manasındadır. Maamafih, senedleri anlatmak yani ravileri saymak anlamına da gelir.

3- Metin: Senedi anlatmanın nihayet bulduğu sözden yani hadisten ibarettir.

4- Ravi ve nakil: Hadisi senedleriyle rivayet ve nakledene denir.

5- Muharriç: Hadisi senedsiz olarak rivayet edene denir.

6- Şeyh ve İmam: Hadiste üstaz-ı kamil demektir.

7- Rivayet: Hadisi veya bir sözü senediyle nakletmektir. Kale (dedi) veya kiyle (denildi) kelimeleriyle yapılır. Birincisi daha kuvvetlidir. [1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 9.

RİVAYET

Nakletme, anlatma; hadis anlatma, nakletmek ve kendisine nisbet olunana isnad etme anlamında bir usûlü hadis terimi. Rivâyet, sadece sünnetin nakline münhasır değildir. Sünnet dışındaki haberleri, Sahâbe, Tâbiîm ve diğer tabakalardan insanların sözlerini, bunları haber verenlere isnad etmek de rivâyetin kapsamı içerisindedir. Rivâyetle ilgili bu tariften, rivâyetin üç temel unsurunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, rivâyete konu olan Sünnet veya benzeri olan haber; ikincisi bir haberi kendisine nakledene isnad ile rivâyet eden şahıs (râvi); üçüncüsü de haberi kendisine nakledene isnad ile rivâyet edenden alan şahıs. Rivâyetin her şeyden önce önemli bir gayesi vardır. O da, Hz. Peygamber (s.a.s)'in söz ve fiillerinden ibaret olan sünnetini, yahut daha umûmi manasıyla hadisini asırlar sonra gelecek olan nesillere duyurmaktır. Hz. Peygamber'e ait bilgi ve malumatın duyurulması, neşredilmesi için en emin yol rivâyetin bu üçlü sistemidir. Nitekim Rasul-i Ekrem (s.a.s)'den haberi alan Sahâbî, bunu O'na isnad ile Tabiî'ye rivâyet ettiği gibi; aynı haberi sahâbîden alan tabiî de, onu, kendisine rivâyet eden sahâbî'ye isnâd ile Tabiu't-tabiî'ye rivâyet etmiş; böylece haberin Hz. Peygamber'den asırlarca sonra yaşamış olan kimseye ulaştırılması mümkün olmuştur.[1]

Ashab-ı kirâm, Tâbiün ve bu iki nesli takib eden nesiller, rivâyette çok dikkatli olmaya, metnin kesin şekliyle tespitine ve iyi bir araştırmaya büyük önem vermişlerdir. Çünkü rivâyet olunan haber veya hadîs, güvenilir bir nakil yolu ile gelmişse, itibar edilir; böyle bir yolla naklonulmamışsa o rivâyetin bir değeri olmaz. Rivâyetin sıhhati, bu üçlü unsurun sıhhatine bağlıdır. Üçlü unsurun sıhhati ise, rivâyet edilen haberde herhangi bir

değişiklik yapılmaması ve rivâyet eden şahsın da haberi, kaynağının isnadının sahih olması ile gerçekleşir.

Diğer kültürlerden farklı olarak, İslâm kültürüne ve İslâm hadîsine hâs olan bu rivâyet usulünün kaideleri Kur'ân-ı Kerimde açıklanmıştır. Kur'ân-ı Kerimde anlatılan rivâyet usül ve kâideleri şöyledir:

l. Yalanın kesin olarak haram kılınması

Bu esas, ilmî emanete, ilmî güvenilirliğe riayeti farz kılıyor. Buna, ilmî konularda hıyânetin haram ve çirkin oluşu prensibi demek mümkündür. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde yalan konuşmak, yalanı malzeme yapmak şiddetle yasaklanmıştır. Yalanın haram oluşu son derece belîğ bir uslubla açıklanmış; hatta yalan, müslüman olmayanların vasfı olarak gösterilmiştir. Müslüman asla yalan söylemez, yalancı olmaz, yalan rivâyete önem vermez. Zira *"Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine iman etmeyenler uydururlar"* (en-Nahl: 16/105). Bir başka ayette şöyle açıklanıyor: *"De ki Rabbim sadec'e, açık ve gizli fenâlıkları, günahları, haksız yere tecâvüzü, hakkında hiç bir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılınıştır"* (el-A'râf: 7/33). Yalanın haram kılındığını gösteren daha pek çok âyet bulunmaktadır. Rasûl-i Ekrem (s.a.s) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Her kim bana kasıtlı olarak yalan uydurursa Cehennem'deki yerine hazırlansın".*

2. Fasık olanın getirdiği haberi reddetmek

Bu esas, şu ayet-i kerîme'de bildirilmiştir: "*Ey iman edenler, size eğer bir fâsık bir haber getirirse onu araştırınız"* (el-Hucurat: 49/6). Bu âyete göre fâsık birisinin getirdiği haberin iç yüzünün araştırılması ve kabul edilmemesi gerekmektedir. Bir başka kaynaktan bu fâsığın verdiği haber doğru çıkarsa o takdirde güven ve itimad bu ikinci yoldan gelen habere göre

olmalıdır. Çünkü fâsık, Allah'a itaat etmekten çıkmıştır ve isyan halindedir. Fâsık yalancıdır.

3. Ravinin haberini kabul etmek için adâleti şart koşmak

Bu esas da ihtilafsız, İslâm'ın koyduğu bir kâidedir. Ayetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"İçinizden iki âdil şâhit getirin, şahitliği Allah için yapın" (et-Talak: 65/2);

"Adamlarınızdan iki şâhit tutun, eğer iki erkek bulunmazsa, şâhidlerden râzı olduğunuz bir erkek iki kadın olabilir" (el-Bakara: 2/282)

Bu âyetler her ne kadar görünen, yani dış (zâhir) anlamlarıyla mallar konusunda şehâdet meselesiyle ilgili olsa da; evleviyet tarikiyle bunu hadisin râvisi hakkında da şart koşmaktadır. Çünkü ravi yaptığı rivâyetlerde Allah'a ve Allah'ın Rasûlüne karşı şehâdette bulunmaktadır. İmam Tirmizı bu hususta şöyle demiştir: "Çünkü dinde şehâdet haklar ve mallarda aranan şehâdetten daha fazla üzerinde durulması ve araştırılması gereken bir konudur."[2]

4. Her meselede tesebbüt etmek, araştırmak

Rivâyet konusundaki bu mühim esas da şu ayetle bildirilmiştir: *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme! Doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur."* (el-İsra: 17/36). Bu ayet, bir müslümanın, sahih olup olmadığını kesin bilmediği hususların ardına düşmemesini emrediyor. Bu esas prensip, nakle dayalı ilmin sahih olmasından emin olmayı gerektiriyor. Zira nakle dayalı ilimlerde sahih olup olmadığı araştırıldıktan sonra ancak kabul söz konusu olabilir. Nakledilen bu bilgi, nassın aslına uygun mudur; değil midir? Bunun iyice bilinmesi gerekmektedir.

5. Yalan haberi nakletmenin haramlığı

Bu esas, bize, rivâyet konusunda gerekli olan ihtiyât ölçüsünü göstermektedir. *"Bilmediğin bir şeyin ardına düşme"* (el-İsra: 17/36) mealindeki âyet bunu göstermektedir. Sahabeden bir çoğu tarafından rivâyet edilmiş olan şu meşhur hadis de aynı esası bildiriyor: *"Kim yalan olduğu zannedilen bir sözü benden (olmak üzere) rivâyet ederse kendisi de yalancılardan biridir."*[3].

Bu âyet ve hadisler rivâyet sorumluluğunu önemle vurguluyor. Bu konuda gerekli olan ikazları yapıyor. Herhangi bir hadisi duyan kişinin önce bir durup düşünmesi; hadisin sahih olduğu anlaşıldıktan sonra da rivâyet etmesi ve bu rivâyet işinde ihtiyatlı davranmayı elden bırakmaması gerekmektedir. Genel olarak bu esas, uydurma/düzmece bir haber olduğundan korkulan her hadis ve haberi nakletmeyi haram kılıyor.

Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler tarafından esasları ve ölçüsü tesbit edilmiş olan rivâyet meselesi, zarurî bir şeydir. Çünkü ne ilimlerden herhangi bir ilimde, ne de dünyevî işlerden birinde rivâyet ve nakilden müstağni kalınabilir. Çünkü her insan için bütün hâdiselerin vukuu esnasında olay yerinde bulunabilme imkân dahilinde değildir. O zaman, olaylardan uzak olanların bu olaylarla ilgili bilgileri temin etmeleri ancak sözlü veya yazılı rivâyet yolu ile mümkün olabilir. Aynı şekilde, bu olaylardan sonra dünyaya gelenler de ancak bunları kendilerinden öncekiler tarafından rivâyet edilmesi yoluyla bilebilirler. Misal olarak zikretmek gerekirse; geçmiş ve yaşamakta olan milletlerin tarihi, mezhepler, dinler, felsefecilerin görüşleri, bilginlerin tecrübeleri ve ulaşmış oldukları sonuçlar, hepsi bize nakil ve rivâyet yoluyla ulaşmıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.s)'in hadislerini ve haberlerini öğrenebilmek için de rivâyetten başka bir

yol bulunmamaktadır. Ancak bu rivâyet işinin sağlam ve sıhhatli olabilmesi gereklidir.

Hz. Peygamber, hadislerinin sahabîler tarafından ezberlenip, zihinlerde korunmasına emir ve işâret buyurmuş ve *"Ben size bir hadis söylediğim zaman onu ezberleyip muhafaza ediniz"* demişti.[4] Abdullah b. Mes'ud'un rivâyet ettiğine göre, Rasul-i Ekrem (s.a.s), hadislerini işitip de olduğu gibi başkalarına tebliğ edenlerin Allah yüzlerini ağartması için dua etmiştir.[5]

Sahâbe hadîs lafızlarının Hz. Peygamber'den duyulduğu şekilde rivâyet ve tebliğine itinâ göstermiş ve hadisleri değişik lafızlarla ifade edenlere karşı şiddetli itirazlarda bulunmuştur. Sahâbeden Abdullah b. Ömer (r.a) bilhassa Sahâbe arasında hadisleri Hz. Peygamber'den işitilen lafızlarla zabtedip rivâyet etme konusunda oldukça dikkati çekmiştir. O, Rasûlüllah (s.a.s)'dan bir hadisi işittiği veya onunla ilgili bir olaya şâhid olduğu zaman, ondan ne bir şey eksiltir, ne de ona bir şey eklerdi.[6]

Ashab-ı kiram, hadislerin lafzı lafzına rivâyeti konusunda kendileri titiz davrandıkları gibi, birbirlerine de bunu tavsiye ederler, gerektiğinde birbirlerinin hatalarını düzeltirlerdi.

Hadislerin rivâyet keyfiyeti konusunda iki tür rivâyet şekli bulunmaktadır. Biri, hadislerin kelimesi kelimesine (lafzen) rivayeti; diğeri de mana ile rivâyetidir. Hadislerin lafzen rivâyeti esas ise de; gerek Sahâbe ve gerekse daha sonraki hadis ravilerinin bir çoğu, hadisleri mana ile rivayet etmişlerdir. Hasan el-Basrî'ye; "Dün rivâyet ettiğin hadisin lafızlarını bu gün değiştiriyorsun" diye itiraz edilince, "Manada isabet etmişsem bunda bir beis yoktur" cevabını vermiştir.[7]

Hadis kaynaklarında, anlatılan olayın aynı olmasına rağmen, bir kıssanın değişik lafızlarla ve bir çok hadisin de kelimesi kelimesine rivâyet edilmiş

olduğunu görmekteyiz. Dikkat edilirse, lafzen rivâyet edilen hadislerin çoğu zaman kısa metinli; manen rivâyet edilen hadisler de genellikle uzun metinli hadisler olduğu görülür. Değişik lafızlarla (manen) rivâyet, hadisin bir kaç lafzında ve çoğu kere müterâdif lafızlarda meydana gelmekte; hadisin tüm lafızlarında vuku bulmamaktadır. Bütün bunlar ciddi araştırmalar neticesi sabit olmuş gerçeklerdir. Hadislerin mana ile rivayet edilmesine ayrıca Rasûlüllah (s.a.s) ruhsat vermişlerdir: *"Haramı helal, helali haram kılmadıkça, manada isabet ettiğiniz takdirde, mana ile rivâyet etmenizde bir sakınca yoktur."*[8]. Bu konuda hadîs, fıkıh ve usul alimleri ihtilaf etmişlerdir. Bir kısım âlimler hadislerin mana ile rivâyet edilmesine cevaz verirken, bazıları da bunun caiz olmadığını söylemişlerdir. Mana ile hadislerin rivâyet edilmesine cevaz verenler de bazı şartlar koşmuşlardır. Buna göre ravinin, lafızların mana ve maksatlarını ve bu manaları bozacak halleri iyi bilen birisi olması gerekir. İmam Şafiî bu konuda şöyle demektedir: Sahabenin bazısı Rasûlüllah'ın yanında Kur'an lafızlarında ihtilaf etmişlerdir. Yalnız manada her hangi bir ayrılık yoktu. Allah Rasûlü onlara *"İşte böyle; Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Ondan kolayınıza geleni okuyun"* buyurdular. Allah'ın kitabı hakkında O'nu yedi harfle okuma imkânı olunca, onun dışındaki hadislerin mana ile rivâyetinde her hangi bir mahzûr olmaması gerekir.[9] Nitekim hadislerin manâ ile rivâyet edilmesi de İslâm'a hiç bir zarar getirmemiştir. Bunun aksini iddia etmek, ilmî hakikatlerle bağdaşmaz.[10]

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 371.

[2] İbn Receb el-Hanbelî, Şerhu İleli't-Tirmizî.

[3] Müslim, Mukaddime: 1/15.

[4] Zehebî, Siyeri A'lâmi'n-Nubelâ, Mısır 1957. 1/96.

[5] Ebu Davud, İlim: 10; Tirmizî, İlim: 7.

[6] Müsned, 7/297-298.

[7] Hatib el-Bağdadî, el-Kifaye fi İlmi'r-Rivâye, Medine t.y., s. 207.

[8] Hatîb el-Bağdadî, el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, Medine t.y., s. 199-200.

[9] Şâfiî, er-Risâle, thk: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut t.y., s. 273-274.

[10] Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/269-271.

1- RİVAYETİN ADABI

Rivayet kelime olarak sulamak, taşımak, nakletmek anlamlarına gelir. Rivayet, hadis terimi olarak, hadisin tahammül ve edası, eda siğalarından herhangi biri ile kaynağına isnadı demektir. Buna biz, hadisin öğrenimi ve öğretimi de diyebiliriz. Öğrenimine haml, tahammül ve telakki; öğretimine de nakl, eda ve tebliğ denilir.

Rivayet kelimesi ve diğer kipleri Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedirler. Ancak hadislerde değişik kipleriyle bol miktarda yer almaktadır.[1]

Rivayet bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğuna göre bunun elbette belli usulleri, adabı, şekilleri ve keyfiyeti olacaktır. Bu bölümde işte bu hususları tetkik etmek istiyoruz.

Hemen belirtelim ki rivayet, özellikle hadis rivayeti bir anlamda arşivciliktir. Vesikaların aslına uygun şekilde her türlü tehlikeden uzak olarak muhafaza edilmesi ve sonraki nesillere aktarılması demektir. Bu anlamda hadisçiler de Muhammed ümmetinin ilmi arşiv uzmanlarıdır.

Öte yandan Sünnet'in, deliller hiyerarşisinde Kitap'tan sonra ikinci kaynak olmakla beraber, birinci kaynağın anlaşılabilmesi bakımından onu te'kid, tefsir ve teşri gibi fevkalade fonksiyonlara sahip bir kaynak olması dikkate alınacak olursa, sünnet malzemesinin rivayetinin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu sebeple de pek ince ve sıkı kaide ve adaba ihtiyaç bulunmaktadır.

Adab kelimesi edeb'in çoğulu olarak herhangi bir meslek mensuplarının uyması ve uygulaması gerekli manevi kaide ve ilmi teknikler (metodlar) diye tanımlanabilir. Bilim dalımız açısından adab:

a) Hadis hocası ve öğrencisinin uyması gereken manevi kaideler.

b) Hadis eğitim ve öğretiminde uygulanması gerekli teknikler olmak üzere iki temel konuyu ifade etmektedir.

Binici kısımda bahis mevzuu olacak manevi kaideler de iki kısma ayrılır.

a) Muhaddis ve talibin müştereken uyması gereken prensipler.

b) Muhaddis ve talibin ayrı ayrı uyması gereken kaideler.

Klasik hadis usulü kitaplarımızda bu konu adabu'l-muhaddis ve adabu talibi'l-hadis başlıkları altında işlenmektedir.

Konuya ait en hacimli ve değerli müstakil eseri yazmış olan el-Hatib el-Bağdadi (463/1071) kitabına 'el-Cami' li ahlaki'r-ravi ve adabı's-sami' adını vermiş; hoca (ravi) için ahlak; talebe (sami') için de adab kelimesini kullanmak suretiyle hocaya ahlak, talebeye de adab'ın birinci derecede lazım olduğu fikrini vurgulamış olmaktadır.[2]

---

[1] Bk. Concordance: 2/320-322.

[2] Tanıtımı için bk. İsmail Lütfi Çakan el-Cami' li ahlaki'r-ravi ve adabı's-sami, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı 4, s. 433-437, İstanbul 1986; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 47-48.

A- Tâlibin (Hadis Öğrencisinin) Âdâbı:

İslâm uleması hadîs talebesinin şu âdâba uymasını şart koşmuştur:

---

1) İyi Niyet (İhlas):

Niyette ihlâs sahibi olmalı ve hadîs tahsilini sırf Allah rızası için yapmalıdır. Dünyevî bir maksada kesinlikle yer vermemelidir. [1] İyi niyet veya daha doğru deyimle ihlas, hadis öğrencisinin ilk görevidir. Hadisle meşguliyetten beklediği başka değil, sadece Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır. Hz. Peygamber *"Sözümü belleyip tebliğ edenlerin Allah yüzlerini ağartsin!"* buyurmuştur. Süfyan es-Sevri de "Allah'ın hoşnudluğunu dileyen kimseler için hadis öğrenmekten daha üstün herhangi bir amel bilmiyorum." demiştir.

Hadis öğrencisi, öğrendiklerini dünyevi herhangi bir amaca alet etmekten kaçınmalıdır. Hz. Peygamber *"Kendisiyle Allah'ın rızasının aranması gereken bir ilmi, dünyevi bir maksatla öğrenen, Cennetin kokusunu bile alamaz!"* buyurmuştur.[2]

Hadis öğrencisi, Allah'dan kolaylık, tevfik, doğruluk ve güzel ahlak istemelidir. Ebu Asım en-Nebil "Hadis öğrenmek isteyen, dini işlerin en yücesine talib olmuş demektir; kendisinin de insanların en üstünü olması gerekir." demiştir. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

[2] Tirmizi, İlim: 6.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 49.

2) Hadisi Ehlinden Almaya Çalışmak:

Hadis öğrencisine, bütün gayret ve imkanlarını seferber ederek bu ilmi, ilim, amel ve takva ile meşhur hocalardan almaya çalışması yaraşır. Böylesi, kendi çevresinde yoksa, geçmişte ulemanın yaptığı gibi uzun ve yorucu yolculukları göze almalıdır. [1]

Hadis öğrecisi isnâd-ı âlî aramalıdır. Bölgesindeki âli isnâdı bitirince uzak diyarlara bu maksatla seyahat etmelidir. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 49.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

3) Öğrendiğiyle Amel Etmek:

Kur’an-ı Kerim, bildiğiyle amel etmeyenleri “kitap taşıyan eşeklere” benzetmiştir.

İmam Şafii’nin hocası Veki’ b. El-Cerrah da “hadisi öğrenmek stiyorsan, onunla amel et!” demiştir.

Abdullah b. Mesud, ileri gelen sahabilerin on ayet ezberleyince, amel etmesini ve manalarını öğrenmedikçe, başka ayetlere geçmediklerini haber vermektedir.[1] Bir başka alim de “zekat oranı kırkta birdir. İki yüz hadis öğrenen bu öğrendiklerinin zekatını vermiş olmak için beş tanesiyle amel etmelidir.” der. [2]

Hadîslerde vârid olan fazîletli amelleri imkân nisbetinde işlemelidir. Hatta Bişr İbnu'l Hâris el-Hâfi: "Ey hadîs ashâbı, hadîsin zekâtını ödeyin, hiç olsun her ikiyüz hadîsten beşiyle mutlaka amel edin" demiştir. Vekî de: "Hadîsi hıfzetmek istersen, onunla amel et" der. [3]

---

[1] Bk. Taberi, Camiu’l-Beyan: 1/80.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 49-50.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

4) Hocaya Saygı Göstermek:

Hadis öğrencisinin, hocasına ve hocalarına, hadise olan hadise olan saygı ve edebinden gelen bir hisle saygı ve tazim göstermesi gerekir. Onu ne utanma ne de büyüklenme, ilmi öğrenmekten ve bilmediğini usulünce sormaktan alıkoymamalıdır. Mücahid “utangaç ya da kibirli olan ilim öğrenemez!” der. [1]

Tâlib, dinleme işini uzatıp, şeyhin azarlamasına meydan vermemelidir. Zührî: "Meclis uzarsa şeytan da nasiplenir" demiştir. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 50.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

5) Arkadaşlarına Yardımcı Olmak:

Öğrendiklerini gizlemeyip, diğer talebelerin de istifâdesini sağlamalıdır. [1] Hadis öğrencisinin hadis öğrenmekten ilk elde ettiği meziyet, arkadaşlarına faydalı olma niteliğidir. Çünkü müzakere hadis öğreniminin temelidir. Kim, bildiğini sadece kendisine saklamak ve böylece ötekilerden üstün olmak isterse, o bildiğinden istifade edemez. Malik b. Enes (r.a.) "Hadisin bereketinden istifade etmek için hadis öğrencilerinin birbirlerine yardım etmesi gerekir." demiştir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 50.

6) Tedrici Bir Metodla Çalışmak:

Tedrici (yavaş yavaş belli ve makul bir sıra ile) öğrenim, önemli ve fakat birçoklarının hoşlanmadıkları, bıkkınlık gösterdikleri bir tarzdır. Halbuki ilimde asıl olan sıra ile ve planlı bir şekilde öğrenmektir.
Hadis kitaplarının hepsini bir anda okuma imkanı olmadığına göre onları belli bir sıraya koyduktan sonra teker teker okumak zarureti ortadadır. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 50.

7) Hadis Usulüne Önem Vermek:

Hiçbir hadis usulü öğrencisi hadis usulü ilminden müstağni kalamaz. Öğrendiği hadislerden ancak iyi bir usul bilgisi sayesinde yararlanabilir. Bunun için de muteber ve meşhur usul kitaplarından istifade etmek gerekmektedir. Önce usul konularını ana diliyle yazılmış bir veya birkaç usul kitabından okuduktan sonra “kaynaklar kısmında” tanıttığımız usul kitaplarını mütalaa etmek gerekir.

Yeterli bir hadis tarihi ve hadis literatürü bilgisi ile usul bilgileri takviye edilmelidir. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 50-51.

8) Kendisinden Aşağı Olandan Hadis Almak:

Rivâyet ve dirâyette kendisinden dûn (aşağı) olandan da hadîs almalıdır. Vekî: "Kişi fevkindekinden, emsâlinden ve mâdûnundan hadîs yazmadıkça asâlete eremez" der. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

9) Hadisleri Kavramaya Çalışmak:

Hadîs talebesi sadece ezberlemekle veya yazmakla kalmamalı, anlamaya, kavramaya da çalışmalıdır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

10) Hadis Kitaplarına Önem Vermek:

Sahîheyn'e gerekli alâkayı göstermeli sonra sünenleri, sonra müsnedleri, ilel kitaplarını, sonra ricâl kitaplarını ve târîh kitaplarını okumalıdır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

11) Hadis Dinleme İşini En Az Temyiz Yaşında Yapmak:

Hadîs dinleme işi en az temyîz yaşında olmalıdır. Temyiz'e ermeden yapılan dinleme sahih değildir. Gerçi Şamlılar 30, Kûfeliler 20 ve Basralılar 10 yaşından önce hadîs dinletilmemeli, bu yaşa kadar Kur'an vs. öğrenmeli demiş, bu yolda tatbîkatta bulunmuşlardır. Ancak Ashab'tan birçoğu Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'i küçükken gördükleri halde, yaptıkları rivâyetler, başta Buhârî, bütün hadîs kitaplarında yer alır. Bu durum, Selefin, temyiz yaşına giren çocukların semâını (hadis dinlemelerini) sahîh addettiğini gösterir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın torunu Hz. Hasan (radıyallahu anh) Resûlullah'ın vefâtında sekiz yaşlarında idi. Abdullah İbnu-z-Zübeyr, Nu'mân İbnu Beşîr, Ebu't-Tufeyl el-Kınânî, Sâib İbnu Yezîd, Mahmud İbnu'r-Rebî Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ı büluğdan önce görmelerine rağmen rivâyetleri muhaddislerce kabûl edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, işittiğini aklında tutma yaşı prensibini koyar. Buhârî ve Evzâî de hemen hemen bu görüşü benimser. Nitekim Buhârî'de rivâyeti kaydedilen Mahmud İbnu'r-Rebi, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın vefâtında beş yaşında idi. Diğer taraftan Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radiyallahu anh)'in 3-4 yaşındaki müşâhadesi ile ilgili rivâyet hüsn-i kabûl görmüştür.

Şu halde, semâ'ın başlangıcı için rakamla ifâde edilecek kesin bir yaş haddi yoktur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514-515.

B- Muhaddisin Âdâbı (Hadis Hocasının Ahlakı):

Alimler, hadis ilminin tedrisiyle meşgul olanların bazı âdâba riayet etmesini şart koşmuşlardır.[1] "Hadis hocasının ahlakı" derken, hocanın hadis ilmi ve talebeleri ile ilişkilerini ifade etmek istiyoruz. Burada, konuya ilişkin eser vermiş alimlerin detaylı olarak işledikleri hususları birkaç ana başlık altında özetle sunmak istiyoruz. Hadis okutacak herkesin bilmesi ve uyması gerekli prensipleri şöylece sıralayabiliriz. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/516.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 51.

1- İyi Niyet ve Üstün Ahlak Sahibi Olmak:

Muhaddis herşeyden önce iyi bir ahlâk, temiz bir yaşayış ve sağlam bir niyet sahibi olmalıdır. Sağlam niyet, ilmi Allah rızası için öğrenmek ve öğretmektir. Seleften bazıları: "Biz başka maksadla ilim talebettik, ancak o, Allah için olmaktan başka bir şey kabul etmedi" demiştir. [1]

Hadis okutmaya karar veren hoca, bununla birlikte hasbi olmaya da niyet etmelidir. Çünkü ihlas, her amelin özü ve ruhudur. Bütün peygamberlerin davet ettiği meziyettir, iç olgunluğudur. Hadis hocasının, riyadan, çıkar ve dünyalık kaygısından en uzak kişi olması gerekir. Zira Rasulullah'ın hadislerinden nübüvvet havasını koklamaktadır. Meşgul olduğu ilmin mahiyet ve niteliğine yaraşır bir gönül berraklığı, niyet ve davranış dürüstlüğü herkesten çok ona yakışır. Hem niyeti olmayanın ameli, ihlası olmayanın da ecri olmaz.

Öte yandan İslami ilimler, üstün ahlakı gerektiren şerefi yüksek ilimlerdir. Hadis ilmi ise, bunların ilk sıralarında yer alır. Böyle olunca, hadis hocasının da ahlak ve adab bakımından diğer ilimlerin hocalarından daha üstün olması uygun olur. Bu onların etkilerini de arttıracak önemli bir husustur. Unutulmamalıdır ki, "hadisçiler, hz. Peygamber'in yakınlarıdır. Her ne kadar kendisiyle arkadaşlık etmemişlerse de nefesleriyle sohbettedirler." O halde bu sohbetlerin, hadis hocasının davranışlarında görülmesi kadar tabii ne olabilir? [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/516.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 51.

2- Haddini Bilmek Ya Da Ehliyete Riayet:

Muhaddis, hadîs rivayetini belli bir olgunluk ve yaş hududunda yapmalıdır. İbnu Hallâd elli ile seksen yaş arasını tavsiye eder. Bazıları da 40 yaşından önce rivayetin caiz olmadığını söyler. Kadı İyaz buna itiraz ederek 40 yaşından ve hatta 30 yaşından önce hadis rivâyet eden selef büyüklerinden misal vermiştir. Mâlik İbnu Enes (İmam-ı Mâlik) bunlardan biridir. Halk, kendisini dinlemek üzere, büyük kalabalıklar teşkil etmeye başladığı zaman üstadları henüz hayatta idi. Öte yandan, muhaddisin bu yaşı beklemesi bazı tehlikeleri de beraberinde getirecektir: İlmin ziyâı gibi. Çünkü, kırk elli yaşına ulaşmadan ölenler var. Ömer İbnu Abdilaziz, Saîd İbnu Cübeyr, İbrahim en-Nehâî gibi nice büyük alimler ellisini idrak etmeden vefat etmişlerdir.İbnu Hallâd'ın, ihtilât ârız olur endişesiyle "seksenden sonra rivâyeti kesmelidir" sözüne de itiraz edilmiştir. Zira sahabe ve sonrakilerden çok sayıda selef, ileri yaşlarda hadis rivayetinde bulunmuştur. Enes İbnu Mâlik, Sehl İbnu Sa'd, Abdullah İbnu Ebî Evfa (radıyallahü anhüm) gibi. Hatta yüz yaşını aştığı halde sağlıklı şekilde rivâyet edenler olmuştur: Hasan İbnu Arfe, Ebu'l-Kasım el-Bağavî, Ebu İshâk el-Hüseynî, el-Kadı Ebu't-Tayyib et-Taberî vs. [1]

Hadis hocasının, yaşı ne olursa olsun, ehil olmadıkça hadis okutmaya ve rivayetine kalkışmaması lazımdır. Ruvayet ve hocalık yaşı olarak ileri sürülen 33, 40 ve 50 rakamları ve delillerini bir tarafa bırakarak mes’elenin prensibini, “ilmine ihtiyaç duyulması” olarak tesbit etmek daha uygundur. İlmine ihtiyaç duyulan bir kişinin, yaşı kaç olursa olsun, bundan çekinmesi doğru olmaz.

Unutulmamalıdır ki, “cahil, yaşlı da olsa küçük; alim genç de olsa büyüktür.” [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/516-517.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 51-52.

3- Kendisinden Daha Ehil Olana Saygı Göstermek:

Muhaddisin yaşça, ilimce kendisinden daha muvafık (evlâ) birisi varken rivâyette bulunmaması gerekir. Hatta bazı âlimler, kendi beldesinde bu işe elyak olan varken rivâyeti mekruh addetmiş, bu hususta muhaddise müracaat edenler çıktığı takdirde ehak olana göndermesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak İbnu Dakîki'l-Îd gibi bazıları kendisinde değişik rivâyet bulunan kimsenin, tâlibi, isnâd-ı âlî sâhibine göndermemesi gerekeceği kanaatindedir. [1]

Kendisinden yaş veya ilim bakımından daha büyüklerin yanında hocalık yapmaya kalkışmamak da hadis hocasından beklenen bir davranıştır. Hasen b. Ali el-Hallal anlatıyor: Mu'temir b. Süleyman'ın yanındaydık, bize hadis rivayet ediyordu. Abdullah b. El-Mubarek çıkageldi. Mu'temir derhal sustu. "Devam et" diye ısrar edenler oldu. Bunun üzerine: "Biz, büyüklerimizin yanında ağzımızı açmayız." cevabını verdi.

Yine Rizz b. Hubeyş, Ebu Vail Şakik b. Seleme'den daha yaşlıydı. Beraber bulundukları zaman Ebu Vail asla hadis rivayet etmezdi. Yahya b. Main de "Kendisinden daha layık birinin bulunduğu yerde hadis rivayet etmeye (veya okutmaya) kalkan ahmaktır." der.

Öte yandan kendisinden daha yetişkin biri varsa, talebeye o hocayı tavsiye etmesi de "ehil kişiye saygı" gereğidir. İbn Şihab diyor ki: Sa'lebe b. Ebi Suayr'ın ders halkasına girdim. Bana:

"Görüyorum ki sen ilmi seviyorsun." dedi.

"Evet." dedim.

"O zaman sana Said b. El-Müseyyeb'i tavsiye ederim." dedi.

Gttim yedi sene hocaya hizmet ettim. Sonra ondan ayrıldım. Urve b. Zübeyr'in meclisine devam ettim, sanki deryaya daldım."[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/517.

[2] El-Cami': 1/317; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 52.

4- Karıştırma İhtimali Belirince Hadis Rivayetini ve Okutmayı Bırakma:

İslam bilginleri, sağlıklı bir eğitim-öğretim açısından “emeklilik yaşını” da tesbite çalışmışlardır. Uzun ömürlü bir hadis hocası için bu yaş 80’dir. Ancak “karıştırma ihtimali belirince” eğitim-öğretimi bırakması genel bir prensip olarak benimsenmiştir. Böyle bir halde illa da 80 yaşına kadar hocalığa devam edeceğim demek olmaz.

Tabiatıyla bu kurallar, günümüzdeki gibi resmi kuralların geçerli olmadığı dönemler içindir. “Resmen emeklilik” olmak ile “fiilen emekli” olmak çok ayrı şeylerdir. Bunun ölçüsü de “karıştırma ihtimalinin belirmesi” olarak tesbit edilmiştir. Böyle bir illet ortaya erken yaşlarda çıkacak olursa, illa da “resmi emeklilik” yaşını beklemek de doğru olmaz. Bu iş, hocanın diyanet ve ilmi kişiliğine, ahlaki olgunluğuna, daha doğrusu sorumluluk duygusuna havale edilmiştir. Doğrusu da budur. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 53.

5- Hadis'e ve Hadis Meclislerine Ehemmiyet Vermek:

Hadis, Hz. Peygamber'in sözüdür. Böyle olunca hadis hocasının hadise son derece saygılı olması gerekir. Bu da hadis okutacağı yere düzgün kılık-kıyafetle ve temiz olarak gitmesi, iyi hazırlanmış olması, ders verme üslubuna ve eğitim-öğretim kurallarına fevkalade dikkat göstermesi gerekir. Muaşeret kurallarına riayet etmesi, üslub ve ifade olarak meramını eksiksiz anlatması ve ciddiyetsizlik anlamına gelecek her türlü davranıştan kaçınması lazımdır.

Hadis hocası vekarıyla da öğretimde bulunmalıdır. İmam Malik'in hadis meclisleri bu açılardan örnek niteliktedir. [1]

Muhaddis, hadis tedrisine geçeceği zaman kılık kıyafetine itina etmeli, bu yönde dinleyenlere tefevvuk etmelidir. Nitekim İmam Mâlik'in, dersten önce abdest -ve hatta boy abdesti- aldığı, en iyi elbiselerini giyip, güzel kokular süründüğü, büyük bir vakar içinde tedriste bulunduğu, gürültü yapanlara bile meydan vermediği rivâyetlerde gelmiştir. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 53.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/517.

6- Kitap Yazmak Veya Öteki İlmi Faaliyetlerde Bulunmak:

Belli bir kıvama ve ehliyet seviyesine eriştikten sonra hadis hocasının, yaşadığı dönem ve yörenin ihtiyaçlarına ve problemlerine cevap teşkil edecek ilmi faaliyetlerde bulunması; fikri, ahlaki ve ilmi açıdan insanlara faydalı olmaya çalışması bir başka önemli görevdir. "Öncekiler, sonrakilere söyleyecek bir şey bırakmamışlardır" diye tenbel bir havaya girmemelidir. Daima yapılacak yeni ilmi faaliyetler vardır. Tabii olarak her yeni faaliyetin kendisinden öncekileri aşan bir yanının bulunması da aranır. Uslup, muhteva ve sistem olarak bir gelişmeyi, bilme veya insanların günlük yaşayışlarına yeni katkılarda bulunması gibi ilmi standartlara uygun ciddi özelliklerin bulunmasına dikkat gösterilmesi yerinde olacaktır.
İyi eserler vermek her alimin en büyük emeli olmalıdır ve bu pek tabiidir.

7- Hadis Tedrisi Esnasında Birtakım Kurallara Uymak

Hadis tedrîsi Kur'an'dan bir parçanın tilâvetiyle açılıp hamdele ve salvele ile başlatılmalıdır.

Hadis metinlerini okuyacak kimse (kâri) güzel sesli, telâffuzu düzgün ve açık, ibâresi fasîh (sesin vurgusunu manaya göre tam yapan) olmalı, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın adı geçtikçe aleyhissalâtü vesselam, ashâbın (radıyallahu anh) adı geçtikçe radıyallahu anh demelidir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/517.

8- Şeyhine Saygılı Olmak:

Muhaddis şeyhini de hayırla senâ ile anmalıdır. Vekî'in, hocası Süfyân-ı Sevrî'yi andıkça: "Emîrü'l-mü'minîn fıl-hadîs" diye övdüğü rivayetlerde gelmiştir. Keza hiç kimseyi, sevmediği bir lakabıyla zikretmemelidir. Ancak bu lâkab, onu diğerlerinden tefrik içinse mahzuru yok: Gunder (vefasız), A'rec (topal), A'meş (görmesi zayıf) gibi. Keza mesleğini zikrederek anması -Hannât gibi- veya annesine nisbet ederek anması -İbnu Uleyye gibi- câizdir, yeter ki bütün bu tesmiyelerde ayıplamak maksadı değil, târif gayesi gütmüş olsun.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/517.

2- RİVAYETİN KEYFİYETİ

Rivayet bir öğrenim ve öğretim faaliyetidir. Hadislerin bir hocadan öğrenilip başkalarına öğretilmesine tahammül ve eda veya kısaca tahammülü'l-ilm denir. Biz bu konuyu rivayetlerin nasıl gerçekleştirildiğini tetkik imkanı veren bir genel başlık altında Rivayetin Keyfiyyeti adıyla tetkik edeceğiz.

Konuyu, hadis öğrenim ve öğretim yolları ve hadis öğretim usulleri diye iki kısım içinde incelemeyi uygun bulduk.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 54

HADİSLERİN TAHAMMÜL VE EDÂSI

Bir ravinin başkalarına rivâyet etmek gayesiyle, hadis rivâyet eden bir şeyhten rivâyet ettiği hadisleri semâ, kıraât, icazet, münavele, kitabet, i'lam, vasiyyet, vicade gibi yollarla alması, yani aldığı hadisleri başkasına nakletmek üzere yüklenmesidir.[1]

Hz. Peygamber (s.a.s), ashabını hadisleri öğrenmeye ve başkalarına da tebliğ etmeye teşvik ederdi. O'nun rivâyet konusuna ait teşvik ve tavsiyelerinden birinde *"Sözümü işitip güzelce belleyen ve bellediği gibi başkalarına (ileten, tebliğ eden) kimsenin Allah yüzünü ağartsın"*[2] buyuruyordu. Bir başkasında ise; tebliğ görevini açıkça hatırlatıyordu: *"...Burada bulunanlarınız bulunmayanlara (duyduklarını) ulaştırsın."*[3] Bu görevin yerine getirilmesinde ilmî gayelerin mevcudiyetini de Hz. Peygamber şöyle açıklıyordu: *"... Zira olur ki, burada bulunanlarınız sözü kendisinden daha anlayışlı bir kimseye tebliğ etmiş olur."*[4] Bu hadislerden anlaşıldığı gibi, rivâyetle hüküm çıkarılması (istihrac) için hadisin daha kavrayışlı, fakih bir kimseyle ulaştırılması gayesi vardır. Bundan dolayı fakih, çıkaracağı hükmün İslâm'ın ruhuna uygun olmasını sağlamak için, hadisi kimden aldığına dikkat etmek zorundadır. Çünkü hadisin sıhhati; hadisi rivâyet eden ravilerin güvenilir olmaları ile yakından ilgilidir. Güvenilir (sika) olmanın en önde gelen şartı da dini bütün olmaktır. İşte bu sebepledir ki hadisçiler, kâfir olan bir kimsenin hadis almasında mahzur görmemiş olsalar bile, kâfirin rivâyet ettiği bir hadisin alınamayacağı görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir.[5] Nitekim sahabeden Cubeyr b. Mut'im, Hz. Peygamber (s.a.s)'in akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu İslâm'a

girmeden önce işitmiş, fakat bu hadisi ancak Müslüman olduktan sonra rivâyet edebilmiştir.

Hadis almak için yaş sınırı tayin etmede çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Sahih olan görüşe göre, hadis dinlemek, yazmak ve zaptetmek için yaş sınırı belirtmeye gerek yoktur. Çocuk temyiz dönemine girdikten sonra, âlimlerin meclisine katılıp, hadis dinleyebilir. Önemli olan çocuğun söylenen sözü anlayabilmesi ve sorulan soruya cevap verebilmesidir. Beş yaşında da olsa, her şeyi birbirinden ayırma yeteneğine sahip olan bir çocuk, hadis alabilecek bir yaşa gelmiş demektir.[6]

Hadislerin zamanımıza kadar ulaşması rivayet yoluyla olmuştur. Hz. Peygamber'in bir sözünü işiten veya bir hareketini gören sahabe onu Tabiin, Tebe-i Tabiin'in denilen nesle aktarmış… Hal böyle devam edip nesilden nesile geçerek yazılı metinler tespit edilmiştir. Yazılı metinler bile çeşitli usullerle rivayet edilip hadisler Hz. Peygamber'den nakledildiği şekilde kitaplara geçerek zamanımıza kadar gelmiştir. Bu nesilden nesile, kişiden kişiye aktarma işine aynı zamanda Tahammulu'l-ilim (İlmi Yüklenme) adı verilir. [7]

Hadîslerin şeyhten alınması ve talebeye aktarılması bir kısım âdab ve tarzlara tâbidir. Belki de bu hususî durumları ifade maksadıyla, hadîs öğrenim ve öğretimi için "taallüm" ve "ta'lîm" tabirleri pek kullanılmaz. Nitekim hiçbir usul kitabında taallümu'l-hadîs veya talimu'l-hadîs tâbirine yer verilmez. Bunların yerine "tahammül" ve "edâ" tabirleri kullanılır. Birincisi hadîsin şeyhten (râviden) alınmasını, ikincisi de alınmış olan (bilinen, öğrenilmiş bulunan) hadîslerin tâlibe aktarılmasını ifâde eder.

Tahammül, lügat olarak yüklenmek, sırtına almak manasına gelir. Edâ da, üzerindeki borcu ödemek, bir vecibeyi yerine getirmek manasına gelir. Şu

halde, hadîs öğrenimini ifâde için kullanılan kelimeler bile gösteriyor ki, buradaki alma-verme ameliyesi mahiyetçe, bir başka ilim maddesinin taallüm ve ta'lim'inden farklıdır. Bir başka ifade ile tahammülü'l-hadîs, "taallumü'l-hadîs" demek değildir, tıpkı edâ'u'l-hadîs'in de ta'lîmu'l-hadîs olmadığı gibi.

Tahammül'de iradî olarak bir vecîbe, bir yük altına girme var. Eda ise, borcu ödemek, bu vecîbeyi yerine getirmek sûretiyle yükten kurtulmayı ifâde eder.

Şu halde, hadîs'in öğrenilmesi, sıradan bir ilim öğrenme değil, iradî olarak bir sorumluluk altına girmektir. Onu ehil kişiden, en uygun şartlarda almak, eda edinceye kadar aldığı şekilde korumak, en uygun şartlarda, âdabına muvafık şekilde eda etmek hadîs tâlîm ve taallümünün hususîyetlerini teşkîl eder.

Hadîs talibinin taşıması gereken şartları ve uyması gereken âdâbı daha önce zikrettiğimiz için burada, sâdece tahammül ve edâ yolları ile bunlara muvâfık sevk sigaları üzerinde duracağız.[8]

---

[1] Nureddin Itr, Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Hadisiyye; Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 414.

[2] Ebû Davûd, İlim: 10; Tirmizî, İlim: 7; İbn Mâce, Mukaddime: 18; Menasik: 76; Dârimî, Mukaddime: 24; Müsned: 1/37, 3/225, 4/80, 82, 5/183.

[3] Buharî, İlim: 9, 10; Fiten: 8; Tevhid: 24; Müslim, Hacc: 446; Ebû Davûd, Tatavvu: 10.

[4] Buharî, Fiten: 8; İlim: 9; Hacc: 132; Tirmizî, İlim: 7.

[5] Talat Koçyiğit, a.g.e., s. 415.

[6] Talat Koçyiğit, a.g.e., s. 415.

[7] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 72.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/51-52.

A) Hadîs Öğrenim ve Öğretim Yolları (Tahammül Ve Edâ Yolları):

Hadis tahammülünün çeşitli yolları bulunmaktadır. Hemen bütün hadis usûlü kitapları bu konuda sekiz yoldan söz etmektedirler. Bu sekiz yolun öncelik ve değer sıralamasında ittifak vardır. Bunlar sırasıyla, semâ, kıraât, icâzet, münâvele, kitabet, i'lam, vasiyyet ve vicâdedir.

İslâm dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağı olan hadise fevkalade ehemmiyet veren Müslümanlar, onun hangi yolla öğrenildiğinin tespitine, bunun belli teknik terimlerle sonraki nesillere de bildirilmesine de pek önem vermişlerdir. Söz konusu hadis öğrenme ve öğretme (tahammül ve edâ) yolları işte bu dikkatin belgeleri mahiyetindedir.

Muhaddisler, hadîslerin sekiz surette tahammül edileceğini belirtmişlerdir. Hadislerin bir hocadan öğrenilip rivâyet edilmesini ifade eden tahammülü'l-hadis yolları önem ve kuvvet sırasına göre şöyledir[1]:

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 54-55; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87.

1- Sema (İşitme):

Hocanın ezberden veya yazılı bir metinden okuyarak veya imla ettirmek suretiyle rivâyet ettiği hadisi, öğrencinin bizzat hocasının ağzından işitmesidir.

Bunların hepsi bir ise de imlâ'nın daha sıhhatli olacağı söylenmiştir. Bütün cemâhîr'i ulema nezdinde[1] hadis tahammül yollarının en üstünü budur.

Böylece, şartlarını haiz mütehassıs bir hocanın ağzından cemaat (topluluk) içinde veya yalnız iken hadis duymak (semâ'), hadisi öğrenim yollarının en üstünü sayılır. Hoca ile yüz yüze gelmek ve hocanın telaffuzunu bizzat duymak söz konusu olduğu için sema' ilim alma yollarının en muteberi kabul edilmiştir. Bu durum rivâyet (yani eda) sırasında, topluluk içinde alınmışsa "haddesenâ fülân (bize anlattı), ahberenâ veya enbeenâ fülân (...bize haber verdi) veya semi'na fulanen" yalnız iken alınmışsa, " haddeseni (veya ahbereni, enbeeni) fulan veya semi'tü fülanen yekûlü (...şöyle söylerken işittim)" vb. terimlerle belirtilir.

Hoca ezberden veya kitaptan sözlü olarak rivâyet ettiği hadisi öğrencilerine yazdırırsa, bu imlâ olur. Kısaca, hocanın talebesine hadis rivayet yazdırması demek olan imla, sema' yoluyla hadis öğrenimine dahil ve bütün usullerden üstün kabul edilmektedir. Zira semada talebenin gafleti, arz veya kıraat'ta da şeyhin dalgınlığı –çok zayıf bir ihtimal de olsa- söz konusu olabilir. Fakat imla'da hoca da talebe de tam faal ve uyanık olmak zorundadirlar.[2]

Önceden belirlenmiş zaman ve yerlerde büyük kalabalıklara hadis rivayet edip yazdırmaya imla sistemi, bu meclislere imla meclisleri, hocaya mümli, hocanın sözlerini tekrar ederek uzaktakilerin duymasını sağlayan görevliye ve bu meclislerde hadis yazan öğrenciye müstemli; bu yolla elde edilen

rivayet metinlerinden oluşan kitaplara da emali adı verilmektedir. İmla yoluyla alınan hadisleri rivayet ederken “Haddesena fulanun imlaen” veya “Haddesena fulanun bitebliği fulanen” denir.

İlk örneklerini Hz. Peygamber’in, inen Kur’an ayetlerini okuyarak vahiy katiplerine yazdırması; kendilerine hadis yazma izni verilmiş sahabilerin Hz. Peygamber huzurunda hadisleri yazmaları; yine Hz. Peygamber’in devlet ve kabile başkanlarına gönderdiği davet mektuplarını bizzat yazdırması olaylarında gördüğümüz imla usulü, ashab ve tabiun dönemlerinde ilim neşri için yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Hatta meşhur muhaddislerin imla meclislerinde yer bulabilmek için bir gün öncesi ikindi namazından sonra yerini alan öğrencilere bile rastlanır olmuştur.

İmla Meclisleri’nin kuruluşu, işleyişi, tarihi, adabı ve değerlendirilmesi apayrı bir tetkik konusudur. Es-Sem’ani (562/1166) Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimlâ"[3] adlı kitabında özellikle bu konuyu işlemiştir. Hatibu’l-Bağdadi (463/1071) de el-Cami li ahlakı’r-ravi ve adabi’s-sami’ adlı eserinde konuya dair bilgiler vermiştir.[4]

Kadı İyaz: "Sema yoluyla (dinleyerek) tahammül edilen hadîsi eda ederken, râvinin haddesenâ, ahbaranâ, enbeenâ, semi'tü fülânen, kâle lenâ, zekere lenâ sigalarından birini kullanabilir" der. Ulema, çoğunluk itibariyle, bu tabirlerden her birinin semaya yani hadîsi dinleyerek aldığına delâlet ettiğini belirtmiştir. Ancak İbnu Salâh: "Buna olduğu gibi iştirak edemeyiz. Doğru olanı, bu lâfızlardan, şeyh'ten sema olmaksızın tahammül edilenler için kullanılması şayi olanları sema için kullanılanlardan tefrîk etmesidir. Aksi takdirde, hepsinin mutlak olarak sema için kullanılması iltibasa ve vehme sebep olur" demiştir. Zeynü'd-Dîn el-Irâkî, İbnu's-Salâh'ı teyiden:

"Enbeenâ tâbirinin icâzet yoluyla tahammülde kullanılması şâyi olduktan sonra, bu sîganın mutlak şekilde semâda kullanılması, bunun icâzetle alınmış olacağını zannetmemize sebep olur. Hatta, icâzet yoluyla tahammül edilen hadîsle ihticacı caiz görmeyenler bu rivayeti atabilirler" der.

Hatîbu'l- Bağdadî, bu tabirleri en üstününden başlamak suretiyle şöyle bir hiyerarşik derecelemeye tâbî kılar:

1- Falandan dinledim diyordu ki,

2- Fülan bana söyledi ki,

3- Fülan bana haber verdi ki.

4- Fülan bize haber verdi ki,

5- Fülan bana söyledi,

6- Söyledi.[5]

Notlar:

1. Sevk sigâsı müfred ise "bana söyledi", "bana haber verdi" gibi, bu durumda hadisi şeyhinden dinlediği zaman yalnız olduğunu ifâde eder. Eğer siga cem' ise bize söyledi, bize haber verdi şeklinde, şeyhten o hadîsi dinlerken yanında başkalarının da bulunduğunu ifâde eder.

2. Şeyh imlâ ederek tahdîs etmişse "Bana (veya Bize) falan kimse imla ettirerek söyledi... " diye imlâen'i ilave etmesi gerekir. Irâkî'nin ifâdesi ile sema'da imla vukuunu bildirmesi râviye vâcib değilse de imlayı tasrîh eden rivâyetler daha kıymetli, daha mûteber sayılmıştır.

3. Ulema, semi’tu ile haddeseni tabirlerini eşit değerde görür ve tâlibin şeyhi, kulağıyla işitme durumunda kullanır.

Ahberani lafzı da pek çoğu tarafından haddesena makamında kullanılmıştır. Ancak Ahberana tabirinin arz için kullanılması şâyi olduktan sonra meşrik ulemasının çoğu bu iki tabir arasında fark gözetmiştir. Evzâî, İbnu Cüreyc,

Şâfiî, Müslim, Abdullah İbnu Vehb el-Mısrî, Nesâî gibi büyük muhaddisler aradaki tefrîki gözetenlerdendir. Onlara göre ihbâr lafzı tahsisde olduğu gibi be-tahsîs şeyhten semayı değil, şeyhin huzurunda okumayı da ifade ettiğinden aralarında tam bir eşitlik değil umum-husus münâsebeti vardır. Her tahdîs aynı zamanda ihbâr ise de her ihbar tahdîs demek değildir.

Enbeena ve nebbe'na tâbirleri aynı mânâdadır ve ahberana tabirinde olduğu üzere, daha ziyade arz'da kullanılmıştır.[6]

---

[1] Cemâhîr, "cumhur"un cemidir. Cumhur ekseriyet demektir. Cemahhir, cumhurlar, yani usulcülere, muhaddislere, fukahâya mahsus cumhurlar demektir. Demek ki, farklı ihtisaslara mensup alimlerden azınlıkta kalan bâzıları, sema'dan başka tahammül yolunun daha üstün olduğunu söylemiştir. (İbrahim Canan)

[2] Bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bari: 1/150.

[3] Leiden, 1952. Bu eserin kısa bir muhteva tanıtımı için bk. A. Aydınlı, "İmla Usulü ve es-Sem'ani'nin Edebu'l-İmla ve'l-İstimla'ı" A. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/175-188, Erzurum 1982.

[4] İsmail Lütfü Çakan, Ana hatlarıyla Hadis, İstanbul 1983, s. 45; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/52-53.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/53.

2- Kırâat Ala'ş-Şeyh (Arz, Sunma, Okuma):

Talebe, ezberinde veya elindeki bir kitaptan hocanın huzurunda hadis okur. Hoca da ya ezbere veya elindeki bir nüshadan takip ederek dinler. Gerekirse, düzeltme yapar. Böylece öğrenci hocadan o hadisleri öğrenmiş olur. Bu usûle kıraat veya arz denir. Kıraât yoluyla öğrenilen bir hadis rivâyet edilirken "Kare'tû alâ fülan ve huve yesme'u" (...nın huzurunda bu hadisi okudum) ifadesi kullanılır. Eğer hadis, kıraât meclisinde hazır bulunan ve fakat sadece dinlemiş olan biri tarafından rivâyet edilirse, bu takdirde, "Kurie alâ fülan ve ene esme'u" (...nın huzurunda bu hadisi okunurken dinledim) ifadesi kullanılır.

Bu yolla elde edilen hadis, "haddesenâ fülân, kıraeten aleyh" terimiyle de rivâyet edilir. Ancak burada "kıraaten aleyh" kaydı mutlaka konulmalıdır. Aksi halde semâ, yoluyla alınmış olanlarla karıştırılır. Bu da doğru değildir. İmam Müslim, ahberana lafzını bu yolla aldığı hadisleri rivayet ederken özellikle kullanmaya çalışmıştır.[1]

Burada tâlib, şeyhten öğrendiği hadîsleri, bilâhare rivâyet edebilmek için, şeyhin huzurunda okumasıdır. Tıpkı, Kur'an-ı Kerim'in mukriye arzına benzediği için çoğu âlimler buna arz da demiştir. Ancak İbnu Hacer, Kıraâtlı arz'ı iki ayrı tahammül yolu kabul edip, aralarında umum-husus münasebeti görür. "Zira, der, kırâet, "arz"dan ve diğer tahammül yollarından daha umumîdir, arz ancak kırâetle mümkündür..."

Her hal u kârda kırâet'in vukuu, tâlibin, şeyhten tahammül etmiş bulunduğu merviyyatı şeyhin huzurunda, ezberden veya elindeki nüshasından şahsen okuması, veya mecliste hazır bulunan bir başkasının okuması, şeyhin de bunu, ezberden veya elindeki yazılı nüshadan bizzat veya mecliste hazır

bulunan bir başkası tarafından tâkip edilmesiyle meydana gelir. Bu işe, kırâet veya arz ala'ş-şeyh, okuyan kişiye de kârî denir.

Görüldüğü üzere, okunanın ezberden tâkibi câiz addedilip, fiilen de çokça tatbik edilmiş ise de, İbnu Hacer, takip işinin elde bulundurulacak kitaptan yapılmasının daha uygun olacağını, hâfızanın kişiyi aldatabileceğini söyler. Ahmed İbnu Hanbel ise, Kâri'nin okuduğunu bilip ve anlayacak seviyede olmasını şart koşar. İmamu'l-Harameyn ise şeyh'in, kâri herhangi bir tahrîf ve tashif yapacak olsa derhal müdâhale edecek uyanıklık ve kapasitede olması şartını koşar. Bu şartlar yerine gelmedikçe, kırâet yoluyla tahammül sahîh olmaz.

Tedrîb'de "rivâyet sahîhse" kaydıyla zikredilmiş bulunan birkaç istisna dışında[2] selef ulemasının, arz'ı, muteber bir tahammül yolu kabul ettiği belirtilir. Bunlar arasında başta Kütüb-i Sitte imamları, dört mezhep imamları, Saîd İbnu'l-Müseyyib, Ebu Seleme İbnu Abdirrahman, Sâlim İbnu Abdillah İbni Ömer, Hârice İbnu Zeyd, Urve İbnu'z-Zübeyr, Zührî, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Mekhûl, Hasan Basri, Ebu Ubeyd el-Kâsım İbnu Sellam vs.

Usulcüler, bu meselede, Hz. Enes, İbnu Abbâs ve Ebu Hüreyre gibi Ashab'ın ileri gelenlerinden (radıyallahu anhüm ecmaîn) bazılarının da arz'ı fiilen kabul ettiklerini belirttikten sonra Resûlullah'tan da örnek verirler. Buna göre, Benû Sa'd İbnu Bekr kabîlesinden elçi olarak gelen Zımâm İbnu Sa'lebe, İslâm üzerine öğrenmiş bulunduğu esâsları, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a teker teker arzeder ve doğru olup olmadığını sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde sadece *"evet"* cevabını verir "...Senin ve senden evvelkilerin Rabbi aşkına söyle bütün halka seni Allah mı gönderdi? dedi. Resûlullah: *"Evet"* buyurdu. Zımâm:

"Allah aşkına söyle senenin, şu mâlum ayında oruç tutmayı sana Allah mı emretti?" dedi. Resûlullah: *"Evet"* buyurdu..."

Âlimler, arz mı yoksa şeyhin kendisini dinlemek mi daha üstün, yoksa ikisi de eşit mi? diye münakaşa etmişlerdir:

1- İmâm Mâlik, ashâbı, Medineli şeyhleri, Hicaz ve Kûfe ulemasının çoğu, Buhârî; ikisi de mertebece eşittir, aralarında fark yoktur demiştir. Râmahurmuzî İbnu Abbas ve Hz. Ali'nin de bu görüşte olduklarını belirttikten sonra Hz. Ali'nin: "Alim üzerine kıraat, kendisinden dinlemek gibidir" dediğini kaydeder. İbnu Abbas da şöyle buyurmuştur: "(Benden öğrendiklerinizi) bana okuyun, zira sizin bana okumanız benim sizlere okumam gibidir". Buna yakın bir ifâde Şâfiî hazretlerinden (radıyallahu anh) rivayet edilmiştir. Arzın semadan farksız olduğuna inanan İmam Mâlik, şeyhine arzettiği kitapları rivâyet ederken tâlibin: حدثني demesini de tecvîz etmiştir.

2- İbnu Salah, el-Irâkî, Nevevi, Suyûtî gibi meşrıklıların cumhûru, sema'ı arz'a tercih etmiş bu görüşün en doğru görüş olduğunu söylemiştir.

3- Ebu Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b ve başkalarının görüşüne göre arz, semâ'dan üstündür. Dârakutnî, İbnu Fâris ve Hâtîbu'l-Bağdadî'nin rivayetlerine göre İmam Mâlik de bu görüşte imiş. Keza Dârakutnî, Leys İbnu Sa'd, Şu'be, İbnu Lehî'a, Yahya İbnu Sa'îd Ebû Hâtim, Yahya İbnu Abdillah, Abbas İbnu'l-Velîd İbni Yezid vs. bir çoklarının da bu görüşte olduklarını anlatmıştır.

Kitâbu'l-Bedî'in sâhibi Muzafferuddîn Ahmed İbnu Ali el-Bağdadî (694/ 1294) arz ve kıraatın eşit mertebede olduğunu belirttikten sonra şunu söyler: "İhtilâf edilen husûs şeyhin kendi kitabından okumasıdır. Zira o da tâlib gibi hata yapabilir. Öyle ise yanında okunması ile kendisinin okuması arasında

fark kalmaz. Ancak şeyh hıfzından okuyacak olursa bu, bilittifak arzdan üstündür". İbni Hacer de: "Sema'ı tercih'in yeri, tâlib ile şeyhin eşit olması veya tâlibin daha âlim olması durumundadır. Çünkü talebe işittiğini daha iyi öğrenir. Tâlibin ilmi daha az olduğu takdirde okuyup arzetmesi uygundur. Zirâ bu, zabtına daha ziyâde yardım eder. Bu sebepten, tâlibin, imlâ hâlinde şeyhi dinlemesi en üstün dereceyi teşkil eder. Çünkü bu takdirde şeyh ve talebe her ikisi de dikkatli bulunurlar" der.

Arz yoluyla hadîs tahammül eden râvinin edâ sigaları, en üstünden en düşüğe doğru tedricen şöyle sıralanır:

1- Bizzat okumuş ise: قرأت على فن Falanın huzurunda okudum. Kendi hazır iken başkası okumuşsa: قُرَءَ عليه وأنا اسْمَع Falanın huzurunda okunurken ben de oradaydım".

Bundan sonraki sikalarda sema bahsinde kullanılmış olan سمعْت lafzından sonra gelen elfazı hep kırâet tâbiriyle kayıtlayarak kullanmak gerekir:

2- حدثنا بقراءتي veya حدثنا قراءة عليه وانا اسمع

3- اخبرنا بقراءتي veya اخبرنا قراءة عليه وانا اسمع

4- بقراءتي)تَبّأنا(أنْبأنا veya قراءة عليه وانا اسمع)تَبّأنا(اَنْبأْنا

5- قالَ لَنا بقراءتي veya قال لنا قراءة عليه وانا اسمع

6- ذكر لَنا بقراءتي veya ذكر لَنَا قراءةً عليه وانا اسمع

Görüldüğü üzere arzda sâdece سمعتُ lafzının kullanılması uygun görülmemiştir.

Arz yoluyla tahammül edilen hadisleri eda ederken kırâet lafzıyla kayıtlamadan sema yoluyla tahammül edilen hadislerin edasında kullanılan حدثنا ، اخبرنا sigalarını aynen kullanma hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. İbnu'l-Mübârek, Yahya İbnu Yahya et-Temîmî, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî bu makamda bu iki siganın mutlak olarak kullanılmasını

câiz görmezler. Öte yandan Zührî, Mâlik, Süfyan İbnu Uyeyne, Yahya İbnu Saîd el-Kattân, Buhârî, Süfyan Sevrî, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed Şeybânî, bir kavle göre Mâlik, Sa'leb, Tahâvî, Ebu Nu'aym İsfehânî, bir kavle göre Ahmed İbnu Hanbel gibi Hicazlı ve Kûfeli âlimlerin çoğu her iki siganın birbirinin yerine kullanılmasını câiz görürler.

Üçüncü bir grup arz yoluyla tahammülde قرات lafzını kullanmadan اخبرنا demeyi tecvîz ederler, fakat حدثنا demeyi uygun bulmazlar. Şâfiî ve ashâbı ile Müslim, İbnu's Salâh ve Nevevî'nin dediklerine göre meşrik ulemasının cumhuru buna kâildir.

Netice olarak denebilir ki, müteahhirin nazarında, حدثنا deyince sema, اخبرنا deyince arz kastolunur. Mütekaddimîn nazarında أنبأنا tabirî de اخبرنا makamında kullanılmıştır. Aliyyül-Kârî de mütekaddimin ilk müteahhirîn arasında orta bir tabakanın أنبأنا tabirini mutlak şekliyle arzda, mukayyed olarak da şekliyle أنْبأنا اجازةً icâzet'de kullandıklarını belirtmiştir.[3]

---

[1] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 56.

[2] Bunlar: Ebu Asım en-Nebil (V.212/827), Vekî İbnu'l-Cerrâh, Muhammed İbnu Selâm el-Beykendî (225/839), Abdurrahman İbnu Sellam el-Cümehî'dir. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/53-56.

3- İcazet (İzin):

Hadis öğrenim ve öğretim yollarından icâzet, hocanın talebesine rivayet hakkına sahip olduğu hadîslerin veya kitapların tamamını yahut bir kısmını rivayet etmesi için, yazılı veya sözlü olarak müsaade etmesidir. Bunda ne semâ' usûlünde olduğu gibi hocanın okuması, ne de kırâet metodunda görüldüğü gibi talebenin okuyup hocanın dinlemesi ve tasvibi vardır. İbn Hazm, bu usule çok sert bir şekilde karşı çıkmakta ve "bid'at" demektedir.

İcâzet, sözlü veya yazılı olarak verilir. Yazılı icazete itiraz edenler olmuşsa da her ikisini eşit kabul etmek daha doğrudur.

İcazetlerin yazılı vesika halinde verilmesi yaygındır. Yazılı icazetlerin yerini bugün "Müessese icazeti" demek olan okulların verdiği diplomalar almış gözükmektedir.

İcazette, kendisine icazet verilenin (mücazun leh) kabulü şart olmadığı gibi, icazet verenin (muciz) icazetten vazgeçmesinin de neticeye tesiri yoktur.

İcazetin bütün çeşitlerine ait rivayet lafızları bu bahsin sonundaki alfabetik listede yer alacaktır.[1]

Rivayeti için izin verilen rivâyâta; mücâz, izni veren zâta mücîz, iznin verildiği kişiye de mücâzün-leh denir.

İcâzetin muhtelif çeşitleri vardır:

1- Muayyen şeyin rivâyet edilmesi için muayyen bir zâta izin verilmesi. Belli bir hocanın belli bir öğrenciye belli bir malzemeyi rivâyet veya istinsaha izin vermesi: Şu siganın ifade ettiği gibi Sana Buhârî'yi rivâyet etmen için izin verdim veya Sana fihristimde olan kitapları rivâyet etmene izin verdim veya Falan kimseye falanca kitabı rivâyet etmesi için izin verdim.

Bu çeşit icâzet, münâveleden mücerred en yüce icâzet çeşididir. Cemâhir-i ulema bu çeşid icâzetin câiz olduğu hususunda müttefiktir. Âlimler de bununla âmel etmişlerdir. Ebu'l-Velîd el-Bâci ve Kadı İyaz bu hususta icma olduğunu söylemiştir.

Muhtelif cemaatlere mensup bazıları ise buna karşı çıkmış, câiz olmaması gerektiğini söylemiştir. Muhaddislerden Şû'be gibi. O: "İcâzet caiz olursa ilim için seyahat ortadan kalkar" der. İcâzeti caiz görmeyenler arasında İbrahim Harbî, Ebu Nasr el-Vailî, Ebu'eş-Şeyh el-Isbehânî; fakihlerden de Kâdı Hüseyn, el-Mâverdî, Ebu Bekr el-Hocendî, Ebu Tâhir ed-Debbâs da zikredilir. İmam Şâfii'den yapılan iki rivayetten birine göre o da karşı çıkmıştır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un da rıza göstermediklerini Amîdi nakleder. Keza Malik'in de bu düşüncede olduğunu el-Kâdı Abdu'l-Vehhâb nakletmiştir. İbnu Hazm da "Bu bid'attır, caiz olamaz!" demiştir. Bunlara göre birine "Benden işittiğin şeyleri rivâyet etmene izin verdim" demek, "Benim ağzımdan yalan söylemeye sana izin verdim" demekten farksızdır. Çünkü şeriat, işitilmeyeni rivâyeti mübâh addetmez.

Ancak, bazıları da mûcîz ve mücâz kitabı biliyor iseler caizdir, aksi halde câiz değildir demiştir.

Hatibu'l-Bağdadî, icazetin cevazına bazı âlimlerin sünnetten delil getirdiklerini kaydeder. Onlara göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Berae sûresini bir sahifeye yazdırıp, hac sırasında halka teklif etmesi için Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e verip arkadan da Hz. Ali'yi göndermesi hadisesi buna delildir. Çünkü Hz. Ali, Sâhîfe'yi Hz. Ebu Bekr'den alınca ne Resûlullah'a ne de Hz. Ebu Bekr'e okumadı. Mekke'ye varınca sahîfe'yi açıp halka okudu. Şu halde surenin tebliğini Hz. Ali

icâzetle yapmış olmaktadır. Tebliğden önce sema veya arz mevzubahis değil.

Râmahurmuzî'nin rivâyetine göre, el-Kerâbîsi, İmam Şâfiî (radıyallahu anh)'ye müracaatla kitaplarını huzurunda okumak ister. Şafiî buna rıza göstermez ve: "Git Za'feranî'den kitapları al, istinsah et, ben sana rivâyet izni verdim!" der.[2]

Cumhura göre, ihtiyaca binâen câiz olduğu kabul edilen münâveleden âri icâzet için farklı fikirler ileri sürülmüştür: Zerkeşi'nin Ahmed İbnu Meysere el-Mâlikî'den yaptığı rivâyete göre, normal şekilde yapılan bir icâzet, şartlarına riayet edilmeyen semadan daha iyidir.

Zerkeşi, icâzeti semaya -mutlak olarak- üstün görenlerin olduğunu da kaydetmiştir. Yine Zerkeşî'nin zikrettiği üçüncü bir görüşe göre icâzet ile sema ve arz arasında fark yoktur. Bakî İbnu Mahled böyle düşünenlerdendir ve şöyle demiştir: "İcâzet, benim nazarımda, babamın nazarında ve hatta dedemin nazarında da sema gibidir."

En makulünü Tûfî söylemiş olmalı, meseleyi açıklayarak neticeye bağlamalıdır: "Selef devrinde sema (gerekli ve) evlâ idi. Ancak hadîsler kitaplar halinde tedvîn edilip sünen toplanmış olduktan ve te'lifler şöhret kazandıktan sonra, sema ile icâzet arasında fark kalmamıştır."

2- Muayyen olmayan rivâyetleri muayyen kimseye rivâyet izni. Belli bir şahsın, belli bir öğrenciye belli olmayan malzemeyi rivâyet izni vermesi: Bu çeşit icâzet şu sigalarla ifade edilir: Bütün işittiklerimi rivayet etmen için sana izin verdim. Veya: "Bütün merviyyatımı rivâyet etmen için sana izin verdim".

Bu tarz bir icâzetin câiz olup olmayacağı daha çok ihtilaflara sebebiyet vermiştir. Ancak cumhur bunu da câiz görmüş, şartına uygun olarak yapılan

rivâyetin sahîhliğini kabul etmiştir.

3- Umumi İcâzet ‘icazet-i amme): İzni herkese şamil kılan bir icâzet çeşididir. Bir nevi icâzet-i amme'dir. Bunda şu ifâde kullanılır: "Bütün müslümanlara rivayet izni verdim” veya "Herkese rivâyet izni verdim", veya "Zamanıma yetişmiş olanlara rivâyet izni verdim" veya “halen yaşamakta olanlara rivâyet izni verdim", veya “Lâ ilahe illallah diyenlere rivâyet izni verdim." gibi genel ifadelerle verilen izin. İbn Salah bu tür icazeti kabul etmez.

Belli bir şehir halkına veya “daha önce kendisinden okumuş olanlara” gibi genelliği biraz daraltarak (mukayyed) verilen icazetin geçerli olma şansından bahsedilmektedir.

Bunun câiz olup olmayacağı müteahhirîn ulema tarafından şiddetle münâkaşa edilmiştir. Nevevî'ye göre "Şu beldenin ilim tâliblerine..." veya "Daha önce bana okumuş olanlara izin verdim" şeklinde sınırlayıcı bir ifade kullanmış olsaydı cevaza yakın olurdu. İbnu's Salâh da bunun menedilmesine meylederek: "Ne seleften ne de müteahhirînden hiç kimsenin buna uyduğunu işitmedik, icâzet aslında zayıf bir tahammül yoludur, bu şekilde hududu genişletilince zayıflığı daha da artar" demiştir.

Ancak başta İbnu Mende olmak üzere, Ebu't-Tayyib et-Taberî, Ebu Abdillah İbnu Attâb, Ebu'l-Velîd İbnu Rüşd el-Mâlikî, Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, Ebu Abdillah ez-Zehebî gibi birçokları bunun cevazını kabul etmiştir.

Zeynü'd-Dîn el-Irâkî, bir kısım hadîs cüzlerini, Bağdatlı ve Mısırlı bir kısım âlimlerin icâzet-i ammeye dayanarak yaptıkları rivâyetten kıraet yoluyla ahzettiğini belirtmekle birlikte, bu tarzın sıhhati hususunda mütereddit olduğunu ve "o tarîklerden rivayet hususunda tevakkufu ihtiyar ettiğini" söyler. Keza İbnu Hacer el-Askalâni de bu suretle tahammül edilen hadisi

pek zayıf addettiğini şu şekilde ifade etmiştir: "Gerçi icâzet-i âmme-i mutlaka ile rivayeti büsbütün terketmek daha iyi ise de, hadîsin mu'dal olarak rivâyeti yerine ona binâen rivâyet evlâdır".

Görüldüğü üzere ulema çoğunluk itibariyle icâzet-i âmme suretiyle hadîs tahammülüne kesin bir dille "caîz değildir" dememiş, sıhhatini -ihtiyatla da olsa- kabul etmiştir.

4- Meçhul bir kitab için muayyen bir kimseye veya muayyen bir kitab için meçhul bir şahsa rivâyet izni verilmesi. Meselâ şeyh, rivâyet etmekte olduğu birçok sünen kitabından, hangisi olduğunu tasrîh etmeksizin: "Sana, Sünen kitabını rivâyet etmene izin verdim" demesi veya Muhammed İbnu Hâlid ed-Dımeşkî adında pekçok insan bulunduğu halde hiçbir tasrihe yer vermeden, "Muhammed İbnu Hâlid ed-Dımeşkî'ye izin verdim..." demesi.

Her iki tarz ifadeyle yapılan icâzet bâtıldır. Tasrîh edici bir karineye yer verildiği takdirde sahîh olur.

İcâzet'te isimleri belirtilen bir cemaate veya bir ferde izin verse, bunları şahsen tanımasa, neseblerini, sayılarını bilmese de icâzet sahîh olur. Nitekim, hadîs tahammülünün en kuvvetli yolu kabûl edilen sema'da, rivâyetin sahîh olması için, şeyh'in dinleyenleri ismen, neseben tanıması şart değildir. Şeyh onları şahsen tanımasa da onların bilâhare yapacakları rivâyet sahîh olur.

5- el-Irâkî ve el-Kastalânî'nin müstakil bir icâzet çeşidi addettikleri beşinci nevi bir icâzet şu sigayla ifade edilmiştir: "Falan'ın dilediği kimseye izin verdim". Burada izin muayyen veya gayr-ı muayyen bir kimsenin arzusuna bağlı kılınmaktadır. Görüldüğü gibi, izin verilen şahıs belli değildir. Bu sebeple bunun da bâtıl olacağına hükmedilmiş, bunun "Halktan birine izin

verdim" demekten farksız olduğu belirtilmiştir. Böyle hükmeden el-Kadı Ebu't-Tayyib vekâletin tâlîk edilemeyeceği prensibine dayanmıştır.

Ancak Ebu Ya'lâ İbnu'l-Ferra el-Hanbelî ile Ebu'l-Fazl Muhammed İbnu Ubeydullah İbni Umrus el-Mâlikî gibi bazıları, "arzusuna bağlı kılınan zât, arzusunu izhâr edince cehâletin ortadan kalkacağını" ileri sürerek bu tarzın sahîh olacağını söylemiştir. Bu düşüncede olanlar kendilerine sünnetten delîl de gösterirler: Hz. Peygamber efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Mûta gazvesine Zeyd İbnu Hârise'yi komutan tayin edince: *"Şayet Zeyd öldürülürse Cafer, Cafer de öldürülürse İbnu Ravâha komutan olacak"* diye tenbihlemiş idi.

Şeyh'in "İcâzeti arzu eden herkese izin verdim" demesi de batıl bir tarz ise "Benden icâzet isteyen herkese izin verdim" şeklindeki bir icâzetin câiz olacağı kabul edilmiştir. Zira burada icâzeti başkasının arzusuna tâlik mânâsı yoktur, çünkü her icâzetin gereği zâten, rivâyeti, mücâzün leh'in arzusuna bırakmadır.

Keza: "Falan kimse falan şeyi benden rivayeti arzu ederse kendisine izin verdim" veya "Sen arzu edersen, sana icâzet verdim" denmesi halinde mücâz (izin verilen rivâyet) belirlenmiş, tâlik işi de belli bir şahsın arzusuna yapıldığı için böyle bir icâzetin câiz olduğu söylenmiştir.

6- Ma'dum'a yâni henüz mevcut olmayana icâzet. Bu şöyle ifade edilmiş olabilir: "Falanın doğacak çocuğuna izin verdim". Bu tarzın sıhhati hususunda müteahhirîn ihtilâf etmiştir. Şaz olarak cevaz veren olmuş ise de sahîh olan bâtıl olduğudur.

Ancak ma'dum mevcûda atfedilir ve: "Falana ve nesli devam ettikçe evlad ve soyuna izin verdim" şeklinde olursa caiz olacağını daha çok kabûl edenler çıkmıştır. Bunlar kendilerine, Ebu Dâvud'un kendisinden icâzet

isteyen bir kimseye: "Sana da, doğacak çocuklarına da izin verdim" sözünü de delîl olarak gösterirler. Ancak bunun mübâlağa maksadıyla söylenmiş olacağına dikkat çekilmiştir.

7- Şeyhin, henüz tahammül etmemiş olmakla beraber ilerde tahammül edeceği merviyyata verdiği rivâyet iznidir. Kadı İyaz: "Ben bunu tenkîd edeni görmedim, üstelik müteahhirinden buna başvuran da gördüm" der ve Kurtuba kadısı Ebu'l-Velîd'in bunu yasakladığını anlatır, kendisi de bunun uygun bir icâzet olmadığını söyler. Nevevî de: "Doğru olan bu icazetin caiz olmamasıdır" der.

Ancak, şeyh: "Nazarında benden olduğu sabit olan ve alacak olan bütün rivâyetlerim için sana izin verdim" diyecek olsa bu icâzetin sahîh olduğu, Dârâkutnî ve başkalarının da yaptığı, Tedrîb'te belirtilir.

8- İcâzetü'l-Mücâz'dır. Yani icâzetle tahammül olunmuş rivâyete verilen izindir. "Bana izin verilmiş olan bütün rivayet için sana izin verdim" demesi veya "Rivayet etmem için bana icâzet verilmiş olsa bütün rivâyet için sana izin verdim" demesi ile verilen izindir.

Bu çeşit icâzetin caiz olmayacağına dair Hâfız Ebu'l Berekât el-Enmârî telifde bile bulunmuştur. Ancak, çoğunluk itibariyle cevazına hükmedilmiştir.[3]

Dikkat: Bulkînî'nin de açıkladığı üzere icazetin tahakkuku için, kendisine icâzet verilen kimsenin (mücâzün-leh) icazeti kabul etmesi şart değildir. Keza icazeti verdikten sonra şeyh'in bundan vazgeçmesi icâzeti iptal etmez.

Âlimler: "Mücîzin, izin vermediği şeyi bilmesi, mücâzun leh'in ilim ehlinden olması müstahsendir" demiştir. Başta İmam Mâlik, bir kısmı ise bunu şart koşmuştur. İbnu Abdilberr: "Sahîh olan şudur ki "İzin verilen

kimse, nisbet edilmesi müşkil olmayan belli bir sanatta mâhir olmalıdır" der.[4]

Ğayr-i mümeyyiz çocuk, deli, kâfir, fasık ve bid'atçıya verilen icâzet ise ihtilaflıdır.

İcazet, hocanın bizzat okuttuğu talebesine, okuttuklarını rivâyete izin vermesi anlamında gerçekten Müslümanlara has bir usûldür. [5]

---

[1] Oldukça detay ihtiva eden icazetin bütün çeşitleri hakkında bilgi için A. Naim, Tecrid Tercemesi 1, 421-423; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 57-58

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/56-58.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/58-61.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/61.

[5] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87.

4- Münâvele (Elden Verme):

Hocanın, kendisinden nakil ve rivâyet etmesi için öğrencisine bir kitap ya da yazılı bir metin vermesine münavele denilir. Eğer hoca, kitabı verirken "Bunu sana temlik ediyor" veya "İstinsah için emanet ediyor ve rivâyet etmene de izin veriyorum" derse, buna icâzetli münavele (icazete makrun münavele) ismi verilir ve geçerli bir yoldur. Bunun için “Haddesena fulanun münaveleten ve icazeten” ifadesi kullanılır. Yok eğer hoca, öğrencisine "Benim işittiğim hadisler bunlardır" diyerek icâzetten söz etmeden bir kitap teslim ederse bu, "icâzetsiz münavele (mücerred münavele)"dir ve bu yolla elde edilen hadislerin rivâyet edilmesi câiz değildir. [1]

Usûl uleması, her prensibe sünnetten bir örnek bulma gayretini bunda da göstererek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Bedir Savaşı'ndan önce Batn-ı Nahl denen mevkiye gönderdiği seriyyenin (askerî birlik) komutanı Abdullah İbnu Cahş (radıyallahu anh)'a verdiği mektubu zikretmişlerdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mektubu verirken iki gün sonra açmasını ve içinde yazmış olduğu emirlere göre hareket etmesini söyler. Resûlullah'ın sünnetinde bunun benzeri başka vak'a da var.

Münâvele iki çeşittir:

1- İcâzet'e makrûn münâvele,

2- İcâzetten mücerred münâvele.

İcâzete makrûn münâvele, icâzet çeşitlerinin en a'lâsıdır. Şu şekilde olur: Şeyh, mesmu'âtını hâvi "asl"ını veya onunla mukabele edilmiş "fer"i[2] tâlibe verir ve şöyle der: "Bu benim mesmu'atım'dır" veya: "falancadan yazdığım rivayetimdir bunu rivâyet et! - veya: "Bunun benden rivâyeti hususunda sana izin verdim". Sonra da bu "asl"ı onun yanında temliken

veya istinsâh etmesi için bırakır. Temliken vermediği takdirde bilâhare Şeyh'e "asl"ı iâde edeceği tabiîdir.

Bunun bir başka sûreti şöyle cereyan eder: Tâlib, şeyhten işittiklerini yazmış bulunduğu nüshayı, kendi rivâyetlerine uygunluğunu kontrol ettirmek üzere Şeyh'e verir. Şeyh bunu gözden geçirerek kontrol eder ve tekrar tâlibe iâde eder ve: "Bu benim hadislerimdir..." veya "...Rivâyetimdir, bunu benden rivâyet et!" veya "...Bunun rivâyet edilmesi hususunda sana izin verdim" der.

Bu tarza birçok hadîs âlimi, münâvele değil arz demiştir. Daha önce de geçtiği üzere Şeyh'e okuma tarzına da arz denmiş idi. Bu sebeple ikisini tefrîk etmek için buna arzı'l-münâvele, ötekisine de arzı'l-kırâa denmiştir.

Bu münâvele, kuvvet yönüyle, bazı muhaddislere göre, semâ gibidir: Zührî, Rebî'a, Yahya İbnu Sa'îd el-Ensârî, Mücâhid, Şa'bî, Alkame, İbrahim, Ebu'l-Âliye, Ebu'z-Zübeyr, Ebu'l-Mütevekkil, İmam Mâlik, İbnu Vehb, İbnu'l-Kâsım vs. gibi. Ancak, sahîh görüş'e göre, münâvele semâ'dan da, kırâat'dan da düşüktür: Sevrî, Evza'î, İbnu'l-Mubârek, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Büveytî, Müzenî, Ahmed, İshâk, Yahyâ İbnu Yahya bu ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.

İcâzete makrun münâvele'nin bir başka şekli şudur: şeyh, mesmuâtını hâvi kitabı tâlib'e verir ve rivayetine müsaade eder, sonra şeyh derhal geri alır. Bu münâvele mertebece öncekinden düşüktür. Tâlib, bilâhare bu kitabı, veya bununla mukâbelesi yapılmış ve uygunluğu kesinlik kazanmış bir fer'ini ele geçirebildiği takdirde rivayeti câizdir. Ancak, Tâlib bunu, şartına uygun şekilde rivâyet etse de, bunun değeri, herhangi bir kitabın icâzet-i mücerrede ile rivâyetinde elde edeceği mertebeden daha üstün bir mertebeye ulaşamaz.

İcâzete makrun münavele'nin bir başka şekli şöyledir: Tâlib, şeyhe bir kitap getirip verir ve şöyle der: "Şu kitap senin maneviyatındır. Muhtevâsını münâvele ile bana ver ve rivâyetine müsâade et". Şeyh, tâlibe olan itimadına binâen, muhtevayı kontrol etmeden tâlibe kendi adına rivayet izni verir. Bu tarzda, tâlib bilinen sika birisi ise ve şeyh onun bu vasfı sebebiyle böyle davranmışsa hem münâvele, hem de icâzet sahîhtir. Aksi durumda, yani tâlib ihbârına itimad edilmez birisi ise münâvale de icâzet de batıldır.

İcâzetten mücerred münâvele'ye gelince, bu, şeyhin, tâlibe rivâyete iznini ifade eden bir tâbir kullanmaksızın: "Bu benim sema'ımdır" veya "Bu, benim hadisimdendir" diyerek kitabı sunmasıdır. Fukahâ ve usulcülerin sahîh olan kavline göre bundan rivâyet câiz olmaz. Üstelik bunlar, câiz olduğunu söyleyen muhaddisleri ayıpladılar da. Esasen muhaddislerin de hepsi değil bir kısmı câiz görmüştür. Fahreddin-i Râzi bu meselede daha açık sözlüdür. Ona göre bir şeyh'in kitabını rivâyet için ne izin ne de münâvele şarttır. Bir muhaddisin bir kitabı göstererek: "Bu benim falan şeyhten sema'ımdır" demesi kâfidir. Bu sözü işiten bir kimse o kitabı ondan rivayet edebilir. "Zira, der, bu işâret izin ifâde etmekten uzak değildir."

İcâzet ve münâvele ile tahammül edilen hadisleri edâ ederken kullanılması gereken görüşler ileri sürmüş, sema için kullanılan Ahberenâ ve haddesenâ tabirlerinin mutlak şekilde münâvele için de kullanılabileceğini söyleyenler bile olmuştur (Zührî ve Mâlik gibi). Ancak, cumhur, münâveleyi tasrîh eden bir kayıtla ihbar ve tahdîs sigalarının kullanılabileceğini kabul etmiştir. Büyük ekseriyetiyle tatbîkat da öyle olagelmiştir. İcâzeten, münâveleten tabirleri en ziyade kullanılan kayıtlardır:(haddesena icâzeten) Bize icâzet yoluyla rivayet etti.

(haddesena münâveleten) Bize münâvele yoluyla rivayet etti.

(Ahberenâ icâzeten) Bize icâzet yoluyla rivayet etti.

(Ahberenâ münâveleten ve icâzeten) Bize icâzete makrun münâvele yoluyla haber verdi ki...

Ahberenâ münâveleten ve iznen.

Ahberenâ münâveleten fi iznihî.

Ahberenâ münâveleten fî-mâ ezine lî fîhi: İcazete makrun münavele ile bana haber verdi ki...

Haddesenâ münâveleten fî-mâ etlaka lî rivâyetehu.

Münâvele yoluyla rivâyet etti ve kendisinden rivâyet etmeme izin verdi.[3]

Not:

***** Ahberenâ ve haddesenâ tabirlerinin mutlak şekilde münavele için kullanılması uygun görülmemiştir. Hatta Ahberenâ mukayyed olarak kullanmayı uygun görmeyenler de var. Onlara göre Ahberenâ sadece semâ'ya has olmalıdır.

***** Müteahhirîn'den bazıları münâvele için Enbeenâ ıstılahlaştırmışlardır. Mütekaddimîn nazarında ise Enbeenâ ile Ahberenâ arasında fark yoktur.

***** Müteahhirînden bazıları lafzan vâkî olan icâzet için (Ahberenâ muşâfihetun, şafihenî) yazılı olan icâzette ise (Ketebe ileyye, enbeena kitabeten, enbeena fi kitabetin) tabirlerini kullanmışlardır.[4]

---

[1] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 59

[2] Asl: Şeyhin elinde bulunan nüsha. Fer': Tâlibin elindeki nüsha. Tâlib, fer'ini şeyhin asl'ından istinsâh etmiştir. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/61-64.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/64.

5- Kitabet (Mükatebe-Yazışma):

Hocanın huzurunda bulunan veya bulunmayan bir öğrencisi için kendi eliyle bir veya birkaç hadis yazıp veya yazdırıp vermesi veya göstermesine kitabet denilmektedir. Bu, şeyhin mesmu'âtını tamamen ya da kısmen yazıp veya yazdırarak hazır veya gâib birisine göndermesidir.

Mukatebe de denilen bu usûl, münavelede olduğu gibi, ya icâzetle birlikte tatbik olunur, ya da icâzetsiz olur. [1]

İcâzete makrun olana şöyle yazar: (Eceztuke ma ketebtu leke) "Sana yazdığımı rivayete sana icazet verdim" veya: (Eceztuke ma ketebtu ileyke) veya (Eceztuke ma ketebtu bihi ileyke) bunlar gibi icâzeti ifade eden başka tabirler. Bu tabirler kuvvet ve sıhhat yönüyle münâvele-i makrûne'ye denktir.

İcâzetten mücerred kitabet'e gelince, bunun sıhhati hususunda ihtilâf edilmiştir. Alimlerden bir kısmı bunun caiz olmadığını beyân etmişse de asl olan câiz olmasıdır. Eyyûb Sahtiyânî, Mansûr İbnu Mü'temir, Leys İbnu Sa'd... gibi. Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'den bir çokları cevazına kâildirler. Onlardaki tatbikattan başka, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de valilerine gönderdiği ahkâm tebliğ eden mektuplar da bunun cevâzına delil olmaktadır.

İcâzetten mücerred kitabetle ilgili sîgalar şöyledir: (ahbaranâ fülânun mükâtebeten)= Falan bana yazarak bildirdi veya (ahbaranâ fülânun kitâbeten kâle) veya (Ketebe ileyye fülânun kâle haddesenâ)

Bütün bu sîgalar icâzet manasını ihsan ettiği için mevsul addedilmiştir.

Burada da mutlak şekilde Ahberenâ denebileceğini söyleyenler olmuş ise de, aslolan kitabeti belirtecek bir kaydın konmasıdır.[2]

---

[1] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/87.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/64-65.
Haddesena ile ahberana'yı eşit saymayanlar Muhammed b. El-Hüseyin'in şu sözlerini naklederler: O demiş ki: Biri kölesine "Fülan şeyi bana ihbar edersen hürsün" dese; köle de o dilediği haberi ona yazsa azad olur. Lakin "Fülan şeyi bana tahdis eder yani söylersen hürsün" demiş olsa da köle o haberi ona yazsa azad olmaz. Haddesena ile ahberana arasındaki ince fark işte budur. (Bk. Tecrid Tercemesi: 1/442.) İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 59

6- İ'lamu'ş-Şeyh (Bildirme):

Hocanın, öğrencisine -icâzetten söz etmeksizin veya rivayetine izin vermeksizin- belli bir hadis veya hadis kitabı hakkında sadece, "Bu hadis -veya kitap- benim mesmuâtımdır, benim duyduğumdur, benim rivayetim işte budur." vb. sözlerle açıklamada bulunmasına i'lam denilir. Burada sadece bildirim vardır. Bu yolla alınan hadislerin rivâyetini muhaddislerden, fukahâ ve usulcülerden çokları kabul ederken bazıları da bunun câiz olmadığını söylerler. İbnu Cüreyc, İbnu's-Sabbâğ eş-Şâfiî, Ebu'l-Abbâs el-Ğamrî gibi Zâhiriye'den bazıları da: "Şeyh şâyet: "Bunlar benim merviyatımdır, sakın rivâyet etmiyesin" diyecek olsa bile yine de rivayet etmesi caizdir" demiştir, çünkü hoca zaten o hadisi tahdis etmiş oluyor, ondan rucuuna itibar edilmez" demektedirler. Ancak bu durumda, sahih olan, rivayetin caiz olmayacağıdır. Ne var ki, senedce sahihse onunla amel gerekir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/65; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 59; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/88.

7- Vasiyye (Vasiyet):

Ölmek veya seyahata çıkmak üzere olan hocanın, rivâyet izninden söz etmeksizin, rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden kitap veya cüz'ü öğrencilerinden birine vasiyyet ederek bırakmasına denilir. Bu bırakışta zımnî bir rivayet izni vardır diyerek bu yolla elde edilen hadislerin rivâyetini câiz görenler bulunmakla birlikte, çokları bunu kabul etmezler. [1]

Seleften -İbnu Sîrin, Ebu Kitâbe gibi bazıları musâ-leh'in (kendisine vasiyet edilen kimse), kendisine vasiyet edilen bu kitaptaki hadisleri rivayet edebileceğini söylemiştir. İbnu's-Salâh bunu "gerçekten oldukça uzak bir te'vîl" olarak tavsîf eder. İbnu Ebi'd-Dem (642/1244) İbnu's-Salâh'a karşı çıkarak "Vasiyye mertebece vicâdeden hilafsız daha üstün bir tahammül yoludur. Şâfiî başta, bir çokları nezdinde ma'mulün bîh (amel olunan, tatbik edilen) bir hadis tahammül metodudur" der. Bu görüş esastır. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 59; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/88.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/65.

8- Vicâde (Bulmak):

Vicâdet, lügat olarak bulmak demektir. Istılah olarak, bir kimsenin, bir muhaddis veya bir şeyhin hattıyla yazılmış bir kitabı veya bazı hadisleri ele geçirmesi demektir. Hadisçiler bunu semâ', icâzet ve münavele söz konusu olmadığı halde bir kitaptan hadis almayı ifade için kullanılır. Kitabın müellifi ile bulan (vacid) muasarat (aynı asırda yaşamış olup olmamaları), sema, icazet gibi herhangi bir hoca talebe ilişkinin bulunmaması neticeyi değiştirmez. Bulduğu hadisleri vacid'in sema veya icazete delalet eden lafızlarla rivayet etmesi caiz değildir. Bu halde hadisleri ele geçiren kimse rivâyet ederken "vecedtü (veya kara'tu) bihatti fülân" ondan sonra sened ve metni kaydeder. (...nın el yazısı ile yazılmış olarak buldum ki..) diyerek durumu açıklaması gerekmektedir. Nevevî bu tarz sîgalara gerek eskilerin ve gerekse yenilerin kitaplarında sıkça rastlandığını ifâde eder. Bu tür ifadelere Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rastlanılmaktadır. Abdullah b. Ahmed "Babamın kitabında el yazısıyla şunu buldum .." diye bazı hadisleri nakletmektedir. Müslim'de de bu yolla gelen üç hadis bulunmaktadır. Vicâde, geçerli hadis öğrenimi ve öğretimi yollarından biridir. Bugün hadis kitaplarından yapılan nakillerin hepsi bir çeşit vicâdedir.

Hadis öğrenim ve öğretim yolları, klasik usûller gibi görünse de, hadis öğrenimi ve rivâyet açısından gösterilen tarihî dikkatin delilleri olarak değerlendirilmelidir.[1]

Vicâdet aslında munkatı gruba girer. Ancak (vecedtü bi-hattı fülânin) sözünden dolayı ittisal şaibesi de mevcuttur. Bazıları mütesâhil (gevşek) davranarak: (An fulânin kale) şeklinde bir sîga kullanıp vicâde yoluyla tahammülü hatırlatmaktan uzaklaşmıştır. Tabiîki buna cevaz verilmez.

Vicade yoluyla tahammülün sıhhati bulunan rivayetin sahibine nisbetindeki doğruluğa bağlıdır. Bulan kimse aradaki mutâbakatı sağlıklı şekilde sağlayabilirse cezm ifâde eden tâbirler kullanır: (kara'tu bi-hattı fülânin an fulânin) veya (Mâ vecedtuhu bi-hattı fülânin)

Şayet yazının musannıfa (veya raviye) ait olduğunda kesin kanaate varamamışsa "Falancanın şöyle şöyle söylediği bana ulaştı.." Falanın hattıyla olduğunu falanın bana haber verdiği yahut zannettiğim yahut kâtibinin fülanın dediği bir kitapta okudum."

Yahut "Fülanın yazısı olduğu söylenen yahut Fülanın tasnîfi olduğu söylenen bir kitapta..." vs.

Vâcid'in (bulan'ın) bulduğu hadis musannıfın hattıyla değilse (Zekera fülânun) veya (Kale fülânun) veya (Ahberenâ fülânun) diyerek hadisin senedini sevkeder. Bu tarzda rivayet edilen hadisler ittisal şâibesi olmayan munkatı hadistir.

Vicâdetin icazete makrun olduğu da vâkidir. Bu durumda şu sîga kullanılır: "Falan hadisi falancanın hattıyla buldum, o da bana rivayet etmem için izin verdi."

Vâcid, bulunan nüshayı aslıyla, bizzat veya güvenilir biri vasıtasıyla mukabele ederek sıhhatinden emîn olmadan (Kale fülânun) gibi cezm ifade eden bir sevk sigası kullanmamalıdır.

Tedrîbu'r-Râvi'de Nevevî ve Suyutî Hazretleri, kendi devirlerindeki insanların, bulunan nüshaların sıhhat durumunu ciddi bir tahkike tâbi tutmadan aşırı bir müsâmaha ve gevşeklikle hareket ederek onlardan cezm sîgasıyla (Kale fülânun) veya (Zekera fülânun) diyerek hadis rivayet ettiklerini kaydederler. Bu işi yapan kimsenin âlim, mutkin ve metinde vaki

olacak değişme ve sakatlıkları yakalayabilecek güçte biri olması halinde böyle davranmanın caiz olacağını da belirtirler.[2]

---

[1] İsmail Lütfü Çakan, Ana Hatlarıyla Hadis, İstanbul, 1983, s. 171-177; Subhi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, trc M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981 s. 70-84; Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Mukaddimesi, Ankara 1984, s. 399-449; İbnü's-Salah, Ulumu'l-Hadis, thk. Nurettin Itr, Beyrut 1981, s. 114-157; Suyuti, Tedribu'r-Ravî, thk. Abdulvehhab Abdullatif, Medine-i Münevvere 1972,1, s.l-59; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 59; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/88; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/66.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/66-67.

Vicadet'le Amel:

Vicâdet yoluyla elde edilen hadislerle amel edilebilir mi? sorusu bahsimizin mühim bir meselesini teşkil eder. Çünkü, günümüzde bile, zaman zaman ismi bilindiği halde kütüphanelerde mevcud tek nüshasına rastlanmayan kitaplardan bazılarının kısmen veya tamamen ortaya çıktığına, bulunduğuna şâhit olmaktayız. Acaba bu kitapların muhtevasıyla amel edilebilir mi?

Bu soruya Nevevî ve Suyûtî'nin müşterek eserleri olan Tedrîb'de şu cevap verilir:

Vicâde ile amel konusunda, Mâlikî muhaddislerin çoğunluğundan ve başkalarından caiz olmayacağı rivayet edilmiştir. Şâfiî ve ashâbının meseleye eğilenlerinden, cevazına dair rivayet gelmiştir. Hatta Şafii mezhebine mensup muhakkiklerden bazıları daha ileri giderek, bulunana güven hâsıl olduğu takdirde amelin vacib olduğunu söylemişlerdir."

Nevevî, "Bu zamanda geçerli olabilecek görüş de budur" der.

Tahkik sonucu güvene ulaşılan bulunmuş kitaplarla amel meselesinde, Şafiîler gibi düşünen İbnu's-Salâh şöyle makul bir gerekçe de söyler: "Bu meselede amel, sadece rivâyet yoluyla gelen hadislere bağlı kalsa, menkulle amel kapısı kendiliğinden kapanır. Çünkü bunun gerçekleşmesi için koşulan şartların tahakkuku zordur."

İmâmü'd-Dîn İbnu Kesir, tefsîrinin baş kısımlarında, Vicâde ile amel edilmesi gereğine Sünnet'ten bir delil kaydeder. Hadis'te Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'a (radıyallahu anhüm) sorar:

- *Kimlerin imanı Allah'ı (celle şânuhu) daha çok memnun kılar?*

- Melâikelerin....

- *Onlar Rablerinin nezdinde bulunsunlar da inanmasınlar bu olacak şey değil!.*

- Peygamberlerin!

- *Onlar vahiy getirsinler de inanmamış olsunlar mümkün mü?*

- Öyleyse bizlerin imanı!...

- *Ben aranızda olduğum halde nasıl inanmazsınız, olacak şey mi?*

- Öyleyse onlar kimlerdir, Ey Allah'ın Resulü?

- *Onlar, o kimselerdir ki, sizlerden sonra gelirler, bir takım kitaplar (suhuf) bulurlar ve o kitaplarda mevcut olanlara inanırlar!".*[1]

Dikkat: Vicâde yoluyla elde edilen kitaptan rivâyetle, mevcut, mevsûk ve meşhur kitaplardan rivâyet karıştırılmamalıdır. Bazı muhaddisler bir hadisle amel için behemehal sema yoluyla (yani rivayetle) elde etmek gerekir demiş ise de fukahanın tamamı şu görüşte ittifak etmiştir: "Hadîsle amel, onun sema yoluyla alınmasına mütevakkıf değildir. Bilakis, nüsha nazarında sahîh ise, dinleyerek almamış bile olsa, onunla amel sahîhtir" Ebu İshâk el-Isferâyînî, mûtemed kitaplardan -musannıfına kadar ittisâl şartı olmadan-hadîs naklinin cevâzına dâir ulemanın icma ettiğini belirtmiştir. Bu icma, hadis kadar fıkıh kitaplarına da şâmildir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/67-68.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/68.

Mükaşefe Ve Rüya:

Hadis almanın muhaddislerce kabul edilen ve usul kitaplarında âdab ve şartları belirtilen hadis alma yolları yukarıda açıklanan 8 yoldan biri ile olur. Bunlar dışında başka bir yol bilinmez. Bazı kitaplarda rastlanan mükâşefe ve rüya yoluyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den telakki edildiği söylenen sözlere hadis denemez, onların, dini hiçbir değeri yoktur. Rüyayı sâdıka hak ise de, sika bir kimse rüyasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bazı sözler öğrenmiş olsa da buna hadis denemez. Rüya sadece gören kimse için bir kıymet taşır. Halbuki hadis kıyamete kadar, herkes için din ortaya koyar. Bunun yolu da objektif şartlara göre, belli kaidelere göre her zaman kontrolü tahkiki mümkün olan rivayetten geçer. Bunun aksini söyleyen, sübjektiviteyi esas alan tek bir sünnî muhaddis çıkmamıştır.[1]

Burada özetle ele alınan hadis tahammül yolları, bazıları diğer bazılarına nisbetle daha çok itiraza uğramış olsa bile, hadisçiler arasında az veya çok tatbik alanı bulmuştur. Bu yollardan herhangi biri, hadisçilerin çoğunluğu tarafından zayıf sayılmış ise, bu yolla nakledilen hadislerin de zayıflığına hükmedilmiş; yolun sıhhatine inananlar ise, hadisleri de sahih kabul etmişlerdir. Bununla beraber, semâ', arz veya kırâat gibi tahammül yolları, herhangi bir ihtilaf söz konusu olmaksızın en üstün hadis alma usûlleri olarak kabul görmüş ve hadisçiler, sırf bu yollarla hadis alabilmek için rıhle fi talebi'l-hadis adı altında uzun ve meşakatli seyahatleri göze almakta tereddüt görmemişlerdir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/68.

[2] Talat Koçyigit, a.g.e., s. 419; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/88.

B) Rivayet Lafızları:

1. Alfabetik Liste:

Sema'a Delalet Edenler:

Kıraat (Arz)'a Delalet Edenler:

İcazet'e Delalet Edenler:

Münavele'ye Delalet Edenler:

Kitabet'e Delalet Edenler:

İ'lam'a Delalet Edenler:

Vicade'ye Delalet Edenler:

---

2. Rivayet Lafızlarının Önemi:

Böylesine detaylı lafızlar kullanmanın artık devri geçmiştir gibi düşünecekler olabilir. Oysa bilindiği gibi bu lafızlar makbul ve merdud hadisleri ayırdedebilmek için vazgeçilmez vasıtalardır.

Ravi, naklettiği bilgiyi hangi öğrenim (tahammül) yoluyla aldığını söylemiş olur, biz de onun doğru olup olmadığına kanaat getiririz.

Öte yandan ravi mesela icazet yoluyla aldığı bir bilgiyi sema' yoluyla almış gibi haddesena veya ahberena diye nakledecek olsa müdellis sayılır. Hatta bazı usulcüler böyle bir raviyi yalancılıkla itham ederler. Mesela Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkandi, Muhammed b. Nasr el-Mervezi'den yaptığı bir çok rivayetinde böyle davranmış ve müdellis sayılmıştır.

Yine İshakb. Raşid el-Cezeri de vicade yoluyla aldığı hadisler için haddesena terimi kullanıldığı için müdellistir.[1]

---

[1] Bk. Kadı İyad, el-İlma': 119; Itr, Menhec: 226; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 63-64.

C) Hadis Öğretimi Usulleri:

Hadisçilere göre hadis takririnde üç usul vardır.

---

1) Okuyup Geçme Usulü:

Hocanın lugat, hüküm ve rical yönlerine eğilmeksizin hadisleri okuyup geçmesi demektir.

Bu usul, konunun mütehassısları için geçerlidir. Mütehassısların hadisi hocadan işitmiş olmalarını sağlar. Açıklamalar ise, şerhlere havale edilmiş olur. Aslında bu hadisi iyi anlamanın yolu şerh ve haşiyelerin iyice tetkikidir. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 64.

2) Açıklanması Gerekli Noktaları Açıklama Usulü:

Bu, bir hadisi okuduktan sonra o hadiste geçen garib kelimeleri, çözümlü zor terkipleri, terimleri, senedde görülen yeni isimleri ve o hadisle sabit olan fıkhi hükümleri yeteri kadar açıklama sonra başka bir hadise geçme usulüdür.

Bu usul, hadis öğrenmeye yeni başlamış ve devam etmekte olanlar içindir. Öğrenciler bu yolla, hadisi anlama imkan bulmuş ve tetkike dayalı bir istifade temin etmiş olurlar. Gerektikçe de hadis şerhlerine başvurarak karşılaşacakları müşkilleri çözerler. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 64.

3) Uzun Uzun Açıklama Usulü:

Bu, lehte ve aleyhteki bütün görüşleri, her kelime ve terkibi şiirden şahidler getirerek, müteradiflerini zikrederek, türetilişini, kullanım yer ve manalarını belirtmek; ricalin hallerini, kabile ve yaşayışlarını açıklamak, o hadisle sabit olan hükümlerden hareketle bir takım hükümler çıkarmaya çalışmak, uzaktan yakından bir alaka kurup hoşa gidecek kıssalar , garib hikayeler anlatmak usulüdür.

Bu usul, kendilerinin ilim ve fazilet sahibi olduğunu herkese göstermek isteyen kıssacıların başvurduğu bir usuldür.[1]

---

[1] Bk. Kasımi, Kavaidu't-tahdis: 221-222; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 64-65.

3- RİVAYETİN SIFATI:

Rivayetin sıfatı ifadesiyle, hadislerin kelimesi kelimesine aynen mi yoksa mana ile mi rivayet edilmiş olduğunu kasdetmekteyiz. Bilindiği gibi hadisler, hadis kitaplarımıza geçinceye kadar iki şekilde rivayet edilegelmişlerdir:

Lafzan.

Ma’nen.

Şimdi bu konuyu tetkik edeceğiz.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 65.

A) Lafzan (Kelimesi Kelimesine Aynen) Rivayet:

Dinin, kitaptan sonraki ikinci kaynağı sünnet olduğu için, sünnetin yazılı vesikaları demek olan hadislerin, Hz. Peygamber’den duyulduğu gibi aynen yani lafzan rivayet edilmeleri asıldır. Zira bizzat Hz. Peygamber *“Bizden bir hadis belleyip de bellediği gibi başkalarına ulaştıranın Allah yüzünü ağartsın.”*[1] buyurmuştur. Bu, tabiatıyla ve öncelikle hadislerin lafzan rivayet edilmesini teşviktir. Hatta yine Hz. Peygamber, öğrettiği bir duadaki nebi kelimesi yerine resul kelimesini kullanan el-Bera b. Azib’i uyarmış ve nebi demesi gerektiğini belirtmiştir.[2]

Hadisleri ilk rivayet eden nesil olan sahabe, Hz. Peygamber’den görüp işittiklerini rivayet ederken bunların sorumluluğunun bilinci içindeydiler. Bu yüzden hadisleri lafızlarını değiştirmemeye dikkat ederek rivayet ediyorlardı. Büyük bir kısmı bir hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nasıl işitilmişse aynen rivayet edilmesinin şart olduğu görüşünde idi. Nitekim Abdullah b. Ömer, *“Münafığın meseli, iki koyun sürüsü arasında (kalan şaşkın) koyunun meseli gibidir.”* hadisini manayı bozmayan bir kelime değişikliğiyle “kemeseli’ş-şati’r-rabidati” şeklinde rivayet eden birini azarlamış ve şunları söylemiştir: “Yazıklar olsun sana! Allah Rasulü’ne yalan isnad etme.”

Aynı sahabi İslam’ın beş şartını sıralayarak sayan birine Ramazan orucunu beşinci şart olarak sona almasını söylemiş ve Hz. Peygamber’in ağzından nasıl işittiyse öyle rivayet etmesini ihtar etmiştir.

Bu misaller gösterir ki sahabeden bir kısmı hadislerin lafzan rivayet edilmesini şart koşmuşlardır.

Sahabeden sonra gelen tabiun ve tebeu't-tabiin'in devirlerinde de hadislerin, lafzen yani Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitildiği şekilde rivayet edilmesi gerektiğinde birçok hadisçiler ittifak etmişlerdir.

Öte yandan Hz. Peygamber Araplar arasında en fasih konuşan kimse idi. Onun bu özelliği hadislerin lafzen rivayetini şart kılar; çünkü manen rivayette mana bozulabilir. Hadislerin edebi güzelliği kısa cümlelerle çok geniş manalar ifade etme özelliği kaybolabilir. Her ne kadar bir talebe ile şeyhi arasında rivayet edilen bir hadisin mana değişikliği farkedilmezse de aynı şey birkaç kere tekrar edilince hadiste mana farkları meydana gelebilir.

Demek oluyor ki hadislerin lafzen rivayet edilmesinin şart olduğu görüşünde olanlar onların değişmeden rivayet edilmesini isteyenlerdir. [3]

---

[1] Tirmizi, İlim: 7; Ebu Davud, İlim: 10; İbn Mace, Mukaddime: 18; Darimi, Mukaddime: 24; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/183; İbn Hibban, Sahih: 1/225-226.

[2] Buhari, Vudu: 75; Deavat: 6, 7, 9; Müslim, Zikir: 56; Tirmizi, Dua: 16; İbn Mace, Dua, 15; Darimi, İsti'zan: 51; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/285, 290, 292, 296, 299, 300, 302; hadisin değrlendirilmesi için bk. Hatib, kifaye: 203.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 73-74.

B) Ma’nen Rivayet:

Ancak aralarında dört mezhep imamının da bulunduğu ulema çoğunluğu, dil ve edebiyat bilgisi yerinde olan kişilerin, belli şartlar altında hadisleri mana ile rivayet etmelerinin caiz olduğu görüşündedirler.

Mana ile hadis rivayetine karşı çıkanların delilleri olduğu gibi cevaz verenlerin de gayet ikna edici delilleri bulunmaktadır.[1] Meselenin prensip olarak tartışılması bir yana, bir de vakıa vardır ki, hadislerin büyük çoğunluğu mana ile rivayet edilmiştir. Lafzan rivayet edilmiş hadis sayısı, manen rivayet edilmişlere göre oldukça azdır.

Fevkalade hassas ve titiz davrandıkları tarihen sabit olan sahabilerin ve onları takibeden nesillerin, hadisleri kelimesi kelimesine aynen kayd ve zabtedip öylece nakletmiş olmaları ideal olmakla beraber, gerek hadislerin fazlalığı, gerekse beşeri ve tabii şartlar dolayısıyla bunun herkes için her zaman mümkün olmadığı ve olmayacağı da bir başka tabiiliktir.

Öte yandan hadislerin lafzan rivayetlerini şart koşmanın, bu işi fevkalade zorlaştıracağı da açıktır. Oysa, çoğu kere önemli olan manalardır, lafızlar değildir.[2]

Hz. Peygamber kendisine müracaat edip hadisleri ezberledikleri halde bir zaman sonra aynı lafızlarla hatırlamakta güçlük çektiklerini söyleyen sahabilere; *“Haramı helal, helali haram kılacak şekilde manayı bozmadığınız sürece hadisi değişik lafızlarla (ma’nen) rivayet etmenizde bir sakınca yoktur.”* buyurmuş[3] rivayeti “lafzi” olma mecburiyetinden çıkarıp “ma’nanın bozulmaması” kaydına bağlamıştır. Hz. Ali, İbn Abbas, Enes b. Malik, Ebu’d-Derda, Vasıla b. Eska ve Ebu Hureyre gibi sahabiler, el-Hasen el-Basri, eş-Şa’bi, Amr b. Dinar, İbrahim en-Nehai, Mücahid ve İkrime gibi

tabiiler ve daha başka bir çok alim ma’nen hadis rivayetine ruhsat vermişlerdir. Hatta Yahya b. Said el-Kattan’a mesele sorulunca; “Dünyada Allah’ın kitabından daha yüce hiçbir şey yoktur. Onda bile yedi kıraata müsaade olunmuştur. Binaenaleyh işi zorlaştırmayın” cevabını vermiş ma’nen rivayeti savunmuştur.

Ayrıca, mana ile hadis rivayetini caiz görenler bu görüşlerine delil olarak arab olmayanlar için dini kendi lisanlarıyla açıklamanın ittifakla caiz olmasını gösterirler ve “başka dillerle şerh mümkün olunca aynı mananın arapça ile ifadesi haydi haydi mümkündür” derler.

Ancak ulema mana ile hadis rivayetini belli bazı şartlara bağlamışlardır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

1) Hadisi ma’nen rivayet edecek kişi, lafızların anlamlarını bilen biri olmalıdır.

2) Değiştirilen lafzın müradifleri kullanılmış olmalıdır; “ku’ud” yerine “culus” kelimesini kullanmak gibi…

3) Ma’nen rivayet edilen haber, lafzıyla ibadet olunan bir hadis olmamalı. Zira asıl maksadın lafızlar olduğu yerde mana ile rivayet caiz değildir. Ezan ile tahiyyat (teşehhüd) ün lafızları gibi. Bu lafızlar ile kulluk, dini gönderenin muradına dahildir.

4) Hadis, sıfat hadisleri gibi müteşabih olmamalı.

5) Cevamiu’l-kelim cinsinden olmamalı.

6) Lafızları değiştirilen haber açıklık ve kapalılık bakımından aynı seviyede olmalı.

7) Hadisin aslı ezberinde ise, ma’nen rivayeti caiz değildir.

8) Bazı alimler de merfu’ hadislerde ma’nen rivayeti caiz görmezler.

Ulema arasındadaha başka açılardan başka başka şartlar ileri sürenler de bulunmaktadır.[4]

İbnu's-Salah konu hakkındaki şu görüşleri şu cümlelerle bitirmektedir:

"Eğer ravi nitelediğimiz şartları taşıyor ve kendisine ulaşan lafzın manasını tam anlamıyla ifade ettiğine kesin kanaat getiriyorsa, ister Hz. Peygamber'in hadisi olsun, isterse başka haberler olsun mana ile rivayet etmesinde hiçbir beis yoktur. Çünkü sahabe ve selef-i salihinin böyle yaptığı bilinen bir husustur. Çoğu kere onların, aynı konuda çeşitli lafızlarla aynı anlamda rivayet ettiklerini görmekteyiz. Bu da, onların, hadisleri aynı lafızlarla değil, mana ile rivayet etme itiyadında olduklarını gösterir. Ayrıca, bu ihtilafın hala devam ettiği de söylenemez. Çünkü hadisler tedvin edimiş, kitaplara geçmiştir. Hiç kimse bir kitaptaki lafzı değiştirip yerine aynı manada başka bir lafız koymayı düşünmez. Mana ile rivayete aynı lafızları zabtetme güçlüğünden dolayı, izin veren vermiş ve bu iş artık tamamlanmıştır. Üstelik, kişi lafzı değiştirmeye muktedir olsa bile başkasının yazdığı lafzı değiştirmeye gücü yetmez."[5]

Hakim Tirmizi'nin dediği gibi duyduğu gibi başkalarına hadis rivayet etmek isteyen için manayı değiştirmemek şartıyla, kelimelerini değiştirmek caizdir.[6]

Bir daha tekrar edelim ki bugün ma'nen hadis rivayeti diye bir şey söz konusu değildir. Bugün herhangi bir hadis kitabındaki lafzın, aynen kullanılması gereklidir.

Mana ile hadis rivayeti ulema arasında belli bazı ihtiyat cümlelerinin kullanılmasını da gelenlekleştirmiştir. Mesela "Ev kema kale: Yahud Rasulullah'ın (s.a.v.) buyurdukları gibi"; "Ev nahvehu: Yahud onun gibi";

“Ev ma eşbehe haza mine’l-elfazi: Yahud bu elfaza benzer lafızlarla benzer lafızlarla buyurdu”

Mana ile hadis rivayetinin ve rivayette bazı lahn denilen gramer yanlışlarının yapılageldiğini dikkate alan nahiv uleması, hadis ile delil getirmekten kaçınmışlardır.[7]

Ayrıca ma’nen hadis rivayeti, rivayette ihtisar, hadisin gereken kısmını zikretmek, bütününü sevketmemek meselesini de beraberinde getirmiştir.[8]

Ebu Said el-Hudri şunları söylemiştir: “Hadis dinlemek için sekiz-on kişi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) etrafında oturur, onu dinlerdik. İçimizden ondan dinlediklerimizi aynen tekrar eden belki iki kişi çıkmazdı; fakat hepimiz de tekrar ettiğimiz zaman manalarda hiçbir fark olmazdı.”

Tanınmış tabiin el-Hasenu’l-Basri, kendisine “Bugün bize bir hadis rivayet ediyorsun; ertesi gün aynı hadisi başka lafızlarla naklediyorsun” diyen birine şu cevabı vermiştir: “Manada isabet etmişsem bunda hiçbir mahzur yoktur.”

Yine meşhur tabiilerden Muhammed b. Sirin şöyle demiştir: “On kadar sahabiden hadis işittim. Hepsi de lafızlarla ihtilaf ederlerdi; fakat mana aynı idi.”

Buradan anlaşıldığına göre hadislerin manasını değiştirmeden, manasıyla rivayet etmek caiz görülmüştür. Aslında hadislerin lafzen rivayeti çok güçtür; çünkü sahabeler hadisleri gerektiğinde yıllar sonra rivayet etmişlerdir. Tabii olarak yıllar önce söylenmiş bir sözü kelimesi kelimesine değil, manasıyla rivayet zorunda kalmışlardır. Aradan geçen yıllar içinde hadisin sözlerini unutanlar da olmuştur. Bunun için hadisi rivayet ederken çok kere manasını söyleyip “Ev kema kale: Yahut bunun gibi bir söz

söyledi” veya “Ev misle haza: Yahut benzerini söyledi” gibi lafızlar kullanmışlardır.

Bütün bunlarla birlikte hadislerin manen rivayet ederken değişikliğe uğramaması için bazı tedbirler alınmıştır. Ravide zabt şartının aranmasını bu tedbirler arasında saymak mümkündür. Bildiğimiz gibi zabt ravinin, aldığı hadisi değiştirmeden hıfzedip yeri geldiğinde başkalarına aynen rivayet edebilme özelliğidir. Bu özelliğe sahip olmayan ravinin hadisine itibar edilmez.

Buraya kadar gördüklerimizden şu sonuca varabiliriz. Hadisler lafzen olduğu gibi ma’nen de rivayet edilmiştir. Bununla birlikte ma’nen rivayette mananın değişmemesi esas alınmıştır. [9]

---

[1] Deliller için bk. A. Naim, Tecrid Tercemesi: 1/455-466 (Mukaddime).

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 65-66.

[3] Bk. Hatib, Kifaye: 199-200; Kasimi, Kavaidu’t-tahdis: 221-225.

[4] Bu farklı görüşler için bk. Şevkani, İrşadu’l-fuhul: 54-55.

[5] Ulumu’l-hadis: 191.

[6] Bk. Kavaidu’t-tahdis: 224.

[7] Bk. Tecrid Tercemesi: 1/461.

[8] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 66-69.

[9] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 74-75.

Ma’nen Hadis Rivayet Eden Ravide Aranan Şartlar:

Gerek sahabiler gerekse sahabilerden sonraki nesiller hadislerin manen rivayetini caiz görmekle birlikte manayı bozacak şekilde rivayeti önlemek için hadis ravilerinde bazı şartların bulunması gerektiğini söylemişlerdir.

Söz konusu şartlar bir ravide bulunması gerekli şartlardan ayrı olarak ma’nen rivayetle ilgilidir ve şunlardır:

1) Hadis ravisinin sarf ve nahiv kaidelerine tam manasıyla vakıf olması.

2) Lügat ilmini iyi bilmesi. Bir başka deyişle Arapçanın inceliklerini tam anlamıyla bilmiş olması.

3) hadis lafızlarının delâlet ettiği manayı iyi bilmesi.

4) Bir hadisi değişik lafızlarla rivayet ettiği zaman o hadisin Hz. Peygamber’in kasdetmiş olduğu manayı aynen verdiğinden emin olması. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 75.

4- RİVAYET MAHSULLERİ:

Adab, keyfiyet ve vasfını özetlemeye çalıştığımız rivayet, netice itibariyle Hadis Kitapları dediğimiz hadis metinleri literatürünün meydana gelmesine sebep olmuştur. Hadisçilerin değişik usul ve farklı muhtevalara sahip olarak oluşturdukları hadis metinleri kitaplarını biz Rivayet Mahsulleri adı altında tanıtacağız.

Tanıtmada hem tarihi sırayı hem de tasnif sistemlerini dikkate alacağız. Bu iki noktadan hareket edildiği takdirde "Rivayet Mahsulleri"ni önce iki ayrı grubta düşünmemiz uygun olacaktır. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 69.

A) Tasnif Devri Öncesi Rivayet Mahsulleri:

1) Sahifeler:

Hz. Peygamber'in hayatında bazı sahabiler tarafından, Hz. Peygamber'den bizzat duydukları hadisleri yazmalarıyla veya Tabiun tabakasından bazı ravilerce sahabilerden öğrendikleri hadisleri yazdıkları notlarla oluşturulan ve o haliyle daha sonrakilere intikal eden küçük hacımlı vesikalara "sahife" denilmektedir. Sahifeler'e Kur'an ayetlerinden sonra İslam kültürünün ilk yazılı vesikaları gözüyle de bakılabilir. Bunların en meşhuru Abdullah b. Amr b. El-As'ın (93/712), Hz. Peygamber'den bizzat duyduğu hadisleri yazıp bir araya getirdiği "es-Sahifetu's-Sadıka"sıdır. Hemmam b. Münebbih (101/719)in, Ebu Hureyre'den duyup yazdığı 138 hadisten oluşan "es-Sahifetu's-Sahiha" veya "Hemmam b. Münebbih'in Hadis Sahifesi" de sahifelerin günümüze ulaşabilmiş yegane örneğidir.[1]

Kitaplık çaptaki rivayet mahsullerinin tasnif edildiği dönem ve daha sonraki asırlarda Sahifeler'e bir daha rastlanılmamıştır. [2]

---

[1] Bu sahife üç ayrı tercümesiyle dilimize kazandırılmış bulunmaktadır. (İsmail Lütfi Çakan)

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 69-70.

2) Cüzler:

Küçük hacımlı rivayet mahsullerinden olan cüzler, muhteva olarak birkaç çeşittir:

a) Bir tek ravinin rivayetlerini ihtiva eder. Mecela Cüz'ü hadisi Ebu Bekir gibi.

b) Belli bir konudaki hadisleri ihtiva eder. Buhari'nin Cuz'ul-kırae halfe'l-imam'ı ve "Ref'ul-yedeyn fi's-salat"ı gibi.

c) Belli sayıdaki hadisleri ihtiva eder. Erbeun (Kırk Hadis) cüzleri gibi.

d) Bir hadisin muhtelif senedlerini ihtiva eder.

Cüz adı verilen rivayet mahsulleri sayı olarak oldukçakabarıktır. Katib Çelebi, Keşfu'z-zunun'da (1/583-590); Kettani de er-risaletu'l-mustatrafe'de (86-94) bütün bu çeşitlerinebir çok örnek cüz isimleri sıralamaktadırlar.[1]

---

[1] Yazma eserlerde her 10 varak'a bir cüz denildiği bilinmektedir. Tıpkı Kur'an-ı Kerim'in her 20 sayfası bir cüz kabul edildiği gibi. İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 70.

3) Erbeunlar:

Musannıf'ın ilgisini çeken herhangi bir konuda veya değişik konularda toplanmış kırk hadisten oluşan erbeun'lar, aslında tedvin ve tasnif dönemi içinde ilk kez vücud bulmuş bir türdür. İlk erbeun müellifi olarak bilinen zat Abdullah b. El-Mubarek (181/797)dir. Ne var ki bu tür Nevevi'nin (676/1277) kık hadisi ile tanınmıştır. *"Her kim ümmetim için din işlerine ait kırk hadis bellerse, Allah onu fakihler ve alimler arasında haşreder"*[1] hadisi şerifinden kaynaklanan kırk hadis kitapları, tertib ve düzenleme açısından herhangi bir önem arzetmedikleri için onlara tasnif devri öncesi rivayet mahsulleri arasında –cüzlerin de bir çeşidi olduklarını dikkate alarak- yer vermeyi uygun bulduk. [2]

---

[1] Hadisin değişik rivayetleri hakkında toplu bilgi için bk. Acluni, Keşfu'l-Hafa: 2/246-247.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 70-71.

B) Tasnif Devri Rivayet Mahsulleri:

1) Ale’r-Rical Rivayet Mahsulleri:

Aslında, daha sonraki dönemlerde yaygınlaşacak olan alfabetik sistemin ilk örneği olan bu sistemde sahabiler, müslüman olmaktaki önceliklerine, Hz. Peygamber’e yakınlık derecelerine ya da kabilelerine göre harf sırasına konulur ve onlardan gelen hadisler, konularına bakılmaksızın o ismin altına dercedilir. Böylece meydana gelen eserlere bu tür adı olarak Müsned denir. Bu sistemle meydana getirilen eserlere de Müsned adı verilmektedir. Bunların bugün elimizde olan ilk örneği 281 sahabi’nin 2767 hadisini ihtiva eden Ebu Davud et-Tayalisi (v.204/819)nin Müsned’i olduğu gibi en meşhur ve muteber örneği de Ahmed b. Hanbel (v.241/855)’in 10 bin kadar mükerreriyle birlikte 40 bin eyakın hadis ihtiva eden Müsned’idir. Bugün Müsned deyince Ahmed b. Hanbel’in eseri akla gelir.

Ale’r-Rical sistemle meydana getirilen bir başka hadis kitabı çeşidi de Mu’cem’lerdir. Hadislerin, sahabe, şuyuh veya beldelere göre ve çoğu kere alfabetik olarak sıralandığı eserlere mu’cem denir. Mu’cemler, genelde kitap müellifinin hocalarının alfabetik olarak sıralanmasıyla oluşturulan eserlerdir. Bu türün en yaygın örneği ise, Taberani (360/971)’ye ait olan üç mu’vemdir.

Yine ale’r-rical sisteme sahip bir başka tür de Etraf kitaplarıdır. Bunun en yaygın ve matbu örneği Abdulğani b. İsmail en-Nablusi (1143/1750)nin Zehairu’l-mevaris fi’d-delaleti ala mevazi’ıl-hadis adlı eseridir. Bu kitap, kütüb-i sitte ve Muvatta’da rivayetleri bulunan sahabileri alfabetik olarak

sıraladıktan sonra onların rivayetlerinden pasajlar vermek suretiyle bu yedi kitaptaki yerine bölüm adı olarak işaret etmekte, bir çeşit anahtar kitap görevi yapmaktadır.[1]

---

[1] Bu türe giren eserlerin geniş tanıtımları için bk. Çakan, Hadis Edebiyatı: 28-43; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 71-72.

2) Ale’l-Ebvab Rivayet Mahsulleri:

Hadisleri konularına göre tasnif eden, bölüm (kitap) ve bablara ayrılmış hadis eserlerine genel bir isimlendirme olarak Musannef adı verilmektedir. Bunlar da temelde üç çeşittir: Musannef, Cami’ (Sahih) ve Sünen.

Müstedrek ve Müstahraçlar: Hangi hadis kitabı üzerine yapılmışlarsa onun özelliğini taşıyan tamamlayıcı eserlerdir. Bu sebeple bu iki kitap üzerinde de durmayacağız.

Musannefler: Sünen’lerin muhtevasına mevkuf ve maktu’ hadislerin ilavesiyle meydana getirilmiş kitaplardır. En meşhur olanları, Abdurrezzak b. Hemmam’ın (211/826) el-Musannef’i ve İbn Ebi Şeybe’nin (235/849) el-Musannef’idir.

Camiler: Akaid, ahkam, siyer, adab, tefsir, fiten, eşratu’s-sa’a ve menakib gibi dinin bütün cephelerine dair konuların tamamını kapsayan kitaplardır. Buhari, Müslim ve Tirmizi’nin kitapları bu gruptandır. İlk iki kitaba Sahihan (Sahihayn) denilmektedir. Sıhah-ı sitte tabiriyle Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace’nin eserlerinden oluşan kütüb-i sitte’nin kastedilmiş olması, bu kitapların ihtiva ettikleri hadislerin çoğunlukla sahih nitelikli olması dolayısıyla verilmiş bir isimdir. Kütüb-i sitte yerine usul-i sitte de denilmektedir.

Sünenler: Merfu nitelikli ahkam hadislerini fıkıh kitapları tertbi içinde ihtiva eden kitaplara sünen denilmektedir. Bunların en başta geleni Ebu Davud, Nesai, İbn Mace, Darimi’nin sünenleridir. Sünen-i erbaa, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace’nin kitaplarıdır. İlk üçüne sünen-i selase de denir. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 72-73.

---

3) Ale'l-Ahruf (Alfabetik) Rivayet Mahsulleri:

a) Metni Alfabetik Olanlar: Hadis metinlerini ilk kelimelerine göre alfabetik olarak sıralayan es-Suyuti (911/1505), bu sistemle el-Camiu's-Sağir'de 10031 hadisi kaynaklarına ve sıhhat durumlarına işaret etmek suretiyle toplamış bulunmaktadır. Yine Suyuti, cem'u'l-cevami'de de yüz bin hadisi bir araya getirmiş bulunmaktadır.

Son zamanlarda tahkik ve tahrici yapılan hemen bütün hadis kaynakları için birer de hadislerinin alfabetik fihristi hazırlanmak suretiyle bu eserlerden daha pratik olarak yararlanma imkanı sağlanmaya çalışılmaktadır.

b) Bölümü Alfabetik Olanlar: Buna misal olarak İbnu'l-Esir el-Cezeri'nin Camiu'l-usul'ü ile Ali el-Muttaki'nin Kenzu'l-Ummal'ı verimektedir. Her iki eserde de önce bölüm adları alfabetik sıraya konmuş, daha sonra o bölüm kendi içinde ale'l-ebvab olarak tasnif ve tanzim edilmiştir.[1]

---

[1] Rivayet mahsulleri bölümünde ismi geçen hadis kaynakları hakkında geniş bilgi için bk. Çakan, hadis Edebiyatı (İst. 1989); İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 72.

Rivayet İle İlgili Terimler

1- Rivayet-i Akran: Ravi hadisi kimden rivayet ediyorsa, onunla bir hususta birleşmiş olması demektir. Mesela: Yaşlarının bir olması veya her ikisinin de bir zatdan hadis okuyup, rivayet etmeleri gibi.

2- Rivayet-i Mudbec: Emsallerin birbirinden rivayet etmelerine denir.

3- Rivayetu'l-asağır ani'l-ekabir: Evladın atadan, talebenin hocadan rivayetine denir.

4- Rivayetu'l-ekabir ani'l-asagir: Hocanın talebeden, babanın oğlundan rivayetine denir.

5- Sabık, lahik: İki adamın bir zattan rivayetlerinde ilk rivayet edene sabık, sonrasına da lahik denir.

6- Mühmel: İsimleri bir olan iki zatın birisinden hadis rivayet edilirken mutlak olarak ismini anmakla yetinip, bu iki zattan hangisi olduğunu açıklamamaktır. İkisi de Sika'dan olursa, ihtimal zarar vermez.

7- Nasi: Kendisinden hadis rivayet edilmiş olup sonra kendisine sorulunca onu şüpheli bir şekilde inkar etmiş olmasına denir. Şayet, kesin olarak inkar ederse hadis merduddur. Şüpheli oluduğu için, makbul sayılmıştır.

8- Müselsel: İsnadın ittifaklı olanına denir.

9- Sika ve sikat: Adil ve ezberleme kabiliyeti olup, her yönden güvenilir adam demektir.

10- Eda sigaları: (Semi'tu min fulanin: Filandan işittim) veya (Kale fulanun: Filan söyledi) gibi sözlerdir.

Diğer haller: Yemin ile başlamak veya zaman, mekan ve sebep tayin ederek, davasını kuvvetlendirmek için, şu işi yaparken, filancalar ile otururken ve filan yere giderken, gibi sözlerle başlamaktır. [1]

11- Mütabi: Yalnız lafız veya yalnız mana bakımından rivayetlerin birbirlerine uymalarıdır.

12- Şâhit: Hem lafız hem de mana bakımından bir rivayetin diğer rivayete uymasıdır. [2]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 9.

[2] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 11

Rivayet İle İlgili Diğer Hususlar

1- Rivayetin şartları: Ravinin sema, arz ve icazet gibi yollarla hadisi almasıdır.

2- Nevileri: Muttasıl ve munkatı gibi vasıflardır.

3- Ahkamı: Kabul veya reddedilmesidir.

4- Hali: Ta'dil veya cerhdir. [1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 9.

İLMUR-RİCAL

MEVZU'UN ÖNEMİ:

Senedin ehemmiyeti ne ise hadîs ilimleri (ulûmu'l-hadîs) arasında rical ilmi'nin de ehemmiyeti odur. Hadîs hakkında son derece mühim ve zarurî olan sahîh, hasen, zayıf vs. şeklindeki değerlendirmelerin medârı seneddir, yani senedi teşkîl eden râvîler. Şu halde rical ilmi, hadis ilminin vazgeçilmez bölümlerinden birini ve hattâ birincisini teşkîl eder.

Önceki bahiste sened üzerinde durduk. Bu bahiste senedi meydana, getiren râvîler, râvilerin dereceleri, tabakaları, râvilerde aranan evsaf vs. gibi çeşitli meselelere temas edeceğiz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/513.

1- RÂVİ

Ravi: Su tulumu, arkasında su taşıdıkları vâsıta, modern tabir ile arroröz; daima hadis ve şiir rivayet eden kimse; Rivâyetten ism-i fâildir. Râvi, lügat olarak bir haberi anlatan, nakleden, taşıyan, ileten, getiren kimseye denir. Hz. Peygamber'in söz, fiil, takrir, ahlak ve şemailine dair bilgi nakleden kimse. Mutlak olarak nakleden, hikaye eden anlamına gelen "ravi", hadis usulündeki tarifine göre, hadisi senedi ile usulüne uygun olarak nakleden kimse demektir. Bir başka tarife göre hadisi öğrenip eda terimlerinden biriyle kendisinden sonrakilere nakleden hadisçi demektir. Çoğulu ruvat'tır. Bu mânâda râvi'ye müterâdif olarak müsnid, keza râviler manasında mutlaka cemi hâlinde ricâl kelimesi de kullanılır. Ravinin rivayet ettiği nesne de mervî, yani kelime anlamıyla su veya söz ve şiirdir. Mervî, Resul-u Ekrem (s.a.s)'e nisbet olunan her şey olabileceği gibi Sahâbe, Tabiun ve başkalarına nisbet olunan şeyler de olabilir.[1]

İlk devir İslam âlimleri, son derece isabetli bir buluşla, kelimeleri bu lugat anlamlarından alarak, mecazi birer ıstılah haline getirmişlerdir: Hz. Peygamber pınar'a benzetilmiştir. Eski mervî yani "su", onun sözleri olmuştur. Su taşıma; artık yerini Hadis rivayet etmeye, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini taşımaya bırakmıştır. Su taşıyanın adı da, hadis ravisine dönüşmüştür; artık onun kabında çeşme suyu değil, Peygamber pınarının suyu vardır. Eski edebiyat dilimizde "serçeşme" tabiri, Hz. Peygamber'in bir vasfı olarak kullanılırdı ki, "pınar başı, su başı" manâsına gelmektedir. Sistemin kelimelerinden de anlaşılacağı üzere; burada, Peygamber pınarının suyunu, o pınardan doğrudan doğruya içme imkânı olmayanlara ulaştırma sözkonusudur. Bu duruma göre, hadis ilmi'nin beş temel meselesi ile karşı

karşıya bulunduğumuz ortaya çıkıyor. Bunlar, mecazi ifadesi ile, pınar, su, su taşıma işi, su taşıyıcılar ve su deposudur. Hadisçi diliyle ve hakiki manası ile: **1)** Hz. Peygamber'in şahsiyeti, **2)** Onun hadisleri, **3)** Bu hadislerin gelecek nesillere intikali, rivayeti, **4)** Hadislerin naklinde aracılık vazifesini üstlenen şahıslar, raviler, **5)** Nihayet, bu hadislerin toplandığı kitaplar.

Dirayetul-hadis ilmi, sened ve metnin hallerini anlamaya imkan veren kurallardan oluşur. İbn Hacer'in tarifine göre, ravi ile mervinin hallerini anlatan kaidelerin bilinmesinden ibarettir. Bu nedenle ravi ile mervi, hadis ilminin üzerinde durduğu son derece önemli olan konuların başında gelmektedir. Hadis usulü konusunda yazılmış olan eserlerde bu ilmin esasları ve özellikleri anlatılmaktadır.

Rivayet olunmuş hadislerin sıhhati, her şeyden önce, hadisleri nakleden ravilerin güvenilir (sika) olmalarına bağlıdır. Çünkü sika olan ravi, kendisi gibi güvenilir, sahih hadisler nakledecektir. Sika olmayanlar da sahih olmayan, zayıf, vahi ve metruk hadisler naklederler. Bu nedenle hadis rivayet edenler, hangi tabakadan olursa olsun, bunların, hadisi kabul olunan kimselerden olması şartı sözkonusudur. Ravinin, hadisi kabul edilen kimselerden olması da, bir takım şartları kendisinde taşımasına bağlıdır. Hadis alimleri bu şartları, rivayeti kabul olunan ve olunmayan ravinin sıfatları ismiyle açıklamışlardır. Açıklanan bu sıfatlardan herhangi birinin noksan olması, ravinin güvenilir olmaktan çıkmasına sebep teşkil eder. Bu durumda olan raviler hadis rivayet etseler ve hatta rivayet ettikleri hadisler aslında sahih olsalar dahi, bu hadisler kendilerinden alınmaz; o hadisleri rivayet eden başka güvenilir (sika) ravilerden alınır. Ravilerden hadis kabulü ve reddi ile ilgili bu son derece dakik ve tutarlı kaideler, hadis

ilminin sağlam temeller üzerine bina edildiğini gösterir. Bu hassas kaidelerin geliştirilmesindeki asıl maksat; İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağı olan hadisleri sağlam yollardan elde etmek ve neşretmek gayretidir. [2]

Normalde râvî'nin meslekten olması şart değildir. Bu sebeple, râvinin ilim sâhibi olması, rivâyet ettiği haberin senedindeki ricâlini cerh ve ta'dil yönleriyle tanıması, terettüp eden ahkâm vs. yönleriyle metni tanıması aranmaz. Râvide aranan yegâne husus rivâyet adabına riâyetidir, rivâyeti senedli olarak yapmasıdır.

Râvi tâbiri, yeri gelince en küçük derecede yer alandan en üst derecede yer alan ricâlin, hepsi için kullanılabilen âm bir tâbirdir.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/513; Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/227; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 77.

[2] Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/227-228.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/513.

2- RÂVİLERİN DERECELERİ:

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın sünnetini nakil ve rivâyet etmeyi meslek edinenler bir kısım hiyerarşik derecelere ayrılır: [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

1-Tâlib:

Hadîs ilmini öğrenmeye azmetmiş kimse demektir. Hiyerarşide en aşağı mertebede yer alır. Gayreti ve muktesebâtı nisbetinde derecesi yücelir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/514.

2- Muhaddis:

Bu, ilimde belli bir seviyeye ulaşanın unvânıdır. Hadîs ilmini bilir. Hadîslerden az olmayan miktarda metin ve senediyle ezberler. Senedlerde yer alan râvileri, cerh ve ta'dîl yönleriyle tanır. Keza, metni de, ihtivâ ettiği ahkâm ve kendisiyle amel etme durumlarıyla tanır. Muhaddis yerine Şeyh ve İmâm tâbirleri de kullanılır. Ancak, hemen belirtelim ki şeyh tâbiri muhaddisin hadîs aldığı hoca için de kullanılır. "Falan kişi Buhârî'nin şeyhidir" deyince Buhârî'nin ondan hadîs aldığı anlaşılır. O kimsenin vasıflı bir muhaddis olması şart değildir. Öyle ise şeyh kelimesi âdâbına uygun hadîs rivâyet eden sıradan bir râvî manasına da sıkça kullanılmıştır.[1]
Muhaddis: Hadis rivayet eden kimse; Hadis ilmiyle uğraşan ilim adamı; Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivayet edilen her şeyin senetlerini; Peygamberimizden sonra bu bilginin kendisine nasıl ulaştığını, senedindeki ravilerin güvenilir olup olmadıklarını bilen kimse. Tahdis (rivayet etmek)ten ism-i fail olan muhaddis, ravi ile eşanlamlıdır. Ancak usul-u hadiste Muhaddis "ravi" kelimesine oranla daha özel bir anlam taşır. Buna göre her muhaddis ravidir fakat her ravi muhaddis değildir.
Muhaddisi raviden ayıran fark, onun, rivayet ve dirayet yönünden mahir, sahih olan hadisi sakiminden ayırdedebilecek bir melekeye sahip, hadise müteallik bütün ilimleri ve hadisçilerin ıstılahlarına vakıf hadis ravilerinden mü'telif ve muhtelif, müttefik ve müfterik olanları ve hadislerdeki garib lafızları iyi bilen bir kimse olmasıdır. Bu bilgilere sahip olan bir hadisci muhaddis ismine lâyık olur.
Muhaddis lâfzının, hadis ilminde hangi dereceye ulaşmış olana alem olacağı konusunda değişik görüşler vardır. Çünkü hadisle uğraşanlara, durumlarına

göre çeşitli isimler verilmiştir. Cemalüddin el-Kasımi bu konuda şunları nakleder:

"Kitablarda hadisle meşgul olan kimselere, "müsnid", "muhaddis" ve "hâfız" lâkablarının verildiği görülür. Hadisçilerin ıstılahlarına vâkıp olmayan kimseler, onların birbirine müradif olduklarını, mutlak olarak bunları herkese söylemenin caiz olacağını zannederler. Halbuki gerçek böyle değildir. Çünkü "müsnid", ister hadise ait bilgileri bilsin veya bilmesin, ister bilgisi sadece hadis rivayet etmekten ibaret olsun, isnâdı ile hadisi rivayet eden kimseye denir. "Muhaddis" ise müsnidden daha yüksek derecededir. Muhaddisin senedleri, illetleri, ricâlin isimlerini bilmesi, çok metin ezberlemesi, Kütüb-ü Sitteyi, Müsnedleri, Mu'cemleri ve hadise ait cüzleri dinlemesi şarttır. Selefe göre "hafız", "muhaddis"le eşanlamlıdır.

Ayrıca muhaddis, ri'vayet ve dirâyet yönlerinden hadisle uğraşan, hadisin ravilerini ve bunlar arasındaki farkı bilen, kendi asrındaki ravilerin ve rivayet edilen şeylerin çoğundan haberden olan, bu konularda payının bulunduğu bilinen, hadisi iyi bilmesiyle meşhur olarak temayüz eden kimsedir. Eğer bu konuda, her tabakadan bildikleri bilmediklerinden daha fazla olacak şekilde, tabaka tabaka şeyhlerini bilecek kadar geniş bilgiye sahip olursa buna "hafız" denir. Mütekaddi'mun'dan bazıları: "Biz, yirmi bin hadisi imlâ suretiyle yazmamış olan kimseyi hadisçi saymazdık" şeklinde aktarılan sözleri kendi dönemlerindeki muhaddis tarifini yansıtmaktadır.

İmam Ebû Şâme de şöyle der: "Hadis ilimleri üç kısımdır: Birincisi ve en şereflisi; hadis metinlerini ezberlemek, garib lâfızlarını, fıkıha ait hükümlerini bilmektir.

İkincisi; senedlerini ezberlemek, ricâlini tanımak, sahihini sakiminden ayırt etmektir.

Üçüncüsü; hadisleri toplamak, yazmak, rivayet yollarını ve senedlerini bir araya getirmek ve bu konularda derinleşmeye çalışmaktır."

Hâfız İbni Hacer ise şöyle der: "Bu üç esası kendisinde toplayan kimse fakih ve kâmil bir muhaddistir. Bunlardan sadece ikisini bilen kimsenin derecesi daha aşağıdır." Tedribü'r-Ravi isimli eserde de bu şekilde ifade edilmiştir.[2]

Ulemanın "muhaddis" tarifinde değişiklikler olmasına rağmen hepsinde de muhaddise verilen derece yüksektir. Bunlara göre muhaddis, senedleri ezberlemekle beraber, senedlerdeki ricâlin ne dereceye kadar adaletli veya mecrûh (kusurlu) olduklarını da bilen kimsedir. Muhaddisler arasında yüksek rütbeye sahip olana "hâfız", en yüksek dereceye sahip olana "huccet", en üstün mertebeye ulaşana da "Hâkim" denir.

Meşhur görüşe göre, kendisine "Şeyh" ve "imam" da denilen muhaddis, hadis ilminde üstad-ı kâmil mertebesini bulan zattır. Muhaddis, yüz bin hadisi metinleriyle senedleriyle ezberlemiş olur ve senedlerdeki ricâli tercemeleriyle, cerh ve tadil noktasından halleriyle tanırsa "Hâfız" adını alır. "Hüccet" üçyüz bin hadisi böylece bilen muhaddisin ünvanıdır. "Hâkim" ise bütün sünneti kuşatmış olan İmama denir.

İmam Cezerî'nin tarîfine bakılırsa "Muhaddis" ünvanı genel olup şartları içerisinde rivayet etmek üzere erbabından, yine şartları içerisinde hadis alıp (ahz), taşıyan (tahammül) her zata verilebilir.

Zeynü'd-Din Irakî de; hadisleri kendi eliyle yazmış, erbabından dinlemiş, taliblere dinletmiş, hadis toplamak için diyar diyar dolaşmış, bine yakın Müsned, İlel ve Tarih kitablarının asıllarını elde etmiş, asıldan istinsah (kopya) edilmiş (feri) kitaplar üzerine talik (not)lar yazmış kimseye "muhaddis" denilebileceğini, söyler.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/515.

[2] Cemalüd-Din el-Kasımî, Kavaidü't-Tahdis, s. 76-77-1961 (1380).

[3] Tecrid-i Sarih Tercümesi: 1/8-9; İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/239-240.

3- Hâfız:

Muhaddislerden muktesebâtı ilerlemiş olanların unvânıdır. Bilhassa ezbere bildiği hadislerin çokluğu ile muhaddisten ayrılır. Hâfız unvânının, umûmiyetle 100 bin kadar hadîsi sened ve metniyle ezbere bilen muhaddisler için kullanıldığı ifâde edilmiştir. Muhaddis gibi, bunun da ricâli ve metni her yönüyle tanımaları gerektiğini söylemeye hâcet yoktur.

Şu noktayı da belirtelim ki, diğer tabirler gibi, hâfız tabiri muayyen ve mahdût evsâfa göre verilmiş bir unvan değildir. Zamâna ve bu tâbiri kullanan şahsa göre, kelimeden kastedilen mefhum değişebilir. Sözgelimi Zehebî'nin, Tezkiretü'l-Huffâz'da huffâzı yani hadîs hâfızlarını tanıtır. Bir başka deyişle, orada yer verilen her şahıs Zehebî'ye göre "hâfız"dır. Bundan hareketle her birinin 100 bin civârında hadîs ezberlemiş olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim, kitap, başta Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhüm) olmak üzere 33 adet Sahabe (radıyallahu anhüm)'ye yer vererek başlar. Keza Sahâbe'den sonra yer verilen Tâbiîn ve Etbauttâbiîn tabakalarına mensup kimselerden kitapta tercümesi sunulanların hepsinin 100.000 civarında hadîs ezberlediği de söylenemez.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/515-516.

4- Hüccet:

Hâfızdan sonra gelen mertebenin unvanıdır. 300.000 kadar hadîsi yukarıda belirtilen şartlarda senet ve metniyle ezberleyen kimselere denir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/516.

5- Hâkim:

En yüksek mertebede olanların unvanıdır. Bütün Sünnet'i nefsinde cemeden kimseler bu unvanı almaya hak kazanırlar.Hemen belirtelim ki, muhaddis tabiri hadisle iştigal eden bütün ehl-i ilm için kullanılan müşterek bir isimdir. Binaenaleyh hâfız, hüccet ve hâkim de öncelikle muhaddis ismini taşırlar. Zaten bunları birbirinden kesin hatlarla ayırmak mümkün değildir. Bu sebeple, usulcüler birbirinden farklı târiflerde bulunurlar. Esâsen, bu ilimde birinci derecede mühim olan, muhaddisin itkanı ve tesebbütüdür, adalet ve zabt yönünden mükemmel olmasıdır. Çok hadis ezberleme keyfiyeti ikinci derecede önem taşıyan bir husustur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/516.

3- RÂVÎNİN TABAKALARI:

Tabaka kelimesi, sözlükte herhangi bir vasıfta ortak olanlar anlamına gelir. Hadis ıstılahında ise, yaş ve isnadda birbirine benzeyen akran raviler grubu demektir.

Tabakanın tayininde şu dört noktanın bilinmesine ihtiyaç duyulur:

a) Doğum

b) Vefat

c) Öğrenciler

d) Hocalar.

Bir ravinin hangi tabakadan olduğunu tayin etmekte esas alınan kriterler ve değişik itibarlar sonucu mutlaka etkilemektedirler. Bazan iki ravi, bir açıdan aynı tabakaya girebildikleri halde bir başka açıdan ayrı tabakalara dahil olabilirler. Mesela, müslüman oluşları esasından hareket edilirse Enes b. Malik genç sahabiler tabakasından, Hz. Ebu Bekir de yaşlı sahabiler tabakasından olurlar. Ancak sahabe olma vasfında ortak oldukları dikkate alınacak olursa, bu takdirde de aynı tabakadan olurlar. Bu son ölçüye göre bütün sahabiler birinci tabaka, bütün tabiiler ikinci tabaka, etbau't-tabiiler de üçüncü tabakayı teşkil etmiş olurlar. Rivayet asrının sonu kabul edilen hicri üçüncü asır sonuna kadar böylece beş tabaka söz konusu olur: sahabe h. 110; Tabiun 4. 180; Etbau't-tabiin h. 220; Etbau etabaı't-tabiin h. 260; Etbau etbaı etbaı't-tabiin h. 300.

Bu beş tabakayı İbn Hacer (v.852/1448) isnaddaki yakınlıkları, hocaları ve akranları gibi ortak noktaları dikkate alarak on iki tabakaya ayırmıştır. Her tabaka için takribi zaman sınırını da açıklamıştır.[1]

Ravi tabakalarının tayini, gerek ravilerin tanınması, gerekse seneddeki rivayet lafızlarının delaletleri, tedlis, inkıta ve ittisal gibi fevkalade önemli hususların bilinmesi açısından oldukça ehemmiyetlidir.

Ana hadis kaynaklarının tasnifine yani hadislerin kitaplarda toplanmasına kadar geçen dönemde hadislerin naklini gerçekleştirenler ve sünnet verilerini sonraki nesillere ataranlar Sahabe, Tabiun ve Etbau't-tabiin'den oluşan üç nesildir. Ravilerin tabakaları deyince, önce bu üç nesil akla gelir. Sonra da bu üç neslin kendi içinde belli kriterlere göre ayrıldıkları gruplar anlaşılır. Şimdi Hz. Peygamber'in, *"Nesillerin en hayırlıları çağdaşlarım, onları takib edenler, onlardan sonra gelenlerdir."*[2] hadisinde kendilerine işaret buyurulan bu üç nesli sırasıyla ve bilim dalımızı ilgilendiren yönlendiren yönleriyle tanımaya çalışalım.[3]

---

[1] Bk. İbn Hacer, Takribu't-Tehzib: 1/5-6.

[2] Buhari, Şehadat: 9; Rikak: 7; Tirmizi, Fiten: 45; Şehadat: 4; Menakib: 56; İbn Mace, Ahkam: 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/378, 417, 434; 2/228; 4/267.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 79-80.

A) Sahabe[1]

“Sahib” kelimesinin çoğulu olarak “sahb”, “ashab” veya “sahabe”, Hz. Peygamber’in müslüman çağdaşlarına denir. Terim anlamı ise, “müslüman olarak Rasul-i ekrem’i gören ve bu imanla yaşayıp ölen kimse” demektir. Sağını solunu birbirinden ayırabilen veya “sözü anlayıp karşılık verebilen” çocuklar ile amalar da sahabi sayılırlar. “Alem-i manada” ya da “rüya”da Hz. Peygamberi görenlerin sahabi sayılması mümkün değildir. Sahabi olabilme şansı, risaletin ilanından itibaren Hz. Peygamberi, vefatına kadar geçen zaman içinde müslüman olarak görebilenler için söz konusudur. [2]
İbnu Hacer'in el-İsâbe'de "en doğru" diye tavsîf ettiği târife göre, sahâbî: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le kendisine inanmış olarak karşılaşıp İslam üzere ölen kimsedir."[3]. İbnu Hacer devam eder: "Bu tarife, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le berâberliği uzun olan da girer, kısa olan da; kendisinden hadîs rivayet eden de girer, etmeyen de; O'nunla gazve yapan da girer, yapmayan da; keza O'nu bir kere görmüş ve fakat beraber oturmamış olan da girer, beraber olduğu halde âmâlık gibi bir sebeple görmemiş olan da. Îmân kaydı; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la, kâfir olarak karşılaşıp, sonradan iman edeni -şayet imandan sonra tekrar karşılaşmadı ise- hâriç tutar. "Kendisine" tâbirimiz, başkasına inanmış olarak O'nunla karşılaşanı hâriç tutar; Bî'set'ten önce kendisiyle karşılaşan ehl-i kitap gibi. Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Ehl-i kitaptan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la peygamberliğinden önce karşılaşıp, O'nun peygamber olacağına inanan sahabî sayılır mı? Bu ihtimalli duruma, Hz. Peygamber'in ticarî maksatla gittiği Suriye seferinde Busra kasabasında

karşılaştığı Rahip Buhayra ve benzerleri dahildir... Sayıca az da olsa iman ettiği halde sonradan irtidâd edip tevbe etmeden ölenler de sahâbî değildir: Ubeydillâh İbnu Cahş, Abdullah İbnu Hatal, Rebî'a İbnu Ümeyye İbni Halef gibi. İrtidaddan dönen sahâbîdir, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'la tekrar görüşmese de, el-Eş'as İbnu Kays gibi...

İbnu Hacer'in, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ı dinlemiş, görmüş olan cin ve melâikenin sahabeden sayılıp sayılmayacağı konusunda kaydettiği münakaşanın amelî bir yönü olmadığı için onu aktarmıyoruz.

Ancak şunu da kaydedelim. Bir kimseye sahâbe diyebilmek için şâz olan ve ulemânın çoğunluğu tarafından kabul edilmeyen başka şartlar da ileri sürülmüştür. Bunlardan birine göre şu dört vasıftan biri olmadıkça sahâbi olunamaz:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'le uzun müddet mücâlese (beraberlik).

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'den yaptığı bir rivâyetin bilinmesi.

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'le gazve yaptığının bilinmesi.

4- Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın yanında şehîd olması.

Bazıları sahâbeliğin sıhhati için "büluğa ermiş olmak"ı şart koşmuş, bazıları kısa bir müddet için de olsa mücâlese'yi (berâber bir mecliste bulunmayı) şart koşmuştur. Bazıları: "Sahâbelik için "Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ı görmek" yeterlidir" diye mutlak bir ifâde kullanmışsa da bu görmekten maksat "temyîz yaşında görmek"dir, böyle kayıtlamak gerekir." İbnu Hacer, devamla Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ı vefatından sonra (henüz gömülmeden) görenin durumu münâkaşa götürse de sahabî sayılmaması gerektiğini söyler. Şâir Ebu Züeyb el-Hüzelî gibi.

Kimin sahâbe olduğunu tefrikte, müelliflerin işini zorlaştıran bazı mücmel tavsîfler de olmuştur. Bunlardan -İbnu Ebî Şeybe'nin Musannaf'ında kaydedilen- birine göre: "Fetihler sırasında sadece sahâbîyi komutan tâyin ederlerdi." Bir diğerine göre -ki İbnu Abdilberr'e aittir- "Hicrî onuncu senede Mekke ve Taif’te müslüman olmuş ve Resûlullah' (aleyhissalâtü vesselâm)'ın Vedâ haccına katılmamış tek kişi mevcut değildi."

Keza benzer ifade Evs ve Hazrec kabîleleri hakkında da sarfedilerek: "Onlardan hiç kimsenin Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'in ömrünün son senesine kadar küfrünü devam ettirip, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın vefatında onu izhar ettiğinin görülmediği" belirtilmiştir.[4]

---

[1] Raviler arasında en mühim tabakayı Ashab(radıyallahu anhüm)'ın teşkil ettiği ve günümüzde Ashab'a dil uzatmalar yaygınlaşmaya yüz tuttuğu için bu bahsi genişçe işleyeceğiz. (İbrahim Canan)

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 80-81.

[3] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: *"Ne mutlu beni görüp iman edene! Ne mutlu beni göreni görene"* hadisinin mezkûr Sahabe tarifindeki katkısı açık olarak görülmektedir. Tâbiî'nin tarifini yaparken de göreceğiz ki, bu hadis Tâbiîn ile ilgili tarifin ortaya çıkmasında da müessir olmuştur. Zira muhtelif tariflerden, ekseriyetin benimsediği tarif uygun olanıdır. (İbrahim Canan)

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/518-519.

1. Bir Şahsın Sahâbe Olduğu Ne Yolla Anlaşılır?

İslam bilginlerine göre bir kimsenin sahabi olduğu şu yollarla bilinebilir:

1- Tevatür Yolu: Daha hayattayken cennetle müjdelenmiş olan on kişi (el-aşeretü'l-mübeşşere) bu yolla bilinir. Bunlar dört halife, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said b. Zeyd, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. El-Avvam, Abdurrahman b. Avf ve Ebu Ubeyde b. El-Cerrah –radiyallahu anhum- hazeratıdır.

2- Şöhret Yolu: Dımam (veya Dımad) b. Sa'lebe bu yolla bilinir.

3- Şehadet Yolu: Herhangi bir sahabi veya tabiinin, bir başkasının "sahabi" olduğunu söylemesi şehadettir. Ancak bu zât tezkiyesi makbûl biri olmalıdır. Hümeme b. Ebi Hümeme hakkında Ebu Musa el-Eş'ari'nin şehadeti gibi.

4- İkrar Yolu: Bir kimsenin şahsen: "Ben sahâbî'yim" demesiyle de sahâbelik sübut bulur. Ancak bu durumda iddia sâhibinin adâlet sâhibi ve Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'a yaşca muâsır olması gerekir. [1]

Adalet iddiası kendi sözüyle sübut bulmaz, başkasının şehâdeti esastır. Böyle olmayanların sahâbelik iddiaları kabul edilemez. Muasara şartına gelince, bunun son hududu hicrî 100-110 yıllarına rastlar. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ömrünün sonlarında Ashab (radıyallahu anhüma)'ına: *"Bu geceniz var ya, bundan yüz sene sonra, şu anda mevcutlardan kimse yeryüzünde kalmayacaktır"[2]* buyurmuştur. Bu hadisi Buharî ve Müslim İbnu Ömer'den rivâyet etmiştir. Hadîs'in Müslim'de Hz. Câbir'den kaydedilen veçhinde, bu sözü Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın vefatından bir ay kadar önce söylediği belirtilir. Bu rivâyete dayanarak, İslam ulemâsı, mezkûr hududdan sonraki zamanlarda sahâbelik iddiasına kalkanları reddetmişlerdir.

Nitekim pek çok şarlatan asırlarca sonra sahâbî olduğunu iddia ederek sahte hadîsler rivâyet etmiş ve kendilerine inanacak câhil, saf kişiler bile bulmuştur. İbnu Hacer, el-İsâbe'nin el-Kısmu'r-Râbi diye ayırdığı bölümlerde onlar hakkında bilgi verir. Her biriyle ilgili hikâye ve teferruatı mezkûr kitaba bakarak bu sahte sahabilerden bir kaçının ismini ve ölüm târihini kaydedelim:

1- Osmân İbnu'l-Hattâb: Bağdad'da zuhûr etti. Vefatı: 327/938.

2- Cafer İbnu Nestûr er-Rûmî: Farab'ta çıktı. Vefatı: 350'den sonra.

3- Sarbatak: Hindistan prenslerinden. Vefatı: 333/944.

4- Cübeyr İbnu'l-Hâris. Vefatı: 576'dan sonra.

5- er-Rebî' İbnu Mahmûd, Mardinli bir sûfı. Vefatı: 599/1202.

6- Ebu'r-Rida Ratan, Hindistan'ın Batranda şehrinden. Vefatı: 632/1443 veya 709/1309'dur.

7- Kays İbnu Temîm et-Tâî. Geylan şehrinde çıktı. Vefatı: 517/1123'den sonra.

Hadîs ulemâsı, yukarıda kaydedilen ihbâr-ı Nebevî'ye muvafık şekilde, Mekke'de 100-110 târihleri arasında vefat eden Ebu't-Tufeyl Âmir İbnu Vesîle el-Cühenî'nin en son vefat eden sahabî olduğunda ittifak eder.[3]

Muammerun (uzun yaşayanlar) dan olduğunu söyleyerek uzun yıllar hatta asırlar sonra kendisinin sahabi olduğunu iddia eden kişilere rastlanmış ve bunların iddiaları bu tarihi kriterle reddedilmiştir.

Ayrıca şuna da işaret edilmelidir ki, müslüman olarak Hz. Peygamber’in zamanını idrak eden herkes Hz. Peygamber’i görebilmiş değildir. Sadece sahabileri görebilmiş olanlar da bulunmaktadır. İşte böyle hem cahiliyye devrinde yaşamış hem de İslam devrinde yaşamış olduğu halde Hz. Peygamber’i görememiş ancak sahabilerle görüşebilmiş olanlara tabiilerden

olmak üzere özel bir isimle muhadram oğlu, muhadramun denir. Aslında bu grubun hem sahabilerden hem de tabiilerden farklı yönleri bulunmaktadır.

Çeşitli bölge ve şehirlerde en son vefat eden sahabiler bilinmektedir. Biz sadece Mekke'de (h. 100 veya 110'da) en son vefat eden sahabi'nin Ebu't-Tufeyl Amir b. Vasıla el-Leysi olduğunu hatırlatmakla yetineceğiz. İşaret edelim ki Radıyyuddin es-Sağani (650/1252), "Derru's-sahabe fi beyanı mevadı'ı vefeyatı's-sahabe" adıyla yazdığı eserde sahabilerin vefat ettikleri yerler konusunda bilgi vermiştir. [4]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 81.

[2] Müslim, Fedailu's-sahabe: 217, 218, 220; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/129, 157; 3/322, 385. Rasulullah (s.a.v.) H. 11'de vefat etmiştir. Bu hadise binaen bu tarih belirlenmiştir.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/520-521.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 82.

2. Sahâbenin Adaleti:

Yukarıda belirtilen yollarla bir kimsenin sahâbî olduğuna hükmedilince ona müslümanlar arasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'i görmüş olmaktan ileri gelen müstesna bir makam ve şeref tanınmış olmaktadır.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e mensub olan bütün mü'minler sahâbe'nin hâiz olduğu bu yüce makamda müttefiktirler. Kıyâmete kadar gelecek bütün mü'min nesillerden hiçbiri, hiçbir ferd Ashab'a mensup hiçbir kimseye karşı fazîlet noktasında üstünlük iddia etmez. Onların efdaliyeti bizzat Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) tarafından ifâde edilmiştir.

Ehl-i Sünnet, Ashab (radıyallahü anhüm)'ı bir bütün kabul etmekte de müttefiktir. Hususî, ferdî fezâilde aralarında dereceleme yaparsa da sahâbelik fazîletinde hepsini bir görür. Bir başka ifâdeyle Şi'a'nın yaptığı gibi, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın sohbetiyle müşerref olan hiç kimseye yakışık almayan, saygısızlık, güvensizlik, ittihâm ifâdeleri taşıyan sıfatlar izâfe edemez. Hepsini ayrı ayrı sever ve sayar. Hangisinin ismi geçerse geçsin radıyallahu anh yani Allah ondan razı olsun duasını okur.

Ashab'ı bir bütün olarak sevmek, hepsine ayırım yapmadan güvenmek Kur'ân-ı Kerîm ve Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın emirleri gereğidir. Buna bir bakıma sahâbenin adaleti denir. Adâletin ne olduğunu teferruatlı olarak açıklayacağız. Özet olarak dindarlık, sıdk, itikad düzgünlüğü, güzel ahlâk demektir. Bâzı ehl-i Bid'a takımı hâriç, Ehl-i sünnet, bütün Sahâbîlerin bu vasıfları taşıdıklarında müttefiktirler. Bunda delilimiz Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'dir. Pek çok âyet ve hadis Ashâbı tebric eder. Tâ ilk İslam büyüklerinden günümüze kadar

gelip geçen bütün ehl-i sünnet ulemâsı ayet ve hadisleri böyle anlamakta ihtilâf etmezler.

Şimdi bunlardan bir kısmını kaydedeceğiz:[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/521-522.

3. Ashabı Öven Ayetlerden Bazıları:

"Siz insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz" (Âl-i İmran: 3/110).

"Böylece sizi insanlara şâhid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şâhid ve örnektir." (Bakara: 2/143).

"Ey Muhammed! Allah inananlardan, ağaç altında sana baş eğerek el verirlerken, and olsun ki hoşnud olmuştur. Gönüllerinde olanı da bilmiş, onlara güvenlik vermiş, onlara yakın bir zafer ve ele geçirecekleri bol ganîmetler bahşetmiştir." (Feth: 48/18).

"İyilik yarışında önceliği kazanan Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnuddurlar. Allah onlara içinde ebedî kalacakları, içlerinde ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır..." (Tevbe: 9/100)[1]

"İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını almakta da önde olanlardır." (Vâkı'a: 56/10-12)

"Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter" (Enfâl: 8/64).

"Daha önceden Medîne'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önce tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir." (Haşr: 59/8-9).[2]

---

[1] Sadece bu ayet Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), Hz. Ömer (radıyallahu anh) gibi İslamın büyüklerine dil uzatan Şia'nın gittiği yolun batıllığını göstermeye kâfidir. Zira, es-Sâbikûn el-Evvelûn'a bunlar dahildir. Keza bunlar Bey'atü'r-Rıdvân ashabındandır. Rabbülâlemîn hiçbir ayırım yapmadan hepsinden râzı olduğunu ilan etmiştir. Ama Şia, Cenâb-ı Hakk'ı tahtle edercesine, tekzîb edercesine bu büyüklere dil uzatmaktadır. Dalâlet bu kadar olur. Allah korusun! (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/522-523.

---

4. Ashabı Öven Hadislerden Bazıları:

Kur'ân-ı Kerîm'den başka, Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'de bir çok hadisleri ile Ashab'ı tebric etmiş aralarında bir ayırım yapmadan ümmetine karşı onların şânlarını yüceltmiştir. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman. Hz. Ali, Übey İbnu Kaab, Zeyd İbnu Sâbit, Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anhüm ecmâin) gibi büyükler hakkında da ayrı ayrı medh u senâda bulunmuştur. Hadis kitaplarının Menâkıb ve Fezâil bölümleri bu çeşit hadîslerle doludur. İbnu Hacer ve Bağdadî tarafından kaydedilmiş olan bu hadislerden bazılarını kaydediyoruz.

1- *"Ümmetimin en hayırlısı benim asrımdakilerdir. Sonra bunları tâkip edenler, sonra da bunları tâkiben gelenlerdir. Sonra öyle bir kavm gelir ki şehâdetten önce yemin ederler ve şâhidlikleri taleb edilmeden şehâdette bulunurlar."*[1]

2- *"Ashâbıma dil uzatmayın. Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın tasadduk etseniz yine de onlardan birinin bir müdd, hatta yarım müdd miktarındaki harcamasına sevabca ulaşamazsınız."*[2]

3- Hz. Câbir (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Cenâb-ı Hakk, Ashâbımı nebiler ve peygamberler hâriç bütün cin ve ins'e tercih etmiş, üstün tutmuştur."

4- *"Kitap'ta size ne gelmişse onunla amel edeceksiniz, onu terketmekte hiçbir özür kabûl edilmez. Kitapta bulunmayan bir şey olursa, benden vâhi olan sünnet esastır. Benden vâhi bir sünnet yoksa Ashâbımın söylediğine*

uyacaksınız. Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir. Onlardan hangisini esas alırsanız hidâyete erersiniz. Ashabımın ihtilafı sizin için rahmettir. "

5- Hz. Ömer (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu anlatmıştır:

"Ashabımın benden sonra ihtilaf edeceği şeyler hakkında Rabbime sordum. Allah celle şânuhu şu vahiyde bulundu: "Ey Muhammed! Senin Ashabın benim katımda gökteki yıldızlar gibidir. Bazısı bazısından daha parlaktır. Kim onların ihtilaf ettikleri şeyden herhangi birini esas alırsa, o benim yanımda hidâyet üzeredir."

6- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) buyurdular ki:

"Allah beni ve Ashâbımı seçti. Onları bana hısım ve yardımcılar kıldı. Bilesiniz âhir zamanda bir gürûh çıkıp onların kadrini düşürmeye çalışacak. Sakın onlarla evlenmeyin, onlara kız vermeyin, onlarla birlikte namaz kılmayın, cenâzelerine namaz kılmayın. Onlara lanet etmeniz helaldir."

7- Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ashabım hakkında Allah'tan korkun. Onları kendinize hedef edinmeyin. Kim onları severse bu bana olan sevgisi içindir, kim de onlara buğz ederse bu da bana olan buğzu sebebiyledir. Onları kim incitirse beni incitmiş olur. Beni inciten de Allah'ı incitir. Allah'ı incitenin ise belası yakındır."

Süfyan-ı Sevrî, *"Ey Muhammed! De ki: Hamd Allah'a mahsustur. seçtiği kullar'ına selam olsun"* (Neml: 27/59), âyetinde zikredilenlerin Ashab olduğunu söylemiştir.

Ashab'ın adaleti meselesini "nefis bir şekilde" işleyen Bağdâdî, -ki İbnu Hacer aynen iktibas ederek katıldığını ifade eder. Kur'an ve Hadîs'te Ashâb hakkında gelen tebrie'nin çokluğunu belirttikten sonra şunu söyler: "Bu nassî deliller, onların kesinlikle ta'dîl'ini ifâde eder. Onlardan hiç biri, Allah'ın ta'dîlinden sonra, mahlukattan bir başkasının ta'dîline muhtaç değildir. Farz-ı muhal, Allah ve Resulü (aleyhissalâtu vesselâm)'nden haklarında -yukarıda zikrettiğimiz nasslardan hiçbiri vârid olmamış olsaydı bile, onların hicret, cihâd, İslâm'a yardım, can ve mallarını bu yolda harcamaları, ata ve evlâdlarını öldürmeleri, din için birbirlerine gösterdikleri hayranlık, iman ve yakînde izhâr ettikleri fevkalâde kuvvet gibi fiilen içinde bulundukları sayısız haller, âdil olduklarına kesinlikle hükmetmeye, nezih olduklarını kabûle ve onların kendilerinden sonra gelen haleflerinden ve onları tâdîl ve tezkiye etme durumunda olacak hepsinden, daha efdal olduklarını teslîme yeterli idi. İşte bu görüş, bütün âlimlerin ve kavline güvenilen bütün fakîhlerin müşterek görüşüdür."[3]

---

[1] Bu hadisin 13 ayrı tarikten rivayet edildiğini ve ulemadan bazısının mütevatir addettiğini daha önce kaydettik. (İbrahim Canan)

[2] Bir müd takriben 18 litrelik bir ölçek. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/523-524-525-526.

5. Ashaba Dil Uzatan Zındıktır:

Bağdâdî, yukarıda kaydettiğimiz açıklamalardan sonra, bu Zür'atü'r-Razî'nin şu fetvasını kaydeder: "Bir kimsenin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâb (radiyallahû anhüm)'ının kadrini düşürmeye çalıştığını görürsen bil ki o zındıktır. Zira Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm) haktır, Kur'ân-ı Kerîm haktır. Bu Kur'an-ı ve şu sünneti bize Resûlullah (aleyhisselâtu vesselâm)'ın Ashabı (radıyallahu anhüm) tebliğ etmiştir. Onlara dil uzatanlar, şâhidlerimizi karalamaya çalışıyorlar. Asıl maksadları da Kur'an ve Sünnet'i ibtal etmektir. Cerhedilmek onlara yaraşır, çünkü zındıktırlar..."[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/526.

6. Ashabı Ta'dîlin Mahiyeti:

Ashâbı ta'dîl, onların İslâm'a mallarını canlarını feda ederek yaptıkları hizmetin kadrini bilmek Kur'an ve Sünnet'e getirdikleri açıklamaları benimsemek demektir.
Ashâb-ı Kiram (radıyallahu anhüm)'ı tâdîl, aynı zamanda Kur'an ve sünnetin o husustaki emrine uymak, tam teslimiyet göstermek demektir. Ashab'ın şâm bu iki kaynakta tebcîl edilmiş olması sebebiyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbetin kazandırdığı üstünlüğe başka hiçbir şey muadil ve denk olamaz" denmiştir.
Ashâbı ta'dîl, onların her çeşit kusurdan ma'sum olduklarını iddia etmek mânâsına gelmez. İslâm, masumluğu sâdece peygamberlere tanır. Onun dışındakiler, insan olmak haysiyeti ile elbette bazı kusurlara, hatalara, yanılmalara düşebileceklerdir. Ancak faziletin yüceliği, Cenâb-ı Hakk'ın af garantisi karşısında o kusurlar küçülür ve Ashab'ın kusurunu aramak, onlara kusurları açısından bakmak mü'minlik edebine yakışmaz. Allah ve Resulünün affına mazhar olanları tekrar muhâkeme etmek hangi imana, hangi edebe sığar? Dünyada bile devlet başkanının affına uğrayanı suçlayacak kanun çıkar mı?
Ashab-ı Kiram'ı gruplara ayırıp bir kısmını peygamberlerden bile yüce görme ifratına düşerken diğer bir kısmını tekfir etme derecesinde ağır hakâretlere boğan Şia'nın gittiği yol tamâmen bâtıl ve Kur'ân-ı Kerim'e aykırıdır. Ne garibdir ki Ehl-i Bid'a'nın dil uzattığı Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Aişe gibi büyükler İslâm'a her hususta en çok hizmet edenler ve haklarında tebric âyetleri gelmiş olan kimselerdir.

Binbir dereden su getirerek 1500 yıldır İslâm ulemasının ittifakla gittiği bir yoldan dönüp Ashab'ı tenkîde cürete kalkan şiîleşmişlerin yanılgılarını göstermek için, hata olarak değerlendirmemiz mümkün olan bazı davranışlarına rağmen, Ashâb karşısında takınmamız gereken edeb tavrını bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden bir misalle göstermeye çalışacağız. Misalimiz Hatib İbnu Ebî Belte'a ile alakalı. Kaydedeceğimiz vak'a o kadar mânidardır ki, bunu anladıktan sonra: "Ashab'ta irtidâd dışında görülebilecek en büyük kusur karşısında bile saygı ve edeb, Allah'a olan inancın gereği ve bir parçasıdır" dememek mümkün değildir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öyle anlamış ve anlatmış.

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde de anlatıldığı üzere vak'a şu: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'nin fethine karar vermiş ve bir kısım hazırlığına da başlamıştır. Düşüncesi Mekkelilere hazırlığına da, niyetinden hiçbir şey sezdirmemek, mukabil bir hazırlığa, tedbire girmelerini önlemek ve böylece onları âni bir baskında gâfil yakalayıp, hiç bir kan dökmeden sulh'e, teslim'e mecbur etmek. Bu stratejinin başarısı, görüldüğü üzere Mekkelilere Medine'den, müslümanlardan bir haber sızmaması esasına dayanıyordu. Muhtemel bir sızıntıyı önlemek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tedbirlerin azamisini almaktadır. Öyle ki, en yakını, en güvendiği kimse olan Hz. Ebu Bekir'e bile niyetini belli etmemiştir. Bir şeyler sezinleyen Hz. Ebu Bekir bu hazırlıkların nereye olabileceğini kızı Hz. Aişe'ye sorduğu vakit, Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nin beyan ettiği ihtimaller arasında Mekke'nin zikredilmemesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en yakınlarına bile bu meselede nasıl dikkatli ve hesaplı davrandığını, bu işteki gizliliğe ne derece ehemmiyet verdiğini

gösterir. Öyle ki Medîne'ye giriş ve çıkışları yasaklayıp kontrol altına aldığı bile rivâyetlerde gelmiştir.

İşte böyle bir durumda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Mikdâd'dan müteşekkil bir heyeti Ravdatu Hâh denen bir mevkiye şu tenbihatı yaparak gönderir: *"Orada bir kadın bulacaksınız, berâberinde bir mektup var. Mektubu kadından alın."*

Hâdisenin gerisini Hz. Ali'den dinliyoruz: "Oraya atlı olarak vardık. Gerçekten de bir kadınla karşılaştık. Kendisine:

- Mektubu çıkar! dedik.

- Bende mektup yok! diye inkâr etti. Bizim:

- Ya mektubu çıkarırsın, ya elbiselerini soyunursun! diye ciddileşmemiz üzerine, saçlarının örgüleri arasından mektubu çıkarıp verdi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirip verdik. Mektupta Hâtib İbnu Ebî Belte'a'dan Mekke müşriklerinden bazılarına bir mesaj vardı, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hazırlıklarından onları haberdar ediyordu.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hâtıb'a:

"- Ey Hâtıb bu da ne?" diye sordu. O:

"- Ey Allah'ın Resulü hakkımda acele hükme gitme. Ben Kureyş'e bağlı bir kimseyim[1].

Seninle berâber olan Muhâcirlerin Mekke'de akrabaları var. Orada kalan ailelerini onlar korur. Benim onlarla neseb bağım olmadığı için böyle bir himâyeden mahrûmum. İstedim ki böylece onlarla bir irtibatım olsun da oradaki yakınlarım himâye görsün. Bu davranışım, küfürden veya dînimden irtidâd etmemden, ya da İslâm'ı seçtikten sonra küfre rıza göstermemden dolayı değildir" diye özürünü beyân etti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hâtıb'ı dinledikten sonra:

"- Doğru söyledi, ona hayırdan başka birşey söylemeyin" diye tasdîk etti. Ancak Hz. Ömer atılarak:

- "Ey Allah'ın Resulü! Bu adam Allah'a, Resûlüne ve mü'minlere ihânet etti. Müsaâde buyur, boynunu vurayım (şu münafığın)" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"- Hayır. O, Bedir gazvesine katıldı. Ne biliyorsun, belki de Allah: "Dilediğinizi yapın! Sizi affettim" buyurmuştur"[2] cevabını verdi.

Casusluk vak'alarına, ölüm dâhil, çok daha sert cezâlar takdir etmiş olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in[3] bizzat Hz. Ömer (radıyallahu anh) gibi yüce bir sahâbînin zahiri değerlendirmesiyle ihânet, münâfıklık ve casusluktan başka bir kelimeyle ifâde edilemeyecek olan bir hâdiseye -görüldüğü gibi- yaklaşımı çok farklı olmuştur. Çünkü Bedir gazvesine katılanlar hakkında ayırım yapılmaksızın af bildirilmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışı ile, ümmetine, en ciddî bir kusuru işlemiş bile olsa, -İslâm'a hizmeti geçmiş ve bahusus haklarında âyet gelmiş- herhangi bir sahabî (radıyallahu anh) karşısında takınması gereken tavır hususunda, örnek verme gayesi güttüğü görülmektedir.

Müslim'de gelen, yine Hâtıb'la ilgili ikinci bir rivâyet bu söylediğimizi te'yîd eder. Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, Hâtıb (radıyallahu anh)'ın kölelerinden biri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şöyle şikâyet eder: "`Ey Allah'ın Resulü, Hâtıb mutlaka cehenneme gidecektir."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur:

"- Hata ettin! O cehenneme girmez! Çünkü Bedr ve Hudeybiye gazalarında bulundu!..."

Nitekim yakında ağaç altında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biat edenlerden Allah'ın razı olduğunu bildiren ayet-i kerime'yi kaydettik. Bu Hudeybiye gazvesi'dir. İbnu Hacer'in kaydına göre, -bu gibi delillere dayanan bir çok âlim Ashab'tan hiçbirinin cehenneme gitmeyeceği, hepsinin cennetlik olduğu, -Cenâb-ı Hakk'ın onların kusurlarını affettiği- hükmüne varmışlardır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı kısa bir an için bile olsa, görmüş olan (sahabî) hakkında sünnete uygun mü'min tavr'ı tesbitte bir diğer vak'a Hz. Ömer'le ilgili. İbnu Hacer'in senet yönüyle sıhhatini belirterek kaydettiği hâdiseyi Ebu Sâd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatır. Bizi ilgilendiren kısmına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaşmış bulunan şair tabiatlı, bir bedevî, bir ara Hz. Ömer'in huzuruna, Ensâr'ı hicvetme suçuyla getirilir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) öfkelenir, fakat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la olan sohbeti sebebiyle herhangi bir ceza uygulamaz.

Ashab arasında bazı siyasi meselelerde ihtilâf çıkmış, aralarında kan dökülmeye sebep olacak kadar bu ihtilâfların büyüdüğü de olmuştur. Ama hiçbir zaman bu ayrılıklar sebebiyle birbirlerini ihânetle, yalanla, dini tahrible suçlamamışlar, aksine, yeri geldiği zaman muhaliflerinin fazîletini te'yid etmekten çekinmemişlerdir. Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin Buhârî'de kaydedilen bir sözü şöyle:

"Ben size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bir söz edip nakilde bulunduğum zaman, yalan söylemektense gökten atılmayı tercîh ederim. Fakat benimle sizin aranızda cereyan eden meselelerde konuştuğum zaman, şunu bilin ki harp bir hîledir."

Aralarında cereyan eden şiddetli siyâsî ihtilâflara rağmen Ashab (radıyallahu anhüm ecmâin)'ın birbirlerini diyanet, İslâma bağlılık gibi adalete giren hususlarda itham etmeyip, aksine fazîletlerini mûterif olduğunu göstermek için Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) validemizden bir misal kaydedeceğiz:

Cemel vak'asına müncer olan, Hz. Ali ve Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ) arasındaki ihtilâfta Ammâr İbnu Yâsir (radıyallahu anh), Hz. Ali'nin haklı, Hz. Aişe (radıyallahu anhüma)'nin haksız olduğuna inanıyordu. Bu meselede halkı ikna etmek maksadıyla mescidde yaptığı konuşma tam bir insaf örneğidir. Der ki:

"Aişe Basra'ya yürüdü. Allah'a kasem olsun, O, dünyada da âhirette de Peygamberimiz (aleyhisselâtu vesselâm) zevcesidir, bunda şüphemiz yok. Ancak, Allah sizi imtihan ediyor: Kendisine mi (celle celâluhu), yoksa O'na (radıyallahu anhâ) mı itaat edeceksiniz?"

Burada, âhirette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcesi olduğunu kasemle te'yîdi, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi asla tekfir etmediğini gösterir. Fakat görüşlerinde yanıldığında Ammâr (radıyallahu anh)'ın hiç tereddüdü yok.

Kendisine yöneltilen bu çeşit şiddetli tenkidler karşısında Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin aksülameli de burada zikre değer. İbnu Hacer'in Taberânî'den naklen kaydettiğine göre, yine aynı Ammâr (radıyallahu anh) Cemel Vak'ası'nın akabinde, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye gelerek: "Sizin bu askerî seferiniz Allah'ın sizinle yaptığı ahde (anlaşmaya) ne kadar aykırı" der ve bu sözleriyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleriyle ilgili olarak gelmiş bulunan *"(Vakar ile) evlerinizde oturun.*

Evvelki câhiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin" (Ahzâb: 33/33) âyetini kasteder[4].

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin cevâbı şu olur: "Allah'a kasem olsun sen hakkı söyledin." Ammâr (radıyallahu anh) da: "Senin lisanınla hakkımda bu hükmü veren Allah'a hamdolsun" der.

İbnu Hübeyre, bu konuşmayı şöyle değerlendirir: "Bu rivâyetten anlıyoruz ki, Ammâr doğru sözlüdür. Keza husûmet onu, hasmının fazîletlerini inkâra da sevketmemiştir. Zira aralarında cereyân eden harbe rağmen Hz. Aişe'nin tam bir fazîlete mazhar olduğuna şehâdette bulunmaktadır."

Ashâb (radıyallahu anhüm) arasında cereyân eden hadîseleri İslâm uleması değerlendirirken her iki tarafın da İslâm'a hizmet niyetiyle hareket ettiğini, yapılan ictihadda Hz. Ali'nin isabetli olduğunu, öbürlerinin hakkı bulamadığını, ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ictihadında isabet edenin iki sevab (ictihad ve isâbet sevabı) isabet edemiyenin bir sevab (sâdece ictihad yapma sevabı) alacağına" dâir hadîslerini esas alarak diğer tarafın ittiham edilemeyeceği hükmüne varmıştır. Çünkü Ashab-ı Kiram ictihad yapmakta yetkilidirler ve üstelik bu ihtilaflarda başı çekenler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Şeyheyn (Hz. Ebu Bekr ve Ömer)'in (radıyallahu anhüma) zamanlarında ictihadda bulunmuş, fetvalar vermiş kimselerdi.[5]

Peygamber Efendimize iman ederek O'nu gören ve müslüman olarak ölen kimseler.

Lügat itibariyle ashab, arkadaş manasına gelen "sâhib" kelimesinin çoğuludur. İslâm ıstılâhında "Hz. Peygamber'in arkadaşları" için, daha geniş kapsamıyla Rasulullah'ı gören müminler için kullanılmıştır. Sahabî ve çoğulu olan sahabe terimleri de aynı manayı ifade eder.

Sahabî sayılabilmek için az da olsa Rasulullah ile görüşmek şarttır. Bu sebeple Hz. Peygamber döneminde yaşamış, O'na iman etmiş, hatta O'nunla haberleşip yazışmış, O'na destek sağlamış kişiler ashâbtan sayılmaz. Meselâ o dönemin meşhur Habeşistan Kralı Necâşî Ashame böyledir. İyiyi kötüden ayırdedebilecek temyîz yaşında Peygamber Efendimiz'i gören çocuklar ise ashabtandır. Meselâ Hz. Peygamber'in iki torunu Hasan ile Hüseyin'in durumu böyledir. Hz. Peygamber'e iman eden ilk kişi olarak ilk sahabî, Rasulullah'ın mübarek eşi Hz. Hatice'dir. Son sahabî ise, genellikle kabul edildiğine göre 100/719 senesinde vefat eden Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî el-Kinânî'dir. Bu tarihten sonra yaşayan bir sahabînin varlığı bilinmemekle beraber İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in hayatının sonlarında söylediği: *"Yüz sene sonra bugün yaşayanlardan hiç kimse hayatta kalmayacaktır."*[6]. hadîsine dayanarak ashabın bulunabileceği son zaman sınırı olarak 110/729 senesini belirlemişlerdir. İslâm aleminde çok sonraki dönemlerde bile zaman zaman görüldüğü gibi artık bu tarihten sonra sahabî olduğunu iddia edenler çıksa da onlara itibar edilmez. Sahabenin mutlaka Hz. Peygamber (s.a.s.)'i bir an da olsa görmüş veya sohbetinde bulunmuş olması gerekir. Amâlık, sağırlık veya dilsizlik gibi sebeplerle, görme ve sohbetten biri gerçekleşemezse, bu durum sahabî olmaya engel değildir. Nitekim Ashabın ileri gelenlerinden ve Peygamberimiz'in müezzinlerinden olan Abdullah İbn Ümmi Mektûm, âmâ olduğu için Hz. Peygamber'i görememiş fakat, sohbetlerinde bulunmuştur.

Hz. Peygamberi dünya gözüyle görmek şarttır. O'nu (s.a.s.) rüyasında görenler sahabi sayılmaz.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'i kendisine peygamberlik gelmeden önce gören veya O'nunla sohbet eden, fakat peygamberlikten sonra göremeyen kişi de sahabî

sayılmaz.

Peygamberlikten sonra Rasulullah (s.a.s.)'i gören kimsenin müslüman olması ve daha sonra dinden çıkmış olmaması gerekir. Binaenaleyh; henüz müslüman değilken Peygamberimizi gören bir kimse daha sonra müslüman olsa ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'i göremese, sahabi sayılmaz. Yine, müslümanken Hz. Peygamber (s.a.s.)'i gören ve sahabî olan bir kişi, daha sonra irtidat edip dinden çıksa, sahabîlikten de çıkar. Ancak, tekrar müslüman olur ve Hz. Peygamber'i görürse yine sahabî olur.

İslâm'ın en güzel ve doğru bir şekilde öğrenilebilmesi için Hz. Peygamberin, dolayısıyla Ashab-ı Kirâm'ın hayatını iyi bilmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) ve O'nunla içiçe yaşamış olan Ashab-ı Kirâmın hayatında müslümanlar için çok güzel örnekler vardır. Alimler, Hz. Peygamberin hayatını tafsilatlı bir şekilde tesbit ettikleri gibi, ashabın hayatıyla ilgili bilgileri de tesbite gayret etmişlerdir. İslâm'ın ilk asırlarından itibaren sahabe biyografilerini tesbit için pek çok eser yazılmıştır. Bu kitaplarda sahabe, ya Hz. Peygambere yakınlık ve fazilet derecelerine göre veya isimlerine göre alfabetik bir şekilde ele alınmıştır. Bu tür kaynaklarda toplam olarak ancak, 10.000 kadar sahabenin hayatı hakkında bilgi verilmektedir. Aslında ashabın sayısı kesin olarak tesbit edilebilmiş değildir. Ancak genellikle Hz. Peygamber vefat ettiği zaman 114.000 sahabînin bulunduğu kabul edilir. Hayatları kitaplara geçen sahabîler; tanınan, bilinen, çeşitli özellikleriyle meşhur olan kimselerdir. Hayatlarıyla ilgili bilgiler sonraki asırlara intikal etmeyen veya Mekke-Medine gibi önemli merkezlerden uzakta yaşıyan sahabîlerin isim ve hayatları bu kaynaklarda yer almamıştır .

Hz. Peygamber'in arkadaşları ve yakın dostları olan Sahabe-i Kirâm, O yüce Peygamber (s.a.s.)'in şahsiyet ve dostluğundan çok istifade etmiş, kendilerine örnek alarak O'nun istediği gibi müslüman olmaya çok gayret göstermişlerdir. İslâm'ın güçlenip yayılması için canlarıyla başlarıyla çalışmışlar, bu yolda, ölüm de dahil olmak üzere hiç bir şeyden çekinmemişler, Allah ve Rasulünü, çoluk-çocuklarından, mallarından, hatta canlarından daha çok sevmişlerdir; Allah yolunda hiç çekinmeden yurtlarından hicret etmiş ve kanlarını akıtarak canlarını vermişlerdir. Böylece Ashab-ı Kirâm'ın, Hz. Peygamber'le beraber olmaktan kazandıkları üstünlükleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu ve benzeri özelliklerinden dolayı sahabe, Kur'an-ı Kerîm'in müteaddit yerlerinde bizzat Allah'u Teâlâ tarafından, hadîsi şeriflerde de Peygamberimiz tarafından methedilmektedir.
"Böylece sizi (Ashab-ı Kirâm) vasat bir ümmet yapmışızdır; insanlara karşı hakikatin şahitleri olasınız, bu Peygamber de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye" (el-Bakara: 2/143)
"Siz (sahabe) insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız... " (Âli İmrân: 3/110)
"İslam'da birinci dereceyi kazanan muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar yok mu? Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'dan razı olmuşlardır. Allah bunlar için, kendileri içinde ebedî kalıcılar olmak üzere, altlarından ırmaklar akan Cennetler hazırladı. İşte bu, en büyük bahtiyarlıktır." (et-Tevbe: 9/100).
"O ağacın altında müminler sana bey'at ederlerken, andolsun ki Allah onlardan razı olmuştur da kalplerindekini bilerek üzerlerine manevî bir kuvvet (moral) indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır." (el-Feth: 48/28)

"Muhammed Allah'ın Rasulu'dur. O'nunla beraber olanlar (ashab) da kâfirlere karşı çetin ve metin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû' edici, secde edici olarak görürsün. Onlar Allah'dan daima fazl-u kerem ve rıza isterler. Secde izinden meydana gelen nişanları yüzlerindedir..." (el-Feth, 48/29)

Ehl-i Sünnet nazarında ashabın büyük bir değeri vardır. Bu ve bunlara benzer bir çok Kur'an ayetinde açıkça veya îmâ ile ashabın faziletinden bahsedilmiştir. Peygamber Efendimiz'in pek çok hadîslerinde toplu olarak, ya da fert fert ashabın faziletine yer verilmiştir ki, hemen hemen bütün ilk ve mûteber hadîs kaynaklarında bu hadîsler, "Fedâilü's-Sahabe= Sahabenin Faziletleri': veya benzeri başlıklar altında toplanmıştır. Meselâ bu hadîslerinden birisinde Peygamber Efendimiz: *"Nesillerin en hayırlısı, benim neslimdir."* buyurmuştur.[7]

Bir başka hadîslerinde de şöyle demiştir: *"Ashabım hakkında Allah'tan korkun, ashabım hakkında Allah'tan korkun! Benden sonra onları kendinize hedef haline getirip düşmanlık etmeyin! Kim onları severse bana olan sevgisinden dolayı sever. Kim de onlara kin beslerse bana olan kini dolayısıyla böyle yapar. Kim onlara eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse Allah'a eziyet etmiş demektir. Her kim de Allah'a eziyet ederse çok geçmeden Allah onun belâsını verir."*[8].

Peygamber Efendimiz'in Allah'tan alarak tebliğ ve yaşayışında tatbik ettiği veya bizzat kendisinin koyduğu dînî esasların, daha sonraki müslüman nesillere ancak ashaba dayanan sıhhatli nakillerle ulaşabildiği düşünülecek olursa, İslâm açısından ashab-ı kirâmın gerçekten bu övgülere ve kendilerine saygı gösterilmesi konusundaki ikazlara lâyık oldukları açıkça anlaşılır. Bu sebeple ashabtan birinden bahsederken isminin arkasından

"Radıyallâhü anh = Allah ondan razı olsun!" demek, bize düşen saygı görevinin gereğidir. İslâm dîninin sıhhatli bir şekilde sonrakilere aktarılmasında temel unsur ashab olduğu içindir ki Ehl-i Sünnet âlimlerine göre Kur'an ve Sünnet'in de övgüsüne nail olan ashab-ı kirâm, tamamıyla adalet ve itimat sahibidirler.

Sahabe-i Kirâm bir pervane gibi Peygamberimiz'in etrafında dolaşır ve O'ndan (s.a.s.) bir şeyler öğrenmeye gayret ederdi. Çeşitli dünya meşgalelerinden dolayı Hz. Peygamber'in yanına gelemeyenler, ertesi günü başkalarına sorarak eksiklerini giderirlerdi. Bazıları İslâm'ı öğrenmek için, boğaz tokluğuna Peygamberimizi (s.a.s.) takip eder bazıları da Efendimiz'in sözlerini yazarak tespit etmeye çalışırdı. Ashab, Hz. Peygamber'i dinlerken sanki başlarında birer kuş var da, hareket etseler uçup gidecekmiş gibi pür dikkat kesilir, ayrıldıktan sonra da duyduklarını daha iyi öğrenebilmek için aralarında müzakere ederlerdi.

İslâm'dan önceki ümmetler, peygamberlerinin hayatı, sözleri ve davranışları ile ilgili bilgileri daha sonraki nesillere sıhhatli bir şekilde ulaştıramamışlardır. Diğer hususlarda olduğu gibi, müslümanların bu hususta da üstünlüğü vardır. Ve bu üstünlük Ashab sayesinde olmuştur. O da, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili -en ince ayrıntısına kadar- bilgileri, O'nun sözlerini, davranışlarını, takrirlerini, ahlâkî ve cismanî özelliklerini... sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde aktarmadır. Bugün, Hristiyanlar Hz. İsâ'nın, Yahudiler Hz. Mûsâ'nın sözlerini -İncil ve Tevrat dışındakileri- ancak kulaktan dolma, esâtîr (uydurulmuş hikâyeler) halinde, mesnetsiz bilgiler olarak elde edebilmektedirler. Halbuki müslümanlar, Peygamberimiz'in binlerce, onbinlerce hadis ve sünnetine, senedli bir şekilde ve tâ o zamana kadar uzanan yazılı belgeler halinde sahip

durumdadırlar. Müslümanlar bunu Ashab'a borçludur. Onlar, Peygamberimiz'den duydukları, yazdıkları hadisleri hiçbir değişikliğe uğratmadan, kendilerinden sonrakilere ulaştırmışlar ve bunu bir ibadet vecdi ile yapmışlardır. Daha sonra gelen nesiller de hadisleri aynı şekilde bir sonrakilere naklederek günümüze kadar sağlam bir şekilde gelmesine hizmet etmişlerdir .

Peygamberimiz'in vefatından ve Hz. Ömer zamanındaki fetihlerden sonra İslâm devletinin muhtelif bölgelerine dağılan bazı sahabîler, oralarda bereketli birer ilim merkezi oluşturmuşlar ve yeni müslüman olanlara İslâm'ı ve Hz. Peygamber'in sünnetini öğretmişlerdir. Böylece, İslâm dininin sağlam bir şekilde Arap yarımadası dışına yayılması da, Ashab'ın yaptığı hayırlı hizmetlerdendir.

Ancak Ashab'ın İslâm'a girişleri ve hizmetleri, İslâm uğruna çektikleri çileler ve gösterdikleri çabalar, hicretler ve gazvelerdeki durumlarının üstünlüğü yanısıra; her şeye rağmen birer insan oldukları da gözönünde bulundurulduğunda, Ashab'ın hepsinin birbiri ile aynı değerde olmayacağı âşikardır. Bu bakımdan, farklı görüşler de bulunmakla beraber derece itibâriyle ashab-ı kirâm genellikle oniki tabakaya ayrılmıştır:

1. Aşere-i mübeşşere (Cennet'le müjdelenen on sahabî ki bunların başında ilk dört halife gelir) ve Hz. Hatice, Hz. Bilâl gibi ilk müslüman olanlar,

2. Hz. Ömer'in müslüman oluşu sırasında müşriklerin Dâru'n-Nedve'de durum müzakeresi yaptıkları zamana kadar müslüman olanlar,

3. I. ve II. Habeşistan hicretine katılan ashab,

4. I. Akabe Bey'atı'nda bulunan sahabîler,

5. II. Akabe Bey'atı'na katılanlar,

6. Peygamber Efendimiz, hicreti sonunda Kubâ'ya geldiği zaman orada Rasulullah'a kavuşup Medine'ye yerleşen muhacirler,

7. Bedr Gazvesi'ne katılan Ashabı Kirâm,

8. Bedr Savaşı ile Hudeybiye Musâlahası arasında hicret edenler,

9. Hudeybiye'de yapılan Bey'atü'r-Rıdvân'a katılanlar,

10. Hudeybiye Musâlahası ile Mekke fethi arasında hicret edenler,

11. Mekke'nin fethedilmesi üzerine müslüman olan Kureyşliler,

12. Hz. Peygamber'i Mekke Fethi sırasında, Vedâ Haccı'nda veya bir başka yerde gören çocuklar.[9]

Diğer taraftan Ashab arasında büyük değeri haiz olanlar, Muhacirun (Mekke Fethi'ne kadar Medine'ye hicret edenler) ve Ensar (Hz. Peygamber'e ve müslümanlara kucak açıp destek olan Medineli müslümanlar) diye adlandırılan iki temel zümre olmuştur .

İslâm âleminde, Ashab'ın faziletine, menkıbelerine ve hayatlarına dair bir çok eser yazılmıştır. Bunlar içerisinde en hacimli ve muhtevalısı, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852) el-İsâbe fi Temyîzi 's-Sahabe adlı kitabıdır. Bunun dışında şu iki kaynak da büyük önem taşımaktadır:

İbn Abdilberr (ö. 463), el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab;

İbnu'l-Esîr (ö. 630), Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe.[10]

---

[1] Süfyan şu açıklamayı yapar: "Hâtib kendi başına müstakil biri değil onlarla arasında akid bulunan birisi (halîf) idi". (İbrahim Canan)

[2] Âlimler, Allah ve Resülü (aleyhissalâtu vesselâm)'nden gelen tereccî denen "belki"li hitâbın kesinlik ifade ettiğini belirtirler. Ayrıca aynı vak'ayı anlatan Ebû Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu

Ebu Şeybe'deki Ebû Hüreyre rivayetinde ifade cezm'ledir: "Allah Bedr ehlinin hâline muttâli oldu ve "Haydi istediğinizi yapın, sizleri affettim" buyurdu" denir. (İbrahim Canan)

[3] Hanefiler, câsusluk yapan kişinin mü'min olması halinde idâm edilemiyeceği hususunda icmâ eder. "İmâm, tâzir cezası verir, mevkîi olan biri ise af da edilebilir" derler. (İbrahim Canan)

[4] Hz. Aişe'nin hayatını anlatırken kaydettiğimiz hayıflanmaları bir kere daha görülmelidir. Ölüme yakın ifade ettiği yakınmalar her halde bu sebebe dayanmaktadır. (İbrahim Canan)

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/526-531.

[6] İbn Hacer, el-İsâbe, Mısır 1328, 1/8.

[7] Buhârî, Fedâilü Ashabi'n-Nebî: 1; Müslim, Fedâilü's-Sahabe: 210-215.

[8] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/57.

[9] Hâkim en-Neysâbûrî, Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut 1977 s. 22-24.

[10] Ahmet Önkal, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/158-159.

Sahabelerin Tabakaları:

Sahabeler, muhtelif alimler tarafından çeşitli şekillerde tabakalara ayrılmıştır. Bunlardan en ziyade benimsenmiş olanı Hâkim en-Neysâburî'nin taksimidir. O, İslâm'daki eskiliklerini esas alarak Ashab (radıyallahu anhüm)'ı 12 tabakaya ayırır. Kısmen fazilet derecelemesini de ifâde eden bu taksim şöyledir:

1- Mekke'de ilk müslüman olanlar: Dört Halîfe gibi.

2- Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonra İslâm'a giren Daru'n-Nedve azaları.

3- Habeşistan'a hicret edenler.

4- Birinci Akabe biatına katılanlar.

5- İkinci Akabe biatına katılanlar ki çoğu Medîne'lidir.

6- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) henüz Medîne'ye girmemişken, Kubâ'da iken ona gelen muhâcirler.

7- Bedir savaşına katılanlar.

8- Bedir'den sonra Hudeybiye sulhüne kadar hicret edenler.

9- Hudeybiye'de Bey'atu'r-Rıdvân'a katılanlar.

10- Hudeybiye ile Feth-i Mekke arasında hicret edenler: Hâlid İbnu Velîd ve Amr İbnu'l-Âs gibi,

11- Fetih günü müslüman olanlar.

12- Fetih günü, Veda Haccı ve diğer fırsatlarda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i gören Ashâb çocukları.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/531-532.

1. Fazilete Göre Taksimleri

Sahabe'nin en efdali Hz. Ebu Bekr sonra Hz. Ömer (radıyallahu anhüm)'dir. Ehl-i Sünnet bu hususta icma eder. Sonra sırasıyla, Osman İbnu Affan, Ali İbnu Ebî Tâlib, gelir. Ehli sünnetten bazılarının fazîlette Hz. Ali'yi Hz. Osman'a takdîm ettiği bilinmektedir. Bunlardan sonra Aşere-i Mübeşşere'nin[1] geri kalan efrâdı gelir: Sâd İbnu Ebî Vakkas, Sa'îd İbnu Zeyd İbni Amr İbni Nufeyl, Talha İbnu Ubeydillah, Zübeyr İbnu'l-Avvâm, Abdurrahman İbnu Avf ve Ebu Ubeyde Âmir İbnu'l-Cerrâh (radıyallahu anhüm ecmain).

Aşere-i Mübeşşere'den sonra Bedir Ashabı gelir. Bunlar üçyüz küsur kişidir.

Sonra Uhud Ashâbı gelir.

Bunları Hudeybiye'de Bey'atu'r-Rıdvân'a katılanlar takip eder.

Ensâr'dan Birinci ve İkinci Akabe Bey'atlarına katılanlarla es-Sâbikûn el-Evvelun olanlarda Ashab'ın mümtazlarıdırlar. ancak, âyette zikri geçen es-Sâbikun el-Evvelunla ilgili farklı görüş var:

1- Said İbnu'l-Müseyyib'e göre bunlar iki kıbleye de namaz kılanlardır.[2]

2- Şa'bî'ye göre Bey'atu'r-Rıdvân'a katılanlardır.

3- Muhammed İbnu Ka'b'a göre Bedir ashâbı'dır.

4- İlk müslüman olandır denmiştir. Bu ilk konusunda da ihtilaf var: Hz. Ebu Bekr denmiştir, Hz. Ali denmiştir, Hz. Zeyd denmiştir, Hz. Hatice denmiştir.

Ancak bu ihtilaf şöyle te'lif edilir: Müslümanlıkta hür erkeklerden ilk Hz. Ebu Bekr, çocuklarından ilk Hz. Ali, kadınlardan ilk Hz. Hatice, azadlılardan Zeyd, kölelerinden ilk Bilal' (radıyallahu anhüm ecmain)'dir.[3]

---

[1] Aşere-i mübeşşere: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından cennete gidecekleri hususunda müjdelenmiş olan on kişi. Bunlar Ashab-ı Kiramın en faziletlileri sayılır. (İbrahim Canan)

[2] İki kıbleye namaz kılanlar: Medine'ye hicret edildiği zaman müslümanlar Kudüs'e yönelerek namaz kılmakta idi. Bu onaltı ay sürdü. Bundan sonra gelen izinle Ka'be kıble yapıldı. Bu vahyin gelmesine kadar müslüman olanlar iki kıbleye namaz kılanlardır. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/532-533.

---

2. Rivayete Göre Taksimleri

a) Çok Rivayet Eden Sahabeler (Müksirûn):

Kendilerinden rivayet edilen hadisler binden fazla olan sahabiler.

Sahabenin sayısı yüzbinlerin üzerinde olduğu halde, ancak bin veya binbeşyüz kişiden hadis rivayet edilmiş, bunların da yedisinden yapılan rivayetler binin üstünde olmuştur. Her bir sahabiden sonraki asırlara intikal eden rivayetlerin sayılmasıyla yapılan bu tesbit, Sahabenin hadis ve Sünnet bilgisini tayinde kesin bir ölçü değildir. Dört halife başta olmak üzere, Hz. Peygamber (s.a.s)'le daha uzun süre beraber olan pek çok sahabinin rivayetleri, Sünnet bilgileri daha çok olmasına rağmen, binin altında kalmıştır.

Ahmed b. Hanbel, Sahabe içinde çok hadis rivayet edenlerin altı kişi olduğunu söyler. Bunlar; Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Ömer, Enes b. Malik, Hz. Aişe, Cabir b. Abdullah ve Abdullah İbn Abbas'tır. Ahmed Muhammed Şakir bu isimlere, Ebu Said el-Hudrî, Abdullah b. Mesud ve Abdullah İbn Amr'ı da ilave ederek muksirûnu dokuza çıkarır. Muksirûnun rivayetleriyle ilgili sayı genellikle, İbnu'l-Cevzî'nin[1] Bakıyy b. Mahled'in[2] Müsned'indeki hadisleri sayarak yaptığı tesbite dayanır. Hadis kitapları arasında en çok hadis ihtiva ettiği kabul edilen ve maalesef günümüze tamamı intikal etmeyen bu eserdeki muksirûnun rivayetleriyle Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki rivayetleri arasında fark vardır. Bu fark, bir hadisin değişik tarihlerle rivayet edilmesi ve bunların her birinin ayrı birer hadis sayılmasından ileri gelmektedir. Bu iki müsneddeki rivayetlerine göre

Muksirûn ve hâdislerinin toplam sayısı şöyledir: (İlk rakamlar Bakıyy, ikinciler Ahmed'in Müsnedindeki rivayetlerdir).

1. Ebu Hüreyre (58/672): 5374-3848 hadis.

2. Abdullah İbn Ömer (73 veya 74/692): 2619-2019 hadis. (2630 diyenler de vardır.)

3. Enes b. Mâlik (93/712): 2286-2178 hadis.

4. Hz. Aişe (58/678): 2210 hadis.

5. Abdullah İbn Abbas (68/687): 1660-1696 hadis.

6. Cabir İbn Abdullah (74 veya 78/693): 1540-1206 hadis. (1640 diyenler de vardır)

7. Ebu Saîd el-Hudrî (74/693): 1170-958 hadis.

8. Abdullah İbn Mesud (32): 848-892 hadis.

9. Abdullah İbn Amr (63): 700-722 hadis.[3]

Kitabu'l-adad diye de bilinen bu liste[4] İbnu'l-Cevzi'nin (597/1200) Telkihu fuhumi ehli'l-eser adlı kitabında bulunmaktadır.

Tesbite kaynaklık eden Baki b. Mahled'in Müsned'i, fıkıh bablarına göre tanzim edilmiş bir müsned olduğu için, aynı hadisin birden çok babta geçmesi pek normaldir. Bu sebeple de aynı hadisin birkaç kez sayılması sonucu doğmakta ve neticede rivayet edilen hadis sayısı kabarmaktadır. Ale'r-rical sisteme sahip Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan rivayetlerle Baki b. Mahled'in Müsned'inden tesbit edilen rakamlar arasında görülen farklılık bu iki Müsned'in değişik sistemlere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da gösteriyor ki, aslında muksirun için verilen rakamlar, o sahabilerden rivayet edilen hadislerin tam sayısını yansıtmamaktadırlar. Örneklendirecek olursak, Ebu Hureyre 5374 hadis rivayet etmiş gözükürken bu sayı Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde 3848

olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, senedinde değişiklik bulunan bir metnin her değişik senedini bir hadis saymak suretiyle sayımlarda da rakamlar olduğundan fazla çıkacaktır. Bütün bu sebeplerle sahabilerin rivayet ettikleri hadis sayıları konusunda verilen rakamlara kesin gözüyle bakmak mümkün değildir. “falanın sayımına” veya “falan kitaptaki rivayetlerinin sayımına göre” diye rakam vermek daha ilmi ve daha doğru olacaktır.Mükerrerler çıktıktan sonra Ebu Hureyre’nin rivayetleri 1579 olmaktadır.[5]

Bu rakamlara mükerrer hadisler de dahildir. Mükerrerler çıkarıldığında sayılar hayli düşmektedir. Mesela, Ebu Hüreyre'nin, Ahmed b. Hanbel'in müsnedindeki rivayetleri, mükerrerler çıkarılınca 1579'a inmektedir. Her ne kadar rivayetleri bini bulmasa da, Abdullah b.Mesud ve Abdullah b. Amr'ı muksirûndan sayılması çok isabetli olacaktır. Çünkü, Ebu Hüreyre gibi bir sahabi, Abdullah b. Amr'ın dışında hiç bir sahâbînin kendisi kadar hadis bilmediğini ikrar etmiştir.[6] O'nun, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s)'den izin alarak yazdığı ve adına "es-Sahîfetü's-Sâdıka" dediği ve 1000 kadar hadis ihtiva eden bir kitabı vardı. Tamamı günümüze intikal etmeyen bu sahifeden 700 kadar hadisi Ahmed b. Hanbel Müsned’inde rivayet etmektedir. Ne var ki, Ehl-i Kitab kültürüne de vakıf olduğu için, israiliyyat karışır endişesiyle çoğu kimse Abdullah'dan fazla rivayet etmemiş, bir de onun Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra, Mısır gibi, o zamanlar önemli bir hadis merkezi olmayan bir beldeye yerleşmiş olması da ondan rivayeti azaltmıştır. Müksirûnun hemen hepsi Hicrî atmışlı yıllardan sonra vefat ettiği halde Abdullah b. Mesud, nisbeten daha erken bir dönemde, H. 32 de vefat ettiği için ondan rivayet edilen hadisler bini aşmıştır. Bulunduğu bölgenin fıkhî yapısına[7]

büyük tesiri olan İbni Mesud, diğerleri gibi uzun bir ömür yaşayabilseydi, şüphesiz ki rivayetleri çok daha fazla olurdu.

Bu sahabilerin diğerlerinden daha çok rivayet etmiş olmalarının bazı sebepleri şunlardır:

1) Muksirûnun hemen hepsi çok genç yaşta, hafızalarının diri olduğu öğrenme çağlarında Hz. Peygamber (s.a.s)'i idrak etmiş ve O'ndan sonra uzun bir süre, takriben 50 ila 80 sene daha yaşamışlardır. Asrı saadetten sonra meydana gelen olaylar, hadis rivayetine duyulan ihtiyacı artırmış, bu nedenle, geç vefat eden sahabilerden rivayet, önce vefat edenlerden daha çok olmuştur.

2) Ashabın çoğunun değişik dünyevî meşgaleleri vardı. Muksirûnun bir kısmı genç ve bekar olduğu, bir kısmı da Suffa ashabından olduğu için (Mescid-i Nebevî'nin avlusunda bulunan suffada kalanların ihtiyaçları Rasûlüllah (s.a.s) veya Ashab tarafından karşılanıyor, onlar daha ziyade ilim ve ibadetle meşgul oluyorlardı) maişet meşgaleleri olmadığından, Rasûlüllah (s.a.s) ile daha fazla beraber oluyorlar, böylece daha çok hadis duyuyor, öğreniyorlardı. Ashabın, çok hadis rivayet ettiği yolundaki ithamına cevaben Ebu Hüreyre; Muhacirler pazarda, Ensar tarlalarda meşgul olurlarken kendisinin, boğaz tokluğuna Rasulullah (s.a.s)'in peşinde gittiğini, onların duymadıklarını duyduğunu söylemiştir. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in en genç hanımı; Enes, 10 yıl boyunca O'nun (s.a.s) hizmetçisi; Abdullah İbn Abbas, amca oğlu ve hanımı Meymune'nin yeğeni; İbni Ömer, genç bir delikanlı ve hanımı Hafsa'nın kardeşi; İbni Mesud ve Ebu Said Suffa ashabından oldukları için bunların hemen hepsi, genellikle Rasûlüllah (s.a.s)'in çok yakınında bulunma imkanına kavuşmuşlardır. Ayrıca bunlar, daha sonra da dünya işleriyle fazla meşgul

olmadıklarından hadis rivayetine daha çok zaman ayırabilmişlerdir. Fakat, mesela, Dört Halife, devlet işleri ve harplerle meşguliyetlerinden dolayı rivayete onlar kadar zaman ayıramamışlardır.

3) Bunlar mizaç olarak öğrenmeye ve rivayete çok düşkün kimselerdi. Denilebilir ki, hadis öğrenmek için Rasûlüllah (s.a.s)'e en çok soru soranların başında bunlar geliyordu.[8]

---

[1] H. 597.

[2] H. 276.

[3] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 278-279; Sahâbelerin rivayetleriyle ilgili rakamlar. Endülüs'ün meşhur muhaddisi Ebu Abdirrahman Bakiy İbnu Mahled el-Kurtubi (276/889)'in Müsned'ine dayanır. Ancak bugün bu değerli eser hiçbir kütüphanede mevcut değildir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/533.

[4] Bk. Sk. Ayasofya: 454.

[5] Bilgi için bk. A. M. Şakir, el-Baisu’l-hasis: 185-188; Okiç, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler: 30-35; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 83-84.

[6] Buhârî, İlm: 39.

[7] Küfe menşeli Irak Fıkıh Ekolü.

[8] Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/341.

---

b) Az Rivayet Eden Sahabeler (Mukillûn):

Binden az hadis rivayet eden sahabîler.

Sahabe, Hadis ve Sünnet bilgisi yönünden farklı olduğu gibi, kendilerinden rivayet edilen hadislerin azlığı ve çokluğu bakımından da aralarında fark vardır. Daha sonraki asırlarda, takriben beş ve altıncı asırlarda Sahabilerden nakledilen hadislerin yekünü tesbit edilmeye çalışılmış, rivayetleri binden çok olanlara "Müksirûn"; rivayeti binden az olanlara da "Mükillûn" (az rivayet edenler) denilmiştir. Fakat böyle bir tasnif ve tesbit, sahabenin hadis bilgisini tam olarak yansıtmada kesin bir ölçü değildir. Toplam sayıları tahminen yüz binin üzerinde olan sahabeden ancak bin-binbeşyüz kadarından hadis rivayet edilmiştir. Hadis rivayeti Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra başladığı, zamanla arttığı ve her sahabinin, çok çetin bir iş olan sağlam bir hadis bilgisi, kuvvetli bir hafıza, bilinen hadisleri ifade, güç ve yeteneği... gibi rivayet şartlarını taşıyamaması, bazılarının Rasûlullah (s.a.s)'ı bir-iki defa görüp memleketlerine dönmüş olması, bazılarının O'ndan (s.a.s) önce vefat etmiş bulunması gibi sebeplerle, hadis rivayet edenlerin toplam sayısı bin civarında kalmıştır.

Bu sahabilerin yedisinden rivayet edilen hadisler binin üzerinde, bunların dışında kalanlardan rivayet edilenler ise, binin altındadır. Mukillûndan olan dokuz yüz civarındaki sahabiden rivayet edilen hadis, kişi başına 25 veya daha az sayıdadır. Mukillûnden sayılan bazı sahabiler ve rivayet ettikleri hadis sayıları şöyledir: Abdullah İbn Mesud: Sekizyüz kırk sekiz hadis; Abdullah b. Amr, yediyüz hadis; Hz. Ömer ve Hz. Ali, beşyüzer hadis; Ümmü Seleme, üçyüz yetmiş sekiz hadis; Hz. Osman, yüz kırkaltı hadis; Hz. Ebu Bekir, yüzkırk iki hadis...

Rasûlullah (s.a.s) ile çok daha uzun süre sohbet ve beraberliği olan pek çok Sahabe, hatta Sahabenin en ileri gelenleri; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere, Cennet'le müjdelenmiş on sahabi Abdullah İbn Mesud, Abdullah İbn Amr, Hz. Aişe dışındaki zevcât-ı tâhirat... vb. mukillûn arasında sayılmaktadır. Sünnet bilgisi hayli zengin olan bu sahabilerden daha fazla hadis rivayet edilememesinin sebepleri şunlar olabilir: Yanlış veya hatalı rivayet ederek Rasûlullah (s.a.s)'a iftira etme durumuna düşebilirim endişesiyle pek çok sahabi, kesin olarak bilmedikleri hadisleri rivayet etmemişler veya ancak çok mecbur olduklarında ihtiyaç duyulan kadar rivayet etmişlerdir. Bazı sahabiler Hz. Peygamber (s.a.s) hayattayken veya O'ndan az bir zaman sonra vefat ettikleri için rivayetleri hiç olmamış[1] veya az olmuştur. Rasûlullah (s.a.s)'dan sonra bazı Sahabiler devlet idaresi ve cihadla daha fazla ilgilendiği için rivayete fazla zaman ayıramamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra bazıları, Mekke, Medine... gibi ilim merkezlerinde kalırken, bazıları daha ücra yerlere yerleşmişler, böylece buralarda bulunan sahabilerden yapılan rivayetler azalmıştır. Ashab içinde en çok hadis rivayet eden Ebu Hüreyre'nin, kendisinden daha fazla hadis bildiğini ikrar ettiği tek sahabi olan Abdullah b. Amr, Mısır'a yerleştiği için kendisinden daha fazla rivayet edilememiştir. Her sahabinin hadisleri belleme ve rivayet etmede fıtrî kabiliyeti aynı değildi. Bu farklılık da rivayete etki etmiştir. Sahabeden rivayet edilen hadislerin hepsi güvenilir hadis kaynaklarına ulaşmamıştır.[2]

---

[1] Meselâ Hz. Hatice.

[2] Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/276.

Sahabelerin Değişik Sayıda Hadis Rivayet Etmesine Etki Eden Sebepler:

Sahabilerin değişik sayıda hadis rivayet etmiş olmalarının pek tabii olarak muhtelif sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri sıralamaya geçmeden önce şu noktanın öncelikle bilinmesi gerekmektedir. Sahabelerin sünnet bilgisi, rivayet ettikleri hadis sayısıyla ölçülemez. Çünkü hadis rivayeti konusuna etki eden bir çok sebep bulunmaktadır. Bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

1) Ashabın hepsi aynı anda müslüman olmamışlardır.

2) Hz. Peygamber'i bir iki kere görüp yurduna dönen bedevi müslümanlar olduğu gibi, O'ndan hemen hiç ayrılmayanlar da vardı.

3) Ashabın bir çoğu iş-güç sahibi idiler. İşlerinde çalışıyorlardı. Kimileri de karın tokluğuna Hz. Peygamber'in meclisinde bulunuyor, adeta yatılı okul öğrencileri gibi bütün vakitlerini Mescidde geçiriyorlardı.

4) Kimileri hadisleri yazıyor, kimileri ise ezberlemekle yetiniyordu.

5) Bazı sahabiler hakkında Hz. Peygamber ilim-irfan sahibi olması için dua etmişti.

6) Sahabelerin vefat tarihleri de farklıydı. Kimileri daha Hz. Peygamber hayattayken vefat etmiş kimisi Hz. Peygamberden hemen sonraki yıllarda, kimileri de uzun yıllar sonra vefat etmişlerdi.

7) Hz. Peygamberden sonra sahabeler değişik ülkelere dağılmışlardı. Bazıları da Mekke-Medine gibi İslam'ın merkezlerinde kalmışlardı.

8) Herkesin ilim öğrenmek ve öğretmekteki kabiliyeti aynı değildir. Bu da rivayet sayısına tesir etmektedir.

9) Bazı sahabiler bildiklerini ancak ihtiyaç halinde ve ihtiyacı karşılayacak miktarda söylemekle yetinirlerdi.

10) Ayrıca her sahabinin rivayet ettiği her hadisin, hadis kitaplarına intikal ettiği de mutlak olarak söylenemez.

11) Kimileri de yönetimin çeşitli kademelerinde görev aldıkları için meşgaleleri gereği hadis rivayetine fazla vakit bulamamışlardır.

Bütün bu tabii sebepleri görmezden gelerek, büyük sahabelerin daha fazla hadis rivayet etmiş olmaları gerektiği varsayımından hareketle, genç sahabilerden bazılarının fazla hadis rivayet etmiş olmasını şüphe ve tereddütle karşılamak doğru değildir. Hele böyle bir oluşumu "hadis uydurduğu" şeklinde yorumlamaya hiç imkan yoktur.

Rivayet sayıları ne olursa olsun sahabiler derin bir sorumluluk duygusu, ilmi titizlik ve dini dikkat içinde olmuşlardır. O neslin özellikleri kavranmadan, bugünlerin anlayışıyla hüküm vermeye kalkışmak asla bilimsel bir davranış olamaz.

Ehli sünnetçe, sahabilerin hadis rivayetinde udul kabul edilerek tenkid dışı tutulmalarının gerekçeleri de budur. Unutma ve yanılma cinsinden önüne geçilmez insani haller dışında, sahabilerin sonraki nesillerde görüldüğü gibi yalancılık vs. cerh sebeplerinden uzak kaldıkları kesindir. Aslında şiiler, ehl-i beyte mensup olanları hadis rivayetinde adil kabul ederler. Diğerleri için böyle bir adalet vasfı düşünmezler.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 84-86.

Hadis Rivayeti ve Sahabiler:

Tebliğ görevi ve fazileti yanında "bile bile Rasulullah'a yalan isnad etmenin cehennemdeki yerine hazırlanmak" anlamına geldiği gerçeği ashab-ı kiram'da "ihtiyatlı davranıp kesin kanaat edinmedikçe hadis rivayet etmemeyi (tesebbüt)" prensip haline getirmiştir. Buna halifelerin meseleyi takibi, sahabilerin birbirlerini kontrolleri, şüphelendikleri konularda onu en iyi bilene götürmeyi alışkanlık haline getirmiş olmalarını da ilave etmek gerekmektedir. Ashab-ı kiram'da Hz. Peygamber'in hadislerini bellemek ve yaşamak için ne derece ciddi ve samimi bir istek varsa, O'ndan bir bilgi nakletmekte de o derece bir titizlik görülmektedir. Bu titizliktir ki, onlardan kimilerini bir aylık yolu teperek bildikleri hadisleri tekid etmeye veya bilmediklerini öğrenmeye sevketmiş, "rihle" denen ilim yolculuklarını, ilk kaynağından ilim alma usulünü başlatmalarına vesile teşkil etmiştir. Bütün bu gayretlerin temelinde yatan dini hamiyeti, dine hizmet ve sağlam bilgi edinme niyet ve disiplinini görmekteyiz. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 84.

3. Âlim Sahabeler:

Ashâb'tan bazıları ilimleriyle meşhur olmuştur. Bunlardan bir kısmı Kur'an-ı Kerîm'i, Sünnet'i, fıkhı, câhiliye edebiyatını, ensâbı, eyyâmu'l-Arab denen târihi iyi bilen kimselerdîr. Bilhassa fetvaları ve Kur'an'la ilgili açıklamalarıyla tanınmışlardır. Kendisinden en ziyade fetva rivâyet edilen kimse İbnu Abbâs'tır. Sonra Hz. Ömer, Hz. Ali, Ubey İbnu Ka'b, Zeyd İbnu Sâbit, Ebu'd-Derda, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmaîn) gelir. Mesruk şöyle der: "Sahâbe'nin ilmi altı kişide toplanmıştır: Ömer, Ali, Ubey, Zeyd, Ebu'd-Derdâ, İbnu Mes'ûd. sonra bu altının ilmi de Hz. Ali ve Abdullah İbnu Mes'ud'da toplanmıştır". Irâkî: "Hz. Ali ile İbnu Mes'ûd hususî gayretle, öbürlerinin ilmini de kendi ilimlerine katmışlardır" diyerek, Mesrûk'un sözünü açıklığa kavuşturur.

Bunlardan sonra şu yirmi kişi gelir:

Hz. Ebu Bekr, Hz. Osman, Ebu Mûsa, Muâz İbnu Cebel, Sa'd İbnu Ebi Vakkâs, Ebu Hüreyre, Enes, Abdulah İbnu Amr İbni'l-Âs, Selmân, Câbir, Ebu Saîd, Talha, ez-Zübeyr, Abdurrahmân İbnu Avf, İmrân İbnu Husayn, Ebu Bekre, Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Muâviye, İbnu'z-Zübeyr, Ümmü Seleme Hz. (radıyallahu anhüm ecmaîn).

Suyutî, Tedrîb'de ilk gruba girenlerin fetvalarından birer iri cild teşkîl etmenin mümkün olduğunu, ikinci grubtakilerden birer cüz (küçük çapta risâle) teşkil etmenin mümkün olduğunu belirtir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/533-534.

4- Abadile (Abdullahlar):

Yukarıda ismi geçen âlim sahâbilerden bazılannın adı Abdullah olduğu için, onların Abâdile (Abdullahlar) diye ayrıca gruplanması eskiden beri âdet olmuştur. Bunlar: Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Abbas, Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs.

Abdullah İbnu Mes'ud bunlar arasında zikredilmez. Çünkü öbürleri abâdile diye şöhrete erdikleri sırada Abdullah İbnu Mes'ud vefat etmiş bulunuyordu. Öbürleri, imamların kendilerine muhtaç olup müracaat edecekleri vakte kadar yaşadılar.

Bunlar bir meselede görüş birliğine varınca: "Bu Abâdile'nin görüşüdür" denir. Bazıları İbnu Zübeyr'i buraya dahil etmez.

Ashab arasında 220-300 kadar başka Abdullah'lar da mevcuttur ancak Abâdile denince onlar kastedilmez.[1]

Adları Abdullah olan fakîh ve muhaddis dört sahâbî. Abâdile, Abdullah kelimesinin çoğulu olup "Abdullahlar" anlamına gelmektedir. Ashâb içinde iki yüz kadar Abdullah adında sahâbî bulunduğu halde Abâdile denilince fıkıh ve hadîs'te Abdullah adını taşıyan üç veya dört sahâbî kasdedilmiş ve bunlar bu isimle şöhret bulmuşlardır. Bunlar; Abdullah İbn Abbâs (ö. 65/687-688), Abdullah İbn Ömer (ö. 74/693), Abdullah İbn Amr (ö. 65/687-688) ve Abdullah İbn Zübeyr (ö. 73/692)'dir (r.anhum). İslâm âlimlerinden bazıları Abdullah İbn Zübeyr yerine Abdullah İbn Mes'ud (ö. 32/652-653)'u Abâdile'den kabul etmektedirler. Fakat İbn Mes'ud'un Abâdile'den olmadığı kanaati daha yaygındır.[2]

Bu büyük sahabîler İslâm fıkhına olan vukûfiyetleri ve verdikleri fetvalarla meşhurdurlar. Bu sahâbîler Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinin genç, dinamik,

gayretli, ilim ve ibâdete son derece düşkün kimseleriydi. Bu Abdullahlar, Cenâb-ı Allah'ın bir lûtfu olarak Rasûlullah'tan sonra uzun müddet yaşamış ve diğer büyük sahâbilerden de öğrendiklerini kendilerinden sonra gelen nesillere öğretmişlerdir. Abâdile herhangi bir İslâmî problemin çözümünde aynı görüşü belirtmiş ve aynı paralelde ictihâd etmişlerse onların bu görüşüne "Abâdile'nin görüşü" denir. Bu tabir fıkıh usûlünde yerleşmiş bir tabirdir.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/534.

[2] Tecrîd-i Sarîh Tercümesi: I/27.

[3] Ahmed Ağırakça, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/2

5- Sahabelerin Sayısı:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat ettiği zaman hayatta olan Sahâbelerin miktarı hususunda bazı tahminler yürütülmüştür. Bunlar arasında epeyce bir fark gözükmektedir. Sözgelimi Ebu Zür'ati'r-Râzi, o sıralarda Mekke-Medine havâlisinde 114 bin müslüman bulunduğunu söyler. Ali İbnu'l.-Medînî yüzbinden fazla der. er-Râfi'î 30 bin kadar Medine ve 30 bin kadar da Arap kabilelerinde olmak üzere toplam 60 bin kadar müslüman bulunduğunu kaydeder. Sahâbe hayatlarını incelemek üzere te'lif edilen kitaplârda ismen zikredilenler onbini bulmaz. Bunların en hacimlisi olan el-İsabe'de İbnu Hacer 12.293 adet tercüme verir ise de bunlardan bir bölümü, kitabın el-Kısmu'r-Râbî bölümlerinde kaydedilen ve sahabe sayılmayan şahıslardır, bir kısmı da Künâ bölümünde, ismi göstermek üzere mükerreren kaydedilen şahıslardır. Şu halde ismen bilinen sahabeler onbin civarında kalmaktadır.[1]

Sahabilerin sayısını kesin olarak belirtmeye imkan yoktur. 40-120 bin arasında değişen rakamlar kitaplarda yer almaktadır. Ashabın biyografisine tahsis edilmiş eserlerde ise, 10-12 bin sahabi tanıtılmaktadır. Hicretin bir veya ikinci yılında bizzat Hz. Peygamber’in emriyle yapılmış ilk nüfus sayımı dışında, bilhassa son yıllarda gerçekleştirilmiş herhangi bir nüfus sayımından bahsedilmemektedir. Bu sebeple istatistiğe dayalı dayalı rakam vermek imkanı yoktur.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/534-535.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 86.

6- En Son Vefat Eden Sahabe:

Ashab'tan en son hayatta kalan Ebu't-Tufeyl Âmir İbnu Vâsile el-Leysî (radıyallahu anh)'dir. Vefat tarihi ihtilaflıdır: 100-110 arasında değişmektedir. Kûfe'de yaşamış ise de Mekke'de vefat ettiği kabul edilmektedir. Medîne'de en son vefat eden hususunda ihtilaf edilmiştir: Sâib İbnu Yezîd veya Câbir İbnu Abdillah veya Sehl İbnu Sa'd veya Mahmud İbnu'r-Rebî (radıyallahu anhüm)'dir. Mekke'de en son ölenin Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) olduğu da söylenmiştir. Basra'da Enes İbnu Mâlik (90-93 yıllarından birinde) veya Abdullah İbnu'l-Hâris (85-89); Kûfe'de Abdullah İbnu Ebî Evfa (86 veya 88 yılında) veya Amr İbnu Hureys (95 veya 98 yılında); Şam'da Abdullah İbnu Busr Mâzinî (88); Dımeşk'te Vâsile İbnu Eska el-Leysî (85 veya 86); Cezîre'de Urs İbnu Umeyre el-Kindî; Filistin'de Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde (85); Yemame'de Hirmâs İbnu Ziyâd Bâhilî; Bâdiye'de Seleme İbnu'l-Ekva l64) en son vefat eden sahabe(radıyallahu anhüm ecmain)dir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/535.

7- Sahabelerle İlgili Literatür:

Sahabe neslini tanıtan hal tercümesi kitapları pek çoktur. Ancak bunlardan üç tanesi pek meşhur ve yaygındır. Şimdi bunları sırasıyla tanıyalım:

1) İbn Abdilberr el-Kurtubi (463/1071)'nin "el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab"ı 3500 kadar biyografiyi ihtiva eden bu eser, el-İsabe kenarında ve müstakillen basılmış bulunmaktadır.

2) İbnu'l-Esir el-Cezeri (630/1233)'nin "Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahabe" 8000 kadar biyografiyi ihtiva eden bu değerli eserin son 7. cildi hanımlara tahsis edilmiştir.

3) İbn Hacer el-Askalani (852/1448)'nin "el-İsabe fi temyizi's-sahabe"si 12279 biyografiyi tetkik eder. El-İsabe, konuya ait eserlerin en hacımlısı olması yanında farklı tertibi ile de dikkat çekmektedir. Kendisinden önceki iki eser gibi alfabetik olma genel özelliği içinde her harf için dört kısım düşünülmüş ve uygulanmıştır.

a) Herhangi bir hadis ya da haberde sahabi olduğu açık ya da kapalı şekilde belirtilmiş olanlar, (Elif harfinden bu gruba girenler 1/13-93'dedir)

b) Sahabe arasında zikredilen çocuklar. Bunlar, Hz. Peygamber vefat ettiğinde temyiz yaşının altında bulunmaktadırlar. Hz. Peygamberin onları görmüş olması ihtimalinden dolayı sahabiler arasında zikredilirler (bk. 1/93-99)

c) Hem İslamdan önce hem de İslam döneminde yaşadıkları bilinen fakat Hz. Peygamberle görüşmemiş kimselerdir. Bunlara, "sahabi olduklarına bazı kitaplarda işaret edilenler" denebilir (bk. 1/99-117)

d) Daha önceki biyografik eserlerde yanlışlıkla sahabi olarak zikredilenler (bk. 117-136). Bu dördüncü gruba dair ilk çalışmayı İbn Hacer yapmıştır. O,

bu noktayı özellikle vurgular.

Sahabi biyografisi ile ilgili Türkçe'de bazı teşebbüsler olmuşsa da hiç biri tamamlanamamıştır.[1]

---

[1] Mesela bk. H. Zihni, el-Hakaik "Zı" harfine kadar gelebilmiştir. Hersekli Mehmed Kamil'in "Metaliu'n-nucum"u da yarımdır. Asr-ı Saadet'in Ashab-ı Kiram bölümünde 200 küsür sahabi tanıtılmaktadır. Türkçe'de bir Ashab-ı Kiram (Hz. Peygamber'in Müslüman Çağdaşları) Ansiklopedisi'ne ihtiyaç bulunmaktadır; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 86-87.

Asr-ı Saâdet:

Peygamber Efendimiz (s.a.s.)'in dönemi.

Peygamber Efendimiz'den itibaren İslâm Tarihi, Hz. Peygamber dönemi, Hulefâ-i Râşidûn, Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular, Osmanlılar gibi muhtelif dönemlere ayrılmıştır. İşte bu dönemlerin başında yer alan Hz. Peygamber dönemine müslüman âlimler "Asr-ı Saâdet" adını vermişlerdir.

"Mutluluk Devri" manasını ifade eden bu terkip, gerçekten de o dönemin bir kelimeyle ifade edilmesini sağlayan isabetle seçilmiş bir terkiptir.

Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.s.) döneminde bizzat O'nun rehberliği ve liderliğinde ashab-ı kirâm, İslâm'ın dînî-dünyevî bütün emirlerini anlamış, yaşamış ve yaşatmışlardı. Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş olan ashab-ı kirâm, İslâm davasına gönülden bağlı idiler. Samimiyet ve ihlâs içerisinde yalnız bir Allah'a kul olmuşlar, O'nun Resûlüne gönül vermişlerdi. Ruhlarını, düşüncelerini, davranış ve yaşayışlarını Allah ve Rasulunun istediği şekilde şekillendirmişlerdi; Kitap ve Sünnet, onlara yön veriyordu. Bu sebeple de inandıkları ulvî davalarını her şeyin üstünde tutuyor; dinleri uğruna mallarını, hatta canlarını feda etmede zerre kadar tereddüt göstermiyorlardı.

İşte bu anlayış ve yaşayışa sahip bulunan fertlerden oluşan İslâm toplumunda, tam bir birlik ve beraberlik, âhenk ve uyum, dayanışma ve yardımlaşma, kaynaşma ve aktivite hakimdi. Müslümanlar, idarî, siyasî, ictimaî, iktisadî, ilmî, askerî, adlî gibi çok muhtelif yönlerden olgunluğun zirvesinde idiler. Belki idarî müesseseler gelişmemişti, ama idarenin en mükemmeli veriliyordu. Henüz dünya imparatorlukları dize getirilmemişti müslümanlar dünyanın dört bir tarafına hâkimiyetlerini götürememişlerdi,

ama bunun temelleri sağlam bir şekilde ve muvaffakiyetle atılmıştı. Müslümanların hayat standardı ve refah seviyesi pek yüksek değildi ama, zaten onlar müreffeh, mutantan ve lüks ve israfa yönelik bir hayatın arayıcıları değillerdi. Muhtelif ilimlere dair muntazam, sistemli eserler yazılmamıştı ama, ashab-ı kirâm, gerçek bilgiye yani vahye sahip çıkmış, ilmin önem ve değerini gayet iyi anlamışlardı. Henüz o dönemde devamlı silâh altında tutulan ve talim yaptırılan teçhizatlı ordular yoktu ama; İslâm cemiyetinin her bir ferdi, gözünü budaktan esirgemeyen ve şehidliği mertebelerin en yücesi bilen cesaret timsali mücahid bir kişiliğe sahipti. Adliye sarayları, mahkeme salonları, adliyeye dair diğer organizasyonlar henüz mevcut değildi ama; *"Hırsızlık yapan, kızını Fâtıma da olsa elini keserdim."* diyen bir peygamberin tabîleri, adaletin eşsiz örneklerini sergilemişlerdi.

Yani cemiyetin her köşesinde huzur, güven, emniyet, asayiş, nizam, intizam ve istikrar vardı. Bu dönem, daha sonraki müslüman nesillere örnek teşkîl eden mutluluk ve saâdet dönemiydi.

Bundan dolayı da elbette ki bu dönem "Âsr-ı Saâdet" diye anılacaktı.[1]

---

[1] Ahmet Önkal, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/171-172.

Aşere-i Mübeşşere:

Hayatta iken Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Cennet'le müjdelenen ashabın ileri gelenlerinden on kişi için kullanılan bir tabir.

Kur'an-ı Kerîm'de bu hususta herhangi bir delil mevcut olmamakla birlikte, Rasulullah'ın sahîh hadisleriyle sabit olan bu ashabın Cennetlik oluşları, İslâm'ın genel prensipleri dahilinde gayet tabi bir olaydır. Aşere-i Mübeşşere tabirinin yanısıra "el-mubeşşirun bi'l-Cenneh" tabiri de bu sahabeler hakkında kullanılmıştır. Bu meşhur on sahabi şunlardır: Hz. Ebû Bekr (ö. 634), Hz. Ömer (ö. 643), Hz. Osman (ö. 655). Hz. Ali (ö. 660), Hz. Abdurrahman b. Avf (ö. 652), Hz. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (ö. 639), Hz. Talha b. Ubeydullah (ö. 656), Hz. Zubeyr b. Avvam (ö. 656), Hz. Sa'd b. Ebi Vakkâs (ö. 674), Hz. Said b. Zeyd (ö. 671).

Bu büyük sahabilerin kendilerine has özellikleri vardır. Meselâ: Mekke'de ilk müslüman olan bu şahsiyetler Hz. Peygamber'e ve İslâm davasına büyük katkıları olan kişilerdir. Bu büyük sahabilerin hepsi İslâm devletinin müşriklere karşı giriştiği ilk büyük cihat hareketi olan Bedir gazvesinde bulundukları gibi, Hz. Peygamber'e, O'nu ve İslâm'ı sonuna kadar koruyacaklarına dair Hudeybiye gününde ağaç altında Bey'at etmişlerdir. İslâm akidesi için Allah yolunda en yakın akrabalarına karşı çarpışmaktan geri durmamışlardır. Hadis âlimlerinden bazıları eserlerine bu on sahabinin rivayet ettikleri hadîslerle başlamışlardır. Ayrıca sırf Aşere-i Mübeşşere'nin hayatlarını konu alan müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bunların faziletleri ve Rasulullah tarafından Cennet'le müjdelendikleri sahih hadis kaynak ve mecmualarında sabittir.[1]

---

[1] Tirmizî, Menâkıb: 25; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/193; Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/172.

B) Tâbiîler

Hz. Muhammed (s.a.s)'in sahabilerinin devrine yetişen, onları gören, imân sahibi olduğu halde onlarla beraber bulunan ve imân üzere vefât eden kişiler, sahabeden hadis nakledenler.

Arapça bir kelime olan tâbiûn, "tebi-e" fiilinden gelmektedir. Bu fiil, birinin izinde yürümek, ona tabi olmak, beraberinde bulunmak, cemâatın namazda imama tabi olması gibi manaları ifâde eder. Bu fiilden ismi faili, "tâbiun" dur. Sonuna nisbet ya'sı bitişince, "tabiî" olur. Bunun çoğulu da, "tâbiûn" dur. Kelime olarak Türkçe karşılığı; uyanlar, tabi olanlar demektir. Dinî anlamda da, Hz. Muhammed (s.a.s)'in sahabilerine tabi olan, onları takib eden nesil için kullanılır. Arap gramerine göre, tâbiûn kelimesi ref' halindedir, yani ötreli okunma durumundadır. Bunun nasb ve cer (kesreli ve fethalı) okunma hali ise, "tâbin"dir. Buna göre "tâbiûn" ve "tâbin", aynı anlamda olan iki kelimedir.

Müslüman bir kişinin Tâbiûn'dan sayılabilmesi için, Sahabileri gördüğünde, görüp işittiğini hafızasında tutabilecek bir yaşta olması gerekir.

Tâbiûn, İslâmın ikinci neslinden oluşmaktadır. Onlardan sonra gelen nesle de, "etbâu't-tâbiîn" veya "tâbeu't-tâbiîn" denir.

İlk tabiînin kim olduğu hususunda alimlerin farklı yorumları vardır. Bazı alimler, "Yalnız bir sahabiyi gören kişi Tabiûndan sayılır" demişler, diğer bazı alimler de, yalnız görmeyi, bir araya gelmiş olmayı yeterli kabul etmemişlerdir. Onlara göre, bir kişinin Tâbiûndan sayılabilmesi için, Sahabilerle sohbette bulunmuş olması gerekir. Onun için Tabiûn'un başlangıcı net bir şekilde tesbit edilmemiştir.[1]

Tâbiûn devri hicri 120 tarihlerine kadar devam etmiştir. Tâbiûn devri, İslâm kültür hayatının son derece gelişen ve parlak olan devridir. Siyâsi iktidar bakımından bu dönem, Emevilerin hakimiyetine rastlar.

Sahâbilerin tabakaları hakkında olduğu gibi, Tâbiûn'un tabakaları hakkında da alimlerin farklı yorumları olmuştur. Herkes onları kendilerine göre farklı bir şekilde tabakalara ayırmıştır. İmam Müslim, Tabileri üç, İbn Sa'd dört, Hâkim de onbeş tabakaya ayırmışlardır. Hâkim'e göre ilk tabaka, Aşere-i Mübeşşere (Cennetle müjdelenen on sahabî)'yi görenlerdir. Onlar da şu zatlardır: Kays b. Ebi Hazm el-Becelî, Ebu Osman en-Nehdî, Kays b. Ubâd el-Kaysî, Ebu Sasan Hüseyn b. el-Münzir er-Rekâsî, Ebu Vâil, Şakik b. Seleme el-Kufi, Ebu Recâ el-Utaridî.

Bunlar muhadremûndandırlar. Muhadremûn, hem cahiliye döneminde ve hem de İslâm döneminde bulunduğu halde, Hz. Muhammed (s.a.s) ile buluşamayan müslümanlara verilen bir ünvandır. "Sahih" sahibi Müslim, bunların sayısını yirmi olarak zikretmiştir.

Tâbiûn neslinin hadis rivâyetinde, Tefsirde, nahv'ın gelişmesinde, fıkhî konuların oluşmasında ve diğer çeşitli ilimlerde büyük hizmetleri olmuştur. Hadislerin yazılması ve tasnif edilip konularına göre kısımlara ayrılması onların öncülüğünde gelişmiştir. Tabiûn neslinden hadis yazan çok kişi vardır. Bunların en meşhurları İbn Şihâb ez-Zühri, Said İbnu'l-Müseyyeb, Said b. Cübeyr, Hasan el-Basri, İbrâhim en-Nehai vb.dirler.

Tâbiûn neslinden fıkıh ilmi ile de meşgul olan, bu sahada hizmeti geçen bir çok kişi vardır. Medine'de, arkadaşları arasında fıkıh ilminde temâyüz eden, ileri derecelere ulaşan yedi zat olmuştur ki, bunlara "fukahâ-yı seb'â" adı verilir ve onlar da şunlardır: Saîd b. el-Müseyyeb, Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr es-Sıddîk, Urve b. ez-Zubeyr, Harice b. Zeyd b. Sabit, Ebu Seleme

b. Abdurrahman b. Avf, Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ûd ve Ebu Eyyûb Süleyman b. Yesâr el-Hilâlî.

Sonradan fetvaları taklid edilen ve mezheb imâmı olarak kabul edilen kişilerden yalnız Ebu Hanife, Tâbiûn neslindendir. Diğer mezhep imâmları, daha sonraki nesillerdendirler.[2]

Tâbiûn zamanında tefsirde de büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemdeki tefsir çalışmaları, tefsirin ikinci dönemi olarak kabul edilmiştir.

Tâbiûn'un tefsirdeki görüşlerinin delil olarak kabul edilip edilmemesi hususunda, alimlerin farklı görüşleri vardır. Bazı alimler onların görüşlerini delil olarak kabul ederken, diğer bazı alimler de, onların görüşlerini delil olarak kabul etmemişlerdir.

Tâbiûn, döneminde Mekke, Medine ve Irak'ta tefsir okulları gelişmiştir. Bu okullarda, Tâbiûn neslinden büyük tefsir alimleri yetişmiştir. Bu alimlerden bazıları şunlardır: Tâvus b. Keysan, İkrime, Atâ b. Ebi Rabah, Zeyd b. Eslem, Alkame b. Kays, Mesrûk, Uveys b. Zeyd, Mürre el-Hamedânî, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî.[3]

Diğer çeşitli ilim dalları da, Tâbiûn döneminde gelişme kaydetmiştir. Bu ilim dallarında, büyük ilim adamları yetişmiştir. Tâbiûn devri, bütün ilim dalları için gelişme devri durumundadır.

Tâbiûn'un fazileti, Kur'an'a dayanmaktadır:

"Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabb'imiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimide inananlara karşı bir kin bırakma! Rabb'imiz, sen çok şefkatli, çok merhametlisin!" (el-Haşr, 59/10).

Bu ayette, Tâbiûn'un güzel vasıfları dile getirilmiştir. Onların dönemi, bu ayet nazil olduktan sonra gelmiştir. Onların döneminden önce, Yüce Allah onlardan överek bahsetmiştir.

Ayette ifâde edildiği gibi, insanlar arasında ırk, mekân, vatan, kabile, renk gibi hiç bir ayırım yapmadan, bütün imân ehli için dua etmişlerdir. Tâbiûn, tevhid, imân ve inanç kervanı, duaları da imân duasıdır. Onlar, ne şerefli bir kervan ve duaları, ne güzel bir duadır![4]

Konu ile ilgili olan diğer bir ayetin meâli şöyledir:

"Muhâcirlerden ve Ensârdan (İslâm'a girmekte) ilk önce geçenler ile bunlara güzelce tabi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Allah) onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur." (et-Tevbe: 9/100)

Ayette geçen "tabi olanlar" ifâdesi, müfessirler tarafından iki mana da yorumlanmıştır. Birincisi, onları takib eden, onlardan sonra gelen Tâbiûn nesli demektir. İkincisi ise, kıyâmet gününe kadar din, imân, ahlak ve takvada onlara tabi olan insanlar olarak kabul edilmiştir.[5]

Hz. Muhammed (s.a.s) de, çeşitli hadislerde Tâbiûn'u övmüş, methetmiştir:

"Ne mutlu beni görüp imân edene! Ne mutlu beni göreni görene!.."[6].

"Ümmetimin en hayırlıları, benim zamanımda yaşayan Sahabelerdir. Ondan sonra, onlardan sonra gelen nesildir ve ondan sonra hayırlı olanlar da, onlardan sonraki nesildir"[7].

Tâbiûn'un son tabakasını, en son ölen Sahabeyi görenler oluşturmuştur. Buna göre son tabi, Mekke'de Ebu't-Tufeyl Amir b. Vasile'yi gören Halef b. Halife'dir (180/796). Halef'in ölümüyle Tâbiûn'un sona erdiği kabul edilir.[8]

Tâbiî, Hâkim en-Neysâburî'nin de dâhil bulunduğu, ulemâdan ekseriyetin kabul ettiği tarife göre, Sahâbe (radıyallahu anhüm)'den biriyle veya birkaçıyla karşılaşmış olan mümin kimsedir. Sahâbeliğin sübûtunda imâna

mukârin olmak şartıyla uzaktan bile olsa Resûlullah'ı görmek yeterli sayıldığı halde burada, Sahâbî ile mülâkat şart koşulmuştur. Hattâ İbnu Hibbân, görüşmeyi de yeterli bulmayıp, sahâbeden gördüğünü ve işittiğini zabtedecek yaşta olması şartını koşar. Bağdâdî, Sahâbî ile olacak Lika'nın kısa değil, bir müddet devam edecek bir sohbet olması gereğinde ısrar eder. Bu farklı görüşlere rağmen ekseriyet karşılaşmayı yeterli gördüğü için, Enes' (radıyallahu anh)'i görmüş bulunan A'meş'i (V. 148/765), Yahya İbnu Ebî Kesîr'i (V. 129/746), Cerîr İbnu Hâzım'i (V. 170/786) Tâbiîn'den saymışlardır. Keza Amr İbnu Hureys (radıyallahu anh)'i gördüğü için Musa İbnu Ebî Aişe'yi; Abdullah İbnu Ebî Evfa (radıyallahu anh)'yı gördüğü için Mansûr İbnu el-Mu'temîr'i (132/749) Tâbiîn'den saymışlardır. Halbuki bunların görmeleri mücerred bir görmedir, hiçbirinin sahâbilerden muttasıl rivâyetleri mevcut değildir.[9]

Tabileri bilmenin, hiç şüphesiz onları sahabilerle karıştırmamak, etbau’t-tabiinden olanları da tabii saymamak bakımlarından önemi büyüktür. Tabiiler, İslam kültürünü ve davetini sonrakilere ulaştırmakta sahabilerden görevi devralmış bir nesildir.

Tabiilerin en büyüğü ve faziletlilerinin kim olduğu konusu, her şehir ve yöre halkınca farklı şekilde tesbit edilmişse de genelde Said b. El-Müseyyeb (veya el-Müseyyib) kabul edilmiştir. Uveys el-Karani’dir diyenler de vardır. Hatta Ömer b. El-Hattab’ın “Tabiinin en hayırlısı kendisine Uveys denilen kişidir.”[10] Buna göre Uveys el-Karani’yi tabiin’in en hayırlısı kabul etmek gerekmektedir.

Hanımlardan da Hafsa binti Sirin ve Amra binti Abdirrahman sayılmalıdır.

Tabiilerin ilimler tarihindeki en büyük rolü, başta hadis ilmi olmak üzere İslami ilimlerin tedvin, tasnif ve neşrini gerçekleştirmekte kendisini

gösterir. Medine, Mekke, kufe’nin fıkıh ve hadis ilimlerinin merkezleri olarak dikkat çekmesi hep bu dönemde olmuştur.[11]

---

[1] Celâluddin es-Süyûti, Tedribu'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevev, Mısır 1379, s. 416 vd.

[2] Zeynuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdullatif ez-Zebıdî, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, trc. Ahmed Naim, Ankara 1970, Mukaddime, s. 30 vd.

[3] Mahmud Hüseyn ez-Zehebî, et-Tefsû ve'l-Mufessirûn, Lübnan 1976, 1, 99 vd.

[4] Seyyid Kutub, Fi Zilâli'l-Kur'an, Beyrut, tsz., XXVIII, 41 vd.

[5] el-Kâdı Beydâvi, Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vl, Mısır 1955, I, 207; Muhammed Ali es-Sâbûnı, Safvetu't-Tefâsir, İstanbul 1987, I, 559.

[6] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/248, 257, 264.

[7] Buhârî, Fedâilu's-Sahabe: 1, Rikâk: 7.

[8] Nureddin Turgay, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/71-72. Tabiilerin ilk vefat edeni Ebu Zeyd Ma’mer b. Yezid (30/651)’dir. (İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 88.)

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/535-536.

[10] Bk. Şerhu Elfiye: 4/55.

[11] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 87-88.

Tâbiîlerin Tabakaları:

Sahâbe gibi Tâbiîn'in tabakalara ayrılmasında da ihtilâf edilmiştir. Bunları Müslim üç, İbnu Sa'd dört tabakaya ayırır. Hâkim onbeş tabaka teklif ederse de bütün tabakaları açık seçik beyan edip, her tabakaya ait isimleri zikredememiştir. Bu sebeple hepsini zikretmekten ziyade iki noktaya temas edip geçeceğiz:

Hâkim'in Ma'rifetu Ulumî'l-Hadis'te belirttiğine göre:

1) Büyük Tabiiler Tabakası: Sahabelerin büyüklerinden hadis rivayet edenler. İlk tabakayı Aşere-i Mübeşşere ile karşılaşanlar teşkil eder: Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Kays İbnu Ebî Hâzım, Ebu Osman en-Nehdî, Kays İbnu Ubâd, Ebu Sâsan... gibi.

2) Orta Yaşlı Tabiiler Tabakası: Sahabe ve tabiinden hadis rivayet edenler. el-Esved İbnu Yezîd, Alkame İbnu Kays, Mesrûk İbnu'l-Ecda, Ebu Seleme İbnu Abdirrahman, Hârice İbnu Zeyd vs.

3) Küçük (Genç) Tabiiler Tabakası: Bunlar, Hz. Peygamber zamanında küçük yaşta olan sahabilerden hadis rivayet edebilen ve uzunca yaşayan sahabilere kendileri çocuk yaşlarındayken kavuşabilenler. Âmir İbnu Şurâhî'l eş-Şa'bî, Ubeydullah İbnu Abdillah ve akranları...

Hâkim bu kısa bilgiden sonra: "Tâbiîn onbeş tabakadır, sonuncu tabaka Basralılardan Enes (radıyallahu anh)'e, Kûfelilerden Abdullah İbnu Ebî Evfa'yı, Medînelilerden Sâib İbnu Yezîd'e, Mısırlılardan Abdullah İbnu'l-Hâris'e... rastlayanlardır" der.

Tâbiîn, daha önce kaydettiğimiz ve mütevâtir olduğunu belirttiğimiz *"İnsanların en hayırlıları benim asrımdakilerdir..."* hadisinde tebcil edilen ikinci nesli teşkil eder. Bunların sayıları hususunda rakam verilmemiştir.

Ama Ashab'ın her tarafa dağılmış olmaları sebebiyle miktarları çoktur. İslamî ilimlerin gelişmesinde bu altın neslin büyük hizmeti olmuştur. Hadîslerin cem ve tedvîninde bunlar hizmet sunmuşlardır.

Bunlardan en çok hizmet ve eser sunulan bölgelere göre şöyle zikredebiliriz:

Mekke'de: İkrime (V. 105/723) (Abdullah İbnu Abbas'ın kölesi), Ata İbnu Ebî Rabâh (V.115/733), Ebu'z-Züheyr Muhammed İbnu Müslim (V. 128/745).

Medîne'de: Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb (V. 93/711), Urve İbnu'z-Zübeyr (V.94/712), Sâlim İbnu Abdillah İbni Ömer (V. 106/724), Süleyman İbnu Yesâr (V.93/711), el-Kâsım İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr (V. 112/730), Abdullah İbnu Ömer'in kölesi Nâfi (V. 117/735), Muhammed İbnu Şihâb ez-Zührî (V.124/741), Ebu'z-Zinâd (V.130/747).

Kûfe'de: Alkame İbnu Kays (V. 62/681), İbrahim en-Neha'î (v.96/714), Âmir İbnu Şürâhîl eş-Şa'bî (V.104).

Basra'da: el-Hasen el-Basrî (V.110/728), Muhammed İbnu Sîrîn (V.110/728), Katâde (V.117/735).

Şam'da: Kabîsa (V.86/704), Ömer İbnu Abdilazîz (V.101/719), Mekhûl (V.118/736).

Yemen'de: Tâvus İbnu Keysân (V.106), Vehb İbnu Münebbih (V.110/728). [1]

Tabiin neslinin meşhurları arasında Said b. El-Müseyyeb ve Ebu Hanife bulunmaktadır.

Tabiilerin sayısı hakkında kesin bir rakam verme imkanı yoktur. Cahiliyye dönemini ve Hz. Peygamber zamanını idrak etmiş olmalarına ve müslüman

da olmuş olmalarına rağmen Hz. Peygamber’le görüşemeyen ancak sahabilerle görüşebilen muhadramlar da tabilerdir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/536-537.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 88-89.

1. Muhadramun:

Rasulullah (s.a.s), zamanında yaşayıp müslüman olduğu halde, onu görme fırsatına kavuşamayan kimseler. Edebiyatta, ömrünün yarısını câhiliye döneminde, diğer kısmını da müslüman olarak geçirmiş olan şâirler.

Arapça "hadrama" kökünden türetilmiş olan "muhadram" kelimesinin çoğuludur. Hz. Peygamber (s.a.s) devrinde müşrik Arap kabilelerle müslümanlar arasında savaş yapıldığı zaman, bu kabileler içindeki müslümanlar, kendilerinin diğer müşriklerden ayırdedilebilmelerini sağlamak maksadıyla, develerinin kulaklarından bir kısmını kesiyorlardı. Develerinin kulaklarını kestikleri için bu kimselere, "bir kısmını kesen" anlamında "muhadrim" denilmiştir.[1] Kelimenin "iki şeyin birbirine karışması" anlamında değişik bir kullanımına göre ise, yaşı itibarıyla sahabeden mi yoksa Tabi'inden mi olduğu karıştırılan kimselere de muhadramun denilmektedir. [2]

Arap edebiyatında ise, cahiliye şairlerinden olup, İslâm dönemini de idrak eden ve hayatının kalan kısmını müslüman olarak geçiren kimseler için kullanılmaktadır.

İki ayrı mu'alâka'nın sahibi, Lebib el-Amirî ve Ka'b bin Züheyr, Hassân b. Sâbit, Nâbiğa el-Ca'dî, Ebu Züeyb el Hüzelî gibi şairler muhadramûn şairleri olarak adlandırılırlar.

Bazıları ise Hz. Peygamber (s.a.s)'in zamanında yaşamış olduğu halde, onun ölümünden sonra iman eden kimseleri muhadramûn olarak adlandırırlar.

Muhaddisler, Hz. Peygamber devrinde müslüman olarak yaşamış oldukları halde onu göremeyen kimseler için bu sıfatı kullanmışlardır. İmam Müslim, Irakî ve Suyûtî, bunlardan bilinen ve meşhur olanlarının bir kısmını tesbit

etmişlerdir. Veysel Karanî adıyla şöhret bulmuş olan Üveys bin el-Karenî, Kadı Şüreyh bin el-Haris, Alkame bin Kays ve Ka'b el-Ahbâr bunlardan bazılarıdır.[3]

Muhadram, hadisçilerin ıstılahında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında müslüman olduğu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la görüşmek şerefine eremeyen kimselere verilen bir unvandır. Tariften de anlaşıldığı üzere bunlar câhiliye devrini de idrak etmiştir, İslâmı da. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbetlerine dair bir rivâyet olduğu takdirde sahâbî sayılırlar, olmadığı müddetçe Tâbiîn'e dâhil edilirler.

Muhadram kelimesi lügatçiler tarafından biraz farklı bir kullanılışa sâhiptir. Muhtemel iltibasın önlenmesi için bilinmesinde fayda var: Onlar, yarı ömrünü câhiliye'de, yarı ömrünü de İslâm'da geçiren herkese muhadram derler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbet şartını aramazlar. Böyle olunca Muallaka sâhibi Lebîd-i Âmirî, Ka'b İbnu Zübeyr, Hassân İbnu Sâbit el-Ensârî, Nâbiga el-Ca'dî (radıyallahu anhüm ecmaîn) ile Ebu-Züeyb Hüzelî, Mütemmim İbnu Nüveyre, Muhadram şâirler addedilirler. Halbuki bunlardan Lebîd, Hassân, Hakîm İbnu Hizâm muhaddislerce sahâbî sayılırlar.

Muhadram sayılan müslümanlardan bir çoğunun ismi kitaplarda belirtilir. Biz sadece birkaç tanesini örnek olarak kaydediyoruz: Ebu Osman en-Nehdî, İbnu Recâ el-Utâridî, Ahnef İbnu Kays et-Temîmî, Uveys İbnu Âmir el-Karenî, Kadı Şureyh İbnu'l-Hâris, Alkame İbnu Kays, Ka'b el-Ahbâr, Mesrûk İbnu Ecda', Ertât İbnu Süheyye vs.[4]

---

[1] Sahih-i Buharî Tecrîd-i Sârih Tercümesi, Ankara 1980, 1/33.

[2] Sahih-i Buharî Tecrîd-i Sârih Tercümesi, Ankara 1980, 1/32.

[3] Sahih-i Buharî Tecrîd-i Sârih Tercümesi, Ankara 1980, 1/33-34; Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/240.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/537-538.

---

2. Fukaha-yı Seb'a:

Medine'de aynı asırda yaşayan tabiîlerden yedi fakih.

Emevilerin iktidarda bulunduğu yıllarda bazı sahâbe çocukları ve tabiînden kimselerin bu iktidar ve yönetime karşı gelip toplumda çeşitli karışıklıkların çıkması yüzünden bir kısım sahâbîler, tabiîler hükümet merkezinden uzak şehirlere çekilip İslâmi ilimlerle uğraşmışlardı.

Onların ilmî çalışmaları ve çevrelerinde toplanan öğrencilerinin gayretleri daha sonra tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimlerin teşekkül ve tedvinini doğurmuştur.

Tabiatiyle birbirinden uzak ve değişik toplumsal şartlara sahip olan bu şehirlerdeki bilginler arasında görüş farkları gittikçe belirgin hâle geliyor ve her şehirde kendisine göre bir fıkıh ekolü doğmaya başlıyordu. Bunların en etkili olanları Hicaz ve Irak ya da diğer adıyla Medine ve Kûfe ekolleriydi. Kur'an, sünnet ve sahâbîlerin icmâlarıyla hükmü belirtilmemiş olan meseleleri Iraklı bilginler, akıl ve ictihad ile çözmeye çalışıyorlardı. Hicazlılar ise daha ziyâde hadis ve geleneklerden hareket ediyorlardı. Dolayısıyla bunlara "Hadis" veya "Eser" ehli adı veriliyordu.

İşte Hicaz ekolünü Fukahây-ı Seb'a denilen yedi fakih temsil etmektedir. Bunların başında Saîd b. el-Müseyyeb gelir. Bunlar, hakkında nass bulunmayan konularda ictihad yaparlarken en çok maslahata önem verirler ve genellikle ortaya çıkmamış problemler üzerinde durmaz ve bu gibi konularda görüş beyan etmezlerdi.

Fukahay-ı Seb'a'ya bu ismin verilmesinin sebebi, sahâbeden sonra fetva işinin bunlara kalması, ilim ve fetvanın daha çok bunlardan etrafa yayılması ve bununla şöhret bulmaları içindir. Nitekim onların yaşadığı asırda Salim

b. Abdullah b. Ömer ve benzeri birçok tâbiî âlimler olmasına rağmen fetva işi en çok bu yedi fakihten soruluyordu.[1]

Bu yedi Fakih şunlardır:

1- Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712 veya 105/723): Tâbiîlerin reisi idi. Hadis rivâyeti, zühd, ibâdet ve takvayı nefsinde toplamıştı. Aynı zamanda rüya tâbirini de çok iyi biliyordu. Sa'd b. Ebı Vakkas ve Ebû Hureyre gibi bir grup sahâbîden ve Peygamber efendimizin hanımlarından hadis dinlemiştir. Ebû Hureyre'nin kızı ile evli idi ve hadislerin çoğunu da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Kendisi der ki: Elli seneden beri cemâatle namazda imamın ilk tekbirini kaçırmadım ve elli seneden beri namazda bir adamın kafasına bakmadım (ilk safta durduğu için). Ayrıca elli yıl sabah namazını yatsı abdestiyle kıldığı söyleniyor. Kendisi şöyle diyordu: Allah'a ibâdet gibi insanı şerefli kılan ve Allah'a karşı günâh işlemek gibi insanı küçük düşüren bir şey yoktur.

Emevi yöneticilerinden Abdülmelik b. Mervan'ın oğulları Velid ve Süleyman'ın veliaht olmalarına bey'at etmediği için Abdülmelik'in emriyle Medine valisi Hişâm b. İsmail tarafından kendisine elli değnek vurulup Medine sokaklarında teşhir edildi. Zâlimlerle ilgili şunu söylüyor: Zâlimlerin çevresindeki yardımcılarına ancak kalben nefret ederek bakın, ta ki amelleriniz yok olmasın. Said b. el Müseyyeb Medine'de vefat etmiştir.

2- Ebû Bekr b. Abdirrahman b. Hâris b. Hişâm (ö. 94/712): Tâbiîlerin ileri gelenlerindendir. Kureyş Rahibi diye adlandırılırdı.[2]

3- Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekr es-Sıddîk (ö. 107/725): Tâbiîlerin ve zamanının en üstün şahsiyetlerindendi. İmam Mâlik, "Kasım bu ümmetin fakihlerindendir" diyordu. Kendisi bir grup sahâbîden rivâyet etmiş,

kendisinden de tâbiîlerin büyüklerinden bir cemâat rivâyet etmiştir. Mekke ve Medine arasında bulunan ve Kudeyd denilen bir yerde vefat etmiştir.[3]

4- Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm (ö. 94/712): Alim ve sâlih bir zat idi. Kur'an-ı Kerîm kıraatlarıyla ilgili kendisinden rivâyetler yapılmıştır. Kendisi teyzesi olan Hz. Âişe'den hadis dinlemiş, ondan da İbn Şihâb ez-Zührî ve diğer bazı âlimler rivâyet etmiştir. Medine'de kendi adıyla anılan Urve kuyusunu kendisi kazdırmıştır. Medine yakınında Fur' denilen bir köyde vefat etmiştir.[4]

5- Ebu Eyyub Süleyman b. Yesâr el-Hilali (ö. 107/725 veya 104/722): Âlim, âbid ve güvenilir bir zat idi. Kendisi, İbn Abbâs, Ebû Hureyre ve Ümmü Seleme'den hadis rivâyet etmiş, ondan da İmam Zührî ve büyük hadisçilerden bir grup rivâyet etmiştir.[5]

6- Hârice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 104/722 veya 100/718): Kadri yüce âlim ve zâhid bir tâbiî idi. Zührî kendisinden hadis rivâyet etmiş, Medine'de vefat etmiştir.[6]

7- Ubeydullah b. Abdullah b. Ute b. Mes'ud (ö. 98/716): Belli-başlı tâbiîlerdendi. Kendisi İbn Abbâs, Hz. Âişe ve Ebû Hureyre'den hadis dinlemiş ondan da Ebu'z-Zenad, Zührî ve diğer bazıları rivayet etmiştir. Zührî, "Dört denize ulaştım" diyor ve onların arasında Ubeydullah'ı da zikrediyor. Ömer b. Abdilaziz, 'Ubeydullah'ın bir gecesi bana bütün dünyadan daha sevimlidir'; O'nun bir gecesini beytulmâlin parasından bin dinara satın alırım" diyordu. Medine'de vefat etmiştir.[7]

Ebu Seleme İbnu Abdirrahmân İbni Avf (V.104)’ın da fukahay-ı seb’adan olduğu söylenir. [8]

---

[1] İbn Hallikan, Vefeyâtu'l-A'yân, I, 117.

[2] İbn Hallikan, a.g.e., 1/117.

[3] İbn Hallikan, a.g.e., 4/60.

[4] İbn Hallikan, a.g.e., 3/255-258

[5] İbn Hallikan, a.g.e., 2/399.

[6] İbn Hallikan, 2/223.

[7] İbn Hallikan, a.g.e., 3/125; Abdulkerim Ünalan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/199-200, İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/538.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/538.

Tâbiîn'in Efdalleri:

Usûl kitapları Tâbiînden bir kısmını efdal olarak kaydeder. Hizmetleri ve mevsûkiyetleri ön plana alınarak tafdîl edilen bu zatlar şunlardır:

Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Ebu Osman en-Nehdî, Kays İbnu Ebî Hâzim (Esved İbnu Yezîd'in amcası ve İbrahim İbnu Yezîd'in dayısı olan), Alkame İbnu Kays, Mesrûk İbnu Ecdâ, İmam Ahmed İbnu Hanbel, bunlardan her birini Tâbiîn'e tafdil etmiştir.

Bir de şu var: Efdâliyet; bazılarınca beldelere izafeten tevcîh edilmiştir. Buna göre Medînelilerin efdali Saîd İbnu Müseyyeb, Kûfelilerin efdali Üveys İbnu Âmir el-Karenî, Basralıların efdali Hasan-ı Basrî'dir.

Bu ikinci taksim, Hz. Ömer'in merfu olarak rivâyet ettiği *"Tâbiîn'in en hayırlısı Uveys denen bir kimsedir"* hadisine uyduğu için İbnu Salah ve el-Irakî beğenmişlerdir.

Hanım Tâbiîlerin (Tâbiiyyât) efdali Muhammed İbnu Sîrin'in hemşiresi Hafsa Bintu Sîrin ile -daha önce tercümesini sunduğumuz Amrâ bintu Abdirrahman İbni Sa'd İbni Zürâre ve bu ikisinden sonra Ümmû'd-Derdâ künyesiyle bilinen Hüceyme (yahud Cuheyme)'dir.

Eimme-i Metbû'în'den sadece Ebû Hanîfe Tâbiîn'dendir. Hz. Enes (radıyallahu anh)'i çocukluğunda birkaç kere görmüştür. Ayrıca, Hz. Câbir, Abdullah İbnu Cez'ez-Zübeydî, Abdullah İbnu Üneys ve Aişe bintu Acred (radıyallahu anhüm ecmaîn)'i gördüğü, rivâyetlerde bulunduğu bilinmektedir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/538-539.

C) Etbauttâbiîn

Resulullah (s.a.s)'e iman etmiş olarak tabiînden bir veya birkaçıyla karşılaşan ve Müslüman olarak ölen kimseler.

Bu tabir ilk gününden itibaren Ümmet-i Muhammediyye'nin, bizzat Resulullah (s.a.s)'in mübarek ağızlarıyla hayırlılığını bildirdiği ilk üç neslin üçüncüsüdür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"İnsanların en hayırlısı benim asrım(daki ashabım)dır. Sonra onlara yakın olan (Tabiîn)lerdir. Sonra da onlara yakın olan (Tebe-i Tabiîn)lerdir."[1].

"Benim ashabımın, sonra onların ardından gelen (Tabiî)lerin, sonra da bunların ardından gelen (Tebe-i Tabiî)lerin değerini takdir etmek bakımından benim hakkımı gözetiniz."[2].

"Size ashabımın, sonra onların peşinden gelenlerin, sonra da bunların peşinden gelenlerin (hakkını gözetmenizi) tavsiye ederim."[3].

Tebe-i Tabiîn, ashab ve tabiînden sonra İslâm'ın, gelecek nesillere sağlam olarak aktarılmasında üstün gayret ve muvaffakiyet göstermiş bir nesildir. Bunların devri özellikle hadis tahammülü ve rivâyeti usullerinin en mükemmel şekle girdiği devir sayılır. Bu devirde hadisler gelişi güzel değil, düzenli olarak toplanmış, aynı zamanda mevzûlarına göre bablara ayrılmış, tasnife tabi tutulmuştur. Bu konuda Râmehürmüzî şunları aktarır: Bildiğime göre hadisleri ilk tasnif eden kimse, Basra'da Rebî' b. Subeyh[4], Saîd b. Arûbe[5], Yemen'de Halid b. Cemîl ve Ma'mer b. Raşid[6] Mekke'de İbn Cüreyc[7], Kûfe'de Süfyân es-Sevrî[8]'dir.

Şüphesiz bu devreye ait olup zamanımıza kadar intikal eden en önemli musannef eser, İmam Mâlik b. Enes[9]'in Muvatta' isimli eseridir.[10]

İmam Sehavî'nin beyanına göre tebe-i tabiîn nesli Hicri 220 yılında sona ermiştir.[11]

Tebe-i Tabiîn, hadislerin cem ve tedvini yanında Kur'an ve Sünetten çıkan ahkâmın tatbikinde de tabiînden sonra en büyük çabayı gösteren nesildir. İslâm hukuku bunların devrinde büyük inkişâf göstermiştir. Aralarından büyük müctehidler yetişmiş, İslâm hukuku müstakil bir ilim halinde tedvin edilmeye başlanmıştır.

İslâm şehirlerindeki fakîh tebe-i tabiîn şunlardır:

Medine'de: İbn Ebî Zi'b, Mâlik b. Enes, el-Macîşûn Abdü'l-Azîz, Süleyman b. Bilâl.

Mekke'de: İbn Cüreyc, Süfyan b. Uyeyne, Nâfi b. Ömer el-Kureşî, Müslim b. Hâlid.

Şam'da: Abdurrahman el-Evzaî.

Mısır'da: Yahya b. Eyyûb, Ubeydullah b. Lehîa.

Yemen'de: Ma'mer b. Raşid, Abdullah b. Tâvûs.

Basra'da: Rebî' b. Sabîk, Saîd b. Ebî Arûbe, Şu'be b. el-Haccâc, Cerîrr b. Hazim, Hammad b. Seleme.

Kûfe'de: İbn Ebî Leylâ, Süfyan es-Sevrî, Haccâc b. Ertât, Mis'ar b. Kedâm, İbn Mesrûk, Züfer b. Hüzeyl, Abdullah b. el-Mübarek, Ebu Yusuf, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, Hasen b. Ziyâd, Vekî' b. el-Cerrâh, Âfiye, Ebû Isme, Hammâd b. Ebî Hanîfe.[12]

Bunlar tebe-i tabiîn âlimleri ve en meşhurlarıdır. Bunların dışında H. 220 yılına kadar yaşayıp ashabı görenleri gören bütün mümin kitlelerdir. Bu kitlelerin tümü, Hz. Peygamber'in hadislerinde övülmüştür. Dolayısıyla saygıya layık bir nesildir.[13]

Mü'min olarak bir Tâbiî'yi gören ve müslüman olarak ölen kimseye denir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tebcil edilen üçüncü nesli teşkîl eder. İslamın pek çok güzîde evladı bu nesilden çıkmıştır. Metbu imamlardan Şâfiî ve Mâlik hazretleri (radıyallahu anhüma) bu nesle mensuptur. Süfyanu's-Sevrî (V.1611777), Süfyan İbnu Uyeyne (V.198/813), Leys İbnu Sa'd (V.175/792), Etbauttâbiîn'in diğer tanınmışlarındandır. [14] Hadis ilmi tarihinin kütübü sitte müellifleri olarak bilinen muhaddisleri dört ve beşinci tabakaya mensupturlar.[15]

---

[1] Buhari, Fedailü Ashabi'n Nebiyy: 1; Müslim, Fedailü'l-Ashap: 210-214; Ebû Dâvud, Sünne: 9; Tirmizî, Fiten: 45.

[2] İbn Mâce, Ahkâm: 27.

[3] Tirmizî, Fiten: 7.

[4] ö. 160.

[5] ö. 156.

[6] ö. 152.

[7] ö. 150.

[8] ö. 161.

[9] ö. 179.

[10] Talat Koçyiğit, Hadis Usûlü, s. 43.

[11] Subhi es-Salih, Ulûmü'l-Hadis ve Mustalahuh, s. 358.

[12] Ö. N. Bilmen, Hukuk-u İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fıkhiyye Kamûsu: 1/333-335.

[13] İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/140.

[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/539.

[15] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 90.

Raviler İle İlgili Terimler

1- Muttefak: İki ravinin kendi adlarıyle babalarının adları birleşmiş olmak.

2- Muhtelif: İsimler ayrı ayrı olmak.

3- Müteşabeh: Yazılış ve okunuşlarda isimlerinde benzerlik olmak. (Muhammed bin Ukayl-i Nisaburi, Muhammed bin Ukayl-i Firyabi) gibi. [1]

---

[1] Mevzu Hadisler, Aliyyu'Kari, İlim Yayınları: 9.

HADİS TENKİDİ

1. CERH VE TA'DÎL

Cerh; sözlükte elle, aletle, silahla veya dille yaralamak, sövmek, dürtmek, bir yarayı deşmek, tesir etmek demektir

Ta'dîl; sözlükte doğrultmak, düzeltmek, hizaya getirmek, tezkiye etmek, adaleti beyan etmek demektir.

Istılahî manaları ise; Cerh, günahkârlık, tedlis (karıştırıcılık), yalancılık gibi sebeplerle bir râvinin, hadis mütehassısları tarafından rivayetlerinin reddedilmesi, ravinin adalet ve zabt yönünden eksikliklerini, zaaflarını tesbit etmek, rivayetlerini iyice tetkik etmek, râviyi, rivâyetin sıhhat ve değerine te'sir edecek noksan sıfatlara nisbet etmektir. Ta'dil; Bir râviyi rivayetleri kabul olunacak şekilde vasıflandırmak, tanıtmak, râvinin adalet ve zabt sıfatlarını taşıdığına hükmederek rivayetlerinin sıhhatini ortaya koymaktır.

Cerh ve Ta'dîl ilmi râvileri adalet ve zabt yönleriyle inceleyen bir ilimdir. "Cerh" yerine ta'n, taz'îf, tezyîf gibi başka kelimeler de kullanılır. Keza "tâdîl" yerine de, tevsîk, tezkiye gibi başka kelimeler kullanılmıştır.

Usulcüler, rivâyeti alınacak râvilerin araştırılarak, fâsık olanlarının belirlenip onlardan rivâyet alınmaması, haberlerin behemahâl sika (güvenilir) kimselerden alınması gereğine inanırlar, bunu Kur'an ve hadîslerle delillendirirler: Ayet-i Kerimede: *"Ey iman edenler, size bir fâsık bir haber getirecek olursa onun iç yüzünü araştırın"* (Hucurât: 49/6) buyurmaktadır. Bir başka âyette ise: *"İçinizden iki âdil şâhid getirin"* (Talâk: 65/2) buyrulmuştur. İbnu Abbas'ın merfu bir rivâyetinde Hz.

Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *"İlmi (hadîsi) şehâdetini kabul ettiğiniz kimselerden alın"* diye emreder. Bunu, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den yapılan şu rivâyet te'yîd eder: "(Hz. Peygamber) sâdece sika'dan (güvenilir kişi) hadîs almamızı emrederdi". İbrahim Nehâî der ki: "Muhaddisler, hadîs almak için râvilere gelince, gidişâtına, namazına ve ahvaline bakıp sonra rivâyetini alırlardı."[1]

Hadis râvilerinin kusur ve meziyetlerinin özel terimlerle tetkik edildiği "cerh ve ta'dil ilmi" hadis ilminin en önemli konularından birini oluşturur. Sözlü rivayetlerin yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkıp gelişen bu ilmin, hadisin ve dolayısıyla İslâm'ın korunması açısından hicrî dördüncü yüzyıla kadar çok faal bir rol oynadığı kesin bir gerçektir.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra meydana gelen bazı siyasî olaylar neticesinde birtakım sapık itikadî grupların ortaya çıkması ve bunların kendi görüşleri lehinde hadisin otoritesinden yararlanmak istemeleri, kendilerini hadis uydurmaya sevketmiştir.[2]

Bu olumsuz gelişmeler karşısında İslâm âlimleri kılı kırk yararcasına bir titizlik göstererek, hadislerin kitaplara geçirilip tasnif edildiği zamana kadar her râviyi cerh ve ta'dile tabi tutmuşlar ve bu şekilde, güvenilir olanları zayıflardan, tanınmayanlardan, uydurmacı ve yalancılardan ayırdetmişlerdir.[3]

Dini, aslî berraklığı içerisinde korumayı yegane hedef ve vazife bilen İslâm âlimlerinin bu davranışlarını bir başka şekilde yorumlamak mümkün değildir. Zira Tirmizî (279/892)'nin de açıkça ortaya koyduğu gibi, amaç, müslümanların hayrını ve iyiliğini istemektir.[4] Yoksa hiç bir kimse sebepsiz yere müslümanın gıybetini yapmış ve onları çekiştirmeyi istemiş değildir.

Tanınmış münekkitlerden Yahya b. Saîd el-Kattân (198/814) cerhettiği muhterem zevât dolayısıyla kendisine yöneltilen:

- Sen cerhettiğin bu zevâtın kıyamet gününde karşına hasım olarak çıkmalarından korkmuyor musun? şeklindeki bir soruya:

"Bunların düşmanlığına maruz kalmam; hadisini müdafaa etmediğimden dolayı Rasûlullah (s.a.s.)'in karşıma hasım olarak çıkmasından çok daha kolaydır." diye cevap vermiştir.[5]

Onun bu cevabında da görüleceği gibi, konu bir gıybet ve çekiştirme meselesi değil; ilim ehlinin taşıdığı sorumluluk duygusunun ve ilmî anlayışın bir çeşit tezâhürüdür.

Diğer taraftan cerh ve ta'dili yapacak âlimlerde birtakım özelliklerin arandığı gibi; cerh ve ta'dil esnasında dikkate alınması gereken esaslar da mevcuttur. Bu yönleriyle ehil olmayan bir kimsenin cerh ve ta'diline itibar edilemez. Şartlarına riayet edilmeden yürütülmüş cerh ve ta'dilin de ifade edeceği hiç bir değer yoktur.[6]

Hadis münekkitleri cerh ve ta'dilde râvilerin kuvvet ve zayıflık, doğruluk ve yalancılık gibi durumlarına işaret eden bir takım terimler kullanmışlardır. Ta'dil için kullanılan terimlerin tertibinde ulema arasında tam bir ittifak yoktur. İbn Hacer el-Askalânî bu terimleri en yükseğinden alta doğru altı derecede toplamıştır. Aynı şekilde cerh için kullanılan tabirler de en hafifinden en ağırına doğru altı kısma ayrılmıştır. Ta'dilin en yüksek derecesi "evseku'n-nâs", "esbetü'n-nâs" (insanların en güveniliri); cerhin en ağır derecesi ise "ekzebü'n-nâs" (insanların en yalancısı), "hüve ruknu'l-kezibi" (o, yalanın ocağıdır)... tabirleriyle ifade olunur.[7]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/5.

[2] Ahmed Nâim, Tecrid-i Sarîh Tercümesi, Mukaddime, 351; Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, 31-48.

[3] Ahmed Nâim, Mukaddime, 351.

[4] Ahmed Nâim, Mukaddime; 351.
Tirmizi (279/892) diyor ki: "Hadisçileri yekdiğerini cerhe sevkeden şey, bize göre müslümanların iyiliğini istemeleridir. Yoksa onların müslümanları gıybet etmeyi kasdetmiş olmaları hayal bile edilemez… Cerh ve ta'dil alimleri dine karşı duydukları şekatten dolayı ravilerin ahvalini beyan etmişlerdir." Kitabu'l-İlel: 5/739; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 90.-91

[5] Ahmed Nâim, Mukaddime, 350.

[6] Ahmed Naim, Mukaddime, 365-389.

[7] Ahmed Naim, Mukaddime, 391-398; İbn es-Salâh, Ulûmu'l-Hadis, I33-137; Suyûtî, Tedrib, 229-236; İsmail Lütfi Çakan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/303.

Cerh ve Ta’dil Kitapları:

Hadisin sahihini sekîminden, makbulünü merdudundan ayırma gayretinin bir neticesi olarak gelişmiş olan bu ilim dalında kaleme alınmış bir çok eser mevcuttur. İbn Ebi Hâtim er-Râzi'nin "Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl'i"; Ahmed b. Hanbel'in "Kitâbü'l-ılel'i" ; Zehebî'nin "Mizânü'l i'tidâl’i"; Buhârî'nin "et-Târihü'l-kebir'i" bu alanda yazılmış çok sayıdaki eserden sadece birkaçıdır. [1]

Ravilerin tanınmasında isimlerin, künyelerin ve lakabların fevkalade önemi vardır. Bu alanlarda ve onlara bağlı tali derecedeki konularda da özel gayretler sarfedilmiş, eserler yazılmıştır.

Cerh ve ta’dil sonucu oluşan ravi grupları hakkında müstakil eserler yazılmış olduğu gibi her iki gruba giren ravileri tanıtan müşterek eserler de kaleme alınmıştır. Mesela İbn Hibban (v.354/965)’ın Kitabu’s-sikat’ı; Zehebi (v.748/1347)’nin Tezkiretü’l-Huffaz’ı sadece sika ravileri; İbn Adiy (v.365/976)’in el-Kamil fi’d-Duafa’sı, Zehebi’nin Mizanu’l-İtidal’i ve el-Muğni fi’Duafa’sı, İbn Hacer (v.852/1448)’in Lisanu’l-Mizan’ı sadece zayıf ravileri tanıtmaktadırlar.

İbn Ebi Hatim (v.327/939)’inel-Cerh ve’t-ta’dil’i; el-Mizzi (v. 742/1341)’nin Tehzibu’l-Kemal’i; İbn Hacer’in Tehzibu’t-Tehzib’i ile Takribu’t-Tehzib’i hem sika hem zayıf ravileri karışık olarak tanıtmaktadırlar.

Ayrıca müdellisler ve ömrünün sonunda zihni iğtişaşa uğrayan (muhtelit) sikalar, kendisinden sadece bir kişinin rivayette bulunduğu raviler (vuhdan) gibi daha özel ravi gruplarını tanıtmak için yazılmış müstakil eserler de bulunmaktadır. [2]

Bugün elimizde bulunan rical kitaplarında, kendi zamanlarında belli bir itibar görerek rivayetleri hadis kitaplarına geçmiş takriben 20 bin ravinin cerh ve tadil açısından durumu açıklanmış bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu da hicri ilk dört asırda yaşamış kişilerdir. Hadis metinleri kitaplarda toplandıktan sahihler, sakimler, uydurmalar iyice tefrik edildikten sonra, artık kitaplardan yararlanma yaygınlaştığı için cerh ve tadil prensiplerine göre incelenecek ravi de kalmamıştır.[3]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/303.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 102.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 91.

2- RAVİDE ARANAN ŞARTLAR

Kabul edilecek rivayetler ile reddedilecekleri tesbit etmek hadis usulü bilim dalının varlık sebebidir. Bu temel görevin yerine getirilebilmesi için herşeyden önce, ravilerin durumlarının belirlenmesi gerekmektedir. [1]

Cerh ve t'adîl ilmi, bir bakıma ideal ve kâmil bir mü'minde bulunması gereken vasıtları hadis râvilerinde arayan bir ilimdir. Resûlullah (aleyhasalâtu vesselâm)'a izâfeten rivayet edilen, sünnetin asla uygunluk derecesini tesbit maksadına yöneliktir. Bir râvi söz konusu sıfatları nefsinde cemettiği nisbette güven verir. Öyle ise bu ilmin medarı râvinin kemâlini teşkîl eden bir kısım vasıflardır. Bu sebeple biz bu vasıflar açıklayarak mevzuya girmek istiyoruz.

Râvide aranan vasıflar önce Adalet ve Zabt olmak üzere ikiye ayrılır. Sonra her biri kendi arasında tamamlayıcı kısımlara, teferruata yer verir.[2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 77.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/6.

A) Adalet

Adalet, raviyi takvaya yönelten ve insanlık değerlerine yakışmayan hata ve davranışlardan uzak tutan bir niteliktir.[1] Adalet'i bir müslümanın Rabbine ve insanlara iyi olmasını sağlayan vasıfları toptan ifade eden bir tabir olarak târif edebiliriz. Allah'a karşı iyi olması Kur'an'ın ve Sünnet'in emirlerini yapıp, yasaklarından kaçmasıyla gerçekleşir. İnsanlara karşı iyi olması ise, halk nazarında değer ve itibarını düşürecek davranışlardan, sözlerden kaçmasıyla gerçekleşir. Neticede bu da bir bakıma Allah'a karşı iyi olmanın, kâmil mânada dindarlığın bir neticesidir. Zira dinimiz güzel ahlâka, ma'rufa, (âyet ve hadiste yer almamış olsa bile imamlarca güzel sayılmış örfler, âdetler vs.) uymayı da emretmiştir.

Öyle ise adalet, râvî'nin dînî-insânî yönlerini ifâde eder, mânevî değerini ortaya koyar.

Adalet'in bir râvîde hakîkî mânâda sübût bulması, adaleti teşkîl eden sıfatların onda görülmesine ve bunun şehâdeti makbûl kimselerce te'yîd edilmesine bağlıdır.

Hakkında arh vâkî olmayan kimse mecrûh değilse de, adâlet'i de kesin değildir. Böyle bir kimse için iki hâl söz konusudur.

1- Hakkında ta'dîl gelmemiştir: Bu durumda zâhiren adl'dir. Amma bâtınî adaleti bilinmediği için adaletini selbedici kizb, gaflet, fısk vs. zannından uzak değildir. Bu durumdaki kimseye, az ileride tekrar ele alacağımız üzere mesturu'l-adâle dendiği gibi, kısaca mestûr ve hattâ "mechûlü'l-Adâle bâtınen" de denmiştir. Hakkında tâ'dîl gelmediği halde zâhırî adâlete hükmedilmesi, berâet-i zimmet asıldır düsturuna binaendir.

2- Hakkında ta'dîl gelmiştir: Böyle bir râvîde bâtınî adâlet mevcut demektir. Öyle ise bir râvîde gerçek mânâda adâlet'in varlığı adâlet-i bâtına'nın varlığına bağlıdır. Bu ise dînin emirlerini fiîlen yaşayıp, insanlar nazarında değerini düşürücü söz ve hareketlerden kaçınmayı gerektirir. Bir kimse

hakkında "adâlet sâhibidir" diye yapılacak şehâdet onun bu fiilî yaşayışına bağlıdır.[2]

Adalet, ravinin adil olmasını gerektiren bir sıfattır. Ravinin güvenilir kabul edilebilmesi için aranan bu adalet şartı, zulmün zıt anlamlısı değil; şirk, fısk ve bid'at gibi bütün büyük ve küçük günahlardan sakınmak ve takva sahibi, samimi bir müslüman olmak anlamındadır. Bu vasıfları taşıyan kimselere hadis ıstılahında "adl" (âdil) denilmektedir. Adalet, kişinin takva ve murüet sahibi olduğuna delil olan bir melekedir. Takva; Allah'ın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından da kaçınmaktır. Bu da büyük günah işlememek, küçük günahlarda ısrar etmemek ve bid'atlardan uzak olmakla meydana gelir. Murüet ise; riayet edildiğinde insanı güzel ahlak ve adalet sahibi kılan edep kurallarıdır. Murüeti iki şey ortadan kaldırır: **a)** İnsanı aşağılayan küçük günahlar; basit ve küçük bir şeyi çalmak gibi. **b)** İnsanın onurunu düşüren ve onun şerefine halel getiren bazı mübah hareketler; yolda bevletmek, edebi aşacak tarzda şaka yapmak. Bu tür şeyler daha çok örf ve âdetlere dayanır. [3]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 77.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/6-7.

[3] Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/228.

Adâleti Sağlayan Şartlar:

Adâlet'in ne olduğunu kısaca anlattıktan sonra, adâleti tamamlayan şartları açıklamaya geçebiliriz. Biz bunları dokuz başlıkta toplayacağız.

1- Akl.

2- Büluğ.

3- İslâm.

4- Îtikâd.

5- Diyânet.

6- Sıdk.

7- Mürüvvet.

8- Şöhret.

9- Lika[1].

---

[1] Sonuncu madde, usûl kitaplarımızda, umûmiyetle açık bir ifade ile adalet'in şartları meyanında zikredilmez. Biz burada zikrini uygun bulduk. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/7.

1- Akl:

Bu, doğruluk ve sözü bellemek bakımından gereklidir. Temyiz yeteneğinden yoksun sabi ve delinin rivayetine asla itibar edilmez. Temyiz yeteneği ise, çocuktan çocuğa değişmekle birlikte, genellikle sağıyla solunu tayin edebilecek, söylenen sözü anlayacak, eline verilen paranın bir değer olduğunu kavrayabilecek durumda olmakla ölçülür. Mesela sağ elini göster denildiği zaman, doğru olarak gösterirse, temyiz yeteneği var demektir. [1] Deli olan kişi, anlama ve ayırma kabiliyetinden yoksundur. ***[2]***

Akl, temyîz'e imkân veren kapasitedir. Hadîsçiler açısından temyiz, söyleneni tam olarak anlayıp, doğru olarak cevap verme kabiliyetidir. Gerek küçük yaştaki çocukta gerek ateh denen bunama haline mâruz yaşlıda ve gerekse mecnûnda bu yoktur. Öyle ise bir kimsenin râvî olabilmesi için öncelikle akl sahibi olması, bu yönden bir eksikliği olmaması gerekir.[3]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 78.

[2] Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/228.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/7.

2- Büluğ:

Muhaddisler, bir kimsenin hadîs dinlemesi için temyîz'i yeterli görmüştür. Ancak öğrendiği hadîsi rivâyet edebilmesi için büluğa ermiş olmayı şart koşmuştur. Eda yaşının 20, 30, 40 ve hatta 50 olmasını şart koşanlar da olmuştur, daha önce temas ettik. Demek ki râvinin hadîs rivâyet edebilmesi için en az büluğ çağını aşmış olması aranmıştır.[1]

Çocuk şer'an sorumlu olmadığı için yalan söylemesini engelleyecek bir şey yoktur. Ancak mümeyyiz olan çocuk büluğa ermeden haberi alır, buluğa kavuştuktan sonra rivayet ederse rivayeti kabul olunur. İbn Abbas, İbn Zübeyr ve Mahmud b. Rebiy gibi genç sahabilerin rivayetlerinin kabul edileceği hususunda alimlerin icma etmeleri de buna delalet etmektedir. Sahabeden sonra gelenler de bunu kabul etmiş ve temyiz yaşını beş olarak tesbit etmişlerdir. Bu konuda Mahmud b. Rebi'nin rivayet ettiği şu hadise dayanmışlardır. *"Ben beş yaşında iken Nebi (s.a.s)'in ağzına su alıp, yüzüme püskürttüğünü hatırlıyorum"*[2].

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/7.

[2] Buhari, Daavat: 31; Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/228.

3- İslâm:

Bütün hadisçilerin ittifak ettiği bir şarttır. Dinî mevzularda gayr-ı müslim'in rivâyeti hiçbir surette makbûl değildir. Keza mürtedin rivâyeti de makbûl değildir.[1] Ravi, hadisi rivayet ettiği sırada müslüman olmalıdır. Duyduğu sırada müslüman olmayabilir. [2]

Bu içten ve dıştan İslâm'a teslim olmaktır. Ravinin gerek ilminde, gerekse amellerinde iman ve İslâm çizgisinde olması gerekir. Diğer dinlerde de yalanın yasak olmasına rağmen, ravide İslâm şartının aranmasının sebebi şudur: Her şeyden önce konu dini bir konudur. Kâfir, gücü yettiği kadar başkasının dinini yıkmaya çalışır. Ayrıca inandığı şeylerden dolayı ithama maruz kalmıştır. İtham söz konusu olduğu müddetçe, dini konularda rivayetlerinin kabulü doğru olmaz. Haberi mümin değilken almış ve İslam'a girdikten sonra nakletmişse kabul edilir. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/7.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 77.

[3] Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/228.

4- İtikad:

Bu şart râvinin inanç yönünden sâlim olmasını gerektirir. Sâlim bir inanç, itikadın Kur'an ve Sünnet'in beyanlarına uygunluğuyla mümkündür. Bu ise sâdece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'e mensûb olanlarda mevcuttur. Binâenaleyh ehl-i sünnet ve'l-Cemâat'in dışında kalan ehl-i bid'a İslâm fırkalarına mensub olan ravîlerden hadîs alınıp alınmayacağı münakaşa edilmiştir.

Bu meseledeki ana fikri: Ehl-i bid'adan bâzı şartlarla hadîs alınır ise de, alınan hadislerin umumî vasfı zayıf olmaktır şeklinde özetleyebiliriz. Ancak, meselenin biraz tafsiline inmenin faydasına inanıyoruz.

Malum olduğu üzere, Sünnet'te olmaksızın müslümanların hayatına giren herşeye bid'at denmiştir. Bu, inanç olabilir, davranış olabilir ve hatta maddî, teknik bir şey olabilir. Bu "bid'a", hayatın gelişmesiyle hâsıl olan bir boşluğu dolduruyor, sünnetle karşılanamayan bir eksikliği gideriyor ise buna bid'at-ı hasene denmiştir. Aksine sünnette mevcut olan bir şeyin (inanç, davranış, eşya) yerine geçiyorsa buna bid'at-ı seyyie denir.

Hadisçiler ehl-i bid'at deyince, öncelikle ehl-i sünnet dışında kalan İslam fırkalarını kastederler: Mürcie, mûtezile, kaderiye, havâric, şi'a gibi. Bu fırkalara mensup olanlar çok değişik inançlara sahiptirler. Müşterek tarafları, bir kısım îtikâdî-dînî meselelerin çözümünde öncelikle Kur'an ve Hadîs'e müracaattan ziyâde şahsî te'vîl ve yorumlara gitmeleri, akla güvenmeleridir. Bu sebeple kendi aralarında da devamlı bölünmelere mâruz kalmışlardır. Ehl-i Sünnet, bütün meselelerde çözümü Kur'an'a ve Hadise göre yapmayı esas almıştır. Esasen Kur'an'ın emri de budur.

İşte muhaddisler, hadîs alacakları râvinin îtikâd durumuna bakarken, onun sünnete bağlılığını, dindarlığının derecesini aramış olmaktadırlar. Zira, ehl-i bid'at fırkaları'ndan öyle ifratkâr fikirler ileri sürenler olmuştur ki, onları İslâm îtikâdıyla bağdaştırmak zorlaşmış, ister istemez küfre nisbet etmek gerekmiştir.

Onlar arasındaki, îtikadî farklılıklar muhaddislerin bu meselede alacakları tavra müessir olmuştur. Bu sebepledir ki ehl-i bid'atın rivâyeti alınmalı mı alınmamalı mı? sorusuna farklı cevaplar verilmiştir.

1)- İmam Mâlîk ehl-i bid'a'ya mensup kimseden, hiçbir surette hadîs alınamaz kanaatindedir. Râvîleri arasında ehl-i bid'a mevcut değildir.

2)- İmam Şâfiî, ehli bid'a'ya mensup olan kimse yalan söylemeyi câiz görmeyen, kendi taraftarının lehine yalancı şahitliğini helâl addetmeyen biri ise ondan rivâyet alınabileceği kanaatindedir. Yalan söylemeyi helâl addeden Hattâbiye'den hadis alınamayacağını Şâfiî hazretleri tasrih eder[1]. İbnu Ebî Leyla (148/765), Süfyânu's-Sevrî (V.161/777), Kâdı Ebu Yû'suf (V.182/798) da bu görüşte idiler.

3)- Başta Ahmed İbnu Hanbel (radıyallahu anh), alimlerin çoğu, ehl-i bid'adan olduğu halde dâîlik (mezhebinin propagandasını yapan, militan) yapmayan kimselerin rivâyetlerinin ihtiyat tahtında da olsa alınabileceği görüşündedir. Ancak dâîlerin rivâyetleri hüccet olarak kullanılamaz.

4)- Ehl-i Bid'a'dan olduğu halde sıdk ve diyânet'le mâruf olanlardan hadîs alınabileceğinde çoğunluk ittifak eder. Hatibu'l-Bağdâdî'nin el-Kifaye'de kaydına göre, bu gibilerden hadîs almaktan imtina edenleri bazı hadisçiler uyarmıştır. Bunlardan biri Yahya İbnu Saîd el-Kattân'dır. Yahya, ehli bid'a karşısında titizliği ileri götürüp: "Ben bid'atte baş çeken kimselerden hadis almayı terkederim" diyen Abdurrahman İbnu Mehdî'ye güler ve şu uyarıda

bulunur: "Öyleyse, Katâde'yi ne yapacaksın? Ömer İbnu Zerr'i, İbnu Ebî Râvid ve bunlar gibi birçok muhaddisi ne yapacaksın?" ve ilave eder: "Abdurrahman bu gibileri terk ederse pek çok hadîsi terketmiş demektir!"

Aynı kanaatte olan Ali İbnu'l-Medînî, sırf bid'a'sı sebebiyle râvileri terketmenin getireceği zararı şöyle ifâde eder: "Kaderî'dir diye Basra, şiîdir diye Kûfe hadisçilerini terkedecek olursan kitapları mahvettin (yani hadis elden gider) demektir".

Hakkında ehl-i bid'a ithamı yapılmış olan kimselerin hadislerini terk hususunda sonraki muhaddisler daha da ihtiyatlı olmak mecburiyetini hissetmiş olmalıdırlar. Zira, bilhassa 218-234 yılları arasında cereyan eden mihne hadisesi başarısızlıkla neticelenip, Kur'an-ı Kerîm'e "mahluk değildir" demenin büyük suç olmaktan çıkmasından sonra, durum tersine dönmüş, mihne devrinde rencîde olanlar, ezilenler, gayzla dolanlar, konuşmak, boşalmak ihtiyacını duymuştur. Bazı iftirâlara düşenlerin, şahsî hesaplar için bid'a ithamını hemen kullanıverenlerin bile bulunacağı nazardan uzak tutulmamalıdır. Bu sebeple olacak ki, Zehebî: "Bid'a ithamı sebebiyle râvilerin hadîsleri terkedilecek olsa Âsâru'n-Nebeviye'den pek çoğunun gidip yok olacağını" söyler[2].

Şunu da kaydedelim ki -Zehebî'nin de parmak bastığı üzere- Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'de görülen "teşeyyü", bid'atu's-Suğra denen ve dinî nokta-i nazardan büyütülmesi mümkün olmayan bir teşeyyüdür. Fitne savaşlarında Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi haklı görme, onun efdâliyetine inanma, onun sevgisini diğerlerine takdîm etme esaslarına dayanır. Bunlara, bir de Emevîlerin Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin ahfadına yaptıkları zulmü tasvîb etmemek eklenince Katâde, Abdurrezzak gibi muhaddis olan Selef büyüklerinin mâruz kaldığı bid'a ithamının mahiyeti ortaya çıkar.

Halbuki, bir de bid'ayı kübrâ var ki, bu Hz. Ali (radıyallahu anh) ile savaşanları tekfire, Hz. Ali'yi te'lîh'e (ilahlaştırma) kadar varan aşırı iddialara dayanır. Bu gürûh bid'atçılara göre, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Muaviye (radıyallahu anhüm ecmain) gibi İslâma fevkalâde hizmet etmiş, bâzısı sadece mü'minlerin değil, insanlığın medâr-ı iftiharı olan büyükleri tekfir ederler (haşâ ve kellâ). Hz. Cebrâil (aleyhisselam)'e "vahyi yanlışlıkla Hz. Ali'ye getirmemiştir" gibi ihanet iddiasında bulunanlar, hiçbir delile dayanmadan Kur'an-ı Kerim'e eksiklik ve ziyade iddiâsında bulunanlar hep bu gruptadır. İslam ulemâsı böylelerini tekfir ederek rivâyetlerini almamakta haklıdır. Öncekilerle bunlar karıştırılmamalıdır.

Özet olarak şunu söyleyeceğiz. Ehl-i Sünnet ulemâsı büyük çoğunluğuyla, bu meselede hissî olmaktan kaçınmış, soğukkanlılık ve sağduyu ile hareket etmeyi tercih etmiştir. Ahlâken mazbut, sadûk ve diyâneti yerinde olan kimsenin rivâyetini ehl-i bid'a'dır diye terketmemiştir. Ehl-i bid'a'nın küfrü zâhir olan ve bilhassa mezhebinin, mezhebdaşının menfaati için yalanı helâl addeden takımın hadîslerini terketmiştir.[3]

---

[1] Muhaddislerin ehl-i bid'a karşısındaki hassasiyetlerini ve Hattabiye mensuplarını reddetmedeki haklılıklarını anlamak için onların itikatlarına kısaca bir göz atmak gerekir: Hattâbiye fırkasını Ebu'l-Hattâb Muhammed İbnu Ebî Zeyneb el-Esedî taraftarları teşkil eder. Bunlara göre İmâmet, Caferu's-Sâdık'a kadar Hz. Ali (radıyallahu anh) evladında idi. Bunlara göre imamlar ilahtır. Ebu'l-Hattâb önce, imamların enbiya olduklarını iddia etti, sonra da ilah olduklarını. İddiasına göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhüma)'in evladı Allah'ın oğullarıdır. Câfer de ilahtır. Fakat Cafer, Ebu'l-Hattâb'ın bu iddiasını işitince onu lânetlemiş ve kovmuştur. Ebu'l-Hattâb bunun üzerine kendi uluhiyyetini iddiaya başlamıştır. Taraftarları, Câfer'in ilah olduğunu iddiadan vazgeçmez fakat Ebu'l-Hattâb'ın Cafer'den de Hz. Ali'den de üstün olduğunu iddialarına ilâve ederler. Hattâbi'ye göre,

muhalifleri aleyhine, kendi taraftarları için yalan söylemek ve yalan şehâdette bulunmak câizdir. (İbrahim Canan)

[2] Zehebî, Mizanu'l-İ'tidâl'de, Ali İbnu'l-Medini'yi Cehmîlikle itham edip, zayıf olduğuna imâda bulunan Ukeylî'ye sert bir çıkışta bulunur. Bu meyanda şu sözleri sarfeder: "Eğer sen Ali İbnu'l-Medinî, arkadaşı Muhammed (Buhârî), şeyhi Abdürrezzak, Osman İbnu Ebi Şeybe, İbrâhim İbnu Sa'd, Attân, Ebân el-Attâr, İsrâil, Ezherü's-Semmân, Behz İbnu Esed, Sâbit el-Bünânî, Cerir İbnu Abdilhamid gibilerinin rivâyetlerini terkedecek olursan rivâyet kapısı yüzümüze kapanır. Hitâb (-ı nebevî) kesilir ve âsâr ölüme uğrar. Bunu fırsat bilen zındıka ortalığı istilâ eder. Deccal çıkar. Ey Ukeyl! Sende hiç mi akıl yok! Kimi tenkid ettiğinin farkında mısın?..." (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/7-10.

5- Diyanet-Takva:

Râvinin, fiilen dînî yaşayışını ifâde eder. Farzları yapması, haramlardan kaçınması diyânetin tamlığını gösterir. Bunlardaki ihmal, terk veya gevşeklik râvinin adaletini cerheder ve rivâyetinin terkine bir sebeb olur. Çünkü diyânetteki noksanlık, Allah korkusunun eksikliğine delalet eder. Böyle birisi, Resûlullah hakkında yalan söyleyebilir, sıdkından emin olunamaz.[1]

Büyük günahlardan kaçınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek anlamında bir takva sahibi olmak gereklidir. Fasıkın getirdiği haberin araştırılması ayetle belirlenmiş bulunmaktadır.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/11.

[2] Hucurat: 49/6; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 78.

6- Sıdk:

Ravide aranan en mühim vasıflardan biridir. Doğru sözlü olmak demektir. Bir râvinin adl, yani adâlet sahibi sayılabilmesi için İslâm'dan sonra, ikinci planda aranan vasfı budur. Sıdk'la öncelikle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) konusunda, rivayet hususundaki doğru sözlülüğü kastedilir ise de, imamlara karşı sıdkı da aranmıştır. Metâin-i aşere bahsinde temas edeceğimiz kizb'le ilgili olarak tekrar bu meseleye döneceğiz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/11.

7- Mürüvvet-Muruet:

Kişinin ahlâkî yönünü ilgilendirir. Örfen kınanan, hoş karşılanmayan davranışlardan kaçınmaktır. Mahallin geleneklerine, değerlerine, âdetlerine riâyetsizlikler râvinin mürüvvetini zedeler.
Bağdâdî, Kifâye'de der ki: "Alimlerden pek çoğu muhaddîs ve şâhidin, dinen mubâh olan birçok şeyden kaçınması gerekir demiştir. Giyimde fazla tevâzu (tebezzül), tenezzüh için yollara oturmak, sokakta yiyip içmek, düşüklerle sohbet, yol kavşaklarında tebevvül (akıtma), ayakta akıtma, şakalaşmada ifrât ve mürüvveti zedeleyici kabûl edilen herşey". Âlimler, "Bunları yapanın adâleti gider ve şehâdetinin reddi gerekir" görüşündedirler.[1]
Kişileri alay ve eğlenceye almak gibi basit davranışlarda bulunanlar itimada layık değildirler. Ayrıca ihtiyacı olmadığı halde hadis öğretimi karşılığında ücret alanların rivayetlerine de güvenilmez. Bidatçı dinden çıkma safhasında değilse ve bid’atının propagandasını yapmıyorsa, rivayetleri kabul edilebilir, aksi halde terkedilir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/11.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 78.

8- Şöhret:

Râvinin bilinmesi, tanınması, tamamen mâlum bir kişi olması, demektir. Böyle bir râviye meşhûr denir. Bundan maksad örfi şöhret değil, ıstılâhî şöhrettir. Bu da iki surette tahakkuk eder:

1) Bir râviden en az iki kişinin hadîs rivâyet etmesi onun meşhûr sayılması için yeterlidir. Çünkü, bu kimseden rivâyet, onun varlığı, mevcudiyeti hususunda bir şehâdettir. İki kişinin rivâyeti, râvinin şahsiyeti hususunda iki şehâdet olmaktadır. Malûm olduğu üzere iki şehâdetle, ilim ve sübût hâsıl olur.

2) Râvi hakkında cerh ve tâdilin vâkî olması. Hakkında cerh veya tâdil vaki olmayan kişinin hâli bilinmiyor demektir. Kendisinden iki kişi de hadîs almış olsa, bu çeşit bilinmemezlikten kurtulamaz, böylelerine mestûr (kapalı,örtülü) denir.

Şunu da belirtelim ki, adâleti muhaddisler arasında bilinen ve takdîr edilen İmam Mâlik, Süfyâneyn, Evzâi, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Şûbe, Vekî, İbnu'l-Mubârek, İbnu Ma'în, İbnu'l-Medînî ve benzerleri hakkında ta'dil'e gerek yoktur. İbnu Abdilberr ölçüyü daha da genişleterek "İlme hizmet ve alâkasıyla mâruf olan her bir ilim sâhibi, cerhi sâbit oluncaya kadar adl kabûl edilir, (ayrıca ta'dîl edilmesi gerekmez)" demişse de fazla kabul görmemiştir. Yukarda ismi geçenlerden ve emsallerinden herhangi birinin ahvâli gizli kalmış bile olsa sormaya gerek yoktur, adâlet üzere olmaları esastır denmiştir. Nitekim İshak İbnu Râhûye hakkında Ahmed İbnu Hanbel'e sorulunca: "İshak gibisinden de sorulur mu?" demiştir. Kezâ İbnu Ma'în'e Ebû Ubeyd hakkında sorulunca: "Ebû Ubeyd hakkında benim gibisinden sual sorulur mu?" Ebû Ubeyd'den, başkaları hakkında sorulur" demiştir.

Bu prensib, ulûm-i İslamiyeye hizmeti geçen pek çok büyük hakkında -çoğu kere beşerî zaafların sevkiyle söylenmiş olan- hissî tenkîdleri itibardan düşürmüş, o büyüklere olan îtimat ve saygının korunmasını sağlamıştır. Bazı Hadîs Meseleleri bölümünde Halku'l-Kur'ân meselesi'nin sonlarında hemen hemen bütün âlimlerin şu veya bu şekilde cerhedildiğine parmak basılmıştır. Demek ki büyükler hakkında rastgele yapılan cerhlere itibar edilmemiştir.

Yine belirtelim ki, Hâdîs ilminde otorite olmuş Buhârî, Müslim gibi büyüklerin herhangi bir râviden hadîs alması, o râvî hakkında Ta'dîl

sayılmıştır. O râvîden alan bir başkası olmasa bile "büyük bir muhaddisin hadîs alması onu meçhul olmaktan çıkarır, mehşur kılar" denmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/11-12.

9- Lika:

Karşılaşma demektir. Râvînin bir kimseden yaptığı rivâyetin mûteber olması onunla karşılaşmasına bağlıdır. Râvi, behemahal karşılaştığı, görüştüğü kimseden hadîs rivâyet etmelidir. Bir hadîs rivâyet eden kimse bunu karşılaşmadığı birisinden nakledecek olsa, kendisi, ne kadar sika olursa olsun rivâyeti zayıf olur.

Hadîsin sahih olması için rivâyetin birbirini gören şahıslar vasıtasıyla gelmiş olma şartında bütün muhaddisler müttefiktir. Buhârî bu şartın tahakkuk etmediği hadîsi Sahîh'ine almamıştır. Müslim ise muâsır ve görüşme şartları içerisinde bulunan, görüşmediklerine dair açık bir bilgi mevcut olmayan bir sikanın mu'an'an rivâyetini lika'ya hamletmiş, sahîh addetmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/12.

B) Zabt

Bir râvide adâleti gerektiren sıfatlardan sonra aranan ikinci şart zabt'tır. Zabt, râvinin tahammül ettiği bir rivâyeti edâ anına kadar aldığı şekilde muhâfaza etmesidir. Kısaca bellemek demek olan bu sıfat sayesinde ravi, duyduğunu duyduğu gibi rivayet edebilecektir.

Şu halde bir kimsenin zâbıt olabilmesi, hıfzından (ezberinden) rivâyet ediyorsa hâfız (ezberlemiş) olması, yazılı nüshâdan (kitaptan) rivâyet ediyorsa nüshasını (kitabını) tebdîl ve tağyirden mahfuz bulundurması (koruması), mânâ ile rivâyet ediyorsa kelimelerin delâlet ettiği mânâ inceliklerini, manayı bozacak unsurları temyiz ve tefrîk edebilecek güçte ve titizlikte olması lâzımdır. Netice îtibâriyle zâbıt'ta aranan husus, rivâyetleri -ziyâde ve noksana yer vermeden- aldığı şekilde aslına uygun olarak edâ etmesidir.

Gerek hâfıza yoluyla muhâfazanın ve gerekse yazı yoluyla muhafazanın kendilerine has bir kısım ârazları vardır. Sözgelimi hâfızaya yanılma, unutma, telkîn, yaşın ilerlemesi veya psikolojik şok ve hastalık gibi ârazların araya girmesiyle hâsıl olan ihtilat hâli gibi şüphelerle hâfıza zabtı bozulacağı gibi, kitabın kaybı, bazı sayfalarının düşmesi, değiştirilmesi veya bazı rivayetlerin araya başkalarınca sokuşturulması gibi durumlar da yazı ile yapılan zabtı bozabilir. Şu halde güvenilecek bir râvinin bu yönleriyle bilinmesi gerekir.

Bir râvi, zâbıt olma durumunu, zabt ve itkân'iyle meşhur olmuş sika muhaddislerin rivâyetlerine muvafık rivâyetler yapmasıyla isbatlar. Rivâyetlerinin büyük çoğunluğunda bu muvâfakat görüldüğü takdirde o râviye zâbıt denebilir. Nâdir muhalefetleri zabt'ına halel vermez ise de artacak olursa zabtının zayıflığına hükmolunur. Adaleti tam bile olsa, rivâyeti ile ihticâc edilmez, belki îtibâr edilir. Yaptığı rivayetlerin yarısından fazlasında, görülecek şekilde hatası artacak olursa rivayeti tamamen terkedilir.[1]

Zabt sahibi bir ravinin uyanık olması, yani rivayet etmediği bir hadis kendisine sunulup “bunu sen rivayet ettin” denilince, kabul eden kişi gafil ve dalgın sayılır. Böylelerinden hadis alınmaz. Gaflet ve dalgınlık zabt’a aykırıdır. [2]

Hadis ravisinin güvenilirliğini sağlayan ve adalatten sonra ravide bulunması gerekli görülen bir sıfattır. Bilgiyi muhafaza etmek, iyice bellemek anlamına gelir. Zabt iki kısımda mütalaa edilmektedir:

a) Ezberlemek suretiyle muhafaza etmek (Zabtu's-sadr). Ravinin, hocasından işittiğini ezberlemesi ve işittiği andan nakledeceği ana kadar onu tekrarlayabilmesidir.

b) Yazmak suretiyle muhafaza etmek (Zabtul-kitab).

Hadisleri yazdığı kitabı muhafaza etmesi ve onun işittiği andan rivayet edeceği ana kadar her türlü değişiklikten korumasıdır. Bir ravide bu şartlar tahakkuk edince rivayeti kabule şayan olur. Eğer ravi, hadisi mana ile rivayet ediyorsa, hadis metninde değiştirdiği ve yerlerine koyduğu kelimelerin manalarını iyi bilmesi ve bunları kullandığı zaman hadisin manasında her hangi bir değişikliğe sebep olmaması lazımdır. Mana ile rivayet eden ve hadisin manasını değiştiren bir ravi güvenilir (sika) olma özelliğini kaybeder. Bütün bunlardan, muhaddislerin rivayetler hususunda son derece ihtiyatlı davrandıkları anlaşılmaktadır.

Muhaddisler, ravilerin yaşlarını ve şeyhlerle görüşme durumlarını dikkate alarak meydana getirdikleri her gruba tabaka adını vermekte hemen hemen ittifak etmişlerdir.[3] Ravilerin tabakalara ayrılması tamamiyle ıstılahî bir meseledir. Ravilerin tabakalarını bilmek, bir çok karışıklığı önler; birbirine benzeyen isim ve künyelerin karışmasına engel olur; araştırıcıya tedlis, inkita ve irsalin çeşitli şekillerini öğretir.[4]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/12-13.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 78.

[3] Subhi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, s. 300.

[4] Subhi es-Salih, a.g.e., s. 301; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/227-229.

Sika:

Hadis râvilerinde aranan şartlardan biri; adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan güvenilir râvi.

Kelime anlamına göre, kendisine itimad olunan, güvenilen kimse demek olan "sika" hadis ıstılahında gerek adâlet gerekse zabt yönünden kusursuz olan hadis râvileri hakkında kullanılan bir tabirdir. Bir râvinin hadislerinin kabul olunabilmesi ve kendisinin sika diye vasıflandırılması için, adâlet ve zabt vasfını tam olarak taşıması gerekmektedir. Adâlet, hadis naklinde, rivayetlerinin kabul edilebilmesi için râvilerde bulunması gereken vasıfların en önemli olanlarından biridir.

Hadis râvisinin, din işlerinde istikamette olması, fısk ve fücurdan selâmeti, mürüvveti ihlal eden hata ve kusurlardan uzak olmasına râvinin adâleti (adâletü'r-râvî) denilmektedir. Bu râvi dinî farîzayı gereği gibi ifâ eder, emrolunanı işler, nehyolunandan kaçınırsa, "adl" ile mevsûf olur. Nitekim böyle kimseler hakkında, dininde adl ile mevsuf, hadisinde sıdk ile ma'rûf, denir.[1]

Hadis âlimlerinin bazılarına göre adâlet, insanı büyük günah (kebâir) işlemekten ve küçük günah (sağâir) üzerinde ısrar etmekten alıkoyan bir melekedir. Bazılarına göre de, şehâdet ve rivâyetin kabul edilmesini gerektirecek şekilde, insana, taât ve mürüvvetin hâkim olmasıdır. Zira insanın işlerinde masiyet ve mürüvvetsizlik galebe çalarsa, şehâdet ve rivâyeti reddedilir.[2]

Bir râvinin adâleti çeşitli yollarla bilinir. Bazan, adâleti sâbit olan kimselerin o râvinin adâleti hakkında şehâdet etmeleriyle; bazan adâletinin ilim ehli arasında şöhret kazanmasıyla ve sika (güvenilir) olan kimselerin o

râviden övgü ile bahsetmeleriyle bilinir. Bu ikinci durumda, râvinin adâletinin tesbiti hususunda herhangi bir açıklama (beyyine) veya şâhit aranmaz. Meselâ Mâlik b. Enes, Şu'be b. Cerrâh, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne el-Evzaî, Abdullah b. Mübârek, Veki' b. Cerrâh, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ali b. Medinî ve bunların benzeri bir çok muhaddisin adâleti, ilim ehli arasında büyük bir şöhret kazanmış ve her biri hakkında diğer mühaddisler hayır ve senâ ile bahsetmişlerdir.

Zabt, kelime itibariyle insanın, işittiği herhangi bir şeyi aradan uzun zaman geçmiş olsa bile, dilediği anda hatırlayabilecek bir şekilde belleyip hıfzetme yeteneğine sahip olması demektir. Hadis ıstılahında, rivâyetinin kabulü için bir râvide bulunması gereken iki önemli sıfattan birini teşkil eder. Hadis usulü âlimleri zabtı; ezberdekinin zabtı (zabtu's-sadr) ve kitaptakinin zaptı (zaptul-kitab) diye iki kısma ayırmaktadırlar. İnsanın işittiği bir şeyi dilediği zaman hemen hatırlayabilecek şekilde hıfzetmesine zabtu's-sadr denilir. Kitaptakinin zabtı (zabtul-kitab ise; râvinin, işittiği veya tashihini yaptığı andan itibaren, içindeki hadisleri edâ veya rivâyet edinceye kadar kitabını koruması demektir. Bir râvinin zabt bakımından kuvvet ve kudreti, rivayet etmiş olduğu hadislere, aranılan şartları taşıyan başka râvilerin muvafakatiyle bilinir. Eğer bir râvinin hadisleri, zabt şartına hâiz diğer râvilerin hadîslerine muhâlif olursa; o râvi, zabt bakımından zayıf sayılır.[3]

Bir râvide bu iki sıfat, yani adâlet ve zabt sıfatı birleştiği zaman, o ravi sika (güvenilir) olma özelliğini kazanır. Şüphesiz hadisteki sıhhat ve za'fiyet, her şeyden önce, hadisi nakleden ravinin güvenilir olup olmamasına bağlı olarak ortaya çıkan sıfatlardır. Bir râvi ne derece güvenilir ise, onun rivayet ettiği hadis de o derece sıhhat kazanmış olur. Bir hadisin isnadını teşkil eden ravilerin hepsi güvenilir (sika) oldukları takdirde, o hadisin sahih

olduğuna hükmolunur. Ravilerden birinin veya bir kaçının güvenilir olmaması halinde, onların bu halleri, rivayet ettikleri hadisin sıhhati üzerinde şüphe ve tereddütlerin belirmesine ve dolayısıyla o hadisin sahih olmadığı hükmünün verilmesine sebep olur. Bu önemli kaide dolayısıyla, hadis ravilerinin gözönünde tutulmasına ve hallerinin araştırılıp ortaya konmasına büyük önem verilmiştir.

Diğer taraftan "sika” tabiri, hadis ravilerin adalet vasfını taşımış oldukları açıklanırken (tadil) kullanılır ve bazan bu kelime tadilin en yüksek mertebesini göstermek üzere iki defa tekrarlanarak söylenir; "sika sika” gibi, yahut da tadile delâlet eden diğer tabirlerle birleştirilerek kullanılır; "Sika sebt, sika mutkın, sika hücce, sika hâfız" gibi. Bazan da "evseku'n-nâs" (insanların en sika olanı) tabiri kullanıldığı görülür.

Sika ve zayıf olan ravilerin bilinmesi, hadis usulünün üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Bu nedenle hadis târihinde sika ravilerin isimlerini ve tercemelerini bir araya getiren kitapların telifine büyük önem verilmiştir. Muhaddislerden bazıları sadece sika ravilerin tercüme-i hallerini anlatmak maksadıyla "Kitabu's-sikât" adı verilen eserler yazmışlardır. Bu şekilde "Kitabu's-sikât" isminde eser yazan muhaddisler arasında İbn Hibban el-Büstî, Zeynuddin Kasım b. Kutluboğa ve Halil b. Şahîn bulunmaktadır. Bazı muhaddisler de sika râvilerle birlikte zayıf râvileri de toplayan kitaplar yazmışlardır. Bunların pek çok misali bulunmaktadır. Mesela Buharî'nin üç târihi, İbn Hıbban'ın Kitabul-cerh ve't-tadîli, İbn Ebî Hatim er-Razi'nin, Ebu İshak İbrahim b. Yaküb el-Cüzecânî'nin Kitabul-Cerh ve't-tadili, İbn Kesir'in Kitâbut-Tekmile fi marifeti's-sikat ve'd-duafâ vel-mecâhîl, isimli eseri, Zehebi'nin Mizânul-İ'tidâl'i, İbn Hacer'in Tehzibu't-Tehzib'i, bunlardan bir kısmıdır. Bu tür eserler arasında yer alan

İbn Sa'd'ın et-Tabakatül-Kübrâ'sı, Sahabe, Tabiün ve kendi zamanına kadar yaşamış olan kimseleri de alması bakımından meşhûr olmuş önemli bir eserdir.

Muhaddislerin râvilerin sika olup olmadıklarını tesbit etmek için göstermiş oldukları fevkâlâde ilmi gayretler, Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivâyet olunacak hadisleri sağlam ve sıhhatli bir şekilde elde etme gayesine yöneliktir. Hiç şüphesiz adâlet ve zabt vasfını tam olarak taşıyan sika bir râvi ancak sağlam ve sahih rivayetler nakleder. Zayıf, asılsız ve münker rivâyetleri de ancak tanınmaları için ele alırlar. Sika olmayan râvilerin de özel kitaplardan toplanıp tanıtılması onlar kanalıyla naklonulmuş rivâyetleri tanımak açısından büyük bir kolaylık sebebidir. Çünkü sika olanın rivayeti kabul olunur ve onunla amel edilir. Sika olmayan râvilerin de çok iyi tanınması gerekmektedir. Muhaddisler rical ile ilgili yapılması gereken tüm çalışmaları en ince teferruatına kadar açıklığa kavuşturmuşlardır.[4]

---

[1] Hatib Bağdadî, el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, Haydarabad 1357, s. 80.

[2] Tahir el-Cezâirî, Tevcîhu'n-Nazar, Beyrut (t.y), s. 26.

[3] Talat Koçyiğit, Hadis Usûlü, Ankara (t.y), s. 46.

[4] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/421-422.

Silsile:

Hadis usûlü ilminde, hadisi rivâyet eden râviler zinciri için kullanılan bir terim. Râviler zinciri veya hadisin sened kısmı, isnâd, tarik, vech ve silsiletü'r-ruvât kelimeleriyle karşılanır.

Istılah olarak isnad; haberi söyleyene kadar belirli metodla ulaştırmak diye tanımlanır. Her hadis metninde başında, o metni birbirine nakleden ravi isimlerinden oluşmuş bir zincir vardır. Bu isim zinciri en son raviden başlayarak Hazreti Peygambere kadar ulaşır ve her râvi, zincirin bir halkasını teşkil eder. Bu halkaların birbirine bağlı olması, nasıl zincirin sağlamlığını temin ederse; her bir halkanın da kendi başına sağlam olması, aynı şekilde, zincirin sağlamlığını gösterir. İşte isimlerden müteşekkil böyle sağlam bir zincir, kendisine bağlı olan hadîs metninin sıhhati için bir garanti sayılır ve ıstılahta bu garantiye "sened" adı verilir. Her hadisin garantisi onun senedidir. Senedi olmayan bir hadis garantiden yoksun demektir. Bu sebepten, garantisi olmayan hadisin doğruluğuna inanılmaz.[1]

İsnad sistemi, tam bir sorumluluk duygusu ve ilim anlayışından kaynaklanır. İsnad veya raviler silsilesi, hadisin baş tarafında peşpeşe yer alır. Mesela bir sened zinciri şöyledir: Ravh b. Abdülmü'min Huzelî Yezid b. Zürey'-Said b. Ebî Arübe-Katâde Enes b. Mâlik.[2]

İsnad, diğer milletlere ve dinlere nasip olmamış, İslam ümmetine has özelliklerden biridir.[3]

İsnadın, yani hadisi rivâyet eden râviler silsilesini zikretmenin önemi çok büyüktür. Nitekim Abdullah b. Mübârek şöyle demiştir: "İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı, her rast gelen, aklına geleni rivâyet etmeye kalkışırdı"[4]

Süfyan es-Sevrî'de “İsnad, müminin silahıdır; silahı olmayan ne ile ve nasıl savaşacaktır" demiştir.[5]

Bir hadis, Hz. Peygamber (s.a.s)'e kadar bir râviler silsilesiyle vâsıl olursa; o hadîs müsned, muttasıl, adını alır. Bu râviler silsilesine sened, an'ane ve râvilerin sırasıyla adlarını zikretmeye de isnad denildiği ifade edilmişti. Eğer bir hadis doğrudan doğruya Rasûlüllah (s.a.s)'dan rivâyet edilip aradaki ravilerin isimleri tamamiyle veya kısmen zikredilmezse mürsel ve munkatı adını alır.[6]

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 397.

[2] Fuat Sezgin, Buharî'nin Kaynakları, İstanbul 1956, s. 286.

[3] Hatib Bağdâdî, Şerefu Ashâbil-Hadîs, Nşr. M.S. Hatiboğlu, Ankara 1972, s. 40.

[4] Müslim, Sahih (Mukaddime) Nşr, Fuad Abdülbâkî İstanbul tys, I, s. 15.

[5] Leknevi, el-Ecvibe, Thk. Ebu Güdde, Kâhire 1984, s. 22.

[6] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/425.

Silsiletü’z-Zeheb:

İçindeki bütün râvileri güvenilirliğin (sika) en üstün derecesinde bulunan isnâd. Asahhul-esânîd diye tabir edilen isnadın en sahih, en mükemmel kabul edilen şeklidir.

Hadis âlimleri, isnad sistemine yalnız ilmî bir şekil ve esas vermemişler, aynı zamanda nisbî değerlerini tesbit düşüncesiyle hadis edebiyatında kullanılan çeşitli isnadların mukayeseli bir tetkikini de yapmaya çalışmışlardır.[1]

Hadis usulü kitaplarında isnadların en sahihi (asahhul-esânîd) olarak ileri sürülmüş çeşitli görüşler yer almaktadır. Meselâ bunlardan bazıları şöyledir:

Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhüye mezhebinde olanlara göre en sahih ve en kuvvetli isnad: Zühri-Sâlim, Babası Abdullah isnadıdır.

Ali b. Medinî ve el-Filâs mezhebinde olanlara göre en sahih isnâd; Muhammed b. Sîrîn-Âbide es-Selmânî-Ali b. Ebi Tâlib isnadıdır.

Bazı âlimlere göre, Süleyman el-A'meş, İbrahim en-Nehaî, Alkame b. Kays, Abdullah b. Mesud isnâdıdır.

İmam Buharî, en sahîh isnadın Mâlik-Nafi-İbn Ömer isnadı olduğunu söylemiş; Abdulkâhir et-Temîmî ise, bu isnadın başına eş-Şâfii'yi ekleyerek, Şafiî-Mâlik-Nâfi-İbn Ömer isnâdını isnadların en üstünü kabul etmiştir.[2]

Hadisçilerin ittifakıyla Mâlik'in râvileri arasında eş-Şafiî'den daha kuvvetlisi yoktur. Müteahhir âlimlerden bazıları aynı isnada Ahmed b. Hanbel'i de eklemek suretiyle teşekkül eden Ahmed-Şafii Mâlik isnadını silsiletü'z-zeheb (altın zincir) olarak tasvip etmişlerdir. Fakat bu isnad zinciri hadis edebiyatında nadir bulunur. Bu isnadla yalnız dört hadis rivâyet edilmiş ve bu hadislerden yalnız biri, Ahmed b. Hanbel'in

Müsned'inde yer almıştır. Bunun dışında başka hadisin nerede rivayet edildiği bilinmemektedir.[3]

---

[1] Zübeyr Sıddîkî, Hadis Edebiyatı Tarihi, Trc. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul 1966, s. 125.

[2] İbnü's-Salah, Ulümul-Hadîs, Haleb 1966, s. 12; Suyûtî, Tedribu'r-Râvî, Nşr, Abdülvehhâb Abdullatîf Medîne 1972, I/78.

[3] Hakim, Ma'rifetu Ulumil-Hadîs, Kahire 1937, s. 56; Suyûtî, a.g.e., I, s. 78-79; Sabahattin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 5/425.

3- METÂİN-İ AŞERE-TA’N NOKTALARI

Bir ravinin güvenilir (sika) olup olmadığı yukarıda belirtilen yönlerin incelenmesiyle ortaya çıkar. Ravinin derecesini düşüren bütün vasıflar, adâlet ve zabt'la alâkalı olarak kaydettiğimiz mezkur maddelerden biriyle ilgilidir ve onlardaki eksikliği ve aksamayı belirtir.

İşte raviyi kusurlayan bu vasıflara Metâin denir (mit'an'ın cemidir). Başlıca on maddede toplandığı için metâin-i aşere de denmiştir.

Cerh ve ta’dil bakımından raviler, metain-i aşere denilen on noktadan tenkid edilerek ayrı ayrı lafızlarla değerlendirilirler. Bunların beşi adâlet'i yaralayan, beşi de zabt'ı yaralayan kusurlardır.

Şimdi en mühimlerinden başlamak üzere bunları açıklayacağız.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/13.

A) Ravinin Adaletini Cerheden Sebepler (Adalet Vasfına Yönelik Ta’n Noktaları):

1- Kizb-Kizbu’r-Ravi:

Raviyi cerheden en ağır suçtur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan uydurmaktır. Yani Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in söylemediği bir sözü veya yapmadığı bir fiili söylemiş ve yapmış göstermek. Bu işi bile bile yapmanın küfür olduğuna kâil olanlar vardır. Bu suretle ortaya konan rivayete mevzu, muhtelak, masnû, müfterâ, müfte'al, kizb gibi çeşitli adlar verilmiştir. Türkçemizde umumiyetle "uydurma" diyoruz.

Kizb deyince, öncelikle anlaşılan kizb ale'r-Rasûl ise de, kişinin insanlarla münasebetlerinde yalana yer vermesi de hemen terkini gerektiren ciddi bir kusurdur. Ancak kizb fi'l-lehçe denen bu ikinci çeşit kizble, kizb ale'r-Rasûl denen birinci çeşit kizb arasında fark gözetilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalanı yakalanan artık, ebediyen metrûktur. Kendisinden hiç bir surette hadîs alınmaz. Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Bekr el-Humeydî, Ebu Bekr es-Sayrafî gibi pek çoklarına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan uyduranın -tevbe etse, yaptıklarına pişmanlığını izhar etse bile- artık ebediyen hadîsi alınmaz. Halbuki dünyevî işlerinde yalanı bilinen kimse tevbekâr olsa onun rivâyetleri alınabilir. Yalnız İmam-ı Nevevî, rivâyet ile şehâdet arasındaki benzerlik ve paralellikten hareket ederek; yalancı şahidlik yapıp sonradan tevbe edenin tekrar şahitliği mûteberdir prensibinden hareketle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan söyleyen kimse bilâhare tevbekâr olsa rivayetinin alınabileceğine hükmetmiştir. Ancak bu konuda aslolan, -tevbekâr bile olsa- kizb fazîhasını işleyen kimsenin ebediyyen terkidir. Tevbesi Allah'la kendi arasında bir iştir.

Mevzu Hadîs bahsinde bu konuya daha geniş yer vereceğiz.[1]

Böyle ravinin durumu “Kezzab”, “vadda”, “ekzebu’n-nas”, “ruknu’l-kizb”, “ileyhi münteha fi’l-vad” gibi terimlerle durumu en ağır şekilde ortaya konulur. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/13-14.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 93-94.

2- Töhmet-i Kizb-İttihamu’r-ravi bi’l-kizb:

Yukarıda açıklanan kizb'ten sonra gelen ikinci mühim cerh, kizb ithâmıdır. Bunda ravinin kizb'i açık değildir. Kizbu'r-ravi şeklinde sabit bir keyfiyet yoksa da kizb ithamı altındadır. Bu itham, bir karîneye dayandığı için ciddî bir durum sayılmış ve müttehem bilkizb olan ravinin de rivayeti terkedilmiştir.

Ravinin kizb'le ithamına sebep olan iki husus vardır: Biri, dînin zarûrî olan temel kaidelerine muhalefet eden bir rivayette bulunmasıdır. Onun böyle bir durumda teferrüdü, vaz' ihtimâline karîne kabûl edilmiştir. İkinci husus, insanlarla olan münasebetlerinde yalana yer vermesidir. Yalan gibi dinin şiddetle reddettiği bir davranışa tenezzül eden bir kimsenin dini hususlarda da yalandan çekinmeyeceği, bu hususta gerekli hassasiyeti göstermeyeceği prensip olarak kabul edilmiş ve bu sebeple bunlar metrûk ve matruh addedilerek rivayetleri terkedilmiştir.[1]

Böyle ravi, “muttehemun bi’l-kizb, metruk, metruku’l-hadis, muttefekun ala terkih” gibi terimlerle cerh edilir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/14-15.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 94.

3- Fısk-Fısku'r-ravi:

Ravinin söz ve fiillerinden küfrü gerektirmeyen bir kısım kötü davranışların sudûrudur. Farzların terki, haramların irtikâbı gibi. Âlimler kebâirin işlenmesi ile seğâirde ısrârı bir tutarak, küçük günahları ısrarla işleyenlere de "fâsık" demiştir. Bu çeşit isyankârlığa fısk bil-ma'siye denir. Bir de küfre gitmemekle birlikte, ehl-i sünnet'e uymayan iddialarda bulunmak söz konusudur, buna da bid'at veya fısk-ı îtikâdî denir, bunu müteâkiben ayrıca açıklayacağız.

Kısacası fısk, ravinin adâletini ciddî şekilde selbeden ağır cerhlerden birisidir.[1]

Böyle bir ravinin rivayeti münker olarak değerlendirilir. Kendisi hakkında da leyyinü'l-hadis (hıfz veya dindarlığı gevşek) denir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/15.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 94.

4- Bid'at-Bid’atu’r-ravi:

Adalet bahsini incelerken yeterince açıkladığımız üzere bid'at, ravinin akide yönünden ehl-i sünnet dışında kalan kelâmî mezheplerden birine mensûb olduğunu ifade eden bir tabirdir. Hadîs ıstılahı olarak, raviyi amelinden ziyâde akide yönünden cerheder. Küfrü gerektiren itikatlara saplanan ehl-i bid'a'nın rivâyetini cumhur terketmiştir. Küfrü gerektirmeyen Fâsıku't-te'vîl'in rivâyeti –bid’at propogandacısı olmamak şartıyla- alınabilir, ancak rivâyet zayıf addedilir.

5- Cehâlet-Cehaletu’r-ravi:

Şöhret'i olmayan yâni "bilinmeyen, tanınmayan" ravinin sıfatıdır. İki çeşittir:

1- Cehâletu'l-ayn: Bu, ravinin zatının bilinmediğini ifade eder. Bu hal, bir raviden, sadece bir kişinin hadis rivayet etmiş olmasıyla ortaya çıkar. Cehâletu'l-ayn sahibi raviye mechûlü'l-ayn veya mechûlü'z-zât da denir. Böyle birinin rivayeti, fukaha ve muhaddisînin ekseriyeti (cumhur) nazarında makbul değildir. Bunun cehâlet'ten kurtulması iki suretle olur: Ya kendisinden hadîs rivayet eden râvi-i münferid dışında sika biri tarafından ta'dîl edilmesi, yahud kendisinden münferid rivayetle birlikte tezkiye de etmiş bulunan kimsenin, cerh ve ta'dîl'de ehliyetli imamlardan biri olması.

2- Cehâletu'l-hal: Ravi hakkında cerh ve ta'dîl vâki olmadı ise, onu bu yönleriyle tanımıyoruz demektir. Bu duruma cehâletul-hal denir. Bir başka ifadeyle kendisinden iki veya daha fazla kimse hadîs almış bile olsa sika mı, zayıf mı olduğuna dair râvi hakkında açıklama gelmemiş olabilir. İşte bu durumdaki raviye meçhulü'l-hal veya mestûr denir.

Cehâlet kelimesinin örfi manası ile ıstılâhî manası birbirine karıştırılmamalıdır. Istılahta "cehâlet", şöhretin zıddıdır, "meçhul" de meşhur'un zıddıdır. "Meşhur" yerine mârûf da kullanılır.

İbnu Salâh, mestur tabiri ile meçhûlü'l-hal tâbiri arasında bir fark gözetmiş, adâleti yalnız bâtınen meçhul olan'a "mestur", adaleti zâhiren ve bâtınen meçhul olana da "meçhûlü'l-hal" demiştir.

Adâlet-i zahire, ravi hakkında cerh gelmemesiyle hasıl olur. Çünkü bazı âlimler, hakkında cerh gelmeyen kimselerin adaletine hükmederek rivayetlerini kabul etmiştir. Bağdadî ve Ebu Hanîfe'nin de bulunduğu bu gruba göre, kişinin adl sayılması için hakkında cerh gelmemesi yeterlidir. Çünkü insanlar hakkında verilecek hükümde beraat-ı zimmet asıl'dır kâidesi esastır. Aksi hükme sevkedecek delil olmadıkça kişi salih kabul edilecektir. Hiç kimse gaybı bilmekle yani, ravi hakkında rivayet edilmemiş olan cerh sebeplerini bilmekle mükellef değildir. Nitekim, ayet-i kerîmede: *"Tecessüs etmeyin"* (Hucûrât: 49/12) emredilmiştir. Ayrıca bâtındaki adâleti bilmek zordur, zâhirdeki ile iktifa olunur. Ravi hakkında cerh yoksa hüsn-i zanla amel olunarak adalet-i zâhireye hükm olunur."

Bu telakki selef'e aittir. O devir insanları çoğunlukla adâlet sahibi kimselerdir ve nebevî övgüye mazhardır. Müteahhir dönemde insanların ahvali değiştiği için, bu prensip terkedilmiş, mestur olanların zayıf

addedilmesi prensip kılınmıştır. Nitekim Ebû Hanîfe (rahimehullah)'nin iki meşhur talebesi İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed bu prensipten ayrılırlar. Şu halde Tâbiîn ve adâlet-i zahire'lerine göre hareket edilerek rivâyetleri makbûl addedilmiş, daha sonra gelenlerden adâlet-i bâtına aranmıştır.[1]

Böyle bir ravinin rivayeti mübhem adını alır. Kendisi mechul diye cerhedilir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/15-16.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 94.

Cehâletin Sebepleri:

Ravinin gerek zat ve gerek hal yönüyle meçhul oluşu üç sebebe dayanır:

1. Ravinin isim, künye, lâkab, nisbet, meslek gibi kendisini tanıtıcı, emsâlinden tefrîk ve temyîz edici sıfatları bazan birden fazla olduğu halde bunlardan sadece birkaçı ile tanınmış olur. Kendisinden hadîs alanların, onu, -şu veya bu sebeple- meşhur olmayan bir sıfatı ile zikretmesi halinde işitenler bunun başka bir zat olduğu zannına kapılırlar. Bu yüzden o ravinin hali, zat olarak da sıfat olarak da meçhul kalır. Mesela Muhammed Sâib el-Kelbî'yi bazıları ceddine nisbet ederek Muhammed İbnu Bişr, bazıları Hammâd İbnu Sâib diye tesmiye etmiş, bazıları da zâten ihtilaflı olan künyeleriyle Ebu'n-Nadr veya Ebu Said veya Ebu Hişâm diye tesmiye etmiştir. Böylece rivâyet ettikleri hadis bir olduğu, şahıs aynı olduğu halde durumu bilmeyenler ravileri farklı kimseler zannetmişlerdir.

Farklı sıfatları birleştirerek bir şahsa izafe veya aynı müşterek vasfı değişik kimselere isnâd hususundaki yanlışlıkları tashih etmek için bazı te'lîfat ortaya konmuştur. Muhaddislerin Mûzıh adını verdikleri bu çeşit kitapların en mükemmeli Hatîbu'l-Bağdâdî'nin Mûzıh'ıdır.

2. Cehâletin ikinci sebebi ravinin mukıll olmasıdır. Rivayeti az olana mukıll dendiği gibi tek râvisi olana da mukıll denir. İster Tâbiîn'den isterse Etbauttâbiîn'den olsun tek râvisi olan mukıll'ın ismi tasrîh edilmiş olsa bile meçhûllükten kurtulamaz. Daha önce de temas edildiği gibi bu gibilerden yapılan rivayetlere Vühdân denir, müstakil kitaplarda cemedilirler.

3. Ravinin ismi bazen ihtisar (kısaltma, özetleme) maksadıyla zikredilmeyerek mübhem bırakılır. Rivayeti yapan zat "Bana falanca haber verdi" veya "Bana bir şeyh haber verdi" veya "Bana birisi haber verdi" veya "Bana bir adam haber verdi" gibi bir siga kullanır. Bu çeşit mübhem tesmiyeler umumiyetle mukıll olan raviler hakkında yapılır. Mesela Müslim'de "Haddesenâ sâhibun lenâ=bize ashâbımızdan biri söyledi ki", "Huddistü an Yahya İbni Hassân=Yahya İbnu Hassân'ın rivayeti olmak üzere bana haber verildi ki", "Haddesenî men semi'a Haccâcen el-A'vere=Haccâc-ı A'ver'den işiten kimse bana haber verdi ki", "Haddesenî ba'zu ashâbına =ashabımızdan birisi bana söyledi ki", Haddesenî Ricâlun an Ebî Hüreyrete=Ebu Hüreyre'den naklen bir takım kimseler bana söylediler ki", "Belağanî an İbni Ömer=İbnu Ömer'den bana baliğ oldu ki" şeklinde kısaltmalar mevcuttur.

Durumu böyle olan raviye mübhem dendiği gibi rivayetine de mübhem rivayet denir. Başka tariklerde bu isimler sarahat kazanmadığı müddetçe mübhem rivayetler munkatı addedilir ve sahih kabul edilmez. Sözgelimi Müslim'in mübhemleri başka tariklerde tesmiye edildiği için onların ittisaline, sıhhatine söyleyecek söz kalmamıştır.
Hemen belirtelim ki, müteahhirîn nezdinde bir sika'nın, ahbaranî sikatun "Bana sika olan zat haber verdi" diyerek mübhem raviyi ta'dil edici bir ifade kullanmış olması, bu rivayetin makbul addedilmesine yeterli sayılmamıştır. Çünkü bu sika tarafından adâletine hükmedilen bu meçhul ravi bir başkasına nazaran mecrûh olabilir. Böyle cerh ve ta'dilin birleşme hallerinde bazılarınca esas prensip cerhin takdîmi olması haysiyetiyle, ravi sika değil zayıf addedilir.
Ancak, bu söz, önce de belirttiğimiz üzere, İmam Mâlik, Şâfiî, Buharî gibi (rahimehümullah) müctehid âlimlerden, bu ilmin otoritelerinden vârid olmuş ise ravi hakkında tevsik sayılmış, ravinin meçhul değil meşhur kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu fikir Ebu'l-Hasen İbnu'l-Kattân'a ait ise de, çoğunlukla benimsenmiş, İbnu Hacer'in de ifade ettiği üzere "sahih görüş" kabul edilmiştir.
Üçüncü bir görüşe göre, "Bana bir sika haber verdi" sigasıyla rivayet edilmiş olan mübhem rivayet makbuldür, zira, zâhire temessük esastır. İlk üç nesli Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tezkiyesi sebebiyle bunlar (yani ravi) hakkında asl olan adalettir. Cerh ise hilaf-ı asl'dır, sübûtu için delil lâzımdır, delil olmadıkça zann ile asl'olan rücu edip cerh'e hükmedilemez. Ebu Hanîfe ve Bağdâdî'nin bu kanaatte olduklarını az yukarıda belirtmiştik.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/16-18.

Meçhul Konusunda İstisnaî Hükümler:

Meçhûl ravi ile alâkalı bahsin daha iyi anlaşılabilmesi için bir iki noktaya ayrıca dikkat çekmede fayda var:

1- Meçhul sahâbe yoktur. Kendisinden, sadece bir tek Tâbiî tarafından hadis rivayet edilmiş olan Sahâbî mevcuttur, ancak bu sahâbî meçhul ve dolayısıyla sırf bu sebeple rivayeti zayıf addedilmemiştir. Mesela "Mirdâs İbnu Mâlik el-Eslemî" (radıyallahu anh)'den sadece oğlu Saîd hadis rivayet etmiştir. Keza "Amr İbnu Tağleb" (radıyallahu anh)'den sadece Hasan Basrî rivayette bulunur. Bunlar Buhârî'den birkaç örnek. Müslim'den de verelim: "el-Eğarru'l-Müzenî" (radıyallahu anhüm)'den sadece Ebu Bürde hadis almıştır. "Ebu Rifâ'atu'l-Adevî" (radıyallahu anhüm)'den sadece Hâmid İbnu Hilâl el-Adevî; "Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî" (radıyallahu anh)'den sadece Ebu Seleme İbnu Abdirrahmân rivayette bulunmuştur. Hülâsa bu çeşit rivayetler Sahîheyn'de çok miktarda mevcuttur. Bunlar, kendilerinden hadis alan kimse tek bile olsa, Ashab arasında ma'ruf kişilerdir. Sözgelimi yukarda ismi geçen Mirdas el-Eslemî Bey'atu'r-Rıdvân'a katılmış birisidir. Rebî'a el-Eslemî ise Ehl-i Suffe'dendir, ikisi de marufturlar.

Öte taraftan Ashab'ın adaleti tam olması sebebiyle haklarında ta'dîl ediciye de gerek yoktur, yeter ki sahâbeliği kesinlik kazanmış olsun. Netice olarak ismen tesmiye edilerek kendisinden tek bir Tâbiîn'in hadis rivayet ettiği Sahâbî -yukarıda belirtilen kaideye mahkûm edilerek- meçhûl addedilmemiştir. Sahâbe arasında mübhemler mevcuttur, ancak bu meçhûl demek değildir.

2- İlim'den başka bir şöhret de raviyi meçhul olmaktan çıkarır. Şöyle ki, ilmî yönü olmadığı için kendisinden sadece bir kişi rivayette bulunmuştur ama o zat, halk arasında bir başka yönüyle meşhurdur. Bu duruma zühdü ile meşhur olan Amr İbnu Dînâr ve şecaatiyle meşhur olan Amr İbnu Ma'dîkerîb misal verilir. Nitekim Hatîbu'l-Bağdâdî, hadis ehli nezdindeki meçhulü şöyle tarif etmiştir: "Hadîsi tek bir cihetten bilinen ve ulema tarafından da tanınmayan kimse". Bu tarif, kendisinden tek bir kişi de rivayet etmiş olsa ulemaca tanınan kimsenin meçhul addedilmeyeceğini gösterir.

3- Bazı âlimler, "Abdurrahman İbnu Mehdî, Yahya İbnu Saîd gibi olmayı prensip edinenler, herhangi bir meçhûl'den hadîs almışsa bu makbuldür, o râvi böylece cehâletten çıkar" demiştir.

4- Zayıf bir görüşe göre de meçhûlün rivayeti alelıtlak makbuldür. Bunu söyleyenler için bir rivayetin makbûl addedilmesinin tek şartı vardır: Râvinin müslüman olması. Bu görüşün zayıflığı açıktır.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/18-19.

B) Ravinin Zabtını Cerheden Sebepler

Ravi, adalet yönünden olduğu gibi zabt yönünden de beş farklı cerhe maruzdur: Fuhş-i galat, gaflet, vehm, sû-i hıfz, muhâlefet.
Temelde bunlar hep hâfıza ile ilgili menfi durumları ifâde eder. Ravideki bu çeşit kusurlar adaletle ilgili olanlarla kıyaslamada daha hafif kabul edilir. Çünkü kasıtsızdır. Normalde her insan farkına varmadan hata yapar. Nâdir hatalar sebebiyle kimse suçlanamaz, hatta ravi hakkında zayıflatıcı bir sebep olarak zikredilmeyebilir de. Ancak bu çeşit hatalar artar ve bu dikkat çekecek bir hal alırsa, rivâyetlerin selameti bakımından, raviye bakış açısını değiştirir. Bu hatalar rivayetlerinin yarısına veya yarıdan fazlasına şâmil olacak şekilde artarsa ravinin terkini gerektirecek kadar ehemmiyet kazanır.
Öte yandan hadîslerin sıhhatini belirtmek için kullanılan hasen, zayıf, şâz, münker, muallel.., gibi bir kısım tabirler de ravideki hafıza bozukluğunun çeşidine, derecesine göre kullanılırlar.

Şimdi zabtı bozan bu halleri kısaca açıklayalım: [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/19.

1- Vehim:

Râvi'nin, mürsel veya munkatı olan bir hadisi muttasıl olarak, yahut da bir hadisin metnini bir başka hadise ithâl ederek rivâyet etmesidir. Bu merfu hadisi mevkûf, mevsul hadisi mürsel olarak rivayet şeklinde de ortaya çıkar. Vehim sahibi bir ravi, vehme senette de düşer, metinde de. Hatta cerh ve ta’dilde de hataya düşebilir. Metin ve senetleri çok iyi bilen muhaddisler düşülen hatayı ortaya çıkarabilirler. Vehmin girdiği hadîse usulcüler umumiyetle muallel hadis derler.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/20.

2- Gaflet-Fartu'l-ğafle:

Dikkatsizlik demektir. Ravinin aşırı ğafil ve kapılgan olması. Ravinin dikkat ve titizliğini artırdığı takdirde bertaraf edebileceği bir kusurdur. Bu kusur bazan galat'la ifade edilmiştir. Normalde galat, ravinin rivayet esnasında yaptığı hatalara denir.[1] Bir ravinin dikkat göstermesi gerekli yerlerde gaflet etmesi, rivayetinin reddine sebep olur. Buna da münker denir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/20.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 95.

3- Fuhş-i Galat-Kesretu’l-ğalat:

Yapılan rivayetlerin yarısında veya yarıdan çoğunda hataya düşülürse hafızanın bu hali fuhş-i galat'la ifade edilmiştir. Buna kesret-i gaflet de denir. Bu hal hafızanın ziyadesiyle bozulduğunu gösterir. Her iki hadisten birinin hatalı olma ihtimalini ortaya kor. Tabiîki böylesi rivayetlere itimad edilemiyeceğinden ravi metruk addedilir. Fuhş-i galat sahibi bir kimsenin rivayetine de münker denir. Bu münker, zaafı şiddetli manasınadır, sikaya muhalif rivayet manasına değil.[1] Yanılgı oranı yüzde elli ve daha fazla olan ravinin rivayeti kabul edilmez. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/20.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 95.

4- Sû'i'l-Hıfz:

Ravinin hafızasının pek parlak olmaması, hatasının isâbetinden çok olması, unutma sonucu sık sık yanılması halidir. Hâfızası böyle olan raviye seyyi'ül-hıfz denir. Hâfıza bozukluğu ravinin sabit bir vasfı, değişmez bir hali olduğu gibi, bazan da geçici bir durum, bir ârızadır. Yaşlılık, hastalık gibi durumlarla arız olur. Önceden hep kitaptan rivayet etmiş, buna alışkanlık kazanmış birinin kitabını kaybetmesinden sonra ezberden rivayet etmeye başlamasıyla da sû-i hıfz ortaya çıkar. Sonradan ârız olan hafıza bozukluğuna ihtilât denir. İhtilât'a duçar olan raviye de muhtalit denir.

Muhtalit raviler muhaddislerce malûmdur. Ravilerin tercüme-i halleri yapılırken, muhtalit oldukları belirtilir. Bunların ihtilattan önceki rivayetleri -başka kusurları olmadığı takdirde- makbuldür. İhtilattan önce kendilerinden hadis almış olan raviler de bu sebeple kusurlanamazlar. Muhtalit'ler hakkında dikkat edilmesi gereken husus, ihtilattan önceki rivayetleri ile ihtilattan sonraki rivayetlerini bilmektir, kimler ihtilattan önce kendisini dinledi, kimler ihtilattan sonra veya her iki devrede de ondan hadis aldı? Bunun bilinmesi mühimdir. İhtilattan sonraki rivayetleri merduddur. Evvel mi sonra mı rivayet ettiği bilinemiyenler hakkında tevakkuf esastır.

Muhtalit olmayıp vasf ı sâbiti sû'i'l-hıfz olan ravilerin bütün rivayetleri merdûddur. Muhtalit oldu mu, olmadı mı? diye ravi hakkında tereddüt edilirse bunun rivayetlerinde de tevakkuf edilir.

Kitabını kaybettikten sonra alışkanlığının hilâfına ezberden rivâyete devam eden kimse de muhtalit sayılır ve onlarla ilgili ahkâma tâbi olur. Bunlardan, kitaplarının kaybolmasından önce kimler hadis aldı, kimler sonradan aldı?

bilinmesi gerekir. Sonradan alanların rivayeti haliyle merduddur, terkedilir. Bu gruba girenlerden İbnu Lehî'a (V.174/790), meşhurdur. Kendisi Mısırlı olup büyük bir muhaddistir. İbnu'l-Mübârek, İbnu Vehb, Ebu Abdirrahman el-Mukri, Evzâî, Süfyan, Şu'be gibi büyükler ondan hadis almışlardır. Ancak bir ara yanan evinde kitapları kül olur. Bundan sonra ezberden rivayete devam eder. Fakat vehmi artınca gözden düşer. Ahmed İbnu Hanbel'in: "Çok hadis rivayet etmede, zabt ve itkan'da İbnu Lehî'a gibi bir başka Mısırlı var mı?" takdirine rağmen, İbnu Lehî'a'nın hadisleriyle ihticâc edilmez, sadece mütabaatta kullanılır.

İhtilât'a uğrayan meşhurlardan birkaçı: Abdurrahman İbnu Abdillah el-Mes'ûdî (v.160/776), Atâ İbnu's-Sâib (136/753), Saîd İbnu Ebî Arûbe (v.156/772), Süfyân İbnu Uyeyne (v.198/813), Abdurrezzâk İbnu Hemmâm es-San'ânî (v.211 /826), Ebu Bekr Ahmed İbnu Ca'fer el-Katî'i (v.368/978).

Bunların hayat hikayeleri okunduğu zaman, ihtilatları zâhir olunca etrafındakilerin, hadis rivayetlerini önlemek için ciddî tedbirler aldığı, alanlar oldu ise bunların derhal mimlendiği, kimlerin kendilerinden ihtilat zamanında hadîs aldığı vs. görülebilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/20-21.

5- Muhalefet-Muhalefetu’s-sikat:

Ravinin, gerek senedde ve gerekse metinde başka ravilere muhalif olan rivayette bulunmasıdır. Bu ya sika'nın evsâk'a veya zayıf'ın sikât'a muhalefeti şeklinde olur. Her iki halde de derecesi daha düşük olanın kendinden daha üstün olana muhalefeti şeklinde tecellî eder. Muhalefet, temelde vehim hatasından ileri geldiği için, kendinden üstün olana muhalefet eden ravi za'fını ortaya koymuş olur, dolayısıyla mecrûh addedilir. Rivâyeti de zayıf ve merdûd olur.

Muhâlefet çeşitli şekillerde olur ve ortaya çıkan muhâlif hadisler bu şekillere göre farklı isimler alırlar. Sözgelimi sika bir ravi, kendisinden daha sika (=evsak) bir raviye veya sika ravilere muhalefet ederse, rivayetine şâz, muhalefet ettiği evsak'ın veya sikaların rivayetine de mahfuz denir.

Sika'ya muhalefet eden zayıf bir ravi ise, rivayetine münker denir. Bu durumda sika'nın rivayetine de ma'ruf denir.

Bazan muhalefet, senedde yapılan değişiklik sebebiyle meydana gelir. Şöyle ki: Bir hadisi, muhtelif isnadlarla bir cemaat rivayet eder. Bir ravi, aynı hadisi, cemaatten sadece birinin isnâdıyla birleştirerek rivâyet eder ve fakat isnadlar arasında mevcut olan farkları belirtmez. Böylece, bu isnad, cemaat tarafından rivayet edilmiş olan isnadlara muhalif düşer. İsnâdında ortaya çıkan bu muhalefet sebebiyle değişikliğe uğrayan hadise müdrecü'l-isnâd denir.

Bir de müdrecü'l-metn denen muhalefet çeşidi vardır. Bu, ravinin, hadisin metnine birşeyler ilave etmesiyle meydana gelir. İlâve, hadiste geçen garib bir kelimeyi açıklamak maksadıyla olduğu gibi, hadisin ihtiva ettiği bir hükme dikkat çekmek maksadıyla da olabilir. Her iki halde de ilave edilen

sözü ravi asıl metinden belirtip ayırmaz. Hadîsi ondan alanlar da ayıklama yapmaksızın rivayet ederler. Böylece o ilave hadisin aslından zannedilir. Ancak tahkik ehli bu hadisi başka tariklerden gelen vecihleriyle karşılaştırmak suretiyle bu ziyâdeyi ortaya çıkarabilirler.

Tahrîf veya tashîf denen bir ameliye ile de hadiste muhalefet hasıl olur. Şöyle ki: Ravi, bazan -herhangi bir kasda mebni olmaksızın- senette geçen isimlerin veya metinde geçen kelimelerin harflerinde değişiklik yapar. Harfleri takdim, tehir, değiştirme, kelimenin tabiatını bozacak şekilde noktaları yanlış koyma veya koymama gibi. Bu durum metinde ise, manayı tağyîr eder, senette ise raviyi değişik gösterir. Rivayet, bazı harflerinde meydana gelen değişikliğe maruz kalmışsa muharref, noktalamada değişikliklere maruz kalmışsa musahhaf ismini alır.

Muhalefet bazan kalb denen bir tasarrufla meydana gelir. Kalb'in çeşitleri var ise de, esas itibariyle, bazı isim, kelime ve hatta ibarelerin senet ve metinde takdim ve tehîre uğramasıyla hâsıl olur. Bu çeşit hadîslere de maklûb denir.

Muhalefet bazan, ravinin, kendisinden daha mutkın ravilerin (veya ravinin) zikretmediği bir ismi senede ilave etmesiyle meydana gelir. Mezîd fi Muttasılı'l-Esânid adı verilen bu hadiste, ziyade ismin olduğu yerde semaya delalet eden semi'tu, ahbaranî gibi bir siga kullanılmamış ise ziyadeli rivayetin tercihi esas olmuştur.

Hangi çeşidinde olursa olsun muhalefet bulunan rivayetlerde sikanın rivayet ettiği hadis tercih edilir. Bazı durumlarda raviler ve senette aranan başkaca şartlar eşit derecede ise birini diğerine tercih zorlaşabilir. Bu durumdaki hadislere muzdarîb denmiştir ve birini tercih ettirici bir karîne çıkıncaya kadar tevakkuf esas alınmıştır.[1]

Kısacası böyle hadislere de münker, müdrec, maklub, muztarib, musahhaf ve muharref gibi isimler verilir.

Bu on tenkid noktasının en ağırından en hafifine göre sıralanması da şöyledir:

1) Kizbu'r-ravi

2) İttihamu'r-navi bi'l-kizb

3) Kesretu'l-ğalat

4) Fartu'l-ğafle

5) Fısku'r-ravi

6) Vehm

7) Muhalefetu's-sikat

8) Cehaletu'r-ravi

9) Bid'atu'r-ravi

10) Suu'l-hıfz. [2]

Bu duruma göre bir ravinin gerek özel hayatında gerekse hadis rivayetinde bu hallerden biri veya bir kaçı tesbit edilirse o ravi cerh edilmiş olur. Cerh edilen bir raviye mecruh veya mat'un denir. Mecruh bir ravinin hadisi ise zayıf sayılır.

Aksine, bu hallerden uzak olduğu tesbit edilmiş olursa adaletli, yani rivayetlerine güvenilebilecek olduğu açığa çıkarılmış demektir. İşte ravilerin hadislerinin değerini tesbit edebilmek için bu şekilde tenkit edilmesine cerh ve ta'dil denir.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/21-23.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 95-96.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 62.

4- CERH VE TA'DÎL KAİDELERİ

Usûl kitaplarında rivâyeti kabul edilenlerin vasıflarını beyan sadedinde bazı kaideler açıklanmaktadır. Bunlardan bir kısmına, işlenen mevzu ile alâkası sebebiyle başka yerlerde temas edilmiş olsa bile, topluca, kendi sistemi çerçevesinde görülmesinde fayda var. Bu sebeple, Tedrîbu'r-Râvî'de yer verilmiş olan uzun açıklamaların bir kısmından kaçınarak okuyucuyu tatmin edecek asgarî izahla bu kaideleri belirtmeye çalışacağız.

Birinci Kaide: Bir rivayetin kabul edilebilmesi için ravisinin zâbıt ve âdil olması lâzımdır. Adaletin gerçekleşmesi için büluğ, akl, İslâm, itikad, diyanet, mürüvvet, sıdk, şöhret, lika gibi şartlar arandığını, bunlardan ne kastedildiğini daha önce açıkladık.

İkinci Kaide: Bir ravinin adâleti, onun hakkında âdil iki kişinin "âdildir" demeleriyle veya alimler nezdinde adaletiyle iştihâr etmesi ve hakkında senâ edilmiş olmasıyla sabitleşir. Nitekim Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'in büyükleri ve meşhurları böyledir.

Ebu Bekr el-Bakillânî şöyle demiştir: "Şâhid ve muhbir, her ikisi de, adâletleriyle meşhur olmadıkları takdirde tezkiyeye muhtaçtırlar, zira durumları meşkuktur, adâlet üzere olmaları da adaletsiz olmaları da câizdir..."

Üçüncu Kaide: Râvînin zabtı, çoğunlukla, mutkın olan sika'lara muvafakatıyla bilinir. Nadir rastlanan muhalif rivayetleri zabtını ihlâl etmez. Ancak bunlar miktarca artarsa zabtının zayıflığına hükmedilir ve kendisiyle ihticâc edilmez. Sikalara muvafakatın lafzî olması şart değildir, rivayetler ifâde ettikleri manalarda uygunluk arzetseler bu yeterlidir.

Dördüncü Kaide: Sahih ve meşhûr olan kavle göre, bir ravi hakkında yapılan ta'dil gayr-ı müfesser de olsa yani sebebi belirtilmemiş de olsa makbûldür. Cerh ise, müfesser olmadan kabul edilmez.

Ta'dîl'de açıklama şartının konmaması adâlet sağlayan sebeplerin çokluğundan ve dolayısıyla bunları birer birer saymanın zorluğundandır. Bu suhulet konmamış olsaydı muaddil, her şahıs için: "Şunları şunları yapmazdı, şunları şunları irtikab etmemiştir, şunu şunu yapardı..." diye yapılması veya terki fısk olan şeyleri sayması gerekecekti. Bunun nasıl bir zorluk olacağı açıktır.

Ancak cerh buna benzemez. Tek bir menfi işi yapması cerh için yeterlidir. Bunu söylemenin hiçbir zorluğu da yok. Mâlum olduğu üzere, cerh sebepleri hususunda insanlar çok farklıdırlar. Mesela birisi, kendi nazarında cerh sayılan bir sebeple raviyi cerheder, halbuki bu, nefsülemirde (gerçekte) cerh değildir. Öyle ise cârih, cerhin sebebini beyan etsin ki, başkalarına, bu gerçekten kâdih (yaralayıcı) mi, değil mi değerlendirme imkânı tanısın. Söylediğimiz bu prensip İbnu Salâh, Hatîbu'l-Bağdadî, Buharî gibi büyüklerin benimsedikleri sahih görüştür. Fukaha ve usulcüler bu görüş üzerine hareket etmişlerdir. Nitekim, Sahîheyn bahsini işlerken, Buhârî ve Müslim'de bazılarınca cerhedilen zayıf ravilerden söz etmiş ve ilaveten bunlardan bir kısmının, Buhârî ve Müslim nazarında "zayıf değillerdir" diye değerlendirildiğini kaydetmiştik. Aynı davranış Ebu Davud başta diğer muhaddislerde de görülür.

Bu durum, muhaddislerin, cerh sebebi belli edilmeden "zayıftır", "birşey değildir" gibi mücmel ve mübhem cerhi kabul etmemeyi düstûr edindiklerine delâlet eder. Benimsenen yolun bu olduğunu gösteren bir başka husus daha var. O da şudur: Bir kısım rivayetler gösteriyor ki böyle

mübhem cerh'te bulunan carihlerden cerh sebebini açıklamaları taleb edildiği zaman, muhâtabı tatmin eden, gerçekten cerhi gerektiren bir sebep zikredememişlerdir. Hatibu'l-Bağdadî bu meseleye müstakil bir bab tahsîs ederek pek çok misal sunar. Kaydettiği bir örneğe göre, Şu'be'ye: "Falancanın hadisini niye terkettin?" diye sorulunca: "Ben onu, kadana’ya binmiş, koşturmak için hayvancağıza ayaklarıyla vuruyor gördüm" der[1]. Keza Sâlih el-Mürrî'nin hadisleri hakkında Müslim İbnu İbrahim'e suâl edilince şu cevabı verir: "Salih'le de işin ne? Bir gün Hammâd İbnu Seleme'nin yanında ismi geçmiş idi, Hammâd burnunu sildi." Bir başka rivayet Şu'be'nin şöyle söylediğini bildirmektedir:

"- Minhâl İbnu Amr'ın evine gitmiştim. İçeriden bir tanbur sesi geldi, ben de geri döndüm". Bağdadî yanlışlığı noktalamak için: "Keşke sorsaydın, adamın belki de bundan haberi yoktu!" der. Şu'be'nin bu çeşit yanlış hareketlerini belirtmek için Bağdadî bir de şu rivayeti kaydeder: "Vekî anlatıyor: Şu'be dedi ki: Kendisinden Ebu İshâk'ın hadis rivayet ettiği Nâciye'ye rastladım. Satranç oynuyordu. Rivâyetini almadım. Sonra (adamcağız ölünce) rivayetlerini bir başkası vasıtasıyla yazdım."

Bağdadî'nin kaydettiği son bir vak'aya göre, Hakem İbnu Uteybe'ye "Zâzân'dan niye hadîs rivâyet etmiyorsun? diye sorulmuş da: "O, çok konuşan biridir" diye cevâp vermiş.

Şüphesiz bunların hiçbirisi ravinin terkini gerektirecek kusurlara girmez.

Sayrafi: "Falanca kezzâbtır" derse bu da yeterli değildir, mutlaka sebebi açıklanmalıdır. Çünkü kizb kelimesi galat manasına da gelir, nitekim "Ebu Muhammed kizbde bulundu" sözü bu manadadır" demiştir.

Bu meseleyi te'yîden İbnu Salâh der ki:

"Şöyle bir itirazda bulunmak mümkündür: "Âlimler, râvileri cerhedip hadîslerini reddetmede hadis imamlarının cerh ve tadil üzerine yazmış bulunduğu kitaplara itimâd ediyorlar. Halbuki bu eserler nâdiren cerh sebeplerini açıklar. Müelliflerin kitaplarda mûtad âdetleri "falanca zayıftır", "falanca bir para etmez" vs. veya "Bu zayıf bir hadistir" veya "Bu, gayr-ı sâbit bir hadistir" gibi bir tabir kullanıp geçmektir. Böyle olunca sebep beyan etme şartı koşmak, bu eserleri iptal etmeye ve çoğu durumda cerh kapısını kapamaya müncer olmaz mı?"

İbnu Salâh, sonra şu cevâbî açıklamayı yapar: "Cerh sebebini açıklamayan cerh ve ta'dîl kitapları, -biz cerhi tesbit ve cerh hükmü vermede onlara itimad etmesek bile- onların cerhettiği şahısların hadîslerini kabulde tevakkuf etmemize yararlar. Çünkü, ne de olsa, onlarda gelen cerh, bizde raviler hakkında kavi bir şüphe uyandırır, bunun üzerine ravinin halini araştırırız. Şayet şüphe gider, güven hasıl olursa rivayetini kabul ederiz. Nitekim durumu böyle olan nice sahîheyn ravisi vardır."

Sahih olan bu görüş dışında başka görüşler de vardır. Özetle:

1- Yukarıdakinin tersine, gayr-ı müfesser cerh kabûl edilmeli, ta'dîl müfesser olmalı,

2- Cerh de ta'dîl de müfesser olmalı,

3- Cârih ve muaddil cerh ve ta'dîl erbabını bilip anlayan itikad ve amellerinde sağlam kişilerse cerhte de ta'dil'de de sebeb beyan etmek gerekmez. Başka vesîlelerle daha önce de yer verdiğimiz bu görüşü Kadı Ebu Bekr, cumhur'un görüşü olarak nakletmiş, İmâmu'l-Harameyn, Gazâli, Râzî ve Hatib benimsemiş, Ebu'l-Fazl el-Irâkî, el-Bulkînî görüşün "sahîh" olduğunu te'yid edip benimsemişlerdir.

İbnu Hacer bu meseleye bir başka vüs'at kazandırmıştır. Der ki: "Bu ilmin imamlarından biri tarafından tevsîk edilmiş biri, mücmel bir cerhle cerhedilmiş olsa, bu kimse hakkındaki cerhi yapan cârih her kim olursa olsun, müfesser olmadıkça cerhi kabul edilmez. Çünkü onun sikalık rütbesi kesinleşmiştir, bu ancak açıkça beyan edilen bir kusurla izâle edilebilir. Zira bu ilmin imamları, dini durumlarını ve rivayetini iyice tedkîkten geçirmedikleri, gerekli araştırmayı yapmadıkları kimseyi tevsîk etmezler. Onlar bu meselede insanların en uyanıklarıdır, onlardan birinin hükmünü sarîh bir kusur nakzedebilir."

Eğer bir râvi, cerh ve tâdili bilen birisi tarafından gayr-ı müfesser olarak cerhedilse ve bu râvî daha önce ta'dîl edilmemiş idiyse bu cerh onun hakkında kabul edilir. Zira böyle birisi ta'dîl edilmemiş olması sebebiyle meçhûl durumundadır. Bu râvi hakkında câribin sözünü mûteber kılmak ihmâl etmekten daha iyidir. Cerh ve ta'dîl ilminin zirvesinde yer alanlardan Zehebî: "Bu ilmin âlimlerinden iki tanesi, hiç bir zaman ne zayıf bir kimseye sika demede, ne de sika bir kimseye zayıf demede ittifak etmemişlerdir" der. Nesâî'nin, hadis kabul etmede prensibi, terkinde ittifak edilmemiş ravilerden hadis almaktı.

Beşinci Kaide: Cerh ve ta'dilin sübut bulması (kesinlik kazanması) için, sahîh olan kavle göre, bir kişinin beyanı yeterlidir. Çünkü, bir haberin kabulünde aded şartı yoktur, dolayısıyla, o haberin ravisini cerh ve ta'dîl'de de aded şartı koşulmaz. Ayrıca tezkiye (ta'dîl) hüküm makamındadır, hükmün muteber olması için hâkimin iki olması diye bir şart yoktur.Bazı alimler, "Şehâdette olduğu üzere, cerh ve ta'dîl'de de iki kişinin beyanı olmalıdır" demişse de itibar edilmemiştir. Çünkü açıklanacağı üzere rivayet şehâdetten farklıdır.[2]

---

[1] Kadana diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bir zevn'dir. Ağır yük taşımaya mansus bir at çeşidi diye açıklanır. (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/23-26.

Rivâyet Ve Şehadet Arasındaki Farklar:

Daha çok fıkhın konusuna giren şehâdet'le, öncelikle hadisin konusuna giren rivayet bahisleri birbirine yakınlık arzettiği için aralarındaki benzeyen ve benzemeyen noktaları belirtmeye hadîs usulcüleri ehemmiyet vermişlerdir. Bir kısım zevatı: "ikisi de birdir" demeye sevkedecek kadar, birçok noktada aralarında müştereklik varsa da, İbnu Hacer gibi müdakkiklerin gözünden kaçmayacak bazı farklı noktaları da mevcuttur. Biz, Tedrîb'de tâdad edilen yirmibir aded ahkâm farklarını aşağıya aynen kaydediyoruz.

1- Şehâdette aded şartı var, rivayette yok. (Şehâdet'in ihbarını sahîh kabûl etmek için -tek şâhidin de muteber olduğu bazı meseleler dışında- zina için dört, diğer meseleler için iki şahit şart koşulur). Halbuki, sıhhat şartlarına uygun olarak tek tarîk'ten gelen rivayetle hüküm sâbit olur. Bunun sebebi üçtür.

Birincisi: Müslümanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan söylemekten, daha çok korku hissederler, halbuki yalancı şahitlikten bu kadar korku duymazlar, binaenaleyh şehâdette yalan ihtimalini azaltmak için aded şart koşulmuştur.

İkincisi: Bir çok durumda rivayeti bir tek ravi yapmaktadır. Eğer bu rivayet, münferid diye reddedilecek olsa, bu rivayetin getirdiği zenginlik, dinde olmayacak. Halbuki şehâdette aded şartı sebebiyle hukuk kaybolsa zararı bir kişiyi ilgilendirir.

Üçüncüsü: Müslümanlar arasında birbirlerine karşı düşmanlık mevcuttur, bu durum yalan yere şehâdete sevkedebilir, bu imkânı azaltmak için şehâdette aded gereklidir. Halbuki mümini Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'a karşı yalana sevkedecek sebep mevcut değildir, tek kişinin rivâyetine itimâd edilebilir.

2- Şehâdette bazı yerlerde şâhidin erkek olması gerekir, rivayette bu aranmaz.

3- Şehâdette hürriyet şarttır, rivayette şart değildir.

4- Bir kavle göre rivayette büluğ şart değildir.

5- Hattâbiye'den başka herhangi bir ehl-i bid'a'nın şehâdeti -dâî (militan) bile olsa- makbuldür. Halbuki ehl-i bid'a'nın mezhebi lehine yaptığı rivâyet, dâî olsa da, olmasa da kabûl edilmez.

6- Kizb'ten tevbe eden yalancının şehâdeti tevbeden sonra makbûldür, rivayeti makbûl değildir.

7- Bir tek hadiste yalanı tesbit edilen ravinin daha önceki rivayetleri de reddedilir. Yalancı şehâdeti görülen kimsenin önceki şâhitlikleri iptal olunmaz.

8- Bir kimsenin şehâdeti kendisine bir menfaat sağlayacak veya zararı defedecek ise, bu şehâdeti makbul değildir. Bu durumdaki rivâyet kabûl edilir.

9- Kişinin usûl ve füru'u veya kölesi lehine yapacağı şehâdeti dinlenmez. Rivayet ise makbuldür.

10, 11, 12- Şehâdetin sahîh olması için, şâhitliğin geçmiş bir vak'a üzerine olması, talebedilmesi ve hâkim huzurunda cereyan etmesi gerekir. Rivayette bu şartlar aranmaz.

13- Âlim, ilmine dayanarak râvi hakkında kesin bir cerh veya ta'dil hükmüne varma yetkisine sâhiptir. Şehâdette durum böyle değildir, burada üç ihtimal mevzubahistir, en doğrusu da hududullah'a girenle diğerlerini tefrîktir.

14- Sahîh görüşe göre, rivâyette, tek bir âlimin hükmü ile cerh ve ta'dîl makbûldür, şehadette değildir.

15- Rivâyetle âlimden vâki olan gayr-ı müfesser bir cerh veya ta'dil hükmü makbuldür, şehâdette cerhin kabûlü müfesser olmasına bağlıdır.

16- Rivâyete mukabil ücret almak caizdir, şehadette ise, şâhitliğin edâsı için yol parası ödenmişse masraf alınabilir.

17- Şehâdeti esas alarak hükmetmek şâhid hakkında bir ta'dildir. Hatta Gazâlî, "Sen âdilsin" demekten daha kavî olduğunu söyler. Halbuki, esah olan kavle göre, âlimin rivâyet ettiği şeyle amel etmesi ve buna dayanarak fetva vermiş olması rivayetin sıhhatine delil olamaz.

18- Ölüm, gaybûbet ve bunlara benzer bir sebeple asıl görgü şâhidini dinlemenin imkansız hale geldiği durumlar dışında şâhidin şâhidi'ne itibar edilmez, asıl şâhit dinlenir. Rivâyet bunun aksinedir; çoğunlukla, hayatta kalanlar ölenlerden rivâyet ederler.

19- Bir râvi rivâyet ettiği bir şeyden rücu edebilir. Bu durumda o rivâyet amelden düşer. Hüküm verildikten sonra şehâdetten dönülemez, dönülse, hüküm bozulmaz.

20- İki kişi, katli gerektiren bir meselede şahitlik yapıp ölüme sebep olduktan sonra: "Biz âmden (kasten) yalan söyledik" diyerek şehâdetten rücû etseler, kısâsen katledilirler. Halbuki bir meselede hüküm vermede hâkim zorlukla karşılaşarak tevakkuf edip duraklasa, bir kişi meseleye müteallik Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bir hadis rivayet etse, Hâkim rivayete dayanarak ölüm kararı verdikten sonra ravi gelip: "Âmden yalan söyledim" diye rivayetinden rücû etse ravinin durumu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bağavî'nin el-Fetâvâ'sında "Tıpkı şâhidde olduğu üzere râvi, kısasla öldürülür" der. er-Râfiî'nin nakline göre, el-Fetâvâ ve'l-

İmâm"da Kaffâl: "Şehâdetin aksine burada kısas uygulanmaz" der. Zira şehâdet muayyen bir hâdiseyle ilgilidir. Rivâyet ise o hadiseye has olmaz.

21- Dörtten az sayıda şâhid zina hususunda şâhitlikte bulunsalar, râcih kavle göre hadd-i kazf'e (iftira cezası'na) mâruz kalırlar. Tevbe etmedikleri müddetçe şâhitlikleri de kabûl edilmez. Bu kimselerin rivâyetlerini kabûl hususunda iki görüş var: Meşhur olan kavle göre kabul edilir. (Bu meseleyi Mâverdî el-Hâvî'de zikretti, ondan da İbnu'r-Rüf'a el-Kifâye ve'l-İstivâ fi'l-Elfâz'da nakletti).[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/26-29.

Cerh Ve Ta'dîl'in Bir Ravide Birleşmesi

Yukarıda açıkladığımız cerh ve tadilin sübut bulması meselesi, bizi bu bahsin hassas bir meselesine getirmiştir: Cerh ve ta'dil bir ravide birleşmişse; yani, ravi hakkında hem cerh ve hem de ta'dil vâki olmuş ise hükmümüz ne olacak? Raviyi mecrûh mu addedeceğiz, adl mi?

Bu meseleyi "hassas" olarak vasıflandırmamız mevzuun biraz çetrefilli oluşundandır. Çünkü sorumuz bir kelimelik cevap aramaktadır: "mecruhtur" veya "adildir" diye. Halbuki, bu durumda verilecek hüküm, bazı hususların nazar-ı dikkate alınmasını gerektirmekte ve farklı şekillerde tecellî edebilmektedir.

Bu mesele, oldukça da mühim bir meseledir. Çünkü, raviler çoğunluk itibariyle bu durumdadır. Diyebiliriz ki, "adalet"i veya "zayıflık"ı hususunda âlimlerin ittifak ettiği raviler çok azınlıkta kalır. Geri kalan büyük çoğunluk muhtelefun fih'tir, yani haklarında bazıları "sika" derken bazıları "zayıf" demiştir. Üstelik Buharî, Müslim, İmam Şâfiî, Ebu Hanîfe vs. gibi. İslâmın en yüce şahsiyetleri bile cerh'e mâruz kalan çoğunluk içinde yer alır. Şu halde bu mevzuun noksan anlaşılması çok yanlış neticelere götürebilecektir.

Biz, konunun yanlışlığa meydan verilmeden kavranılması için, öncelikle belirtmek isteriz ki, bu durumda verilecek hüküm dört ayrı şeye bağlıdır:

1- Cerh veya ta'dîl eden,

2- Cerh veya ta'dîl edilen,

3- Cerh veya ta'dîl edenlerin sayısı,

4- Cerh ve ta'dîl'in mahiyeti.[1]

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/29-30.

Cerh Ve Ta'dîl Bir İçtihaddır:

Cerh ve ta'dîlle alâkalı bazı meselelerin kavranmasında yardımcı olacağına inandığımız bir hususu, kısa bir istitradla açıklayacağız, bu husus cerh ve ta'dîl işinin içtihâdî bir ameliye olması'dır.

Ulemâ, cerh ve ta'dîl işi bir içtihad ameliyesidir demekte müttefiktir. Yani, cerh veya ta'dîl'de bulunan kimse, ravi hakkında edinmiş bulunduğu şahsî bilgilerine dayanarak, bir değerlendirme yapar, bir hüküm verir: "Zayıftır", "çok zayıftır", "vehim sâhibidir", "sikadır", "evsaktır", "vasattır", "zabtı iyidir", "zabtı bozuktur" gibi. Nitekim içtihad da böyledir; müçtehid, bir mevzu ile alâkalı bilgilerine dayanıp gayretinin son haddini ortaya koyarak gerçeği belirtmek maksadıyla bir hükme varır.

***** Müçtehid hükmünde isâbet de etmiş olabilir, yanılmış da.

***** Yanılmasından dolayı mes'ûl değildir.

***** Aynı meselede, -bilgileri, nokta-i nazarları, dayandıkları prensipleri farklı olduğu için- iki müçtehid farklı hükümlere gidebilir.

***** Farklı hükme ulaşan iki müçtehidden birinin hükmü diğerini bağlamaz, ikisi de isabet ve hata'da eşit şans sahibidir.

Cerh ve ta'dîl alimleri de -ravi hakkında edindikleri şahsî bilgilere göre hüküm verdiklerinden- ihtilafa düşebilirler. Bunlardan birine haklı diğerine haksız denemez.

İşte bazı alimlerce zayıf, bazı alimlerce sika kabul edilmiş ravilere muhtelefun fih denir.

Şimdi asıl konumuza gelmiş oluyoruz: Muhtelefun fih râvînin ve rivâyetinin durumu nedir?[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/30.

Muhtelefun Fih Hakkında Ulemanın Kabul Ettiği Umumî Prensib

Muhtelefun fih hakkında ulemanın kabul ettiği umumî prensib'e göre, Cerh ve ta'dîl bir ravide birleşirse cerh öne alınır; ravi mecrûh rivayeti de zayıf addedilir. "Çünki, demişlerdir, cerheden kimse (cârih), ravinin, ta'dîl eden kimse (muaddil) tarafından bilinmeyen kusurlarını bilmekte ve bu kusurlarına binaen cerhetmektedir, yeter ki cerh, müfesser yani cerh sebebi açıklanmış olsun. Hatta muaddiller sayıca çok bile olsalar adedlerine itibar edilmez. Muaddil zâhire göre ta'dîl etmiştir. Cârih ise, muaddile kapalı olan batınî durumunu bilmekte ona göre hükmetmektedir."

Hatîbu'l-Bağdadî, bu söyleneni Cumhur'un müşterek görüşü olarak bildirir. Hem fakîhler hem de usulcüler bu görüşte ittifak etmişlerdir. Ancak fukaha bir kayıt koyar: Onlara göre cerhin takdîmi, muaddil'den: "Cârihin zikrettiği kusuru ben de biliyordum; evet o hâl, râvide mevcut idi, ancak sonradan tevbe etti ve bir daha da eskiye dönmedi" şeklinde bir açıklamanın olmamasına bağlıdır. Böyle bir açıklama gelmiş ise, ta'dîl takdîm edilir ve râvi sika addedilir. Ancak bu kusurun kizb olmaması gerekir. Zira kizb ithamı yiyen ravi'yi muhaddisler ebediyyen terkederler.

***** Keza, cârihin ittihâmını, muaddil muteber bir şekilde reddedecek olursa, yine ta'dîl takdîm edilir. Bu hususa Tedrîb'de şöyle bir misal verilir: Cârih'in: "Falanca gün o, bir çocuk öldürdü" demesine mukabil muaddil'in: "O çocuğu daha sonra sağ gördüm" veya "O gün adamla beraberdik, böyle bir durum olmadı" demesi gibi.

***** Keza, Ta'dîl edilen kimse hakkında müfesser olmayan mücmel bir cerh gelmişse, cerhe itibar edilmez. Çünkü daha önce de açıklandığı üzere buradaki cerh sebebi, belki başkaları açısından muteber değildir. Adaleti

sâbit olan ravi hakkında mücmel cerh'i alim de yapmış olsa nazar-ı dikkate alınmayacağı kabul edilmiştir.

***** Alim olmayanın cerhi ise bilicma merduddur.

***** Adaleti meşkuk olan hakkında âlimin cerhi, mücmel bile olsa muteberdir ve mukaddemdir.

***** Cerh ve ta'dîlde fikirlerine baş vurulan büyük otoriteler hakkında cerh makbûl değildir, daha önce açıkladık.

Yukarıda kaydedilenler muhtar görüş dediğimiz çoğunluğun görüşüdür. Bu meselede bazı ferdî görüşler de mevcuttur, şöyleki:

1- Cerh ve ta'dîl bir ravide birleştiği zaman muaddiller sayıca çoksa, ravinin adaletine hükmedilir.

2- Carih ve muaddillerden hangisi ilimce önde ise (ahfaz), onun görüşü esas alınır.

3- Cerh ve ta'dîl'den hiçbiri tereccüh edemeyeceğinden, hükme gidilmez.[1]

Mühim Not: Cerh ve ta'dîl ilminde, bir ravi değerlendirilirken, şayet bu muhtelefun fih ise, hakkında söylenenlerden sadece birini, mesela sadece carihlerin sözünü nakledip muaddillerin söylediklerini zikretmemek bu, o şahsa zulüm olduğu gibi ilme de ihanettir.

Bu zulüm ve ihaneti, çeşitli taassubların sevkiyle, İmam-ı A'zam Ebu Hânîfe gibi İslamın en büyük şahsiyetlerinden biri hakkında işleyen kimselere rastlıyoruz. Hakkında, ona diyaneti, hıfzı, fıkıh ve hadis ilmindeki yüce makamı sebebiyle tebcîl eden nice büyükler varken, bunları meskut geçip, mahiyeti meşkuk, sıhhat durumu kesin olmayan bazı cerhedici sözleri neşredenler var.[2]

Dikkat: Cerh ve ta'dîl bahsinin anlaşılması için şunu da belirteceğiz: Huffâzdan bir kısmı nazarında meşhur ve ma'ruf olan pek çok ravi, diğer

bazı huffazca meçhul ilan edilmişlerdir. Çünkü bunlar onları tanımamaktadır. Sahîheyn'den birkaç misal:

* Ahmed an Asım el-Belhî: Buna Ebu Hâtim "meçhuldür" demiştir. Çünkü halini bilmemektedir. İbnu Hibban aynı zatı tevsîk eder ve der ki: "Kendisinden beldesindeki alimler rivayet etmiştir."

* İbrahim İbnu Abdirrahman el-Mahzûmî: İbnu'l-Kattân buna meçhul derken, başkaları ma'ruf demiştir. İbnu Hibban da ona sika demiş bir cemaat de kendisinden hadis rivayet etmiştir.

* Üsâme İbnu Hafs el-Medenî: Bu zâtı es-Sâcî ve Ebu'l-Kasım el-Lâlkâ'î meçhul addetmiştir. Zehebî: "Meçhul değildir, kendisinden dört kişi hadis almıştır" der.

Tekrar hatırlatıyoruz: Cerh ve ta'dîl içtihadî bir ameliyedir.[3]

Yedinci Kaide: Bir kimsenin "Bana sika olan zat rivayette bulundu" demesi onu tevsîk sayılmaz. Ancak sayılır diyen de olmuştur. Böyle diyen kimse âlim birisi ise, bazı muhakkiklere göre, kendi mezhebine mensûb olanlar nezdinde bu bir tevsîktir.

* Mesela: Şâfiî gibi bir zat "Kendisini itham etmediğini birisi bana haber verdi" diyecek olsa, bu söz sanki "Bana sika olan zât haber verdi" demektir. Zehebî, bu sözün tevsîk sayılmayacağını söyler. "Zira, der bu ifadede töhmet reddediliyor ama, onun mutkın veya hüccet olduğu söylenmiyor" İbnu's-Sübkî de bilhassa Şâfiî ayarında olmayanlar hakkında Zehebî'ye hak verir. Sayrafî, Mâverdî, Zerkeşî gibi başkaları da aynı görüştedirler.

* İbnu Abdilberr İmam Mâlik'in benzer bir tabiri için şu açıklamayı yapar: Mâlik: عن الثقة عن بكير بن عبداللّٰه اشج şeklinde sunduğu bir senetde geçen sika'dan maksad Mahrama İbnu Büheyr'dir

عن الثقة عن عمرو بن شعيب demişse sika'dan maksadı Abdullah İbnu Vehb'dir, ancak Zührî de denmiştir.
Nesâî ise başka görüşle: "Mâlik, Muvatta'da ne zaman عن بكير demişse, sika'dan maksadı sanki Amr İbnu'l-Hars'tır."
İbnu Vehb'in de şöyle söylediği rivayet edilir:
“- Mâlik'in kitabında ne zaman "Bana, ehli ilimden ittihâm etmediğim biri haber verdi." demiş ise kastettiği kimse el-Leys İbnu Sa'd'dır."
Ebu'l-Hasen el-Âburî de şunu söyler: "Bir ilim ehlinden işittim, şöyle demişti: Şâfiî hazretleri (rahimehullah) اخبرنا الثقة عن ابن إلى ذؤيب dediği zaman buradaki sika'dan kasdı İbnu Ebî Füdeyk'dir. Şayet اخبرنا الثقة عن الوليد بن كيثي demişse kastettiği kimse Ebu Üsâme'dir. Şayet, اخبرنا الثقة عن اوزاعي demişse kastettiği kimse Amr İbnu Ebî Seleme'dir. Şayet اخبرنا الثقة عن ابن جريج demişse kastettiği kimse Müslim İbnu Hâlid'dir. Şâyet اخبرنا الثقة عن صالح مولى التَوأنة demişse kastı İbrahim İbnu Yahyâ'dır."
Suyûtî Tedrîb'te bu ifadelerde gerek Mâlik'in ve gerekse Şafiî'nin daha başka şahısları kastetmiş olduğuna dair İbnu Hacer ve başkalarından da nakiller verir.
Sika'nın, bir kimseden hadis rivayet etmesi, Âmidî, İbnu'l-Hâcib vs. bazı usulcülere göre o kimse hakkında şu şartla tevsîk sayılmıştır:
Hakkında: "sadece sika olandan rivâyet eder" diye rivayet gelmiş olmak. Böyle bir kimsenin bir râviden hadis alması o ravi için ta'dîldir. Sehâvî, bu çeşit açıklayıcı rivayetin nadir kimseler hakkında vârid olduğunu söylemiştir: Ahmed İbnu Hanbel, Bakiy İbnu Mahled, Harîz İbnu Osmân, Süleyman İbnu Harb, Şu'be, eş-Şa'bî, Abdurrahman İbnu Mehdi, İmâm

Mâlik, Yahya İbnu Saîd el-Kattân. Sadece bunların, yalnızca sika'dan hadis aldıklarına dair sarahat mevcuttur.

Sekizinci Kaide: Bir âlimin, rivâyet ettiği, hadisle amel etmiş ve ona uygun fetva vermiş olması hadisin sıhhatine delil olmadığı gibi muhalefeti de ne hadise ne de ravisine bir cerh sayılmaz. Çünkü ameli, ihtiyat için veya bir başka delile mebni olabilir. Ayrıca zayıf hadisle de terğîb ve terhîb gibi bazı hususlarda amel umumiyetle benimsenmiş bir keyfiyettir.

Dokuzuncu Kaide: Adaleti zâhiren ve bâtınen meçhul olan ravinin rivayeti cumhur nezdinde makbul değildir. Zâhiren adl olup (ki buna mestur da denir) bâtınî hali bilinmeyenin rivâyetiyle amel edenler olmuştur. Bunlar daha ziyade Şafi'îlerdir. İbnu Salâh, hadis kitaplarının çoğunda, müelliflerin, kendilerinden önce yaşamış, hallerini tahkîk etmek mümkün olmayan raviler hakkında bu prensiple amel ettiklerini belirtmiştir.

Onuncu Kaide: Ârif olan kadın ile ârif olan kölenin ta'dilleri kabul edilir. Mürahik de olsa bülûğa ermedikçe çocuğun ta'dili bilicma merduddur. Kadının ta'dilini iltizam eden ulema ifk hâdisesi sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Aişe (radıyallahu anh) hakkında câriyesi Berîre'den "Nasıl tanırsın?" diye sormasını delîl göstermişlerdir.

Not: Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl'de kadınlarla ilgili bahse girerken dikkat çekici bir tesbit kaydeder: "Kadın ravilerden itham edilen veya alimlerce terkedilen birisini tanımıyorum". İmam Ebû İshâk el-İsferâyînî, kadınların rivayet ettikleri ahkâm ve ehâdis, erkeklerin rivâyet ettikleriyle teânuz edecek olursa kadınlarınkini erkeklerinkine takdîm etmiştir.

Onbirinci Kaide: Zâtı ve adaleti bilinmekle beraber ismi bilinmeyen ravi ile ihticâc edilir. Bununla ilgili teferruatı daha önce Şöhret bahsinde açıkladık.

Onikinci Kaide: Ravi her ikisi de adl olan ravilerden "Bana falanca veya falanca rivayet etti" diye şekk'li şekilde ifade etse, bu rivayetle ihticâc olunur. Ancak bunlardan biri zayıf ise veya "falan yahut başkası rivayet etti" diyerek meçhul birisine atıfta bulunursa, ihticâc salih olmaz.

Onüçüncü Kaide: Bid'ası sebebiyle tekfir edilenle bilittifak ihticâc olunmaz. Tekfîr olunmayanlar üzerinde farklı görüşler var ise de çoğunluk onlardan hadis alınabileceğini söylemiştir. Adalet-itikad bahsinde teferruatlı olarak açıkladık.

Ondördüncu Kaide: Fıskından tevbe eden kimsenin rivayeti, tıpkı şehâdetinde olduğu gibi makbuldür. Ancak hadiste kizbe tevessül eden kimse tevbe de etse rivayeti makbul olmaz. Bu hususta Ahmed İbnu Hanbel, Buhari'nin şeyhi el-Humeydî, es-Sayrafî... hep bu görüştedirler es-Sem'ânî: "Bir kimse tek bir hadiste yalan söylese önceki rivayetlerini de terketmek vacibtir" der.

Hadiste kizb meselesine ulemanın gösterdiği bu titizliği Suyûtî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalandan şiddetle zecretmek gayesine müteveccih olduğunu belirtir. "Çünkü, bunun sebep olacağı zarar büyüktür, hadislere giren bir yalan kıyamete kadar takip edilecek bir yol olur" der.

Onbeşinci Kaide: Sika bir râvi, sika bir şeyhten rivayette bulunsa, ancak şeyh "Ben ona böyle bir rivayette bulunmadım" diye cezm sigasıyla rivayeti inkâr etse, bu rivayetin reddi gerekir. Ancak sikanın o şeyhten yaptığı diğer rivâyetleri makbuldür. Bu vak'a ravinin cerhini gerektiren bir husus da değildir. Çünkü şeyhin reddinde, râvînin de şeyhi reddetme manası vardır. Böylece iki sikanın birbirine muhâlefeti söz konusu olur: Teârazâ-tesâhatâ ikisi de o meselede birbirini amelden düşürür. Bilâhare şeyh aynı hadisi

rivayet etse veya bir başka sika rivayet ettiği halde şeyh reddetmese o rivayet sahih addolunur.

Bu meselede başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Onaltıncı Kaide: Birisi bir hadis rivayet etse, bilahare de böyle bir rivayet yaptığını unutsa, sahih kavle göre, onunla amel caiz olur. Hanefilerden bir kısmı caiz olmaz demiştir. Hatta Hanefiler bu prensipten hareketle, Ebu Davud, Tirmizi ve İbnu Mace'de gelen bir Ebu Hüreyre rivayetiyle ameli reddetmişlerdir. Reddedilen bu hadis Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahidle birlikte yemine dayanarak hüküm verdiğini bildirmektedir. Redde sebep olan unutma hâdisesi, hadisin ravilerinden olan Süheyl İbnu Ebî Salih'de vâki oluyor. Süleyman İbnu Bilâl anlatıyor: "Süheyl ile karşılaştığım zaman kendisinden bu hadisi sordum. Bilmiyorum dedi. Senin rivâyetin olduğunu Rebî'atu'r-Re'y söyledi dedim. Eğer bunu benden Rebia rivayet ettiyse sende Rebîâ'dan Rebî'a'nın da benden rivâyet ettiğini belirterek rivâyet et dedi."

Belirtildiğine göre Süheyl hâfızasını zayıflatan bir hastalığa duçar olduktan sonra bu hadisi rivayet ettiğini unutur.

Dikkat edilirse Süheyl, cezmederek rivâyeti reddetmiyor. "Rebî'a söylediyse doğrudur, yalnız ben hatırlıyamıyorum" mealinde konuşuyor.

Bu çeşitten yaptığı rivayeti zamanla unutanlara sıkça rastlanmıştır. Hatîbu'l-Bağdâdî ve Dârakutnî'nin Ahbâru men Haddese ve Nesiye (Tahdîs Edip Unutanlar) adında te'lifleri bile vardır.

İmam-ı Şafi'î de rivayet ettiği bir kıssayı talebesi Muhammed İbnu'l-Hakem rivayet edince önce inkâr etmiş, sonra hatırlayınca ikrar etmiş, Şu'be ve Ma'mer gibi hayatta olanlardan rivayeti mahzurlu bularak İbnu'l-Hakem'e

şu tavsiyede bulunmuştur: "Hayatta olan kimseden hadis rivayet etme. Zira ona unutma ârız olup (seni tekzîb etmiyeceğinden) emin olunamaz".

Onyedinci Kaide: Ücret mukâbili hadis rivayet eden kimsenin rivayeti Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye ve Ebu Hatim er-Râzi'ye göre makbul değildir. Ancak Buharî'nin şeyhi Ebu Nuaym Fazl İbnu Dükeyn, Ali İbnu Abdilaziz el-Bağavî gibi diğer bazılarına göre makbuldür. Ebu İshak eş-Şirazî "Hadis rivayetine kendini vererek, ailesinin geçimi için kazanç imkânı bulamayanlar için caizdir" diye fetva vermiştir. Fetvasını da, yetime bakan vasînin, fakir ise, yetimin malından alabileceğine dair Kur'ân-ı Kerîm'de gelen cevaza dayandırmıştır (Nisa: 4/6).

Onsekizinci Kaide: Hadisi tahammül esnasında olsun edâ esnasında olsun gevşek ve lâübali olan kimselerden hadis alınmaz. Sözgelimi tahammül sırasında veya rivayet etmiş olduğu hadisleri talebesi mukabele kasdıyla okurken uyuklaması, tashîh edilmemiş bir asıldan rivâyet etmesi, hadiste telkîn'i[4] kabul ettiğinin bilinmesi, elinde sahih bir asl'ı olmadığı için rivayetlerinde çokça hata yapması, rivayetlerinde şaz ve münkerlerin çokluğu gibi haller hep ravinin gevşekliğine delildir. İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, el-Humeydi, İbnu Hibbân ve başkaları demişlerdir ki: "Kim bir hadiste hata yapar ve hatası da kendisine bildirilirse buna rağmen ravi, hadisi rivayette ısrar ederse bütün hadisleri sâkıt olur; kendisinden artık hadis yazılmaz". İbnu Mehdi Şu'be'ye sorar: "Kimin hadis rivayeti terkedilir?" Şu cevabı verir: "Galat olduğunda icma edilen bir hadisi rivayette devam edip muhalif rivayette başkaları icma ettiği halde nefsini itham etmeyen kimseden"[5]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/30-32.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/32.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/32.

[4] "Şu hadisi sen rivayet etmiştin" dendiğinde, rivayet etmemiş olduğu halde -farkedecek durumda olmadığı için- "evet" demesidir. (İbrahim Canan)

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/32-37.

Cerh ve Ta'dilin Önemi:

Cerh ve ta'dil, İslam Dini'ni yabancı tesirlerden koruyabilmek için ortaya konmuştur. Şöyle ki:

Önce Kur'an-ı Kerim'de itimat edilemiyecek kimselerin verdikleri haberlerin doğru olup olmadığının araştırılması emredilir.

"Ey iman edenler! Size yoldan çıkmış (fasık) birisi bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz." (Hucurat: 49/6)

Bu hale göre özellikle dini esasları nakledenlerin hallerinin araştırılması gerekir. Meşhur tabiin Muhammed b. Sirin'in şu sözü de bunu gösterir. "Sahih hadisler dinin ta kendileridir. Bu itibarla kişi, dinini kimden aldığına dikkat etmelidir."

Öte yandan cerh ve ta'dil dini esasları kapsayan hadislerin sağlam bir şekilde rivayetini sağlamıştır. Özellikle hüküm bildiren hadislerin kusursuz bir şekilde tesbit edilebilmesi isnaddan başka cerh ve ta'dille mümkün olabilmiştir. Gerçekten bir dini hükmün hatasız olarak verilebilmesi ilk olarak o dini hükmü taşıyan ya da tatbik şeklini gösteren hadislerin sağlam olarak tesbit edilmesine bağlıdır. Hadis sağlam olmalıdır ki uygulama, dolayısıyla hüküm hatasız olsun. Sağlam bir hadisi de ancak güvenilir raviler rivayet edebilirler. Zayıf ravilerin naklettiği yalan yanlış haberler müslümanları hatalı yollara sürükler.

Bir ravinin güvenilir olup olmadığı ancak cerh ve ta'dille anlaşılır. Şu hale göre cerh ve ta'dil, sağlam rivayetler elde edebilmek bakımından son derece önemlidir. Bu konuda en-Nevevi şunları söyler: "Ravilerin cerhi, İslam şeriatını korumaktır. Hadis rivayeti dinle ilgili bir iş olduğundan ravilerin

cerhedilmesi lüzumsuz ve haram olan gıybet değildir. Dedikodu da sayılamaz. Aksine vacip bir iştir.”[1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 63.

Cerh Ve Ta'dîl Caizdir

Cerh ve ta'dîl, ilk nazarda, İslamın şiddetle yasakladığı gıybet ve tecessüs'e benzemektedir. Bu sebeple, cerh ve ta'dîl âlimlerini "insanları gıybet ediyorsunuz, günaha giriyorsunuz" şeklinde tenkîd edenler bile çıkmıştır. Ancak, ulema, dinin yalandan korunması için girişilen bu işe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan örnek göstermiştir. Tedrîbu'r-Ravî'de açıklandığı üzere, ta'dîl'in örneği, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâde buyurdukları: *"Abdullah sâlih bir kişidir"* sözüdür. Cerh'e örnek de Uyeyne İbnu Hısn (veya Mahreme İbnu Nevfel) hakkında, huzura girmek üzere izin isteyince, Hz. Aişe (radıyallahu anha)'ye, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemiş oldukları *"Kavminin kötü kardeşi, kavminin kötü evlâdı"* sözüdür.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği bu örneği esas alan bir çok Sahâbî ve Tâbiîn ve Etbauttâbiîn (radıyallahu anhüm) rical hakkında cerhedici söz sarfetmiştir. Bazı rivayetlerde gelmiş olan: "Raviler hakkında (cerhedici) ilk söz sarfeden Şu'be'dir, onu Yahya İbnu Saîd el-Kattân, onu da Ahmed ve İbnu Maîn takib etmiştir" açıklaması, bu işi sistematik olarak ilk ele alanın Şu'be olduğunu gösterir.

Ebu Bekr İbnu Hallâd, Yahya İbnu Saîd'e: "Hadislerini terkettiğin şu kimselerin seni Allah'a şikayet etmelerinden korkmuyor musun?" der. Yahya: "Onların beni şikâyet etmelerini, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadisimden yalanı niye defetmedin?" diyerek şikayetçi olmasından çok daha iyidir." cevabını verir.

Ebu Turâb en-Nahşebî, Ahmed İbnu Hanbel'e: "Ulemayı gıybet etme!" demiş, Ahmed (radıyallahu anh) da "Bak hele! Bizim yaptığımız gıybet değildir, ümmetin hayrına bir iştir" cevabını vermiştir.

Sûfilerden biri de İbnu'l-Mübârek'e: "Sen gıybete giriyorsun!" diye ihtar etmek isteyince: "Kes sesini! Biz bu adamları açıklamasak, hakla batıl nasıl bilinecek?" diye çıkışır.

Ancak, İbun Dakîku'l-Îd'in de parmak bastığı gibi, cerh ve ta'dilde ölçüyü kaçırma, hissiyata düşme ihtimali her an vâriddir. Şöyle der: "Mü'minlerin şerefleri (a'râz), cehennem çukurlarından bir çukurdur, ulemadan iki tâife (düşmek üzere) uçurumun kıyısında durmaktadır: Muhaddisler ve hâkimler".

Maalesef, imamlardan bir çoğu, bir kısım sikaları bile, cerhi gerektirecek hiçbir sebep olmadan cerhetmekten çekinmemişlerdir. Nesâî'nin Ahmed İbnu Sâlih el-Mısrî hakkındaki cerhi gibi. Onu: "Gayr-ı sikadır, güvenilmez de!" diyerek cerhetmiştir. Halbuki Ahmed İbnu Sâlih sika'dır, imam ve hâfız birisidir. Kendisiyle Buhârî ihticâc etmiş, alimlerin ekserisi ta'dil etmiştir. Ebu Ya'la el-Halilî: "Huffâz, Nesâî'nin sözünde haksız bir yüklenme olduğunda ittifak etmiştir, böylelerinin onun hakkındaki sözü muteber bir cerh sayılmaz" der. İbnu Adiy de: "Nesâî'nin böyle demesinin sebebi şudur" diyerek açıklar: "Nesâî onun meclisine katılmıştı, kovdu. Bu hadise onu Ahmed İbnu Sâlih hakkında konuşmaya sevketti". İbnu Salâh da: "Kinli nazar kötülükleri ortaya çıkarır" diyerek meseleyi izâh etmiştir.

İbnu Dakîku'l-Îd'e göre, sika râvileri de cerhetmeye sevkeden beş sebep vardır:

1- Hissiyât ve garazdır. En kötüsü de budur. Müteahhirin arasında sıkça görülen bir âfettir.

2- Akîde ve inanç ayrılığı.

3- Mutasavvife ve ehl-i ilmi'z-zâhir arasındaki ihtilâf.

4- İlimlerin mertebeleri hususundaki cehâlet. Bu da çoklukla müteâhhirîn'de görülmektedir. Zira eskilerin ilimleriyle meşgul olmaktalar. Bu ilimler arasında hesap, hendese, tıb gibi hak olanlar olduğu gibi, tabiatla, uluhiyetle, müneccimlikle ilgili bâtıl olanlar da var.

5- Verâ yokluğu sebebiyle zanla amel etme...[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/37-38.

5- CERH VE TA'DİL LAFIZLARI

Hadîs ilminin ana gayelerinden biri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet edilen sözlerin sıhhat (yani bu nisbetteki doğruluk) derecesini ortaya çıkarmak olduğu göz önüne alınınca, mevzuumuz olan cerh ve ta'dil elfâzı'nın ehemmiyeti anlaşılır. Çünkü hadîslerin sıhhat durumu senede ve dolayısıyla senedde yer alan râvilerin hallerine tâbidir. İşte bu haller cerh ve ta'dîl elfazı ile ifade edilir.

Önceki bahiste bir râvinin hangi noktalardan incelendiğini, râvinin güvenilir (sika) sayılması için ne gibi vasıflar arandığını belirttik. Bu cümleden olarak Adalet ve Zabt şartları üzerinde durduk. Adalet şartının tamamlanması için, akıl, büluğ, diyanet, îtikad vs. gibi vasıfları açıkladık.

İşte cerh ve ta'dîl ile, usûl-i hadîs ile meşgûl olan İslam âlimleri, hadîs râvilerini, mezkûr sıfatları taşımadaki derecelerine göre bazı tâbirlerle tavsîf etmişlerdir. Bu tabirlere cerh ve ta'dîl elfâzı denmiştir. Demek ki bu tabirlerden her biri râvi hakkında ya cerh veya ta'dîl ifade edecektir. Keza râviyi, ya adalet yahut da zabt yönünü belirterek değerlendirecektir. Mamafih adâlet veya zabt belirtmeksizin sadece güven veya güvensizlik ifâde eden tabirler de mevcuttur. Sika veya zayıf tâbirleri gibi.

Tâbirler sayıca çoktur. Bunda başlıca iki âmil rol oynamıştır:

1- Râvilerin araştırılan yönleri çoktur.

2- Ulema, bu tâbirleri kendi arzularına göre vazetmişlerdir.

Her biri aynı maksadı ifâde için farklı kelimeler kullanmıştır. Arap dilinin zenginliği, İslâm âleminin genişliği, ulaşım imkânlarının sınırlı oluşu gibi durumlar mahallî ve ferdî kullanımların farklılaşmasında müessir olmuştur. Seyahat bahsinde belirttiğimiz üzere ıstılah birliği, zamanla, her tarafta

geliştirilen ilimlerin -seyahatler sâyesinde- belli merkezlerde toplanmasıyla tahakkuk etmiştir.

Istılahları, onlardan güdülen maksadlara göre tasnif edip derecelemeye tâbi tutan ilk âlimin Abdurrahmân İbnu Ebî Hâtim Muhammed İbnu İdris er-Râzî (327/938) olduğu kâbul edilir. İbnu Ebî Hatim'den sonra, usûl sâhasında eser verenler, tasnîfi daha da mükemmelleştirip zenginleştirerek kitaplarında bu meseleye temâs etmişlerdir: Hatîbu'l-Bağdadî, İbnu Salah, el-Irakî, Nevevî, İbnu Hacer gibi.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/38-39.

Cerh Ve Ta’dil Elfazının Tabakaları:

Elfazın önce **a)** Ta'dîl ifade edenler, **b)** Cerh ifade edenler diye ikiye ayrılacağı mâlumdur. Ancak bu kaba ayırımda kalınmaz. Bunlardan her birine giren elfaz kendi aralarında altışar gruba taksim edilmişlerdir. Böylece, bütün cerh ve ta'dil elfazı cem'an on iki tabakaya ayrılmış olmaktadır. Ta'dil tabakasından başlayınca en üst tabaka, en ziyade güven ifâde eden, en kıymetli tabakayı teşkîl eder. Tedrîcen derecesi düşerek devam eder. Sözgelimi ta'dîlin altıncı tabakası cerh'in birinci tabakasına yakındır. Cerhin altıncı tabakası zayıflıkta en düşük dereceyi teşkîl eder: Yalancıların ve hadîs uyduranların tabakası.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/39.

Cerh Ve Ta'dil Elfazının Hükümleri:

Cerh ve ta'dil elfazı 12 tabakaya ayrılırsa da bunların herbirine ayrı bir hüküm terettüp etmez. Bütün bu elfazdan neticede üç hükme ulaşılır:

1- İhticac: Râvi'nin kesinlikle sika olduğuna delalet eden tâbirler, bu râvinin naklettiği hadîsin sahîh olduğunu ve dolayısıyla rivâyetiyle âlimlerin âmel edebileceğini, o hadisleri delil olarak kullanarak hüküm çıkarabileceğini gösterir.

2- İtibar: Râvi'nin bazı küçük kusurları olduğunu, rivâyeti ile tek başına amel edilemeyeceğini ancak bu durumdaki başka hadisleri kuvvetlendirebileceğini veya kendisi, başka hadislerle kuvvetlendiği takdirde kullanılabilir hâle geleceğini ifade eder. Bazı muhaddisler bir de İhtibar mertebesinden bahsetmiştir. Yani, hadîsin bir aslı var mı, yok mu araştırmaya değer olduğunu ifâde eder. İtibâr'dan fazla bir farkı yoktur.

3- Terk: Râvi'deki zayıflık'ın fazlalığını ifâde eder. Terk'i ifâde eden tabirlerle vasfedilmiş olan râvinin hiçbir rivâyetiyle hiçbir surette ihticâc ve hatta îtibâr edilemez. Onun rivâyetleri kizb'tir, uydurma'dır. Bu vasıfları belirtilmeden "hadîs" adıyla rivâyet edilmeleri "haram"dır. [1]

Mühim Not: Bir hadîs hakkında kullanılan "Bu hadîs sahîh değildir", "Bu hadîs sâbit değildir", "Bu hadîs gayr-ı sâbittir" gibi değerlendirmeler, bu tabiri kullanan şahsa veya tabirin geçtiği kitaba göre farklı hüküm ifade eder:

1- Bunlar ve bunlara yakın tâbirler zu'afâ ve mevzûat kitaplarında geçiyorsa, rivâyetin mevzu yani uydurma olduğuna delâlet eder.

2- Bu tâbirler ahkâm kitaplarında geçiyorsa, hadîsten ıstılâhî sıhhat'in nefyini ifâde eder. Bu durumda bir hadîs'e sahîh değildir denmesi, hadisin

hasen veya zayıf da olmadığı mânasına gelmez.

3- Buraya Irâkî'nin İhya'nın hadislerini tahriçte kullandığı "Bu hadis'le ilgili bir asl'a rastlamadım" sözü de dahil edilebilir. Araştırıcı onun görmediği kitapta rastlayabilir. O halde mevzu'dur diye cezmetmelidir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/39.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/40.

Ta'dîl Elfazı:

Birinci Mertebe: En üstün mertebe olup, mübâlağaya delâlet eden bir tâbir veya efdaliyet ifade eden ef'al vezninden bir kelime kullanarak vazedilmiş olan tabirlerdir.

Evsaku'n-nâs (insanların en güvenileni), Ezbatu'n nâs (zabtı en kuvvetli olan), Esbetu'n-nâs (insanların en sağlam, en titizi), İleyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt (adâlette ve sağlam zabtedişte ulaşılabilecek en son derecededir), Velâ ehadun esbetu minhu, (Ondan daha sağlamı yok). Men mislu fülân (onun bir benzeri var mı?), ve lâ a'rafu lehu nazîran (onun bir benzerini daha bilmiyorum), gibi ifâdeler, tabirler.

İkinci Mertebe: Tevsîk (ta'dil) ifâde eden kelimelerin tekrarıyla elde edilir.

Sikatun sikatun (güvenilir kimsedir, güvenilir kimsedir).

Sikatun Sebtun (sika'dır, sebt'tir), Sikatun hüccetun (sikadır, hüccettir), Sikatun hâfizun (sikadır, hâfızdır), Sebtün hüccetün, sebtün hâfızun, sikatun mutkinun, fülanun lâ yüs'elü anhu (ondan da sorulur mu?) gibi tabirler.

Üçüncü Mertebe: İçerisinde sika, sebt, hâfız, hüccet, mutkın, imâm, adl, zâbıt, ke-ennehu mushaf (sanki o, kitaptır) gibi tabirlerle tekrarsız olarak ifâde edilen mertebe.

Bu üç mertebedeki tabirler kimin hakkında kullanılmışsa, rivâyetiyle ulemâ ihticâc eder, amel eden rivâyeti münferit de olsa hadîsi sahîhtir.

Dördüncü Mertebe: Bu mertebede şu tabirler yer alır: Mahalluhu's-sıdk (Böylesine sâdık denebilir), Lâ be'se bihi (fena sayılmaz), Leyse bihi be'sun (onda bir beis yok), Mütemâsikun (orta hallidir), sikatun inşâallah (inşaallah sika'dır), Me'mûnun (itimad edilir), Hıyârun (hayırlısı)dır, hiyâru'l-halk (insanların hayırlısıdır).

Beşinci Mertebe: Bu mertebede şu tabirler vardır: Şeyhun (bir râvidir), İlâ's-sıdkı mâ hüve (doğruluktan uzak değildir), Ceyyidü'l-hadîs (rivayeti ceyyid (hasen)dir). Hasenü'l-hadîs (hadîsi hasendir), Sadûkun seyyiü'l-hıfz (sadûktur hıfzı kötüdür), Sadûkun yehimu (Sadûktur vehme düşer), Sadûkun Lehu evhâm (sadûktur vehimler yapar), Sadûkun yuhtiu (sadûktur hata yapar), Sadûkun teğayyere bi-âhirihi (=âhiretin=aharatin) (Sadûktur ömrünün ve meslekteki meşgalesinin sonuna doğru zabt ve hıfzına bozulma ve teşevvüş gelmiştir), Sadûkun rumiye bi't-teşeyyü' (evi'l-ircâ ve nahvehümâ) Sadûktur ancak şiîlik (veya mürcie'lik gibi bir bid'a) isnâd edildi, Fülanun ravâ anhu'n-nâs (Falancadan herkes rivayette bulundu), Vasatun mukâribu'l-hadîs (vasattır, hadiste orta hallidir).

Altıncı Mertebe: Bu mertebede şu tabirler yer alır: Sâlihu'l-hadis (hadis rivâyetine sâlihtir), Sadûkun inşaallah (inşaallah sadûktur), Ercû ennehu lâ be'se bihi (Fena olmadığını ümîd ederim), Mâ a'lemu bihi be'sen (onda bir beis görmüyorum), Suveylihun (sâlihçedir), Makbûlün (makbûldür), Leyse bi-baîdin mine's-Savâb (Doğru olmaktan uzak değildir), Yurvâ hadîsuhu (hadîsi rivâyet edilir), Yuktebu hadîsuhu (hadîsi yazılır) vs. [1]

Üçüncü mertebe; hadisleri hüccet olarak kullanılabilecek nitelikteki raviler için kullanılır. Dördüncü mertebe: Hadisleri tetkik edilmek üzere yazılabilecek raviler için kullanılır. Beşinci ve altıncı mertebe; hadisleri i’tibar için yazılabilecek raviler için kullanılır. [2]

1- Ta'dil elfazının 1. 2. ve 3. mertebesinde yer alanlar ihticâc ifâde eder. 4. 5. ve 6. mertebede yer alan tabirler i'tibâr ifâde eder.

2- Teâruz hâlinde, bir üst mertebedeki tâbirle ta'dil edilen râvi, bir alt mertebedeki tabirle ta'dil edilen râviye tercîh edilir.

3- Bu tabirlerin bazı hususî kullanılışları vardır. Bunların bilinmesinde gerek var. Mesela Yahya İbnu Mâin şöyle der: "Ben birisi hakkında Lâ-be'se bihi dersem o sikadır, zayıftır dersem sika değildir, hadîsi yazılmaz". Nitekim, Zehebî'nin Tezkiretu'l-Huffaz'da İmam Azam'ı tevsîk ederken İbnu Maîn'in bu tabiri kullanmış olduğu görülür. İbnu Maîn, keza Şâfiî Hazretlerini de leyse bihi be'sün tâbiriyle tevsîk etmiştir.

4- Cerh ve ta'dil lafızlarından bazılarının mertebesi hakkında ihtilaf edilmiştir. Merva tevsîkin altıncı mertebesinde yer alan ercû ennehu lâ be'se bihi ile mâ a'lemu bihi be'sen tabirlerini cerh elfazı addedenler de olmuştur. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/40-42

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 64.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/42.

Cerh Elfazı:

Râvilerin zayıf olduklarını belirtmek için kullanılan tabirler de altı mertebeye ayrılır. Birinci yani en üst mertebesi tevsîk'e yakın olan ravileri, en alt mertebesi şiddetle zayıf olan râvileri gösterir:

Birinci Mertebe: Durumu nisbeten iyi olan râviyi ifade için kullanılan tabirlerdir: Leyyinü'l-hadîs (Leyyin yumuşak demektir), fîhi lîn (onda leyyinlik var), fihi mekâl (hakkında menfi söz var), Ta'rifu ve tünkiru (Sen onu, bazan ma'ruf hadis, bazan da münker hadîs rivâyet ederken görürsün), Leyse bizâlike (bu konuda zayıftır), Leyse bi'l-metîn (metin değildir), Leyse bi-hücce (hüccet değildir), Leyse bi-umde (umde değildir), Leyse bi-mardiyyin (hali arzu edilmez), Li'z-za'fu mâ hüve (zayıf olmaktan uzak değil), Fîhi hılf (hakkında muhâlefet var), Tekellemû fihi (hakkında menfi söz ettiler), Mat'ûnun fihi (hakkında ta'n ettiler), Seyyiü'l-hıfz (hafızan fenâdır), Fîhi za'fun (onda zayıflık var), Leyse bi-zâke'l-kaviyy (bu o kadar kavi değil).

İkinci Mertebe: Tedrîbu'r-Râvi, bu mertebede tek tabir kaydeder: Leyse bi-kaviyyin (kavî değildir). Bu tabir Leyse bi-zâke'l-kavî tabirinden bir derece daha zayıf olana delâlet eder.

Üçüncü Mertebe: Râvi hakkında şu tâbirler kullanılırsa bu onun öncekilere nazaran daha da zayıf olduğunu gösterir. Za'îfu'l-hadîs (hadisi zayıftır), fe-dûnun leyse bi-kaviyyin (düşüktür kavi değildir).

Bu mertebeye Zeynu'd-Dîn el-Irâkî şunları dâhil eder: Za'îfun (zayıftır), Münkeru'l-hadîs (-Buhârî'den başkası nezdinde- hadisi münkerdir), Hadîsuhu münkerun (rivâyeti münkerdir), vâhin (zayıftır), Za'âfûhu (onu

zayıf addettiler), muzdaribu'l-hadîs (hadîsi muzdaribtir), Lâ yuhteccu bihi (onunla ihticac edilmez), Mechûlün (mechuldür),

Bu üç mertebenin rivâyetleri atılmaz. Bunlarla itibâr edilir.

Dördüncü Mertebe: Rüdde hadîsuhu, (hadîsi reddedildi), Reddü hadîsehu (hadîsini reddettiler), Merdûdu'l-hadîs (hadîsi reddedilmiş kimsedir), Zaîfun cidden (çokça zayıftır), Vahin bi-merre (büsbütün zayıftır), Tarahû hadîsehu (hadîsini attılar), Mutarrahun (atılmıştır), Mutarrahu'l-hadîs (hadisi atılmış kimsedir), İrmi bihi (kaldır at), Leyse bi-Şeyhin (hiçbir değeri yok), Lâ-yüsâvî şey'en (hiçbir şeye değmez). Lâ şey'un (değersizdir).

Beşinci Mertebe: Daha da zayıf olan bu mertebe için şu tabirler kullanılmıştır: Fülânun müttehemun bi'l-kizbi evi'l-vaz'ı (Falanca kizb (veya vaz'la) müttehemdir), Sâkıtun (düşüktür), Hêlikun (yok olucudur), Zâhibun (gidicidir), Zâhibu'l-hadîs (hadîsi gidicidir), metrûkun (terkedilmiştir), metrûku'l-hadîs (hadisi terkedilmiştir), Terekûhu (onu terkettiler), fihi nazarun ve seketû anhu (Buhârî kullanınca bu mertebeyi ifade eder), Lâ yu'teberu bihi (Onun'la i'tibâr edilmez), Lâ yu'teberu bi-hadîsihi (onun hadîsiyle i'tibâr edilmez), Leyse bi's-Sika (Sika değildir), Gayru sikatin (sika değildir), Ve lâ-me'mûn (güvenilmez), vs.

Altıncı Mertebe: En fena mertebe budur, şu tabirlerle ifade edilir: Kezzâbun (yalancıdır), Yekzibu (yalan söyler), Deccâlun (yalancıdır), Vazzâ'un (uydurucudur), Yeza'u (uydurur), Yaza'u'l-hadîs (hadîs uydurur).

Son üç mertebe (4., 5. ve 6. mertebeler) çok zayıf râviler içindir. Bunlardan biri, hangi râvi hakkında kullanılmışsa o râvinin hadîsi i'tibar ve istişhâd için dahî alınmaz. Onlardan hadîs rivâyeti kesinlikle câiz değildir. Halini beyan ve hadisini reddetmek maksadıyla rivâyet olunabilir.[1]

Birinci mertebe; hadisleri i'tibar için yazılabilecek, ancak adaleti zedelemeyen bir hal ile mecruh raviler için kullanılır. İkinci mertebe; leyyinu'l-hadis'le aynı; fakat ondan aşağı bir tabirdir. Üçüncü mertebe; birinci ve ikinci cerh tabirleri gibidir; ancak onlardan aşağıdır. Beşinci mertebe; hadisine itibar edilemeyecek olan yalancı ravi. [2]

Bazı âlimler, yukarıda kaydedilen tabirleri hususî şekilde kullanmışlardır. Ekseriyete göre vazedilen prensiplerin sıkça istisnaları olabileceği, hatta aynı tâbiri aynı âlimin farklı mânalarda bile kullanabileceği nazardan uzak tutulmamalıdır. Usul kitapları bunlardan bazılarına dikkat çeker. Mesela:

1- Leyse bi-şey'in tâbirini İbnu Maîn diğer âlimler gibi hadisi terkedilecek râvi için (yâni dördüncü mertebedeki râvi için) kullanırken, bazan da rivâyeti az olan râvî için kullanmıştır.

2- İmam Şâfiî ve İbrahim Müzenî'nin hadîsuhu leyse bi-şey'in tâbirini kezzâb mânasında kullandıkları belirtilmiştir. İmam Şâfiî kezzâb tabirini galiz bulmuştur, aynı mâna ve maksadı dördüncü mertebedeki bir tabirle ifade etmiştir.

3- Keza İmam Buhârî'nin de, Kezzâb, Deccal tâbirlerini kaba bularak bunlarla ifâde edilen maksadı şu üç tabirden biriyle ifâde ettiği belirtilmiştir: Münkeru'l-hadîs, fihi nazarun, seketû anhu. Usulcüler bu meseleye hep dikkat çekmişlerdir. Ancak Buhârî'nin bu tabirleri her zaman metrûkler hakkında kullanmadığını Abdurrahman el-A'zamî yaptığı bir tahkîkte misallerle göstermiştir.

4- Şedîdü'z-za'f: Bir râvinin terkedilmesini, hiçbir surette hadîsinin alınmamasını gerektirir derecede zayıf olması hâline muhaddîsler şiddetli, aşırı zayıflık mânasına şedîdü'z-za'f tabirini kullanırlar.

Hangi vasıflar, râvi'yi şedîdüz-za'f'la tavsîfi gerektirir meselesine gelince, Nevevî'nin Müslim Şerhi'nin mukaddimesinde kaydettiğine göre, bir kısım âlimler, şu üç vasf'ın şedîdü'z-za'f olduğunu, bunlardan sadece biriyle tavsif edilmiş bulunan râvinin terkedilmesi gerektiğini söylemiştir:

a- Töhmet (müttehem bi'l-kizb, müttehem bi'l-vaz').

b- Fuhş-i galat (aşırı hâfıza bozukluğu).

c- Gulât-i şiâ (Ehl-i bid'a'nın tekfîr edilen takımı). Demek ki, zaaf ifâde eden elfaz'ın 4., 5. ve 6. mertebelerinde yer alan tâbirler bu üç mefhumdan birini ifâde etmektedir. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/42-44.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 63.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/44-45.

6- İBNİ HACER'İN 12'Lİ RİCAL TAKSİMİ

İbnu Hacer el-Askalânî, yukarıda kaydedilmiş olan 12'li elfaz taksiminden hareketle, hadîs ravilerinin tamamını 12 mertebeye ayırır. Esas itibâriyle Kütüb-i Sitte müelliflerinin hadis almış oldukları ravilerin isimlerini ve bu sıhhat mertebelerinden hangisinde yer aldıklarını göstermek maksadıyla te'lif ettiği Takrîbu't-Tehzîb'in mukaddimesinde mezkur tabloyu sunar. Başka âlimlerimiz de zaman zaman, bir râviden bahsederken, İbnu Hacer'in onun hakkındaki değerlendirmesini "İbnu Hacer'e göre... mertebede yer alır" diyerek kaydeder geçer, mahiyetini açıklamaz. Biz mezkûr taksimi aşağıya kaydetmede fayda umuyoruz:

1. Mertebe: Sahabe'dir, şerefleri sebebiyle bunu tasrîh ederim.

2. Mertebe: Medhini, ya ef'al vezninden bir tabirle te'kîd ederek: Evsaku'n-nâs gibi, veya aynı tevsîk sıfatını lafzan tekrar ederek: Sikatun sikatun gibi veya mânen tekrar ederek: Sikatun hâfızun gibi ifade edilenler.

3. Mertebe: Tek bir sıfatla tavsîf edilenler: Sikatun, mutkınun, sebtun, adlun gibi.

4. Mertebe: Üçüncü dereceden azıcık düşük olanlar, bunlara şu tabirlerden biriyle işâret edilmiştir: Sadûkun, lâ be'se bihi, leyse bihi be'sun.

5. Mertebe: Dördüncü dereceden azıcık düşük olanlar; bunlara şu tabirlerden biriyle işaret edilmiştir: Sadûkun seyyiu'l-hıfz, sadûkun yehimu, lehu evhâm, yuhtiu, teğayyere bi-aharetin, herhangi bir bid'a ithamına maruz kalan da buraya dahildir: Şiîlik, kaderiye, nasb, mürcie, cehmîlik, bunlardan dâî olanlar ayrıca belirtilir.

6. Mertebe: Çok az hadîs rivayet etmiş ancak, hakkında, rivâyetinin terkini gerektirecek bir kusur sâbit olmamış râviler tabakası, bunlara şu tabirle

işâret edilmiştir: Makbûlun haysü yütâbau ve illâ fe-Leyyinü'l-hadîs. Yani Mütâbaat için makbûldür, değilse hadisi zayıftır.

7. Mertebe: Kendisinden birden fazla râvinin hadis aldığı ve fakat tevsîk edilmemiş bulunanlar, buna mestûr veya meçhûlü'l-hâl tabirleriyle işaret edilmiştir.

8. Mertebe: Hakkında mu'teber birinin tevsîk'i olmamakla birlikte mutlak (gayr-ı müfesser) cerh gelmiş olanlar, bunlara zayıf kelimesiyle işâret edilmiştir.

9. Mertebe: Kendisinden tek kişinin hadis rivayette bulunduğu, hakkında tevsîk de gelmemiş kimseler, bunlara meçhûl kelimesiyle işâret edilmiştir.

10. Mertebe: Hiçbir suretle tevsîk edilmemiş ve fakat hakkında bir cerh vaki olmuş kimseler, bunlara metrûk veya metruku'l-hadis veya vâhi'l-hadîs veya sâkıt tabirlerinden biriyle işaret edilmiştir.

11. Mertebe: Kizble ittiham edilenlerin mertebesi.

12. Mertebe: Mutlak şekilde kizb'i veya vaz'ı beyan edenler.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/45-46.

7- CERH VE TA’DİL SONUCU RAVİLER

Cerh ve ta’dil işlemleri sonucunda raviler genelde iki gruba ayrılmış olurlar:

1) Muaddel: Ta’dil ve tezkiye edilmiş raviler demektir. Bunlar sikat grubunu oluştururlar.

2) Mecruh: Cerhedilmiş ravidir. Bu gruba girenlere zuafa denir.

Yine cerh ve ta’dil sonucu olarak durumları iyice belirginleşmiş olup olmamak bakımından da raviler ik gruba ayrılırlar:

1) Ma’ruf: Şahsı ve hali olumlu veya olumsuz olarak belirmiş olanlardır.

2) Mechul: İki kısma ayrılır.

a) Mechulu’l-ayn: Sadece bir ravinin kendisinden hadis rivayet ettiği kişi. Böylesi ravinin rivayeti kabul edilmez.

b) Mechulu’l-hal (mestur): Zahiri ve batıni nitelikleri bilinmeyen iki veya daha çok kişinin kendisinden hadis rivayet ettiği ve fakat güvenilir olduğu belirtilmeyen ravidir. Böylesi ravilerin rivayeti araştırmaya bağlı olarak kabul veya reddedilir.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 101-102.

8- CERH VE TADÎLDE TESAHÜL VE TEŞEDDÜD

Gerek cerhte ve gerekse ta'dilde alimler aynı mizaçla hareket etmemişlerdir. Bir kısmı mütesâhil (fazla gevşek), bir kısmı da müteşeddid (çok sıkı) davranmıştır. Râvilerin tevsîki hususundaki ihtilafın bir kısmı buradan gelir. Zira mütesâhil olanın, cerhi mucib görmediği veya hafif bir cerh sebebi kabul ettiği kusuru, müteşeddid olan, ciddî bir kusur kabul edip râviye yüklenebilir.

Bu ikisinin dışında mutavassıt denen ifrat ve tefrîtten kaçınan bir üçüncü grup daha vardır.

Bilhassa muhtelefun fih raviler hakkında verilecek hükmün tesbîtinde bu hususun iyi bilinmesi, cârihlerin mizaçlarının da nazar-ı dikkate alınması gerekir. Müteşeddidlerin sika addettiği ravinin sikalığına kesin gözüyle bakılabilirse de zayıf addeddikleri hakkında, hemen onlara kapılmayıp, öbürleri ne demiş araştırmak gerekir. Eğer, öyle bir râviyi cerh ve ta'dîl üstadlarından hiç kimse sika kabul etmemişse zayıf demektir. Tevsîk edeni de varsa müteşeddid'in hükmüyle acele etmeyip, araştırmaya devam etmek gerekir. Bu noktada cerh sebeplerinin bilinmesi çok işe yarar. İşte bunun için olacak ki âlimlerimiz cerh sebebinin açıklanması üzerinde ısrar etmişler, mübhem cerh'in kabul edilmeyeceği prensibini ittifakla benimsemişlerdir. Nesaî, Ebu Davud, Ahmed İbnu Hanbel gibi ehl-i hadîs'in, terkinde ittifak edilmeyen râvilerin hadîsini kabul etmeyi prensip edinmeleri bu noktada mânidardır.

Bu hususta Suyûti şu açıklamayı sunar: "Raviler hakkında cerh ve ta'dilde bulunanların her tabakasında müteşeddid de eksik değildir, mutavassıt da.

Birinci tabaka'da Şu'be ve Süfyân-ı Sevrî var. Şu'be, Süfyân'dan eşed'dir; (daha şiddetlidir).

İkinci tabaka'da Yahya'l-Kattân ve Abdurrahman İbnu'l-Mehdî var. Yahya, Abdurrahman'dan eşeddir.

Üçüncü tabaka'da Yahya İbnu Ma'în ve Ahmed İbnu Hanbel var. Yahya, Ahmed'den eşed'dir.

Dördüncü tabaka'da Ebu Hâtim ve Buhârî var. Ebu Hâtim, Buhârî'den eşeddir.

Bu hususla ilgili olarak Nesâî şöyle demiştir: "Bana göre, bir râvi, terkedilmesi için hepsi icma etmedikçe, terkedilmemelidir. Sözgelimi bir râviyi İbnu Mehdî tevsîk ettiği halde Yahya'l-Kattân taz'îf etmişse, Yahya'nın bilinen teşeddüdü sebebiyle râvi terkedilmemelidir"[1].

Cerh ve ta'dîl meselesinde Tirmizi ile Hâkim en-Neysâburî mütesâhil, Dârakutnî ile İbn-i Adiyy de mutavassıt olanlardan sayılır.

Müteşeddidler meyanında yukarıda Suyûtî'nin saydıkları dışında Nesâî, İbnu'l-Kattân, İbnu Hibbân, İbnu Hazm, vs. başkaları da var. Böyle birçokları cerhte aşırılıkları ve taannütleriyle meşhurdurlar. Bunların bilhassa teferrüd ettikleri cerhleri iyi düşünmek gerekir. Zehebî, Mizan'da bir çok râvinin haksız yere cerhedildiğini ifade ederken her seferinde İbnu Hibbân'a çatar ve "Ölçüyü bu zat hakkında da kaçırdı", "...âdeti üzere burda da haddini aşarak... demek cüretini gösterdi" vs. der. İbnu Hacer de bazıları hakkında ölçüyü kaçırdığını belirtmek için: "İbnu Hibban bazan sika'yı da cerheder, öyle ki ağzından çıkanın ne olduğunu bilmez" der.

Zehebî, İbnu'l-Kattân'ın ölçüsüzlüğüne de zaman zaman parmak basar. Hişâm İbnu Urve'yi anlatırken Mîzan'da, Hişâm'ın sika olduğunu belirttikten sonra şunları söyler: "Ebu'l-Hasan İbnu'l-Kattân'ın: "Hişâm ve

Süheyl İbnu Ebî Sâlih, hayatlarının sonunda muhtalıt oldular" şeklindeki sözünün hiçbir değeri yoktur. Evet imam biraz değişmiş, hafızası gençliğindeki keskinliği muhafaza edememiş ve ezberlediklerinden bazısını unutmuş ise ne olmuş? İnsan unutmaktan mâsum mu sanki? Hişam ömrünün sonunda Irak'a gelince bildiklerinden büyük bir kısmını rivâyet etti. Bu esnada az miktarda hadisi tam olarak takdis edemedi. Bu kadarcık yanılma, İmam Mâlik, Şu'be, Vekî' gibi büyük sika'ların başına da gelmiştir. Körlüğü bırak da sika imamları, zayıf ve acizlerle karıştırmaktan vazgeç. Hişam Şeyhülislâmdır. Ey İbnu'l-Kattân, Allah, sana karşı bize sabr-ı cemîl versin!"

Mevzumuzun bütünlüğü için Sehâvî'nin Fethu'l-Muğis'te Zehebî'den nakli esas alarak sunduğu bir açıklamayı kaydedeceğiz."

Zehebî, ricali cerh ve ta'dil eden ulemayı üç kısma ayırmıştır:

1- İbnu Mâin ve Ebu Hâtim er-Razi gibi râvilerin hepsini ele alanlar,

2- İmam Mâlik ve Şube b. El-Haccac gibi râvilerin çoğunu ele alanlar,

3- İbnu Uyeyne ve İmam Şâfiî gibi bazı ravileri ele alanlar.

Bunların hepsi üç kısımdır:

Birinci Kısım: Cerhte aşırı, ta'dîlde titiz olanlar. Bunlar raviyi iki üç hatası sebebiyle bile cerhederler. Bu gruba girenlerden biri, bir şahsı tevsîk etti mi onun sözüne dört elle sarıl, tevsîkine itimat et, uy. Amma birini taz'îf edince, bu taz'îfde başkası ona muvafakat ediyor mu araştır, eğer uyuyorsa ve bunu bu meselenin ehillerinden hiç biri tevsîk etmiyorsa, o şahıs zayıf demektir. Biri tevsîk etmiş ise, işte bu, "cerh müfesser olmadıkça kabul edilmez" sözü kendisi için söylenmiş bir kimsedir. Yani, bir kimse farzedelim ki mesela İbnu Maîn, ona, sebebini beyan etmeden "zayıftır" demiş olsun sonra da Buhârî veya bir başkası bu şahsı tevsîk etmiş

bulunsun. İşte bu durumda İbnu Maîn'in sözü geçersizdir". Böyle bir râvinin rivâyetinin sahîh veya zayıf addedilmesinde ihtilâf edilir. Bu noktada, cerh ve ta'dîl ilminin büyük otoritesi olan Zehebî şunu söyler: "Bu ilmin ulemasından iki tanesi zayıf bir raviyi "sîka" addetmede veya sika bir râviyi "zayıf" saymada birleşmemişlerdir..."

İkinci Kısım: Müsâmahakâr olanlar Tirmizî ve Hâkim gibi"..Sehâvî, İbnu Hazm'ı da buraya ilave eder ve der ki: "Çünkü o, Tirmizî, Ebu'l-Kâsım el-Bagavî, İsmail İbnu Muhammed es-Saffâr, Ebu'l-Abbâs el-Esamm vs. meşhurlara "meçhul" demiştir". (İbnu Hazm, İbnu Mâce'ye de "meçhul" demiştir).

Üçüncü Kısım: Mu'tedil olanlar. Ahmed İbnu Hanbel, Darakutnî, İbnu Adiy gibi."[2]

Dikkat 1: Cerh'de aşırılık bazılarında bütün râvilere karşı olmayıp, belli mezhep, belli bölge mensuplarına karşıdır. Bu çeşit cerhi daha kolay değerlendirmek mümkündür.

Mesela İbnu Hacer: "Cûzecânî'nin, Kûfîler hakkındaki cerhi muteber değildir" der.

Keza Zehebî'nin de te'liflerinde Sûfilere ve velîlere karşı cerhte aşırı gittiği, böyleleri hakkındaki onun cerhlerine mutavassıt büyüklerin cerhi refâkat etmedikçe kabul edilmeyeceği, başta Tâcüddin Sübkî olmak üzere bir kısım alimlerce ifâde edilmiştir. İbnu Teymiyye'nin de Sûfilere karşı amansızlığı mâlumdur.

Dikkat 2: Bir kısım muhaddis de, bâzı râvileri cerhederken onların rivâyet ettiği hadîslere karşı teşeddüt ve taannüt'e düşmüşlerdir. Bunlar râvide gördükleri basit bir iki kusur veya bir başka hadîse karşı muhâlefeti

sebebiyle hadîs hakkında "mevzu" hükmünü vermekte çok acele davranmışlardır. Mühimlerini bilmekte fayda var:

1- İbnu'l-Cevzi, el-Mevzû'âtu'l-Kübra ile el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye de bu davranışıyla meşhurdur.

2- Ömer İbnu Bedr el-Mevsılî, Risâletün fi'l-Mevzû'ât'ıyla meşhurdur.

3- er-Radıyyu's-Sağânî el-Lüğavî, el-Mevduât'ında.

4- el-Cûzecânî, Kitabu'l-Ebâtîl'de.

5- İbnu Teymiyye el-Harrânî "Minhâcu's-Sünne'de.

6- Mecdüddîn Fîruzâbâdî el-Lügavî el-Kâmus ve Sifrü's-Se'âde vs. eserlerinde.[3]

İhtar: Her müslüman şunu bilmeli ki, eserleriyle şöhret yapmış, ismi duyulmuş bir çok kimseler bile bir kısım meselelerde ifrat ve tefrîtten kendilerini koruyamamışlardır. Bu sebeple Ashab hakkında, Selef büyükleri hakkında hadîs ve sünnete ittiba konularında İslâmî vicdanımıza uymayan şeyler işitince tahkîk etmeden kabullenmemeli, ilmiyle âmil, diyâneti tam âlimlerin fikrini almadan kesin hükme gitmemek en selâmetli yoldur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minin ferâset sahibi olduğunu belirtir. Şu halde karşısına getirilen bir mesele, işittiği bir söz ferasetine çarpmış, içinde bir burukluk, bir tuhaflık doğurmuş, itirâza sevketmişse behemahal tevakkuf edip araştırmalı, güvenilir kişilere ve kitaplara başvurmalıdır.

Bilinmelidir ki, neticede şu noktalara getirici her fikir batıldır; ne kadar aklî (!) ve dinî(!) bir çerçeve ile sunulsa da bunda bir bit yeniği vardır, kuşku ile karşılanmalıdır:

1- Kur'an ve sünnet arasında ayırım yapıp sünneti hafife almak.

2- Sünnet'e ittibayı hafife almak, küçümsemek,

3- Ashab-ı Kirâm'a, selef büyüklerine, mezhep imamlarına hürmeti kırmak, onlara saygısızlık ifade etmek.

4- Müslümanlar arasına husumet sokmak, ırkî, coğrafî, târihî farklılıkları, mezhep farklılıklarını büyütüp arayı açmak, düşmanca hisler, duygular uyandırmak.

5- Din hizmeti veren ekiplere, gruplara karşı istihza, alay, küçümseme, düşmanlık hisleri telkin etmek.

6- Müslümanların geleceği hakkında ümidsizlik ve yeis vermek.

7- Gayr-ı İslâmi değerlere kıymet vermek, tebcil etmek, bunların ehemmiyeti, İslâmîliği hususunda dinden delil getirmek. Sözgelimi Batı'nın din yerine dikmeye çalıştığı hümanizm, laisizm, demokrasi, hürriyet gibi, kullanana göre farklı mânâ ve tatbikata mazhar mefhumlar ve bunlara bağlı değerler gibi. Bunların din adına tebcîli dine ihanettir.[4]

---

[1] İbnu Hacer der ki: "Nesaî'nin bu sözü. zihne, onun çok geniş hareket ettiği düşüncesini getirmektedir. Ama mesele öyle değildir. Ebu Davud ve Tirmizî'nin hadis aldığı nice şahıstan Nesaî kaçınmıştır. Keza Sahiheyn'de rivâyeti olan birçoklarından bile hadis almamıştır..." Nesaî'nin ricâl hususundaki titizliğini ilgili bahiste anlattık. (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/46-48.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/49.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/49-50.

Sened ve Metin Tenkidi:

Hz. Peygamber'in sözleri, filleri, takrirleri ve ona ait sıfatlardan ibaret olan hadislerin sağlam bir şekilde tesbit ve nakledilebilmesi için müslüman alimler bir takım kaideler ortaya koymuşlardır. Bu kaidelerin başında sened ve isnad gelir. Ayrıca mevzu hadisler bölümünde söz konusu edildiği üzere bilhassa hicri birinci asırdan itibaren birçok hadisler uydurulmuş, aslı ve gerçek hadislerle ilgisi olmayan sayısız söz hadis diye rivayet edilir olmuştur. Bunları asıl hadislerden ayırmak zamanla bir mesele haline gelmiştir. Bu durum karşısında İslam alimleri cerh ve ta'dil kaidelerini kullanarak sened tenkidi yaptıkları gibi hadis metinlerini de ayrıca tenkide tabi tutmuşlardır. Böylece gerçekten Hz. Peygamber'e ait olan hadislerle sonradan uydurulanları ayıracak temel ölçüler elde edilmiştir. Bu temel ölçülerden burada kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 65.

a) Sahih Hadislerin Özellikleri:

Gerçekten Hz. Peygamber'e ait olan bir sahih hadis, sahih hadisin tarifinde görülen özelliklerden başka şu özelliklere sahiptir.

1) Kur'an-ı Kerim'e uygundur.

2) Genel İslami prensip ve esaslara uygundur.

3) Akıl prensiplerine uygundur.

4) Müsbet ilmin verilerine ters düşmez.

5) İlmi gerçeklere, tarihi olaylara ters düşmez.

6) Metin ve ifadesi gün ışığı gibi parlaktır. Öyleki, insanın aklına "Bunu Hz. Peygamber söylemiş olabilir mi?" gibi bir şüphe ve tereddüt gelmeyecek şekilde açık ve seçiktir.

7) Toplumun ahlak kurallarına uyar.

8) Muteber ve sağlam kaynaklarda yer alır.

Bu özellikleri taşıyan hadisler başka bir kusuru yoksa ilk bakışta sahih ve Hz. Peygamber'e ait kabul edilirler. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 65-66.

b) Hadiste Zayıflık Alametleri:

Sahih veya hasen olmayan hadisler zayıf sayılırlar. Zayıf hadislerde sahih hadislerdeki özelliklere rastlanmaz. Bununla birlikte bir hadisin zayıf olduğunu ortaya çıkaran belli başlı ölçüler şunlardır:

1) Zayıf hadislerin çoğu senedinde veya ravilerinde bulunan bir kusur yüzünden zayıf olandır. Öyle ise zayıf hadisin senedini teşkil eden ravilerde adalet veya zabt kusuru vardır.

2) Senedi kopuktur. Bir veya iki yerinde atlama vardır.

3) Ravisi meçhuldür veya müphem bir şekilde söylenmiştir.

4) Sahih ve sağlam rivayetlere aykırıdır.

5) Ravisi tektir. Yani birçok kimsenin bilmesi lazım gelen bir konuyu bir ravi haber vermiştir.

6) Sözlerinde Hz. Peygamber'in sözlerindeki ahenk ve açıklık yoktur.

7) Başkalarına ait sözler Hz. Peygamber'e aitmiş gibi gösterilmiştir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 66.

c) Mevzu Hadislerin Özellikleri:

Uydurma hadisleri belli eden temel ölçüler metin tenkidinde büyük önem taşırlar. Bir hadis metni söz gelişi akla aykırı ise veya tarihi olaylarla uyuşmuyorsa uydurma olabilir. Bu bakımdan sahih sayılmasına engel teşkil eder. Böylece mevzu hadisleri tanımaya yol açan özellikler metin tenkidinde yardımcı bir rol oynamış olurlar. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 66.

MERVİYY-HADÎSLER

HADÎSLERİN SINIFLANDIRILMASI

İlmu'l-hadîs'i: "Kabul ve red yönünden rivayetleri inceleyen bir ilim" olarak tarif etmiştik. Bu târif bize, hadîs ilminin, öncelikle, kabul ve red yönünden hadîsleri bazı derecelere ayırdığını ifâde eder. Ancak, hadîslerle ilgili, rastladığımız bazı taksimlerde kabul ve red gâyesini hemen göremeyiz. Hadîs çeşidini ifâde etmek üzere vazedilmiş bir kısım tabirler incelenince, nihâî hedef kabul ve red vasıflarını tesbite yönelse bile bâzı taksimlerin farklı nokta-i nazarlara göre yapıldığı görülür.

Şu halde bu bahiste bu nokta-i nazarları belirtecek, böylece, daha önceki bahislerde açıklanmış olan bir çok hadis ilimlerinin hedefini aydınlatmış olacağız.

Hadîsin çeşidi, hadîse yöneltilen nokta-i nazara göre değişir.[1]

Merviyy dediğimiz hadislerin hepsi aynı özellikleri taşımamaktadırlar. Çok değişik niteliklere sahiptirler. Bu sebeple de farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaları pek tabidir. Hatta bazı hadisler birkaç açıdan taksime tabi tutulabilecek çok yönlü özelliklere sahip bulunmaktadırlar.

Hadis Usulü kriterleri bakımından en çok ıstılah yoğunlaşması, hadislerin türlerinde ve taksimatında görülmektedir. İşte biz bu bölümde hadisleri ilgi alanlarına göre bazı ana noktalardan hareketle kısımlara ayıracak, onların daha kolay anlaşılmalarına zemin hazırlamaya çalışacağız.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/69.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 104.

1- KABUL VEYA RED AÇISINDAN HADİS ÇEŞİTLERİ

Kabul veya red açısından hadisler iki kısma ayrılır:

A) Makbul:

Ravisinin doğruluğu kabul edilen ve kendisiyle amel edilmesi gereken hadislerdir. “Ma’mulun bih” veya “me’huzun bih” de denir.

B) Merdud:

Ravisinin doğruluğu kabul edilmeyen ve kendisiyle amel etmek gerekmeyen hadistir. Hükmüyle amel edilip edilmemesi konusunda karar verilemeyen (“tevakkuf edilen”) hadisler de merdud gibidirler.

Aslında bu taksim, “netice itibariyle” ve “önemli pratik sonuçları olan” bir genel taksimdir.

Zayıf hadisleri Merdud Hadisler olarak gösterdik. Çünkü bu, genel bir sınıflandırmadır. Yoksa, zayıf hadisler arasında ma’lumun bih olan yani makbul kabul edilebilen hadisler bulunabilir. Konu “Zayıf Hadisle Amel” bahsinde detaylı olarak incelenmiştir.[1]

Ayrıca burada “hadis diye uydurulmuş sözler” (mevzu hadisler)den hiç sözetmemek daha doğru olurdu. Çünkü bu kabil uydurma sözlerin “hadis” diye isimlendirilmesi, “hadis diye uydurulmuş” olmalarından ileri gelmektedir. Yoksa onlar asla “hadis” değildirler. Sırf taksimatta göstermiş olmak için onlara işaret ettik.[2]

---

[1] Özel bilgi için bk. Çakan, Anahatlarıyla Hadis: 195-201.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 105.

2- SENEDİN MÜNTEHASI (HADİSİN SÖYLEYENİ-İLK KAYNAĞI) AÇISINDAN HADÎS ÇEŞİTLERİ

Şurası muhakkak ki hadîs deyince hatıra gelen ve öncelikle kastedilen ilk şey, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in söz, fiil ve takrirleridir. Bilhassa hadîs kelimesi mutlak olarak kullanılınca anlaşılan budur. Ancak, gerek mütekaddim ve gerekse müteahhir olsun, bütün muhaddisler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den başka, onu takibeden ilk üç neslin söz fiil ve takrirlerine de hadîs veya sünnet demekte müttefiktirler. Alimlerimizin, bu davranışta, yine hadîslere dayandığını ve husûsen -bir kısım âlimlerce mütevâtir olduğu kabul edilmiş olan- *"Ümmetimin en hayırlı nesli benim asrımdakilerdir, sonra bunu takip eden nesil, sonrada onu tâkip eden nesildir"* hadîsinin esas alındığını belirtmiştik.

Bu duruma göre, Sahâbe, Tâbiîn ve Etbaûttâbiîn'in söz, fiil ve takrirleri de sünnet'tir.

Ancak şu kadar varki, bu sünnetler'in hepsi aynı değerde değildir. Muhaddîsler, hem aradaki hiyerarşiyi belirtmek hem de iltibasları önlemek için bu nesillerin sünnetlerini ayrı ayrı tabirlerle ifâde etmişlerdir: [1]

Hadis metninin kendisine izafe edildiği zat, bir başka ifade ile senedin müntehası, yani varıp dayandığı zat farklı olabilir. Buna göre de hadisler başka başka isimlerle anılırlar.

Hadis, Allah Teala'ya izafe edilmişse, **Kudsi**; Hz. Peygamber'e izafe edilmişse, **Merfu**; herhangi bir sahabiye izafe edilmişse, **Mevkuf**; bir tabii veya daha sonraki nesilden birine izafe edilmişse, **Maktu'** adını alır.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/70.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 114.

A) Kudsi-Nebevi Hadis:

Mânâsı Allah'a, lâfızları Hz. Peygamber'e âit olan hadislere kudsi hadis; mânâ ve lâfzı Hz. Peygamber'e âit olan hadislere de nebevî hadis denir. "İlâhî hadis" ve "Rabbânî hadis" diye de adlandırılan kudsî hadis: Hz. Peygamber'in, anlam bakımından Allah'a dayandırdığı, başka bir deyişle O'ndan nakiller yaparak söylediği sözdür. Kur'ân ile nebevî hadis arasında yeralan bu tür hadislerin "kutsal"lığı, mânâsının Allah'a âit olmasından; "hadis" diye adlandırılması ise, Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber'in istediği ibare ile ifade etmek üzere bazen Cibril (a.s) vasıtasıyla ve bazen de vahiy, ilham ve rüya suretiyle Allah Teâlâ'dan rivâyet ettiği hadistir. "Kudsi hadislerin, bir taraftan ilk kaynak olarak Allah Teâlâ'ya izafe edilmesi, diğer taraftan Hz. Peygamber'in hadisleri arasında ve hadis lafzıyla zikredilmesi, bunların bazı yönlerinden Hz. Peygamber'in hadislerine benzerliğini ortaya koymaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerim Allah kelâmı olup Hz. Peygambere vahyolunmuştur; kudsî hadislerin de ilk kaynağı Allah Teâlâ olduğuna ve Hz. Peygamber tarafından ondan rivayet edildiğine göre, bunlar da vahiydir. Binaenaleyh, vahiy olmak bakımından Kur'ân-ı Kerim'le hadis-i kudsî arasında herhangi bir fark mevcut değildir. Bununla beraber Kudsî hadisler Kur'an'dan sayılmazlar; "her ikisinin de kendilerine has özellikleri vardır ve bu özellikler ikisinin aynı şey olmalarına engel teşkil ederler"[1]

Allah tarafından gelen vahiy olmaları bakımından, Kur'ân âyetleriyle kutsî hadisler arasında bir fark yoktur. Fakat Kur'ân hem anlamı, hem de lâfızları

yönünden Allah'a âit iken, kutsî hadis, sadece mânâ açısından Allah'a âittir.
Kur'ân ile kutsî hadis arasındaki diğer farklar şunlardır:

a) Kutsî hadis, namazda okunmaz.

b) Abdestsiz olarak dokunulması câizdir.

c) Lâfzı Allah'a âit olmadığı için Kur'ân gibi mu'ciz değildir.

d) Lafzî rivâyeti şart olmayıp, sadece anlam olarak rivâyet edilmesi câizdir.

Kutsî hadîsin ilk kaynağı Allah olduğu ve esasen hitap O'ndan geldiği için, rivâyet edilirken başına, "Hz. Peygamber'in rivâyet ettiğine göre Allahu Teâlâ şöyle buyurdu:..." veya "Rasûlullah (s.a.s), Rabbinden rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurdu:..." şeklinde bir rivâyet lafzı getirilir.

Diğer hadislere göre kutsî hadislerin sayısı çok azdır. [2]

Kudsî hadislerle Kur'an-ı Kerîm arasındaki fark konusunda İslâm âlimleri iki görüş beyan etmişlerdir:

A- Kudsî hadislerin manâsı ve sözleri Allah'tandır.

1. Bu hadisler Allah'a nisbet edilmiş ve "Kudsî", "ilâhî" ve "Rabbani" diye tavsif edilmiştir.

2. "Ey kullarım" gibi Allah'ı ifade eden birinci şahıs zamirleri kullanılmıştır.

3. Kudsî hadislerin ilk kaynağı Allah Teâlâ'dır, hitap O'nundur, Hz. Peygamber râvî durumundadır. Nitekim bu tür hadislerin başında genellikle şu ibareler görülür: "Rasûlüllah Rabbinden rivâyet ettiği hadiste şöyle buyurdu..." veya "Rasûlüllah'ın rivayet ettiği hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurdu... "

Bununla beraber Kur'an-ı Kerîm'in özelliklerine sahip değillerdir. Zira; manâ ve lafız yönünden Kur'an-ı Kerîm'deki i'caz kudsî hadislerde yoktur. Kur'an tevâtür yoluyla, kudsî hadisler âhâd yolla nakledilmişlerdir. Kur'an âyetlerinin manâ ile rivayeti câiz değildir. Kur'an âyetleri namazda okunur,

cünüp iken okunmaz ve abdestsiz dokunulmaz. Kudsî hadisler böyle değildir.[3]

B- Âlimlerin çoğuna göre kudsî hadislerin manâsı Allah'a, lafzı Hz. Peygambere aittir. Allah'ın, vahiy, ilham ve rüyâ yoluyla kendisine bildirdiği ilâhî mesajları manâlarına uygun ifadelerle nakletmiştir.

Kudsî hadisler, Allah'ın kudret ve azametinden, rahmetinin genişliğinden, ihsanının bolluğundan (kısacası Allah'ın sıfatlarından) söz ederler. Helâl, haram şeklinde ahkâma taalluk etmezler. Bu hadisler yüz adedi bulur. Bazı âlimler kudsî hadisleri ayrı eserlerde toplamışlardır. Bunlardan Abdurraûf el-Münâvî[4] "el-İthâfâtü's-Seniyye bi'l-Ehâdîsi'l Kudsiyye" isimli eserinde alfabetik sırayla tasnif etmiştir.[5]

Bazı kudsî hadisler: Ebû Hureyre Rasûlüllah'ın (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah Teâlâ buyurdu ki; Adem oğlunun her ameli kendisi içindir, ancak oruç böyle değildir. Çünkü o, sırf benim rızam için yapılan bir ibadettir. Onun mükâfatını bizzat ben vereceğim."[6].

Yine Ebû Hureyre'nin Rasûl-ü Ekrem'den rivayetine göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kulum bir iyilik yapmaya azmeder takat bir engelden dolayı onu yapamazsa, onun için bir hasene sevabı yazarım. Azmettiği iyiliği yaparsa on haseneden yediyüz misline kadar sevap yazarım. Bir kötülük yapmaya teşebbüs eder de vazgeçerse, ona hiçbir günah yazmam. Eğer niyetlendiği kötü işi yaparsa yalnız bu günah yazarım."[7].

"Sâlih kullarım için Cennet'te, hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın düşünemediği birtakım nimetler hazırladım."[8].

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 123-124.

[2] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[3] bk. Muhammed Accâc el-Hatîb, es-Sünnetu Kable't-Tedvîn, Kâhire 1383/1963, s.22.

[4] 1031/1622.

[5] Kettânî, er-Risâletü'l-Müstatrafe, İstanbul 1986, s.81.

Abdurrauf el-Münavi'nin bu eseri Diyanet İşleri Eski Başkanı H. Hüsnü Erdem tarafından Kırk Kudsi Hadis ve İlahi Hadisler adıyla türkçeye çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Kudsi hadisler konusunda Aliyyu'l-Kari'nin Ehadisu'l-Kudsiyye adlı eseri de vardır. (İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 115.)

[6] Müslim, Sıyâm: 161, 163.

[7] Müslim, İmân: 204.

[8] Müslim, Kitâbü'l Cenne: 2-4; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 3/399-400.

B) Merfu Hadîs:

Merfû lügatta, yükseltilmiş demektir. Hadis ıstılahında, söz, fiil, takrir, fıtri veya ahlaki vasıf olarak, -senedi muttasıl veya munkat’ olsun- açıkça veya dolaylı bir şekilde (hükmen) Hz. Peygambere nisbet olunan hadise "merfû hadis" denir. Merfû hadisin senedi muttasıl veya munkatı' olabilir. İsnattan sahabî düşerse mürsel olur. Sahabeden başka bir ravi düşer veya müphem bir râvî zikredilirse o hadise munkatı' denir. Peşipeşine iki ravi atlanmışsa mu'dal ismini alır. Her üç halde de isnad munkatıdır ama hadis yine merfûdur. Zira bir hadisin merfû oluşu, isnadının kesintisiz olarak Hz. Peygambere ulaşması yönünden değil, metnin ona izafe edilmesi bakımındandır. [1]

Aslında bu izafeyi yapanın bir sahabi, bir tabii veya daha sonraki nesillerden biri olması arasında hiç fark yoktur. Sadece hükmen merfu sayılacak rivayetlerde izafeyi yapanın sahabi olması şarttır.

---

[1] Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/137.

Merfu Hadisin Kısımları:

Merfu hadis iki kısma ayrılmaktadır: [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 115.

1) Sarahaten (Açık) Merfu Hadis:

Açık bir şekilde Hz. Peygamber'e izafe edilen hadistir. Yani hadis içinde Rasulullah'a ait bir söz, bir fiil, bir takrir veya bir vasıftan söz ediliyorsa bu açıkça merfu bir hadistir. Ayrıca "Şunu yapmakla emrolunduk" ve "Şunları yapmaktan alıkonduk" şeklinde sahabiler tarafından verilen bilgiler de açık merfu olarak değerlendirilmektedir.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 116.

a) Kavli:

Sarahaten Hz. Peygamber'e izafe edilen "kavli hadis", hadis kitaplarımızda şu ifade kalıplarıyla yer almaktadır:

"Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim"

"Rasulullah şöyle buyurdu."

"Rivayet edildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur"

"Rasulullah bize şunları haber verdi." [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 116; Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, çev. Y. Kandemir, Ankara 1973, s. 182.

b) Fili:

Sarahaten Hz. Peygamber’e izafe edilen “fiili hadis”, hadis kitaplarımızda şu ifade kalıplarıyla yer almaktadır:
"Rasûlullah'ın şöyle yaptığını gördüm"
"Rasûlullah şöyle şöyle yapardı"[1]
“İbn Ömer’den rivayet olunmuştur: “Ben Hz. Peygamber’i (s.a.v.) (Veda Haccı için) Kabe’yi ilk tavaf ettiğinde Hacer-i Esved’i selamladığını; tavafın yedi şavtından (ilk) üçünde hızlıca yürüdüğünü gördüm.” demiştir.
“İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) namaza başlarken ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır (tekbirini öyle alır)dı.”

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 116; Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, çev. Y. Kandemir, Ankara 1973, s. 182.

c) Takriri:

Sarahaten Hz. Peygamber’e izafe edilen “takriri hadis”, hadis kitaplarımızda şu ifade kalıplarıyla yer almaktadır:

"Rasûl-ü Ekrem'in huzurunda şöyle yaptım (yaptık)."

"Falanca Rasûlullah'ın huzurunda şunu yaptı"[1]

Bu ifadelerin sonunda da bu yapılanların Hz. Peygamber tarafından reddedilmediği yer alır.[2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 116; Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, çev. Y. Kandemir, Ankara 1973, s. 182.

[2] Bk. Müslim, Selam: 125; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/429; 4/68; 5/380; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 116.

2) Hükmen Merfu Hadis:

Hükmen merfû söz, İsrailiyyât nakletme âdeti olmayan bir sahabînin, peygamberlere ve geleceğe dair verdiği haberler ile bir işin yapılması halinde kazanılacak sevap veya bir başka fiilin yapılması halinde maruz kalınacak ceza gibi şahsi görüş ve kanaate dayanması mümkün olmayan (mahall-i ictihad ve re'y olmayan) mevzulara dair verdiği haberlere hükmen merfu denir. Verdiği bilgileri Rasulullah'dan duyduğunu açıklamasa bile konuların özelliği açısından onları, Rasulullah'dan duymuş olduğu; ya da en azından Hz. Peygamber'den öğrenmiş olan bir başka sahabiden işitmiş olduğu düşünülür. Ne var ki böylesi haberleri veren sahabinin, İsraili nakillerde bulunanlardan olmaması önem arzeder. Aksi halde verdiği bilgilerin İsrailiyattan olması da mümkündür.[1]

---

[1] Ahmed Naim, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Ankara 1976, Mukaddime, 134; Subhi Sâlih, a.g.e., 217; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 117.

a) Kavli:

Hükmen Merfu Söz’e misal olarak Abdullah İbn Mes’ud’un şu rivayetini verebiliriz:

“Her kim bir sihirbazın yahut ğaibden haber verebilir diye bir arraf’ın yani kahin’in yanına giderse, Muhammed’e (s.a.v.) indirilene küfretmiş olur.”[1].

---

[1] Müslim, Selam: 125; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/429; 4/68; 5/380; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 117.

b) Fili:

Hükmen merfû fiil, meselâ, Hz. Ali'nin küsûf (güneş tutulması) namazında ikiden fazla rükû yapmasıdır. Çünkü ibadet şekilleri içtihatla tesbit edilemez; bunların Rasûlullah'tan öğrenilmiş olduğuna hükmedilir.[1]

---

[1] Ahmed Naim, a.g.e., s. 134; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

c) Takriri:

Hükmen merfû olan takrir ise, sahabînin, bir işi Hz. Peygamber zamanında yaptıklarını "Biz Rasûl-i Ekrem zamanında şöyle yapardık" gibi sözlerle ifade etmesidir. Hz. Peygamberin yapılmasına müsaade ve müsamaha ettiği her iş hükmen merfû sayılır.

Sahabînin herhangi birşey hakkında "bu şey sünnettendir" demesi de, ekseriyetin görüşüne göre merfû hükmündedir. Yine bir ravinin, sahabî veya tâbiî hakkında "hadisi ref eder" veya "merfû olarak rivayet eder" demesi o hadisin merfû oluşuna işarettir.[1]

“Hz. Ali’den, demiştir ki: “Namazda göbeğin altında eli el üzerinde kavuşturmak sünnettendir”[2] hadisi de buna örnektir. Hz. Peygamber’in haberi olduğu halde nehyetmediği kabul edilir.[3]

“Cuma günü (namaz için) eken davranır, öğle uykusunu Cuma (namazını kıldık) tan sonra uyurduk.”

“Hz. Peygamber zamanında biz (fıtır sadakasını) fıtır günü (her çeşit yiyecekten) bir sa’ (ölçüsünde) verirdik.”

“İbn Abbas şunları söylemiştir: “Hac aylarında Kâbe ziyareti için ihrama girmek sünnettir.”

“Ümmü Atıyye şöyle demiştir: “Biz iki bayram günü genç kızlarımızı ve örtülü hanımları (musallaya) çıkarmakla emrolunduk.”

“Ümmü Atıyye demiştir ki: “Biz (kadınlar) cenazelerin arkasından gitmekten nehyolunduk. Ne var ki bize (diğer nehiyler kadar) ısrar edilmedi.”

Yine Ümmü Atıyye şunları söylemiştir: “Biz (kadınlar) kocası olmadıkça bir ölüye üç günden fazla yas tutmasından men edilmiştik.”[4]

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980 s. 218.

[2] Ebu Davud, Salat: 118.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

[4] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 30-31.

Merfu Hadise Delalet Eden Bazı İfadeler:

Tabiun'dan olan ravi, senedi sahabiye ulaştırdıktan sonra "sahabi hadisi ref ederek" "isnad ederek" "sözü sahibine (Hz. Peygamber'e) ulaştırarak" "rivayet ederek" kayıtlarını koyarsa, bu ifadeleri taşıyan hadisler de merfu'dur. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

Mürsel-Merfu:

Aynı ifadeler, bir sahabi için değil de br tabii için kullanılacak olursa, bu takdirde hadis mürsel-merfu' denir. [1]

---

[1] Mürsel: Tabiin'in, sahabiyi atlayarak Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadistir. İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

Muallak-Merfu:

Bütün sened hazfedilerekdoğrudan Hz. Peygamber'e izafe edilen hadislere muallak-merfu denir. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

Merfu Hadisin Hükmü:

Merfû hadis, sahih, hasen ve zayıf arasındaki müşterek ıstılahlardandır. Bu itibarla merfû hadisler, sıhhati bakımından sahih, hasen, zayıf hattâ mevzû bile olabilirler. Sıhhat derecesinin ayrıca incelenmesi gerekir.[1]

Hadîs kelimesi mutlak kullanıldığı takdirde de merfu hadîs kastedilir: "Hadîste geldiğine göre" tabiri ile "Merfu hadîste geldiğine göre" tâbiri aynı şeyi ifâde eder: Bu söz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a âittir. [2]

Merfu hadis, bütün İslam bilginlerince hüccet kabul edilmiştir. Bu sebeple de bağlayıcıdır.[3]

---

[1] Nureddin Itr, Menhecü'n-Nakd fî Ulümil-Hadîs, Dımaşk 1392/1972, s. 304; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/137-138.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/70.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 118.

C) Mevkuf Hadîs:

Rivâyet edilen söz, fiil veya takrir'in kaynağı sahâbî ise (rivayet munkatı veya muttasıl olsun) buna mevkuf hadîs denir. Sözgelimi Ashab'tan birinin fetvası, menkıbesi, şaka veya fıkra nevinden bir davranışı vs. rivâyet edilmişse bütün bunlar mevkuf hadîs çeşidine girer. Nitekim Hz. Ali'ye ait sözler, İbnu Abbas'a ait açıklamalar, Hz. Ömer'e ait ibretli menkıbeler vardır. Bunların hepsine mevkûf hadîs veya mevkûf sünnet denir. Eskiden yapılmış bazı kitaplarımızda "...hadîsi anlattı ve Hz. Ali'ye vakfetti" veya "mevkuf bir sünnette (veya hadîste) geldiğine göre..." gibi ifâdelere rastlarız. Bu ve benzeri ifâdeler, hadîsin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait olmadığını, ismi geçen sahâbî'ye ait olduğunu ifade eder. [1]
Bu terim, fıkıh ve kıraat ilminde farklı istilahî kullanımlara sahiptir. Mevkuf hadislerde isnad Rasûlullah (s.a.s)'e ulaşmaz; sahabîde son bulur. Mesela: Ravinin "İbn Abbas şöyle dedi" veya "Ali b. Ebi Talib şöyle yaptı" yahut ta "Ebu Bekr'in önünde şöyle yapıldı da o buna ses çıkarmadı" demesi yapılan rivayetin merfu' olmadığını ve mevkuf olarak nakledildiğini gösterir. Bazan da ravi; "İbn Abbas'dan mevkuf olarak rivayet edildi" diyerek hadisin mevkuf olduğunu tasrih eder.[2]
Rasûlullah (s.a.s)'den sadır olan söz, fiil ve takrir'i mevkuf hadiste Sahabi yapmaktadır. Büyük bir Sahabi dahi olsa bir kimsenin sözlerinin Rasûlüllah (s.a.s)'den gelen hadislerin seviyesinde addedilmesi imkânsızdır. Rasûlullah (s.a.s)'e ref' edilen hadislerde bir kutsiyet vardır. Çünkü Allah Teala O'nun hakkında şöyle buyurmaktadır:
"O kendi arzu ve hevâsından konuşmaz. Onun her konuştuğu, Allah tarafından vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (en-Necm: 53/3-

4)

Bazı muhaddisler, bu durumu göz önüne alarak mevkuf hadisleri. zayıf hadislerden saymışlardır. Ancak, sırf bu sebepten dolayı, mevkuf hadise zayıf denilmesine itiraz edenler olmuştur. Onlar bu itirazlarını hiç bir sahabinin Rasûlullah (s.a.s)'dan sadır olduğuna bizzat kanaat getirmeden, dine taalluk eden konularda ne bir şey söylemesi ne yapması ve ne de yapılanı tasvip etmesinin imkânsız olduğunu ileri sürerek cevap vermişlerdir.[3] Mevkuf bir hadis şartları taşıdığında, sahihtir veya hasendir dendiği zaman Rasûlullah (s.a.s)'a ait olmayan bir hadis onâ atfedilmiş olmaz. Çünkü hadisin rivâyet şekli onun Sahabiye ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sahabîlerin Vahyin indirilişi esnasındaki konumları, onlardan sahih olarak rivâyet edilen mevkuf hadislerin, çoğu zaman amel etmeye elverişli olduklarını te'yid etmektedir. Bu duruma göre Abdullah İbn Mes'ud'tan mevkuf olarak rivâyet edilen *"Bir müneccime veya kâhine giderek onun söylediklerini doğrulayan kimse Hz. Muhammed (s.a.s)e nâzil olanı inkâr etmiş demektir"* gibi haberler, amel edilmesi caiz olan haberlerdir. Bununla birlikte İsrailiyyât türü nakillerine tesadüf edildiği için Ka'bul-Ahbâr, Abdullah b. Selâm ve Abdullah b. Amr el-Âs'ın mevkuf hadisleri ihtiyatla karşılanmalıdır. Onlardan kıyamet alametleri ve âhir zaman fitneleri hakkında nakledilen hadislerin çoğu mevzu olmamakla birlikte zayıftırlar. Görüldüğü gibi hadisin zayıf oluşu mevkuf olmasından değil; ondaki şaz, illet ve iztırâb gibi durumlardan kaynaklanmaktadır.[4]

Bazı muhaddisler Sahabi tefsirlerinin tamamını merfu tutarken, diğer bazıları da nuzûl sebeplerine dair olayların dışında mevkûf olduklarını söylemişlerdir.[5] Sahabî tefsirlerinin tamamını merfû saymak doğru

değildir. Çünkü müfessir sahabiler tefsirlerde içtihat etmiş; diğer bazı konularda ve furu'da da aralarında ihtilâfa düştükleri görülmüştür. Bir kısmının ise tefsirlerine İsrailiyyat türü haberleri karıştırdıkları da görülmüştür.[6]

Mevkûf tabiri bazı maktu' hadislerin rivayetlerinde de kullanılmaktadır. Ravinin "falan kimse hadis isnadında Zührî'de durdu" demesi hadisin mevkuf olduğunu göstermez. Çünkü, Zührî sahabi olmayıp tabiindendir. Dolayısıyla bu tür rivayetler maktu'durlar.

Fakihlerin mevkuf hadisi hüccet almadaki görüşleri birbirinden farklıdır. Mevkuf ve maktu' hadisleri Rasûlullah (s.a.s)'ın sünnetinin farklı bir şekilde devamı kabul ettiği için İmam Mâlik, rivâyetini sahih gördüğü mevkuf ve maktu' hadislerle ihticac etmeyi ihmal etmemiştir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s)'ın sünnetinin amelî rivâyeti kabul ederek Medinelilerin amelini fıkıh usûlunde müstakil bir delil alması onun, bu haberlere verdiği önemi gösterir.[7]

Mevkuf hadis sadece sarahaten (açıkça) mevkuf olabilir. Hükmen Mevkuf diye bir şey söz konusu değildir.

Mevkuf Hadisler şu ifadelerle rivayet edilirler:

"Ömer (r.a.) şöyle dedi"

"İbn Abbas (r.a.) şöyle yaptı."

"Ebu Hureyre (r.a.) şöyle takrirde bulundu."

"İbn Ömer'den (r.a.) mevkuf olarak rivayet olunur ki"

"Bu hadis İbn Abbas'a varınca mevkuftur. Senedi daha öteye geçmiyor"[8]

Merfu hadise örnekler:

"İlmi yazarak (sağlama) bağlayınız. (Enes b. Malik)

"Bir kimse abdestli olmadıkça cenaze namazı kılamaz." (İbn Ömer)

“Ensar kadınları ne yüce kadınlarmış! Hayaları, dinlerini öğrenmelerine mani olmadı.” (Hz. Aişe)

Görüldüğü gibi mevkuf hadisler sahabilerin ibadet haricinde söyledikleri sözlerle bazı meselelerdeki görüşlerinden ibarettir.

Horasan’lı fıkıh alimleri mevkuf hadise daha çok eser, merfua ise haber adını vermişlerdir. [9]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/70.

[2] et-Tehânevî, Keşşâf Istılahati'l-Funûn, İstanbul 1984, 2/1500; Suphi es-Salih Hadis İlimleri ve Istılahları, Ankara 1981, 175.

[3] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, I74.

[4] Suphi es-Salih Hadis İlimleri ve Istılahları, Ankara 1981, 176.

[5] et-Tehânevî, Keşşâf Istılahati'l-Funûn, İstanbul 1984, 2/1500

[6] Suphi es-Salih Hadis İlimleri ve Istılahları, Ankara 1981, 176.

[7] Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/171-172.

[8] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 119.

[9] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 32.

Mevkuf Hadislerde Sahihlik ve Zayıflık:

Rasulullah'tan gelmeyen sözlerde, O'ndan gelenlerdeki yücelik bulunmaz. Buna rağmen Mevkuf Hadis'e zayıf hadistir demek doğru olmaz. Zira sahihlik, hasenlik ve zayıflık, hadis usulü kaideleri uyarınca yapılacak sened araştırmalarına bağlı değerlendirmelerdir.

Mevkuf bir hadise "sahihtir" demekle onun, Hz. Peygamber'e aidiyeti söylenmiş olmamaktadır. Hatta onunla amel etmenin vacib olduğu da belirtilmiş olmamaktadır. Çünkü en sahih görüşe göre mevkuf Hadis hüccet değildir.[1]

Mamafih Mevkuf Hadis'in hükmü konusunda görüş ayrılığı bulunduğu da unutulmamalıdır. Hanefilerden Razi, Serahsi ve müteahhirun, birer görüşlerinde de İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre mevkuf hadis hüccettir. Bazı hanefiler ve İmam Şafii'ye göre hüccet değildir. Çünkü sahabinin kendi ictihadı sonucu ya da Hz. Peygamber'den değil de başka birinden duymuş olma ihtimali vardır.[2]

Ebu Davud da, "Nebi'den (s.a.v.) nakledilen iki haber tearuz edince, Ashabının hangisiyle amel ettiğine bakılır."[3] demektedir.

Bazı Mevkuf Hadisler de senedleri Rasulullah'a ulaşmadığı için mevzu (uydurma) sanılmıştır. Ebu Hafs Ömer b. Bedr el-Mavsili (622/1224) böyle yanlış bir değerlendirmeye tabi tutulmuş Mevkuf Hadisleri "Ma'rifetü'l-vukuf ale'l-mevkuf" adlı eserinde toplamıştır. Abdurrezzak b. Hemmam (211/826)'ın el-Musannef'inde de mevkuf hadisleri bolca bulmak mümkündür. [4]

Mevkuf hadise örnek:

Katade: "Ömer b. El-Hattab kişinin yalnız başına yolculuğa çıkmasını hoş görmezdi." dedi.[5]

Ebu Eyyub el-Ensari: "İlminin artmasını, anlayışının derinleşmesini arzu eden kendi kavm kabilesinden uzaklaşıp yabancılarla beraberliğe (hicret'e) katlansın." dedi.[6]

---

[1] Kasımi, Kavaid: 111; Ahmed Naim, Tecrid Tercümesi (Mukaddime) 1/135.

[2] Bk. Itr, menhec: 328.

[3] Ebu Davud, Hacc: 40.

[4] Ahmed Naim, Tecrid Tercümesi (Mukaddime) 1/135.

[5] Abdurrezzak b. Hemmam, Musannef: 10/431.

[6] Çakan, Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis, 145 (İstanbul, 1982); İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 120.

D) Maktu Hadîs:

Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'e ait rivâyetlere verilen addır. Bunlar da söz, fiil veya takrîr olabilir. Hadîsle ilgili ıstılahların yeterince istikrarını bulmadığı bir sırada İmâm Şâfiî (204/819) hazretleri (radıyallahu anh) maktu tâbirini munkatı mânasında kullanmıştır. Hadîs ilminde kendisinden istifâde etmiş olan muhaddislerden bâzıları bu kullanışta onu taklîd etmişlerdir. Binaenaleyh Abdullah İbnu Humeydî (v. 219/834), Taberânî (360/970) ve Dârâkutnî (385/995) gibi bazı hadîs imamlarının te'lîfatında bu durum görülür.[1]

Maktu’ kelimesi, Mekati veya Mekatı’ şeklinde çoğul yapılır.

Munkatı’, senedinde bir ravinin isminin hiç geçmediği veya kapalı olarak geçtiği hadisler ile, senedinden, sahabiden önce bir kişinin atlandığı veya peşpeşe olmamak şartıyla birden fazla ravinin atlanmış olduğu hadisler için kullanılmaktadır.[2]

Maktu’ hadise misal olarak Abdurrezzak b. Hemmam’ın Ma’mer b. Raşid’den, onun da İbn Şihab ez-Zühri’den naklettiği şu hadisi verebiliriz: “Ma’mer dedi ki: Zühri’ye, bir yere yaslanarak yemek yemeyi sordum. Zühri bana “sakıncası yok” diye cevap verdi.”[3]

“Cenaze namazı kılarken saflarınızı düzgün tutun kiölü hakkındaki (duanız) şefaatiniz kabul olunsun.” (Ebu’l-Muleyh)

Mevkuf ve maktu’ hadisler dinde hüccet sayılmazlar. Bu yüzden bu iki hadis türünü zayıf hadislerden sayanlar olmuştur. [4]

---

[1] Ahmed Naim, Tecrid Tercümesi (Mukaddime) 1/135; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/70-71.

[2] Bk. Itr, Menhec: 327. Aslında Munkatı’ senedle ilgili; Maktu’ ise, metinle ilgilidir. (Bk. İbn Hacer, Nuhbetü’l-Fiker Şerhi: 78)

[3] Musannef: 10/416; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 120-121.

[4] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 32.

Merfu, Mevkuf ve Maktu Hadis Hakkında Bilinmesi Gereken Birkaç Nokta:

Birinci Nokta: Merfu hadîs, mevkuf'tan, mevkuf da maktu'dan üstündür. Bilhassa tearuz halinde bu durum ehemmiyet taşır.

İkinci Nokta: Bir hadîsin merfu veya mevkuf veya munkatı olması, sıhhat yönüne te'sîr etmez. Sıhhat için başka şartlar aranır. Sözgelimi merfu bir hadîs sahîh olabileceği gibi zayıf veya mevzu da olabilir. Merfû demek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait olduğu belirtilmiş demektir, böyle bir hadîs pekala uydurulmuş olabilir. Öte taraftan Tâbiînden nakledilen bir söz sahîh olabilir.

Üçüncü Nokta: Bir hadîsin merfu veya mevkuf olduğu bazı durumlarda zor teşhîs edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki..., yaptı ki... ifadesiyle yapılan bir rivâyetin merfu olduğu açıktır ama haberler her zaman bu tarzda olmayabilir. Bu sebeple bazı ihtilâfa rağmen âlimlerin çoğunluğu tedkik sonucu şu suretle gelen rivâyetlere de merfu demişlerdir:

1- Sahâbe'den biri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrine izâfe ederek: "Biz vaktiyle şöyle böyle derdik, şunları şunları yapardık, şu görüşü beyan ederdik". Alimler ashabdan vârid olan bu çeşit ifâdeleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunlardan haberdar olduğu ve fakat müdâhale etmediği şeklinde yorumlayarak takrirî merfû olduğuna hükmetmiştir. İbnu Mâce'den gelen şu hadîs buna örnektir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde biz at eti yerdik".

Keza sahâbenin: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içimizde iken şöyle şöyle yapmakta beis görmezdik" sözü de merfu sayılmıştır. Misal olarak Muğîre İbnu Şu'be'nin şu hadîsi kaydedilmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm)'ın Ashabı, huzuru nebevî'ye girmede kapıya tırnaklarını vurarak izin isterlerdi"

Tabii bu sözleri Tâbiîn söyleyecek olsa hadîs merfu sayılmaz.

2- Keza Sahâbe'den sâdır olan şu sözler de ref'e delalet eder:

"Falan şeyi yapmakla emrolunduk."

"Falan şeyden nehyolunduk".

"Falan şey sünnettendir".

Ancak sünnet burada olduğu gibi mutlak değil de Ashâb'tan biriyle kayıtlı ise merfu sayılmaz: "Ebu Bekir ile Ömer'in sünneti böyle idi" cümlesinde olduğu üzere.

Bu çeşit sözler Tâbiîn'den sâdır olsa haber merfu-mürsel olur. Keza Ashâb'ın şu sözleri de ref'e delâlet eder."Biz şöyle şöyle yapardık.""Falan iş Allah'a itaattır" veya "masiyettir".

3- Rey ve ictihâd'da bulunulması mümkün olmayan, gaybî durumla ilgili açıklamalar da hükmen merfu sayılmıştır. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un şu rivâyeti buna misaldir: "Her kim bir sihirbazın, yahud -gâipten haber verebilir diye- bir kâhinin yanına giderse Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e indirileni inkâr etmiş olur."

4- Tâbiîn'den biri senedi Sahâbî'ye ulaştırdıktan sonra "senedi ref ederek" yahut: "isnad ederek", yahud "Senedi sâhibine (yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırarak" veya "Rivayet ederek" veya Rivayet etti veya "Rivâyet ederek söyledi" diyecek olursa hadîs merfû'dur.

Bu sözlerden biri, sened, Tâbiî'ye ulaştıktan sonra söylenecek olsa rivâyet yine merfu sayılır ancak senetden sahâbe düştüğü için merfu-mürsel olur.

Basra muhaddislerine ve husûsan İbnu Sîrîn'e has bir siga var: Senette sahâbeyi zikrettikten sonra mükerrer olarak "Kâle, kâle" dendikten sonra

hadîs zikredilir. Burada birinci kâle'nin kâili sahâbe, ikincinin kâili Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'dir. Hadîs, tabiiki merfu'dur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/71-72.

3- SENETTEKİ İTTİSAL DURUMUNA GÖRE HADÎSLERİN ÇEŞİTLERİ

Hadîsler, senetteki ittisâl durumuna göre önce ikiye ayrılır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

A) Muttasıl (Müsned-Mevsûl) Hadîs.

Hadîsi kitabına alan müelliften, hadîsin kaynağına kadar, senette kopukluk yoksa buna muttasıl hadîs denir. Muttasıl hadîslerde rivâyet, hep birbirini gören râviler tarafından nakl edilir.
Muttasıl hadise mevsûl ve müsned hadis de denir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

B) Gayr-ı Muttasıl (Munkatı) Hadîs.

Bu senedin herhangi bir yerinde kopukluk olan hadîsdir. Senedde meydana gelen kopukluğun durumuna göre çeşitli isimler alır: [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

1) Muallak Hadîs:

İsnadın baş tarafından bir veya birbirini takip etmek üzere daha fazla ravisi hazfedilmiş (düşürülmüş) ve son hazfedilen râvinin şeyhine isnad edilmiş hadis. [1]

Şayet kopukluk senedin baş tarafında ise bu adı alır. Daha teknik olarak tarifi şöyledir: "Senedin başından (musannıf tarafından) bir veya daha fazla râvi düşmüşse veya mübhem bir râvi[2] yer almışsa bu rivâyete muallak denir"[3]

---

[1] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddime, Ankara 1980, 157-158.

[2] Mübhem râvi: Kişiyi, teşhise yarayacak isim, künye, nisbet, lakab gibi bir husus olmaksızın recülün (bir adam), bir Yemenli, Cüheyne kabilesinden bir kadın" diyerek zikretmişse, buna mübhem denir. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

2) Mu'dal Hadîs:

Senetteki kopukluk peşpeşe iki veya daha fazla râvinin düşmesiyle meydana gelmişse buna mu'dal denir. Bu çeşit hadîsler için munfasıl tâbiri de kullanılmıştır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

3) Munkatı Hadîs:

Senedinde peş peşe olmaksızın iki veya sahâbeden sonra bir râvinin düşmüş bulunduğu hadîs. Görüldüğü üzere bu tabirin bu şekilde daha husûsî kullanımı da var. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

4) Mürsel Hadîs:

Senetten sahâbî düşmüş ve Tâbiî'nden olan bir zât, rivâyeti doğrudan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den yapmış ise bu rivâyete mürsel denmiştir. Ancak mürsel tabirinin munkatı mânasında da kullanıldığını ayrıca göreceğiz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

4- SENET (RAVİ) SAYISINA GÖRE (VEYA DERECE-İ ŞUYU' AÇISINDAN) HADÎS ÇEŞİTLERİ

Bir hadîs ne kadar çok sayıda senetle (tarîk'le) gelirse o hadîs o nisbette mûteber ve kıymetlidir. Zira her yeni tarîk öbürlerine destek ve takviye olur. Böylece hadîsin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbeti güç kazanır, zannîlik azalır. Bu sebeple muhaddisler, hadîsleri bu açıdan da sınıflamaya tabi tutarak: Önce ikiye ayırmışlar:

1) Mütevâtir hadîsler.

2) Âhâd hadîsler (mütevatir olamayanlar).

Sonra, Âhad hadîsleri de tekrar üçe ayırmışlardır:

a) Meşhur hadîsler,

b) Azîz hadîsler,

c) Ferd (Garîb) hadîsler,

Şimdi bunları açıklayalım:[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/74.

A) Mütevâtir Hadîsler:

Mütevatir haber, yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olamayacak kadar çok sayıda râviler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan alıp naklettiği, mahsûsâtla (beş duyu ile) ilgili haberlere denir.

Mütevâtir haber kesin bilgi ifâde eder. Tetkik ve tenkid dışıdırlar. Çünkü tevâtür yoluyla gelen haberin doğruluğundan hiç kimse şüphe edemez, aklen aksini düşünmek mümkün olmaz. Bunun en güzel örneği Kur'an-ı Kerîm'dir. Binlerce insan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda yazmış, ezberlemiş, vefâtında da aradan fazla zaman geçmeden derhal kitap hâline getirilmiş, kimse "eksikti", "fazlaydı" diye itiraz etmemiş ve bu şekilde binlerce yazılı nüsha ve ezberlerle ihtilafsız olarak zamanımıza ulaşmıştır. Keza bir kısım târihi hadîseleri bizzat yaşamasak bile, vukuu hususunda tereddüt etmeyiz. Mesela İstiklâl Savaşı böyledir. Buda, Konfiçyus, Aristo, Eflatun adında bazı şahısların yaşamış olduklarıyla ilgili haberler de mütevâtire örnek verilebilir. Şu halde bu durumları, bâzı hadîslere de uygulama imkânı olunca, bu hadîslere mütevâtir hadîs denmektedir.

Mütevâtir hadîsler bazı noktalarda diğer haberlerden ayrılır. Sözgelimi, mütevâtir olmayan bir haberin râvisinde cerh ve tadîl yönünden bazı şartlar aranır: Müslüman olacak, fâsık olmayacak, zabtı sağlam olacak vs. gibi. Mütevatir haberin ravilerinde bu şartlar aranmaz. Yalan üzerine ittifakları aklen mümkün olmayan bir cemaat rivâyet etmişse râvinin ahvalini aramaya hacet kalmaz. Böyle bir şart konmuş olsaydı, müslümanların kendileri dışında yazılan tarihe itibar etmemesi gerekirdi.

Ancak haberin mütevâtir olması için başka şartlar aranmaktadır, şöyle ki:

1- Haber mahsûsât'la ilgili olmalıdır, ma'kûlât nevine giren haberlerde tevâtür olmaz. Bu şu demektir. Bir meselenin tevatür'e girebilmesi için beş duyudan herhangi biri ile algılanacak, hissedilecek çeşitten olmalıdır. İnanca, kanaate giren, düşünceye, akla bağlı olan şeylerde tevatür olmaz. Sözgelimi asırlar boyu, yüzbinler, belki de milyonlarca kişinin bir puta inanıp tapınması, onun, hak olduğuna delil olmaz.

2- Haberin râvi sayısı her tabakada tevâtür için şart olan miktardan aşağı düşmemeli. Bunu tarafeyn ile vasatın istîvâsı diye ifâde etmişlerdir. Burada kastedilen şudur: Bir haberi, beş duyudan biri veya bir kaçı ile ilk müşahede edenlerle son anlatanlar ve bunların arasına girenler daima "yalan üzere ittifak etmesi aklen muhal olan kalabalık cemaat (cemm-i ğafir)" vasfını korumalıdır. İlk görenleri (veya işitenleri) sayıca az olduğu halde sonradan şüyu bulsa ve fevkalâde artsa, bu haber, mütevâtir sayılmaz. Keza aksi durumda da tevatür söz konusu olamaz; yâni ilk müşâhidleri çok olduğu halde sonradan azalsa veya bir ara azalıp tekrar çoğalsa yine tevatür söz konusu olamaz. Muhaddislerin buna verdikleri en güzel misal *"Ameller niyetlere göredir..."* hadîsidir. Bu hadîsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan rivâyet eden sâdece Hz. Ömer (radıyallahu anh)'dir. Ancak hadîs, sonradan fevkalâde şüyû bulmuş, Etbauttâbiîn döneminde ravisi yüzleri aşmıştır. Hadîs'in sahîh olan tek senedi Hz. Ömer'den Alkame ondan Muhammed İbnu İbrahim, ondan da Yahya İbnu Saîd şeklindeki tarîkidir. Hadîs sahîh olsa da mütevâtir değildir. [1]

Mütevâtir hadis her devirde pek çok kimse tarafından rivayet edilmiş olmalıdır. Ancak her tabakadaki ravilerin asgarî sayısı için herhangi bir sınır tayîn ve tesbiti şart değildir. Gerçi yalan üzerinde anlaşmaları düşünülemeyecek kalabalığın en az 4, 5, 10, 12, 20, 40, 70 ve 300 küsur

olması gerektiğini söyleyenler varsa da, bunların hiçbiri sözünü bu konuyla ilgili ciddî bir delile dayandıramamıştır.[2] Önemli olan, hadisi, yalan üzerinde -kasıtlı veya kasıtsız- ittifaklarını aklın kabul edemeyeceği bir topluluğun nakletmiş olmasıdır.[3]

Mütevâtir hadis lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır:

---

[1] Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/403.

[2] Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Ankara 1973, s. 120-122.

[3] Abdullah Sirâcuddîn, Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye, Halep 1372, s. 40; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/403.

1) Lafzî Mütevâtir:

Senedin başından sonuna kadar her tabakada bütün ravilerin aynı lafızlarla rivayet ettikleri hadistir. Peygamber Efendimizin sözlerini her devirde pek çok kimsenin kelimesi kelimesine aynen nakletmesi tabiatıyla mümkün olamamıştır. Eğer böyle bir şart konulsaydı, harfiyyen akılda tutulamayacak bütün hadisler tamamen unutulmaya mahkum olurdu. Manâ ile rivayetin caiz görülmesi sebebiyle lafzî mütevâtir hadisler oldukça azdır. Aşağıdaki hadisler lafzî mütevâtire örnektir.

"Kim bilerek bana yalan isnad ederse Cehennem'deki yerine hazırlansın." ***[1]***

"Sarhoşluk veren her içki haramdır."

"Kim Allah rızası için bir cami yaparsa Allah da ona Cennet'te bir ev hazırlar."

"Kur'an yedi harf üzere inmiştir."

*"Allah sözümü işitip aynen ezberleyen sonra da başkasına işittiği şekilde rivâyet eden kişinin kıyamet günü yüzünü taze kılsın"****[2]***

Unutulmamalıdır ki, lafzan veya ma'nen kayıtları konulmadan "mütevatir" kelimesi yalın halde (mutlak olarak) zikredildiği zaman, bunun anlamı, "lafzan mütevatir" demektir.[3]

---

[1] Buhari, İlim: 38; Cenaiz: 33; Enbiya: 50; Edeb: 109; Müslim, Zühd: 72; Tirmizi, Fiten: 70; Aliyyu'l-Kâri'nin el-Esrârû'l-Merfu'a'da kaydına göre ikiyüzden fazla tarikden gelen bir hadîstir. Her tabakada râvi sâyısı tevâtür derecesini korumuştur. (İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/75.)

[2] Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/403; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/75.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 107.

---

2) Manevî Mütevâtir:

Aynı lafızlarla olmadığı ve hatta farklı hadîslerle ilgili olduğu halde aynı mâna ve hükme delâlet eden rivâyetler sayıca çoğalır ve tevâtür derecesine ulaşırsa buna manevî mütevatir denir. Raviler tarafından değişik lafızlarla nakledilen bir mesele veya olay manâca mütevâtir sayılır. Bu tip rivayetlerde müşterek olan taraf mütevâtir demektir. Manevî mütevâtir hadisler hayli çoktur. Beş vakit namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetler hep manevî mütevâtir derecesindedir. Meselâ, Hz. Peygamber'in dua ederken ellerini kaldırdığına dair yüz kadar hadis rivayet edilmiştir. Ancak bunlarda müşterek olan taraf ellerin kaldırılmasıdır ve bu yönü mütevâtirdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duasıyla yiyeceklerin bereket kazanması hâdisesi buna misâldir. Bir çok durumlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duasıyla yemek bereketlenmiş, az yemekten çok sayıdaki insan istifâde etmiştir. Bu hadîslerin hiçbiri tek başına mütevâtir değildir. Ama hepsiyle ilgili bütün rivâyetler toplanacak olsa, yekûnu tevâtür derecesine ulaşır ve "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duası ile taamların bereketlenmesi" hadîsesi mütevâtir derecesine çıkar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti içerisinde lafzî mütevatir sayıca azdır. Ancak manevî mütevâtir'le sâbit olan sünnet çoktur. Namazların vakitleri, beş vakit oluşu, rek'at sayıları gibi dînî evamirin tatbîkatıyla ilgili pek çok mesele için, ayrı ayrı rivayetler sayıca az da olsa ümmetin tatbîkatına mukârin ve müşârik oldukları için hepsi mânen mütevâtir cümlesindendir.

Kezâ haber-i vâhidle sabit olan mucizeler de bir bakıma mânen mütevâtir'dir. Zira bunlar cemaatin huzurunda cereyân etmiş. Rivayette

bulunanlar hiçbir zaman tekzib edilmemişlerdir. Bu, bir nevi cemaat adına bir rivayettir ve öbürlerinin sükûtu zımmî beş tasdîk yerine geçer. Ve üstelik Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mazhar olmakla şerefyab olduğu mucizeler çoktur. Bu yönüyle de "mucize göstermiş olması" mânen mütevâtir bir keyfiyettir.[1]

Muhaddislere göre, mütevâtir hadisin ravilerini tek tek incelemeye gerek kalmaz. Ravilerin çokluğuna itibar edilir. Çünkü onların yalan üzerine ittifak edemeyecekleri kabul edilir. Dolayısıyla hem lafzî hem de manevî mütevâtir hadisin kesin bilgi verdiğinde bütün hadisçiler müttefiktirler.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/75-76.

[2] Nureddin el-Itr, Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs, Dımaşk 1392/1972, s. 382; Subhi es-Sâlih, a.g.e., s. 124; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/404.

Mütevatir Hadisin Hükmü:

Serahsî'nin, Usûl'ünde belirttiğine göre, Hanefi fakîhleri, haber-i mütevatir'in zaruri ilim ifâde edeceğine kanidirler. Eğer, haber-i mütevâtire rağmen kesin ilme ulaşmayan olursa onun aklında noksanlık var demektir. Binaenaleyh mütevatir hadîsle sâbit olan bir meseleyi inkâr, küfürdür.

Ancak, asıl itibariyle âhâd olmasına rağmen sonradan ümmetin ittifakla kabûlü ve kendisiyle amel etmesi sebebiyle mütevatir derecesine çıkan bir hadîs söz konusu ise, bunun kesinliği tevâtürle değil istidlâlle sübut bulmuştur. Bu çeşit rivâyetler amel yönünden vücub ifâde ederse de îtikad yönünden kesin ilim değil "kalbî tuma'nîne" ifâde eder, dolayısıyla inkâr eden tekfir edilmez. Şafiîler, bu çeşit tuma'nîne ifâde eden (yâni ihtilaflı olan mütevatirlere) mükteseb demişlerdir.

Mütevâtir bahsi ile alâkalı olarak, Hanefi mezhebinde olanların şunu da vâzıh olarak bilmesi gerekir: Hanefi uleması aslen haber-i vâhid bile olsa, Tabiîn ve Etbauttabiîn nesillerince makbûl addedilmiş ve amel edilmiş bir rivâyeti hükmen mütevâtir addetmiş ve onunla amelin vücûb ifâde ettiğini söylemiştir. "Çünkü, der Serahsî[1] ikinci ve üçüncü asırlarda akdedilen icmalar da şer'an uyulması gereken delîl olmaktadır". (Bu ifâde dahi selef telâkkîsinin iyi anlaşılmasını gerekli kılmaktadır).[2]

Mütevâtir hadisler, Akâid konularında bile tek başına delil sayılırlar. Bu yüzden mütevâtir olan haber-i Rasûlü inkâr eden küfre girer. Çünkü böyle bir haberi inkâr etmek, Peygamberi inkâr demektir. O da şüphesiz küfürdür.[3]

Mütevatir hadisler, kesinkes sahih oldukları için yakin ifade ederler ve bu sebeple ravilerinden bahsetmeye, onları incelemeye gerek duyulmaksızın,

mütevatir hadisle amel etmek vacip olur.

Mütevatir hadisler, hadis usulü prensiplerine göre tetkik ve tenkide tabi değildirler. Hadis usulünün tetkik ettiği hadisler, tevatür şartlarını taşımayan ahad hadislerdir.

Senedin başında veya sonunda ya da herhangi bir yerinde tevatür şartını yitirmiş olan hadisler, diğer yerlerinde tevatür şartlarını taşısalar bile mütevatir hadis sayılmazlar. Bu tür hadisler ahad hadislerden sayılmak kaydıyla Meşhur veya Müstefiz diye adlandırılarlar. Bu duruma göre sahih, hasen ve zayıf diye nitelendirilen bütün hadisler ahad hadisler içinde yer alacaklardır.

Mütevatir hadislerin tasdiki, ravilerinin güvenilir oluşuna bağlı değildir. Yani mütevatir bir hadisin ravileri arasında zayıf ravilerin bulunuşu neticeye tesir etmez. Çünkü ortada yalan üzere berleşmeleri mümkün olmayan kalabalıkların haberi söz konusudur.[4]

---

[1] Serahsî'de âhâdu'l-Asl (ilk tabakada âhâd), mütevâtirü'l-Fer' (müteakip asırlarda (Tabiîn ve Etbauttâbiîn'de mütevâtir) tâbirleri kullanılır.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/76-77.

[3] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, Ankara 1976, Mukaddime, s. 102.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 107-108.

Mütevatir Hadiste Sayı:

Bir rivâyetin mütevatir sayılması için en az kaç tarîkten rivâyet edilmiş olması gerekir? sorusuna rakamla kesin cevap verilememiştir. "Yalan üzerine ittifakları aklen muhâl olan bir cemaat" denmiştir. Herhalde aslolan, bunun rivâyet edilen habere, rivâyeti yapan ravîlere ve bir de rivâyeti işitenlere tâbi şartlara göre değişebileceğidir.
Yine de bir fikir verebilmek için, ileri sürülen rakamları kaydedebiliriz: 3, 5, 7, 10, 15, 20, 40, 50, 70... vs. Ehl-i Bedir adedince üçyüz küsur diyenler de olmuştur. Hiçbiri görüşünü, sünnetten veya başka mûteber bir kaynaktan alınma ciddî bir delîle dayandırmaz.
Mütevatir haberin asgarî tarîk sayısı ihtilaflı olduğu için mütevatir hadîslerin sayısı da münakaşalı olmuştur. Hattâ bazılarınca mütevatir kabûl edilen bir hadîs diğer bazılarınca haber-i vâhid kabul edilebilmektedir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/77.

Mütevatir Hadislerle İlgili Eserler:

Mütevâtire hadîsler üzerine muhtelif te'lifât yapılmıştır. Celâleddîn es-Suyûtî (911/1505), önce el-Fevâidu'l-Mütekâsire fi'l-Ahbâri'l-Mütevâtire'yi te'lif etmiş sonra bunu el-Ezhârû'l Mütenâsire fi'l-Ahbâri'l-Mütevâtire adıyla ihtisar etmiştir. Hadisleri konularına göre tasnif ve tertip ederek kaynaklarını ve muhtelif senedlerini vermiştir. Bunu da tekrar, senetlerini atıp, sadece metinlerini bırakarak Katfu'l-Ezhâr adıyla ikinci sefer ihtisar eder. İçerisinde 112 kadar mütevatir hadîs mezkûrdur.[1]

Ebu'l-Feyz Mevlâna Ca'fer el-Hasenî el-İdrîsî (1345/1926) -ki el-Kettânî diye meşhurdur- Nazmu'l-Mütenâsir mine'l-Hadîsi'l-Mütevâtir adlı te'lifinde 310 hadîsin mütevâtir olduğunu söyler.[2] Sayı, bir kısım mânevî mütevatirlere de yer verdiği için kabarmıştır.

Ebu Abdillah Muhammed İbnu Muhammed İbnu Ali (v. 953/ 1546) -ki İbnu Tûlûn diye meşhurdur, el-Leali'l-Mütenâsire fi'l-Ehâdîsi'l-Mütevâtire'yi yazmıştır. Bu eseri, Ebu'l-Feyz Muhammed Mürtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî Laktu'l-Leâlî'l-Mütenâsire fi'l-Ehâdîsi'l-Mütevâtire adıyla özetlemiştir.[3]

Abdulaziz el-Ğımari, "İthafu zevi'l-fedaili'l-müştehera bima vaka'a mine'z-ziyadeti ale'l-Ezhari'l-mütenasıra fi'l-ehadisi'l-mütevatıra" adıyla Kettani'nin eserine ilavelerde bulunmuştur.

Ebu'l-Hasan Muhammed Sadık es-Sindi el-Medeni, "Suyuti, bazı hadisler hakkında mütevatir hükmü vermekte gevşek davranmıştır."[4] der. Bu tenkid, lafzan mütevatir hadisler hakkındaki tesbitlere yöneliktir. [5]

---

[1] Kettani, er-Risaletu'l-mustatrafe: 159.

[2] Fas, 1328; Beyrut, Tarihsiz, 157 sayfa.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/77-78.

[4] Bk. Kettani, Nazmu'l-mütenasir: 4.

[5] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 108-109.

B- Âhad Hadîsler (Haber-i Vahid):

Vâhid (cemi âhâd) lügat olarak "bir" demektir. Binaenaleyh haberi vâhid tabiri de lügat açısından, "bir kişinin rivâyet ettiği hadîs" mânasına gelir. Ancak, hadîs ıstılahı olarak, "haber-i vâhid, mütevâtir olmayan haber" demektir. Böyle olunca iki tarikden de gelse üç tarikden de gelse rivâyete, haber-i vâhid denir. Cemi olarak kullanınca ahbâr-ı âhâd denir. [1]

Hadislerin büyük bir bölümü tevatür şartlarını taşımayan ahad hadislerdir. Hadis kitaplarımızı dolduran hadislerin hemen hemen hepsi bu anlamda ahad hadislerdir. Bir başka ifade ile hadis kitaplarımız ahad hadislerle doludur.

Hemen belirtelim ki, ahad hadisler kendi aralarında değişik açılardan anılacak ve farklı hükümler ifade edeceklerdir. [2]

Haber-i vâhid; "Meşhur", "Aziz" ve "Garîb" olmak üzere üç kısma ayrılır. Şimdi bunları görelim:[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/78.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 109-110.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/78.

1) Meşhur Hadis:

Her tabakada (Sahâbî, Tâbiîn, Etbauttâbiîn) râvi sayısı en az üç olan rivâyetlere denir. Bu tarif muhaddislere göredir. Fukahâ ise böyle bir hadîse müstefîz der. Mâmafih, iki târikle rivâyet edilen hadîslere de müstefîz diyen fakîhler olduğu gibi müstefîz demek için dört tarîki şart koşan fakîhler de olmuştur.

İlk asırda bir tek tarîki olsa bile sonradan ümmetin kabulüne mazhar olarak şüyû bulan hadîslere de lügat mânasına yakın olarak meşhur denmiştir.

Yeri gelmişken bir kere daha hatırlatalım: Meşhur hadîs tabiri, bir de halk arasında hadîs diye çokça şüyû bulmuş sözler için kullanılır. Müştehir de denen bu sözlerin ilk asırda bilinen bir aslı olabileceği gibi olmayabilir de. İkinci ve üçüncü asırlarda mütevâtir derecesinde şöhrete eren bu rivayetler, sahîh bir hadîs olabileceği gibi "hadîs" ismi verilmiş bir atasözü, bir feylezof veya hakîm sözü, bir tabîb sözü de olabilir. Mesela, bazen Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye ve bazan da, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet edilerek söylendiğine sıkça rastlanan "Çocuklarınızı yarına göre yetiştirin" "meşhur hadîsi (!)"nin araştırma sonunda Eflatun'a ait bir söz olduğunu tesbit ettik.

Metinlerde sıkça rastlanacak olan meşhur kelimenin bizi hataya düşürmemesi için kelimenin ihtiva ettiği bütün bu mânâları iyi kavramanız gerekir.[1]

Hadisçilere göre meşhur; tevatür şartlarını taşımayan topluluğun naklettiği ve her nesilde ravisi ikiden aşağı olmayan hadistir. (İbn Hacer (852/1448) bu topluluğu “ikiden fazla” kaydına bağlamıştır.)

Başlangıçta bir-iki kişi tarafından rivayet edilmişken daha sonraki nesillerde tevatür derecesine ulaşan hadisler için de meşhur terimi kullanılmaktadır.[2] Meşhur hadisin, mutlaka sahih olduğu ilk anda akla gelebilirse de aslında öyle değildir. Tevatür derecesini bulamadığına göre, ravileri tetkike tabidir. Böyle olunca, tetkik sonuçlarına göre, sahih, hasen veya zayıf meşhurların bulunması kaçınılmazdır.

Bir de bazı hadisler, bazı kesimler ya da meslek grupları katında meşhur olmuşlardır. Bu tür hadisleri de Meşhur hadisler arasında ele almak doğru olacaktır. Şu hale göre meşhur hadisler iki kısma ayrılır:[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/78.

[2] Meşhur mütevatir ile aziz ve garib arasındadır. (Itr, Menhec: 409)

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 110-111.

---

a) Sened Tetkiki Sonuçlarına Göre Meşhur Hadisler:

a1) Sahih Meşhur Hadis:

Sahih olan Meşhur hadise misal olarak şu hadisi verebiliriz:
Bize Abdullah b. Yusuf haber verdi, dedi ki, bize Malik b. Enes, Nafi'den, o da Abdullah İbn Ömer'den naklen bildirdi ki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Herhangi biriniz cum'a namazına geleceği zaman gusletsin."
Bu hadis bir çok tarikle Rasulullah'dan (s.a.v.) nakledilmiştir.[1]

---

[1] Bk. Buhari, Cum'a: 2, 5, 12, 26; Müslim, Cum'a: 1, 2, 4; Tirmizi, Cum'a: 3; Nesai, Cum'a: 7, 25; İbn Mace, İkame: 80, 83; Darimi, Salat: 190; Muvatta, Cum'a: 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/15, 46, 330; 2/3.; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 111.

a2) Hasen Meşhur Hadis:

Hasen olan Meşhur hadise misal olarak şu hadisi verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İlim öğrenmek her müslümana farzdır. İlmi ehli olmayanlara öğreten, domuzlara kıymetli taşlardan, inciden ve altından tasma takmaya çalışan gibidir."[1].

Mizzi, bu hadisin hasen derecesine yükselmesini sağlayacak senedlerinin bulunduğunu söylemiştir. Hatta o, 50 tarikini gördüm ve onları bir cüzde topladım, demiştir."[2]

---

[1] İbn Mace, Mukaddime: 17.

[2] Bk. Suyuti, Tedrib: 189; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 112.

a3) Zayıf Meşhur Hadis:

Hasen olan Meşhur hadise misal olarak şu hadisi verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kalpler, kendilerine iyilik edenleri sevmeye meyilli olarak yaratılmışlardır." [1]

---

[1] Bk. Suyuti, Tedrib: 189; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 112.

b) Şöhret Buldukları Yere Göre Meşhur Hadisler:

b1) Hadisçiler Nezdinde Meşhur Hadisler:

Buna misal olarak şu hadisi verebiliriz:

"Rasulullah (s.a.v.) bir ay süre ile rükudan sonra kunut yaparak Ri'l ve Zekvan kabilelerine beddua etmiştir."[1]

---

[1] Buhari, Vitr: 7; İ'tisam: 16; Müslim, Mesacid: 299, 300; Nesai, Tatbik: 26, İbn Mace, İkame: 120; Darimi, Salat: 216; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 112.

b2) Hadisçiler-Ulema ve Halk Nezdinde Meşhur Hadisler:

Buna misal olarak şu hadisi verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Müslüman müslümanın kardeşidir."[1].

"Müslüman, elinden, dilinden diğer müslümanların selamette kaldığı kimsedir; muhacir de Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçınandır." [2]

---

[1] Buhari, Mezalim: 3; İkrah: 7; Müslim, Birr: 58; Ebu Davud, Eyman: 7 İmare: 36; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 112.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 35.

b3) Fakihler (İslam Hukukçuları) Nezdinde Meşhur Hadisler:

Buna misal olarak şu hadisleri verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teala'nın en çok buğzettiği helal, boşanmaktır."[1]

"Müslümanlar koştukları şartlara bağlıdırlar."[2]

---

[1] Ebu Davud, Talak: 3; İbn Mace, Talak: 1.

[2] Tirmizi, Ahkam: 17; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 113.

b4) Usulcüler (Fıkıh Usulcüleri) Nezdinde Meşhur Hadisler:

Buna misal olarak şu hadisleri verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hakim, ictihad ederek hüküm verdiği zaman isabet ederse, iki sevab; hata ederse, bir sevab kazanır."[1].

"Ümmetim hata, unutkanlık ve zorlama sonucu yaptığından sorumlu tutulmayacaktır."[2].

---

[1] Buhari, İ'tisam: 21; Müslim, Akdiye: 15; Ebu Davud, Akdiye: 2; Tirmizi, Ahkam: 2; Nesai, Kudat: 3; İbn Mace, Ahkam: 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/187; 4/198, 204, 205; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 113.

[2] İbn Mace, Talak: 16.

b6) Tasavvuf Ehli Nezdinde Meşhur Hadisler:

“Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.” [1]

Bu hadis uydurmadır.

Halk arasında hadis diye dolaşan sözlerin hadis olup olmadıklarını tetkik için el-Acluni’nin “Keşfu’l-Hafa ve muzil’l-libas ammeş’tehara mine’l-ehadis ala elsineti’n-nas” adlı iki cildlik alfabetik eserine müracaat edilmelidir.[2]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 36.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 113.

b5) Halk Nezdinde Meşhur Hadisler:

Buna misal olarak şu hadisleri verebiliriz:

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Halka iyi muamele etmek sadakadır.” [1].

“Yolculuk bir çeşit azabtır.” [2].

“Bizi aldatan bizden değildir.” [3].

“Harb hiledir.” [4].

“Mü’min, mü’ninin aynasıdır.” [5].

“Haber almak gözle görmek gibi olmaz.”

“İnsanların cefasına tahammül sadakadır.”

“Acele şeytandandır.”

Bu hadisler zayıftır. [6]

---

[1] Acluni, Keşfu’l-Hafa: 2/200.

[2] Buhari, Umre: 19; Cihad: 136; Et’ime: 30; Müslim, İmare: 179; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/236, 445, 496.

[3] Müslim, İman: 164; Ebu Davud, Buyu: 50.

[4] Buhari, Cihad: 157; Müslim, Cihad: 18, 19; Ebu Davud, Cihad: 92; Tirmizi, Cihad: 5; İbn Mace, Cihad: 28.

[5] Ebu davud, Edeb: 49; Tirmizi, Birr: 18.

[6] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 35.

Meşhur Hadisin Hükmü:

Haber-i meşhur, ekseriyete göre, tıpkı haber-i vâhid'in a'ziz ve ferd çeşitlerinde olduğu üzere, ilm-i zannî ifâde eder. Bazıları yakîn ifade eder demişlerdir. Tevatür'ü açıklarken de belirttiğimiz gibi, "yakîn değil tuma'nine ifâde eder" diyen de olmuştur. Tuma'nîne, yakîn'le zan ortası bir mertebedir. Bu görüş müteahhirîn'in müşterek görüşüdür. Netice olarak haber-i meşhurla sâbit olan bir şeyin inkârı fısk olsa da tekfir îcâb ettirmez. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/78-79.

2) Azîz Hadis:

Bu, her tabakada en az iki râvisi olan hadîsdir. Daha teknik tarifiyle ibtidadan intihaya kadar râvisi ikiden az olmayan haberdir. Şu halde herhangi bir tabakada iki raviye sahipken diğer tabakalarda daha fazla râviye sâhip olsa hatta hadd-i tevâtüre ulaşsa o habere yine azîz denir.

Yalnız şurası da var ki, meşhur ve azîz haberde sahâbe tabakasında üç veya iki râvi şart tutulmamıştır. Umumiyetle muhaddisler ilk tabakada tek râvi de olsa, sonraki tabakaların durumuna bakarak rivâyete meşhûr veya azîz demişlerdir.Bir hadîse aziz-i meşhur dendiği de olur. Bu ilk tabakada iki râvisi olduğu halde sonradan çok râvizi olan hadîslere verilen bir unvandır. *"Biz kıyamet günü, önce gelen sonuncular olacağız"* hadîsi buna misaldir. Çünkü bunu sahâbe'den Huzeyfe İbnu'l-Yemân ile Ebu Hüreyre (radıyallahu anhüma) rivâyet ettiği halde sonradan bunu yedi Tâbiî rivâyet etmiştir. Böylece hadîs birinci tabakada azîz iken arkadan meşhur olmuştur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/79.

3) Garîb (Ferd) Hadis:

Hangi tabakada olursa olsun tek bir şahsın rivâyette teferrüd ettiği (yalnız kaldığı) hadistir. Esâsen garîb, lügat olarak, "yalnız", "vatanından uzakta bulunan" kimse mânasına gelir. Böylece bir rivâyete, kendisine benzeyen bir başka rivayet bulunmadığı veya muhâlefet etmek sûretiyle emsâline katılmadığı için "yalnız kalmış" mânasına garîb denmiş olmaktadır.

"Garîb"e ferd veya münferid de denir.

Teferrüd (veya garâbet), senedin sahâbeye bakan cihetinde veya esnâsında olmasına göre iki çeşittir: Mutlak veya nisbî garâbet. Şöyle ki:[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/79.

a- Ferd-i Mutlak:

Eğer garâbet, senedin aslında yani Sahâbî'ye bakan cihetinde, daha açık tâbiriyle Tâbiîde ise tek râvisi var, ikinci bir râvisi yok demektir. Tâbiî'nden sonra râvi sayısı artar veya artmayıp tek kalabilir. Her iki halde de hadîs, ferd-i mutlak vasfını korur.

Mesela vela'yı[1] başkasına hibe etmeyi veya satmayı yasaklayan hadîs ferd-i mutlaktır. Çünkü bu hadisi Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den sadece Abdullah İbnu Dinâr rivâyet etmiştir. İbnu Dinâr'dan ise pek çok kimse rivâyet etmiştir.

Keza, *"İman altmış küsur şûbedir, haya da imandan bir şubedir"* hadîsi de ikinci bir örnektir. Bunu Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den sadece Ebu Sâlih, Ebu Sâlih'ten de sâdece Abdullah İbnu Dinâr rivâyet etmiştir.[2]

---

[1] Bir köle azad edilince, köle ile eski efendisi arasında hukuki bir bağ devam eder. Kölenin ölümü halinde eski efendisi köleye vâris olabilir. İşte azadlıktan gelen bu şer'i bağa velâ-yı ıtak denir. Bir de velâ-yı muvâlât vardır, bu bir yabancı ile yapılan akid sonu teessüs eden karâbet, hükmî akrabalıktır. (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/79-80.

b- Ferd-i Nisbî:

Bu, teferrüdün bir cihete nazaran vukûa gelmesiyle hâsıl olur. Yâni senedin herhangi bir yerinde bir şahsın rivâyette teferrüd ettiği hadîstir. Ferd-i nisbîye ıstılahda garîb de denir. Burada teferrüd, hadîsi sahâbeden alan kimsede değil senedin ondan sonra gelen devamındadır. Nisbî teferrüdde hadîs başka vecihlerden aziz veya meşhur olarak gelmiş bulunabilir. Bir veçhindeki duruma göre bu vasfı olmasına mânî değildir. Her halukârda, teferrüdün durumuna göre, nisbî teferrüd üç şekilde meydana gelebilmektedir.

1- Bir şahsın diğer bir şahısta teferrüdü. Mesela Abdurrahman İbnu Mehdî'nin Sevrî'den, onun da Vâsıl'dan, Abdullah İbnu Mes'ud'un şu rivâyetiyle teferrüd etmesi gibi:

Abdullah İbnu Mes'ud diyor ki: "Ey Allah'ın resulü, en büyük günah hangisidir?" diye sordum. Şu cevabı verdi: *"Seni yaratmış olduğu halde, Allah'a şirk koşmandır."* Tekrar sordum, sonra hangisidir? *"Komşunun karısıyla zina etmendir"* cevabını verdi".

2- Bir şehir halkının bir şahıstan teferrüdü. Bu sözden, mezkûr şehre mensub birinin hadîsi rivâyette teferrüd ettiği anlaşılır.

Bunun misali İbnu Büreyde'nin şu rivâyetidir:

"Ebu Büreyde'den Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözünü duyduktan sonra bir meselede hüküm veremem. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Kadılar üç sınıftır. İki sınıfı cehennemlik, bir sınıfı da cennetliktir. Cehenneme gideceklerden biri bilerek haksız hüküm veren kadı, öteki de bilmeyerek haksız hüküm veren kadıdır. Cennetlik olanı ise,*

hakkıyla hüküm veren hâkimdir." El-Hâkim en-Neysâbûrî: "Bu hadîste Horasanlılar teferrüd etmiştir, zira son kısımlardaki râvîler Mervlidir."

3- Bir şehir halkının diğer bir şehir halkından rivâyetiyle meydana gelen teferrüd. Bazan "Bu hadîsi rivayette Ehl-i Basra, Ehl-i Kûfe'den veya Horasanlılar, Kûfelilerden rivâyette teferrüd etmiştir, diye beldelere nisbetle teferrüdden bahsedilir.

Buna örnek, Mısırlı olan Hâlid İbnu Nizâr'ın Mekkeli olan Nâfi İbnu Ömer'den yaptığı şu meâldeki rivayettir: *"Allah'ın en ziyâde nefret ettiği kimse sığırın yiyeceğini diliyle toplaması gibi, (belağatla halkı aldatarak) geçimliğini) diliyle sağlayan beliğ kimsedir".*

Bu hadîsin senedi Nâfi İbnu Ömer el-Cumahî an Bişr İbni Âsım an Ebîhi an Abdillah İbni Amr İbni'l-As an-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şeklindedir. Hâkim en Neysâburî: "Bu hadîs, Mısırlıların Mekkelilerden teferrüd ettiği rivâyettir, zira Hâlid İbnu Nizâr Mısırlı, Nâfi İbnu Ömer ise Mekkelidir" demiştir.[1]

Notlar:

1- Muhaddislerin ıstılahında çoğunluk itibariyle Ferd tâbiri mutlak kullanılınca ferd-i- mutlak kastedilir. Ferd-i nisbî de garîb kelimesiyle ifâde edilir.

2- Garîb kelimesinin başka bir kullanılışı daha vardır. İltibası önlemek için bir kere daha hatırlatmalıyız: Garîbu'l-hadîs tabirinde garib, hadîslerde geçtiği halde, mânâsı herkesçe anlaşılmayan, az kullanılan, izâha muhtaç kelime demektir.

3- Bir hadîsin garib olması zayıf olmasına delâlet etmez. Hadîsin meşhur veya azîz olması sıhhatini garantilemez. Sadece mütevâtir hadîs sahihtir, onun sıhhatinde tereddüde düşülmez, hakkında sıhhat araştırılması

yapılmaz. Bunun dışında kalan hadîslerin -sened sayısı yönünden- vasfı ne olursa olsun sahîh de olabilir zayıf da. Binaenaleyh tek bir tarîkden gelmiş olan ferd (veya garib) hadîs teferrüdü, yalnızlığı sebebiyle "zayıftır" denemez. Muttasıl bir senede sahipse, rivâyet eden raviler sika ve bir başka rivâyete muhalif de değilse bu hadîs sahîhtir.

4- Hadîsin birçok tarikten gelmesi onun sıhhatini güçlendirir. Meselâ iki ayrı zayıf tarîkden gelen (azîz) bir hadîsle tek bir zayıf tarikden gelen hadîsin durumu bir değildir. Keza üç ayrı tarikten gelen ve her biri tek tek alındıkta üçü de zayıf olan hadîsle, aynı şekilde iki ayrı zayıf tarîkden gelen zayıf hadîsin durumu bir değildir. Üç tarikden gelen daha kuvvetlidir. Sözgelimi üç tarîkli zayıfla iki tarîkli zayıf teâruz etseler (birbirine zıt hüküm taşısalar) üç tarîkli hadîs râcih düşer ve kabûl edilir; iki tarîkli olan mercûh düşer ve reddedilir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/79-81.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/81-82.

5- SIHHAT DURUMUNA GÖRE VEYA HÜKÜM AÇISINDAN HADÎSLER

Sağlamlık yönünden hadisler, daha doğru deyimle ahad hadisler üç kısma ayrılır: Sahih, hasen, zayıf. Hadislerin çeşitli yönlerden değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde doğruluğu (sıhhati) araştırılan, hadîsin Hz. Peygamber'e âit olan metin kısmı değil; metnin Rasûlullah (s.a.s)'e âit olup olmadığını gösteren sened kısmıdır. Bu durumda değerlendirme sonunda bir hadîse sahih, hasen veya zayıf denildiğinde bu, Hz. Peygamber'in söz veya fiilinin sahih veya zayıf olduğu anlamında değil, hadis metnindeki ifadenin Rasûlullah'a (s.a.s) âit oluşunun sahih veya zayıf olduğu anlamındadır.[1]

Sahih ve hasen hadisler **Makbul**; Zayıf hadisler **Merdud**'dur.Burada sırf sıhhat ve hüküm açısından bu üç grubu inceleyeceğiz.[2]

Mütekaddimîn, hadîsleri sahîh ve zayıf diye ikiye ayırmıştır. Müteahhir ulema ise sahîhle zayıf arasına üçüncü bir mertebe ilâve etmiştir: Hasen. Mütekaddimînin taksiminde hasen hadis, umumiyetle zayıflar kısmına dâhil edilir ve zayıflar ikiye ayrılırdı: Sâlih, gayr-ı sâlih. Sâlih kısmı, zayıf hadîsle ilgili bahiste açıklanacağı üzere mütâbaat yoluyla kuvvetlendirilip, sahîh-li-gayrihî denen bir mertebeye yükseltilerek amel edilirdi. Gayr-ı sâlih zayıfa da, merdûd denirdi.

Şu halde yeri gelmişken belirtelim ki bir kısım selef'in: "Zayıf hadîsle amel reyle amelden üstündür" sözünde kastedilen zayıf hadîs, sâlih yani müteahhirinin dilinde hasen vasfını alacak olan hadîstir. Meseleye buradan bakınca araya ciddi bir ihtilaftan ziyâde ıstılah farklılığının girmiş olduğu görülür. Çünkü merdûd zayıf'la mütekaddim ulemâ da ameli reddetmiştir.

Nitekim, zayıf hadîsi, re'ye tercîh etmeleriyle meşhur Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'yi, ilgili bahislerde tanıtırken, terkinde ittifak edilmiş râviler'den hadîs almadıklarını bilhassa belirtmiştik. Zaten metruk, zaafı şiddetli olan, bu yüzden ulemanın hepsi tarafından ittifakla terkedilmiş bulunan râvi demektir[3].

İlk defa Meâlimu's-Sünen'de Hattâbi (v. 388/998) tarafından yapılıp sonradan İbnu's-Salah tarafından da benimsenmiş olan taksime göre, hadisler, sıhhat nokta-i nazarından üçe ayrılırlar:

1- Sahîh hadîs.

2- Hasen hadîs.

3- Zayıf hadîs.

Aslında "hadîs" tabîrine layık olmamakla birlikte, sırf ümmet-i merhûmeyi uyarmak gayesine mâtuf olarak, kitâplara alınarak tedkîk konusu edilen dördüncü bir kısma daha kitaplarımızda yer verilmiştir: Mevzû, yani uydurulmuş hadîs.[4]

Dikkat: Bu taksim, zâhire göre yapılmıştır. Nefsülemre yani hakikat-ı hâle göre yapılmış olsa idi, İbnu Kesîr'in dediği gibi sahîh ve kizb olmak üzere ikiye ayrılması daha muvafık olurdu.[5]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 121.

[3] Metrûk ve merdûd tabirleri zaman zaman biri diğerinin yerine kullanılan -müterâdif denebilecek kadar- mânaca birbirine yakın iki ıstılahtır. Ancak çoğunluk durumda "metrûk" râvî'nin; "merdûd" da rivâyetinin vasfı olmaktadır. (İbrahim Canan)

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/82-83.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/83.

A) Sahîh Hadîs:

Ameli gerektiren yani kendisiyle amel etmek vacib olan makbul hadis.
Hadis usulü alimlerinin ittifaklı olarak yaptıkları tarife göre sahih hadis; "Şazz ve illetli olmayarak, isnadı Rasûl-i Ekrem'e veya Sahabeden yahut daha sonrakilerden birine varıncaya kadar adâlet ve zabt sâhibi kimselerin yine kendileri gibi adâlet ve zabt sahibi kimselerden muttasıl senedlerle rivayet ettikleri hadistir."[1]
Adâlet ve zabt sahibi râvîlerin, yine aynı durumdaki râvîler vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşan kesintisiz bir senedle rivâyet ettikleri, şâz ve illetli olmayan hadistir. Bu tür hadislerin Hz. Peygamber'den geldiğinde herhangi bir şüphe yoktur.
Bir hadîsi sahîh kılan şartlar, "sahîh"in târifinde tâdâd edilmiştir: "Adalet ve zabt yönünden sika olan râvilerin muttasıl bir senetle şâz ve illetten âri olarak yaptıkları rivâyete sahîh denir.[2]
Yukarıdaki tariften de anlaşılacağı gibi, bir hadisin sahih olabilmesi için bazı şartların bulunması lâzımdır. Bu şartlar şunlardır:
1) Sahih hadisin ravileri âdil yani adâlet vasfına haiz olmalıdır. Adâlet ise, insanı takva ve mürüvvet sahibi yapan bir melekedir. Zira insanın şirk, fısk ve bid'at gibi her türlü büyük ve küçük günahlardan sakınması, ancak bu meleke sâyesinde mümkün olabilir. Bu nedenle takva ve mürüvvet sâhibi râvilere, hadis ıstılahında adl veya âdil denilmiştir.[3]
Hakkında gerekli araştırmalar usûlüne uygun şekilde yapılıp, adâlet prensibine aykırı davranışları nedeniyle "âdil' olmadıkları anlaşılan (mecruh) râvîler ile kim oldukları bilinmeyen, ya da durumları belirsiz

olduğu için adâletleri tesbit edilemeyen kimselerin (meçhûl) rivayet ettikleri hadisler, "sahih" hadislerin dışında kalır.

2) Sahih hadisin râvileri zabt sâhibi kimseler olmalıdırlar. Zabt, ravinin, rivayet ettiği hadiste, yahut hadisi yazmış ise, kitabında fazla hata yapmayacak derecede hâfız, dikkatli ve titiz olmasını sağlayan bir melekedir. [4]

Râvîler, rivâyet edecekleri hadisleri, doğru bir şekilde öğrenme, aradan uzun bir zaman geçse bile aynen hatırlayabileck ölçüde "öğrendiğini koruma" (zabt) yeteneğine sahip olmalıdır. Öğrenme ve öğrendiğini koruma yeteneğine sahip olamayan râvîlerin naklettikleri hadisler de "sahih" kabul edilmez.

Ravilerde zabt vasfının şart koşulması, galatı çok, gafleti fâhiş olan kimselerin hadislerini sahihin dışında bırakmak içindir.[5]

3) Sahih hadisin isnadı muttasıl olmalıdır. Yani isnadda yer alan ilk raviden son ravisine varıncaya kadar isnadı muttasıl, kesintisiz olmalıdır. Hadîsi nakleden râvîlerin her biri, kendisinden hadis naklettikleri kimseler ile bizzat görüşerek hadis almış veya en azından, görüşme imkân ve ihtimaline sahip, çağdaş (muâsır) kişiler olmalıdır. Bu nedenle sahih hadisin vasıfları anlatılırken "muttasıl" veya "mevsul" ifadeleri kullanılır. İsnadda ittisalin şart koşulması ile munkatı, mu'dal, mürsel ve müdelles gibi çeşitli inkitalarla gelen hadisler, sahih hadis tarifi dışında bırakılmıştır. Makbul olan görüşe göre mürsel hadis sahih değil, zayıftır. Aynı şekilde munkatı hadis de sahih değildir. Zira onun da isnadında bir kişi düşmüştür veya senedinde müphem olan bir kişi zikredilmiştir. Sened'de müphem bir ravinin yer alması ise, ondan bir kişinin düşmesine benzemektedir. Mu'dal

da bu durumdadır; zira mu'dal hadis, senedinden iki veya daha fazla râvisi düşen hadistir.[6]

Râvîler arasında gizli veya açık bir kopukluğun (inkıta') bulunması, yani senedin muttasıl olmaması hadîsi "sahih"likten çıkarır.

4) Sahih hadis şazz olmamalıdır. Güvenilir (sika) bir râvî tarafından rivâyet edilen hadis, daha güvenilir bir veya birden fazla râvînin rivayetine ters düşerek, tek (şâzz) kalmamalıdır. Çünkü bu durum, hadîsin sihhatine engeldir.

Şazz hadis, ravileri adâlet ve zabt yönünden güvenilir, muttasıl isnadla gelmiş olan fakat daha kuvvetli isnadla gelen aynı hadisin diğer rivayetine veya rivayetlerine muhalefetle münferid kalan hadistir. Böyle durumlarda, daha güvenilir olan ravinin rivayeti tercih olunur; diğer rivayet ise sahih olma vasfını kaybeder.

5) Sahih hadis muallel olmamalıdır. Hadîsin metin veya senedinde, onu zaafa düşüren herhangi bir kusur bulunmamalıdır. İlletli (muallel) kabul edilen bu tür hadisler, sahihlik vasfını kaybeder.

Muallel, dış görünüşü itibariyle (zahiren) illetten salim gibi görünse de metni veya isnadında sıhhatini zedeleyen gizli bir illeti ortaya çıkan hadis demektir.

İllet, hadisi zaafa düşüren bir kusurdur. Bu kusur tesbit edilinceye kadar, zâhirî olarak sahih olduğu sanılan hadis, kusurun anlaşılmasından sonra sahih olma özelliğini kaybeder.

İşte bu beş şartın hepsini taşıyan hadisler sahihtir; yani teknik olarak bu hadislerin Hz. Peygamber'e âit olduğunda şüphe yoktur.[7]

Hadis alimlerine göre, sahih hadisle ilgili aranan bu şartları kendisinde bulunduran hadisin sahih olduğuna hükmedilir. Diğer taraftan bazı

hadislerin sıhhati üzerinde hadis alimleri arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkmış olması da bir gerçektir. Bu durum, aranan bu beş şartın o hadislerde bulunup bulunmadığı hususunda ortaya çıkan görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı muhaddislerin tadil ettikleri bir ravi, diğer bazıları tarafından cerhedilmiş ise, ravi üzerinde hasıl olan bu görüş ayrılığı, o ravinin rivayet ettiği hadisin sıhhati üzerinde de ortaya çıkar. Raviyi tadil edenler hadisi sahih kabul ederken; cerhedenler, onun sıhhati üzerinde tereddüd gösterirler.

Adalet ve zabt şartı, her ravide ve her insanda aynı derecede bulunmaz. Bazı kimseler, çok daha âdil ve çok daha hâfız oldukları halde, diğer bazıları, bunlara nisbetle daha az âdil ve daha az hafızdır. Bu azlık, onları zayıf hadis râvileri seviyesine düşürmese bile, diğerlerine kıyasla daha aşağı derecede olduklarına kolayca hükmedilebilir. Bu sebeple, denebilir ki, ne kadar sahih hadis râvisi varsa, o kadar da birbirinden farklı adalet ve zabt dereceleri vardır. İşte râvilerin adâlet ve zabt yönünden bu farklı durumları, onlar tarafından rivayet edilen hadislerin de birbirinden farklı sıhhat derecelerinde bulunması sonucunu doğurur. Buna göre, ravileri adâlet ve zabt yönünden en üstün derecede bulunan bir hadisin, sıhhat yönünden de en üstün derecede bulunduğuna hükmedilir. Bu hüküm, bazı muhaddisleri, adâlet ve zabt yönünden en üstün seviyede bulunan hadis ravilerinden müteşekkil isnadları esahhu'l-esânîd (isnadların en sahîhi) vasfı ile belirtmelerine yol açmıştır.[8]

Sahih hadis için aranan şartların her râvide farklı şekilde olması sebebiyle, sahih hadisin de kısımları bulunabilmektedir. İbnü's-Salah'a göre sahih hadis; isnadı yönünden, meşhûr, azîz veya garip olur.[9] Ancak hadis ehlinin sıhhati üzerinde ittifak ettiği (müttefekun aleyh) hadislerin yanında,

mezkûr vâsıfların bulunması üzerindeki ihtilafları sebebi ile sıhhati üzerinde ihtilaf ettikleri (muhtelefûn fîh) hadisler de bulunmaktadır.

Hasen hadisler de sahihin altında bulunan hadislerdir.[10]

Sahih hadise müsned, muttasıl dendiği gibi; mütevatir ve ahâd da denir. Ayrıca garib ve meşhur demek de mümkündür.[11]

---

[1] İbn Kesir, İhtisaru Ulumil-Hadîs, thk, Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 1951, s. 21.

[2] Târif İbnu's-Salâh'a ait ise de, Suyûtî, Müslim'den almış olacağını, çünkü, "Müslim Sahîh'inde hadisin sahîh olması için rivayeti baştan sona kadar sika'nın sika'dan muttasıl bir senetle nakletmesini, rivâyetin şâz ve muallel olmasını şart koşmaktadır" der. (İbrahim Canan)

[3] Nureddin Itr, Mu'cemil-Mustalahâtil-Hadîsiyye, Dımaşk 1977, 64.

[4] Nureddin Itr, Mu'cemil-Mustalahâtil-Hadîsiyye, Dımaşk 1977, 60.

[5] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1981, s. 384

[6] Subhi Salih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, s. 119.

[7] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288.

[8] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1981, s. 386.

[9] İbmi's-Salah Ulumul-Hadîs, Tahkik. Nureddin Itr, Beyrut 1981, s. 11.

[10] İbn Hacer, Nüzhetü'n-Nazar, Medine (t.y), s. 29; Kasimî, Kavaidıı't-Tahdîs, Dimaşk 1925, s. 56.

[11] İbn Kesir, İhtisaru Ulumil-Hadîs, thk, Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut 1951, s. 22.

Sahih Hadislerin Dereceleri:

Sahih hadislerin Buhârî ve Müslim'in kitaplarına göre kısımlara ayrılması da muhaddisler arasında meşhur olan bir değerlendirme tarzıdır. Zira hadis âlimleri, Buhârî ve Müslim'in sahih hadisleri seçip kitaplarına almak hususunda büyük dikkat ve titizlik göstermiş oldukları görüşü üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu sebeple Buharî ve Müslim'in "Sahih"leri, tasnif olunmuş hadis kitapları arasında en güvenilir kitaplardır. İslâm âlimlerinden bunun aksine bir görüş ileri süren kimse yoktur. Ancak müsteşrikler ve onların etkisinde kalmış olan bazı yazarların görüşünde bu ittifakın bir önemi olmaz. Mısırlı yazarlardan Mahmud Ebu Reyye, Buhârî ve Müslim'in zayıf hatta mevzû hadislerle dolu olduğu intibaını vermek için zihin ve hakikatleri saptırmaya başvururken hayli yorulmuştur.[1]

Araştırmacı ve gerçek hadis alimlerine göre, Buhârî ve Müslim (Sahihayn)'deki bütün hadisler sahihtir. Hiç birinde tenkid veya zayıflık sebebi yoktur.[2] Darekutni ve başka hadis alimlerinin Sahihayn'ın bazı hadislerini tenkid etmiş olmaları, o hadislerin zayıf veya mevzu olduğu anlamına gelmez. Binaenaleyh Dârekutnî ve başkaları Buhârî ve Müslim'in kitaplarında gerekli gördükleri hadisleri tenkit etmişlerdir. Yapılan tenkit, hadislerin isnadı ile ilgili olup metinlere yönelik değildir.

Bilindiği gibi sahih hadisleri ilk defa toplayan ve tasnif eden muhaddis, Buharî"dir. Buhârî'yi talebesi Müslim takib etmiştir. Gerek Buhari’nin gerek Müslim'in kitaplarında bulunan hadislerin sıhhat bakımından dereceleri, yine onların ittifak etmelerine ve infirad etmelerine göre tesbit edilmiştir. Sahih hadisler için yapılan dereceler yedi kısımda mütalaa edilmiştir. Bu dereceler şöyledir:

1. Buhârî ve Müslim'in müştereken kitaplarına aldıkları hadisler bunlara "müttefakun aleyh" denir. Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. En son çalışma Muhammed Fuad Abdülbâkî tarafından "El Lü'lü vel-Mercân fima't-tefaka aleyhiş-Şeyhân" adıyla yapılmıştır. Bu çalışma Türkçeye de tercüme edilmiştir. Bu araştırmaya göre müttefekun aleyh niteliğinde ve birinci derecede sahih hadis miktarı 1906'dır.

2. Buhârî'nin yalnız başına rivâyet ettiği hadisler;

3. Müslim'in yalnız başına rivâyet ettiği hadisler;

4. Her ikisinin de şartlarına uymakla beraber Buhârî ve Müslim'in kitaplarına almadıkları hadisler;

5. Buhârî'nin, şartlarına uymakla beraber kitabına almadığı hadisler;

6. Müslim'in, şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadisler;

7. Her ikisinin de şartlarına uymamakla beraber, diğer hadis imamlarına göre sahîh olan hadisler.

Bu derecelere göre, her kısımda bulunan hadisler, kendilerinden sonraki kısımlara dâhil hadislerden daha sahihtir.[3]

Sahihayn'da yer alan hadisler, sahih hadislerin en ön sıralarını teşkil etmektedirler. Ancak unutulmamalıdır ki, Sahihayn'ın öteki hadis kitaplarına üstünlüğü geneldir. Ayrı ayrı her hadisin durumu tetkik edilecek olursa farklı durumlarla karşılaşılabilir. Asım b. Kutluboğa'nın çok açık bir şekilde belirttiği gibi "Bir hadisin sıhhatı, hang kitapta bulunduğuna bakılarak değil, onu nakledenlerin haline bakılarak tayin ve tesbit edilir."[4]

Sahih hadislerin bu yedi kısmından her birine 40'ar hadis misal vermek suretiyle İbn Dakiki'l-İyd, el-İktirah adlı eseri yazmıştır. Misaller için bu kitaba bakılmalıdır.[5]

---

[1] Mahmud Ebu Reyye, Adva ale's-Sünnetil-Muhammediyye, Mısır 1957, s. 296, terc. Muharrem Tan, Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması, İstanbul 1988, s. 355-356.

[2] Ahmed Muhammed Şakir, el-Bâisul-Hasîs, Beyrut 1951.

[3] Tahir el-Cezâirî Tevcîhu'n-Nazar, Beyrut (t.y)., s. 119.

[4] Bk. Kasım, Kavaidu’t-tahdis: 59.

[5] Beyrut, 1986; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 126.

Sahîh Hadisin Kısımları:

Sahîh hadîsler iki kısımdır: Li-zâtihi sahîh, Li-gayrihi sahîh. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84.

1- Sahîh li-Zâtihi:

Yukarıdaki tarifte zikredilen bütün şartları eksiksiz, en st seviyede taşıyan sahîhe denir. Bunların sıhhati hususunda ulema arasında ihtilâf yoktur. Esâsen yapılan sahîh tarifiyle de bunlar kastedilir. [1]

Mutlak olarak “Sahih” denilince de “Sahih li zatihi” akla gelir

Sahih li zatihi’ye misal: Bize Kuteybe b. Said rivayet etti, dedi ki: Bize Cerir, Umare b. Ka’ka’dan o da Ebu Zur’a’dan o da Ebu Hureyre’den naklen rivayet etti. Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiş: Rasulullah’a (s.a.v.) bir adam geldi ve sordu:

“İnsanların güzelce hizmet ve sohbet etmeme en layık olanı kimdir?” Rasulullah:

“Annendir.” buyurdu.

“Sonra kimdir?” dedi.

“Annendir.” buyurdu.

“Sonra kimdir?” dedi.

“Annendir.” buyurdu.

“Sonra kimdir?” dedi.

“*Babandır.”* buyurdu.[2]

Bu hadisin senedi muttasıldır. Adil ve zabıt kişilerin kendileri gibi olanlardan sema’ı ile nakledilmiştir. Kuteybe b. Said, Buhari ve Müslim’in hocasıdır, sikadır. Cerir b. Abdulhamid sikadır. Umare b. Ka’ka’ aynı şekilde sikadır. Ebu Zür’a ise sika bir tabidir. Bu sened, sika ravilerinden oluşan ve hadisçilerce bilinen bir seneddir. Hadisin metni de bir çok delille sabit olan esaslara uygundur. Ve hadis, li zatihi sahih’tir.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84.

[2] Buhari, Edeb: 1; Müslim, Birr: 1.

[3] Itr, Menhec: 244; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 123-124.

2- Sahîh li-Ğayrihi-Sahih la li Zatihi:

Sıhhat şartlarından bazıları eksik olmakla birlikte dıştan gelen bir destekle derecesi yükselen ve "sahih" addedilen hadîstir. Kusurlu hadîse destek olan ikinci rivâyete âzıd (destekçi) denir. Meselâ Muhammed İbnu Amr İbni Alkame Ebu Seleme'den o da Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"Ümmetime meşakkat vereceğimi bilmesem her namaz vaktinde misvâk kullanmalarını emrederdim"*[1] buyurduklarını rivayet ediyor. Bu hadîsi rivayet edenlerden Muhammed İbnu Amr adâlet yönü mükemmel olmakla birlikte zabt; yönüyle zayıftır. (Bu kişide hafıza kusuru vardır (su-i hıfz). Bazı cârihler bu sebeple onu zayıf addetmişlerdir. dolayısıyla yukarıdaki hadîs bu senedle zayıf kabûl edilmiştir. Ancak aynı hadîs Muhammed İbnu Amr'ın yer almadığı başka senedle de gelmiştir. Bu ikinci rivâyet, birinci rivayetin hâsıl ettiği şüpheyi izâle etmekte böylece birinci rivayet'e olan güven artmakta ve derecesi yükselmektedir. Bir başka ifadeyle, hadîs zayıfken sahîh li gayrihi olmuştur. Rivâyetin derecesini yükselten bu ikinci hadîse âzıd denir. [2]

---

[1] Buhari, Cum'a: 8; Temenni: 9; Savm: 27; Müslim, Tahare: 42; Ebu Davud, Tahare: 25; Tirmizi, Tahare: 18; Nesai, Tahare: 6; İbn Mace, Tahare: 7; Darimi, Salat: 168; Muvatta, Tahare: 114-115.

[2] A. Naim, Tecrid Tercemesi: 1/201; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84.

Sahih Hadisin Hükmü:

Hadisçiler ve hadisçi sayılan fukaha ve usulcüler, Sahih Hadisin hüccet ve gereğince amel etmenin vacib olduğu görüşündedirler. Sahih hadisin ravisinin tek bir kişi olması ya da tevatür derecesine varamayan iki-üç kişi olması arasında bir fark yoktur.

Alimler Sahih Hadis ile itikadi konuların sabit olması ve bu konuda Sahih Hadisin muktezasınca amel edilmesi hakkında farklı görüşler ileri sürmektedirler. Çoğunluk, inanç konularının ancak, Kur'an ve Mütevatir Hadis'ten ibaret olan kesin delil ile sabit olacağı görüşündedirler. İbn Hazm ve bazı bilginler de Sahih Hadisin kesin ilim ifade ettiğini ve inanç konularında da hükmüyle amel etmenin gerekeceğini söylerler.[1] Ancak sika da olsa, hiçbir ravinin hataya düşmekten korunmuş (ma'sum) olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır.[2]

Sahih hadisle amel etmek, zorunlu olan bir husustur. Alimlerin ittifakına göre, şartlarını taşıyan Sahih bir hadis, işitende bilgi ve kat'î kanaat meydana getirir ve kişinin, hadisin gereği ile amel etmesini zorunlu kılar. İsterse bu tür bir sahih, mütevatir değil ahad hadis olsun. Haber-i vahidlerin de bilgi ifade ettiklerini savunan alimler bulunmaktadır. Burada mühim olan, bilgi ifadesi değil, sahih haberin amelde esas olmasıdır.[3]

---

[1] Bk. Itr, Menhec: 244-245.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 125.

[3] İbn Hazm, El-İhkam fî Usulil Ahkam, Beyrut 1983, 1/119; Serahsi, Usul, İstanbul (t.y), 1/112; Ali Osman Koçkuzu, Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi, İstanbul 1983, s. 112; Sabahaddin Yıldırım, Şamil

İslam Ansiklopedisi: 5/318-319.

Sahih Hadislerle İlgili Eserler:

Sahih hadisleri toplamak amacıyla te'lif edilen eserlerin ilki, el-Buhari'nin (256/870) Sahih'idir. Sonra İmam Müslim'in (261/875) Sahih'i bu konunun ikinci önemli kaynağıdır, bu iki kitab Sahihan diye bilinirler.

Bunlardan önceki dönemde İmam Malik (179/795)'in Muvatta'ı, daha sonraki dönemde de İbn Huzeyme (311/923) ve İbn Hibban (354/965)'ın Sahih'leri önemli sahih hadis kaynaklarıdır.

Ayrıca Kütüb-i sitte içinde yer alan öteki Sünen'lerde de sahih hadislere birinci derecede yer verilmiştir. Buhari ve Müslim'in eserleri üzerine yazılmış Müstedrek ve Müstahreç'lerde de Sahih hadisler bulunmaktadır.

Hadis külliyatında yer alan Sahih nitelikli hadislerin hepsinin bir kitapta toplanması henüz gerçekleştirilmiş değildir. [1]

Sahih hadisleri 10 dereceye çıkarırlar. 5'i ittifaklı, 5'i ihtilaflıdır. Birinci derecede sahih hadisler: Buhari (194- 256), Müslim (206- 264) dir ki, hadislerin yekunu on bini bulmaz. Bunlar içinde en sahihi müttefekun-aleyhi olanlarıdır. Bunlardan sonra: Ebu Davud (202-275), Tirmizi (209-279), Nesei (216-303) ve İbn-i Mace (209-273) dir. Ayrıca zevaitler Busiri (?-780), Heysemi (735-807), İbn-i Hacer (773-852), Kutlu Buga (820-879), Suyuti (849-911), Bezzar, Ebu Ya'la ve Ahmed b. Hanbel (164-241) in Müsned'leri, Mu'cem-i Kebir, Mu'cemü'l-Bahreyn, Mu'cemü'z-Zevaid, Zevaidü'l-Hilye, Zevaidü't-Temam gibi eserler vardır.[2]

---

[1] Hadis kitapları hakkında bilgi için bk. Sıddıki, hadis Edebiyatı Tarihi, Tercüme Y. Z. Kavakçı, İstanbul 1966; Çakan Hadis Edebiyatı: 60; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Yayınları: 126.

[2] Aliyyu'l-Kari, Mevzu Hadisler, İlim Yayınları (çevrin M. Yaşar Kandemir): 15.

Sahih Terimiyle İlgli Bazı Notlar:

1- Sahîh'in tarifinde ulema arasında bazı farklılıklar görülür. Bu durum, bir hadîs için verilecek "sahîh" hükmüne tesir eder. Neticede birinin sahîh kabûl ettiği bir hadîsi bir diğeri zayıf sayabilir. Nitekim bâzı hadîsler hakkında bu ihtilafa düşülmüştür. Ancak şunu da bilelim ki mezkûr ihtilâfın kaynağı sadece koşulan şartlarda ortaya çıkan farklılık değildir; bâzan, konulan bu şartların hadîste bulunup bulunmadığı hususunda da ihtilafa düşülmüştür.[1]

2- Tarife bâzıları "şâz"dan sonra münker kelimesini de dâhil ederse de, tarifi ortaya koyan İbnu's-Salâh ve Nevevî nazarında şaz ve münker aynı mânaya gelmektedir. Sonradan bu iki kelime, farklı derecelerdeki muhalefet için kullanılmıştır. Binaenaleyh İbnu's-Salâh'a göre şâz'ın içinde münker dâhildir.[2]

3- Sahih hadis bir anlamda en sağlam senedle rivayet edilen hadis demek olduğu için Senedlerin en sahihi (Esahhu'l-esanid)'nin tesbiti yoluna gidilmiştir. Bu hiç kuşkusuz, değişik alimlerce, değişik senedler olarak belirlenmiştir.[3]

4- "Bu mevzuda en sahih rivayet budur" gibi bir değerlendirme ile zikredilen hadis, o konuda bilinebilen hadislerin en sahih'idir. Yoksa hadisin, mutlaka Sahih veya "en sahih" olduğunu göstermez. "En zayıf olanı budur" demek olur.

5- "Falan hadis sahihtir" sözü, o hadisin sıhhat şartlarını taşıdığını ifade eder. Aslında da o hadisin sahih olabileceği konusunda oldukça kuvvetli bir zanna sahip olunabilir. Mütevatir Hadis'te olduğu gibi kesinkes bir kanaatten söz edilemez.[4]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84.

[3] Bk. A. Naim, Tecrid Tercümesi: 1/210-215.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 127.

B) Hasen Hadîs:

Sözlükte "güzel, hoş" anlamına gelen "hasen" kelimesi, hadis ıstılahında sahih hadisle zayıf hadis arasında yer alan, fakat sahih hadîse daha yakın olan hadis türüne verilen addır. Daha açık bir ifade ile, hasen hadisle sahih hadis arısındaki fark, hasen hadîsin râvîlerinin durumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, yalancılıkla suçlanmamış, dürüst ve güvenilir olmalarına rağmen, titizlikleri (itkân) ve hâfızalarının sağlamlığı (zabt) açısından sahih hadis râvîlerinden daha aşağı derecede bulunmasıdır. Hasen hadis, bu iki özellik dışında sahih hadîsin bütün özelliklerini taşır. Bir de, hasen hadislerin mütâbi'leri olmalıdır. Mütâbi', bir râvînin naklettiği hadîsin başka râvîler vasıtasıyla da rivâyet edilmesidir. Böylece hasen hadis râvîlerindeki zabt eksikliği takviye edilmiş olur. [1]

Bir hadisin "hasen" diye tanımlanması hadisin metin veya mânâsı nedeniyle değil hadisin râvî zincirindeki kişilerin durumundan kaynaklanmaktadır. Buna göre; "Adâlet şartını taşımakla birlikte, zabt yönünden sahih hadis râvîlerinin derecesine ulaşamamış kimselerin muttasıl (kesintisiz) isnatla rivâyet ettikleri, şâz ve illetten uzak hadis"[2] "Râvîsi doğruluk ve emânetle meşhur olmakla birlikte, zabt vasfındaki kusurundan dolayı sâhih derecesine ulaşamayan hadis"[3] şeklinde tarifler yapılmıştır.

Hasen olup olmama râvîlerden kaynaklandığı için bir hadis bir imama göre hasen olarak görülürken bir başkası için zayıf ve sahih olabilir. Hadis imamlarının hadîsin râvî zincirindeki kişiler hakkındaki kanâatleri o hadîsin sahih, hasen,... olarak farklı şekilde tanımlanması sonucunu doğurur. Bir hadisin senedi hakkında "sahih" veya "hasen" hükmü vermek hadîsin metnininde bu hükme girmesi anlamına gelmez. Muhadisler bu konuda şu

görüştedir: "Senedi sahih olan her hadîsin metni de sahih olmaz"[4] Sahih veya hasen olan metin midir, yoksa sened midir bu açıklanır.[5]
Hasen sahîhle zayıf arasında yer alan bir hadîs çeşididir. Makbûl ve muhteccünbîh gruba dâhildir. Tarifine gelince, ulemanın ittifak ettiği bir tarif yoktur denebilir. Umumiyetle râvilerinden birinde zabt yönünden biraz zayıflık olan hadîse hasen denmiştir. Hasen tâbirini ısrarla ve sistemli şekilde kullanan Tirmizî'nin târifi bile herkesçe aynı şekilde benimsenememiştir. Onun târifi şöyle: "Senedinde müttehem bi'l-kizb bulunmayan ve şâz da olmayan, buna benzeyen bir başka vecihten de rivâyet edilmiş olan hadîsdir. "
"Bu târifte, rivâyetin, ikinci bir târikden de gelmiş olması şart koşulmaktadır.
Nuhbetu'l-Fiker'de İbnu Hacer'in tarifi ise şöyledir: "Adalet şartını hâiz olmakla berâber zabt yönünden, sahîh hadîs râvilerinin derecesine ulaşamayan kimselerin, muttasıl isnâdla rivâyet ettikleri şâz ve illetten âri hadîslere hasen denilmiştir".
* Görüldüğü üzere, müteahhirînin anlayışını temsîl eden bu târîfte, Tirmizî'nin tarifinde yer verilen "ikinci bir tarikten gelmiş olma" şartı mevcut değildir.
* Dikkat edilirse, burada sahîh hadîste aranan bütün şartlar, bir eksiği ile, aynen aranmaktadır. Bu eksik şart, zabtla ilgilidir: Sahîh hadîs râvilerinin zabt yönüyle mükemmel olması gerekirken burada râvî zabt yönüyle zayıftır.
Hasen'in tarifinde düşünülen ihtilafı göstermek için birkaç tarif daha kaydedelim: Hâttâbî "Hasen, mahreci bilinen, ricali meşhur, hadisin ekseni bunun etrafında dönen, ulemanın çoğunluğunca kabul edilmiş hadîstir" der.

Mahrec hadîsin ilk rivayet edildiği yere (veya şahsa) denir. Ricalin şöhretinden maksad sıdk ile şöhretidir. "Hadîsin ekseni bunun etrafında döner" demek, bir bakıma muhâlefet edilmemiş, yani şâz olmayan mânasına gelir. Ulemanın çoğunluğunca kabûl edilmesi râvide hem ittiham olmadığını (zira ittiham bi'l kizb herkesçe terki gerektiren bir kusurdur) ifâde eder hem de ufak bir kusurun varlığını; zira bu kusur sebebiyle bazılarınca terkedilmiş olmaktadır. Esâsen, kusursuz olsa idi ulemanın hepsinin kabûlüne mazhar olurdu ve hadîse sahîh denirdi.

İbnu Ebî Hâtim der ki: "Babam Ebu Hâtim'e bir hadisin durumunu sordum. İsnâdının hasen olduğunu söyledi. Bununla ihticâc edilir mi? diye sordum "Hayır!" dedi. Bu tarifte de hasen ile kendisiyle tek başına amel edilemeyecek bir hadis kastedildiği görülmektedir.

İbnu'l-Cevzî, hasen'i "Göz yumulabilecek vasat bir za'fı bulunan ve kendisiyle amel edilen" hadîs olarak tarif etmiştir.

Bütün bu târifler, hasen'i sahîhten ayıran kesin bir vasıf, açık bir had koyamamakla tenkîd edilmiş, ayrıca aralarında yeterli uyumun olmadığına da dikkat çekilmiştir.

En büyük tenkit de Tirmizî'ye yöneltilmiştir: Kitabının "İlel bölümü"nde yaptığı târife -ki yukarıda kaydettik- Sahîh'inde uymamıştır. El-Irakî: "Kendi yaptığı tarife göre, hasen hadîs en az iki ayrı tarike sahip olması gerekirken Tirmizî, Sahîh'inde tek bir tarîk'ten gelmiş bulunan hadîslere de "hasen" demektedir" der ve şu misali kaydeder:

"İsrail'den, Ebu Burde'nin oğlu Yusuf'tan, onun babasından, Aişe'den Rasulullah heladan çıktığı zaman 'Ğufraneke' derdi. "

Tirmizî hadîsten sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Bu hadîs hasendir, garibtir. Biz bunu sâdece İsrâil... hadîsi olarak bilmekteyiz... Bu babta da

Hz. Aişe'nin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan naklettiği bu hadîsten başka rivâyet bilmiyoruz."

Hülasa, İbnu Salâh, Tirmizî, Hattâbî ve İbnu'l-Cevzî'nin tariflerini kaydettikten sonra şöyle bir neticeye varır: "Hasen'in tarif mevzuunda dikkatle durdum ve bu zevatın kelamlarını etraflıca inceleyip, kullandıkları yerleri mülahaza ettim. Şu açıklığa vardım: Hasen hadîs iki kısımdır: Birinci kısım: Senedinde, ehliyeti iyice bilinmeyen mestûr bir râvi bulunan, -ancak bu mestûr, rivâyetlerinde çok hata yapan (muğaffel) veya, hadîsinde kizble müttehem birisi olmayacak, ayrıca fıskla ithamını gerektiren bir başka kusuru da bulunmayacak- bununla birlikte, hadîsin metni, bu ayarda bir başkasının bir başka tarîkden rivâyetiyle de kuvvetlenmiş olduğu bilinecektir, işte bu mütabaatin desteği sâyesinde şâz ve münkerlikten kurtulmuş olur. Tirmizî'nin tarifi bu vasıftaki hadîslerle alakalıdır. İkinci kısım: Râvileri sıdk ve emânetle meşhur olmakla birlikte, zabt ve itkândaki kusuru sebebiyle sahîhin derecesine ulaşamayan, fâkat durumu, münferid rivâyetinde münker sayılanlardan daha iyi olan râvilerin hadîsleridir ki, bütün bu kayıtlarla birlikte, hadîsin illetten şüzûzdan ve nekâretten[6] sâlim olması da şarttır. Hattâbî'nin tarifi de bu ikinci kısımdaki hadîslerle ilgilidir." İbnu Salâh ilâve eder, "Bizim bu açıklamamız, hasen konusunda bize kadar ulaşan sözlerin hepsini içine alır".

İbnu Salâh'ın bu yorumuna da itirazlar yapılmıştır.[7]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288; Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355.

[2] İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker, s. 24.

[3] Suyuti, Tedrib, s. 89.

[4] Subhi Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, terc. M. Yaşar Kandemir Ankara 1973, s. 130.

[5] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288; Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355.

[6] Açıklaması Zayıf Hadîsler kısmında geleceği üzere şüzûz "şâz olma hali", nekâret de "münker olma hali" dir. Yani şâzlık, münkerlik de diyebiliriz. (İbrahim Canan)

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/84-87.

Notlar:

1- Muhaddisler, bir hadisi değerlendirirken bazan: "Hasenü'l-isnâd" veya "sahîhu'l-isnâd" derler de hasen hadis veya sahîh hadîs demezler. Bu ifadeleriyle sened yönünü belirtirler. Yani hâdîs, senedi itibâriyle hasen veya sahîhtir, ama metindeki şüzûz ve illet sebebiyle hasen veya sahîh değildir. Bu sebeple hasenu'l-isnâd veya sahîhu'l-isnâd denmiştir. Nevevî, "Bu tabiri, kendisine güvenilen bir hâfız söylemiş ise zâhir olan metninde sıhhat veya hüsnüne delâlet etmendir" der.

2- Tirmizî, Ali İbnu'l-Medinî ve Ya'kûb İbnu Şeybe gibi bâzıları, hadîsleri değerlendirirken hasen tabirini başka kelimelerle birleştirerek mürekkep tabirler teşkil ederler: "Hâdîsun, hasenün, sahîhun" gibi. Bu tabirde bir hadîs hem sahîh hem de hasen gösterilmiş olunca, müşkil bir durum ortaya çıkar. Ancak denir ki: "Bu durum, hadisin iki ayrı senetle geldiğine delalet eder: Hadîs, birine göre sahîh, diğerine göre hasendir."

Ancak aynı tabiri, muhaddislerin, bir başka veçhi olmayan hadîs için de kullandıkları görülmüştür. Bu durumda İbnu's-Salâh şu açıklamayı sunmuştur: Bu durumda, hasen kelimesi ıstılahî değil lugavî mânasında kullanılmış olmalıdır. Nitekim İbnu Abdilberr, Muâz İbnu Cebel (radıyallahu anh)'in rivayet ettiği: "İlim öğrenin, çünkü onun öğrenilmesi Allah'a karşı haşyet, aranması da ibâdettir..." hadîsini kaydettikten sonra: "Bu cidden hasen bir hadîstir, ne var ki, kuvvetli bir isnâdı yoktur" der. İşte burada hasen "Lafzen güzel" demektir, zira bu, Abdurrahîm el-Ammî'den mevzu hadîs rivayet ettiği bilinen kezzâb Musâ el-Belkavî'nin rivâyetidir. El-Ammî de metrûkîndendir.

3- Bağavî el-Mesâbîh'te, hadîsleri ikiye ayırır: Sıhâh ve hısân. Sıhâh tâbirini Sahîheyn'den aldığı hadîsler için, hısân tâbirini de sahîheyn dışındaki kitaplardan aldığı hadîsler için kullanır. İbnu Salâh, bunun Bagavî'ye has bir kullanış olduğunu, ulemâca benimsenmiş ıstılâhî mânada kullanmadığına dikkat çeker. "Çünkü der, Sahîheyn dışındaki sünenlerde sahîh olduğu gibi hasen, zayıf ve münker hadîsler de mevcuttur". Öyle ise hepsine hısân demek câiz değildir.

4- Nevevî, "Hasen hadîsleri tanımada Tirmizî'nin sahîh'i en mühim kaynaktır, çünkü çokça kullanarak, hasen üzerine dikkatlerini çeken odur" der.

Ancak, daha önce açıklandığı üzere bu tâbiri ilk kullanan değildir. Hocalarından Buhârî, Ahmed İbnu Hanbel ve bunlardan da önce yaşamış olan Şâfiî, Yakub İbni Şeybe, Ebu Ali et-Tûsî gibi başkaları da kullanmışlardır.

Nevevî, Ebu Dâvud'un, Sünen'inde sükût ettiği hadîslerden, başka mutemed âlimlerce, "sahîh" veya "zayıftır" diye durumları hükme bağlanılmamış olanların da hasen sayılacağını belirtir. İlâveten der ki: Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Dâvud et-Tayâlîsî ve başkalarının (Ubeydullah İbnu Mûsa, İshâk İbnu Râhûye, Dârîmî, Abd İbnu Humeyd, Ebu Ya'lâ el-Mevsilî, el-Hasen İbnu Süfyân, Bezzâr'ın) Müsnedleri kendileriyle ihticac ve içlerindekine itimâd meselesinde Usûl-i Hamse ve (İbnu Mâce gibi) benzerlerine dâhil edilemez.

Suyûtî, Tedrîb'de, hasen hadîsleri tanımada Sünen'üd-Dârâkutnî'nin de iyi bir kaynak sayılabileceğini, zira orada pek çok hadîs hakkında "hasen" değerlendirmesinin yapıldığını belirtir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/88-89.

Hasen Hadisin Kısımları:

Hasen hadîs de, tıpkı sahîh gibi iki kısımdır: **1-** Hasen li-zâtihi, **2-**Hasen li-gayrihi. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/87.

1) Hasen lî Zâtihi Hadis:

Girişte tarifi yapılan hasen hadistir. Yani adâlet ve emânet yönünden güvenilir olmakla birlikte zabt yeteneği zayıf olan râvînin rivayet ettiği hadistir. [1]

Bütün şartlarında sahîh gibi olduğu halde sâdece râvisini zabtındaki hafif bir kusuru sebebiyle sahihlik mertebesini kaybeden hadîstir. Daha vâzıh olarak: Adâlet yönü tam olmakla birlikte zabtında hafif bir kusur bulunan râvilerin muttasıl bir senetle şaz ve illetten sâlim olarak yaptıkları rivayetler diye de açıklanabilir.

Bu çeşit hasenler ikinci bir tarîkten rivâyet edilecek olursa sahîh li-gayrihi mertebesine yükselirler.

Böylece Tirmizî'ye yapılan itirazların bir kısmı anlaşılmış oluyor. Çünkü onun tarifine göre bu hadîs, hasen'dir.[2]

Mutlak olarak hasen hadis denilince hasen li zatihi anlaşılır.[3]

---

[1] Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/87.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 127.

2) Hasen lî Gayrihi Hadis:

Bir hadisin senedinde yeralan râvîlerden biri çok hata yapacak kadar dalgın ve ehliyetsiz ise, aynı hadis başka bir yolla da rivâyet edilmişse o takdirde kendi dışındaki isnadlar ile hasen durumuna yükseldiği için "hasen lî gayrihi" adını alır. [1]

Zaaf derecesindeki fazlalık sebebiyle "zayıf" addedilen bir hadîs başka tariklerden gelen benzerlerinin desteğiyle giderilip hasen derecesine yükseltilen hadîstir. Yukarıda İbnu Salâh'tan kaydettiğimiz açıklamada rivayet ehliyeti yeterince bilinmeyen mestur râvilerden gelen hadîsle başka tarîkden benzerleriyle kuvvetlendirilince hasen li-gayrihi olur. Bunun derecesi li-zâtihi'den düşüktür. Çünkü mestur olmaktan dolayı gelen zaaf daha ciddi bir zaaftır. Bu gruba giren râviler, adâlet bahsinde görüldüğü üzere haklarında açık bir cerh gelmediği için "berâeti zımmet asıldır" kaidesiyle adâletine hükmedilen kimselerdir. Dolayısıyla mestur'un adaleti, zımnî bir adalettir, dolayısıyla bundaki zaaf meşhur bir râvinin zabtındaki hafif bir zaafta ileridir. Müteyakkız hadîs uleması, hâricî bir destekle kuvvet kazanan mestur ile, yine hârici bir destekle kuvvet kazanan meşhur zayıf'ı (fakat zaafı hâfızadan ve hafif olmak kaydıyla) bir tutmamış, birinciye hasen li-gayrihi diyerek hasen li-zâtihi dediği ikinciden aşağı tutmuştur.

İbnu Hacer'in açıklaması da burada kayda değer. Sahîh hadîs'i: "Adalet ve zabtı tam olan râvinin şâz ve illetten sâlim olarak yaptığı rivayettir" diye tarif ettikten sonra "Zabt azalırsa hadîs, hasen li-zâtihî olur, zayıf hadîs, âzıd (destek olan bir başka rivâyet) ile hasen mertebesine çıkarsa, bu da hasen li-gayrihi" olur" der.

Tekrar edelim: Sahîh'le hasen li-zâtihi arasında zabttaki hafif bir kusurdan başka fark gözükmüyor. Hasen li-gayrihi ise behemahal bir başka destekle durumu takviye edilen zayıf'tır ve bu zaaf sadece zabt'la kayıdlı değildir, adâlet'te de olabilmektedir.

Bu açıklamadan sonra daha iyi anlaşılacağı ümidiyle müteahhir ulemaca yapılan birkaç hasen tarifi daha kaydedeceğiz:

a- Şerefü'd-Dîn Hüseyn et-Tîbî (v. 743/1342): "Hasen hadîs, sika derecesine yakın kimsenin müsned -veya sika kimsenin de mürsel- olarak rivayet ettiği ve birden fazla tarîkden gelen söz ve illetten sâlim rivâyettir."

b- İzzü'd-Dîn İbnu Cemâ'a (v. 767/1365): "Hasen hadis, muttasıl bir senetle illetsiz olarak rivâyetle birlikte, senedinde, rivâyetine şâhidi bulunan bir mestur râvi veya itkan derecesine ulaşamayan bir meşhur râvi yer alan hadîstir."

c- Takiyyu'd-Dîn Ahmet Şumunnî (v. 872/1472): "Hasen hadîs: Şâz ve muallel olmamak şartıyla, durumu, münferid rivâyeti, münker sayılanlardan daha iyi olan, zabtı zayıf râvi-i adl'in rivâyet ettiği, muttasıl habere denir." [2]

---

[1] Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/87-88.

Tirmizi'nin Hasen Hadis Anlayışı:

Hasen hadîs tabirini ilk kullanan muhaddisin Tirmizî olduğu zikredilmekle birlikte, kendisinden önce Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve başka hadisçiler kitaplarında hasen hadis tabirini kullanmışlardır.[1] Başta Tirmizî'nin Câmi'i olmak üzere Ebû Dâvûd ve Dârekutnî'nin Sünen'leri hasen hadislerin yeraldığı önde gelen kaynaklardır. [2]

Hasen hadis terimi, yaygın şekilde ilk defa Tirmizî tarafından kullanılmıştır. Tirmizî'den önce hadisler, sahih ve zayıf diye ikiye ayrılır, zayıf hadis de; terkedilmiş, terkedilmemiş olmak üzere iki kısımda değerlendirilirdi. "Terkedilmeyen zayıf hadisler", Tirmizi[3] tarafından hasen terimiyle "zayıflıktan" çıkarılmış oldu. Bunun tabii sonucu olarak da Tirmizî'nin Câmi'i, hasen hadîsin başlıca kaynağı sayılmıştır. Ebû Dâvûd'un Sünen'i de, hasen hadîsin çokça bulunduğu eserlerden biri olarak kabul edilir. [4]

Tirmizî hasen hadis tabirini daha da inceleyerek küçük farklılıklarını dikkate almış ve gruplandırmıştır: "Hasen-Sahih", "hasen garib", "hasen-garip-sahih", "ceyyid-hasen" ifadelerini kullanmış. Ancak bunlardan neyi kasdettiğini belirtmediği için bu terkiplerin ne anlama geldiği kesinlik kazanmamıştır.

Tirmizî, "Bu kitabımızda her nerede "hasen hadis" dedikse muradımız; senedi bizce hasen olandır. Yalancılıkla itham edilmemiş bir râvî tarâfından rivâyet edilip, başka kanallardan da onun gibisi mervî olan şâz da olmayan her hadîs bizce hasendir" demiştir. "Hasen-sahih-hadis" hasen ile sahih arasında değerlendirilen hadistir. Tirmizî, "ceyyid-hasen" tabirini sahih derecesine yükselen hadis için kullanmıştır. Muhaddisler bir hasen hadîsin sahih olma ihtimâli bulunduğu durumlarda, "sahih" veya "hasen" yerine,

"ceyyid", "kavi", "sabit", "mahfuz", "maruf", "salih", "müstahsen" gibi sıfatlar kullanmışlardır. Hasen hadis sahih ile zayıf hadis arasında bir derecede olmasına rağmen bazı hadisçiler[5] onu sahih veya zayıf hadis grubuna dahil ederek değerlendirirler; onlara göre hadis ya sahihtir ya zayıf.[6]

---

[1] Subhi Sâlih, Ulûmü'l-Hadîs, s. 132.

[2] Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355-356.

[3] 279/892.

[4] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288-289.

[5] Hâkim, İbn Hibbân, İbn Huzeyme...

[6] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/288-289; Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355-356.

Sahîh Ve Hasenle İlgili Altın Kaideler:

Sahîh ve hasen hadîslerle ilgili olarak muhaddislerce beyan edilen tarifleri, şartları, bunlardan kastedilen mânaları gördük. Mevzuun hakkıyla anlaşılmasında bu teknik bilgilerin yeterli olmadığı açıktır. Hadîsle ilgili pek çok meselede farklı görüşler mevcuttur, burada da öyle. Üstelik tatbikat bâzen nazariyata tamamen uymaz, bu meselelerde durum aynı. Sözgelimi, nazarîyata göre, bir hadîsin sahîh olması için senetli ve muttasıl olması lâzım. Halbuki tatbikatta, "ümmetin kabûlüne" veya fukahânın ameline mazhar olan zayıf rivâyetler de "sahîh" ve hattâ "mütevatir" kabul edilmiş olmaktadır. Şu halde, mevzuun tam anlaşılabilmesi için, tatbikata yönelik bazı örneklerle bir kısım prensiplerin daha bilinmesinde fayda var. Nitekim, Tedrıbü'r-Râvi'de Suyûtî bu hususa sayfalar boyu açıklama tahsîs eder. Biz, bu açıklamaları bâzı yeni ilâvelerle zenginleştirip sistemleştiren Zafer Ahmed et-Tehânevî'den bir pasajı biraz özetleyerek kaydedeceğiz.[1]

Tahânevî meseleleri 13 kâide halinde sunar. Biz, ehemmiyetine dikkat çekmek için bunlara "Altın Kaideler" dedik. İfadeler teknik olmakla birlikte dikkatlice okununca kolayca anlaşılacağına inanıyoruz.

1- Tedrîbü'r-Râvî'de denir ki: "...bu hadîs sahîhtir" sözünün mânâsı: Onun senedi, mezkûr evsâflarla birlikte muttasıldır, biz onu isnâdının zâhirine göre kabûl ediyoruz. Bu kabûlümüz, nefsü'l-emirde de onun mutlak olarak sahîh olduğunu ifâde etmez. Çünkü sikanın da unutması ve hatâya düşmesi mümkün ve câizdir. Öyle ise "haber-i vâhid katiyyet ifâde eder" diyene hak veremeyiz.

Eğer: "Bu hadîs, gayr-i sahîhtir" dense bunun mânâsı "Onun isnâdı mezkûr şartlara göre sahîh olmadı" demektir, yoksa nefsü'l-emirde yalandan ibâret

olduğu için zayıftır mânâsına gelmez. Çünkü, kâzibin sıdkı, çok hatâ yapanın da isâbeti câiz olduğu gibi...".

Derim ki: Sıhhatine delâlet eden bir karîne olduğu vakit zayıfla amel câizdir, kezâ zayıflığına delâlet eden bir karîne olduğu vakit sahîhle amel terkedilir. Bu mesele müteâkip paragrafta îzâh edilecek.

2- "Fethu'l-Kadîr"de Muhakkik İbnu'l-Hümâm şöyle der: "Müslim, tabında, cerh şâibelerinden sâlim bulunmayan pek çoklarından rivâyette bulunur. Kezâ Buhârî'deki pek çok râvi, tenkîdlere mâruz kalmıştır. Râviler hakkındaki hükümler, ulemânın haklarında yürüttükleri ictihâda mebnîdir. Bu söylenenler, koşulan şartlar için de mûteberdir, öyle ki birinin mûteber addettiği bir şartı diğeri reddeder. Böylece diğerinin rivâyet ettiği hadîs, onun nazarında bu şartın hiç bulunmadığı bir rivâyet olur. Ve bu rivâyet, o şartı bulunduran hadîse muâraza için aynı değerdedir. Birinin zayıf bulup öbürünün sika addettiği râvi için de durum aynıdır. Evet müctehid olmayanla, râvinin durumunu bizzat tanımayanlar, ekseriyetin ittifâk ettiği husûsu kabûlde beis görmezler. Fakat şartı kabûl ve red husûsunda ictihâd sâhibi ile râvinin durumunu bilen kimse ancak kendi reyine mürâcaat eder ve şöyle der: "Senedce sahîh olanın nefsülemirde zayıf olduğuna delâlet eden bir kârine ile zayıflatılması veya hasen olanın da başka karînelerle sahih mertebesine yükseltilmesi niye câiz olmasın?" Nitekim ekâbir-i Sahâbe'nin söylediğimize muvâfık düşen amellerinden, herhangi bir hadîsin muktezâsiyle ameli terketmiş olmalarından misâller verdik. Selefin büyükleri de aynı şekilde hareket etmişlerdir."

3- Öyle ise, İbnu'l-Hümâm'ın Tahrîr'inde ve daha başkalarında rastladığımız gibi, müctehid, nazarında sahîh olan hadîsle istidlâl eder, ictihadda bulunur.

"Tedrîbü'r-Râvi'de denir ki: "Ebû'l-Hasan İbnu'l-Hassâr Takrîbu'l Medârik Alâ Muvattâ'ı Mâlik'de der ki: "Fakîh, bir hadîsin senedinde kezzâb yoksa, bu hadîsin Kur'ân'dan bir âyete veya bir kısım şerî esâslara uygunluğu sebebiyle, sıhhatine hükmedip, onun kabûlü ve kendisiyle amel cihetine gidebilir".

Demek ki: Bunun gibi olanlar Sahîh li-gayrihi addedilir, Sahîh li-zâtihi değil. Suyûtî'nin Tedrîb'de mezkûr kavline muttasıl olarak ifâde ettiği sözleri de bunu göstermektedir.

Hâfız, et-Telhîsu'l-Habîr'de Beyhâkî'nin tenkitten geçirdiği hadîs hakkında şunları söyler: "Bu hadîsle Ahmed ve İbnu'l-Münzîr ihticâcda bulundular. O ikisinin bu hadîs hakkındaki cezmlerinde bu hadîsin onlar nezdinde sahîh olduklarına dâir delîl vardır."

Derim ki: Bir hadîs hakkındaki her bir müçtehidin cezminde bu hadîsin onun yanında sahîh olduğuna dâir bir delîl mevcuttur.

İbnu'l-Cevzî Tahkîk'inde şöyle der: "Hadîsi bir muhaddîs tahkîk eder, herhangi bir hâfız da onunla ihticâcda bulunursa onun sahîh olduğunda şüphe yoktur. Nasbu'r-Râye'de de aynı şey söylenir.

Derim ki: İmâmu Muhammed İbnu'l-Hasan veyâ muhaddisu'l-hâfız et-Tehâvî'nin kendisiyle ihticâc ettikleri her bir hadîs, zikredilen bu asla göre hüccettir ve sahîhtir. Çünkü onlar, muhaddis ve müctehid kimselerdir.

Muhakkik İbnu Hümâm Fethu'l-Kadîr'de şöyle der: "Zayıf rivâyet, sıhhatine delâlet eden bâzı karînelerle takviye gördüğü takdirde sahîh olur."

Bir başka yerde aynı meâlde şunları söyler: "Şunu ifâde etmek gerekir ki zayıf ve sahîh diye verilen hüküm zâhirî bir hükümdür. Nefsülemirde ise, zâhiren zayıf olduğuna hükmedilen bir rivâyet sahîh olabilir. "Yânî onun sıhhatine delâlet eden bâzı karîneler ortaya konduğu takdirde. Nitekim

kendisi buna yukarıda zikredilen sözünün devâmında bir misâl verir. Bu misâlde Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin "kedi, kabı yaladığı takdîrde tathîri için üç sefer yıkamanın kifâyet edeceğine" dâir mezhebinin sübût ve kesinliği, bu bâbta kendisinden merfû olarak rivâyet edilen hadîsin sıhhatini ifâde eden bir karînedir. Ve bu, râvinin ceyyid mertebesine çıkardığı zayıf hadîslerdendir.[2] Yine aynı kitapta şöyle denmektedir. "Hülâsa, gayr-ı merfû veyâ sübût yönüyle bir diğer merfûya nazaran mercûh durumda olan merfû, bunun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den olduğuna ve üzerine müstemir bulunduğuna delâlet edecek bâzı karîneler mevcut olduğu hallerde kendi benzerlerine takdîm edilirler."

4- Bâzan hadîs, ulemânın, makbûl bulmasıyla sahîh olarak hüküm alır, sahîh bir senedi olmasa bile İbnu 'Abdilberr, el-İstizkâr'ında, Tirmizî'den Buhârî'nin denizle ilgili *"Onun suyu temizdir."* hadîsini sahîh addettiğine dâir rivâyetini anlatırken şöyle der: "Ehl-i hadîs bununkine benzeyen isnâdı asla tashîh (sahîh kabul) etmezler."[3] Fakat bu hadîs benim indimde sahîhtir, çünkü âlimler onu makbûl bulmuşlardır."

Derim ki: Kabûl, bâzan kabûlle olur, bâzan üzerine amelle olur. Bu sebeple muhakkik İbnu Hümâm, Fethu'l-Kadîr'de şöyle der: Tirmizî'nin, "onun üzerine Ehl-i ilmin ameli câri olmuştur" sözü, medlûlü bulunan hadîsin rivâyet edildiği bu târik sebebiyle zayıf bulunmuş olmasına rağmen, aslının kuvvetli olmasını gerektirir."[4] Suyûtî, Ta'akkubât'da şöyle der: "Tirmizî hadîsi[5] tahrîc eder ve şöyle der: Senedinde yer alan Hüseyin'i, Ahmet ve başkaları tazîf ettiler. Fakat ehl-i ilim onunla amel etmiştir. Bu sözüyle Tirmizî, mezkûr hadîsin ehl-i ilmin sözleriyle desteklenmiş olduğuna işâret eder.

Pek çok muhaddîs, bir hadîsin sıhhatine delâlet eden husûslardan birini ehl-ilmin o hadîs hakkındaki sözü olarak izâh ederler. Bu durumda hadîsin îtimâda şâyân bir senedi yoksa bile sıhhate zarar vermez."

Yine aynı eserde şu nakledilir: "Tirmizî dedi ki: İbnu'l-Mubârek ve başkaları tesbîh namazının lüzûmuna kâni oldular ve onun fazîletiyle ilgili rivâyetleri zikrettiler. "Beyhakî de şöyle der: "Abdullah İbnu'l-Mübârek onları kılardı. Sâlihler bu hadîsi birbirlerinden alıp öğrendiler. Kezâ bu durumda da merfû hadîs için bir takviye vardır".

Eğer bir hadîs, ümmetin hüsn-ü kabûlüne mazhar olmuşsa bu, bizim nezdimizde mütevâtir hadîs hükmündedir. Cessâs Ahkâmü'l-Kur'an'ında şöyle der: "Ümmet bu iki hadîsi[6] âhad tarîkden gelmiş olmasına rağmen, amele hüccet kılmış, böylece tevâtür mevkiini kazandırmıştır, çünkü, ulemânın haber-i vâhidden hüsnü kabûl gösterdikleri bizce mütevâtir mânasını tazammun eder, sebebini muhtelif yerlerde açıkladık.

5- Sahîh hadîsler sadece Buhârî ve Müslim'in sahîhine münhasır kalmaz. Tedrîbu'r-Râvî'de ifâde edildiği gibi, diğer kitaplarda da sahîh hadîsler mevcuttur: "Buhârî ve Müslim kitaplarında bütün sahîhleri toplamazlar, böyle bir arzunun peşinde de değillerdi. Buhârî: "Kitabım el-Câmi'e sâdece sahih olanı koydum, uzun olur endişesiyle pek çok sahîh hadîsi de dışarıda bıraktım" der. Müslim de: "Ben bu kitâbıma nazarımda sahîh olan herşeyi koymadım, ancak üzerinde icmâ edilen hadîsleri koydum" der. Bunlarla üzerinde icmâ edilen sıhhat şartlarının bulunduğuna kanî olduğu hadîsleri kasteder, bâzıları nezdinde hadîslerin bir kısmında mezkûr icmâ zâhir olmasa bile (Bunu İbnu Salâh söyler).

Nevevî, sahîh'ten murâdın metin ve senedinde sikât'ın ihtilâf etmediği rivâyet olduğunu söyler, râvîlerinin tevsîkinde ihtilâf olmayan değil der.

İbnu Salâh da: "Bunun delîli şudur ki: Ebû Hüreyre'nin "Okunduğunda susun." rivâyeti için "Bu sahîh midir?" diye sorulunca: "Nezdimde bu sahîhtir" cevabını verdi. Tekrâr: "Sen onu buraya niçin koymuyorsun?" denilince yine yukarıdaki cevâbı verdi.

Derim ki: Sahîheyn'in veyâ sâdece birisinin rivâyet ettiği bir hadîsin bunlardan bir başkasının tahrîc ettiği sahîh hadîse muâraza etmesi câizdir.

Muhakkik İbnu Hümam, Fethu'l-Kadîr'de diyor ki: "Bir hadîs sıhhatte Sahîheyn'e iştirâk ediyorsa ve Buhârî'de muârızı da varsa, muârızının buna takdîmi şart değildir. Takdîm için Buhârî'de bulunmuş olmanın dışındaki tercîh sebepleri aranır. Şu meşhûr söze gelince; "Hadîslerin en sahîhi Sahîheyn'de yer alan, sonra Buhârî'de, sonra Müslim'de bulunan, sonra bunların dışında olup ikisinin şartına uyan, sonra bunlardan birinin şartına uyan hadîslerdir". Bu söz bir tahakkümdür, buna uymak câiz değildir. Çünkü, en sahîh olma keyfiyeti onların koyduğu şartlara râvîlerin uymuş olmasından ileri gelmektedir. Durum böyle olunca, onların koştukları bu şartların bu iki kitâbın dışında yer alan bir hadîsin râvîlerinde bulunduğu farzedilse bu hadîsin de Sahîheyn'dekilere eşit derecede sahîhlik hükmü alması gerekmez mi? Ayrıca bunlardan ikisinin veyâ birinin "Bu şartları üzerinde toplayan muayyen bir râvînin gerçek hâle mutâbakatı kesin olduğu söylenemez. Gerçek ve fiilî durumun bunun hilâfına olması da mümkündür" meâlinde hükümleri de vardır.[7]

Derim ki: Sahîheyn'de yer alan hadîslerin en sahîh oldukları kabûl edilse bile bu, muâraza durumunda iltifât edilmeyen bir keyfiyettir. Tıpkı iki kişinin bir meselede karşılıklı olarak delîller ikâme etmeleri gibi. Her ikisinin şâhidi de adûl olmasına rağmen birininki diğerininkine nazaran daha dindâr, dahâ muttakî. Her iki tarafın şâhidleri şerî adâlet ölçülerine

dâhil olduktan sonra bu ikincinin beyyinesi şâhidlerindeki mezkûr ziyâde vasıflardan dolayı öbürüne tercîh edilemez. Tercîh için hâricî başka şeyler aranır.

Öyle ise, Sahîheyn'dekilerin en sahîh olması veyâ Buhârî'dekilerin Müslim ve diğerlerine nazaran daha sahîh olması meselesi icmalî olarak ve mecmûunu nazara aldığımız takdîrde doğrudur. Tafsîlî olarak tek tek hadîsleri nazara aldığımız takdîrde doğru değildir. Bu husûs Tedrîb'de şu şekilde tasrîh edilir."

Bâzan mefûk (fâik ve üstün olmayan) bir habere onu fâik kılan bir şey ârız olur. Meselâ Sahîheyn'in garîb bir hadîsi tahrîcde ittifakları, Müslim veyâ bir başkasının meşhûr bir hadîsi veyâ senedi esahhu'l-esânid vasfını alan bir hadîsi tahrîc etmeleri gibi. Bu hadîs daha öncekini yaralayamaz. Çünkü bu, icmâl îtibâriyledir. Zerkeşî der ki: "Buradan şu anlaşılıyor ki, Sahîhû'l-Buhârî'nin, Müslim ve diğerlerine tercîh edilmesinden murâd bunun bir bütün olarak, diğerlerine bir bütün hâlinde tercîh edilmesidir, yoksa birincide mevcut her bir hadîsin, diğerlerinde mevcût her bir hadîse tercîh edilmesi şeklinde değildir".

Yine Tedrîb'de geldiğine göre Hâkim şöyle der: Sahîh hadîs on kısma ayrılır. Bunlardan beşi üzerinde ittifâk vardır, Buhârî ve Müslim'in seçtikleri... Beşincisi eimmeden bir grubun babalarından ve atalarından rivâyet ettikleri hadîsler olup, rivâyet ne babalarından ne de dedelerinden tevâtür bulmayıp, kendilerinde bu dereceye ulaşan hadîsler. Şu senetlerde olduğu gibi:

"Behz b. Hakim babasından, dedesinden; Amrubnu Şuayb babasından, dedesinden; İyas b. Muaviye b. Kurre babasından, dedesinden"

Bunların ecdâdı Sahâbe, afâdı sikâttır. Bu gruba girenler de kezâ kendileriyle ihticâc edilebilecek hadîslerdir. Sahîheyn dışındaki imamların kitaplarına tahrîc edilmişlerdir.

Derim ki: Bu de kezâ Sahîheyn dışında da sahîh hadîslerin varlığına sarîh bir delîldir.

6- Suyûtî, Cem'ul-Cevâmî'in dibâcesinin el-Akvâl kısmında şöyle der: "Buhârî için (Hı), Müslim için (Mim), İbnu Hibbân için (Ha, be), Hâkim'in Müstedrek'i için (Kef), Ziyâu'l-Makdisî'nin "el-Muhtâre"si için (Dat), remizlerini koydum. Bu beş kitapta yer alan hadîslerin hepsi sahîhtir. Herhangi bir hadîsi onlara nisbet etmek aynı zamanda sahîh olduklarını ifâde etmek olur. Müstedrek'in tenkîd edilmiş olan rivâyetleri bu kâideden hâriçtir. Zâten onlara ayrıca dikkat çektim.

Mâlik'in Muvattâ'ında, İbnu Huzeyme'nin, Ebû 'Avâne'nin ve İbnu's-Seken'in Sahîh'lerinde, İbnu'l-Carûd'un el-Müntekâ'sında ve Müstahrecât'da[8] geçenler de böyledir. Onlara yapılan bir isnâd da sıhhat vasfını tazammun eder. Müsnedü Ahmed'de yer alan bütün hadîsler makbûldür. Onlar arasında zayıf olanlar hasene yakındır..." (Kenzu'l-Ummâl'den, özetle).

Tedrîbü'r-Râvî'de denilir ki: -Sahîh meselelerinden- üçüncüsü: Sahîheyn üzerine tahrîc edilen kitaplar, İsmailî'nin, Berkânî'nin, Ebu Ahmed el-Gıtrifî'nin, Ebû Abdillâh İbnu Ebî Zühl'ün, Ebû Bekr İbnu Merdûye'nin Buhârî üzerine; Ebû 'Avâne el-İsferânî'nin, Ebû Câfer İbnu Hamdân'ın, Ebû Bekr Muhammed İbnu Recâ'en-Nisâbûrî'nin, Ebû Bekr el-Cevzakî'nin, Ebû Hâmid eş-Şârekî'nin, Ebû'l-Velîd Hassân İbnu Muhammed el-Kureşî'nin, Ebû 'İmrân Mûsâ İbnu'l-'Abbâs el-Cüveynî'nin, Ebû Nasr et-Tûsî'nin, Ebû Sa'îd İbnu Ebî Osmân el-Hîrî'nin Müslim üzerine, Ebû Nuaym el-

İsbehâ'nî'nin, Ebu Abdillâh İbnu'l-Ahrâm'ın, Ebu Zerri'l-Herevî'nin, Ebu Muhammed el-Hallâl'ın, Ebû Alî el-Mâsercisyî'nin, Ebû Mesûd Süleymân İbnu İbrâhim el-İsbehânî'nin, Ebû Bekr el-Yezdî'nin Buhârî ve Müslim'den her biri üzerine; Ebû Bekr İbnu Abdân eş-Şirâzî'nin tek bir ciltte her ikisi üzerine müstahrecleri vardır. Müstahreclerin iki faydası var: **1-** Âli İsnâd, **2-** Sahîhe ziyâde. Zirâ müstahreclerde geçen ziyâdeler de sahîhtir, çünkü iki farklı isnâda müsteniddir.

Yine Tedrîb'de şöyle denir: Hâfız Ebû Abdillâh el-Hâkim, Müstedrek'inde Sahîheyn'in veya ikisinden birinin şartına uygun veyâ onların şartlarına uymadığı halde sahîh olan zevâidi toplamıştır. Bâzan bu kitâbına, nazarında sahîh olmayan hadîsleri de zaaflarına dikkati çekerek kaydeder. Hâkim, tashîh husûsunda mütesâhil (gevşek)'dir. Zehebî, Müstedrek'ini hülâsa eder ve birçok hadîsi zayıf ve münker bulur. Bunda geçen mevzû hadîsler için de müstakil bir cüz tertîpler. Bu cüzde yüze yakın hadîs mevcuttur. Hâkim'in tashîh ettiği bir hadîs hakkında diğer mûteber hadîsçiler nezdinde sahîh veyâ zayıftır diye bir hükme rastlamazsak ve zâfını gerektiren bir illeti zâhir olmazsa onun hasen olduğuna hükmederiz..." (özetle).

Derim ki: Zehebî bu husûsta bizi yeteri kadar doyurmuştur. Onun ikrâr ettikleri sahîhtir. Sükût edip üzerine hüküm yürütmedikleri İbnu Salâh'ın dediği gibi, hasendir.

Nesâî'nin Müctebâ'sı da sahîh olması kuvvetle muhtemel olanlardandır. O, bütün ülkelerde okunan bir kitaptır. Nesâî'den rivâyet eden Muhammed İbnu Mu'âviye el-Ahmer şunu nakleder: "Nesâî dedi ki: "Kitâbu's-Sünen"in tamamı sahîhtir, bâzıları ise mâlûldür. Ancak o bunların illetini belirtmemiştir. Müctebâ diye bilinen müntehâbın hepsi sahîhtir.

Hâfız Ebû'l-Fazl, İbnu Hacer der ki: "Nesâî'nin kitâbına, Ebû Âli en-Nîsâbûrî, Ebû Ahmed İbnu'Adiyy, Ebû'l-Hasan ed-Dârakutnî, Ebû'Abdillâh el-Hâkim, İbnu Mende, 'Abdü'l-Ganî İbnu's-Saîd, Ebû Yâle el-Halîlî, Ebû Alî İbnu's-Seken, Ebû Bekri'l-Hatîb ve başkaları Sahîh ismini ıtlâk ediyorlar.

Sindî de, "Nesâî" üzerine yaptığı Tâlîk'ında şöyle der: "Hülâsa, sahîh ıtlâkı, en-Nesâiyyu's-Sağîr içindir. Bu kitâp Şâi' diye meşhûrdur. Bunda da hasen hadîsler sahîh diye tesmiye edilmiştir. Zayıf ise son derece nâdirdir ve eğer zikredildiği bâbda ondan başka rivâyet yoksa hasen addolunur. Bu çeşit hadîsler musannıf ve Ebû Da'vud nazarında re'yu'r-ricâlden daha kavîdir (Allâhu âlem)."

7- Eğer hadîs muhtelefun fih ise, yânî bâzıları tashîh veya tahsîn etti, bâzıları taz'îf etti ise bu hadîs hasendir. Muhtelefun fih olan yânî bâzılarınca tevsîk, bâzılarınca da taz'îf edilmiş bulunan râvî de hasenu'l-hadîsdir, rivâyetleri hasen addolunur.

Tedrîbur'Râvî'de denir ki: "(Tenbîh): Hasen hadîs de, sahîh hadîs gibi muhtelif derecelere sâhiptir. Zehebî der ki: En üstün mertebesi Bahzu'bnu Hakîm'in babasından, dedesinden; Amr İbnu Şuayb'ın babasından, dedesinden; İbnu Ishâk'ın et-Teymî'den yaptığı rivâyettir. Böylelerine sahîh denir, ancak sahîhin en düşük derecesindedirler. Bundan sonra tahsîn veyâ zîf'i husûsunda ihtilâf edilenler gelir. Hâris İbnu Abdillah, Âsım İbnu Damre, Haccâc İbnu Ertât ve benzerlerinin hadîsleri gibi.

Derim ki: Muhammed İbnu Ebî Leylâ, Hasan İbnu Umâre Şüreyhu'l-Kâdî, Şehru'bnu Havşeb ve benzerleri gibi tevsîk ve tazîf husûsunda haklarında ihtilâf edilenler. Bunlar çoktur. Zehebî'nin dediğine göre -ki Zehebî nakd-i ricâl hususûnda tam ihtisâs sâhibi kimselerdendir[9]. "Bu mevzûnun

âlimlerinden ikisinin zayıfın tevsîki ve sikanın taz'îfi üzerine ittifak ettikleri görülmemiştir.[10] Bu sebeple Nesâi'nin prensibi, terkedilmesi için âlimlerin üzerine ittifâk etmediği ricâlden rivâyette bulunmaktı." Sahâvî'nin Fethu'l-Muğîs'inden naklen er-Ref'u ve't-Tekmîl'de geçer. Münzirî, Terğîb'inin mukaddimesinde şöyle der: "Derim ki: Eğer bir hadîsin isnâdındaki râviler sika ve aralarında da hakkında ihtilâf edilen biri varsa onun isnâdı hasendir, yâhut müstakîmdir, yâhut Lâ be'se bihi'dir (beis yok)", keza haklarında ihtilâf edilen râvîlere tahsîs ettiği bâbta da megâzî sâhibi Muhammed İbnu İshâk İbnu Yesâr'ın târihçesi üzerine uzunca yazdıktan sonra şöyle der: "Hülâsa bu zât, hakkında ihtilâf edilenlerdendir, hasenu'l-hadîsdir."

Kays 'İbnu Talk'ın babasından rivayet ettiği hadis hakkında İbnu'l-Kattân'ın sözlerinden naklen Zeyle'î der ki: "Hadîs, muhtelefun fih'tir. Hakkında hasen denmesi daha doğru olur, sahîh olduğuna hükmedilemez (Allâhu âlem)." Yine burada İbnu Dakîku'l-Iyd'ın şu sözü nakledilir: "Bu hadîs (yânî, *"Kulalar baştandır."*) iki cihetten mâlûldür: Biri Şehru'bnu Havşeb hakkındaki cerhedici söz, ikincisi ref'i hakkındaki şüphedir. Fakat Şehr'i, Ahmed, Yahyâ, 'İclî, Yâkub İbnu Şeybe tevsîk etmişlerdir. Sinan İbnu Rebî'a'ya gelince Buhârî kendisinden tahrîcte bulundu. O, telyîn edildi ise de İbnu'Adiyy hakkında: "O, bence Labe's bihdir". der. İbnu Maîn de: "Kavî değildir, hadîsi bizce hasendir" der.

Ebû Dâvud hâşiyesinde "Ekilu zu'l-hey'ati usratihim ille'l-hudud" hadîsinin altında şu ibâre vardır: "Bu hadîs, Hâfız Sirâcü'd-Dîn el-Kazvînî'nin, Bağavî'nin el-Mesâbih'inden tenkîd ederek zayıf hükmünü verdiği hadîslerden biridir. İbnu'Adiyy der ki: "Bu hadîs, bu senediyle münkerdir, onu Abdülmelik'ten başkası rivayet etmemiştir. " Münzirî de "Abdülmelik

zayıftır" der. Hâfız Selâhuddîn el-'Alâî ise: Bu 'Abdülmelik İbnu Zeyd hakkında Nesâî: "Lâ be's bihi" (Onda bir beis yok) der. Onu İbnu Hibbân da tevsîk etmiştir, hadîsi inşâllah hasendir, bilhassa ondan Nesâî'nin yaptığı tahrîcler. Çünkü o, kitabında ne münker, ne vâhî hadîsi ne de metrûk kimsenin hadîsini tahrîc etmez." der.

Muhakkik İbnu'l-Hümâm Feth'de der ki: "Dârakutnî, 'Ubeydullâh 'İbnu 'Abdillâh o da İbnu 'Abbas'dan şunu tahrîc eder: "İnnema harreme rasulallahi sallallahu aleyhi ve selleme mine’l-meyteti lahmiha feimme’l-celde ve’ş-şi’ra ve’s-sufe fela be’se bihi" ve bunu Abdü'l-Cebbâr İbnu Müslim'in zâfı sebebiyle ta'lîl eder. O, memnû'dur. İbnu Hibbân ise onu sikalar arasında zikreder. Her hâl ü kârda hadîs, hasen mertebesinden aşağı düşmez.

Suyûtî, Ta'akkubât'da Hz. Ayşe'den merfû olarak gelen *"(içerisinde Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'in bulunduğu bir cemâata ondan başkasının imâmlık yapması câiz değildir)"* hadisi hakkında, İbnu Cevzî'yi -ki bu hadîsi, senedinde kendisiyle ihticâc edilmez dediği İsa İbnu Meymûn ve metrûk dediği Ahmed İbnu Beşîr bulundukları için tâlîl etmiştir- reddetmek için şunları söyler: "Bu hadîsi Tirmizi tahric etmiştir. Ahmed İbnu Beşir'le Buhârî ihticâcda bulunmuştur ve ulemânın çoğunluğu da onu tevsîk etmiştir. Dârakutnî der ki: "Zayıftır, hadîsiyle i'tibâr edilir". İsa'ya gelince, hakkında Hammâd: "Sikadır" der. Bir seferinde Yahyâ onun için "Lâ be's bihi" (onda bir beis yok) demiştir. Bu ikisinden başkası ona taz'îf ederler, fakat kizble ithâm etmezler. Mezkûr hadîs hasen'dir".

Hâfız, Tehzîbü't-Tehzîb'de Kâtibu'l-Leys 'Abdullah İbnu's-Sâlih'in tarihçesi meyanında şöyle der: İbnu'l-Kattân onun için "sadûkdur, rivayet ettiği

hadîslerin derecesini düşürecek hiç bir menfî vasıf, hakkında isbât edilemez. Ancak ne var ki muhtelefun fihdir, hadîsi de hasendir" demiştir.

Derim ki: Bu ibârelerin hepsi daha önce de tekrar ettiğimiz şu hükmümüzün doğruluğuna bir delîl teşkîl eder: "Eğer râvi muhtelefun fih ise kendisi hasenu'l-hadîsdir. Eğer sözü fazla uzatmış olmaktan endîşe etmeseydim meseleyi tafsîl ederek başka nakillerde de bulunurdum. Ricâl, ilel, ve mevzûât üzerine yazılan taakkûbât kitaplarını mütâlaa eden kimse bu beyân ettiğimiz esas hakkında asla şüpheye düşmez.

8- Hasen hadîs, kuvvetçe sahîhden mâdûn olmasına rağmen, ihticâcda onun gibidir. Bu sebeple bir gurup âlim onu sahîh nevine dâhil ettiler: Hâkim, İbnu Hibbân, İbnu Huzeyme gibi. Böyleleri bu nevdeki hadîslerin sıhhatı mübeyyen ve kesin olanlara nazaran dûn mertebede olduklarını da söylemekten geri durmazlar. Bu ifâde Tedrîbu'r-Râvî'de mevcuttur. Hâfız İbnu Hacer Şerhu'n-Nuhbe'de şöyle der: "Hasen'den olan bu kısım kendisiyle ihticâcta sahîhe iştirâk eder, onun dûnunda olsa da. Kezâ bir kısım farklı derecelere ayrılmakta da sahîhin müşâbihidir."

9- Hasen li-zâtihi olan bir hadîs, birden fazla vecihle rivâyet edilmiş ise, bu öteki vecih tek de olsa kuvvetlenerek hasen derecesinden sahîh derecesine yükselir. Bu kaide de Tedrîb'de ifâde edilmiş ve Şerhu'n-Nuhbe'de sarahâte kavuşturulmuştur.

10- Zayıf bir hadîs, başka tarîklerden de rivâyet edilmişse ve bu öteki tarîk tek de olsa bunlar berâberce hasen derecesine yükselir ve kendisiyle ihticâc edilebilir.[11]

Yine Tedrîbu'r-Râvî'de şöyle denmektedir: "Münferid olma halinde kendileri bir hüccet teşkîl etmeyecek olan iki tarîki olan hadîsle ihticâc etmede bir garâbet yoktur. "Müsned bir vecihle rivâyet edilen mürsel de

veya kendi şartına uygun bir başka mürselin de ona muvâfakatı durumlarında olduğu gibi ki bunu bilâhare îzâh edeceğiz.

Yine Tedrîb'de şöyle denir: "Keza, eğer hadîsin za'fı irsâl veya tedlîs veyâ meçhûl ricâlin senedde yer etmesi gibi sebeplerden ileri geliyorsa, bir başka vecihle gelmiş olmakla zaaf kalkar, fakat hasen li-zâtihinin dûnunda kalır."

Şerhu'n-Nuhbe'de de şöyle der: "Seyyi'ü'l-Hıfz olan birisi îtibâr etmeye elverişli mûteber birisine tâbî kılınınca, mûteber onun fevkinde veya mislinde olmalıdır, dûnunda değil. Durumu temyîz edilemeyen muhtelit, mestûr, mürsel isnâd, içerisinden hazfedilen kısmı bilinmeyen müdelles vs. bütün bunların hadîsleri kendilerinin dûnunda olmayan bir başka vecihle rivâyet edilince hadîsleri hasen olur, fakat hasen li-zâtihi değil. Onun böyle tavsîf edilmesi ister mütâbi ister mütâba'in her iki tarafa da itibâr edilmesiyledir. Çünkü onlardan her birinin rivâyetleri hem doğru ve hem de yanlış olabilir, iki ihtimâl de birbirine eşittir. Haklarında îtibâr'da bulunulanlardan (mûteberûn) biri cânibinden olanlardan birine muvafık düşen bir rivâyet vâkî olduğu takdîrde mezkûr iki ihtimâlden biri üstün gelir ve bu, hadîsin mahfûz olduğuna delalet eder, tevakkuf derecesinden kabûl derecesine yükselir Allâhu âlem.

Mâ sebete bi's-Sünne'de Hâfız Irâkî'den naklen şöyle denir: "Beyhakî'nin sözünün zâhirine göre, muharremin onuncu günüyle ilgili olan tevessün hadîsi İbnu Hibbân'dan başkasının reyince hasendir. Çünkü o, bunu birçok Sahâbeden farklı tariklerde merfû olarak rivayet eder ve ilâveten der ki: "Bu isnâdlar gerçi zayıftırlar, ancak birbirlerine zammedilince kuvvet hâsıl olur. İbnu Teymiyye bunu inkârla "tevessün hadîsinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet edilenlerden hepsi bildiğin sebebe binâen bâtıldır" der. Ahmed'in sözü de aynı: "O, sahîh değildir" -yani li-

zâtihî sahîh değil- Buradaki değildir sözü onun hasen li-gayrihi olmasını nefyetmez. Hasen li-gayrihi ile ihticâc edilir. Bu husûs hadîs ilminde açıktır." (Irâkî'nin sözü).

Muhakkik Feth'de der ki: "Bu kadar çok tarîkden gelen hadîsler, zayıf bile olsalar metinleri hasen olur. Nasıl olmasın ki, onlar içerisinde zâten hasenden daha aşağı dereceye düşmeyecek olanlar var." Yine aynı kitapta şu ifadeye rastlanır: "Bu sayıca fazla tarîkler ondan fazla Sahâbeden gelmektedir. Bunlardan her biri zayıf olsaydı bile, hepsi berâber mütâlaa edildikte hüccet olma durumları sabit olurdu. Kaldı ki bir kısmı hasen mertebesinden aşağı düşmüyor.."

Tedrîbu'r-Râvî'de şöyle denir: "Ravînin fısk veya kizbinden dolayı zayıf olan hadise kendisi değerinde bir başka hadîsin muvâfakat etmesinin değeri yoktur, çünkü böyle bir zaaf kuvvetlidir ve sebebi kolayca izâle olamayacak cinstendir. Ancak tarîklerin mecmûu ile münker veya asılsız olmaktan kurtulur. Bu hususu Şeyhu'l-İslâm, yani Hâfız İbnu Hacer açıklar ve der ki: "Bâzan tarîkler sayıca artar ve hadîsi mestûr ve seyyiul hıfz mertebesine yükseltir. O şekilde ki eğer onun için, içerisinde muhtemel yakın bir zaaf varsa bunlar tümüyle hasen derecesine yükselirler.

Allâme muhaddis Şarânî -ki Hâfız Suyûtî'nin talebesidir- el-Mîzân'da şöyle der: "Muhaddislerin cumhur'u, tarîklerin çoğalma durumunda zayıf hadisle ihticâc ettiler ve onu bazan sahîh'e, bazan da hasen'e ilhâk ettiler. Zayıfın bu nev'ine, Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'sında rastlanır. Bu kitap, imamların ve onların ashabı olan âlimlerin sözleriyle ihticâc için te'lif edilmiştir. Çünkü bir imam ve onun mukallidlerinden birinin bir sözüne delil teşkil edecek sahih veya hasen bir hadis bulmazsa falanca falanca tarîkden bir

zayıf hadis rivayet eder ve bununla iktifa ederek der ki: "Bu tarîkler birbirlerini takviye ederler".

11- Ebu Dâvud'un herhangi bir mütâlaa yürüterek derecesini beyan etmediği hadîsler. Bunlar da kendileriyle ihticaca elverişlidirler.[12]

Münzirî, et-Tergîb'in mukaddimesinde şöyle der: "Ebu Dâvud'a nisbet ettiğim ve hakkında beyanda bulunmadığım her hadis, Ebu Davud'un da dediği gibi hasen mertebesinden aşağı düşmez. Bazan da Sahîheyn'in veya ikisinden birinin şartına muvafık düşer.

Allame Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'ında der ki: "Daha önce de zikrettiğimiz üzere, hadîs imamlarından bir kısmı, Ebu Dâvud'un meskut geçtiği hadîslerin ihticâc'a sâlih olduğunu beyan etmişlerdir.

Tedrîbü'r-Râvî'de denir ki: Hasen olduğu zannedilenlerden kezâ Sünenü Ebî Dâvud vardır. Kendisinden gelen rivayete göre o, Sünen'inde sahîh hadîsi, sahîhe benzeyeni, sahîhe yakın olanı zikretmiş, içerisinde vehnu şedîd olanları da ayrıca belirtmiştir. Haklarında hiçbir şey söylemedikleri de sâlihtir.

" Münzirî, Ebû Dâvud'da geçen *"Namazda kul sağa sola bakınmadıkça Allah ona yaklaşmaya devam eder, bakındığı vakit ondan yüz çevirir"* hadîsi için şu bilgiyi verir: "Senedinde yer alan Ebu'l-Ahvâs'ın ismi bilinmiyor. Zührî'den başkası ondan rivayette bulunmadı. Yahyâ İbnu Ma'în "ehemmiyetsizdir" demiştir. El-Kerâbîsî: "âlimler nezdinde metîn değildir" demiştir. Nevevî, el-Hülâsa'da: "O, hakkında câhil olunan kimsedir, fakat hadîsini Ebû Dâvud taz'îf etmemiştir, binâenaleyh nezdinde hasendir" der (Zeyleî'den naklen).

12- Hafız İbnu Hacer'in Fethu'l-Bârî'de zikrettiği ve hakkında sükût ettiği el-Ehâdisu'z-Zâide. Bunlar onun nezdinde sahîh veya hasendir. Nitekim

bunu mukaddemesinde şöyle tasrîh eder: "Sonra, ikinci olarak, bu hadis hakkında ona müteallik tetümmât (ekler) ve ziyâdâttan metne ve isnâda âit fevâid, gâmız olanı açıklama, semâ husûsunda tedlîsde bulunanı tasrîh, daha önce ihtilât etmiş bir şeyhten hadîs derleyen kimsenin mütebâatı kaabilinden bir kısım sahîh maksadları tahrîc ederim. Bu tahrîclerimin her birisi başlıca mesânid, cevâmi, müstahrecât, eczâ ve fevâid mecmualarındandır. Tahrîcte bulunduğum hadîsler sahîh veya hasen hadîs şartlarına uyar..".Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da Havle Bintü Hakîm'in rivâyet ettiği O, Nebi sallallahu aleyhi veselleme şunu sordu: ‘Bir kadın rüyasında ekeğin gördüğünü görürse’ hadisi hakkında der ki: "Hâfız İbnu Hacer, bunu el-Feth'de zikreder ve fakat üzerine hiç konuşmaz." Keza Yâle İbnu Umeyye'nin rivayet ettiği Rasulullah bir adamı açıktan guslederken gördü. hadîsi hakkında da şunu söyler: Bezzâr bunun benzerini İbnu Abbâs'tan uzun olarak tahrîc eder. Bunu Hâfız İbnu Hacer el-Feth'de zikreder fakat üzerine konuşmaz". Burada Hâfız İbnu Hacer'in el-Feth'de zikredip üzerine konuşmadığı hadîsin sıhhat ve hüsnüne delîl mevcuttur Allâhu âlem.

Derim ki: Kezâ Hâfız İbnu Hacer'in et-Telhîsu'l-Habîr'inde zikredilen hadîslerdeki sükûtu da onların sıhhat veya hüsnüne delîldir. Çünkü Şevkânî merhûm, Hâfız İbnu Hacer'in el-Feth'deki sükûtuyla ihticâc ettiği gibi bazan da et-Telhîs'deki sükûtuyla ihticâc etmektedir. Neylü'l-Evtâr'a bir göz atmakla bu husûs derhal anlaşılır.

13- Ulemânın: "Bu bâbta bundan daha sahîh hadîs yoktur" sözü, o hadîsin sıhhatını gerektirmez." Bundan maksad, bu babda onun diğer rivayetlere nazaran en sahîh olduğunu ifade etmektir. Alimler bu sözden umumiyetle bu manayı kastederler (el-Cevheru'n-Nakiyyu'dan).

Derim ki: Bunun zayıf olması caizdir, ancak diğerlerinden daha iyidir. Fakat mevzû olması asla caiz değildir.[13]

---

[1] Tahânevî'nin kitabını Abdülfettah Ebu Gudde tahkîk ederek kıymetli dipnotlar eklemiştir. İktibas'taki dipnotlar Ebu Gudde'ye aittir. Bu kıymetli eser Yeni Usul-i Hadis adıyla tarafımızdan Türkçeye kazandırılmıştır. (İbrahim Canan)

[2] Muhakkik İbnu'l-Hümâm, Feth'de, Hidâye sâhibinin bu husûstaki kavli zımnında (1, 214-215) şunu der: "Eğer sarığının kıvrımı veya elbisesinin uç kısmına secde etse câiz olur". Bunu söylemezden önce buna delâlet eden hadîsleri tahrîc eder ki bunların bir kısmı zayıftır. Merhûm şöyle der: "Bu hadislerin bazıları üzerine tenkîdler yapılmışsa da sağlam olanlar diğerlerini takviye ederler. Eğer hepsi birden zayıf olsaydılar, tarîklerinin çokluğu sebebiyle yine de hasen sayılacaklardı. Bunun caiz olduğuna dair söylediğimiz dışında başka rivayet ve görüşler de mevcuttur. Bu cümleden olarak, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ashâbından naklettiği ve Hz. Buhârî'nin de tâlikan rivayet ettiği şu hadîse bakalım: "Hasan dedi ki: Halk sarık ve başlık üzerine secde ediyordu." Bununla merfular hakkındaki zan kuvvet bulur. Çünkü zayıfın manası nefsülemirde batıl olmayı tazammun etmediği müddetçe, nefsülemirde sahîh olabileceğinin câiz olması sebebiyle bunu gerçekleştirecek bir karînenin ortaya çıkması da mümkündür. Böylece zayıf ravi, bu muayyen metinde ceyyid mertebesine yükselerek kuvvetlendiği için kendisiyle amel edilir." (İbrahim Canan)

[3] Derim ki: Aksine, isnâdını da metnini de tashih ettiler. Bunu, Leknevî'nin el-Ecvibetu'l-Fâdıla'sının sonuna ilâve ettiğim "Ulemânın kabûl edip medlûlleriyle amel ettikleri hadîslerin bu sayede tashih edilmiş olduklarına binâen onlarla amel etmek vaciptir" unvanını taşıyan kısımda izah ettim. Bu konu ile ilgili oldukça geniş, yeterli şevâhid ve nusûsa şâmil olan bu izah 228-238. sayfalar arasında on sayfa tutan bir hacimde yer almıştır. Oraya bakılırsa şeyhimiz müellifin burada temas ettiği meselenin orada tamamlanmış olduğu görülecektir. Şu hadisler de senetçe zayıf oldukları halde

sahih addedilip hükmüyle amel edilmiştir: *"Varise vasiyet yoktur." "Diyet akile üzerinedir."* (İbrahim Canan)

[4] İbnu'l-Hümâm, "Feth"in "Faslu'l-Evvel min Fusûli Kitâbi't-Talâk" bahsinin sonunda (3, l43) şöyle der: "Yine hadisi tashih eden hususlardan biri, onun uygunluğu hususunda ulemânın amelidir". Tirmizî, Talâku'l-Emeti Sintân" hadîsini rivayet ettikten sonra: "Hadîs garîbtir, fakat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashâbından ve onlardan sonra gelenlerden bir kısmı bununla amel etmiştir" der. Dârakutni'nin Sünen'inde (4, 40) de şu ifâde mevcuttur: "Kâsım ve Sâlim şöyle dediler: Bununla müslümanlar amel ettiler." Sâlim de şöyle der: "Hadîsin Medîne'de iştihâr bulması senedin sıhhatini aratmaz." (İbrahim Canan)

[5] Yani İbnu Abbâs'ın: "Özürsüz olarak iki namazı cemederse kebâir kapılarından birini açmış olur" meâlindeki rivayeti. (İbrahim Canan)

[6] Yâni Ebu Dâvûd (2, 257) ve İbnu Mâce (1, 672)'nin Hz. Aişe'den rivayet ettiklerı hadis: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: Câriyenin talâkı iki talâktır, iddeti de iki hayız müddetidir." İbnu Mâce (1, 672) ve Dârakutni (4, 38)'nin hadîsleri: "İbnu Ömer diyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Câriyenin (emet) talâkı ikidir, iddeti de iki hayız müddetidir."* (İbrahim Canan)

[7] Muhakkik el-Kemâl İbnu'l-Hümâm'ı onun talebesi bulunan Allâme İbnu'l-Emîri'l-Hacc merhûm, et-Takrir ve't-Tahbîr fi şerhi Kitâbi't-Tahrîr (3, 30) kitabında te'yîd eder ve sonra şöyle der: "Üzerine dikkat çekmemiz gereken meselelerden biri de şudur: Sahîheyh'in diğerlerinden daha sahih olma keyfiyeti bunlardan sonra gelenlere atf ı nazar edilerek verilen bir hükümdür, kendilerinden önce gelen mütekaddimîn müctehidlerine atfı nazarla değil. Bu durum bütün sarâhatına rağmen bazılarınca bilinmiyor veya bu noktada hataya düşülüyor (Allâhu âlem bissevâb... (özetle).

Şeyhimiz İmâmu Kevserî merhûm, Hâzimî'nin Şurûtu'l-Eimmeti'l-Hamse'sine yaptığı tâlikâtta (s.59) İbnu Emîri'l-Hâcc'ın yukarıda zikrettiğimiz ibâresini naklettikten sonra şunu söyler: Burada İbnu Emîri'l-Hâce demek istiyor ki: Şeyheyn ve diğer "Sünen" sahipleri huffâzdan birbirine muâsır olan bir gruptur. Bunlar İslâm fıkhının tedvîninden sonra ortaya çıktılar ve hadîslerden bir kısmını topladılar. Kendilerinden önce yaşamış olan müctehid imamlar hadîs ve diğer malzeme yönüyle daha

zengin kimselerdi. Önlerinde hudûdsuz bir merfû, maktû, mürsel hadîsler deryâsı, Sahâbe ve Tâbiîn'den menkûl fetvâ hazînesi mevcuttu.

Müçtehidin nazarı bir kısım hadîslere gafil değildir. Önümüzdeki "Cevâmi" ve "Musannafât" silsilesine nazar etsek onlardaki her bir babta müçtehidînin istiğna etmediği bütün hadîs çeşitlerini bulabiliriz. Kütüb-i Sitte müelliflerinden önce yaşamış olan bu Cevâmî ve Musannafât'ın sahipleri, bu mezkûr müçtehidlerin ashâbı (arkadaşları) veya arkadaşlarının arkadaşlarıdırlar. Onlar için hadîslerin senetlerini kontrol çok kolaydı, çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çok yakındılar. Bu sebeple bir müçtehidin her hangi bir hadîsle ihticâc etmesi onu tashîh manasına gelir. Kütüb-i Sitte'ye ihtiyaç duyulması ve onlarla ihticâc edilmesi sadece onlardan sonra gelen kimselere nazaran ortaya çıkan bir meseledir (Allâhu âlem). (İbrahim Canan)

[8] Müteâkip bahiste "Sahîheyn" veyâ ikisinden biri üzerinde yapılan Müstahrecât'ın büyük bir kısmı beyan edilecek. Fakat bu husûsta bir iki noktaya daha temâs etmek gerekmektedir. Müstahrecât'da zikredilen hadîslere sahîh hükmünün verilmesi isâbetli değildir. Çünkü onlarda sahîh ve zayıf bulunduğu gibi Buhâri ve Müslim'in şartlarına uyanlar, ikisinin şartına da uymayanlar var. Şu halde onlarda bulunanın hepsine birden sahih sıfatını ıtlâk etmek uygun değildir. Hâfız İbnu Hacer, İbnu Salâh'ın Mukaddime'sine yazdığı Nüketi'nde bazı Müstahrecât'ın durumunu ve onların istihrâc yollarını îzah sadedinde şöyle der:

"Ebû Avâne'nin kitâbı, bâzı kimseler onu Müslim üzerine yapılan Müstahrec olarak isimlendirse de bâbların hepsinde müstakîl olan çok sayıda hadîs mevcûttur. Müellif bunlardan pek çoğuna işâret etmiştir. İçerisinde sahih, hasen, zayıf ve mevkûf rivâyetler mevcuttur.

el-İsmâîli'nin kitâbında müstakîl zâid hadîs yoktur. Ancak bazı metinlerin içerisinde zâide rastlanır. Bunun hakkında sıhhat hükmü râvîlerin ahvâline bağlıdır. Meselâ, Zührî'nin bir kısım arkadaşları târikiyle Zührî'den Buhârî'nin rivâyet ettiği bir hadîsi İsmâili bâzı ziyâdelerle Zührî'nin başka arkadaşları tarîkiyle istihrâc eder. Bu sonuncular, haklarında tenkid vâkî olan kimselerdir. Onların ziyâdeleriyle ihticâc yapılmaz.

Müellif (yânî İbnu Salâh) sonra şöyle der: "Müstahrecât sahipleri, hadîsin elfâzından aynen Şeyheyn'e muvâfakât aramadılar. Buna da sebep olanların bu hadîsleri Buhârî ve Müslim cânibinden rivâyet etmemiş kılmalarıdır. Böylece ziyâdenin sahîh olduğuna dâir hüküm, sahîh hadîs için râvîlerde şart koşulan sıfatların, müstahrec müellifi ile, üzerine istihrâcta bulunulan asıl kitap sâhibinin birleştikleri râvilerde sübût bulmasına mütevakkıftır. İstihrâc sâhibi ile, aslın sâhibinin birleştiği kimse arasında, râvi sayısı ne kadar çok olursa o nisbette tenkîd ihtimâli artar.

Keza istihrâc yapanın asrı ile üzerine istihrâc yapılan aslın asırları birbirinden ne kadar uzak olursa isnâd uzar ve ricâli arttıkça da onu tenkîd eden kimse onların ahvâlini fazlaca araştırmaya mecbûr kalır.

Meselâ Buhârî, Ali İbnu'l-Medini'den, Süfyân İbnu Uyeyne'den Zührî'den bir hadîs rivâyet etmiş olsa, İsmâilî de aynı hadîsi bâzı şeyhlerinden, Hakem İbnu Mûsa'dan, Velîd İbnu Müslim'den, Evzâî'den, Zühri'den rivâyet etmiş olsa ve Evzâi'nin hadîsi İbnu Uyeyne'nin hadîsine bir ziyâdeye şâmil olsa buna sahîh hükmü Velid'in Evzâi'den, Evzâî'nin de Zühri'den dinlemiş olmasının tasrîhine bağlıdır. Çünkü Velîd İbnu Müslim, şeyhleri ve şeyhlerinin şeyhleri üzerine tedlîsde bulunanlardandır.

Kezâ, onun sıhhatı, el-İsmâilî'nin şeyhi hakkında sahîh sıfâtlarının sübûtuna mütevâkkıftır. Müstahrec'te bulunan bütün hadîsleri buna kıyâs et. Bu hüküm geri kalan bütün müstahrecât için aynıdır.

Bâzılarını, râvilerinde gerekli şartlar ictimâ etmese bile, hadîsin aslını bulduğu şekilde tahric etmekle iktifa etmiş gördüm. Hatta Ebû Nuaym'ın ve başkalarının Müstahrec'inde birçok zayıflardan rivâyet edildiğini gördüm. Çünkü onların bu müstahrecâtdan maksadları âli isnâd elde etmektir, bu ziyâdeleri tahrîc etmek değildir. Ziyâdeler bulunan âli isnâd da tesâdüfen yer almıştır (Allâhu âlem). (İbrahim Canan)

[9] Evet Zehebî'nin nakd-i ricâlde otorite olduğuna bu sahanın pek çok imamı şehâdet etmiştir. İki çizgi arasına alınan Zehebî hakkında söz Hâfız İbnu Hacer'e aittir, Nuhbe'ye Nüzhetü'n-Nazar adıyla yazdığı şerhin Merâtibu'l-Cerh ve't-Tâdîl bahsinde (s.136) geçer. (Mezkür eser, "Laktu'd-Dürer" kenarında neşredilmiştir). Aynı sözü talebesi Sehâvî alır ve Zehebî hakkında Fethu'l-Mugîs'de (s.482)

tekrar eder. Keza aynı sözü, Suyûti alarak el-Hâvî li'l-Fetâvâ'da (1, 348) dercedilmiş olan el-Mesâbihu fi Salâti't-Terâvih" cüzünde Zehebi hakkında tekrar eder.

Zehebî'nin talebesi olan İmâm Tâcü'd-Dîn es-Sübkî, Tabakâtu'ş-Şâfiîyyeti'l-Kübrâ'sında (5, 216) Zehebî'nin tarihçesi ile ilgili bahiste şöyle der: Şeyhimiz, üstadımız, imam, hafız, Şemsü'd-Din Ebû Abdillâh et-Türkmânî, ez-Zehebî, asrın muhaddisidir, hadîste eşi olmayan bir ummândır. Zorluklar karşısında kendisine sığınılan bir büyüktür. Hıfz bakımından yegane imamdır. Mana ve lafızda asrın altınıdır. Cerh ve ta'dîl mevzuunun şeyhi ve bütün yollarda ricâlin yürümesini sağlayan destektir. Sanki bütün imamlar bir yerde toplanmışlar da Zehebî onlara bakmış ve orada hazır olanlardan onları huzurunda bulunmuş olanın ihbarını nakletmeye başlamış gibidir."

Şeyhlerimizin şeyhi, Hint muhaddisi, İmâmu'l-Asr eş-Şeyh Enver Şâh el-Keşmîrî ed-Deyvebendî (vefâtı 1352) hayretengiz bir derecede büyük olan Feyzu'l-Bârî alâ Sahîhu'l-Buhârî'sinde (1, 179) der ki: "Zehebî, hakkında: "Eğer o bir tepe üzerinde dursa ve bütün raviler kafilesi önünden geçse hepsinin isimlerini ve atalarının isimlerini birer birer sayar" denen kimsedir." Keşmirî bu manayı yukarıda Sübkî'den zikrettiğimiz sözden almışa benziyor. Allah, Şemsü'd-Dîn hâfız Zehebî'ye ganî ganî rahmet eylesin. Hakkında şöyle söylemek ne kadar isâbetli olur:

Ey felek! Onun gibisi gelir diye yemîn etmiştim,
Hanis oldun yemîninde, kefârette bulun. (İbrahim Canan)

[10] Yani zayıfın tevsîki hususunda ulemâ ittifak etmemiştir. Aksine, zayıfı bazıları tevsîk etti ise diğer bazıları da taz'îf etmiştir. Keza sikanın taz'îfi hususunda da ulemânın ittifâkı vaki olmamıştır. Bazıları taz'îf etti ise diğer bazıları tevsîk etmiştir. Burada "ikisi" kelimesiyle hepsi (el-cemîu) kastedilmiştir, şu sözde olduğu gibi: "Bu işte iki kişinin ihtilaf ettiği görülmez." yani herkes o meselede müttefiktir, hiç kimse ona itirazda bulunmaz demektir. (İbrahim Canan)

[11] Tariklerinin artmasıyla zayıfın kuvvetleneceği konusundaki bu mutlak ifade (çünkü hangi çeşit zayıfın kuvvetleneceği sınırlanmamış) tarîkin mücerred sayıca artma keyfiyetinin, hadîsi zayıflıktan hasen mertebesine yükselten icbârî bir durum olduğu intibâını vermektedir. Nitekim birçok

müteahhirîn ulemâ bu hususta yanılmışlardır. Tedrîb ve Şerhu'n-Nuhbe'den zikredeceğimiz müteâkip delillerde ve 80. sayfada Tedrîb'den sarih olarak gelecek delillerde görüleceği üzere, müellif asla aynı şeyi kastetmiyor.

Hafız İbnu Salâh, Ulûmu'l-Hadîs'inde der ki: "Zayıf bir hadîsin muhtelif vecihlerle rivayet edilmiş olması ondaki her bir za'fın izâlesi için kafi değildir. Za'afların muhtelif nevileri vardır:

1- Bazı za'flar bu sayede izale olur. Eğer za'f, ravisi ehl-i sıdk ve diyanet olmakla beraber, hıfzındaki zayıflıktan neş'et ediyorsa onun rivayet ettiği hadisi bir başka vecihle de rivayet edilmiş bulursak anlarız ki bu hadis o ravinin doğru olarak ezberlediklerindendir. Onun bu hadisi zabtedişinden dolayı hıfzı tenkîd edilmez. Keza za'fı irsâl cihetinden geliyorsa aynı şekilde rivayet edildiği bir başka vecih sebebiyle zaafdan kurtulur. Hafız bir imam tarafından irsâl edilen bir mürsel hadis de böyledir, çünkü bu hadiste bir başka vecihle gelecek rivayetle izale olacak az bir zaaf mevcûttur.

2- Bir başka zaaf çeşidi, zaafın kuvvetli olması ve zayıflatıcı vasfın mükâvim ve mücbir bulunması sebebiyle, mezkûr şekilde izâle olmaz. Bu çeşit zaaf râvinin kizble müttehem veya hadisin şaz olmasından neş'et eder."

Hafız İbnu Hacer, en-Nüket alâ İbni's-Salâh'da birinci kısma yani turukun taahhüdü ile za'fı giden zayıf hadisler gurubuna talik olarak şunu söyler: "İchâr edici için, onun müchir olup olmadığını bize bildirecek zabtı kuvvetli bir ravi zikretmedi ise onun hakkında kayıt: "Bunun kabûl ve redde muhtemel bulunduğunun" söylenmesidir. Nerede, ihtimal iki şık için de eşit olursa bu hadis zaaftan kurtulmaya sâlih olur. Nerede red ciheti kuvvet kazanırsa o hadis de zaaftan kurtulamaz. Eğer kabul ciheti galebe çalarsa o zaman rivayetimiz bu kısma girmez, hasen li-zâtihi babında mütâlaa olunur. Allahu âlem."

Şeyhimiz müellifin ibaresinin yanlış anlaşılmaya meydan vermemesi için şöyle olması evlâdır: "Ravileri sûi hıfz v.s ile mevsûf olan zayıf bir hadîs başka tarîklerden de rivâyet edilmişse... Kezâ ihtilât tedlîs irsâl ve benzerleri sûi hıfzın hükmüne girerler." (İbrahim Canan)

[12] Bu bahisle ilgili açıklamayı Bazı Hadis Meseleleri adlı bölümde Ebu Davud'un Salih Tâbiri kısmında kaydettik. (İbrahim Canan)

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/90-106.

Hasen Hadisin Hükmü:

Hasen hadisler kendisiyle amel edilecek birer dini delil olarak kabul edilirler. Ancak istinbata değil ihticaca selahiyetlidirler.[1]

Hasen hadis, bütün fakihlere göre ihticac ve kendisiyle amel edilmek bakımından makbuldür. Hadisçilerin ve usulcülerin büyük bir çoğunluğu da aynı görüştedirler.

Hasen li ğayrihi olanlar da aynı makbuliyet içindedirler. Zira onlar her ne kadar aslında zayıf ise de başka tariklerle takviye edilmiş olmaları ve kendileriyle çelişen başka hadislerin de bulunmaması sonucu zayıflıkları ortadan kalkmıştır.[2]

---

[1] Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/355-356.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 130.

İtibar, İstişhad, Mütabaat:

Hasen ve Zayıf hadîslerle ilgili bahislerde sıkça geçen bir kaç tâbir var. İ'tibar, istişhâd, i'tizâd. Bunlar bir hadîs çeşidi ifâde etmezler. Ancak başta mütâbi, şâhid, âzıd gibi sıkça geçen tabirler bir kısım başka meselelerin kavranmasında onların neye delâlet ettiklerinin bilinmesi gerekir.

İ'tibâr, lügatte bir şeyi incelemek, saymak, mukayese ve imtihan etmek gibi mânalara gelir. Hadîs ıstılâhı olarak, ferd bilinen bir hadîsin bir başka vecihten de gelip gelmediğini hadîs kaynaklarında araştırma faaliyetidir. Bu maksadla, mu'cem, müsned, sünen, câmi, cüz vs. her çeşit kaynağa başvurulur. Kaydedilen tarif'e ferd-i sahîh dahi girmekte ise de, i'tibâr çoğunlukla zayıf ve hasen hadislerle ilgili olarak geçer. Çünkü hadîsi ikinci bir tarîkten bulmak, onu kuvvetlendirir: Zayıf'sa hasen li-gayrihî mertebesine, hasen'se sahîh li gayrihî derecesine yükseltir. Böylece hadîs, amel edilemez iken, kendisiyle amel edilebilir hâle gelir. Bu sebeple i'tibâr'ı: "Hadîsin sıhhat durumunu kuvvetlendirmek, derecesini yükseltmek için bir benzerini başka tarîklerden arama faaliyeti" diye tarif edebiliriz.

Her zayıf hadîs i'tibâr'a sâlih değildir. Hadîsin zaafı şiddetli olursa onun kuvvetlendirilmesi için araştırma yapılmaz. Kizb ile ittiham edilen, ehl-i bid'anın gulat kısmında olan veya fuhş-ı galat sâhibi bulunan râvilerin rivâyetleri i'tibâr'a elverişli değildir.

Öyle ise, i'tibâra elverişli olan bir rivâyeti kuvvetlendirecek benzer rivâyet (mütâbi), derece yönüyle, en azından ona (mütaba aleyh) denk veya ondan daha üstün derecede olmalıdır. Daha düşük derecede olursa kuvvetlendiremez. Zaten zayıf'ın daha düşüğü şedîdü'z-zaaf demektir. Vasfı

bu olan hadîslerin metrûk ve merdûd addedilmesi gerektiğini daha önce belirtmiştik.

Mütabaat: İ'tibâr sonunda zayıf hadîslerimizi takviye edecek bir başka rivâyet buldu isek hâsıl olan bu yeni duruma uygunluk mânâsına mütâbaat denir. İ'tibâr edilen hadis mütâbaaleyh adını alır ve kuvvetlenir. Zayıfsa hasen li-gayrihi mertebesine yükselir, hasen'se sahîh li-gayrihi mertebesine yükselir. Keza sahîhse ferdlikten çıkıp azîz olur.

Şunu da bilelim ki, mütâbaat, aynı Sahâbî'nin rivayetinde, münferid olduğu zannedilen râvinin şeyhinde veya şeyhinin şeyhinde hâsıl olabileceği gibi bir başka Sahâbî'nin rivayetiyle de olabilir. Senette teferrüt ettiği zannedilen şahsın şeyhinden aynı hadîsi rivâyet eden bir başka şahıs bulunduğu takdirde buna mütâbaat-ı tamme denir, şeyhinin şeyhinden veya daha yukardan bir mütâbi bulunduğu takdirde buna da mütâbaat-ı kâsıra denir.

Mütâbaat sağlayarak zayıfı kuvvetlendirmiş olan ikinci rivâyet'e mütâbi, şâhit veya âzıd kelimelerinden biri kullanılır. Bazı âlimler bu tâbirlerin arasında fark görür: Kuvvetlendiren ikinci hadîs, zayıf hadise hem lâfız hem de mâna yönüyle benzerlik arzetmişse mütâbi, lâfzan değil de sâdece mânen destek sağlamışsa şâhid demiştir. Ama ekseriyet nazarında aslolan, mütâbi ve şâhid tâbirlerinin âzıd gibi destekçi, takviye edici mânasında müterâdif olarak her iki durum için de kullanılmış olmasıdır. Ancak, şâhid kelimesiyle, sahâbisi ayrı olan bir başka senedle gelmiş bulunan mütâbi rivâyetin kastedildiği de olmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, usulcüler i'tizâd (mütâbaat) yoluyla zayıfın kuvvetlenmesinde, buna bir kıyâsın muvafakat etmesini veya inkâr'sız intişâr etmiş olmasını yahut da onunla o zamandaki insanların amel etmekte olmasını şart koşmuştur.

İbnu's-Salâh'ın örneğini kaydedelim: Muhammed İbnu Amr Ebu Seleme'den, o da Ebu Hüreyre (radyallahu anh)'den Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu hadîsini rivayet eder: *"Ümmetime meşakkat verecek olmasaydım, her namazda misvâk kullanmalarını emrederdim"*. Senedde yer alan Muhammed İbnu Amr sıdkı ve diyaneti ile meşhurlardan ise de itkân'ı tam değildir. Bu sebeple bâzı nâkidler kendisini hâfıza bozukluğu cihetinden zayıf addetmişler, bazıları da sıdkı ve büyüklüğü sebebiyle sika addetmişlerdir. Netice olarak hadîsi hasen'dir. Ancak hadîsin bir başka cihetten rivâyeti ona sahîh hükmünü verdirmiştir. Hadîse olan mütâbaat, Ebu Seleme'den Muhammed'in rivâyetine değil, bilâkis, Ebu Hureyre'den Ebu Seleme'nin rivâyetinedir. Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den aynı hadîsi A'rac, Sa'id İbnu'l Makberî, babası (el-Makberî) ve başkaları da rivâyet etmiştir. Verilen bir başka örnek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in atıyla ilgili bir Buharî hadîsidir. Rivayet "Übey İbnu'l-Abbas İbni Sehl İbni Sa'd an Ebîhi an ceddihi" senediyle gelmiştir. Burada ismi geçen Übey'i Ahmed İbnu Hanbel, Yahya İbnu Ma'în ve Nesâî hıfzının bozukluğu sebebiyle zayıf addetmişlerdir. Bu sebeple hadîs hasendir. Ancak hadisi kardeşi Abdu'l-Müheymin de rivayet etmiştir. Bu mütâbaatla hadîs, sahîh'lik mertebesine yükselmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/106-108.

Hasen Hadis ile ilgili Bazı Terimler:

Hasen-Sahih: Hadisin birkaç senedinin olduğunu ve sahihlik derecesine ulaştığını gösterir. Bu ifade, bir tarikten Hasen, bir başka tarikten Sahih'tir anlamında da anlaşılmıştır.

Birinci anlayışa göre sadece sahih denilen hadis, hasen-sahih'den daha kuvvetli; ikinci anlayışa göre hasen-sahih denilen sadece sahih denilenden daha kuvvetli olmuş olur.

Hasen-Garib: Gariblik hem senedhem de metinde olur da bir tek senedle rivayet edilmiş olursa ve manasını takviye eden başka deliller bulunursa bu hadisi "Hasen li zatihi" kabul ettiğini göstermek üzere Tirmizi "Hasen-Garib" demiş olmaktadır.[1]

Çünkü Garib Hadis, bazan Sahih bazan Hasen bazan da Zayıf olabilir. Zira, sadece ravisinin teferrüdünden dolayı "garib" adını almıştır. [2]

Makbul hadîsleri ifâde için kullanılan, sahîh ve hasen tabirleri dışında başka tabirler de var. Karşılaşıldığı zaman yeni bir hadîs çeşidi sanılmamalıdır. Ceyyid, kavî, sâlih, ma'ruf, mahfûz mücevved, sâbit, müşebbeh veya müşbih gibi.

Ceyyit: İbnu's-Salâh bu tâbiri sahîh mânâsında kullanmıştır. Böyle olunca cevdet'den murad sıhhat olmaktadır. Ancak, bazıları, hasen li-zâtihi mertebesinden yükselmiş olmakla beraber sahîhlik kazanmasında tereddüt edilen hadis için ceyyid demiştir. Sahîh vasfını taşıyandan düşüktür.

Kavi: Ceyyîd gibidir.

Sâlih: Daha ziyade Ebu Davûd'la ilgili bir tabir olup, sahîh ve hasen, her ikisine de şâmildir. Çünkü ikisiyle de ihticâc edilir. Keza i'tibâr'a elverişli olan zayıf'a da sâlih denmiştir.

Ma'rûf: Münker'in mukâbilidir. Yâni, zayıf râvi, sika râviye muhâlefet ederse, sika'nın rivâyeti ma'rûf, zayıf'ın rivâyeti münker'dir.

Mahfûz: Şâz'ın mukâbilidir. Yani sika, râvi, kendisinden daha üstün (evsak) olana muhalefet ederse evsak'ın rivâyeti mahfûz adını alır.

Mücevved ve **sâbit:** Sahîh ve hasen'e şâmildir.

Müşbih (müşebbeh): Hasen ve hasene yakın olan zayıf hadîs için kullanılır. Ceyyid'in sahîhe nisbeti ne ise, bunun da hasene nisbeti öyledir. [3]

Müstahsen: Sahih olmaya da Hasen olmaya da ihtimali var, demektir.[4]

---

[1] Itr, Menhec: 272.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 130-131.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/108-109.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 131.

Sikanın Ziyadesi:

Farklı tarîklerden gelen hadîsler karşılaştırılınca biri diğerine karşı noksan veya ziyadeler ihtiva edebilir. Böyle bir durumda ziyade'nin hükmü nedir?

Muhaddis ve fukahâdan cumhurun mezhebi, bu ziyadeyi sika râvi yapmışsa mutlak olarak makbûl addeder. Bu ziyâde, hadîsi önce ziyadesiz olarak zikretmiş olan râviden veya bir başkasından gelmiş, şerî bir hükme müteallik olmuş veya olmamış, sâbit bir hükmü değiştirecek mahiyette olmuş veya olmamış, ziyâdenin bulunmadığı bir haberle sâbit olan ahkâmın nakzını gerekli kılmış veya kılmamış farketmez, ziyâde makbûldür. İbnu Tahir, bu ziyade söz üzerinde ittifak olmalı, iddiasında bulunmuştur. Mutlak şekilde makbûl değildir diyen de olduğu gibi, "Hadîsi, daha önce nâkıs şekilde rivâyet etmiş olanların dışındakilerden gelen ziyâde makbûldür, bir kere nakıs olarak rivâyet edenden vâki ise, makbûl değildir" diyen de olmuştur. İbnu's-Sabbağ bu sonuncu durum hakkında: "Bu râvi, rivâyetleri iki ayrı mecliste aldığını, birinde nakıs, diğerinde ziyadeli olarak işitmiş bulunduğunu tasrîh etse de ziyade makbuldür" der.

İbnu's-Salâh ziyade'yi bir kaç kısma ayırmıştır:

1- Sıhhate muhalefet eden ziyade, bu şâz kısmına gireceği için reddedilir.

2- Muhalefet olmayan ziyâde: Bir sikanın, hadîsin bir kısmıyla teferrüdü gibi. Bu makbûldür. Hatib bu kısmın makbûl addedilmesinde ulemanın ittifak ettiğini aynen belirtir.

3- Bir hadisin diğer râvilerince zikredilmeyen ziyadesi: Makbûl olduğu belirtilen bu üçüncü çeşid ziyâdeye, bir de örnek kaydedilir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: *"Arz bana hem mescit ve hem de temiz kılındı"* hadisini Ebu Mâlik el-Eşca'î şöyle rivâyette teferrud etmiştir: *"....toprağı*

temiz kılındı". Bu üçüncü çeşit birinciye de benzer, ikinciye de. Orta bir ziyade çeşididir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/109.

C) Zayıf Hadîs:

Zayıf hadis, sahih veya hasen hadîsin taşıdığı şartların birini veya birkaçını taşımayan hadistir. Bu şartların bulunup bulunmadığı, hadisin çeşitli yönlerden tetkik ve tenkide tâbi tutulmasıyla anlaşılır. Sözgelimi, hadîsin râvîsi adâletindeki kusur sebebiyle, zabtının zayıflığı, seneddeki kopukluk, râvînin kendindan daha sikâ bir râvî veya râvilere aykırı rivâyeti... sebepleriyle hadîsin Hz. Peygamber'e âit olduğu zayıf kabul edilir. Hadis bilginleri, zayıf hadisleri çeşitli yönleriyle pek çok kısma ayırmışlardır. [1]

Sahîh ve hasen hadiste aranan vasıfları tamamen veya kısmen ihtiva etmeyen rivâyetler zayıftır. Konunun kavranması için mezkûr vasıfları hatırlatmak yerinde olur:

1-2- Râvinin adalet ve zabt yönlerinin tam olması,

3- Senedin muttasıl (kopuksuz) olması,

4- Başka rivâyetlere muhalif (şâz ve münker) olmaması,

5- İlletten (gizli bir kusurdan) sâlim olması,

6- Hasen hadîsler için şart koşulan mütâbaat yâni, ikinci bir tarîkten gelen rivâyetle desteklenmesi.

Şu halde bu altı vasıftan biri veya bir kaçı eksik olunca hadîs, zayıf addedilmektedir. Ancak, bu vasıfların eksikliği çok farklı durumlarda hadîse ârız olduğu için zayıf hadîsin çeşitleri sayıca çok artmıştır. Sözgelimi sâdece râvinin adalet yönünü göz önüne alacak olsak, adâletini bozacak olan sebeplerin ne kadar çeşitli ve çok olduğunu anlarız: Yaş durumu, akıl durumu, diyanet, itikad, mürüvvet, lika, sıdk... vs... durumları.

Daha önce belirtildiği üzere sahîh ve hasen hadîsler arasında sahîh, esah sahîh li-zâtihi, sahîh li gayrihi; hasen li-zâtihi, hasen li-gayrihi gibi sıhhatca

farklı dereceler ortaya çıktığı gibi, zayıf hadisler arasında zaîf, ez'af veya vâhî, evhâ tâbirlerinde de görüldüğü üzere farklı dereceler kabul edilmiştir. Hatta zayıflar arasındaki derecelerin, sahih ve hasen hadisler arasındaki derecelerden çok fazla olduğu söylenmiştir. Nitekim İbnu Hibhân'ın tâdadında bu çeşitler 50'ye, İbnu's-Salâh'da 47'ye ulaşmıştır. Şerefü'd-Dîn el-Münâvî, fiilen mevcut olmasa bile, aklen 129'a ulaşabileceğini göstermiş, 81 çeşidin mevcudiyetinin de imkân dahilinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu türlü hesaplamaların amelî hayatta herhangi bir ehemmiyeti yoktur. Ancak bazıları, müstakil bir isim ve tarifle bilinmekte, hangi şartlarda ve ne sûretle amele elverişli olduğu usûl kitaplarında tedkîk ve ta'lîm konusu yapılmaktadır. Muallâk, Mürsel, Mu'dal, Munkatı, Müdelles, Muallel, Şaz, Münker, Müdrec, Metrûk, Maklûb, Muzdarib, Musahhaf, Muharref zayıfın meşhur olan çeşitlerindendir. Biz daha ziyâde bunları kısa kısa tariflerle tanıtmaya çalışacağız. Bu tabirler her çeşit dinî kitaplarda geçer. Bunları bilmeden dinî metinleri yeterince ve hakkıyla anlamak mümkün değildir.[2]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/110.

Zayıf Hadisin Hükmü:

Hadis âlimleri, zayıf hadisle amel edilip edilemeyeceği konusunda üç görüş ileri sürmüşlerdir.

1) Hiçbir konuda zayıf hadisle amel edilmez. Yahya b. Maîn'den nakledilen bu görüşü, Buhârî ve Müslim'in yanısıra İbn Hazm, Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî ve Ebu Şammetu'l-Makdisi gibi İslam alimleri bu görüştedir. Buhari ve Müslim'insahihlik şartları, sahihlerinde hiçbir zayıf hadis bulunmamasının bunu gösterdiği söylenmiştir.

2) Her konuda zayıf bir hadisle amel edilebilir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd "zayıf hadis re'y, yani kıyas yoluyla ictihadtan daha iyidir" diyerek bu görüşü tercih etmişlerdir. Ancak bu alimler zayıf hadisle amel edilebilmesi için konusunda başka herhangi bir rivayetin olmamasını şart koşmuşlardır.

3) Bazı şartları taşıması hâlinde, akait ve ahkâma ait olmaksızın va'z, amellerin fazileti, kıssa gibi konularda şartlı olarak zayıf hadisle amel edilebilir.

Hafız İbn Hacer el-Askalânî (v.852/1448) bu şartları şöyle sıralar:

a) Zayıf hadis, akait ve ahkâma ait olmayıp fedail gibi bir konuda olmalıdır. Bu şart üzerinde bütün alimlerin ittifakı vardır.

b) Zayıf hadis, yalancı, yalancılıkla itham edilmiş veya fuhş-u galat (çok hata yapmak)la tanınan bir ravinin yalnız başına rivayet etmiş olması gibi aşırı derecede zayıf olmamalıdır.

c) Zayıf hadis, kitap veya sünnete dayalı olarak amel edilen bir asıl hüküm veya kaidenin kapsamına girmeli; yeni bir hüküm koymamalıdır.

d) Zayıf hadisle amel edilirken sâbit olduğuna kesin gözle bakmamalı, ihtiyaten amel edildiği bilinmelidir. [1]

Bazı alimlerin ileri sürdüğü, "gerek şer'î hükümler ve gerekse fezâil konusunda, elimizde zayıf hadîse lüzum bırakmıyacak kadar çok sahih ve hasen hadis vardır" görüşü, tercihe şâyân bir görüş olsa gerektir. [2]

Görüldüğü gibi üçüncü görüş ve ona bağlı bu şartlar, dini konular arasında tahlile dayalı bir ayırım da beraberinde getirmektedir. Böylesi bir ayırıma taraftar olmayanlar ve zayıf hadisle amel edilemeyeceğini savunanlar dün olduğu gibi bugünde bulunmaktadır.[3]

Toptan redd taraftarı olmayanlar isedaha mutedil ve daha ilmi bir yol tutmuş gibidirler. Bu görüştekilerin düşünceleri şöyle özetlenebilir:

Iraki, terğib-terhib, kıssalar ve faziletler gibi ahkam ve akaid konuları dışında kalan mevzularda uydurma olmayan haberlerin, zayıflığına işaret edilmeden bile nakledilebileceği kanaatinde olanlardan bahsetmekte, ancak ahkam-ı şer’iyye ve akaid gibi konularda kimsenin böyle bir hoşgörüye sahip bulunmadığını belirtmektedir.

Nevevi (v.676/1277), hadis uleması, fakihler ve daha başkalarının faziletler, tergib-terhib gibi konularda zayıf hadisle –uydurma olmamak şartıyla- amel etmek müstehaptır; ancak, helal-haram, alış-veriş, nikah-talak vb. ahkamda sadece Sahih ve Hasen hadisle amel olunur” görüşünde olduklarını belirtmektedir.

İbnu’l-Humam (v.861/1457) “zayıf hadisle müstehaplık sabit olur” görüşündedir. Sehavi (v.902/1496) de şartları dahilinde faziletler hakkında zayıf hadisle amel edileceği konusunda cumhurun ittifakının bulunduğu görüşündedir.

Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud es-Sicistani'ye izafe edilen bir görüşe göre de "başka hadis bulunmadığı takdirde ahkama ait meselelerde zayıf hadisle amel edilir."[4]

Sonuç olarak, zayıf hadisle amel konusunda ulemanın farklı görüşleri paylaştıkları görülmektedir. Zayıf hadisle amel etmeyi mutlak olarak men edenlerin görüşü zayıf bir görüştür. Mutlak olarak caiz görenlerin görüşü de işi iyiden iyiye gevşetmek (tevessü') demektir. Belli kısımlara ayırıp belli şartlara bağlı olarak amel edilebileceğini söyleyenlerin görüşü ise orta ve doğru bir görüştür.[5]

Tirmizi'ye (v.279/892) gelinceye kadar hadisler genelde Sahih ve Sakim (Zayıf) diye iki gruba ayrılırdı. Zayıf hadisler de "terkedilmiş" (Metruk) "terkedilmemiş" (Ğayr-i metruk) olmak üzere iki kısımda değerlendirilirdi. Tirmizi'den sonra Sahih ile Zayıf arasına bir de Hasen terimi girdi. "Terkedilmeyen zayıf hadisler", hasen terimiyle zayıflar arasından ayrılmış oldu. O halde Tirmizi'den önce yaşamış bir hadisçinin dilindeki Zayıf hadis teriminin Hasen hadisleri de içine aldığı dikkatten uzak tutulmamalıdır.[6]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 8-9.

[2] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289.

[3] Suphi Salih'in konuya ait görüşleri için bk. Hadis İlimleri ve Istılahları (Terc. M. Yaşar Kandemir) s. 178.

[4] Bk. A. Naim, Tecrid Tercemesi (Mukaddime): 343.

[5] Leknevi, el-Ecvibetü'l-fadıle: 58; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 146-147.

[6] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 146-147.

Zayıf Hadisin Dereceleri:

Makbul (Sahih-Hasen) hadis şartlarından herhangi biri noksan olursa hadis zayıf hadistir. Bu şartlardan birden fazla noksan olursa, zayıflık daha şiddetli olur. Böylece Zayıf Hadisin dereceleri de farklılık arzeder. Bu sebeptendir ki Zayıf Hadisin çeşitleri 49[1]'dan 510[2]'a kadar değişen rakamlarla ifade edilmiştir. Ancak bunların çoğu nazaridir.

Zayıf hadis çeşitlerinden 15 tanesi, öteden beri, özel terimlerle anlatıla gelmektedir. Bunlar da: Muallak, Mürsel, Mu'dal, Munkatı', Müdelles, Muallel, Şâz, Münker, Mevzu', Metruk, Müdrec, Maklub, Muztarib, Musahhaf ve Muharref'tir.[3]

Zayıf hadisler, sahih veya hasen hadislerde bulunması gerekli özelliklerden birinin veyahut birkaçının bulunmama durumuna göre çeşitli derecelere ayrılırlar. Bunlardan her birine değişik isimler verilmiştir. Sayıları konusunda verilen rakamlar ise değişiktir. İbnu's-Salah 49; el-Iraki 42; Abdurrauf el-Münavi ise 81 çeşit zayıf hadis bulunduğunu söylemişlerdir. Ancak bu sayı kabarıklığı bir zayıf hadise değişik isimler verilmesi yüzündendir.

Zayıf hadislerin 10-15 kadarı hususi isimler almıştır. Hadis Usulü alimlerinin tarifinde birlik gösterdikleri bu zayıf hadis çeşitleri gerek isnadda kopukluk bulunması, gerekse ravide adalet ve zabt şartlarının olmaması gibi sebeplerle meydana gelmiştir. Söz gelişi isnadında kopukluk olması yüzünden zayıf olan hadisler, mürsel, munkatı, mu'dal, müdelles çeşitlerine; ravilerinin adalet yahut zabt kusuru sebebiyle zayıf olanlar ise metruk, münker, mu'allel, müdrec, maklub, muztarib, şâz gibi kısımlara ayrılırlar. [4]

---

[1] Bk. İbnu’s-Salah, Ulumu’l-Hadis: 37.

[2] Itr, Menhec: 287.

[3] A. Naim, tecrid Tercemesi: 1/270; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 131.

[4] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 9.

Hadiste Zayıflık Sebepleri:

Hadiste Zayıflık genelde iki sebepten kaynaklanır: **1)** Senette inkıta' (kopukluk) bulunması **2)** Ravide cerhi gerektiren bir halin bulunması.

---

1) Seneddeki İnkıta Sebebiyle Zayıf Hadis Çeşitleri:

İnkıta’ (kopukluk), senedden en azından bir ravinin düşmesi demektir. Böyle bir inkıta’ varsa, senetteki bütün şahıslar sika olsalar bile, sırf bu inkıta’, metnin reddini gerektirir.

İnkıta’ yüzünden zayıf kabul edilen hadisler, Muallak, Mürsel, Mu’dal, Munkatı’ ve Müdelles isimleriyle anılırlar.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 131-132.

A) Mürsel Hadîs:

Mürsel, lügat olarak irsâl kökünden gelir, bu da göndermek mânâsındadır. Böyle olunca, ıstılahta, "asıl kaynağını görmeden yapılan rivâyet" mânâsına gelir. [1]

Muhaddislerin genel tarifine göre mürsel hadis, isnâdında sahabî râvisi düşmüş olan hadistir. Tabiun neslinden birisinin hadis aldığı sahabî ravînin adını anmadan, onu atlayarak doğrudan doğruya "Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki..." diyerek rivâyet ettikleri hadislere "mürsel" denilmiştir. Usul alimleri kelimenin sözlük anlamını ele alarak, onunla "munkatı", hattâ "mu'dal" arasında hiç bir ayırım yapmazlar.[2]

Hadis âlimlerinden Hatîb el-Bağdâdî de mürsel hadisin tarifinde usul alimlerinin görüşünü paylaşmaktadır.[3]

Muhaddisler "mürsel" lafzını Tabiun'un Hz. Peygamber(s.a.s.)'den rivayet ettikleri hadislere tahsis etmişlerdir. Fukaha ve usulcüler ise, bunu daha genel anlamda kullanarak munkatı hadisleri de bu kapsama almışlardır.[4]

Mürsel hadisin zayıf sayılmasının sebebi, senedinin muttasıl olmayışıdır.

"Mürsel" adını alışının sebebi de, ravisinin onu Rasul-i Ekrem(s.a.s.)'den dinlemiş olan sahabîyi söylemeden doğrudan doğruya Rasulullah (s.a.s.)'a bağlamasıdır.[5]

Mürsel'in çoğulu, merasil'dir. Mürsel Hadis rivayet eden tabiiye de Mürsil denir.[6]

Hatîbu'l-Bağdâdî, Kîfâye'de, munkatı olarak yapılan bütün rivâyetleri irsâl'le ifâde eder. Onun açıklamasına göre inkıta mânâsındaki irsâl üç sûrette vukua gelmektedir.

1- Râvînin, muasırı olmadığı kimseden, rivâyette bulunması. Arada zaman bakımından fark olduğu için buradaki inkıta ve irsâli anlamak, görmek zor değildir.

2- Râvi, muâsırı olmakla beraber, hiç karşılaşmadığı kimseden rivayet yapacak olursa bu da bir irsâl'dir.

3- Râvi, bazan, karşılaştığı bir kimseden işitmediği hadîsi rivâyet edebilir. Bu da bir irsâl olur ve irsâl'in en kötüsüdür. Çünkü önceki iki durumda irsâl'i görüp, inkita'ya ve dolayısıyla hadîsin zayıflığına hükmetmek zor olmaz. [7]

Mürsel hadisin zayıf olması, isnaddan sahabinin atlanması sonucu, raviler zincirinde kopukluk meydana gelmesi yüzündendir. Tabiinin sahabiyi atlayıp hadisi Hz. Peygamber'den rivayet etmesine irsal denir.

Mesela: Said b. Müseyyeb'den "Rasulullah'ın (s.a.v.) canlı hayvan karşılığı et satışını yasakladığı" rivayet edilmiştir.

Hadisin isnadına dikkat edilirse derhal göze çarpar. Said b. el-Müseyyib tabii olduğu ve Hz. Peygamber'i görmediği halde bu hadisi kendisi doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den rivayet etmişcesine nakletmiştir. Dolayısıyla hadis almış olduğu sahabiyi atlamış, başka deyişle irsal yapmıştır. Hadisi de bu yüzden mürsel olmuştur.

"Ata b. Yesar'dan rivayet edilmiştir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kul hastalandığında Allah ona iki melek gönderir, "Bakın ziyaretçilerine ne diyor?" buyurur. (Onlar bakarlar) ziyaretçileri geldiğinde Allah'a hamd ve sena ediyor; -Allah en iyi bilen olduğu halde- hemen O'na ulaştırırlar. O zaman Cenab-ı Hak şöyle buyurur: "Kulumun ölmesini takdir etmişsem Cennet'e koymam onun üzerindeki hakkıdır. Eğer sağlığına

yeniden kavuşturursam beden ve kanını daha hayırlı bir beden ve kanla değiştirmem ve günahlarını bağışlamam o kulumun üzerindeki hakkıdır.”

İmam Malik’in rivayet ettiği bu hadis Hz. Peygamber’den bir sahabi değil; doğrudan doğruya tabiin olan Ata b. Yesar tarafından rivayet edilmiştir. Dolayısıyla mürseldir. [8]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/110.

[2] Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, Neş. Abdulvehhab Abdullatif, Medine, 1972, s. 196.

[3] Hatib el-Bağdadî, el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, Nşr. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut, 1985 s. 423.

[4] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980,s. 292.

[5] el-Emîr es-San'ânî, Tavzihu'l-Efkâr (Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, 1366, s. 284; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/367.

[6] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 132.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/111.

[8] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 9-10.

İrsalin Çeşitleri:

1) İrsâl-i Celî:

Hadisteki irsâl, hemen görülüp anlaşılabilecek durumda ise buna irsal-i celî denir. Kişinin muâsırı olmayandan veya karşılaşmadığı kimseden yaptığı rivâyet gibi. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/111.

2) İrsâl-i Hafi:

İrsâl, sâdece hadîs mütehassıslarının anlayabileceği kadar kapalılık arzediyorsa buna irsâl-i hafi denir. Râvinin karşılaştığı kimseden dinlememiş olduğu hadîsi rivâyet etmesi gibi. İrsalin bu çeşidi daha ziyâde tedlîs bahsine girdiği için, bazı açıklamaları müdelles hadîs bahsine bırakıyoruz. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/111.

Mürsel Hadislerin Dereceleri:

Hadis alimleri mürsel hadisleri birkaç dereceye ayırmışlardır. Bu derecelendirme şöyledir:

1) Hz. Peygamber'den hadis işitmiş olan bir sahabinin mürseli,

2) Allah Rasulü'nden hadis işitmemiş bulunan sahabinin mürseli.

3) Muhadramun denilen ve Hz. Peygamber henüz hayatta iken müslüman oldukları halde onu göremeyenlerden birinin mürseli.

4) Kibar-ı tabiin denilen ve Said b. Müseyyeb gibi tabiilerin önde gelenlerinden birinin mürseli.

5) Diğer tabiilerin mürseli. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 10.

Sahabe Mürseli:

Mürsel hadîs zayıf hadisler sınıfına girerse de, iltibâsa meydan vermemek için sahâbe mürseli'nin bundan müstesna tutulduğunu hemen belirtmemiz gerek. Çünkü bir çok sahâbe, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bizzat işitip görmediği bir kısım sünnet'i rivâyet etmiştir. Sözgelimi, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatı sırasında 8 yaşlarında bir çocuk olduğu halde, çok miktardaki rivâyetiyle muksirûn arasında yer alır ve üstelik kendi doğumundan önceki hâdisleri de, kimlerden dinlediğini belirtmeden, sanki bizzat görmüş veya dinlemiş gibi anlatmıştır. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın rivâyetleri üzerinde yapılan incelemeler, bunlar arasında sâdece yedi tânesinin şahsî görgü ve müşâhadesine dayandığını, gerisinin ise mürsel olduğunu ortaya koymuştur. Bu hadîslerin sıhhati hususunda hatıra gelebilecek suali, ûlema "sahâbe mürseli sahîhtir" diye cevaplar ve bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmaz. [1]

Bazı alimler “Sahabinin sahabi raviyi atlaması kusur teşkil etmez” derler ve sahabe mürselini zayıf hadis saymazlar. [2]

Sahabenin hepsi tam adaletli sayıldığı için onların mürselleri mevsul (isnadı kesiksiz) kabul edilmiştir. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/111.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 133.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 11.

Tâbiin'in Mürseli:

Muhaddis, fakîh, usulî her çeşit ulemânın ıstılahında yaygın olan kullanışa göre, mürsel deyince, Tâbiîn'e mensub herhangi bir zâtın: "Resûlullah buyurdu ki...", "Resûlullah yaptı ki..." diyerek, hadîsi hangi sahâbî'den dinlediğini belirtmeden yaptığı rivâyete denir. Azınlıkta kalan bir kısım âlimler: "Bu çeşit rivâyet Tâbiîn'in büyüklerinden olursa mürsel'dir ama küçüklerinden olursa munkatı'dır mürsel değildir" demiştir. Bundan böyle kaydedeceğimiz açıklama bu mürselle ilgili olacaktır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/111-112.

Mürsel Hadisin Hükmü:

Mürselin dinde hüccet olmadığını "hadis hafız ve münekkidleri ittifakla belirtmişlerdir.[1] İmam Nevevî diyor ki: "Hadisçilerin çoğunluğu, bir çok fukaha ve usulcüler nazarında mürsel, zayıftır ve delil gösterilemez". İmam Şafiî de aynı görüştedir.[2] İmam Müslim de, Sahîh'inin mukaddimesinde "Rivâyetlerden mürsel, bize ve haberlere vakıf kimselere göre delil değildir" demektedir.[3]

Âlimlerin bir çoğu Sahabenin mürselini zayıf görmeyerek onunla amel etmektedirler. Zira Rasulullah (s.a.s.)'den aldığında şüphe edilmeyen diğer bir sahabîden dinlemiştir ve bu sahâbînin senedden düşmüş olması hadise zarar vermez. Nitekim sahabînin halini bilmemek de hadisi zayıflatmaz. Zîra onun Rasul-i Ekrem(s.a.s.)'i görmüş olması, adaleti için yeterli bir sebeptir.[4]

Sahihayn'da sayılamayacak kadar Sahabe mürseli vardır. Çünkü onların rivayetlerinin çoğu yine Sahabe'dendir. Sahabe'nin hepsi de udûldür. Onların sahabî olmayandan rivayeti ise nadirdir. Böyle bir rivayetin meydana gelmesi halinde ise onu kimden aldıklarını açıklarlar. Şurası muhakkak ki, sahabenin tabiinden rivayet ettiklerinin çoğu merfû hadisler olmayıp isrâiliyyât, bir takım hikayeler ve mevkuf hadislerdir.[5]

İmam Malik, Ebu Hanîfe ve diğer bazı imamlar, hadisin, mahrecinin bilinmesi ve müsned olsun mürsel olsun başka bir yönden rivâyet edilmesiyle sahih olacağını ileri sürmüşlerdir. Aynı şekilde, genellikle mürseli zayıf hadislerden sayan İmam Şâfiî'de bu şartlarla Saîd b. Müseyyib'in mürsellerini almakta tereddüd göstermemiş ve "İbnu'l-Müseyyib'in mürselleri, bizim görüşümüzde güzeldir" demiştir.[6]

Mürsel'in bir kaç derecesi vardır. Sırayla en çok itibar edileni Rasul-i Ekrem(s.a.s.)'den hadis dinlemiş olan sahabî'nin mürselidir. Sonra Rasulullah (s.a.s.)'den hadis duymayan fakat sadece onu gören Sahâbî'nin mürselidir. Sonra Muhadram'ın, daha sonra da Saîd b. Müseyyib gibi güvenilir râvilerin mürselidir. Bunları takiben de Şa'bî ve Mücâhid gibi, Hadis şeyhleri üzerinde titizlikle duranların mürseli gelir. Bunlardan aşağı derecede bulunan mürsel de Hasanu'l-Basrî gibi herkesten hadis alanların mürselidir. Katâde, Zührî, Humeydu't-Tavi gibi küçük tabiîlerin mürsellerine gelince; bunların rivâyetlerinin çoğu Tabiîndendir.[7]

Mürsel, sika ravilere isnad edilmiş olarak gelirse kuvvet kazanır ve sıhhati aşikâr olur. Bu durumda o hadiste biri mürsellik, diğeri müsnedlik olmak üzere iki hal birleşmiş olur. Böyle olan bir hadisle başka bir müsned tearuz ederse, önceki tercih edilir. Çünkü mürsel olan o hadîs, sonuna kadar muttasıl olan müsned bir hadiste takviye edilmiştir.[8]

İmam Mâlik ve bir grup başkasıyla Ebu Hanîfe şöyle demişlerdir: "Mürsel, bir başka vecih'ten müsned olarak gelmişse veya önceki rivâyetten farklı bir tarikle mürsel olarak ikinci bir tarîkten gelmişse sahihtir".

İbnu Cerir: "Tâbiîn'in tamamı mürseli kabûl etmek gerektiği hususunda icma ederler ve üstelik aksini söyleyen tek rivâyet de gelmemiştir. İkiyüz yılının başına kadar imamlardan kimse aksini söylemedi" der. Burada zımnen mürselle amelî ilk reddedenin Şâfiî (radıyallahu anh) olduğu imâ ediliyor ise de, ondan iki farklı görüş gelmiştir:

1- Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in mürselleri hariç, diğer mürsellerle ihticacı reddederdi. Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in irsallerini kabûl sebebine gelince:

a- O'nun mürselleri başka tarîkten mevsûl olarak gelmiştir,

b- Çünkü o, bir cemaatten veya sahâbenin büyüklerinden dinlemiş olduklarını veya en azından bunların sözlerince desteklenmiş olanları veya herkesçe bilinir hale gelmiş olanları, veya asrındaki imamların amellerine uygun olanları irsal ederdi.

c- İbnu'l-Müseyyeb'in mürselleri incelenince bunları Ebu Hüreyre'den aldığı anlaşılmıştır. Ebu Hüreyre ile arasındaki sıhriyyet sebebiyle (çünkü Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin kızı ile evli idi) onunla irtibatı fazla idi: Bu sebeple onun irsalleri sanki Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ye isnâd etmiş gibi olmaktadır.

2- Ancak Şâfiî'nin mezheb-i cedid denen sonraki görüşüne göre Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in mürselleri de nazarında makbûl değildir.

Mürsel mevzuunda, Beyhakî'nin bir açıklamasını burada kaydetmede fayda var. Ona göre, mürsel rivâyet Tâbiîn arasında cârî idi. Ancak dahilî fitne hareketlerinin kızışması sonucu imanlar bozulup bid'a ve yalan artınca, mürsel rivâyetin zayıflığına hükmedilmiştir. Bu husûsa delîl zımnında Beyhakî İbnu Sîrin'in şu sözünü kaydeder: "Bir zamanlar hadîs rivâyet eden kimseden isnâd sorulmazdı. Ancak fitne patlak verince, hadisin isnadı soruldu, ehl-i sünnet rivayet etmişse hadisi alınır, ehl-i bid'a rivayet etmişse hadisi terkedilir".

Niçin mürsel rivayet?: Mürselleriyle meşhur olan Hasan-ı Basrî'nin sened soran bir kimseye kızarak verdiği cevap da niçin irsal yaptıkları hususunda bir bilgi verir: "Be adam! Ne size yalan söylüyoruz ne de bize yalan söylendi. Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından üç yüz kişinin katıldığı orduyla birlikte Horasan'a gazveye çıktık (onlarla sohbet ettik, bu sırada çok şey öğrendik, onlar yalan söylemediler, biz de sohbetlerde işitmiş olduklarımızı rivâyet ediyoruz)".

Bu rivâyet, sohbetler yoluyla güvenilen ciddî zatlardan öğrenilmiş olan mesâili senetleyerek sunmanın zorluğunu göstermektedir. Bu mürsillerin, -belki de râvisini temyiz edememe endişesinden dolayı- o kıymetli bilgilerini ketmedip, rivâyet etmemeleri de uygun olmazdı. Nitekim bu sebeple olacak ki Tabiîn'den bir çoğu irsâl yoluyla rivâyetten geri durmamışlardır.
Yine Hasan Basrî'den gelen bir başka açıklama, niçin? sorumuzun cevabına bir başka vüs'at kazandıracaktır: Yunus İbnu Ubeyd, Hasan-ı Basrî'ye sorar: - Ey Ebu Sa'îd! Sen: "Resûlullah buyurdu ki, diye rivâyette bulunuyorsun, halbuki sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaşmadın!" Hasan Basrî şu cevabı verir: - Sen bana, daha önce başkası tarafından sorulmayan bir şey sordun. Senin bana yakınlığın olmasa cevap vermezdim. Nasıl bir devirde yaşadığımızı biliyorsun. Haccâc'ın zamanında, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki" diye yaptığım bütün rivâyetler Ali Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'dendi. Ancak ben o zamanki terör sebebiyle rivâyetlerimi Hz. Ali'ye nisbet edemezdim".
Mürsel rivâyetle meşhur olanlara gelince, Medinelilerden Saîd İbnu Müseyyeb, Mekkelilerden Ata İbnu Ebî Rabâh, Basralılardan Hasanu'l-Basrî, Kûfelilerden İbrahim İbnu Yezîd en-Nehâî, Mısırlılardan Saîd İbnu Ebî Hilâl, Şamlılardan Mekhûl var. İbnu Maîn'e göre bunlardan İbnu Müseyyeb'in mürselleri en sıhhatli olanıdır. Çünkü o, sahâbe çocuğu olmaktan başka Aşere-i mübeşşere ile karşılaşmıştır. Ayrıca Hicaz ehlinin fakîh'i ve müftüsü, yedi meşhur fakîh'in birincisidir. İmam Malik bu yedilerin icmâını bütün ümmetin icmaı addederdi. Mütekaddimîn imamlar İbnu Müseyyeb'in mürsellerini tedkik edince sahîh senetlerle başkalarınca rivâyet edildiğini görmüşlerdir. Bu şartlar, onun dışındaki mürsellerin irsallerinde mevcut değildir.

Ûlema, mürsel rivâyeti değerlendirirken, bütün mürselleri aynı kefeye koymamıştır. Mürsillerin durumunu nazar-ı dikkate aldığı gibi, aynı mürsilin mürselleri arasında da tefrik yapmıştır. Mesela Hasanu'l-Basrî'nin "Resûlullah buyurdu ki" şeklinde cezm sigasıyla sunduğu rivayetleri, tamrîz sigasıyla sunduklarından üstün tutmuştur. İrâkî der ki: "Hasanu'l-Basrî'nin mürselleri ûlema nazarında rüzgâr gibidir." Nehaî'nin mürselleri için İbnu Maîn: "Şa'bî'nin mürsellerinden daha iyidir" demiş, Sâlîm İbnu Abdillah, Kasım ve Saîd İbnu'l-Müseyyeb'inkilere daha hoş olduğunu ifâde etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel de "La be'se bihâ" "fena değiller" der. Yahya İbnu Sa'îd: "Zührî'nin mürseli başkalarının mürsellerinden fenâdır çünkü o hâfızdır, râvînin ismini söylemeye gücü yettikçe, isim söyler, isim vermiyorsa bu, isim söylemeyi uygun bulmadığından ileri gelir." Yahya da Katâde'nin irsallerini değersiz bulur ve "O rüzgâr gibidir" derdi. Aynı Yahya: "Saîd İbnu Cübeyr'in mürselleri bana Ata'nın mürsellerinden daha iyi" derdi. Kendisine Mücâhid'in mürselleri mi, Tavus'un mürselleri mi daha iyi diye sorulunca: "Onlar birbirlerine çok yakın!" diye cevap verdi.

Suyûtî Tedrîb'de, mürsel hakkında ulemâdan vârid olan hükümleri on maddede hülâsa eder:

1- Mutlak olarak hüccettir.

2- Bazı kayıdlarla hüccettir.

3- İlk üç asrın mürselleri hüccettir.

4- Adl'dan başka kimseden rivâyet etmemekle bilinen zâtın mürseli hüccettir.

5- Sadece Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in mürselleri hüccettir.

6- Bir bâbda başka rivâyet yoksa mürsel hüccettir.

7- Müsnedden daha kavîdir.

8- İrsalle amel vâcib değildir, mendûbtur.

9- Sahâbi mürseli hüccettir... [9]

mürsel hadisle amel edilip edilmemesi konusunda alimlerin görüşleri:

1) Muhaddislerin ekseriyetine göre mürsel hadis zayıftır; onunla ihticac (hüküm çıkarma) yapılmaz. İmam Nevevi bu konuda şunları söyler: Hadisçilerin cumhuruna, Fıkıh ve Usul alimlerinin bir çoğuna göre mürsel hadis zayıftır.

2) Mürsel hadisten kayıtsız-şartsız hüküm çıkarılabilir. İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel bu görüştedirler. Bunlara tabi Hadis, Fıkıh ve Usul alimleri de aynı görüşü benimsemişlerdir.

3) Mürsel hadisten ancak âdıd bir rivayetle desteklenmesi halinde hüküm çıkarılabilir. Bu da İmam Şafii’nin görüşüdür. [10]

---

[1] İbn Kesîr, İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs, Kahire 1951, s. 52.

[2] Suyutî, a.g.e., s.198.

[3] Müslim, Sahih, Mukaddime, Nşr. Fuad Abdulbaki, İA. ters. I, 30.

[4] Subhî es-Salih, Hadis İlimleri, trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1980, s. 138.

[5] Suyûtî, a.g.e., s. 199.

[6] Suyutî, a.g.e., s. 198.

[7] Sehâvî, Fethu'l-Muğîs, Beyrut 1983, 1/155.

[8] el-Emîr es-San'anî, Tavzîhu'l-Efkâr, Kahire 1366, I, s. 289; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/367.

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/112-114.

[10] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 11.

Mürsel Hadisle İlgili Eserler:

Mürsel hadîsleri bâzıları müstakil kitaplarda tedvîn etmiştir. Ebu Davud Sicistânî ile İbnu ebî Hâtim'in te'lifleri Kitâbu'l Merâsîl adını taşır. Ebu Saîd Selâhu'd-Din el-Alâî (761/1360) 'nin kitabı da Câmi'u't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl adını taşır.[1]

Ebu Saîd Selâhu'd-Din el-Alâî (761/1360) 'nin kitabı, Irak Evkaf Nezareti tarafından Hamdi Abdulmecid es-Silefi'nin tahkik ve tahrici ile Bağdat'ta 1398/1978'de ilk kez basılmıştır.

Türkçe'de de Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Selahaddin Polat'ın "Mürsel Hadisler" adını taşıyan ir doktora tezi bulunmaktadır. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/112-114.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 133-134.

B- Munkatı' Hadîs:

Munkatı, lügatta; kesik, kesilmiş, kopmuş demektir. Bu tabir ilk asırlarda, lügat manâsına uygun olarak, umumiyetle isnadı muttasıl olmayan hadisler için kullanılıyordu. Buna göre senedinin herhangi bir yerinde bir veya birden çok ravi düşerse veya müphem (kapalı) bir ravi zikredilirse bu hadise munkatı deniyordu.[1] Önceleri Tabiînden sonra yaşamış bir şahsın sahabiden rivayet ettiği habere de munkatı diyorlardı.[2] Fakat hadislerle ilgili her durum için yeni terimler bulununca munkatı daha dar anlamda kullanılmaya başladı. Buna göre, senedinde sahabiden önce bir veya -peşipeşine olmamak şartıyla- iki ravinin zikredilmediği veya kapalı bir şekilde zikredildiği hadise "munkatı hadis" denir.[3]

Fuhaha ve muhaddislerin cumhurunca makbûl olan tarife göre, isnâdının herhangi bir yerinde kopukluk (inkıta) bulunan hadîstir. Bu tarife göre, mürsel, muallak, mu'dal rivâyetler de munkatı sayılır. Ancak, Nevevi'nin belirttiği üzere munkatı deyince, çoğunluk itibâriyle, sahâbeden rivâyette bulunan tâbiinden önceki kopukluklara munkatı denmektedir. İmam Mâlik'in İbnu Ömer'den rivâyeti gibi. Mâlûm olduğu üzere, İmam Mâlik etbauttâbiîn'dendir ve İbnu Ömer'le görüşmemiştir. [4]

Tariften anlaşıldığı üzere, bir hadise munkatı denilebilmesi için senedden, Sahabî hariç, yalnız bir ravinin düşmüş olması gerekir. Şayet iki veya daha fazla ravi düşmüş ise, bunların birbirini takip eden raviler olmaması lazımdır. Çünkü Sahabî atlanmışsa hadise mürsel; peşipeşine iki ravi atlanmışsa mu'dal denir.

Hakim Nîsaburî'den[5] itibaren "Racül", "Şeyh" gibi müphem lafızlarla zikredilen ravilerin yer aldığı isnadlar da munkatı sayılmıştır.[6] *"Allahım,*

bütün işlerimde bana sebat vermeni dilerim" hadisi buna bir örnektir. Bu hadisin senedi şöyledir. Abdullah b. eş-Şihhir an Racüleyn an Şeddâd b. Evs an Rasûlüllâh Buradaki "iki adamın" kim oldukları belli değildir.[7] Eğer müphem isim bir başka rivayette tasrih edilmişse o takdirde hadis munkatı olmaktan kurtulur. Buna örnek, "...Sufyân es-Sevrî haddesenâ Dâvûd b. Ebî Hind haddesenâ Şeyhun an Ebî Hureyre" isnadıyla gelen, *"Kişinin, acizlikle fısku fucûr arasında muhayyer kalacağı bir zaman gelecektir. Bu zamana yetişen kimse aczi fısk u fucûra tercih etsin"* hadisidir. Bu hadisin munkatı sayılmamasının sebebi, müphem ravinin diğer bir rivayette Ebû Amr el-Cedelî olarak zikredilmesidir.[8]

Bilindiği üzere Peygamber Efendimizden nakledilen bir haberin muteber sayılabilmesi için, onu rivayet edenlerin güvenilir (sika) olmaları ve işitme, yazışma gibi geçerli bir metodla elde etmeleri asgarî şartlardır. Bu itibarla, munkatı hadis, raviler arasındaki kopukluk yüzünden zayıf kabul edilir; sahih bir isnadla desteklenmedikçe makbul sayılmaz.[9]

Bazılarının, Tâbiî'nden önceki râvinin düştüğü veya mübhem[10] bir ismin zikredildiği hadise munkatı dediğini de bilmeliyiz. Keza, bâzıları, Tâbiî veya Etbauttâbiî'den yapılan fiil, kavl nevinden rivâyetlere munkatı demiştir. Halbuki buna müteahhir ûlemânın maktu hadîs dediklerini daha önce belirtmiştik.

İnkıta bazan açıktır, kolayca anlaşılabilir, bazan hafidir, sadece ihtisâs sahipleri görebilir. Normalde bir başka vecihten ziyade bir iki isimle aynı hadisin gelmiş olmasıyla inkıta' anlaşılır.

Suyûtî, Müslim'in sahîh'inde on küsur hadiste inkıta' olduğunu fakat, hepsinin Müslim'de veya başkalarında farklı vecihlerden muttasıl olarak rivâyet edildiğini söyler ve hadîsleri teker teker gösterir. Suyûti'nin verdiği

misâle göre: "Humeydu't-Tavîl, Ebu Râfi'den, O da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den rivâyet ettiğine göre, Ebu Hüreyre Medine sokaklarının birinde Hz. Peygamberle karşılaşmıştı..." hadîsi munkatıdır. Doğrusu şöyledir: "Humeydu't-Tavîl, Bekru'l-Müsenî'den, Bekr Ebu Râfi'den, o da Ebu Hüreyre'den...". Önceki senette Bekr el-Müsenî düşmüştür. Ancak hadîs, doğru şekliyle, Kütüb-i Hamse'de, Ahmed İbnu Hanbel'le İbnu Ebî Şeybe'nin Müsned'lerinde gelmiştir.[11]

Böyle bir hadisin Rasulullah'a isnad edilmesi ile bir başkasına isnadı arasında hiç fark yoktur. Munkatı' Hadis, Mürsel Hadisten daha zayıftır.[12]

---

[1] Nureddin Itr, Menhecü'n-Nakd, fi Ulûmi'l-Hadîs, Dımaşk 1392/1972, s. 344; Koçyiğit, Talat, Hadis Istılahları, A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1980, s. 286.

[2] Ahmed Naim, Tecrîd-i Sarih Tercemesi, Ankara 1976, Mukaddime, s. 149.

[3] Ahmed Naim, a.g.e., s. 149; Koçyiğit, a.g.e., s. 286; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/277-278.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/114-115.

[5] 405/1014.

[6] Itr, a.g.e., s. 346.

[7] Subhi es-Sâlih Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları. Çev. Yaşar Kandemir, Ankara. 1973, 140; Itr, a.g.e., s. 346.

[8] Subhi es-Sâlih, a.g.e., s. 140.

[9] Ahmed Naim, a.g.e., s.150; Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/277-278.

[10] Mübhem isim: Râvinin recülun (bir erkek), imre'etün (bir kadın), recülün min Cüheyne (Cüheyneli bir adamı) şeklinde zikri, bu çeşit zikirler de munkatı sayılır. (İbrahim Canan)

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/115.

[12] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 133-134.

İnkıta’ Türleri:

Munkatı’ hadisin senedindeki inkıta denilen ravi düşmesi veya kapalı geçmesi ik türlü olur[1] :

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 11.

1) Zahiri İnkıta’ (Açık Kesiklik):

Ravinin muasırı olmayan bir şeyhden rivayet ettiğini ifade etmesi. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 11.

2) Hafi İnkıta (Gizli Kesiklik):

Ravinin muasırı olduğu lakin görüşmediği; görüştüğü halde hadis almadığı bir şeyhten rivayet ettiğini ifade etmesi.

Ravinin görüşüp hadis rivayet ettiği bir şeyhten, işitmediği bir hadisi rivayet ediyor görünmesi de gizli kesiklik sebeplerindendir.

Meşhur muhaddis Abdu'r-Rezzak'ın şu rivayeti munkatı' hadise güzel bir örnek teşkil eder:

"Süfyan-ı Sevri'den, o Ebu İshak'dan, o Zeyd b. Yusey'den, o da Huzeyfe'den rivayet etmiştir. Huzeyfe demiştir ki Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Hilafete Ebu Bekir'i geçirirseniz (iyi olur); çünkü o kuvvetli ve güvenilir biridir. Hiçbir koğucunun kınaması onu Allah yolundan alıkoymaz. Ali'yi geçirseniz (de olur); çünkü o, yol göstericidir, doğru yoldadır. Sizi de doğru yolda tutar."

Bu hadisin senedi ilk bakışta kesiksizdir. Lakin iyice tetkik eden hadis alimleri onun iki yerinde inkıta olduğunu tesbit etmişlerdir. Bunlardan birincisi, Abdu'r-Rezzak bu hadisi Süfyan (us-Sevri) den değil, en-Nu'man b. Ebi Şeybe'den duymuştur. İkincisi de Süfyanu's-Sevri Ebu İshak'dan değil, Şureyk'den rivayet etmiştir. Böylece isnadın iki yerinde en-Nu'man b. Ebi Şeybe ile Şureyk atlanmıştır.

İsnadında ravi ismi kapalı geçen munkatı' hadise misal:

Ebu A'la b. Abdullah b. eş-Şahir'den rivayet edilmiştir: O iki kişiden, (onlar) Şeddad b. Evs'ten rivayet etmişlerdir. Şeddad demiştir ki: Hz. Peygamber birimize namazında (dua ederek) şöyle demesini öğretti

“Allah’ım! Senden işler (im) de sebat (etmeme yardımcı olmanı) diliyorum.”

Bu hadislerin senedinde de, görüldüğü gibi iki kişiden bahsedilmiş, ancak bu iki kişinin kim oldukları açıklanmamıştır. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 11-12.

Munkatı’ Hadislerin Hükmü:

Munkatı’ hadis, isnadda ismi söylenmeyen veya kapalı bir şekilde geçen râvinin meçhulu’l-hâl oluşu; yani durumunun bilinmeyişi yüzünden zayıftır. Merdud denilen kabule layık görülmeyen hadislerdendir. Hüküm çıkarmada hiçbir şekilde esas olamaz. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 12.

C- Mu'dal Hadîs:

Senet zincirinde peşpeşe iki ve daha fazla ravinin düştüğü ve bu sebeple zayıf sayılan hadis. Arapça, "güçlük, kapalılık, kötü olmak" gibi anlamlara gelen “E’dale” fiilinin mef'ulü olup, hadis ıstılahında peşi sıra ravilerin düşmesiyle hadisin durumunun muğlak ve müphem bir hal almasını ifade eder.

Mu'dal hadis, munkatı hadisin bir türü olarak kabul edilmekle birlikte, mu'dal hadiste en az iki ravinin arka arkaya düşmesi şart olduğundan, munkatı hadisten ayrılmaktadır.[1] Buna göre her mu'dal munkatıdır; fakat her munkati mu'dal değildir. Mu'dal hadis, munkatı'dan daha kapalı ve daha zayıftır. Senedinde ittisal bulunmadığı için de zayıf sayılmıştır.

Tabiinin, Sahabe ve Rasûlullah (s.a.s)'ı zikretmeden rivayet ettiği hadis mu'dal'dır.[2]

Ayrıca Tabiinden mevkuf olarak yapılan merfu rivayetler de mu'dal'dır. Ravinin Tabiinden naklen (Rasûlullah dedi) şeklinde yaptığı rivayet buna bir örnektir.[3]

Muhaddisin senedi başından sonuna kadar hazfederek (atlayarak) Rasûlullah (s.a.s)'e isnad ettiği hadisler de mu'dal sayılmıştır. Ancak bu durumda mu'dal ile mu'allak aynı anlamdadır.[4]

Senedlerinden düşürülen raviler adalet, hıfz ve zapt yönünden tespit edilip yerlerine konmadıkça mu'dal hadislerin hiç bir geçerlilikleri yoktur.[5]

Mu'dal'da iki râvinin ard arda düşmüş olması gerekir. Araya fazla girerse iki yerde inkıtası olana munkatı denir. Mu'dal hadîse fukaha ve başkalarından mürsel diyen de olmuştur.

Mu’dal hadisler kavî ve ceyyid olan tariklerden destek görmedikçe kendileriyle amel edilemezler.

Nevevî, İmam Malik'in bir rivâyetini mu'dal'a örnek olarak kaydeder: "Malik der ki: Bana Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den ulaştığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Güzelce yedirilmek ve giydirilmek kölelerin hakkıdır, yapamıyacakları iş de verilmemelidir"*. Hadîs mu'daldır, çünkü İmam Mâlik'le Ebu Hüreyre arasında iki râvî düşmüştür. Zira bu hadîsi, yine İmam Mâlik, Muvatta dışında "Muhammed İbnu Aclân'dan, o da babasından (Aclan), o da Ebu Hüreyre'den..." tarikiyle rivâyet etmiştir.

İbnu's-Salâh'ın Hâkim'den nakline göre, Tâbiîn'den birinin, muttasıl olarak rivâyet ettiği merfu bir hadîsi Etbauttâbiîn'den biri, maktu olarak yâni o Tâbiî'nin sözü olarak rivâyet edecek olsa bu rivâyet mu'dal'dır. Verilen misâle göre: *"Kıyâmet günü, kişiye: "Sen şu şu işlemi yaptın!" denince "Ben öyle bir şey yapmadım" diye inkâra kalkar. Bunun üzerine ağzı mühürlenir de âzâları konuşmaya başlar"* hadîsini A'meş, Şa'bî'den sanki onun sözü imiş gibi rivâyet etmiştir. Halbuki Şa'bî bu hadîsi merfû olarak rivâyet etmiştir. Nitekim hadîs, Fudayl İbnu Amr an Şa'bî an Enes an Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) tarîkiyle muttasıl ve merfu olarak rivâyet edilmiştir.

Mu'dal, munkatı ve mürsel hadîslerin çokça rivâyet edildiği eserler Saîd İbnu Mansûr'un (V.227/841) Sünen'i ile, İbnu Ebî'd-Dünya'nın (V. 281/893) te'lîfatıdır. [6]

İmam Malik’in Muvatta’ında “Beleğani” diyerek Rasulullah’dan (s.a.v.) rivayet ettiği hadisler de aradan tabii ve sahabi peşpeşe düştüğü için Mu’dal’dır. Muvatta’daki bu tür 61 hadisten 57’sinin başka tariklerden müsned olduğu tesbit edilmiştir. 4 tanesinin ise muttasıl senedi bulunamamıştır.[7]

“Amr b. Şuayb’dan rivayet edildiğine göre demiştir ki: “Uhut savaşında bir köle Hz. Peygamber’in maiiyetinde savaştı. Hz. Peygamber ona,

“Efendin savaşa girmene izin verdi mi?” diye sordu. Köle:

“Hayır vermedi” dedi. Hz. Peygamber:

“Eğer öldürülseydin (efendinin izni olmadığı halde savaşa gittiğin için) muhakkak cehenneme girerdin.” Bunun üzerine kölenin efendisi şöyle dedi: “Onu azad ediyorum ya Rasulallah! O, artık hürdür.” O zaman Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Şimdi oldu. Artık savaşa (devam ede) bilirsin:”

Bu hadisi Amr b. Şuayb sahabi ve tabii’yi atlayıp doğrudan Hz. Peygamber’den rivayet etmektedir. Bu duruma göre iki ravisi atlanmış olduğundan mu’dal kısmına dahil olmaktadır. [8]

---

[1] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, İstanbul 1306, 36.

[2] Ali b. Ali et-Tehanevî, Keşşafu İstilahâti'l-Fünûn, İstanbul 1984, 2/1026; Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Y. Kandemir, Ankara 1981, 141.

[3] Ali b. Ali et-Tehanevî, Keşşafu İstilahâti'l-Fünûn, İstanbul 1984, 2/1026.

[4] Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara 1980, 356.

[5] Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara 1980, 357; Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/231-232.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/115-116.

[7] A. Naim, Tecrid Tercemesi: 1/150; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 135.

[8] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 13.

Mu’dal Hadisin Hükmü:

Mu’dal, munkatı’dan daha zayıftır; çünkü munkatı’ hadisin isnadındaki inkıta bir ravinin atlanmasıyla olur. Halbuki mu’dal hadiste inkıta, peşpeşe iki ravinin atlanmasıyladır. Bu bakımdan mu’dal hadis de merduddur; hüküm çıkarmakta dayanak olamaz. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 13.

D) Muallak Hadîs:

İsnadın baş tarafından bir veya birbirini takip etmek üzere daha fazla ravisi hazfedilmiş (düşürülmüş) ve son hazfedilen râvinin şeyhine isnad edilmiş hadis. [1]

Senedinin baş tarafından bir veya birkaç ravi ya da müntehasına kadar senedin bütünüyle hazfolunduğu hadistir.

Şayet kopukluk senedin baş tarafında ise bu adı alır. Daha teknik olarak tarifi şöyledir: "Senedin başından (musannıf tarafından) bir veya daha fazla râvi düşmüşse veya mübhem bir râvi[2] yer almışsa bu rivâyete muallak denir". Kitâbında muallak hadîslerin çokluğu ile Buhârî şöhret yapmıştır. O'nun, meselâ: "Ömer İbnu Abdilazîz demiştir ki" veya "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den şunu rivâyet etti..." demesi hadîsi ta'lîk'tir. Aradaki bir çok râviler atlandığı için hadîs muallak olur. İmam Mâlik'in Muvatta'da "Bana sika kişiden ulaştı ki..." diyerek sunduğu rivâyetler de muallâk'a girer. Bunlara Malik'in belâğ'ı veya cemî olarak belâğât'ı denir. [3]

Hadisin muallak sayılabilmesi için cezm siğasıyla kesinlik ifade eden "Hakâ, zekera, revâ, amera, feala, kâle" gibi lafızlarla rivayet edilmiş olması gerekmektedir. "Yuzkeru, yurvâ, yukâlu, yuhka" meçhul sigasıyla yapılan rivayetler, muallak hadis türü içerisinde değerlendirilmezler. Ancak bu şekil rivayetleri muallaktan sayan bazı alimler de vardır.[4]

Muallak hadis'te hazif, isnadın baş tarafından ve birbirini takip edecek şekildedir. İsnadın ortasında veya sonundaki hazıflardan dolayı hadis, muallak adını almaz. İsnaddaki atlamaların biribiri peşinden olmasından dolayı muallak ile mu'dal arasında bir benzerlik sözkonusudur. Ancak

mu'dalda hazfın senedin baştarafında olması şart değildir. Ayrıca bazı âlimler muallak hadisi, senedinde müphem bir kişinin bulunması veya bir ravinin düşmesiyle ortaya çıkan munkatı hadisin bir türü olarak kabul etmek istemişlerdir. Müslim'in bazı ravilerinden bir kısmının müphem kimseler olduğunu göz önünde bulunduran Suyûtî onun bazı muallaklarının aslında munkatı olduğunu söylemiştir. Nevevî ise, bu tür hadisleri muallak kabul etmektedir.[5] Muallak hadisin sahihlik derecesi, isnadının muhaddisler tarafından bilinmesine bağlıdır. İsnadı bilinip gerekli şartları taşıyan muallak hadislerin sahih veya hasen olduğuna hükmedilebilir. Ancak isnaddaki şahıs isimlerini hazfetmek hadisi rivayet edenin tasarrufunda olduğu için, çoğu zaman hazfettiği raviler için "sıkattandır" (güvenilir kimselerdendir) demesi hadisin sahih olduğunu göstermez. Zira bir muhaddisin sıka (güvenilir) kabul ettiği raviyi başkaları cerh etmiş olabilir. Kimliği meçhul olduğu için de bu ravilerin durumunu araştırmak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla bu, hadiste bir za'f olarak kabul edilebilir. Muallak hadislerin sahih, hasen veya zayıf olarak tasnif edilmeleri, bu hadisleri rivayet eden muhaddislerin durumlarıyla yakından alâkalıdır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, çok sayıda muallak rivayeti olan Buharî'nin hadisleri sahih rivayetler olarak kabul edilir. Sahih-i Buharî'deki muallak hadisler iki çeşittir. Muallak hadislerin bir kısmı kitabın başka yerinde mevsûl olarak geçtiğinden, tekrardan kaçınılarak senetten tasarruf yapılmak istenmiştir. Bir kısmı da sadece muallak olarak zikredilen hadislerdir. Buharî'deki muallak hadislerin sayısı yaklaşık olarak bin üçyüz kırk kadardır.[6] Buhari muallak hadisleri "Emera, feala, revâ, kâle" gibi cezm siğasıyla rivayet etmişse, bu zikredilen hadislerin ma'ruf olduğunu gösterir. Hadisin bu şekilde verilmesi, Buharî'nin, hadisi kendine izafe

edilen ilk kimseden sahih bir şekilde geldiğini, aradaki hazfedilmiş ravilerin sıka ve güvenilir olduklarını kesin bir şekilde kabul ettiğini ortaya koyar. Hadisi, mevsûl değil de, muallak rivayet edişi, hadisin güvenilir, sağlam, sahih bir; hadis olduğunda şüphesi olmadığı içindir.[7] Bununla birlikte eğer hadis, "Yurvâ, yüzkeru" gibi mechul lafızlarla rivayet ediliyorsa, sened tartışılabilir niteliktedir anlamı çıkar.[8]

Ta’lik, ihtisar (kısaltma) maksadıyla yapılır. Son zamanlarda bilhassa halk için yazılan hadis kitaplarında sadece sahabi ravisi zikredilerek yapılan rivayetler hep Muallak’tırlar. Ancak bunların asıl kaynaklarda senetleri muttasıl olarak yer almış olduğundan, sıhhatlarından bir şey kaybetmezler.

Ta’lik, aslında bir rivayet kusurudur. Sahihayn’daki, özellikle Buhari’deki 1300 küsür ta’likin Buhari’ye göre sahih oldukları kabul edilmektedir.[9]

İsnadın bir kısmını söylemeden isnada dahil bir kimseden rivayete ta’lik adı verilir. Çoğulu ta’likat gelir. Sahih-i Buhari’de 1340 kadar muallak hadis bulunmaktadır. Bunlardan birer örnek görelim.

Merfu muallaka misal:

“İbn Abbas dedi ki: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir deve üstünde iken (Kabe’yi) tavaf etti.”

Mevkuf muallaka misal:

“Cabir b. Abdullah tek bir hadis için Abdullah b. Uneys’in yanına gitmek üzere bir aylık mesafeye yolculuk yaptı.”

Maktu’ muallaka misal:

“Mücahid dedi ki, (soru sormaktan) utanan ve kibirlenen kimseler ilim öğrenmezler.”

Buhari’nin Sahih’indeki ta’likleri iki grupta toplanır. Birincisi başka bir yerde mevsul olarak rivayet edilmiş olanlardır. İkincisi ise kesinlikle

rivayeti belirten “Kale, emera, feale” gibi cezm sigası ile rivayet edilenlerdir. Buhari’nin bunları eserine alması aslının güvenilir sahih bir hadis olduğunu gösterir. Böyle bir hadisi delil olarak kullanmak isteyen bir alimin, hüküm çıkarmaya elverişli olup olmadığını anlamak için onun ravilerine ve senedinin durumuna bakması gerekir. [10]

---

[1] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddime, Ankara 1980, 157-158.

[2] Mübhem râvi: Kişiyi, teşhise yarayacak isim, künye, nisbet, lakab gibi bir husus olmaksızın recülün (bir adam), bir Yemenli, Cüheyne kabilesinden bir kadın" diyerek zikretmişse, buna mübhem denir. (İbrahim Canan)

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/73.

[4] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddime, Ankara 1980, 157-158.

[5] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları, Terc. Y. Kandemir, Îstanbul 1981, 190.

[6] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddime, Ankara 1980, 159.

[7] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları, Terc. Y. Kandemir, Îstanbul 1981, 189.

[8] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddime, Ankara 1980, 159, Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/220-221.

[9] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 136.

[10] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 33.

E- Müdelles Hadîs:

Râvisi tarafından bir kusuru gizlenerek ve bu kusurun bulunmadığını vehmettirecek şekilde rivâyet edilmiş hadîstir. Tedlîs'in lügattaki manâsı; satıcının sattığı malın ayıbını müşteriden gizlemesi demektir. Muhaddisler de tedlîs tâbirini bu manâdan almışlardır.

Muhaddislerin ıstılahına göre Tedlîs, senede dâhil olan bir râvinin ismini hadis isnadları ve isnadlardaki illetlere muttali olan hadis imamlarından başkalarına malum olamıyacak şekilde- düşürmek sûretiyle sanki o vâsıta olmaksızın sema'ın meydana gelişini -gerekli kılmasa da- vehmettiren bir lafız ile isnâdı sevketmeye denir ki; rivâyet kusurlarından biridir. Tedlîs'i yapan râviye "müdellis", ismi hazfedilen, düşürülen râviye "müdellesun anh", tedlîs ile rivâyet olunmuş hadîse "müdelles" denilmektedir.

Tedlîs, zayıf olan râvilerden sâdır olduğu gibi, sikâ olan ravilerden de meydana gelebilir.[1]

Müdelles hadise misal:

"… Bize Ebu Avane anlattı. El-Ameş'ten, İbrahim et-Teymi'den, babasından, Ebu Zer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Falanca cehennem'de "Ya Hannan, ya Mennan (yetiş)" diye bağırır."

(Hadisi rivayetten sonra) Ebu Avane şöyle dedi: "el-A'meş'e "Bu hadisi İbrahim'den işittin mi?" diye sordum. "Hayır (işitmedim)" diye cevap verdi; Onu bana el-A'meş'den Hakim b. Cübeyir rivayet etti."

Misal incelendiğinde görülür ki normal bir isnadla rivayet edilmiş gibidir. Oysa senedinde bulunan ravilerden el-A'meş, kendisine sorulduğu zaman onu İbrahim et-Teymi'den değil, Hakim b. Cübeyir'den aldığını söylemiştir.

El-A’meş’in İbrahim et-Teymi’den almadığı bir hadisin isnadda ondan alınmış gibi görünmesi tedlistir. Bu hadis de isnadında tedlis yapılarak rivayet edildiğinden müdellestir.

“… Yahya şöyle derken işittim: “Hişam b. Urve babasından Hz. Aişe’nin şöyle söylediğini naklederdi: “Hz. Peygamber (s.a.v.) iki iş arasında muhayyer bırakılmadı. Eliyle bir şeye asla vurmadı.”

Yahya şöyle dedi: (Hişam’a) sorduğumda şunları söyledi: “Babamın Aişe’den naklen haber verdiğine göre o “Hz. Peygamber (s.a.v.) iki iş arasında muhayyer bırakılmadı.” dedi. Ben babamdan bundan başka bir şey duymadım. Geri kalan kısmı ondan işitmedim. O kısım ancak ez-Zühri’dendir.

Bu hadis de manasından anlaşılacağı gibi iki kısımdır. Her iki kısım Hişam’ın babası, Urve İbnu’z-Zübeyr, Hz. Aişe’ye isnadla rivayet ettiği hadis olarak görünmektedir. Oysa ikinci kısım başkasından rivayet edildiği halde yine Hişam’ın babasından işiterek rivayet edilen bir hadis gibi gösterilmiştir. Böylece tedlis yapılmış, müdelles olmuştur. [2]

---

[1] Ahmed Naim, Tecrîd-i Sarîh Mukaddimesi, Ankara 1984 1/163.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 14-15.

Tedlis Çeşitleri:

1- Tedlîsü'l-İsnâd:

Râvinin muâsırı olup görüştüğü fakat hadîs almadığı veya muâsırı olduğu halde görüşmediği kimseden hadis işittiğini zannettirecek şekilde rivâyet ettiği hadistir. Bunun misâli Ali b. Haşrem'in şu sözüdür: Süfyan b. Uyeyne'nin yanında bulunuyorduk. Süfyân, "kâle'z-Zühriyyü hakeza": "Zühri şöyle söyledi." diyerek rivayete başladı. Ona, "Zührî'den bunu işittin mi?" diye sorulduğunda; "Hayır, bunu Zührî'den Ma'mer duymuş, bana da ondan duyan Abdurrezzak söyledi" demiştir.[1]

Gerçekten Süfyân, Zührî'nin muâsırı olup onunla görüşmüştür; fakat ondan hadîs almadığı için semâ'ı sâbit değildir. Süfyân, Abdurrezzak'tan; Abdurrezzâk, Mamer'den; o da Zührî'den hadîs almıştır. Buradaki tedlîs, Süfyân'ın iki şeyhini de atlayarak hadisi doğrudan Zührî'den duyduğunu zannettirecek bir tarzda rivâyet etmesidir.[2]

Tedlis'in en çirkini ve yalana yakın olan kısmı budur. Şu'be: "Tedlîs yapmaktansa, zina yapmak bence ehvendir ve tedlîs yalanın kardeşidir" demiştir. Şafiî, isnadda bir defa dahî tedlîs yaptığını bildiği kimsenin hadisini almazdı. Fakat bu mevzuda âlimlerin kanaati şudur: Tedlîs yaptığı söylenenlerin rivâyetinde semâ lafzını açık bir şekilde kullananların rivâyeti kabul edilir. Bunun aksine sözü mübhem ve tedlis ihtimâli mevcut olan râvî'nin rivâyeti reddedilir.[3]

Hâkim, bu tür tedlîs'in çok yapıldığı memleketlerle, rivâyetlerinde böylesi yalan bilinmeyen şehirler üzerinde bir araştırma yapmış; netîcede imâmları tedlîs yapmayan şehirler olarak: "Hicâz, Haremeyn, Mısır Avâlî (Medîne

civârındaki köyler), Horasan, İsfahan, İran, Hûcistan ve Maverâun-nehîr halkını tesbit etmiş; en çok tedlîs yapan muhaddislerin de Kûfeliler ile Basralılar olduğunu söylemiştir. Bağdatlılardan ise Ebû Bekr Muhammed b. Süleymân el-Bağdâdî el-Vâsıtî'ye gelinceye kadar kimse tedlîs yapmamıştır. Oraya tedlîs'i ilk defa sokan bu zât olmuştur."[4]

Hadîsçiler arasında en ziyâde görülen şekli olup, yukarda belirtildiği gibi kişinin, karşılaştığı şeyhten işitmediği bir rivâyeti sanki işitmiş intibaını verecek bir tarzda "Falanca söyledi ki (Kâle fülanun...) veya "Fülandan... (an fülânin) veya "falanca demişti ki (Enne fülânen kâle) veya benzer bir tâbirle rivâyet eder. Hadîsin durumunu güzelleştirmek için senetten şeyhini iskat edebileceği gibi zayıf veya küçük olan şeyhin şeyhi vs. başkalarını da iskat edebilir. Bu ikinci durumda yani müdellis senetten çıkarılan râvinin muasırı değilse bu rivâyet, tedlîs değil irsâl-i celi veya ta'lik'dir.

Hâkim'in Ma'rifetu Ulumi'l Hadîs'te kaydettiği örneğe göre: "Ali İbnu Haşrem şöyle der: "Süfyan İbnu Uyeyne'nin yanındaydık. Süfyan: "Zührî dedi ki..." diyerek ondan bir hadîs rivâyet etti. Süfyan'a: "Bunu Zührî'den şahsen işittiniz mi? diye sorulunca şu cevabı verdi:"

- Hayır! Bunu Zührî'den Ma'mer işitmiş, ondan da Abdurrezzak işitmiş, ben de Abdurrazzek'tan işittim".

Aslında Süfyan ile Zührî muâsırdır ve görüşmüşler de. Ancak ondan hadîs almışlığı yok. Süfyan Abdurrezzak'tan, Abdurrezzak Mamer'den, o da Zührî'den hadîs almıştır. Burada, görüldüğü üzere Süfyan, iki şeyhini atlayarak hadîsi doğrudan Zührî'den rivâyet ederek tedlîste bulunmuştur.

Âlimler, tedlîsin en kötüsü olarak isnadda yapılan tedlîsi zikrederler. Çünkü, burada aldatma ihtimali kuvvetlidir. Şu'be'nin bu yüzden: "Tedlîs yapmak

benim nazarımda zina yapmaktan daha büyük bir cürümdür" dediği rivâyet edilir.

İsnad'da yapılan tedlîs, ihticaca elverişli olmayan rivâyeti, elverişli hale soktuğu için, müdellis, bu davranışıyla sika bile olsa kendisini lekelemiş olmaktadır. Şu'be "tedlîs yalanın kardeşidir" der. Bu sebeple bir kısım muhaddis ve fukaha, müdellisi mecruh addetmiş, tek bir hadîste bile olsun tedlîs yaptığı takdirde ebediyyen terkedilmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Ancak, mürsel hadîsle ameli câiz görenler müdellisin rivâyetini makbûl addetmişlerdir.

Ancak müdellis olmakla beraber hazfettiği (çıkardığı) rivâyetleri de sika olanların -ve mesela Süfyan İbnu Uyeyne'nin- müdelles rivâyetlerini, mürselle ihticâc etmeyi reddedenler de kabul etmektedir. İbnu Abdilberr hadîs imamlarının Süfyan İbnu Uyeyne'nin tedlîslerini kabûl etmekte ittifak ettiklerini belirtir. Çünkü Süfyan'ın müdellesleri İbnu Cüreyc, Ma'mer İbnu Râşid ve emsâli sikalardandır. Bu, tıpkı Tâbiîn'in büyükleri tarafından yapılan irsaller gibidir. Süfyan da yalnız sikattan irsal yapmış gibi olmaktadır.

Bir sika, sikadan ve gayr-ı sikadan rivâyet yapıyorsa, bunun semâyı ifade eden haddesenâ, ahbarenâ, semi'tu gibi sigalarla yaptıkları rivâyet kabûl edilmiştir. Nitekim Sahîheyn ve diğer mûteber kitaplarda A'meş, Katâde, Süfyan-ı Sevrî, Süfyan İbnu Üyeyne, Hüşeym, Velîd İbnu Müslim ve emsallerinden müdelles olarak yapılan çok sayıdaki rivâyet mevcuttur. Cumhura göre, tedlîs -makbûl olmasa da- haram da değildir. Râvi adl ve zâbıt olduktan semâını da başka rivâyet verileriyle söyledikten sonra onun müdelles rivayetinin de sıhhatine hükmetmekten başka çare yok.

Bazıları da şöyle demiştir: Müdellis zayıf râviyi gizlemek için tedlîs yapmışsa bu haramdır, râvi cerhedilir. Bu maksadla tedlîs yapmadı ise, bunda bir mahzûr yoktur.[5]

---

[1] İbn Kesîr, Ihtisâru Ulumi'l-hadîs.

[2] Suphî es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadîs Istılahları, Terc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, s. 142.

[3] Suphî es-Sâlih, a.g.e., s. 142.

[4] Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-hadîs, Nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1980 s. 111.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/117-118.

2- Tedlîsü't-Tesniye:

Râvinin, hadisini makbul ve sahîh göstermek için sened de bulunan -fakat kendi şeyhi olmayan- birini zayıf veya kendinden daha küçük olduğu için atlayarak, hadisi sadece sika raviler rivayet etmiş gibi göstermesine denir. Tedlis'in en kötü çeşidi, büyük ölçüde bir aldatma mevcut olduğu için, tesviye tedlisidir.[1]

Bazı münekkidler, Sahihayn râvilerinden tedlîs yaptığı söylenenlerin bu hareketine, mürsel-i hafî demenin daha uygun olacağı kanaatindedir. Bunlar tedlis ile mürsel-i hafi'yi çok hassâs bir şekilde birbirlerinden ayırırlar.

Buna göre tedlîs, mülâki olduğu bilinen kimseden rivâyet edenler hakkında kullanılır. Birbirinin muâsırı olup mülâki oldukları bilinmeyenler hakkında mürsel-i hafi tâbiri kullanılır.[2]

Hatîb el-Bağdâdî, müdelles ile mürseli şu sözleriyle birbirinden kesin olarak ayırmaktadır; "Râvi, hadisi tedlis yaptığı şeyhten işitmediğini söylerse durum açıkça anlaşılır ve bu sûretle hadîs müdelles olmaktan çıkarak mürsel olur. Mürsilin işitmediği bir kimseden işitmiş, görüşmediği bir şahıs ile de görüşmüş zannını uyandırmasıyla hadîs mürsel olmaz. Fakat anlattığımız tedlîs, müdellisin kimden tedlîs yaptığını açıklamadığı için, muhakkak ki mürsellik manâsını da taşımaktadır. Müdellesi mürselden ayıran taraf, ravinin hadis duymadığı kimseden duymuş gibi göstermesidir. Burada işini gevşek tutan müdellistir. Şu hâle göre bu tedlîsin mürsel manâsını ihtivâ etmesi gerekir. Mürsel hadis ise tedlîs manâsını ihtivâ etmez; zirâ mürsilini, duymadığı kimseyi duymuş gibi göstermesi gerekmez. İşte bunun içindir ki âlimler müdellisleri ayıpladıkları halde mürsilleri ayıplamazlar."[3]

Bütün çeşitleriyle müdelles hadisin, zayıf hadisler grubuna girmesinin sebebi gayet açıktır. Çünkü râvilerinin sika yani hadis rivâyet yönünden güvenilir oldukları sâbit değildir.[4]

Bir râvinin, karşılaşıp görüştüğü kimseden işitmediği bir şeyi veya muasırı olduğu halde karşılaşmadığı bir kimseden işitmiş gibi bir şey rivayet edecek olursa, bu rivâyete müdelles hadîs denir. Bu işi yapana müdellis, bu davranışa da tedlîs denir.

Tedlîs kelime olarak Deles: kökünden gelir, kararma, gölgelenme demektir. Tedlis satılan malın kusurunu müşterinin gözünden gizlemek, ayıbı örtmek mânâsına gelir. Istılah olarak, hadîsin senedinde yer alan bir râvinin ismini -hadis ilminin mütehassıslarından başkasının anlayamayacağı bir tarzda-iskat ederek, dinleyen üzerinde sema yoluyla almış intibâını verecek tarzda hadîsi rivayet etmesidir.

Kısacası, Istılah olarak tedlis, rivâyet edilen hadiste mevcut bir kusuru gizlemek için başvurulan bâzı hîlelerin müşterek adıdır. Tedlîs zayıflardan vâkî olduğu gibi bazı sikalar da yapmıştır.[5]

Râvi, rivâyetini makbûl ve sahîh göstermek için senette bulunan, şeyhi dışındaki bir kimseyi zayıf veya kendisinden küçük olduğu için rivâyet sırasında atlamasıdır. Böylece rivâyeti, sâdece sika râvilerden müteşekkil bir senedle rivâyet etmiş olur. Bu tedlîse teşviye tedlisi dendiği gibi güzelleştirme mânâsında tecvîd de denmiştir. Tecvîd tabirini daha çok kudema kullanmıştır. Tesniye tabirini de ilk defa İbnu'l-Kattân'ın kullandığı belirtilir.

Usûl kitaplarının kaydettiği misallerden biri şöyle: "Heysem İbnu Hârice der ki: Ben Velid İbnu Müslim'e: "Sen Evzâî'nin hadîslerini berbat ettin" dedim. "Nasıl?" diye sordu. Dedim ki: "Sen ani'l-Evzaî an Nâfi", keza

"ani'l-Evzâî aniz-Zührî", keza "ani'l-Evzâî an Yahya İbnu Saîd" diyerek rivayet ediyorsun. Halbuki senden başkaları Evzâ'î ile Nafi'nin arasına Abdullah İbnu Âmir el-Eslemî'yi, Evzâî ile Zührî'nin arasına İbrahim İbnu Mürre'yi idhâl ediyorlar". Bunun üzerine: "Evzâ'î'yi ben, bu gibilerinden rivâyet edebilecek mertebeden yüksek gösteriyorum. Fena mı?" cevabını verdi. Ben de:

"Bu adamlar zayıflardan aldıkları ve Evzâ'î kendilerinden münker hadisler rivâyet ettiği halde sen o râvileri iskat ile o hadisleri Evzâî, sikattan rivayet etmiş gibi gösterirsen, Evzâî'nin kendisi için zaif denmez mi? dedim. Lakin o, sözüme hiç aldırmadı".

A'meş ile Süfyan-ı Sevrî'nin de ara sıra bunu yaptığını Hatîb nakletmektedir.

Her hal-u kârda bu tedlîs, tedlîslerin en kötüsüdür. Her çeşit ciddî aldatmalara açık bir rivâyet tarzıdır.[6]

---

[1] Suphî es-Sâlih, a.g.e., s. 144.

[2] Suphî Sâlih, a.g.e., s. 148-149.

[3] Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye, Haydarâbâd Dâiretu'l-maarifi'l Osmâniyye, 1357 s. 357.

[4] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/124.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/ 116-117.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/118-119.

3- Tedlîsu'ş-Şüyuh:

Râvinin, durumunu gizlemek istediği şeyhini hâiz olmadığı yüksek vasıflarla anması veya bilinen künyesinden başka bir isimle zikretmesidir. Meselâ râvi: "Haddesanâ el-Âllâmetü's-sebtü (Sağlam allâme bize haber verdi) veya "Haddesenâ'l-hâfızu'd-dâbitu" (Zabtı kuvvetli hâfız bize haber verdi) diyerek şeyhini kasteder.[1]

Muhaddis, rivâyetine dikkatleri çekmek için şeyhinin ma'ruf olan isim, künye, lakab, nisbet gibi evsafını kullanmayıp, herkesçe bilinmeyen bir vasfını kullanır. Verilen misal şöyle: Kıraat imamlarından Ebu Bekr İbnu Mücâhid: "Haddesena Abdullah İbnu ebi Abdillah" der. Ebu Abdillah'dan murâdı Sünen sahibi Ebu Davûd'un oğlu Hafız Ebu Bekr İbnu ebî Davûd'dur. Ama böyle bir rivayette Ebu Abdullah'la Ebu Bekr İbnu Ebi Davûd'un kastedildiği anlaşılamaz.

Râvi, bunu, şeyhi zayıf olduğu için hakkında: "Zayıflardan rivâyet ediyor" dedirtmemek için yapmışsa tedlîsu's-şüyuh'un en fenasıdır. Bazılarınca bu, râvi hakkında cerh sebebi ise de bazıları cerhi gerektirmeyeceği kanaatini izhâr etmiştir.

Râvi, bazan da; şeyhi yaşça kendisinden küçük olduğu için bunu gizlemek maksadıyla bu tarz tedlîse başvurur.

Râvi, bazan, meşâyihi miktarca fazla göstermek kasdıyla aynı şeyhin herkesce bilinmeyen isim, künye, lakab ve nisbetlerini zikreder.

Râvi, bazan da, ilim seyahatine gitmiş zannını uyandırmak için, "Bana falan kişi Haleb sokağında rivayet etti" der. Muhatabında Haleb'e gitmiş zannını uyandırır. Halbuki, bu, Kahire'deki bir sokağın ismidir. Keza: "Bana falanca Mâverâünnehr'de rivayet etti" der, nehir sözüyle kasteddiği Dicle'dir. Buna

tedlîsü'l-bilâd dahi denmiş ise de tedlîsu'ş-Şuyûh'dan addedilmiştir.Bu çeşit davranışlara, çoğu kere latife yapmak arzusuyla başvurulmuştur.[2]

---

[1] Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 143.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/119.

4- Tedlîsu'l-Atf:

Râvi bâzan: Haddesenâ fülan ve fülan diyerek iki ismi beraberce zikreder. Ama aslında ikinci râviden hadîs dinlememiştir. Buna tedlîsü'l-atf denmiştir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/119.

5- Tedlîsü's-Sükût:

Râvi, "Haddesena", "semi'tu" veya "haddesenî" dedikten sonra sükût eder ve bir miktar durduktan sonra bir isim söyler, mesela A'meş der. Aslında A'meş'den hadîs dinlememiştir, ama bu suretle dinlemiş zannını uyandırır. Buna da "tedlîsu's-Sükût" denmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/120.

Tedlisin Hükmü:

Tedlis, muhaddisler tarafından şiddetle tenkid edilmiştir. Ancak şiddetli tenkidlerin daha çok isnad tedlisi üzerinde toplandığını belirtmek gerekir. İslam alimlerinin ittifaka yakın büyük çoğunluğu isnadında tedlis olan hadislerin reddi gerektiği görüşündedir. İmam Şafii "Tedlis, yalanın kardeşidir" demiştir.

Tedlis çeşitlerinden biri olan ravinin hadis rivayet ettiği şeyhini herkesçe bilinen isim ve künyesiyle değil, bilinmeyen bir isim veya künye ile zikretmesinden ibaret şuyuh tedlisi, hadis alimlerine göre mekruhtur. Aslında bir ravi, şeyhini bilinmeyen bir isimle söylemekle onu cehaletu'r-ravi (ravinin bilinmeyişi) gibi tenkit konusu altına sokmaktadır; çünkü bir muhaddis tanınmış isimden başka isimle söylenen şeyhin kim olduğunu kestiremezse hadisini terkeder. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 15.

2) Ravideki Cerhi Gerektiren Hallere Göre Zayıf Hadis Çeşitleri:

Metain-i aşere denilen ravileri tenkid noktalarından birinin veya bir kaçının bulunması sebebiyle zayıf kabul edilen hadisler on çeşittir. Bunlar: Mevzu, Metruk, Münker, Muallel, Müdrec, Maklub, Muztarib, Şâz, Musahhaf, Muharref. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 136.

A) Mevzu Hadis:

Rasulullah adına yalan uydurmak (kizb) ile cerhedilmiş ravinin rivayetine denir. Bu, aslında hadis değildir. Ona, Hadis diye uydurulmuş söz demek daha doğrudur. Buna hadis denmesi, onu uyduranların zannı ve iddiasına göredir. Bu konu, fevkalade önem arzettiği için, zayıf hadis çeşitlerinin sonunda ayrıca geniş olarak işleyeceğiz. Bu sebeple burada bu kadarla yetiniyoruz.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 137.

B) Metruk-Matruh Hadîs:

Vazgeçilmiş, terkedilmiş, kullanılmaz, yalancılıkla itham edilen râvilerin bilinen kurallara muhalif olarak rivayet ettikleri ve bu rivayetlerinde münferid (yalnız) kaldıkları hadis. Râvinin hadiste yalanı görülmemiş olsa bile, diğer konuşmalarında yalancılıkla tanınan, fasıklığı açık olan veya vehim ve gaflet sahibi bir kimse olması, rivayet ettiği hadisin metruk sayılması için yeterlidir.[1]

Şedîdü'z-za'f denen ittihâm bi'l-kizb, fuhş-i galat (kesretu'l galat, fartu'l-gatlet), gulâtu-ş-şîa ve hatta fısk gibi bir sebeple mecrûh olan râvinin tek başına rivâyet ettiği hadîse metrûk denir. İbnu Hacer: "Sadece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan ithamı değil, insanlarla konuşmasında yalan söylemesi de râvinin terki için yeterli bir sebeptir" der.[2]

Metruk hadise Matruh hadis de denir.[3]

İbni Hacer, metruk hadisi, cerh sebeplerinde ikinci sırada zikreder.[4] Suyütî, hadisinde muhalefeti bulunmayıp sadece kizb ile itham olunan, galatı, gaflet ve fıskıyla tanınan râvinin rivayet ettiği hadise metruk demektedir. İbn Hacer'in ise sadece kizb ile itham edilip teferrud eden raviyi metrûk saydığı[5] göz önünde bulundurulursa, İbn Hacer'in münker'in içerisinde değerlendirdiği hadisleri Suyutî'nin metruk hadislerden kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Münekkidlerin, ravilerin cerhinde kullandıkları "metrukül-hadis" tabiri, hadisi terkedilen râvileri belirtmek için kullanılır. Bu tabir, yalan hadis uyduranlardan bir derece sonra gelir ve "muttehemun bil-kizb" ile aynı seviyede değerlendirilir.[6]

Metruk hadise misal olarak, Sadaka b. Musa ed-Dakîk'in; senediyle merfu olarak rivayet ettiği; *"Ne bir hilekâr ne bir cimri ve ne de eli altında bulundurduklarına kötü muamele yapan hiçbir kimse Cennet'e giremeyecektir"* hadisi gösterilir. Çünkü bu hadisi bu tarik ile Sadaka'dan başkası rivâyet etmemiştir. Ayrıca hem sadaka hem de şeyhi Ferkad b. Yakub, Za'f ile itham edilmiş kimselerdirler.[7]

Metruk hadislerin, rivayeti makbul olan ravilerin rivayetleriyle bir ilgisi yoktur; yani onlara benzer veya aykırı olmak gibi bir durum söz konusu değildir. [8]

---

[1] İbn Ali et-Tehanevî, Keşşâfu Istılahâti'l-Funûn, İstanbul 1984, I, 169; Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, I74.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/128.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 137.

[4] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetül-Fiker Şerhi, İstanbul 1306, 44-45.

[5] a.g.e., aynı yer.

[6] Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara 1980, 221.

[7] Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih Tercemesi, Mukaddimesi: 126; Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/167.

[8] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 15.

Metruk Hadisin Hükmü:

Metruk hadisler çok zayıftır; hiçbir şekilde itibar edilemez. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 16.

C) Münker Hadîs:

Zayıf bir ravinin sika (güvenilir) ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadis. "İki zayıf raviden daha zayıf olanın diğerine muhalif olan rivayetidir" diye de tarif edilmiştir.[1]

Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn Hârun el-Bedrici[2]'ye göre münker, râvinin rivayetiyle teferrüd ettiği (tek kaldığı) hadistir. Öyle ki bu hadisin metni, ne o ravinin rivayet ettiği yönden ne de bir başka yönden bilinir.[3] Ancak bu tarifte, ferd olmakla beraber sahih olan hadislere de münker vasfının ıtlak edildiği (verildiği) açıkça görülmektedir. İbnü's-Salâh ise, münkerle şazz arasında herhangi bir ayırım yapmamış; her ikisinin de aynı manaya geldiğini ileri sürerek münkeri de şazz'da olduğu gibi, iki kısımda mütâlaa etmiş; ancak ikinci kısımda şazz'dan farklı olarak, sika ve mutkın (sağlam) olmayan ravinin teferrüdünü şart koşmuştur.[4]

Münker, şazz'ın zıddıdır. Zira şazz'ın ravisi sika olduğu halde; münker'in ravisi sika olmayıp, zayıf bir kimsedir. Münker hadis, marufun mukabilidir. Çünkü münkerin ravisi, hıfz sahibi olmamakla beraber, maruf ve meşhur olana muhalefet etmektedir. Çünkü hıfz, böylesi zayıf ravilerin seviyesinden çok uzak bir zabt derecesidir. Luğat anlamı itibariyle de münker; "inkâr etti" veya "tanımadı" anlamında ism-i mef'ûldür. Muhaddisler de hussî ıstılahlarında kelimenin lügat anlamını dikkate almışlardır.[5]

İbnü's-Salâh'ın münker hadis tarifi bir çok hadisçinin münker hakkında ileri sürdüğü ve benimsediği bir tariftir. Ancak, İbnü's-Salâh'a göre, şazz'da olduğu gibi, münkerde de işi geniş tutmak gerekir. Çünkü şazz ve münker aynı şeydir. Buna göre münker iki kısma ayrılır. Birincisi (yani şâzz); güvenilir râvilerin rivayetine muhâlif olan ferd hadistir. Buna örnek olarak

Mâlik İbn Enes'in, ez-Zührî yoluyla rivâyet ettiği, *"Müslüman kâfire, kâfir de müslümana varis olamaz"* hadisi gösterilir. Mâlik, bu hadisin isnâdını "an ez-Zühri an Ali İbn Hüseyin an Ömer İbn Osman an Üsâme İbn Zeydan Rasülullah (s.a.s.)" şeklinde vermiş ve Üsâme İbn Zeyd'den hadisi nakleden raviyi "Ömer İbn Osman" olarak zikretmiştir. Halbuki diğer güvenilir olan ve hadisi ez-Zühri'den rivayet eden kimseler, bu ismi "Amr İbn Osman" olarak zikretmişlerdir. Bu yönden Mâlik diğer güvenilir râvilere muhalefet etmiş ve ondan başka da bu hadisi bu isnadla rivayet eden olmadığı için hadis münker kabul edilmiştir.[6]

Münker hadise örnek olarak İbnü Ebi Hâtim'in, kıraat imamlarından Hamza İbn Habib ez-Zeyyâd'ın kardeşi Hubeyyib İbn Habib tarikiyle Ebu İshak'tan, onun el-Ayzâr İbn Hureys'ten, onun İbn Abbas'tan, İbn Abbâs'ın da Hz. Peygamber'den rivayet ettiği *"Kim namazı kılar, zekâtı verir, hacceder, oruç tutar ve misafiri de ağırlarsa Cennet'e girer"* hadisi zikredilir.

İbnü Ebi Hâtim der ki: "Bu hadis münkerdir. Çünkü diğer güvenilir raviler, söz konusu hadisi Ebu İshak'tan mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Ma'ruf olan (bilinen) da budur. Mevkuf hadis ise, Hz. Peygamber'e isnad edilmeyen ve Sahabi sözü olarak nakledilen haberlerdir.

Bundan anlaşılıyor ki, şâzz ile münker arasında tek yönlü umum husus vardır. Yani aralarında daha güvenilir râvilere muhâlefet olması bakımından birlik; şâzz râvisinin sika yahut sadûk (sözü doğru), münker râvisinin ise zayıf olması yönünden ayrılık vardır. Aralarında eşitlik olduğunu söyleyenler hataya düşmüşlerdir.[7]

Münker hadis, amel yönünden zayıf hadis grubuna dahildir.[8]

Münker de şâz gibi farklı tarifleri yapılmış bir ıstılahtır: Nevevî bunları kaydeder:

1- Ebu Bekr el-Berdîcî'ye göre münker: "Metni, râvisinden başka biri tarafından rivâyet edilmemiş olan hadîstir".

2- Bir çokları tarifi böyle mutlak bırakmış olmasına rağmen İbnu Salâh şu açıklamayı getirir: "Doğru olanı, aynen şâz'da olduğu gibi tafsîl etmektir. Münker de iki kısma ayrılır. Çünkü, bu da şâz mânâsında bir kelimedir."

a) Sikaların rivâyetlerine muhâlefet eden münferid rivâyettir. Şu misalde olduğu gibi: Hemmâm İbnu Yahya, an İbni Cüreyc, ani'z-Zührî, an Enes senediyle şu hadîsi rivâyet eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâya girince yüzüğünü çıkarırdı". Ebu Davûd hadîsi kaydettikten sonra: "Bu münker bir hadîstir. Zira bu hadîs, biraz farklı bir şekilde şu tarîkden biliniyor: an İbni Cüreyc, an Ziyâd İbni Sa'd, ani-z-Zührî, an Enes: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gümüşten bir yüzük yaptırdı sonra onu çıkarıp attı".

Ebu Davûd der ki: "Hadîsteki vehim, Hemmâm'dan ileri gelmektedir. Bunu Hemmâm'dan başka rivâyet eden yok."

Hadîsi tahric eden Nesâî de şunu ilave eder: "Bu gayr-ı mahfûz bir hadîstir: "Hemmâm İbnu Yahya sika birisidir, sahîh rivâyet sahipleri kendisiyle ihticâc etmiştir. Fakat burada nâs'a muhalefet ederek İbnu Cüreyc'ten bu metni bu senetle rivâyet etmiştir. Halbuki nâs, İbnu Cüreyc'ten Ebu Dâvud'un işâret ettiği hadîsi rivâyet etmiştir. Bu sebeple hadîsin münker olduğuna hükmetti."

Râvileri, teferrüdündeki kusuru müsâmaha ile karşılamaya sevkedecek kadar güven verici ve itkân sahibi olmayan münkere gelince bunun örneği Nesâî ve İbnu Mâce'nin, Ebu Zükeyr Yahya İbnu Muhammed İbnu Kays'tan

kaydettiği rivâyettir. Yahya, Hişâm İbnu Urve an Ebîhi, an Âişe tarikiyle merfû olarak geldiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Taze hurmayı, kurusuyla beraber yiyin. Zira Ademoğlu onu yeyince şeytan öfkelenir...".* Nesâî der ki: "Bu münker bir hadîstir. Bunun rivâyetinde Ebu Zükeyr teferrüd etmiştir, sâlih bir şeyh'tir. Müslim kendisinden rivâyet kaydetmiştir, ancak, teferrüd ettiği hadîsi, hoş karşılanacak derecede sika değildir. Bilakis, imamlar, hakkında zayıf olduğunu belirten mutlak ifadeler kullanmıştır." İbnu Maîn: "Zayıftır" der. İbnu Hibban "Onunla ihticâc edilmez" der. Ukeyli: "Hadisiyle mütabaat bile yapılmaz" der. İbni Adiyy ondan dört tane münker rivâyet göstermiştir.[9]

Netice olarak İbnu Hacer el-Askalânî, bu iki tabir hakkında şunu söyler: "Şâz ve münker hadîsler, muhalefette müşterek iseler de, şâz, sika'nın veya sadûk'un rivayeti, münker de zayıfın rivâyeti olmak haysiyetiyle ayrılırlar". İbnu Hacer, ayrıca bunları eşit göreni gafletle itham eder.

Müteahhirûn, münker'in muhalefet ettiği mukabil rivâyete ma'ruf, şaz'ın muhalefet ettiği mukabil rivâyete de mahfuz demiştir.

Münker'in kullanılışıyla ilgili olarak şunu da bilmekte gerek var: Hadîs aslında zayıf olmadığı, bilakîs hasen olduğu halde: "Falan kimsenin rivâyet ettiği en münker hadîs şudur (enkeru mâ ravâhu fülânun)" denebilmektedir.

Mesela İbnu Adiyy der ki:

"Büreyd İbnu Abdillah İbni Ebî Bürde'nin en münker rivâyeti şudur: *“Allah bir ümmetin hayrını murad etti mi, peygamberlerini onlardan önce kabzeder".* Bu tarîk hasendir, râvileri de sikadır. Hadîsi bazı âlimler sihâh'larına almışlardır. Nitekim bu hadîs, Müslim'in Sahîh'inde mevcuttur. Şu halde bu ifâde, râviyi övme sadedinde kullanılmıştır. "Onun en münker rivâyeti bu ise, gerisini sen düşün" mânâsında takdîrkâr bir söz. [10]

Tirmizi, Anbese b. Abdurrahman ve Muhammed b. Zazan gibi iki zayıf ravi senedinde yer aldığı ve başka senedi de bulunmadığı için “*Selam, kelamdan öncedir.*” hadisi hakkında “Bu münker bir hadistir, onu sadece bu senedle biliyoruz” demektedir.

Senedinde tanınmayan bir kişi olan İbrahim b. Kudame el-Cumahi bulunduğu için “Nebi (s.a.v.) Cuma günü namaza çıkmazdan önce tırnaklarını keser, bıyıklarını kısaltırdı” anlamındaki hadis için Zehebi, “Bu, münker bir haberdir.” demiştir.[11]

Ayrıca kesretü’l-ğalat, fartu’l-ğafle ve fısk gibi ta’n noktalarıyla tenkid edilmiş ravilerin rivayetlerine de münker denilmektedir.[12]

---

[1] İbn Hacer el-Askalâni, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, s. 55; Tecrid Sarih Tercemesi, 1/123; Suphi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları (trc. Yaşar Kandemir), s. 162-163 Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, s. 287; Hayreddin Karaman, Hadis Usûlü, s. 92.

[2] öl. 301.

[3] İbnü's-Salâh, Ulûmi'l-Hadis, s. 71-72.

[4] İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 73-74; Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, s. 45.

[5] Suphi es-Sâlih, a.g.e., 162.

[6] İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 71-72; Suyûtî, Tedribü'r-Râzi, I, 239; Tercid-i Sarih Tercemesi, I, 123-124; Koçyiğit, a.g.e., s. 287-288.

[7] İbn Hacer, a.g.e., s. 44-45.

[8] Ahmet Güç, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/362-363.

[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/126-127.

[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/127.

[11] Mizanu’l-İ’tidal: 1/53.

[12] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 138-139.

Münker Hadisin Hükmü:

Münker hadisler zayıftır, merduddur. Onunla değil, karşıtı olan ma’rufla amel edilebilir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 16.

D) Muallel Hadîsler:

Hatalı olarak ma'lul da denir. Hadîs, zâhiren sıhhatli gözüktüğü halde, herkes tarafından görülemeyen, ancak ihtisas, hıfz, keskin nüfuz ve sezgi sâhibi otoriteler tarafından keşfedilebilen sıhhati bozan bir kusur taşıyorsa buna muallel hadîs denir. Bu çeşit kusura da muhaddîsler illet demişlerdir. [1]

Görünürde sahih olmakla beraber, bu sıhhati yok edebilecek gizli bir illet taşıyan hadislere muallel veya ma'lul denir. Hadisin illetini bulan muhaddise muallil denir.

Mürsel veya munkatı hadisi mevsul olarak rivayet etmek, yahut bir hadisi bir başka hadis içine katmak, mevsul olanı mürsel, merfu'u mevkuf olarak rivayet, sika yerine zayıf ravi zikretmek gibi cerhe sebep olan hatalara vehim denilmektedir. Bu tür hatalarla rivayet edilmiş olan hadise de muallel denir.

Bu tür hadislerdeki illeti tesbit etmek, senedlerdeki ricali, metinlerdeki farklılıkları iyiden iyiye ve bütünüyle bilebilen çok nadir kişilerce yapılabilir. Zira vehim sika ravilerde de görülebilir.[2]

Dış görünüşü bakımından sahihlik şartlarının tamamını taşıyan, ancak buna rağmen sıhhatini zedeleyen gizli bir kusuru bulunan hadis. Muallel arapça hastalık, sakatlık, sebep, maksat, gaye, niyet gibi anlamlara gelen "illet" kelimesinden türetilmiş olup, değişik ilim dallarında farklı ıstilâhî kullanımlara sahiptir.

Hadis ıstılâhında, sened ve metin yönünden hiç bir kusuru yokmuş gibi görünen bir takım hadislerin ancak hadis ilminde ihtisas ve görüş sahibi

kimselerin keşfedebildikleri bir illete (hastalık, noksanlık) sahip olmaları durumunu belirtmek için kullanılmaktadır.

Bazı hadisçiler bu terimi "Ma'lûl" şeklinde kullanırlar. Ancak doğru olanı "â’le" fiilinin mef'ulu olan (mu'alle) şeklinde olanıdır. Muallel, "oyaladı, meşgul etti" anlamındaki "âlel" fiilinin mef'ulüdür. Yanlış bir kullanım olmakla birlikte, yerleşik olan tabir mualleldir. Buhârî, Tirmizi, Hâkim ve diğer mu'teber muhaddisler, "ma'lûl" şeklini benimsemişlerdir.

Muallel hadisleri tesbit etmek, onlardaki sakatlığı ortaya çıkarmak çok zor bir iştir. Hadis ilimleri içerisinde en kapalı ve en hassas olanı illet ilmidir. Hadis, gözden geçirildiği zaman kusursuz gibi görünür. Ancak, onun sıhhatine halel getiren ve anlaşılması fevkalade bir ilmî feraset, geniş bir hadis kültürü, ravileri hakkında eksiksiz bir bilgi ve senedlerle metinleri bir bütün olarak kavrayabilecek ve onların iç durumlarına nüfuz edebilecek kuvvetli bir melekeye ihtiyaç duyan bir illet bulunur.[3]

Hadislerdeki illeti anlamanın zorluğu ifade edilirken, onun hadis konusundaki teknik bilgilerle anlaşılmasının imkânsız gibi olduğu ve bunun ancak, kendilerini hadis ilimlerine hasretmiş bir takım seçkin hadis alimlerinin kalplerine Allah Teâlâ'nın bir ilhamı ile mümkün olabileceği söylenmiştir.[4] Bu öyle bir durumdur ki, çoğu zaman hadisin muallel olduğunu söyleyen alim, bunun hangi sebeplerden dolayı muallel olduğunu açıklamakta zorluk çeker.[5]

Hadislerdeki illetlerle uğraşan alimler bir nevi sarraflara benzetilirler. Nasıl ki sarraflar uzun uğraşılar neticesinde dirhemlerin sağlam ve kalbını bir bakışta anlama melekesini kazanırlar, bazı alimler de uzun eğitim, tartışma ve ihtisasın neticesinde, hadislerin bozuğunu, illetlisini sağlamından öylece ayırma melekesini elde ederler.[6]

Bu ilmin hadis ilimleri içerisinde hem zorluk hem de ehemmiyeti bakımından ayrı bir yeri olduğundan bu konuda söz söyleyebilmiş olan alimlerin sayısı oldukça azdır. Bunların başında, İmam Buharî'nin şeyhi Ali

b. el-Medenî, Buharî, Ahmet b. Hanbel, Yakub b. Şeybe, Ebi Hatem er-Razi, Ebi Zur'a ve Darekutnî gelmektedir.[7]

İllet, çoğu zaman dış görünüşü itibarıyla sahih görünen isnadlarda bulunur. Münekkid, isnad tarikleri hakkındaki derin malumatı sayesinde ravinin, teferrudu, mevsul hadisi mürsel, merfu'u, mevkuf olarak göstermesi, başka sika ravilerin muhalefeti veya bir hadisin başka bir hadisle karışması gibi durumları sezerek, ya hadisin sıhhatini zedeleyen bir illetinin bulunduğuna zann-ı galible karar verir veya bunda tereddüt göstererek hadis hakkında kararsızlığını belirtir.[8]

Bir hadisin illetinin anlaşılabilmesi, o hadisin bütün rivayet tariklerinin bilinmesi ile mümkün olabilir. İbn Medenî, "bütün tarikler cemi edilmedikçe hata ortaya çıkmaz" demektedir. [9]

Hakim en-Neyseburî, muallel hadisi on kısma ayırmakta ve her birini örneklerle açıklamaktadır. Ancak hadislerin sıhhatlerini zedeleyen gizli sebepler çok daha fazladır.[10]

Bunlardan bazıları şunlardır:

Bir Medinelinin, başka bir şehirdeki raviden rivayet etmesi, zira Medineliler başkalarından rivayet ettiklerinde çoğunlukla hata ederler.

Bir ravinin, kendi şeyhinin adını söylememesi veya müphem bırakması.

Ravinin rivayet ettiği şahsı görmüş olmakla birlikte, ondan duymuş olduğu hadislerin belirli olmamasından dolayı vasıtasız rivayetlerinin, onları şeyhinden duymuş olmasının şüpheliliği hadisi muallel yapmaktadır. Ayrıca, sened bakımından sağlam olduğu halde arada, rivayet ettiği kimseden hadis dinlemediği bilinen bir ravinin bulunması. “Musa İbni Ukbe, an Süheyl İbn Salih, an ebîhi, an ebî Hureyre” İsnadıyla rivayet edilen bir hadisi çok sağlam bulan Müslim, bu görüşünü Buharî'ye

bildirince Buharî, Musa b. Ukbe'nin Süheyl b. Ebi Salih'den hadis dinlediği hakkında bir bilginin bulunmadığını söyleyerek hadisin illetini ortaya koymuştu.[11]

Bazı muhaddislerin, muallel tabirini istilahî değil de kelime anlamında kullandıkları görüldüğünden, hadisle uğraşanların bu kelime ile ravinin zahiri bir durumundan dolayı cerhedildiği olaylara dikkat etmeleri gerekmektedir. Ancak bazı münekkidler, muallelin sadece gizli sebeplerden dolayı ortaya çıkan sakatlıklarda değil, dış görünüşünde noksanlık olan hadisler için de kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Muallel hadis konusunda yazılan eserlerin bir kısmı şunlardır: Ali b. el-Medenî'nin Kitâbu'l-İlel'i, el-Hallal'ın aynı adı taşıyan eseri, İbn Ebi Hâtim er-Râzî'nin İlel'i, Tirmizî'nin Süneni'nin sonuna eklediği Kitabu'l-İlel adlı bölüm, ayrıca Ahmed b. Hanbel, ed-Dârekutnî, Buharî, Ebi Şeybe vb. diğer bir takım alimlerin de bu konuda yazdıkları kitaplar bulunmaktadır.

Muallel hadislerin tesbit edildiği bir kitap olan Ebi Ferec Abdurrahman İbnül-Cevzî'nin (510-595) el-İleli'l-Mütenahiye fi'l-Ehâdisi'l-Vafiye adlı eseri de zikredilmeye değer niteliktedir.[12]

"Allah cahiliyyedeki kibir huyunuzu giderdi"[13] hadisini İbn Merduye (v.416/1025) merfu olarak "Musa b. Ukbe an Abdullah b. Dinar an İbn Ömer" senedi ile zikrediyor. Ravi "Musa b. Ubeyde" diyeceği yerde "Musa b. Ukbe" demiş, asıl ravinin yerine bir başkasını zikretmiştir.[14]

İllet, keşfi zor son derece gâmız bir kusur olduğu için, hadîste illet iddiasında nâdir şahıslar bulunmuş bu sahada fikir beyan edebilmiştir. Ali İbnu'l-Medînî, Ahmed İbnu Hanbel, Buhârî, Ya'kûb İbnu Şeybe, Ebu Hâtim, Ebu Zür'a, Dârakutnî gibi.

Hâkim: "Bir hadîs, cerhe söz düşmeyen bir çok cihetlerden illetli kılınabilir, bizim nazarımızda hadîsi ta'lilde hüccet, (cerhte olduğu gibi objektif sebepler değil) hıfz, fehm, ma'rifet (gibi tamamen sübjektif, herkese izah edilemeyecek amiller)dir" der. Hatta Abdurrahman İbnu Mehdî, bu işin sübjektifliğine telmîhen: "Hadîste illeti bilmek bir ilham işidir, hadîste illet iddia eden âlime: "Neye dayanarak bunu söyledin? diye sorulsa hüccet gösteremez" der.

İlleti bilmek, hadîsçilerce mühim bir keyfiyettir. Nitekim İbnu Mehdi: "Tek bir hadisteki illeti keşfetmem, nazarımda, bilmediğim yirmi yeni hadîs öğrenmekten daha iyidir" demiştir. [15]

Bir hadisin sıhhatine engel teşkil eden illet, çoğunlukla senette olur. Metinde de bulunabilir. Her iki halde dışarıdan farkedilemiyecek şekilde kapalı olduğundan hadis illetlerini meydana çıkarmak çok zordur. İbn-i Hacer diyor ki: “İllet, hadis ilimlerinin en karışık ve en ince kısımlarından biridir. Bunu ancak parlak bir anlayış, geniş bir hafıza, ravilerin dereceleri hakkında tam bir bilgi, isnad ve metinler hakkında kuvvetli bir meleke bahşettiği kimseler anlayabilir.” Bununla beraber hadisteki gizli illetleri açığa çıkarmanın bazı yolları vardır. Açıklamak icab ederse keskin ve parlak zeka sahibi, hadis ilminde yüksek derecelere ulaşmış, görüşü kuvvetli, mutkin bir muhaddis hadisin kendisine ulaşan bütün tariklerini bir araya toplar. Her birinin ravilerini inceler. Adalet ve zabt durumlarını gözden geçirir. Bu araştırması sonucu ravinin hadisi rivayette tek kaldığını, kendisinden daha kuvvetli ravilere muhalefet noktalarını tesbit eder. Böylece ravinin vehmini veya mürsel veya munkatı’ hadisi sağlam göstermesi, hadisleri birbirine katması gibi bir kusurunu ortaya çıkarır. Bunun sonucu olarak hadis hakkında bir hüküm verir. [16]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/120.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 139.

[3] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45.

[4] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45; Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, Tec. Yaşar Kandemir, Ankara 1981,150.

[5] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45.

[6] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 151.

[7] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45; Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, Tec. Yaşar Kandemir, Ankara 1981,151.

[8] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45.

[9] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker, İstanbul 1306, 45 derkenar.

[10] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, Tec. Yaşar Kandemir, Ankara 1981,153.

[11] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Istılahları, Tec. Yaşar Kandemir, Ankara 1981,154-155.

[12] Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/222-223.

[13] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/524.

[14] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 140.

[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/120.

[16] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 16-17.

İllet Nasıl Bilinir:

Kusurun gâmız olması sebebiyle bir hadîsin muallel olduğunu söylemek zor bir iştir. Bunu muallil, râviye başkalarının muhalefet etmiş olmasından başka mevsul'de irsâle merfu'da vakfa veya bir hadîsin diğer bir hadîse girmiş olması gibi muhtelif durumlara delalet eden karinelerle, zann-ı gâlib sahibi olarak hadîsin adem-i sıhhatine hükmeder. Bazan kesin hükme varamayıp, sıhhat hususunda tevakkufu ihtiyar eder.

Hadîsin sıhhatini bozucu bir hükme gitme işi, hadîsin bütün senetlerini cemedip, râviler arasındaki ihtilafı görüp sonra da ravilerin zabt ve itkan durumlarını iyice tedkikten geçer. İllet'e daha ziyade senedde rastlanır, az da olsa metinde de rastlanmıştır. Nevevî'nin kaydettiği senetle ilgili örneğe göre: *"Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça (akdi bozmada) muhayyerdirler"* hadîsini Ya'la İbnu Ubeyd, Süfyan-ı Sevrî'den Süfyan Amr İbn-i Dînâr'dan" şeklinde rivâyet etmiştir. Halbuki Ya'la hadîsi rivâyet ederken bir hata yapmış, Abdullah İbnu Dînârı "Amr İbnu Dînâr" yapmıştır. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/120-121.

Hadislerdeki İllet Çeşitleri:

Hadislerin metin ve isnadında bulunan ve hadisin muallel olmasına sebep olan illetleri el-Hakimu'n-Nisaburi on bölümde toplamıştır. Bunları, aynı zamanda muallel hadislere misal vermiş olmak için, bir kısmına örnekler göstererek sıralayalım:

1- Sened görünüşte sahîh ise de, içinde yer alan râvilerden birinin, hadîsi rivâyet ettiği şeyhle görüşüp görüşmediği, ondan işitme (sema) yoluyla hadis alıp almadığı kesin değildir.

Mesela:

Ebu Hureyre'den (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Çok dedikodulu bir mecliste oturan o meclisten kalkmadan önce "Subhaneke Allahumme ve bi hamdike lailahe illa ente, estağfiruke ve etubu ileyk" diye dua ederse o mecliste ettiği dedikodunun günahı mağfiret olunur."

Bu hadisin illetini belirtmek üzere Buhari ile Müslim arasında geçen bir olayı açıklamak gerekir.

Meşhur hadis alimi Müslim bir gün Buhari'ye gelerek, gözlerini öper ve şöyle der:

"Bırak ayaklarını da öpeyim ey üstadların üstadı; muhaddislerin efendisi; hadis illetlerinin tabibi! Muhammed b. Selam, Mahled b. Yezid, İbnu Cureyc, Musa b. Ukbe, Suheyl-babası-Ebu Hureyre isnadıyla sana bir mecliste dedikodu etmenin keffareti konusunda bir hadis rivayet etmiş; bunun illeti ne, bana söyle." Buhari:

"Güzel bir hadistir. Bu konuda yeryüzünde bundan başka bir hadis bilmiyorum; fakat ma'luldür." Müslim itiraz ederse de Buhari illetini

söylemez. Ancak ısrar edince aynı hadisin Musa b. İsmail-Vuheyb-Musa b. Ukbe-Avn b. Abdullah isnadıyla kendisine ulaşan tarikını zikreder ve şunları söyler

“Bu daha evladır; çünkü Musa b. Ukbe’nin Suheyl’den bizzat işiterek rivayeti olduğu zikredilmemiştir.” Bunun üzerine Müslim “Sana buğzeden ancak hasedinden eder. Dünyada senin bir mislin olmadığına şehadet ederim.” diyerek hayranlığını belirtmekten kendisini alamaz.

Buhari’nin illetlidir dediği hadisin isnadı ile Müslim’in isnadı karşılaştırılırsa şu sonuca varılır: Buhari’nin isnadında Ebu Hureyre atlanmış, hadis bir tabiin olan Avn b. Abdullah’dan rivayet edilmiştir. O halde Müslim’in merfu olarak bildiği hadis aslında mürseldir. Ayrıca Buhari’nin “Musa b. Ukbe’nin Süheyl’den doğrudan doğruya işiterek rivayeti olduğu zikredilmemiştir.” sözü üzerinde durduğumuz illettir. O halde bu hadiste iki illet vardır ve mualleldir.

2- Sika râvinin mürsel olarak rivâyet ettiği bir hadîsin başka bir yoldan müsned (isnadı tam) olarak gelmesi ve bu müsned rivâyetin zahiren sahih olması,

Yukarıdaki misal bu illet çeşidi için de verilebilir. Açıklamaya dikkat edilirse görülür ki Buhari’nin rivayetinde Ebu Hureyre atlandığından hadis mürseldir. Bununla beraber Müslim’in sorduğu senedle isnadı tam olarak rivayet ediliyor; o rivayet sahih görünüyor…

3- Belli muayyen bir sahâbenin rivâyeti olarak bilinen bir hadîs, ayrı ayrı memlekete mensup olan râvilerin birbirlerinden rivâyetleri sırasında, bir başka sahâbeye nisbet edilerek rivayet edilmesi.

4- Sahâbî'den bilinen bir hadîsin Tâbiî'ye nisbet edilerek rivayet edilmesi.

Osman b. Süleyman’dan… Babasından nakledildiğine göre “Hz. Peygamber’i bir akşam namazında Tur suresi’ni okurken duymuştur.”

El-Hakimu’n-Nisaburi’ye göre bu hadis üç yönden illetlidir. Önce Osman, Süleyman oğlu Osman değil; Ebu Süleyman oğlu Osman’dır. İkincisi Osman’ın yalnızca Nafi’ b. Cübeyr b. Mut’im’den rivayeti vardır, dolayısıyla babasından rivayeti söz konusu değildir. Üçüncüsü de Ebu Süleyman Hz. Peygamber’i görmemiş; ondan hadis işitmemiştir.

5- An'ane ile[1] rivayet edilen bir hadîsin isnadından bir râvi düşmesi olmuştur. Bu durum, aynı hadîsin sahîh olarak bir başka tarîkden gelmesiyle anlaşılır.

6- Bir râvi bir hadisi müsned olarak rivâyet etmiş olduğu halde, o râviden bir başka şahıs bunu gayr-ı müsned (inkıtalı) olarak rivayet eder ve hadîs bu şekliyle bilinir.

7- Bir isnadda râvilerin isimleri muntazaman zikredilirken ikinci bir isnadda bir râvinin ismi mübhem kalır.

8- Bir şeyhle karşılaşıp bir kısım hadîsler aldığı halde, o şeyhten almadığı hadisleri de doğrudan ona nisbet ederek rivâyet edecek olursa aradaki şahsı zikretmediğinden bu hadîsler muallel olur.

9- Bir râvinin hadîsleri aldığı muayyen bir tarîki vardır. Ancak o tarîkte yer alan ricalden biri değişik bir yoldan da hadîs rivâyet eder. Böyle durumlarda râvi dikkatsizliği yüzünden, bunu da mutâdı olan tarîkle rivâyet edecek olursa, hadîsi muallel olur.

10- Hadîs bir tarîkte merfu, başka bir tarîkde mevkûf gelmiştir. [2]

Ebu Süfyan’dan, Cabir b. Abdullah’dan, Hz. Peygamber’e nispet edilerek rivayet edilmiştir:

“Kim namaz esnasında gülerse namazı iade eder; abdesti etmez.”

Bu hadisin başka bir yönden rivayeti şöyledir.

“Ebu Süfyan’dan rivayet edilmiştir, Cabir b. Abdullah’a namazda gülen adam (ın hükmü) soruldu. O: “Namazı iade eder; abdesti etmez.” dedi.

Burada şu önemli noktaya işaret etmek gerekir. Bir hadisin birkaç senedi olur da illet yalnız bunlardan birisinde bulunursa hadis o senetle illetlidir. Bu illetin diğer isnadlara yapılan rivayetlere bir zarar vermesi bahis konusu olamaz.

Son olarak bir de metindeki illete misal vererek bu konuyu bitirelim. Müslim’in rivayetine göre Katade Evzai’ye Enes b. Malik’den naklen şunları yazmıştır:

“Hz. Peygamber’in, Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ın arkasında namaz kıldım; hepsi de namaza Fatiha ile başlıyor; kıraatin ne başında ne sonunda “Besmele”yi okumuyorlardı.”

İbnu’s-Salah’a göre bir kısım alimler, “okumanın başında ve sonunda besmeleyi okumuyorlardı.” kısmını illetli bulmuşlardır. Nitekim hadisin Buhari ve Müslim’in ittifak ettikleri kısmında bu ifade yoktur. Ayrıca hadisin bu kısmı değişik rivayet edildiği ve aralarında bir tercih yapılmadığı için muztarib sayılmıştır.[3]

---

[1] Hadisin “an” edatı ile rivayet edilmesidir.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 17-19; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/120-121.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 19-20.

Muallel Hadisin Hükmü:

Muallel hadis, illet sıhhatini giderdiğinden, tek kelime ile merduddur; makbul değildir. Hüküm çıkarmakta kullanılamaz. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 20.

İllet Konusunda Yazılan Eserler:

Ulûmui'l-hadîsin bu en zor şubesinde eser verenler eksik olmamıştır. Buhârî, Ahmed İbnu Hanbel, Tirmizi, Müslîm, Ebu Bekr el-Esrem, Ebu Ali en-Neysâburî, İbnu Ebî Hâtim er-Râzi, Ebu Abdillah el-Hâkim, Ebu Bekr el-Hallâl ve Ebu Yahyâ es-Sâcî, Kitâbu'l-ilel ismiyle eserler vermişlerdir. Dârakutnî'nin de Tilmizi el-Hâfız Ebu Bekr el-Berkânî tarafından cemedildiği bilinen müsnet tarzında tanzîm edilmiş 12 ciltlik bir İlel'i mevcuttur. İbnu'l-Cevzi'nin el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye adında üç ciltlik bir eseri mevcut ise de, bir çok hadîs hakkındaki "illet'lidir" hükmüne alimler katılmamışlardır. Hafız İbnu Hacer'in ez-Zehrü l-Matlûl fı'l-Haberi'l-Ma'lûl adlı İlel'i burada zikre değer.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/122.

E) Müdrec Hadîs:

Müdrec kelimesi, bir şeyi bir şeye eklemek veya içine sokup yerleştirmek manasına gelen idrac'dan ism-i mef'uldür. Derc ve idrâc kelimeleri dilimize de girmiştir. Hadis ıstılahındaki manâsına göre ise, râvisi tarafından isnadına veya metnine hadisin aslında olmayan bazı sözler sokuşturulmuş olan hadis demektir. Ravi hadisi bu şekilde rivâyet edince, dinleyenler de bu ilâveyi hadisten zannedip, öylece rivayet ederler.[1]

Sahih, hasen ve müsnedlerin râvileri, çoğu zaman hadislerin -gerek metninde gerek senedinde- bulunan önemsiz de olsa ziyadeleri ve bu ziyadeleri yapanları gösterirler. Böyle yapmalarının sebebi de, müdrec sözü ve o sözü söyleyeni göstermedikleri takdirde, bunların müdrec olduğunu düşünmeyerek kendilerinden olduğu gibi rivayet edecek insanların bulunabileceğinden ve bu suretle -istemeyerek- Rasul-i Ekrem (s.a.s)'e veya onun hadislerini eda edecek kimseye karşı yalan söylenmesine müsaade etmiş olacaklarından korkmalarıdır. Kasden müdrec yapmanın bir nevi kizb ve tedlîs olduğundan ve bunu da ancak îmanı zayıf ve akîdesi bozuk kimselerin yapacağından şüphe yoktur.[2]

Bir hadisin metninde idracın vaki olup olmadığı çeşitli şekillerde bilinir:

l. Hadisin bir başka sahih isnadla gelen rivayetinde müdrec olan kısım, kendisine idrac edilen hadis metninden ayırdedilmiş olur.

2. Râvinin veya buna vakıf olan hadis imamlarının açık beyanları ile müdrec olan kısım bilinmiş olur.

3. Bir hadisin müdrec olduğu bazan da o sözün Rasul-i Ekrem (s.a.s) tarafından söylenmiş olmasının aklen imkansız bulunmasıyla anlaşılır.[3]

---

[1] el-Emîr, es-San'anî, Tavzîhu'l-Efkâr, Nşr, Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Kâhire 1366, II, s. 50 (dipnot) Suyütî, Tedrîbu'r-Râvî, Nşr. Abdülvahhab Abdüllatif, Medine, 1972 s. 268; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/128.

[2] Subhi es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, s. 207.

[3] Ahmed Muhammed Şâkir, a.g.e., s. 74.

Müdrecin Kısımları:

Tarifden de anlaşıldığı üzere idrâc senede de olabilir metne de. Hadîs bu durumlara göre müdrecü'l-metn veya müdrecü'l-isnâd ismini alır.

---

1) Müdrecü'l-Metn:

Hadise kendi sözlerini katan bazı raviler bunu, hadisi izah ve tefsir etmek için yaparlar. Metinde görülen bu idrâc bâzan metnin baş kısmında, bazan ortasında, bazan da sonunda olur. Ancak çoğunlukla sondadır. En az gözükeni metnin ortasındaki idractır.[1]

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîsini kaydettikten sonra, râvi hemen arkaya kendisinin veya bir başkasının sözünü kaydeder. Araya herhangi bir fâsıla, açıklayıcı bir ibâre koymadığı için, ilâve kısım hadîs metninin devamı zannedilir. Arkadan gelenler de bunu olduğu gibi rivâyet ederler.

Bu durumda, hadîsin müdrec olduğu birkaç yolla anlaşılır.

***** Hadîs, başka tarîklerden gelen veçhiyle karşılaştırılır.

***** Duruma muttalî olan muhaddislerin açıklaması vardır.

***** Bazan derci yapan râvi bunun derc olduğunu açıklamıştır.

***** Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle bir şeyi söylememiş olacağı aklen bilinir.

Buna örnek İbnu Mes'ud'un rivâyet ettiği, namazda okunacak teşehhüdle ilgili hadîstir: "...İbnu Mes'ud der ki: Hz. Peygamber elimden tuttu ve bize teşehhüdü öğretti. ...bunu okuyunca -veya bunu yerine getirince- namazını ifa etmiş olursun, dilersen kalk, dilersen otur".

Ebu Dâvud'un rivâyetinde Züheyr İbnu Mu'aviye, bu son kısmı merfu hadîsle birleştirerek tek bir metin olarak rivâyet eder. Hadîsi Züheyr'den alanların çoğu hep bu şekilde rivâyet ederler. Hâkim der ki: "Bu, İbnu Mes'ûd'un kendi sözünün hadîse derc'idir." Beyhaki ve Hatib de aynı şeyi söylerler. Üstelik, aynı hadîsi Züheyr'den rivâyet eden Şebâbe İbni Sevvâr,

asıl hadîs metniyle İbnu Mes'ûd'un sözünü ayırmış ve araya "Abdullah (radıyallahu anh); buyurdu ki" dedikten sonra "Bunu okuyunca..." diyerek arka kısmın İbnu Mes'ûd'a ait olduğunu belirtmiştir. Bu açıklayıcı rivâyet Dârakutnî'de mevcuttur. Dârakutnî ayrıca; Şebâbe hakkında "sika" diyerek bu ziyadeye güvenilmesi gerektiğini belirtir.

Şu halde Şebâbe'nin rivâyeti, diğer müdrec rivâyetlerden esah'dır, açıkladığı husus da doğruya daha yakındır. Çünkü hadîsi bu şekilde rivâyet eden başkaları da mevcuttur. [2]

a) Metnin başında olan idrac: Hadiste idrâc şeklinin, hadisin başında oluşuna Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği şu hadis bir misaldir: Rasulullah (s.a.s) buyurmuştur ki: *"Abdesti eksiksiz, tam alınız. Cehennemde yanacak ökçelere yazık."* Bu hadisin baş tarafındaki "Abdesti eksiksiz alınız" sözü Rasulullah (s.a.s)'a ait değildir. Rasulullah (s.a.s) sadece *"Cehennemde yanacak ökçelere yazık"* buyurmuştur. Bu sözü hadisin baş tarafına ravi Ebu Hureyre getirmiştir. Ebu Katan ve Şebâbe de hadisi Şu'be'den rivâyet ederken, bu ilâveyi Ebu Hureyre'nin değil de Rasulullah (s.a.s)'in sözü zannetmişlerdir. Buharî'deki bir hadisde "Ebu Hureyre dedi ki: "Abdesti eksiksiz alınız" zira Rasul-i Ekrem (s.a.s) "Cehennemde yanacak ökçelere yazık" buyurdu", diye geçmektedir. Bu hadis de, "Abdesti eksiksiz alınız" sözünün Ebu Hureyre'ye ait olduğunu, Rasulullah (s.a.s)'e ait olmadığını gösterir.[3]

b) Metnin ortasında olan idrac: Umumiyetle râvînin hadis metnini tamamlamadan metinde geçen bir kelimeyi açıklamak veya çıkardığı bir hükmü beyanda istical etmesinden ileri gelir. Bunun örneği, vahyin başlangıcı ile alakalı Hz. Aişe (radıyallahu anha) rivâyetine Zührî'nin dercidir. Hz. Aişe, rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hira

mağarasında yaptığı gece ibadetlerini anlatırken: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hira mağarasına çekilir orada tahannüs ederdi" ifadesine yer verir. İşte Zührî, hadîsi rivayet ederken bu ibârenin ardından ilave eder: "Bu (tahannüs), birkaç gece devam eden ibadettir". Aslında bu açıklama Zührî'nin şahsî sözü ve eklemesidir, gayesi de tahannüs'ün ne mânâya geldiğini açıklamaktır. Bu durumu bilmeyen onları hadisin asıl lafızları zanneder.[4]

c) **Metnin sonunda olan idrac:** Abdullah b. Mesud'dan şunları söylediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Allah'a bir şeyi şirk koşarak ölenler Cehennem'e girerler."* (Ben de derim ki) "Allah'a bir şeyi şirk koşmadan ölenler ise Cennete girerler." Bu hadisin ilk kısmı da Hz. Peygamber'e ait merfu' bir hadistir. İkinci kısmı ise Abdullah b. Mesud'un sözüdür ve mevkufdur. Onun, bazı rivayetlerinde bulunan "ben de derim ki" sözünü dikkate almadan hadisi rivayet edenler, her ikisini de Hz. Peygamber'in sözü olarak nakletmişlerdir.[5]

---

[1] el-Emîr Es-San'anî, a.g.e., 2/53.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/129.

[3] Ahmed Muhammed Şakir, el-Bâisü'l-Hadis Şerhu İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut 1951, s. 74; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/325-326.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/129; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 38.

[5] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 38.

2) Müdrecü'l-İsnâd:

Hadisin isnâdında meydana gelen idrâc, netice itibariyle hadisin metninde de görülür.[1]

Hadisin isnâdında vaki olan idracın da başlıca üç kısmı bulunmaktadır:

a) Ravi hadisi bir çok kimselerden duymuş olur. Bir başka ravi de aynı hadisi bu kimselerden rivayet eder ve onların isnadlarındaki farkı belirtmez.

Bunun misâli, Tirmizî'nin Abdullah İbnu Mes'ud'dan kaydettiği: "Dedim ki, Ey Allah'ın Resulü, en büyük günah hangisidir? Bana: *"Allah (celle şânuhu) seni yaratmış iken, O'na ortak koşmandır"* diye cevap verdi" hadîsidir.

Bu hadîsi Tirmizî rivâyet ederken şöyle bir sened kullanır: an Bündâr, an İbni Mehdî an Süfyâni's-Sevrî, an Vâsıl ve Mansûr ve'l-A'meş an Ebî Vâil, an Amri'bni Şurahîl an Abdillah: "Dedim ki..."

Burada Vâsıl'ın rivâyeti Mansur ve A'meş'in rivâyetine müdrectir. Halbuki Vâsıl Buharî'deki rivayetinde Amr'ı zikretmiyor, bilakis rivâyeti Ebu Vâil an Abdillah tarîkinden gösteriyor. Şu'be, Mehdî İbnu Meymun, Mâlik İbnu Miğvel ve Sa'îd İbnu Mesrûk da Vâsıl'dan bu şekilde rivâyet ederler. Yahya İbnu Sa'îd el-Kattân da rivâyetinde, Buharî gibi bu üç tarîki ayırmıştır. Tirmizî her üç tarîki birleştirerek müdrecü'l isnadda bulunmuş, hatalı bir davranışa yer vermiştir.

b) Ravinin elinde iki muhtelif isnadla gelmiş iki ayrı hadis bulunur. Her iki hadisi bu isnadlardan birisiyle rivayet eder, yahut da bir hadisi kendi isnadıyla rivayet ederken metnine diğer hadisin metninden bazı ibareler sokarsa, hadisi müdrecü'l-isnâd olur.

Bunun misali Saîd İbnu Ebî Meryem'in, Mâlik ani'z-Zührî an Enes tarîkiyle merfûan rivâyet ettiği: *"Birbirinize buğzetmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize*

sırt çevirmeyin, birbirinizi kıskanmayın..." meâlindeki hadîstir. Metinde geçen *"Birbirinizi kıskanmayın (velâ tenâfesû)"* lafzı müdrectir. Bunu İbnu Ebi Meryem, Mâlik'in an Ebî'z-Zinâd ani'l-A'rec an Ebî Hüreyre ani'n-Nebiyyi (Sallallahu aleyhi vesellem) tarîkiyle rivayet ettiği bir başka hadîsten almıştır. Hadîs şöyle başlar: *"Zandan sakının, zira zan, en yalan sözdür, tecessüste bulunmayan, birbirinizi kıskanmayın, hasedleşmeyin..."* İki hadîs de Mâlik tarîkinden gelmiştir ve müttefekun aleyh'tir. Birincide *"Birbirinizi kıskanmayın (velâ tenâfesû)"* ibâresi mevcut değildir, ikinci rivâyette mevcuttur. Hatib: "Burada İbnu Ebî Meryem vehme düştü" der.

c) Hadis hocasının bir hadisi isnadıyla tahdis etmesi, sonra da bir şeyin arız olmasıyla kendisine ait bir kelime söylemesi; bunu duyanlardan bazıları bu sözü o hadisin metnine ait zannederek bu şekilde rivâyet etmesidir.

Mesela, El-Hakimu'n-Nisaburi'nin naklettiğine göre meşhur hadisçilerden Şerik, talebelerine bir gün hadis yazdırmaktadır. “Bize A'meş tahdis etti, Ebu Süfyan'dan… Cabir'den (r.a.), Hz. Peygamber buyurdular ki” der ve isnadını böylece söyledikten sonra talebelerinin yazması için susar. Tam bu esnada içeri sabit b. Zeyd adlı birisi girer. Sabit nur yüzlü, takva sahibi bir gençtir. Şerik sustuğu an onu görür, zühd ve takvasını kastederek: “Gece namazını çokça kılanın yüzü gündüzleri parlak olur.” der. Sabit, isnad söylenip; tam, Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki, dendiği an içeri girip böyle bir sözle karşılaşınca zanneder ki bu sözler Şerik'in daha önce söylediği isnadın metnidir; dolayısıyla Şerik'in bu sözünü yazdırdığı isnadla rivayet eder. İbn Mace'nin Sabit'ten rivayet ettiği bu sözü bazı muhaddisler mevzu (uydurma) sayarlar. [2]

---

[1] Ahmed Muhammed Şâkir, a.g.e., s. 76.

[2] Ahmed Muhammed Şâkir, a.g.e., s. 76-77; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 36-38; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/129-130.

İdracın Hükmü:

İdracın hükmünü şu şekilde özetleyebiliriz;

1) İdrac, hadiste bir açıklamada bulunmak üzere yapılmışsa hoş görülür; ancak yapanın bunun kendi görüşü olduğunu açıklaması gerekir.

2) Eğer kasıtsız olarak yanılma ile yapılırsa, yanılan ravi için bir kusur teşkil etmez; fakat bu şekilde yanılma sonucu hatası çoğalırsa zabtına dokunur, cerhe maruz kalır.

3) Ravinin kasden idrac yapması ise hadisçiler arasında haram kılınmıştır. Es-San'anî'nin de belirttiği gibi, idraca kasıtlı olarak tevessül eden kimsenin adaleti sâkıt olmuş, kelimelerin yerlerini değiştiren kimse ise yalancılar zümresinden sayılmıştır.[1]

---

[1] Ahmed Muhammed Şâkir, a.g.e., s. 77; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/326; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/130; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 39.

F) Maklûb Hadîs:

Maklûb kelime olarak kalb kökünden gelir. Alt-üst olarak demektir. Maklûb, lügatta "tersine çevrilmiş, altı üstüne veya içi dışına döndürülmüş, değiştirilmiş, başka bir şekle sokulmuş" anlamlarındadır. İsmi Mef'ül olan maklûb kelimesi, istılahda, hadîste meydana gelen bir alt-üst olma işini ifade eder.

İsnadında bir veya birkaç râvinin isim veya nesebleri yahutta metninde bazı kelimeleri, bilerek veya bilmeyerek takdîm-tehire uğramış veya senet ve metinleri değiştirilmiş hadîslere maklûb hadîs denir.[1]

Hadis ıstılahında; râvi zincirindeki bir şahsın isminin önce geçmesi gerektiği halde sonra, sonra geçmesi gereken ismin de önce zikredilmesi veya aynı şeyin hadis metni üzerinde yapılması halinde ortaya çıkan hadise maklûb hadis denilmektedir. Yani râvi, gerek senette ve gerekse metindeki bilgilerin yerlerini değiştirip hadisi birbirine karıştırmakta ve alt-üst etmektedir. Maklûb hadis sahih olarak rivayet edildiği şekilden başka bir hale sokulduğu için, muhaddisler bu tür hadisleri zayıf hadislerden saymışlardır. Maklûb hadisin zayıf sayılmasının sebebi, ondaki takdim, tehir ve bir şeyin diğeri ile değiştirilmesi suretiyle meydana gelen zabt eksikliğidir. Maklûb hadis, okuyanın hataya düşmesine de sebep olur.

Maklûb hadiste yer değiştirme iki ayrı şahısta olduğu gibi bizzat tek bir kişinin isminde de vuku bulabilmektedir. Örneğin ravi Ka'b b. Mürr diyecek yerde Mürr b. Ka'b şeklinde rivayet ettiği zaman, baba oğul; oğul da babanın yerine geçmiş olduğundan hadis maklûb olur.

Hadisteki kalb, sehven yapıldığı için hadis zayıf sayılmaktadır. Eğer kalb sehven değil de bilinerek yapılırsa hadis, maklûb değil, mevzu (uydurma)

hadis kabul edilir. Râvi, hadisin sahih olarak rivayet edildiği senedi terk edip onun yerine halkın rağbet ettiği başka bir senedi koyarak naklettiği zaman hadis "mevzu" olmuş olur. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/124.

[2] Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/51.

1) İsnadda Kalb:

Kalb, senette vukûa geldiği gibi metinde de vukûa gelir. Kalb, bazan kasden bazan da sehven ârız olur. Senette Ka'b İbnu Mürre diyecek yerde Mürre İbnu Ka'b denmesi sehven vukûa gelen bir kalbtir. Ancak, halkın rağbetini artırmak için, Sâlim'den meşhur olan hadîsi Nâfi'den rivâyet etmek, kasde mebni bir kalbtir. Âlimler, böyle garabet maksadıyla, senetten birinin atılarak, yerine aynı tabakadan birinin konması işine sarakat (hırsızlık) demişlerdir. Bunu yapana da sârik (cemi: sürrâk) denir.

Bunun örneği Amr İbnu Hâlid el-Harrânî'nin, Hammâd en-Nasîbî ani'l-A'meş an Ebî Sâlih an Ebî Hüreyre tarîkinden merfû olarak rivâyet ettiği şu hadîstir: *"Yolda müşrîklerle karşılaştınız mı, onlara önce siz selam vermeyin..."*.

Bu hadîs maklûbdur ve bunu Hammâd kalbederek A'meş'e mal etmiştir. Halbuki rivâyet Süheyl İbnu Ebî Sâlih an Ebîhi şeklinde meşhurdur ve Müslim'de böyle gelmiştir. Müslim bu şekilde Şu'be, Sevrî, Cerîr İbnu Abdilhamîd, Abdü'l-Aziz ed-Derâverdi'nin rivâyetleri olarak kaydeder, hepsi de hadîsi Süheyl'den rivâyet ederler.

Muhaddisler, garib rivâyetlerin peşine düşmeyi bu yüzden tavsiye etmezler. Çünkü, nâdiren sahîhine rastlanır. [1]

Bir ravinin rivayeti olarak meşhur olan hadisi, hem ğarib hem de mağrub göstermek için o ravi yerine yine aynı tabakadan bir başka raviyi ikame ederek yapılan rivayete de mesruk denir.

Ayrıca iki metnin senedlerini değiştirme şeklindeki kalb’e de Cezeri, kalb-i mürekkeb adını vermektedir. Bu, bir çeşit sened uydurma demektir. Bu, Buhari, Hasan b. Süfyan’a yapıldığı gibi imtihan maksadıyla yapılırsa

uydurma sayılmaz. İbn Hacer bu tür senedi muztarib hadis olarak değerlendirir.

Sikat'ın zikretmediği bir ravinin sened arasında yanlışlıkla sikredilmesine de Mezid fi Muttasılı'l-Esanid denir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/124.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 142.

2) Metinde Kalb:

Kalb bazan metinde meydana gelir. Bunun örneği, Habîb İbnu Abdirrahmân'ın halası Üneyse (radıyallahu anhâ)'den yaptığı şu merfu rivâyettir: *"Ümmü Mektum ezân okuduğu zaman yiyip içmeye devam edin. Ne zaman Bilâl okursa yiyip içmeyi kesin..."* Bu hadîsi Ahmed İbnu Hanbel Müsned'de, İbnu Huzeyme, İbnu Hibbân da Sahîh'lerinde rivâyet ettiler. Hadîsin meşhur olan şekli, İbnu Ömer ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüma) tarafından rivâyet edilmiştir ve şöyledir: *"Bilâl geceleyin (erkenden) ezan okur, İbnu Mektum'un ezanını işitinceye kadar yiyip içmeye devam edin..."*. Bunun hilafına olan rivâyet mahlûktur.

Ancak, İbnu Hibbân ve İbnu Huzeyme hadîsi maklûb addetmediler. Hz. Bilâl ile Hz. Ümmü Mektum (radıyallahu anhüma) arasında münâvebe olabilir ihtimalini ileri sürerek iki rivâyeti cemederler. Ancak bazı rivâyetlerde: "Ümmü Mektum âmâ idi, kendisine haydi ezanı oku, sabah oldu diye ihtar edilmedikçe ezan okumazdı" diye gelen sarahatler karşısında hadîsteki kalb ihtimalinin devamına hükmetmek daha doğrudur.

Hâfız Sirâcu'd-Dîn el-Bukînî, kalbin bu çeşidine ma'kus adını vermiştir. [1]

Müslim'de Ebu Hureyreden şöyle rivayet ediliyor*; "Sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek şekilde gizlice sadaka veren kimse"***[2]**. Bu hadis Buharî'de*;* *"Sağ elinin verdiğini sol eli bilmeyecek şekilde gizlice veren kimse"***[3]**. şeklindedir. Görüldüğü gibi Müslim'in ravilerinden biri *"Yemîn: Sağ"* sözünü takdim; *"Şimâl: Sol"* sözünü de tehir ederek hadisi maklûb olarak rivayet etmiştir.[4]

Taberani Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet etmiştir:

“Size bir şey emrettiğimde onu yapınız; bir şey yasakladığım zaman da gücümüzün yettiği kadar ondan kaçınız.”

Bu hadisin Buhari ve Müslim’deki şekli oldukça farklıdır:

“Size bir şeyi yasak ettiğim zaman ondan kaçınınız; emrettiğim şeyleri de gücünüz yettiğince yerine getiriniz.”[5]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/124-125.

[2] Müslim, Zekât: 30.

[3] Buhârî, Zekât: 16.

[4] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, 161.

[5] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 23.

3) Mürekkep Kalb:

Kalbin bir de kalb-i mürekkeb denen şekli vardır. Bu, bir hadîsin senedini alıp bir başka hadisin metninin başına koymaktır. Muhaddisler, bu çeşit davranışların kasda mebnî olmasını şiddetle yasaklamışlardır. Ancak hocanın talebesini imtihan veya muhatabın hadîs bilgisini denemek maksadıyla yapılabileceğini de söylemişlerdir. Nitekim, Buhârî'yi işlerken de belirttiğimiz gibi, Bağdat ûleması, yüz kadar hadîsin senetleriyle metinlerini değiştirip kalb ederek, Buhârî'ye sorarlar. Buhârî bunları yerli yerine koyar.

Bu çeşit imtihan Buhârî'den başka nice muhaddislerin başından geçmiştir.[1]

Diğer bir kalb çeşidi de iki ayrı hadisin senedlerinin birbiriyle yer değiştirilmesi şeklinde yapılanıdır. Buna ıstılahta "Kalb-i Mürekkeb" denilmektedir.[2]

Hadisçilerin çoğu bir kısım hadisleri bilerek maklûb hale sokmuşlardır. Onların böyle davranmaktaki gayeleri, hadis uydurmak veya kalbettikleri hadisi ayrı bir hadis olarak kabul ettirmek değildir. Kendilerini Rasulullah (s.a.s)'den sahih olarak rivayet edilen hadisleri toplayıp hıfzetmeye adamış muhaddisler, hadis almak için gittikleri kimselere, başkalarının telkinlerinin tesir edip etmediğini ve hıfzdaki durumlarını ölçmek için hadisleri kalb ederek okurlar ve böylece onları imtihan ederlerdi.

Yahya b. Maîn, Ebu Nuaym'ı denemek için onun otuz tane hadisini bir kâğıda yazdı ve her on hadisten sonra Ebu Nuaym'a ait olmayan bir hadis ekledi. Ahmed b. Hanbel'le birlikte, Ebu Nuaym'a giden İbn Maîn, bu hadisleri ona okumaya başladı. İlk on hadisi okuduktan sonra on birinci hadisi okuduklarında, Ebu Nuaym "ben böyle bir hadis nakletmedim" diyerek onu reddetti. İbn Maîn hadislerin tamamını okuduğunda gayesini

anlayan Ebu Nuaym, onu kovalayarak evinden dışarı attı. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn'e, "ben sana yapma, o sağlamdır demiştim" dediğinde, İbn Mâîn; "Böyle bir kovulma, yaptığımız yolculuktan daha hayırlıdır" cevabını vermişti.[3]

İmam Buharî, Bağdat'a gittiği zaman, Bağdat'taki âlimler onu imtihan gayesiyle, senet ve metinlerini değiştirerek yüz hadis hazırlamışlar ve ona okumuşlardı. Maklûb hadislerin okunması bitene kadar "bilmiyorum" diyen Buharî, peşinden, maklûb hadislerin isnat ve metinlerini yerli yerine koyarak onları tashih etmişti.[4] Bu onun hıfzının kuvvetini açıkça ortaya koyan bir imtihan olmuştu.

Ancak hadis tenkidcileri, Resulullah (s.a.s)'ın yasaklamasından dolayı bu tür yanıltmaları çok çirkin bulmuşlardır.[5]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/125.

[2] Tecrid-i Sarih Tercemesi, Ankara 1980, 1/308.

[3] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, 163.

[4] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetu'l-Fiker şehri, İstanbul 1306, 49.

[5] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, 164; Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/51-52.

Maklub Hadisin Hükmü:

Maklub hadislerin aslını tesbit ve asılla hareket edilmesi gerekir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 23.

G) Muzdarib Hadîs:

Izdırab, lügat olarak, denizde dalgaların istikrar bulmaksızın inip çıkması mânâsına gelir . Hadîste ızdırab da buna benzer. Rivâyetin sıhhatle zaaf arasında kalması, bir tarafı tercih ettirecek bir karînenin bulunmamasıdır. Nevevî, "Birbirine müsâvi muhtelif vecihlerden rivâyet edilen hadîs" diye tarif eder. Bu, aynı râviden iki farklı şekilde yapılan rivâyet şeklinde olabileceği gibi iki ve daha fazla râviden de olabilir. Müsâviden maksad değer yönüyle eşit, birini diğerine tercîh ettirici bir karinesi bulunmayan demektir. Aksi takdirde biri tercih edilir ve ızdırap kalkardı. Mesela bir râvinin hıfz yönüyle üstünlüğü, râviyi aldığı şeyhle olan sohbetinin öbürüne nazaran fazlalığı gibi tercih ettirici bir sebep bulunduğu takdirde o rivâyet tercih edilir ve ızdırap kalkar.

Hadîste ızdırap, sıhhatin şartı olan zabt'ın noksanlığına delil olduğu için muzdarib rivâyet zayıf addedilir. [1]

Bir ravinin veya güvenirlikleri birbirine eşit birden fazla ravinin bir hadisin senedinde veya metninde birbirine muhalif değişik rivayetlerde bulunması ve rivayetlerden birinin diğerine tercih edilme imkânının olmaması durumunda ortaya çıkan zayıf hadis türü.

Muztarıb, "dalgaların hareketi, birbirine çarpışması" anlamında ıztırab kelimesinin ism-i mef'ulüdür. Bu kelime bir işteki fesad, bozulma ve ihtilaf anlamlarında da kullanılmaktadır. Hadis istılahında ise bu anlamda, râvi veya ravilerdeki hıfz eksikliği yüzünden bir hadisin farklı şekillerde birbirine muhalif olarak rivayet edilmesini bildiren bir terimdir.

Muztarıb hadisin zayıf sayılmasının sebebi, râvilerin hıfz ve zabtları hakkında ihtilâf edilmesidir. Râvilerin birinin hıfz, zabt veya hadisi aldığı

kimseden uzun müddet hadis dinlemiş olmasıyla ihtilaf ortadan kalkar ve ravilerden birini diğerine tercih imkânı doğduğu için de hadis muztarıb olmaktan çıkar.[2] Hüküm, tercih edilen hadis üzerine bina edilir; diğer hadisin şaz veya münker sayılarak za'fı ortaya konur.

Iztırab çoğunlukla isnadda meydana gelmekle birlikte bazan da metinde ortaya çıkar. Ancak sadece metindeki ıztıraba istinaden hadisçilerin hadisleri bu adla adlandırmaları nadirdir.[3]

Kısaca "İki muhtelif surette rivayet edilen hadis" diye de tarif edilmesi mümkün olan muztarib, temelde muhalefet unsuruna dayanmaktadır. Ravinin zabtının noksanlığına da delalet eden bir rivayet kusurudur ızdırab. Rivayetlerden birini tercih sebebi bulunabilirse artık ortada ızdırap kalmaz. Tercih edilene Mahfuz ve Ma'ruf, mercuha da Şâz ve Münker denir. Hüküm racihe göre verilir.[4]

Izdırab bazan metinde bazan senette bazan da her ikisinde birden olabilir.

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/122.

[2] Suphi es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları, Terc. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, 157.

[3] İbn Hacer el-Askalânî, Nuhbetü'l-Fiker şerhi, İstanbul 1306, 48.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 142-143.

Izdırap Türleri:

1) İsnadda Izdırap:

Suyûtî'nin Tedrîb'te senetteki ızdırabla ilgili kaydettiği örneklerden biri şudur: Ebu İshâk vasıtasıyla Ebu Bekir'den rivâyet edildiğine göre bir gün Hz. Peygambere:

"Ya Rasûlullah! Seni yaşlanmış görüyorum" deyince, Rasulullah şöyle buyurdu:

"*Beni, Hûd ve ona benzer sûreler ihtiyarlattı"*

Bu hadîs, sadece Ebu İshak es-Sebî'i vasıtasıyla rivâyet edilmiş olmakla beraber, hadîsin birbirine muhalif on kadar isnadı vardır. Sözgelimi bazı isnadlar rivâyeti, Ebu Bekir'in, bazıları Saîd İbnu Ebî Vakkas'ın, bazıları ise Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmain)'nin müsnedi olarak gösterirken, bazıları da irsal eder. Rivayetlerin hepsinde de raviler güvenilir oldukları için bunlar arasında bir tercih imkânı bulunmadığından hadisin muzdarib olduğuna hükmedilmiştir. [1]

Ebu Davud ve İbn Mace, İsmail b. Uleyye –Ebu Amr b. Muhammed b. Hureys-Dedesi Hureys-Ebu Hureyre isnadıyla şöyle bir hadis rivayet ederler:

"Biriniz namaz kılacağı vakit karşısına (sütre olarak) bir şey koysun. (Koyacak bir şey) bulamazsa bir deynek diksin, onu da bulamazsa –hiç değilse- bir çizgi çeksin. Ondan sonra önünden geçen artık onun namazına zarar vermez."

Bu hadisin ravisi İsmail ve senetteki Hureys üzerinde ihtilaf edilmiştir. Her muhaddis bunlar için ayrı bir şey söylemiştir. Bunları birleştirmek;

aralarında bir tercih yapmak imkânı yoktur. Bu yüzden bu hadis muztaribdir.[2]

Hadisin çeşitli rivayetleri çatıştığı zaman, onun hakkında bir karara varabilmek için, râvilerin durumları incelenir. Tenkid'e uğramış bir râvi ile hakkında muhalefetin vuku bulunmadığı râvi aynı seviyede olmadığından, doğal olarak, hakkında ihtilaf edilmeyen ravinin rivayeti sahih kabul edilir ve hadis muztarıb olmaktan çıkar. Ancak râviler birbirine denk olursa, muhtelif rivayetlerin hangisinin sahih olduğuna karar verilemeyeceği için, hadis zayıf olmuş olur. Birbirine muhalif rivayetlerin sıhhat bakımından birbirine denk oluşu, ile zayıflık bakımından denk oluşu arasında bir fark yoktur. Zira her iki durumda da birini diğerine tercih etmek için bir yol bulunmamaktadır.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/122-123; Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara 1980, 176; Suphi es-Salih, a.g.e., 157; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 21.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 20-21.

[3] Suphi es-Salih, a.g.e., 158.

2) Metinde Izdırap:

Metinden dolayı muztarıb sayılan hadise, Fatıma binti Kays'ın şu hadisi örnek gösterilmektedir:

"Hz. Peygamber (s.a.s)'e zekât hakkında sorulduğu zaman o, *“Malda zekâttan başka bir hak vardır"* dedi.[1]

İbn Mace'de ise yine Fatıma binti Kays'dan şöyle rivayet edilmektedir. *"Malda zekâttan başka bir hak yoktur"*[2].

Görüldüğü gibi bu iki metin arasında hem lafzen hem de manâ itibariyle ıztırab vardır ve bu rivayetler te'vil kabul etmediği gibi birbiriyle te'lif edilmesi de mümkün değildir.[3] Eğer bu mümkün olsaydı, hadis üzerinden ızdırab kalkardı.

Muhteva olarak birbirine çok benzedikleri için muztarıb hadis, muallel hadisin bir türü kabul edilmiştir. İbni Hacer'in muallel için söylediği, "Bu konu, hadis türlerinin en gizli-kapaklı ve en hassas bir türünü oluşturmaktadır..." sözünü, Alâi, muztarıb hadis için söylemektedir.[4]

Bazı durumlarda sahih ve hasen hadislerde de ıztırab olabilir ve bu hadisin zayıf sayılmasını gerektirmeyebilir. Şöyle ki; ravi sıka (güvenilir) bir kimse olmakla birlikte, onun nesebi, ismi veya babalarının ismi konularında ihtilafa düşüldüğünde ve bunlardan birinin tercih edilmesinin mümkün olmadığı hadisler de muztarıb sayılırlar. Ancak, ıztırab, zikredilen önceki türlerde meydana geldiği zaman hadisin za'fına hükmedilir.[5]

Suyûti en iyi misâl olarak namazda besmele okunup okunmayacağı ile ilgili hadîsi zikreder:

Buhârî'de gelen rivâyete göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhüma), her üçü de namaza

Elhamdu lillâhi Rabbi'l-âlemin ile başlıyorlardı. Bu hadis'te besmele ile alakalı bir sarahat yok: Okunacak mı, okunmayacak mı? Ancak, İmam Şâfi'î (radıyallahu anh) el-hamdu ile Fatiha suresinin kasdedildiğini ve besmelenin de bu sûreye dâhil olduğunu söyleyerek okunması gerektiğine hükmetmiştir.

Öte yandan Müslim ve İmam Mâlik, yine Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten kaydettikleri aynı hadîste, namazın başında ve sonunda besmele okunmadığını tasrîh etmişlerdir.

Ancak, hadîs, sadece Buharî, Müslim ve Malik'in rivayet ettiği iki şekilden ibâret değildir. Bazı rivayetlerde: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhüma)'in arkalarında namaz kıldım" ziyadesi mevcuttur. Bazılarında sadece Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer zikredilirken bazılarında bunlara Hz. Osman (radıyallahu anh) da ilâve edilmektedir. Hatta daha enteresanı bâzı rivâyetlerde "Besmeleyi okumuyorlardı" ibâresi yerine "açıktan okumuyorlardı (cehretmiyorlardı)" denirken diğer bâzılarında besmelenin "okunduğu" ve "cerhedildiği"nin söylenmiş olmasıdır.

Görüldüğü gibi birbirinden çok farklı olan bu rivâyetler, râvilerinin sıhhat durumu yönünden eşittirler. Birini diğerine tercihte işimize yarıyacak bir müreccih'e, bir üstünlük karînesine sâhip değiliz. Ayrıca bu işte te'vîl yapma imkânı da yoktur, çünkü te'vîl de bir karineye dayanır. Neticede bu rivayetler muzdarib olmaktadır.[6]

Not: Suyûtî bir husûsa dikkat çeker ve der ki: "Muzdarib hadîs bâzan sahîh olabilir. Şöyle ki, hâdisteki ihtilâf, senette yer alan sıka bir şahsın ismi, babası veya künyesinde olabilir. Bu durum onun sıhhatini bozmaz. Neticede hadîs, muzdarîb ismini alsa da sıhhat bakımından sahîhlik mertebesinden

düşmez. Sahiheyn'de bu durumda birçok hadîs mevcuttur. Zerkeşî de bu meselede ısrar etmiş ve şüzûz, kalb ve ızdırab'ın sahîh ve hasen kısmına da girebileceğini söylemiştir".[7]

---

[1] Tirmizî, Zekât: 27.

[2] İbn Mâce, Zekât: 3.

[3] Ali İbn Ali et-Tehanevî, Kitabu Keşşâfi İstilâhâti'l-Funûn, İstanbul 1984, II, 874; Koçyiğit, a.g.e., 178-179; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 21.

[4] Suphi es-Salih, a.g.e., 159-160.

[5] Ömer Tellioğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/311-312.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/123; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 21.

[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/123.

Muzdarib Hadisin Hükmü:

Muzdarib Hadisler ravilerinin hadisi iyi zabdetmemeleri yüzünden meydana gelen rivayet ihtilaflarıyla zayıf olmaktadır. Bununla beraber bazı muzdarib hadislerin metni sahihtir; ızdırabı ise sika olan ravilerinin isim veya künyelerindedir. Mesela Buhari ravileri arasında hem Süfyanu's-Sevri, hem Süfyan b. Uyeyne vardır. Her birinden hadis alanlar bellidir. Bunlardan her ikisinden birden hadis almış bulunan birisi "Haddeseni Süfyan" der. Bu bir ihtilaf konusu olur. Şeyhlerinden de bir sonuca varılamaz. Hadis öylece kalır. Bununla birlikte hadis ravilerinin isim, şöhret, neseb veya künyelerindeki ihtilaflarmetnin sıhhatine bir zarar vermez. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 21-22.

H) Şâz Hadis:

Şâz kelimesi, lügat olarak cemaatten ayrılan, yalnız kalan, tek, eşsiz, benzersiz, kaide dışı mânâsına gelir.

Hadis ilmindeki ıstılâhî anlamı şöyledir: "Makbûl olan ravînin kendisinden daha makbul olana muhalif olarak rivayet ettiği hadis." Bu durumda daha makbul olanın rivayet ettiğine mahfûz denir.[1]

Bu tarifte Şaz ile Mahfuz birbirinin zıddı olmaktadır.[2]

Istılahda oldukça farklı şekillerde kullanılmıştır. Nevevî, şu târifleri kaydeder.

1- "Sika olan ravinin, diğer sika ravilere -gerek metinde, gerek senedde- ziyade ve noksanlıkla muhalif olarak rivayet ettiği hadistir." Ayrıca İmam Şâfiî, "Şâzz hadîs, başkasının rivayet etmediğini rivayet eden sikanın hadîsi değil, sikanın nâs'a, yani diğer sikalara, muhalefet ettiğidir" açıklamasını da getiriyor.

2- Ebu Ya'la el-Halîli der ki: "Tek bir isnaddan başka isnadı bulunmayan ve ravisi sika (güvenilir) olsun veya olmasın, bu isnadla tek kalan hadistir. Ancak ravî sika-değilse hadis metrüktür. Sika ise hadîsin üzerinde durmak lâzımdır, hüccet olarak kullanılamaz"

3- Hâkim Ebu Abdillah der ki: "Bir sika'nın mütabii olmaksızın münferiden rivayet ettiği hadistir."

Hâkim tarifinde tek kalmayı (infirad) şart koştuğu gibi, diğer sika ravilere muhalefeti de göz önünde bulunduruyor. Çünkü sika ravinin mütâbiinin bulunması rivayetin diğer sika ravilere muhalif olmadığına delâlet eder. Rivayetinde tek kalan ravî sika ise, bu rivayetle gelen hadîs şâzzdır, fakat

ravînin zabtında ve hafızasında bir tereddüt bulunursa hadîsin isnadında illet var demektir. Bu ise hadîsin muallel olduğuna delâlet eder.[3]

Bu tariflerde de Şaz, Münker hadisin bir türü iye birleşmektedir. Bu açıdan hareketle Şaz hadise Münker ve Merdud da denilmiştir. Hadisin Şaz kabul edilebilmesi için infirad ve muhalefetin ikisinin birden bulunması gereklidir. [4]

Suyûtî: "Hakîm'le el-Halilî'nin tariflerini, adl ve zabıt râvilerin teferrüdleriyle bağdaştırmak zordur" der ve *"Ameller niyetlere göredir..."* hadîsi ile *"Velâ'nın satışını yasaklayan"* hadîsleri zikrederek, bunlar gibi ûlemânın amele esas kıldığı pek çok sahîh hadîsin varlığını hatırlatır ve ilave eder:

"Doğru olanı, tafsîl etmektir. Böyleleri, teferrüdleriyle kendilerinden daha çok hadîs bilen (ahfaz) ve zabt yönüyle daha üstün olan (ahfaz) birisine muhalefet ederlerse bu çeşit şâz'lar merdûddur, eğer râvi adl, hâfız, mevsûk olur, kimseye de muhâlefet etmezse rivâyeti sahîhtir, zabt yönüyle tevsîk edilmemiş, ancak zâbıt derecesinde olmaktan da uzak değilse rivâyeti hasendir, uzaksa rivayeti münker şâzdır, merdud'dur".

Nevevî açıklamasını şöyle noktalar: "Velhâsıl: merdud şâz, muhalif olan ferddir. Keza, râvilerinde, teferrüdden hâsıl olan eksikliği giderecek güven ve zabt bulunmayan münferid rivâyettir.

Şu halde, müteahhir ûlemanın kabûlünde şâz, kendinden kuvvetliye sikanın muhalefet ettiği hadîstir. Tercih durumunda dâima mercûh'tur.[5]

Bu tariflere göre de şâzz'ın ravisi sikadır. Ancak mahfûzu rivayet eden ravî ondan daha sağlamdır. Bu sağlamlık ve kuvveti tesbit edebilmek için şu şartlar aranır:

1- Ya mahfûzu rivayet edenin zabtı daha sağlamdır,

2- Veya mahfûzu rivayet eden sika ravinin sayısı birden fazladır,

3- Yahut tercih sebeplerinden birisiyle mahfûzun kuvveti sabit olur ki bunu tesbit ricâli tanımakla, mütabilerini ve şahidlerini (onu destekleyen aynı meâldeki hadisleri) araştırmakla mümkün olur [6]

Yukarıdaki tariflere uygun şâzz hadisler kabul görmüş ve şâzzdır denilmeden Kütüb-ü Sitte gibi mûteber hadis mecmualarına alınmıştır. Meselâ, "İnneme'l-a'malü bi'n-niyyât" hadîsi bunlardandır.[7]

Şâzz hadîs isnadda aykırı olabileceği gibi metinde de olabilir. Bu durum şöyle örneklendirilebilir:

---

[1] Tehanevî, Keşşafu Istılahâtî'-l-Funûn, I, 741.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 143.

[3] Talât Koçyiğit, Hadîs Usülü, s. 111-112..

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 144.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/125-126.

[6] A. Naim, Tecrid Mukaddimesi, I, 120.

[7] Bu hadîs için bkz: Buharî, Bed'ü'l-Vahiy,1; İman,14; Nikâh, 5; Talâk,11; Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Itk, 6; Eyman, 23; Hıyel,1; Müslim, İmâra,155; Ebû Dâvûd, Talâk, 11; Tirmizî, Fedailü'l-Cihad 16; Neseî, Taharet, 59; Talâk, 24; Eyman, 19; İbn Mâce, Zühd, 26; İbn Hanbel, I, 25; İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/13.

1- İsnadda Şaz:

İsnadda aykırılığa örnek: Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce Süfyan b. Uyeyne tariki ile Amr b. Dînâr, İbn Abbas'ın kölesi Avsece ve İbn Abbas isnadı ile şöyle bir rivayette bulunmuşlardır:

"Rasûlullah (s.a.s.) zamanında bir adam vefat etti. Arkasında mirasçı olarak kimse bırakmadı. Yalnızca azad ettiği bir kölesi vardı. Rasûlullah (s.a.s.) adamın mirasını köleye verdi”[1]

Hammâd b. Zeyd bu hadîsi Amr b. Dînâr-Avsece isnadıyla İbn Abbas'ı zikretmeden mürsel olarak rivayet etmiştir. Böylece Hammâd'ın rivayeti şâzz olurken, Süfyan tarîkinden gelen rivayet mahfuz olmaktadır.[2]

---

[1] Ebû Davûd, Ferâiz: 3; Tirmizî, Ferâiz: 4; İbn Mâce, Ferâiz: 2.

[2] İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/13.

2- Metinde Şaz:

Metinde aykırılığa (ihtilâfa) örnek:

Müslim, Nübeyse el-Hüzelî'den Rasûlullah (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Teşrîk günleri, yeme ve içme günleridir"*[1].

Hadîs bu şekliyle sahih olarak rivayet edildiği halde, Musa b. Uleyy b. Rabâh, babasından, o da Ukbe b. Amr isnadıyla "Arefe günü" ilâvesini yaparak hadîsi, "Arefe günü ve teşrîk günleri, yeme ve içme günleridir" şeklinde rivayet etmiştir.

Musa b. Uleyy'in bu şekildeki rivayeti şâzz'dır.

Abdû'l-Vâhid b. Ziyâd, A'meş vasıtasıyla Ebu Salih'ten, o da Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis rivayet etmiştir:

"Herhangi biriniz sabah namazının iki rekat (sünnet)ini kıldığı vakit sağ tarafı üzerine uzansın."

A'meş'ten bu hadîsi rivayet eden Abdü'l-Vahid b. Ziyâd yine A'meş'ten rivayet eden diğer bütün sika ravilere muhalefet etmiştir. Çünkü bu ravilerden hiçbiri, bu hadîsi Rasûlüllah (s.a.s.)'in sözü olarak nakletmemiş, sadece, "Rasûlüllah (s.a.s.) sabah namazının iki rekât (sünnet)ini kılınca sağ yanı üzerine uzanırdı" şeklinde fiilî sünnet olarak haber vermiştir.[2]

Abdü'l-Vahid hadîsi kavlî olarak nakletmekle tek kalmış, sika ravilerin rivayetine muhalefet etmiştir.[3]

İbnü's-Salâh şâzz konusuna şu açıklığı getirir: "Eğer ravi rivayetiyle, hâfıza ve zabt yönünden kendisinden daha üstün bir kimsenin rivayetine muhalefet eder ve kendi rivayetinde tek kalırsa, o ravinin rivayeti merdûd şâzz'dır. Böyle bir muhalefet olmaz ve sadece öbürünün rivayetinden farklı olarak kendi rivayetine bir şey ilâve etmekle bu rivayetle tek kalırsa, hafıza ve zabt

bakımından durumuna göre rivayeti değerlendirilir. Şöyle ki; muhalif rivayette tek kalan ravi, hâfıza ve zabt bakımından kendisine güvenilir bir kimse ise rivayeti sahîh, hafıza ve zabtına o derece güvenilir bir kimse değilse rivayeti hasen veya bu güvenin daha aşağı derecelerine göre şâzz, münker ve merdûd olur"[4]

---

[1] Müslim, Sıyam, III, 351-352.

[2] Tecrîd Tercemesi, Mukaddime, I, 123.

[3] Talât Koçyiğit, a.g.e., 112-113; Mücteba Uğur, Hadis Dersleri, 54-55.

[4] Talat Koçyigit, a.g.e., 112, İbnü's-Salâh, Mukaddime, 36; İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/13-14.

Şâz Hadisin Hükmü:

Şâz hadis merduddur; onunla amel edilemez. Ancak, karşılığı olan mahfuzla amel edilebilir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 24.

I-İ) Musahhaf Ve Muharref Hadîsler:

Tashîf lügat olarak, bir kelimenin harflerini kavuşturmak suretiyle sahife üzerinde yapılan hata mânasına gelir.

Metin veya isnadında bir kelime veya ravilerden birinin ismi hatalı olarak söylenmiş ve bu hata ile rivayet edilmiş hadise Musahhaf Hadis denir.

Musahhaf, kelimeyi yanlış okumak manasına tashiften ism-i mef'ûl bir kelimedir. Tashif hadisin gerek metnindeki bir kelimenin veya gerekse isnadındaki bir ravi isminin telaffuzunda meydana gelen hatâ, ya kelime veya ismin şekil ve hat yönünden değişmeden yalnız bazı harflerdeki noktaların değişmesiyle yani noktalı bir harften noktanın düşmesiyle, yahut noktasız bir harfin noktalı olarak okunmasıyla kasdedilen husustur.[1]

Tashîf ve tahrîf, hadisin isnad ve metnine ârız olan bir kısım hataların adıdır. Bu hatalar lafzâ müteallik olabileceği gibi, göze müteallik de olabilir. Lafza müteallik tashifin mukabili tashîfu'l-mânâ'dır, göze müteallik olan tashîfın mukâbili de tashî-fu's-sem'dir. Ebu Ahmed el-Askerî bu çeşit hatalara karşı daha dikkatli olunması için "Kimse tashîf ve hatadan uzak değildir" demiştir. [2]

Mütehassıs hadis hâfızları, metni ve isnadı tashîfe uğramış hadisleri tanımak için büyük gayret göstermişler ve bu tür hadisleri tamnmayı çok mühim bir vazife kabul ederek bu sahada yetişenleri takdirle karşılamışlardır. Zira hadislerin metin ve isnadlarında tashif olanları tanıyabilmek özel bir bilgi birikimi isteyen bir husustur. Hadis münekkidlerinin bu fevkalâde ilmî gayretleri, onların hadislerin isnad ve metinlerini çok iyi tanıdıklarını gösterdiği gibi, muhaddislerin hadis

metinlerine gereken önemi vermedikleri şeklindeki iddiaları da çürütmektedir.

Eski hadis münekkidleri (mütekaddimûn) musahhaf ile muharref'i birbirinden ayırmamışlardır. Bunlara göre, ister harfte yalnız nokta değişikliği olsun, ister kelimede şekil değişikliği olsun, her ikisi de musahhaftır; çünkü her ikisi de bir hatanın sonucudur.

Fakat daha sonraki hadis münekkidleri (müteahhirûn) musahhaf ile muharref'i birbirinden ayırmak istemişlerdir. Bununla beraber yaptıkları ayırım lafız ve şekil bakımından olmuştur. İbn Hacer, yazılışı aynı olmakla beraber, noktaların değişmesiyle meydana gelen harf veya harflerin değişikliğine musahhaf, şekil ile alâkalı olan değişikliğe muharref adını vermiştir.[3]

İbnu Hacer'in bu tefrikine rağmen, aslolan noktalarda olsun, harflerde olsun yapılan değişikliklerin tahrîf veya tashîf kelimeleriyle ifade edilmesidir. Esasen nokta değişikliği de neticede harf değişikliğine müncer olmaktadır. [4]

Muharref'in misali, Câbir (r.a.)'ın şu hadisidir. Rumiye Ebî yevme'l-ahzâb. Ahzâb muhârebesinde, Ubey omuzundan vuruldu. Rasulullah (s.a.s) de onu dağladı. Bu hadisteki "Übey" lafzını Gunder tashîf ederek izâfetle "Ebî" hâline getirmiştir. Halbuki "Übeyy"den maksat Ubeyy b. Kab'dir. Üstelik Câbir'in babası da Ahzâb'dan önce Uhud'da şehîd düştüğü için, "Ebî" olması mümkün değildir.[5]

Musahhaf daha çok hadis metinlerinde, bazan da isnadlardaki isimlerde vuku bulur. İşitme noksanlığı ve yanlış anlamadan doğar.

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 301.

[2] Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 223; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/288.

[3] İbn Hacer, Nüzhetü'n-Nazar Şerhu-Nuhbeti'l fiker, Mısır, (t.y) s. 47.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/135.

[5] İbnü's-Salah, a.g.e., s. 253; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 41.

Tashif Türleri:

1) Metinde Tashif:

İbn Hacer'in tarifine göre metin yönünden musahhaf olan hadise misal olarak şu hadis verilebilir: *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ardından da Şevvâl ayında altı (gün) oruç tutarsa, bütün sene oruç tutmuş gibi olur."*[1].
Darekûtnî'nin belirttiğine göre, yine Ebu Eyyûb tarîkiyle hadisi, nakleden Ebu Bekr es-Sûli, hadis metinde geçen sitten (altı) kelimesinde tashif yapmış ve "men same Ramadane sümme etbeahu şey'en" demiştir.[2]
Muhammed b. Yahyâ ez-Zühelî öldüğü zaman hadis anlatmak (tahdîs) için Mahmiş diye bilinen bir şeyh vazîfelendirildi. Mahmiş, Hz. Peygamber (s.a.s)'in "Yâ Ebâ Umeyr mâ feala'l-baîr..." (Ey Ebû Umeyr devecik ne yapıyor.) buyurduğunu rivâyet etti. Halbuki doğrusu "Mâ feale'n-nuğeyr" (Serçecik ne yapıyor) şeklindedir.[3]
Hz. Peygamber tarafından sadaka âmili (memuru) olarak gönderilen Esd (Ezd) kabîlesinden İbnu'l-Lutbiyye isminde biri, dönüşünde, topladığı vergileri getirip "bunlar sizin" diyerek Hz. Peygamber'e teslim etmiş, bazı şeyleri de yanında alıkoyup "bunlar da benim bana hediye edildi" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, mescidde minbere çıkarak memurların hediye kabul etmelerinin doğru olmadığını bildiren bir konuşma yapmış ve hediye alanların, aldıklarını (deve, inek ve koyun cinsinden olursa, her biri kendi sesleriyle bağırır oldukları halde) boyunlarında taşıyacaklarını haber vermiştir.[4]
Bu hadiste "ev şâtun tey'ıru (tey'aru) "eğer bir koyun ise meler" ibâresi yer almıştır. İbnü's-Salah'ın Dârekutnî'den naklen bildirdiğine göre, Ebû Musâ

Muhammed b. Müsennâ bu ibâreyi tashîf ederek "ev şâtun ten'ıru" şeklinde rivâyet etmiştir.[5]

Zeyd İbnu Sâbit'in bir rivâyete göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde hasır vs.'den kendisine bir hücre teşkil etti" hadîsinde geçen ihtecere (hücre teşkil etti) kelimesini İbnu Lehî'a tashîf ederek ıhteceme =hacamat oldu şekline sokmuştur.

Hangi çeşidiyle olursa olsun metindeki tashifler, çoğu zaman manâyı değiştirir ve gerçekleri çirkinleştirir.[6]

---

[1] Müslim, Siyâm: 204; Tirmizî, Savm: 52; İbn Mâce, Sıyâm: 33; Darimî, Savm: 44; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/417-419.

[2] İbnü's-Salah, Ulümu'l-Hadîs, Nşr. Nureddin Itr., Beyrut 1981, s. 255.

[3] Hakim, Marifetu Ulumil hadis, Nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1980, s. 146.

[4] Buharî, Ahkâm: 24; Müslim, İmâret: 26.

[5] İbnü's-Salah, Ulümu'l hadîs, s. 253.

[6] Subhî es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Had"ıs Istılahları, Terc. M. Yaşar Kandemir Ankara 1981, s. 222.

---

2) İsnadda Tashif:

İsnadda vâki olan tashîfe örnek de Kur'an-ı Kerîm kârî'lerinden Muhammed b. Abdülkuddûs'ün bir şeyhten rivayet ettiği şu sözlerdir: "Bağdat'ta bir şeyh bize rivâyet ederken dedi ki: An Süfyân es-Sevrî an Celed el-Cedâ, ani'l-Cisr... Halbuki demek istediğinin doğrusu şöyledir: An Süfyân es-Sevrî, an Hâlid el-Hazza, ani'l-Hasen"[1]

İbnu Ma'în'in el-Avvâm İbnu Mürâcim ismini el-Avvâm İbnu Müzâhim diye söylemiştir. Mürâcim imlâsında nokta hatası yapılarak Müzâhim, Mürâcim ismi Müzâhim diye okunuyor. [2]

---

[1] Hakim, a.g.e., s. 152.

[2] Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 223; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/288; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 41.

3) İşitmeye Yönelik Tashif:

İşitmeye müteallik tashif'in örneği, "Asımu'l-Ahval" hadîsi'ni rivâyet ederken bazılarının "Vâsıl'l-Ahdab" hadîsi diye söylemiş olmasıdır. Keza Şu'be, Hâlid İbnu Alkame hadîsi diyeceği yerde tashîfu's-sem yaparak Mâlik İbnu Arfata demiştir.

---

4) Manaya Yönelik Tashif:

Tashîfu'l-mânâ'ya örnek olarak Muhammed İbnu'l-Müsenna el-Anezî'nin kabilesiyle iftihar için söylediği şu sözü örnek verilir: "Biz Şerefli bir kabîleyiz, yani biz Anezî'deniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize muteveccihen namaz kıldı".

Bu sözdeki tashîf şuradan ileri gelir: Resûlullah'ın Aneze'ye müteveccihen namaz kıldığına dâir rivayet mevcuttur. Muhammed İbnu'l-Müsenna, hadiste geçen aneze ile kendi kabîlesinin kastedildiğini sanmıştır. Halbuki bu, harbe demektir ve namaz sırasında sütre olarak öne dikilmiştir. Daha enteresanını Hâkim nakletmektedir. O, bir bedevînin, bunu anze (ki keçi demektir) okuyarak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "bir keçiye" müteveccihen namaz kıldığını anladığını, sonra da hadîsi, mânâyı esas alarak rivayet suretiyle, katmerli hata işlediğini görmüştür.[1]

Musahhaf'ın hemen hemen bütün çeşitlerinde göze çarpan zayıflığa rağmen, "sahîh-hasen-zayıf hadisler arasında müşterek olan ıstılahlar" kısmında zikredilmesi, bir çoklarınca acâib karşılanacaktır. Araştırıcı, onâ "mevzû" damgası vurulmasa bile, tamamen zayıf olarak kabul edilmesi gerektiğini zannedecektir.

Bu zannın hatalı olduğu, daha işin başında bellidir. Zira bu zan, fâsit bir kanâate dayanmaktadır. Kısaca bu kanâate göre, tashifcilerin sahîh ve hasen hadisleri tahrif etmeleri yasaklanmış ve son derece zayıf rivayetlerle istedikleri gibi oynamalarına da müsâade edilmiştir. Gerçekler ise bu kanaati yalanlamaktadır. Zîra tashifçiler bütün hadîs ne'vilerini tahrîfe yeltenmekle kalmamışlar; hatta bâzılarının hayâsızlığı, Allah'ın Kitabı'nda bile tashîf yapacak kadar aşırı bir hadde varmıştır. Mütevâtir olan Kur'ân-ı

Kerim'in, bu tashiflerden berî olduğu ve onda katiyyen tashif yapılmadığı gibi, sahîh, hasen ve zayıf hadisi şerifler dahi bu tashiflerden uzak kalmıştır. Tashîf yapılan hadisler hakkında şu ifâdeler kullanılır: Bu hadis sahihtir; fakat onu falan tashîf etmiştir. Bu hasendir; ona tashif yapılmıştır. Nitekim zayıf hadis için de, ister tashîf edilsin, ister edilmesin, bu hadîs zayıftır, denir.[2]

Dârakutnî hadîslerde yapılmış olan bütün nokta ve harf değişikliklerini gösteren bir te'lîf ortaya koymuş, Kur'an'da rastladığı tashifatı da orada göstermiştir. Eserin adı Kitâbu'l-Tashîf'tir.[3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/134-135.

[2] Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 223; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/288-289.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/135.

4) Sahîh, Hasen Ve Zayıf Arasında Müşterek Hadîs Nevileri

Hadîs çeşidini gösteren bir kısım ıstılahlar var ki onlar hadîsin sıhhat durumunu belirtmezler. Taşıdığı vasıflara göre sıhhati tayin edilir. Sözgelimi daha önce gördüğümüz şâz tâbiriyle belli vasıflar taşıyan zayıf kastedildiği halde, merfu hadîs deyince sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen bir rivâyet kastederiz. Bu, sahîh olabileceği gibi zayıf ve hatta münker ve mevzu da olabilir.

Biz bu guruba dahil edilen hadislerden bir çoğunu daha önceki bahislerde, başka başlıklar altında işledik. Burada, daha ziyâde, işlenmeyenler üzerinde duracağız.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/131.

A) Merfu, Mevkuf Ve Maktu Hadîsler:

Bunlar İlk Kaynağına Göre Hadisler bahsinde işlenmiştir. Burada şunu ilave edeceğiz. Bazı müellifler mevkuf ve maktu hadisleri, "Zayıflar kısmına dahil ederler. Onların bu işte nokta-i nazarları", mevkuf ve maktu hadîsin amel nokta-i nazarından vücub ifâde edip etmeme durumudur. Merfû yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait sünnet'le, Sahâbe ve Tâbiîn ve Etbauttâbiîn'e ait sünnet elbette aynı kesinlikte ameli mûcib değildir. Usûl kitapları bu hususta müttefiktir. Ancak bu, o rivâyetlerin zayıflığından ileri gelmez. Rivâyetin za'fı, ya senetteki kusurdan veya muhâlefetten gelir. Senedi sıhhat şartlarına uyan, meselâ Hz. Ömer'le ilgili bir rivâyete zayıf dememek gerekir.

Öte yandan, sahîh dahi olsa, her merfu hadîs amel nokta-i nazarından vücûb ifâde etmez. Rivâyetlerin -merfu olsun, mevkuf veya maktu olsun- amel durumu daha çok fıkhı ilgilendiren ayrı bir konu. Ancak şu kadarını bir kere daha tekrar edeceğiz: Ayette ve merfu sünnette olmayan hususlarda, Ashâb'ın, ihtilaf girmeyen ameli, hüccettir. Tâbiîn ve Etbauttâbiîn için de aynı şeyler söylenmiştir. İcma-ı ümmet'in manâsı biraz da budur. Selefin, rüchan hakkı olmasaydı fıkhî mezhepler teşekkül etmezdi. Unutulmamalı ki, Fıkhî mezhepler Tâbiîn ve Etbauttâbiîn nesillerinin eseridir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/131.

B) Müsned Hadîs:

1- Farklı mânâlarda kullanılmış bir tabirdir. Hatîbu'l-Bağdâdî: "Müsned ehlü'l-hadîs nezdinde, senedi müntehâya kadar muttasıl olan hadîs" diye târif eder. Bu tarifin içine merfu, mevkuf ve maktu da dahildir. Şu halde burada kastedilen senedin zâhiri ittisalidir. İçerisinde gizli inkıta bulunan rivâyet de buraya girer; müdellis bir râvinin mu'an'an rivâyeti gibi. Keza likâsı kesin olmayan muâsırdan yapılan rivâyet de böyledir.

2- Ancak çoğunlukla müsned, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den yapılan rivâyetlere ıtlak olunmaktadır. Bu mânâda müsned, merfû mânâsındadır. İbnu Abdilberr daha açık olarak: Muttasıl veya munkatı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan her çeşit rivâyete müsned dendiğini belirtir.

3- Hâkim ve bir grup muhaddis de: Sadece merfû muttasıl olan rivâyetlere müsned deneceğini söylemiştir.

Ayrıca, bir tasnîf çeşidine de müsned dendiğini bir kere daha belirtelim. [1]

Müsned, isnad edilmiş, isnadı tam demektir. Müsned hadislerin tarifinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. En çok meşhur olan tarif şudur: İsnadı başından sonuna kadar kesiksiz olan ve merfu’ olarak rivayet edilen hadislere mürsel hadisler denir.

Bu tarife göre bir müsned hadis Hz. Peygamber’e varıncaya kadar senedinde atlama olmayan hadistir. Başka bir deyişle müsned, kesiksiz bir senedle rivayet edilen merfu’dur. Bazı muhaddislere göre kesiksiz bir senedle rivayet edilen mevkuf ve maktu’ da müsned sayılabilir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/131-132.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 32.

C) Muttasıl (Mevsul):

Senedi kesintisiz olan hadis.

En son ravisinden ilk kaynağına kadar senedinde kopukluk olmayan hadise Muttasıl denir. Muttasıl hadis, merfû (Hz. Peygamber'e ait), mevkuf (Sahabeye ait) veya maktû (Tabiîne ait) olabilir.

İttisal, hadisin senedini teşkil eden ravilerden her birinin, kendinden önceki raviden (şeyhinden) işitmesi veya ondan icazet alması ile olur. Bu ise ancak, ravinin şeyhinden hadis dinlemesi, ona okuyup dinletmesi, şeyhin raviye yazıp göndermesi, hadislerini elden vermesi veya rivâyet için ona icazet vermesi ile olur. "Semi'tu", "haddesenâ", "ahberenâ"... gibi eda siğalarıyla nakledilen hadislerin senedlerinin muttasıl olduğuna hükmedilir.

"Kale", "zekere", "an", "enne"... gibi siğalar ise ancak, ravi ile şeyhin muasır veya mülâkî (birbirleriyle görüşüp rivayet eden) olmaları ve ravinin müdellis (görüşmediği kimselerden duymuş gibi hadis rivayet eden râvî) olmaması şartlarına bağlıdır.

Sahih hadisin şartlarından biri olan ittisalin zıddı, inkıtadır. Bu, isnadı oluşturan ravilerin önceki ile bir sonraki arasında kopukluk olması, birbirlerinden rivayetlerinin bulunmamasıdır. Bu durum senedin sıhhatine engel olur. Munkatı denilen bu tür hadisler, zayıf hadislerden sayılır. Suyu taşıyan borular arasındaki bağlantı zayıf veya aralarında kopukluk olduğunda nasıl ki borulara dışarıdan sızma olursa, ravileri arasında sağlam bağlantı (ittisat) olmayan senedlerle gelen hadislere de başka sözler karışabilir. Böylece hadisin sıhhatı zaafa uğramış olur. Hadisi Hz. Peygamber'den bize ulaştıran sened, halkaları sağlam ve iyice birbirine

raptedilmiş bir zincir gibi olmalıdır ki, bu şekilde bize ulaşan (muttasıl) hadislere güvenilebilsin.[1]

Senetteki İttisal Durumuna Göre Hadîsler bahsinde incelendiği üzere, ilk kaynağına kadar kesintisiz ulaşan hadîstir. Bu hadîs zayıf da olabilir, çünkü ittisâl sıhhat için gerekli ise de yeterli şart değildir. Zira şüzûz, illet, mecrûh, râvi gibi durumlar hadîsi zayıf kılabilir.[2]

Muttasıl, ilk kaynağına varıncaya kadar senedinde hiç atlama bulunmayan hadistir. İlk kaynak Hz. Peygamber ise muttasıl hadis merfu; sahabi ise mevkuf; tabiin ise maktu'dur. Bu açıklamadan anlaşılacağı gibi hadisin muttasıl oluşu senedinin muttasıl yani kesiksiz oluşundandır. [3]

---

[1] Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/309.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/132.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 32.

D) Mu'an'an Hadîs:

Ravinin, hadisi tahdis, ihbar ve semâ yolundan hangisiyle aldığını belirtmeksizin yani "haddesenâ", "ahberanâ" ve "semi'tu" gibi tabirler kullanmayıp yalnız an lafzıyla (an fiilân an fiilân diyerek) rivâyet ettiği hadisler. Bazı hadis münekkidlerine göre mürsel türünden olan bu çeşit rivâyet ve hadisler, fukahâ ve usulcülerin çoğu tarafmdan muttasıl (isnadında kesinti olmayan) diye ta'rif edilmiştir. Bununla birlikte mu'an'an hadisin muttasıl isnadlı hadis gibi kabul edilebilmesi için bir takım şartlar aranmıştır. Güvenilir ve kabul gören görüşe göre mu'an'an hadis üç şartı bulundurmasıyla muttasıl isnad gibi kabul olunur. Bu üç şart şunlardır. Râvinin adâlet özelliğine sahip olması; ravinin rivâyeti aldığı zâtla görüşmüş olmasının kesinleşmiş olması (sübutu); ravinin müdellislerden, yani görüşmüş olduğu hocalarından işitmediği hadisleri rivayet edenlerden olması.[1]

Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de mu'an'an hadis bol miktarda bulunmaktadır. Sahih-i Müslim'de ise daha çok mevcuttur. Zira İmam Müslim, ravi ile ondan (an) lafzı ile rivayet eden şahsın görüşmüş olmasını şart koşmamıştır. Hattâ Ali b. el-Medînî, Buharî ve başka hadis imamlarının kabul etmesine rağmen o, Sahih'inin mukaddimesinde bu şartı kabul etmeyerek reddetmiştir. Kütüb-i Sitte içerisinde sadece Sahih-i Müslim'de bulunan mukaddimede İmam Müslim "Mu'an'an hadisle ihticâcın sahih olması babı" başlığı altında yukarıda geçen şarta itiraz etmiş ve bunun isnadlara ta'n etmek için sonradan uydurulduğunu, daha önceleri hiç kimsenin böyle bir şart ileri sürmediğini söyleyerek şöyle demiştir: "Hadislerle ve rivayetlerle meşgul olan eski ve yeni bütün ilim erbabının üzerinde ittifak ettikleri yaygın görüş şudur ki; sika olan her bir ravi, kendisi gibi sika bir râviden hadis rivayet ettiği zaman, bunların bir araya geldiklerine ve karşılıklı konuştuklarına dair hiç bir haber gelmemiş olsa

bile, aynı asırda yaşamış olmaları dolayısıyla, birbirlerine kavuşmuş ve birbirlerinden hadis işitmiş olmaları câiz ve mümkündür; rivâyetleri sâbittir ve bu rivâyetle ihticâc zarurîdir.[2]

İfadelerinden anlaşıldığı gibi İmam Müslim, "an" lafzıyla rivâyet edilen hadislerde sika ravilerin birbirleriyle görüşmelerinin (mülâki olmalarının) bilinmesini şart koşmuyor, aynı asırda yaşamış olmalarını (muâsarâtı) hadisin kabulü için yeterli görüyor. Aynı zamanda, mu'an'an hadislerin mürsel veya munkatı olmaları ihtimaline binâen, ananede ravilerin birbirlerine kavuşmuş olmalarını şart koşanların da mu'an'an ile ihticâc etmemeleri gerektiğini ileri sürerek; "Eğer, senin haberi zayıf görüp onunla ihticâcı terketmendeki sebep, o haberdeki irsal (mürsel olma) ihtimali ise, başından sonuna kadar semâ kaydını görmedikçe mu'an'an isnâdı kabul etmemen gerekir" demektedir.[3]

İmam Müslim'in bu görüşü muhaddislerce tenkide tabi tutulmuştur. İbnü's-Salah bu hususta şunu söylüyor: "Müslim'in söylediği hususta düşünmek lazımdır. Ayrıca Müslim'in reddettiği görüşün, Ali b.el-Medînî, Buharî ve bunlardan başka zevâtın üzerinde birleştiği görüş olduğunu söyleyenler de vardır."[4] İbn Hacer'in bu konudaki değerlendirmesi de şöyledir: "Buharî'nin, hadislerindeki ittisâl yönünden Müslim'e üstünlüğü, birbirinden hadis nakleden ravilerin, bir defa da olsa, birbirleriyle karşılaşmış olduklarının sâbit olması hususunda ileri sürdüğü şart dolayısıyladır. Halbuki Müslim, bu ravilerin muâsır olmalarıyla yetinmiş ve Buharî'yi de ileri sürdüğü bu şart dolayısıyla ananeyi asla kabul etmemekle ilzam etmiştir; bir başka ifadeyle, onun an'an'eyi kabul etmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.[5]

Mu'an'an hadis'i rivayet ederken kullanılan muayyen bir ıstılahı yoktur. Bazan "semi'tü" (işittim) bazan "an Rasulillâh" bazan da "kâle Rasulullah" (Rasulullah buyurdu ki) demek suretiyle ifâde edilir. Bu sebeple meseleyi açıklamaya lüzum görmüşler ve Rasulullah (s.a.s)'dan ayrılmayan sahabî'nin rivâyetini, hangi lafız ile rivâyet edilirse edilsin, Rasulullah (s.a.s.)'den duyulmuş olarak kabûl etmişlerdir.[6]

Mu'an'an hadisin üç durumunu İbn Hacer kesin surette halletmektedir. Birinci mesele: "an" lafzı "haddesenâ" ve "ahberanâ" gibidir. İkincisi: Eğer hadis bir müdellisten sâdır olmuşsa, bu mertebede değildir. Üçüncüsü: "an" lafzı, icâzetle kullanılan "ahberana" gibidir. Hadis yine muttasıldır; fakat tahammül şekillerinde de açıklandığı üzere, semâdan aşağı mertebededir.[7]

Râvi, hadîsi tahammül ve ahz yollarından hangisiyle aldığını belirtmeksizin an fülan an fülan diyerek sevkederse bu hadîse mu'an'an denir. Bazıları bu hadîse mürsel demiştir. Her hâl-u kârda, hadîs, sarîh olarak ittisal ifade etmediği için ilk nazarda "zayıf"tır. Nevevî: Muhaddis, fukahâ ve usulcülerin cumhurları, mu'an'an hadîsin iki şartla muttasıl sayılacağını söylediğini ve amel edilen sahîh görüşün de bu olduğunu belirtir. Mezkûr şartlara gelince:

1- Mu'an'ın (hadisi mu'an'an olarak rivâyet eden), müdellis olmamalıdır.

2- Mu'an'ın'la şeyhi birbirini görebilecek durumda olmalıdır.

Müslim'in bu görüşte olduğunu belirtmiştik.

Mu'an'an rivâyetin muttasıl sayılması için likanın sübûtunu, sohbetin uzun olmasını ve şeyhinden rivâyetinin bilinmesini şart koşma meselesi ihtilâflıdır. Bazıları bunlardan hiçbirini -Müslim gibi- şart koşmaz. Bâzıları sadece lika'yı şart koşar. Buhârî, İbnu'l-Medînî ve Muhakkikin bu gruba girer. Uzun müddet sohbeti şart koşan da olmuştur. Keza şeyhinden

mu'an'ın'ın muttasıl rivâyet etmekle mâruf olmasını şart koşan da olmuştur. Ebu Amr ed-Dânî bu görüştedir.

Netice olarak, İbnu Hacer mu'an'an rivayete mutlak şekilde "munkatı" demenin teşeddüd olacağını, mu'âsara'yı (aynı asırda yaşamış olma) yeterli görmenin de tesâhül (gevşeklik) olacağını, en doğru yolun Buharî gibi, lika, adâlet ve zabt şartlarını aramak olduğunu belirtir.

"An" harfi'nin müteahhir muhaddislerce hususî bir kullanılışı var. Daha ziyade icâzet'le tahammül edilen rivâyetlerin sevkinde an kullanılmıştır. Yâni bir ravinin: ‘Kara’tu ala fulanin an fulanin’ demekten muradı, bu hadîsi ondan icâzetli rivâyet ettiğini belirtmektir.[8]

---

[1] el-Irakî, el-Takyîd vel-İzâh, Nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Kâhire, 1969, s. 84.

[2] Müslim, Mukaddime, İstanbul (t.y.) 1/29-30.

[3] Müslim, Mukaddime, İstanbul (t.y.) 1/30.

[4] İbnü's-Salah, Ulûmu'l-Hadîs, Nşr. Nureddin Itr, Beyrut 1981, s. 60.

[5] İbn Hacer, Nuhbetü'l fiker şerhi, terc. Talat Koçyiğit, Ankara 1971, s. 37.

[6] Suphî es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Terc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981 s. 187.

[7] Suphî es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Terc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981 s. 188; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/224.

[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/132-133.

E) Mü'en'en Hadis:

İsnâdında "haddesenâ fiilânun enne fulânen haddesehü.." (Bize falan kendisine falanca ravinin hadis anlattığını haber verdi) gibi enne harfini ihtivâ eden ibârelerle rivâyet edilmiş hadisler. "Enne" ibaresinin senedin ittisaline delalet edip etmediği hususu muhaddisler arasında ihtilâf konusu olmuştur. İbnü's- Salah ve bu hususta ona tâbi olan Nevevî'nin ifâdelerine göre Ahmed b. Hanbel ve muhaddislerden bir cemaat (enne)'nin (ene) gibi olmadığını yani ittisale delâlet etmediğini; senedin muntakı sayılacağını, ancak aynı haberde bir başka yönden sema'ın belli olması halinde ittisâl ile hükmedilebileceğini söylemişlerdir. Bununla beraber çoğunluk, bu arada İmam Malik, İbn Enes, "enne"nin, râvisi tedlîsten sâlim ve şeyhine mülâki olduğu bilindikçe, ittisâl yönünden "an" gibi olduğunu ileri sürmüşlerdir.[1] Bu hususta İbn Abdilberr, "enne" ve "an" gibi rivâyette kullanılan harflere ve sair elfaza değil, râvi ile şeyhi (hocası) arasındaki mülâkât, mücâlese, müşâhede ve semâ'a itibar etmek gerektiğini söylemiş ve "rivâyette semâ'ın belli olmasını şart koşmak manâsızdır; zira icmâ ile sâbit olmuştur ki Sahâbîye kadar uzanan isnadda Sahabî ister "an", isterse "enne", ister "kâle" ve isterse "semi'tu" tabirini kullanmış olsun; hepsi de muttasıldır" demiştir.[2]

Muhaddislerden Berdîcî, mü'ennen hadiste semâ vuku bulduğu için, bir başka hadis yoluyla meydana çıkıncaya kadar onu munkatı (isnadında kopukluk olan) hadis kabul edenlerdendir.[3]

İbnü's-Salah, Berdicî'nin bu görüşünü konu ederek şu müşâhedesini anlatır: Berdicî'den nakledilen bu görüşün aynını Yakub İbn Şeybe'nin Müsned'inde

gördüm. Yakup, Ebu'z-Zübeyr'in rivâyet ettiği (Ebu'z-Zübeyr): "Ammâr demiş ki, ben, Rasulullah (s.a.s) namaz kılarken yanına geldim ve kendisine selâm verdim, O da benim selâmımı aldı" hadisini zikretmiş ve bunun müsned mevsûl (yani isnadı kesintisiz hadis) olduğunu söylemiştir. Sonra Kays İbn Sa'd'ın aynı haberle ilgili (Kays İbn Sa'd) rivâyetini zikretmiş, bunun da an Ammâr kâle: Enne Ammâren merre, denilmesi dolayısıyla mürsel olduğunu ileri sürmüştür.[4]

İbnüs Salah'ın bu ifâdesinden anlaşıldığına göre aynı hadisin iki rivayetinden birinde "an Ammâran kâle" diğerinde "enne Ammâran merre" denilmesi sebebiyle birinci muttasıl; ikinci mürsel veya munkatı sayılmıştır. Bu, şu demektir ki; (enne) ittisâle (yani isnadın bitişikliğine kesintisiz oluşuna) delâlet yönünde (an) gibi değildir. (An) ittisâle delâlet ettiği halde (enne) buna delâlet etmez.[5] Ayrıca bu görüş, yine İbnü's-Salah'ın Ahmed b. Hanbel'den naklederek verdiği "(an) ve (enne) aynı (eşit) değildir" hükmüne uygundur.[6]

Ancak diğer taraftan el-Irakî, İbnü's- Salah'ın Ulûmu'l-hadîs'ine yazdığı et-Takyîd adlı eserinde bu görüşe itiraz eder ve şöyle der: "Musannıf (İbnü's-Salah)'ın Ahmed b. Hanbel ve Ya'kûb İbn Ebî Şeybe'den (an) ile (enne)nin birbirinden ayrı şeyler olduğuna dair hikâye ettiği görüş, onun anladığı gibi değildir. Aslında gerek Ahmed b. Hanbel ve gerekse Yakup b. Ebî Şeybe (enne) sebebiyle (an) ile (enne) arasında bir ayırım yapmış değillerdir. Şayet burada bir ayrılık söz konusu edilirse bu başka bir sebep dolayısıyladır. Yakub b. Ebî Şeybe (enne) ile gelen rivâyeti mürsel olarak tasvip etmiştir. Çünkü İbnu'l-Hanefiyye kıssayı Ammar'a nisbet etmemiştir. Eğer o, "enne Ammâran kâle merertü bin'n-Nebiyyi (s.a.s)" demiş olsaydı rivayeti mürsel kalmazdı. Fakat "enne Ammaren merre" lafzı kullanıldığı için İbnu'l-

Hanefiyye, şâhid olmadığı bir hâdiseyi anlatmış oluyordu. Gerçekte İbnu'l-Hanefiyye, Ammar'ın Hz. Peygamber'e uğrayıp ona selâm verdiğini bizzat müşâhede etmemişti. Bu sebeple hadisi mürsel olarak nitelemiştir. Kaideye göre bir râvi, her hangi bir hâdiseyle ilgili bir hadîs naklettiğinde, eğer Hz. Peygamber'le bazı ashabı arasında cereyan eden bu olaya yetişememişse ve bunu rivayet eden o hâdiseye şâhid olmuş bir sahabî ise, râvinin hâdiseye şâhid olup olmadığı kesinlikle bilinmese bile, rivâyetin muttasıl olduğuna hükmedilir. Eğer olayın meydana geldiği döneme yetişmemişse, rivâyet mürseldir. Eğer râvi Tabiî ise rivâyet munkatıdır. Eğer Tâbiî, olayın meydana geliş zamanına yetiştiği bir hâdiseyi naklediyorsa, muttasıldır. Aynı şekilde vuku buluş zamanını idrak etmemiş, fakat bunu Sahabîye isnad (nisbet) etmişse, bu da muttasıldır, yoksa munkatı'dır.[7]

Ahmed b. Hanbel'in "(an) ve (enne) aynı değildir" sözü de bu kaideye uygundur. Nitekim Hatip el-Bağdadî'nin el-Kifâye'deki rivayetine göre Ahmed İbn Hanbel'e bir kimsenin "Kale Urve enne Aişe kâlet" (Urve dedi ki, Aişe (r.a.) şöyle dedi.) demesi ile "an Urve an Aişe" demesi arasında fark bulunup bulunmadığı sorulduğu zaman, "Nasıl fark olmaz" demiş ve iki lafız arasını, birincide Urve'nin zamanına yetişmediği kıssayı Hz. Âişe'ye isnad etmemesi; ikincide ise, an'ane ile ona isnad etmesi dolayısıyla ayırmıştır. Bu bakımdan birinci mürsel, ikinci muttasıldır.[8]

Suyutî'nin açıklamasına göre daha sonraki devirlerde icazet yolu ile alınan hadislerin rivayetinde (enne)nin kullanılışı çoğalmış, Mağribliler ise (an) ve (enne)'yi hem sema'da hem de icâzette kullanmışlardır.[9]

Mü'ennen hadis tâbiri hakkında görülen bu izahlar, alimlerin Hz. Peygamber (s.a.s)'in hadisini sağlam temellere oturtarak rivayet etmeye yönelik göstermiş oldukları fevkalâde ilmî titizliği anlatmaktadır.

Görüldüğü gibi, hadis rivayet usûlünde, hadisi ilk kaynağından alan râvinin bunu ifade ederken (an) veya (enne) kelimelerini kullanmasına göre farklı hükümler açıklanmıştır. Bu tür durumlar, sadece İslâm kültürüne özgü olan rivayet müessesesinin çok dakik ve titiz olarak oluşturulmuş kaideler üzerine binâ edildiğini göstermektedir.[10]

Bu da mu'an'an gibidir. Râvî, semâ'yı tasrîh eden bir sigadan kaçınıp enne diyerek rivayet ettiği hadîse mü'en'en denmiştir. Meselâ kale haddesena Zuhriyy enne İbnu’l-Müseyyeb kaddesehu bi keza şeklinde bir ifade kullanması İmam Mâlik e göre mu'an'an gibidir. Ancak Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazıları an ile enne'nin geldiği sigaların aynı olmayacağını söylerler. Hatta bunlar sema açıklık kazanmadıkça enne ile yapılan rivâyet munkatı'dır derler.

Ancak cumhur: "enne ittisal ifâde etmede tıpkı an gibidir, mutlak olarak gelmişse, önceki şartlar tahtında bunda da sema'ya (ittisâle) hükmolunur" demiştir.

İcâzetle tahammül edilen rivâyetin sevk sigası olarak, tıpkı "an" gibi "enne"nin de kullanıldığını husûsen mağriblilerin an ve enne her ikisini sema ve icâzette kullandıklarını, Suyûtî Tedrib'de kaydeder.[11]

---

[1] İbnü's-Salah, Ulûmu'l-Hadîs, Nşr. Nureddin Itr, Beyrût 1981 s. 57; Suyutî, Tedrîbu'r-Râvî (Medine 1972) Nşr. Abdülvehhab Abdüllatif 1/217.

[2] İbnü's-Salah, a.g.e., s. 57.

[3] el-Emîr Es-San'anî, Tavzihu'l-Efkâr, Nşr, Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Kahire 1366 1/338.

[4] İbnü's-Salah, a.g.e., s.57; Suyutî, Tedrîbu'r-Ravî, s. 218.

[5] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980 s. 260-261.

[6] İbnü's-Salah, a.g.e., s. 57.

[7] el-Irakî, et-Takyîd ve'l-Îzâh, Nşr., Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire 1985 s. 85.

[8] el-Irakî, et-Takyîd ve'l-İzâh, s. 85.

[9] Suyutî, Tedribu'r Ravî, s. 219.

[10] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/328.

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/133.

F) Müselsel Hadîs:

Sahih, Hasen ve Zayıf hadisler arasında müşterek olan hadis ıstılahlarından biri olan "Müselsel", kelime olarak birbirini takip etmek anlamına gelen teselsül'den ism-'i mef'ûldür. Istılahî anlamı ise; isnadındaki bütün ricalin bazan ravilerinin bazan da rivâyetin belirli bir hal ve sıfatını takib ettikleri hadislere verilmiş bir isimdir.[1]

Ravilerin hal ve sıfatları ya onların sözlerinden, ya fiillerinden, ya da beraberce hem söz ve fiillerinden ibarettir. Rivayetlerin sıfatları ise, ya semi'tu (dinledim), ahberanâ (bize haber verdi) ve haddesenâ (bize anlattı) gibi rivâyetin zamanı ve yeridir. Ancak bunların da çeşitli şekilleri bulunması dolayısıyla bir söz veya fiilin isnad boyunca teselsül etmesi de sayılamayacak kadar çok şekillerde tezahür eder.[2]

Hakim en-Nisâbûrî, rivayet sıfatları ve râvilerin söz ve fiilleri ile ilgili sekiz müselsel çeşidi zikretmiştir.[3] Fakat müselsel hadislerin sayısı çok fazladır. Meselâ müselsel hadisleri tanıtmak için telif edilmiş bir kitapta müellifi 216 müselsel nevine misaller vermiştir.[4] Müselsel hadise bir misal olarak şu hadis gösterilebilir: Muaz b. Cebel(r.a.)dan rivayet olunduğuna göre Rasulullah (s.a.s.), bir gün elini tutmuş ve ona şöyle demiş:

"Muaz! Ben seni gerçekten seviyorum." Muaz da O'na şöyle demiş:

"Babam anam sana feda olsun ya Rasulallah! Ben de seni seviyorum!" (Rasulullah (s.a.s) sonra) şöyle buyurmuş:

"Muaz! Her namazın peşinde şöyle demeyi sakın bırakma: "Ey Allahım! Seni zikretmek, sana şükretmek ve sana güzel ibadet etmek hususunda bana yardım et!"

Muâz bunu es-Sunâbihî'ye tavsiye etmiş, es-Sunâbihî Ebu Abdirrahman'a tavsiye etmiş, Ebu Abdirrahman da Ukbe b. Müslim'e tavsiye etmiştir.[5]

Hadisde, ravilerin sözlü durumları sened boyu devam ettiği için hadis müselseldir. Rasulullah(s.a.s)'la Muaz arasındaki karşılıklı sevgi ifadelerinin, sonraki raviler arasında da vuku bulduğu, bu yönden de hadisin miiselsel olduğu nakledilir.[6]

Bu hadisi rivayet edenlerden her biri diğerine "Seni severim" ifadesini aynen tekrar etmiştir.

"İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir; demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine indirilen (Kur'an-ı Kerim ayetlerini aklında tutmak) için güçlük çekerlerdi. Bunun için de dudaklarını kımıldatırlardı." (İbn Abbas bunu söylerken şöyle dedi: "İşte bak, Rasulullah (s.a.v.) dudaklarını nasıl kımıldattıysa ben de sana öylece kımıldatıyorum." Said şöyle dedi: "İbn Abbas dudaklarını kımıldatırken nasıl görmüş isem ben de öylece dudaklarımı kımıldatıyorum" ve dudaklarını kımıldattı.) Bunun üzerine Cehab-ı Hak, *"Sana nazil olan ayetleri unutmamak için acele ederek dudaklarını kımıldatıp durma. Kur'an-ı kalbinde toplayıp okutmak bize aittir."* mealindeki ayeti indirdi.

Bu hadisi rivayet ederken İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in dudaklarını kımıldatış şeklini göstermesi; Said b. Cübeyr'in İbn Abbas'ı taklit etmesi zamanla rivayet sırasında aynen tekrarlanmıştır.[7]

Sahih müselsel'den biri de hafızların müselselidir. Bu, her biri hıfz mertebesine ulaşmış aynı sıfattaki ravilerin rivâyet ettiği hadistir. Müselsel'in bu türlüsü kat'î ilim ifâde eder. Rivayet edilen müselsel hadislerin en sahihi, Sâf Sûresinin kıraatı hakkındaki hadistir. Bunu rivayet eden Abdullah b. Selâm der ki: Rasulullah (s.a.s.)'ın ashabından bir kaç kişi

ile konuştuk ve dedi ki, hangi amellerin Allah katında en makbul olduğunu bilsek de onu yapsak. O zaman şu ayet nâzil oldu:

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih etmekte... O, Azîz'dir, Hakîm'dir. Ey iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz?"

Abdullah b. Selâm dedi ki: Onu bize Rasulullah (s.a.s.) böylece okudu. Ebu Seleme dedi ki: Onu bize Abdullah b. Selâm (r.a.) böyle okudu. Yahyâ dedi ki: Onu bize Ebu Seleme okudu. Evzaî dedi ki: Onu bize Yahyâ okudu. Muhammed b. Kesîr dedi ki: Onu bize Evzaî okudu. Darimî dedi ki: Onu bize Muhammed b. Kesîr okudu.[8]

Ravinin sıfatları ile ilgili olan müselsel çeşitleri de bulunmaktadır. Mesela bir hadisin isnadında bütün ravilerin isimleri Muhammed olabilir; yahut nisbetleri aynı olabilir ve hepsi Mekkî, yahut Dımeşkî, yahut Mısrî olur. Hepsi fakîh olur; hâfız olur; yahut şâir olur. Bunlar râvinin haiz olduğu sıfatlarla ilgili olan müselsel hadisler arasında yer alırlar.[9]

Bazan hadis ahbarâne fulanun veya ahberahâ fulanın vallahî yahutte eşhedü billâhi lesemitü fulânen gibi lafızlarla rivâyet edilir. Bu çeşit hadisler de rivayetin sıfatına ait müselsellerden kabul edilir.[10]

Diğer taraftan hadis münekkidlerinin, gerek metin ve gerekse silsile itibariyle bâtıl olduğuna hükmettikleri müselseller de bulunmaktadır. Hadis rivayet eden ravilerin hallerini devamlı surette kontrol altında tutan muhaddisler, ravilerin naklettikleri hadisin metnine, ravinin adalet ve zabt vasfını haiz olup olmamasına göre bir takım hükümler vermişlerdir. Hadisleri kabulde gösterilen bu üstün dikkat ve titizliğin misallerini ilgili kitaplarda bulmak mümkündür.

Müselsel hadisler, ravileri herhangi bir cerh sebebiyle cerhedilmedikçe tedlisten ve inkita'dan selâmet yönünden en sağlam hadislerdir. Bununla

beraber İbn Kesîr teselsül yolu ile hadisin sıhhati hakkında hüküm vermenin nâdir olan hallerden olduğunu ifade etmektedir.[11] Yani zayıflık, teselsül vasfında olur; metnin aslında olmaz. Çünkü bir çok hadisin metinleri sahih olmasına rağmen, bunların teselsül ile rivayet edilmesi sahih olmamıştır.[12]

Hadîsi rivayet ederken senette yer alan ricâl, bazan râvinin, bazan da rivâyetin sıfat ve hallerini devam ettirerek hadisi rivayet ederler. Her râvi aynı sıfat ve halleri aynen devam ettirdiği için "zincirleme" mânâsına müteselsil denir.

Râvilerde teselsül eden sıfat ve haller söz veya fiille ilgili olduğu gibi, isim, nisbet gibi başka şeylerle de olabilir. Bazan hem fiil ve hem söz beraber olur. Hem fiil ve hem söz beraber teselsül eden müteselsîl hadîse örnek Hz. Enes (radıyallahu anh)'in şu rivayetidir. Der ki: "Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) efendimiz buyurdular ki:

"Kul, hayır ve şerriyle, tatlı ve acısıyla kadere inanmadıkça imanın halâvetini bulamaz." Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sakalından tuttu ve dedi ki:

"Hayrıyla-şerriyle, acısıyla-tatlısıyla kadere inandım".

Bu hadîsin bütün râvileri aynı şekilde hem hadîsi rivâyet ederler ve hem de sakallarını tutarak inandıklarını beyan ederler.

Rivâyetin sıfatıyla ilgili bir örneği Bağdadî, Kifaye'de kaydeder:

İnni semi'tu ebe'l-Hasan Ali b. Abdilazizi't-tahiriyy yekulu: Semi'tu eba Bekr Ahmed b. Cafer b. Seleme el-hatli yekulu semi'tu Fadl b. Habbabu'l-Cumahi yekulu: Semi'tu Abdurrahman b. Bekr b. Er-Rebi' b. Müslim yekulu: Semi'tu Muhammed b. Ziyad yekulu: Semi'tu Eba Hureyre yekulu:

Semi’tu Ebe’l-Kasım sallallahu aleyhi ve selleme yekulu: Elveledu lilfiraşi velilahiri’l-hicri.

Burada sevk sigası müteselsilen semi'tu yekûl diye tekerrür etmektedir. Bazı müselseller de "ahbaranâ veya "ahbaranâ fulânun ve kâle vallahi" şeklindedir.

Teselsül bazan râvilerin isimlerinde, sıfatlarında ve hatta nisbetlerinde cereyan eder. Öyle ki senette yer alan her ravinin adı mesela Muhammed'dir, veya sıfatları hep fakîh'tir, huffazdır, şâirdir veya nisbetleri Dımeşkî'dir. Mısrî'dir, Kûfi'dir, Irâkî'dir.

Müselsellerin en üstünü ittisâle delalet edenleridir. İbnu Hacer, râvilerinin sıfatı "hâfız" olan rivâyetlerin kesin ilim ifade edeceğini söyler.

Hadîste teselsül zabtın kuvvetine delildir. Aslında teselsül senedle ilgili bir sıfattır. Merfu, mevkuf gibi tâbirler metinle ilgili sıfatlar olduğu gibi. Bu sebeple, hadîste teselsül zabtın sıhhatine delalet etse de hadîsin sahîh sayılması için yeterli şart değildir. Çünkü sıhhat hükmü metin ve senedin müştereken sahîh olmasıyla ortaya çıkar. Nitekim en sağlam senetten de gelse metinde bir illet, bir şüzûz, bir nesh hâli mümkündür.[13]

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 390.

[2] Talat Koçyiğit, a.g.e., s. 310-311.

[3] Hakim, Marifetü Ulümu'l-hadîs, Nşr. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1980, s.29-33.

[4] Muhammed Abdulbâkî el-Eyyûbî, el-Menâhilü's-selsele fi ehâdîsi'l-müselsele, Beyrut 1983.

[5] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/245; Ebu Dâvud, Vitr: 26.

[6] Suyûtî, Tedribi'r-Râvî, Nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif, Medine 1972, 2/188.

[7] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 39-40.

[8] Abdullah b. Hüseyin Hâtır es-Semîn el-Adevî, Haşiyetu Lakt'd-durer bi şerhi metni Nuhbeti'l fiker, Mısır 1938, s. 135.

[9] bk. Hâkim, a.g.e., s. 29-34.

[10] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 313.

[11] İbn Kesir, İhtisâru Ulûmi'l-Hadis, Nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut (tay) s. 169.

[12] Ahmed Muhammed Şakir, Şerhu İhtisari Ulumi'l-hadîs, s. 169 1. dipnot; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/376-377.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/133-134.

G) Musahhaf Ve Muharref Hadîsler:

Metin veya isnadında bir kelime veya ravilerden birinin ismi hatalı olarak söylenmiş ve bu hata ile rivayet edilmiş hadis.

Musahhaf, kelimeyi yanlış okumak manasına tashiften ism-i mef'ûl bir kelimedir. Tashif hadisin gerek metnindeki bir kelimenin veya gerekse isnadındaki bir ravi isminin telaffuzunda meydana gelen hatâ, ya kelime veya ismin şekil ve hat yönünden değişmeden yalnız bazı harflerdeki noktaların değişmesiyle yani noktalı bir harften noktanın düşmesiyle, yahut noktasız bir harfin noktalı olarak okunmasıyla kasdedilen husustur.[1]

Mütehassıs hadis hâfızları, metni ve isnadı tashîfe uğramış hadisleri tanımak için büyük gayret göstermişler ve bu tür hadisleri tamnmayı çok mühim bir vazife kabul ederek bu sahada yetişenleri takdirle karşılamışlardır. Zira hadislerin metin ve isnadlarında tashif olanları tanıyabilmek özel bir bilgi birikimi isteyen bir husustur. Hadis münekkidlerinin bu fevkalâde ilmî gayretleri, onların hadislerin isnad ve metinlerini çok iyi tanıdıklarını gösterdiği gibi, muhaddislerin hadis metinlerine gereken önemi vermedikleri şeklindeki iddiaları da çürütmektedir.

Eski hadis münekkidleri (mütekaddimûn) musahhaf ile muharref'i birbirinden ayırmamışlardır. Bunlara göre, ister harfte yalnız nokta değişikliği olsun, ister kelimede şekil değişikliği olsun, her ikisi de musahhaftır; çünkü her ikisi de bir hatanın sonucudur.

Fakat daha sonraki hadis münekkidleri (müteahhirûn) musahhaf ile muharref'i birbirinden ayırmak istemişlerdir. Bununla beraber yaptıkları ayırım lafız ve şekil bakımından olmuştur. İbn Hacer, yazılışı aynı olmakla

beraber, noktaların değişmesiyle meydana gelen harf veya harflerin değişikliğine musahhaf, şekil ile alâkalı olan değişikliğe muharref adını vermiştir.[2]

İbn Hacer'in tarifine göre metin yönünden musahhaf olan hadise misal olarak şu hadis verilebilir: *"Kim Ramazan orucunu tutar ve ardından da Şevvâl ayında altı (gün) oruç tutarsa, bütün sene oruç tutmuş gibi olur."*[3].

Darekûtnî'nin belirttiğine göre, yine Ebu Eyyûb tarîkiyle hadisi, nakleden Ebu Bekr es-Sûli, hadis metinde geçen sitten (altı) kelimesinde tashif yapmış ve "men same Ramadane sümme etbeahu şey'en" demiştir.[4]

Muharref'in misali de, Câbir (r.a.)'ın şu hadisidir. Rumiye Ebî yevme'l-ahzâb. Ahzâb muhârebesinde, Ubey omuzundan vuruldu. Rasulullah (s.a.s) de onu dağladı. Bu hadisteki "Übey" lafzını Gunder tashîf ederek izâfetle "Ebî" hâline getirmiştir. Halbuki "Übeyy"den maksat Ubeyy b. Kab'dir. Üstelik Câbir'in babası da Ahzâb'dan önce Uhud'da şehîd düştüğü için, "Ebî" olması mümkün değildir.[5]

Musahhaf daha çok hadis metinlerinde, bazan da isnadlardaki isimlerde vuku bulur. Metin yönünden musahhaf olan hadîse misâl şudur:

Muhammed b. Yahyâ ez-Zühelî öldüğü zaman hadis anlatmak (tahdîs) için Mahmiş diye bilinen bir şeyh vazîfelendirildi. Mahmiş, Hz. Peygamber (s.a.s)'in "Yâ Ebâ Umeyr mâ feala'l-baîr..." (Ey Ebû Umeyr devecik ne yapıyor.) buyurduğunu rivâyet etti. Halbuki doğrusu "Mâ feale'n-nuğeyr" (Serçecik ne yapıyor) şeklindedir.[6]

Hz. Peygamber tarafından sadaka âmili (memuru) olarak gönderilen Esd (Ezd) kabîlesinden İbnu'l-Lutbiyye isminde biri, dönüşünde, topladığı vergileri getirip "bunlar sizin" diyerek Hz. Peygamber'e teslim etmiş, bazı şeyleri de yanında alıkoyup "bunlar da benim bana hediye edildi" demişti.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, mescidde minbere çıkarak memurların hediye kabul etmelerinin doğru olmadığını bildiren bir konuşma yapmış ve hediye alanların, aldıklarını (deve, inek ve koyun cinsinden olursa, her biri kendi sesleriyle bağırır oldukları halde) boyunlarında taşıyacaklarını haber vermiştir.[7]

Bu hadiste "ev şâtun tey'ıru (tey'aru) "eğer bir koyun ise meler" ibâresi yer almıştır. İbnü's-Salah'ın Dârekutnî'den naklen bildirdiğine göre, Ebû Musâ Muhammed b. Müsennâ bu ibâreyi tashîf ederek "ev şâtun ten'ıru" şeklinde rivâyet etmiştir.[8]

İsnadda vâki olan tashîfe örnek de Kur'an-ı Kerîm kârî'lerinden Muhammed b. Abdülkuddûs'ün bir şeyhten rivayet ettiği şu sözlerdir: "Bağdat'ta bir şeyh bize rivâyet ederken dedi ki: An Süfyân es-Sevrî an Celed el-Cedâ, ani'l-Cisr... Halbuki demek istediğinin doğrusu şöyledir: An Süfyân es-Sevrî, an Hâlid el-Hazza, ani'l-Hasen"[9]

Hangi çeşidiyle olursa olsun metindeki tashifler, çoğu zaman manâyı değiştirir ve gerçekleri çirkinleştirir.[10]

Musahhaf'ın hemen hemen bütün çeşitlerinde göze çarpan zayıflığa rağmen, "sahîh-hasen-zayıf hadisler arasında müşterek olan ıstılahlar" kısmında zikredilmesi, bir çoklarınca acâib karşılanacaktır. Araştırıcı, onâ "mevzû" damgası vurulmasa bile, tamamen zayıf olarak kabul edilmesi gerektiğini zannedecektir.

Bu zannın hatalı olduğu, daha işin başında bellidir. Zira bu zan, fâsit bir kanâate dayanmaktadır. Kısaca bu kanâate göre, tashifcilerin sahîh ve hasen hadisleri tahrif etmeleri yasaklanmış ve son derece zayıf rivayetlerle istedikleri gibi oynamalarına da müsâade edilmiştir. Gerçekler ise bu kanaati yalanlamaktadır. Zîra tashifçiler bütün hadîs ne'vilerini tahrîfe

yeltenmekle kalmamışlar; hatta bâzılarının hayâsızlığı, Allah'ın Kitabı'nda bile tashîf yapacak kadar aşırı bir hadde varmıştır. Mütevâtir olan Kur'ân-ı Kerim'in, bu tashiflerden berî olduğu ve onda katiyyen tashif yapılmadığı gibi, sahîh, hasen ve zayıf hadisi şerifler dahi bu tashiflerden uzak kalmıştır.

Tashîf yapılan hadisler hakkında şu ifâdeler kullanılır: Bu hadis sahihtir; fakat onu falan tashîf etmiştir. Bu hasendir; ona tashif yapılmıştır. Nitekim zayıf hadis için de, ister tashîf edilsin, ister edilmesin, bu hadîs zayıftır, denir.[11]

Tashîf ve tahrîf, hadisin isnad ve metnine ârız olan bir kısım hataların adıdır. Bu hatalar lafzâ müteallik olabileceği gibi, göze müteallik de olabilir. Lafza müteallik tashifin mukabili tashîfu'l-mânâ'dır, göze müteallik olan tashîfın mukâbili de tashî-fu's-sem'dir. Ebu Ahmed el-Askerî bu çeşit hatalara karşı daha dikkatli olunması için "Kimse tashîf ve hatadan uzak değildir" demiştir.

Tashîf nedir? Lügat olarak, bir kelimenin harflerini kavuşturmak suretiyle sahife üzerinde yapılan hata mânasına gelir.

İsnad'da yapılan hataya örnek İbnu Ma'în'in el-Avvâm İbnu Mürâcim ismini el-Avvâm İbnu Müzâhim diye söylemesidir. Mürâcim imlâsında nokta hatası yapılarak Müzâhim, Mürâcim ismi Müzâhim diye okunuyor.

Keza metinde yapılan tashîfe örnek de Zeyd İbnu Sâbit'in bir rivâyetinde yapılmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde hasır vs.'den kendisine bir hücre teşkil etti" hadîsinde geçen ihtecere (hücre teşkil etti) kelimesini İbnu Lehî'a tashîf ederek ıhteceme =hacamat oldu şekline sokmuştur. Keza "*Kim ramazan orucunu tutar, buna Şevvâl'den altı gün ilâve ederse...*"

hadisindeki (sitte:altı) kelimesi es-Sûlî tarafından tashif edilerek (Şey’en:bir miktar) diye okunmuştur.

İşitmeye müteallik tashif'in örneği, "Asımu'l-Ahval" hadîsi'ni rivâyet ederken bazılarının "Vâsıl'l-Ahdab" hadîsi diye söylemiş olmasıdır. Keza Şu'be, Hâlid İbnu Alkame hadîsi diyeceği yerde tashîfu's-sem yaparak Mâlik İbnu Arfata demiştir.

Tashîfu'l-mânâ'ya örnek olarak Muhammed İbnu'l-Müsenna el-Anezî'nin kabilesiyle iftihar için söylediği şu sözü örnek verilir: "Biz Şerefli bir kabîleyiz, yani biz Anezî'deniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize muteveccihen namaz kıldı".

Bu sözdeki tashîf şuradan ileri gelir: Resûlullah'ın Aneze'ye müteveccihen namaz kıldığına dâir rivayet mevcuttur. Muhammed İbnu'l-Müsenna, hadiste geçen aneze ile kendi kabîlesinin kastedildiğini sanmıştır. Halbuki bu, harbe demektir ve namaz sırasında sütre olarak öne dikilmiştir. Daha enteresanını Hâkim nakletmektedir. O, bir bedevînin, bunu anze (ki keçi demektir) okuyarak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "bir keçiye" müteveccihen namaz kıldığını anladığını, sonra da hadîsi, mânâyı esas alarak rivayet suretiyle, katmerli hata işlediğini görmüştür.[12]

Dikkat: İbnu Hacer bu çeşit hataları ikiye ayırır:

1- Noktaların değiştirildiği hadisler, O buna musahhaf der.

2- Şekil baki kalmakla birlikte harflerde yapılan değişiklikler, buna da muharref der. İbnu Hacer'in bu tefrikine rağmen, aslolan noktalarda olsun, harflerde olsun yapılan değişikliklerin tahrîf veya tashîf kelimeleriyle ifade edilmesidir. Esasen nokta değişikliği de neticede harf değişikliğine müncer olmaktadır.

Dârakutnî hadîslerde yapılmış olan bütün nokta ve harf değişikliklerini gösteren bir te'lîf ortaya koymuş, Kur'an'da rastladığı tashifatı da orada göstermiştir. Eserin adı Kitâbu'l-Tashîf'tir.[13]

---

[1] Talat Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 301.

[2] İbn Hacer, Nüzhetü'n-Nazar Şerhu-Nuhbeti'l fiker, Mısır, (t.y) s. 47.

[3] Müslim, Siyâm: 204; Tirmizî, Savm: 52; İbn Mâce, Sıyâm: 33; Darimî, Savm: 44; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/417-419.

[4] İbnü's-Salah, Ulümu'l-Hadîs, Nşr. Nureddin Itr., Beyrut 1981, s. 255.

[5] İbnü's-Salah, a.g.e., s. 253.

[6] Hakim, Marifetu Ulumil hadis, Nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin, Beyrut 1980, s. 146.

[7] Buharî, Ahkâm: 24; Müslim, İmâret: 26.

[8] İbnü's-Salah, Ulümu'l hadîs, s. 253.

[9] Hakim, a.g.e., s. 152.

[10] Subhî es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Had"ıs Istılahları, Terc. M. Yaşar Kandemir Ankara 1981, s. 222.

[11] Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 223; Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/288-289.

[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/134-135.

[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/135.

H) Âlî Hadisler:

Senedde yer alan râvilerin azlığı sebebiyle Hz. Peygamber'e yakınlığı fazla olan hadîslerdir. Bu hadîsler hakkında gereken açıklamayı isnâd'la ilgili bahiste yaptık. Burada şunu ilâve edeceğiz: Bir hadîsin âlî olması ona kıymet kazandırır ise de, her âlî hadîs sahîh mânasına gelmez. Bazan âlî senette yer alan zayıf râvi sebebiyle hadîs zayıf addedilir ve hadîsin nâzil fakat sahîh tarîkten gelen vechi buna tercih edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/136.

I) Nâzil Hadisler:

Nâzil, âlî'nin zıddıdır. Senette râvi sayısı fazla olan hadislere denir. Senette nüzûl (râvi sayısının çokluğu) hata ihtimâlini artırdığı için bu çeşit hadîsler âlî'ye nisbeten kıymetçe düşük ise de "zayıf" demek değildir. Hadis hakkında verilecek "zayıf" veya "sahîh" şeklindeki nihâî hüküm râvilerinin durumuna bağlıdır. Bu sebeple gerek â1î ve gerekse nâzil hadîsler zayıf hasen-sahîh arasında müşterek olan gruba girer.

Nâzil hadîslerle ilgili teferruata da isnad bahsinde yer verdiğimiz için burada kısa kesiyoruz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/136.

İ) Meşhûr Ve Müstefîz Hadîsler:

Meşhûr kelimesi, lügâvî mânâda kullanılarak, sened adedine bakılmadan belli bir devrede, belli bir çevrede yaygınlık kazanmış olan hadîsler için kullanıldığı gibi, râvi sayısı her tabakada en az üç olmak üzere fazla olan fakat mütevâtir seviyesine de ulaşmamış olan hadîs için de kullanılmıştır. Fakihler, bu ikinci durumdaki hadîsler için -daha önce açıkladığımız üzere- müstefîz tabirini kullanmışlardır. Bu hadîsler kesinlikle sahîh demek değildir. Sâdece mütevâtir hakkında "sahîh" diye cezmedilir.[1]

Garib her hangi bir tabakada yalnız bir; aziz herhangi bir tabakada yalnız iki; meşhur ise her hangi bir tabakada en az üç ravisi olan hadislerdir. [2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/136.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 35.

J) Azîz Hadîs:

Daha önce belirtildiği üzere, her tabakada râvi sayısı en az iki olan hadislere denmiştir. Sıhhatçe zayıf olabileceği gibi hasen veya sahih de olabilir. Ancak bir hadis tek başına alındığında zayıf bile olsa, başka tarîklerden de gelince hasen veya sahîh li-gayrihi derecesine yükselir.[1]

En az iki ravinin rivayet ettiği hadîs. Âhâd haberler arasında yer alan Azîz hadîsin tarifinde muhaddisler ihtilaf etmişlerdir. İbnü's-Salâh[2], ve onu izleyen İmam Nevevî[3] Azîz hadisi şöyle tarif etmişlerdir: "Zührî ve Katâde gibi hadisleri muteber olan imamlardan iki veya üç kişinin rivayetleriyle infirâd ettikleri hadîse azîz denir." İbn Hacer'e göre ise, en az üç ravisi olan haberlere meşhûr, en az iki ravisi olanlara azîz denir.[4] Haberin bu şekilde isimlendirilmesi, ya az bulunduğu için veya başka bir isnadla kuvvetlenmesi sebebiyledir. İbn Hıbbân el-Büstî, Azîz hadîsi, senedinin sonuna kadar hep iki kişinin diğer iki kişiden rivayet ettiği hadis şeklinde tarif ettiği için, bu tür hadîsin hiç bulunamayacağını iddia etmiştir. İbn Hacer, İbn Hıbbân'ın bu anlayışına cevaben der ki: "İbn Hıbbân, bütün tabakalarda yalnız iki kişinin iki kişiden rivayetini kastediyorsa, bu doğrudur; gerçekten bu çeşit bir rivayet bulmak hemen hemen imkânsız gibidir. Fakat bizim anlayışımıza göre azîz hadîs, isnadının başından sonuna kadar ravisi ikiden az olmayan haberdir." Buna Buhârî ve Müslim'in Enes b. Mâlik'ten müştereken, Buhârî'nin ayrıca Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri şu hadis örnek gösterilmektedir: Rasulullah (s.a.s.) buyurmuştur ki: *"Herhangi*

biriniz beni anasından, babasından ve çocuğundan daha çok sevmedikçe hakkıyle iman etmiş olmaz." ***[5]***.

Bu hadisi, Enes'ten Katâde ve Abdülazîz b. Suheyb; Katâde'den Şu'be ve Saîd, Abdülazîz'den de İsmaîl ve Abdülvâris rivayet etmiş; bunların herbirinden de birer cemaat rivayet etmiştir.[6]

Yalnız bir sahabîden rivayet edildiği hâlde daha sonraki tabakalarda en az iki ravisi olan hadislere de azîz denmiştir.[7] Bazen bir hadise azîz ve meşhur denildiği de olur. İki sahabînin rivayetiyle azîz sayılan bir hadis, daha sonra pek çok kimsenin rivayetiyle meşhur olabilir.

Herhangi bir tabakada yalnız iki ravi tarafından rivayet edilen hadîsler olarak tarif edebileceğimiz azîz hadîs; ravilerinin durumuna göre sahîh, hasen veya zayıf olabilir.[8]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/136.

[2] Ulûmü'l-Hadîs: 243.

[3] et-Takrîb ve't-Teysîr: 375.

[4] İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, Çev. Talât Koçyiğit, Ankara 1971, s. 28.

[5] Buhârî, İman: 9; Müslim, İman: 67.

[6] İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, s. 28; Subhi Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Çev. Yaşar Kandemir, Ankara 1973, s.199; Talât Koçyiğit Hadis Istılahları, Ankara 1980, s. 56.

[7] Ahmed Naîm, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi Mukaddimesi: 1/108.

[8] Nuri Topaloğlu, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/189.

K) Ferd (Garib) Hadîsler:

Aralarında küçük bir fark bulunan bu iki hadis çeşidi bir ravinin yalnız başına rivayet ettiği hadislerdir. Bir ravinin tek başına hadis rivayetine ise teferrüd adı verilir.

Eğer bir hadisi sahabeden yalnız bir tabiin rivayet ederse buna ferd veya mutlak ferd denir. Mesela:

"İman altmış küsür bölümdür; haya da imandan bir bölümdür."

Bu hadisi Ebu Hureyre'den yalnız Ebu Salih; Ebu Salih'den de yalnızca Abdullah b. Dinar rivayet etmiştir. Her iki ravinin tek başına rivayeti yüzünden hadis ferd olmuştur. [1]

Muhaddisler, tek bir tarîkden gelen, yâni herhangi bir tabakada râvi sayısı teke düşen hadîslere ferd veya garîb derler. Bilhassa mütekaddimîn'in ıstılahında, şâz ve münker tâbirleri de ferd mânâsında, yani herhangi bir tabakada râvi sayısı teke düşen hadîs için kullanılmıştır. Haber-i vâhid, haber-i münferîd tabirleri de aynı mânâda ıstılahlaşmıştır. Müteahhir ulemâ, bu tabirleri özde aynı kalmakla birlikte, bazı nüans farklılıkları getirerek ıstılahlaştırmıştır. Gerekli açıklamalar, Sened Sayısına Göre Hadîsler bahsinde yapılmıştır.[2]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 33-34.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/137.

Ferd Hadisin Hükmü:

Ferd hadisler:

a) Ravileri zabtı tamam ve sika iseler, tek başına rivayetleri kimseye aykırı düşmemişse sahihdir;

b) Ravileri sahih hadis ravileri derecesine çıkmıyorsa ve yine tek başına rivayetlerinde kimseye aykırı düşmemişlerse hasendir;

c) Tek başına rivayet eden ravi kendisinden daha kuvvetli birine muhalefet etmişse zayıftır; şâz veya münkerdir;

d) Durumu zayıfsa, şaz, münker veya metrukdur. Her üç halde de merdud sayılır. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 34.

Garib Hadis:

Senedinin bir veya birkaç tabakasında râvî adedi bire düşen hadis. Garib lugatte; yabancı, yurdundan uzakta tek başına kalmış kimse anlamına gelir:
Istılahta; Sikalardan, zayıf râvilerle beraber sadece bir sikanın rivayet etmesi, herkes bir hadisi aynı şekilde rivayet ederken bir râvinin biraz farklı rivayet etmesinden dolayı hususilik arzeden hadis. Hadisçiler "Garib" deyince bu manayı kastederler. Garib hadis sened ve metninin durumuna göre sahih, hasen ve zayıf olabilir. Garib hadisler isnâdıyla garib, metniyle garib olmak üzere ikiye ayrılır. İsnâdiyle Garib metni bir veya birkaç râvi tarafından rivâyet edilmekle meşhur iken sonradan bir râvinin bunlardan başka bir kimseden tek başına rivayet ettiği hadistir.
Metniyle, Garib; içindeki râvileri birbirlerinden rivâyetle meşhur bir sened olmakla beraber metni yalnız bu senedle nakledilmiş olan hadis.
Bir hadis ilk tabakalarda garib olup sonraki tabakalarda bir çok râviler tarafından rivâyet edilip meşhur olursa bu çeşit hadislerce de Garib meşhur hadisler denilir. Meselâ; Hz. Ömer (r.a.)'ın Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivâyet ettiği *"Âmeller ancak niyetlere göredir"*[1] hadisi meşhur garibtir. Bu hadisi Hz. Ömer'den sadece Hikâme b. Vakkâs Hikâme'den Muhammed b. İbrâhim, Muhammed'ten sadece Yahya b. Sa'd el-Ensârî rivâyet etmiştir. Yahya'dan ise birçok râvi rivayet etmiş ve hadis meşhur olmuştur.
Hadis metinlerinde az kullanılan, anlaşılması güç kelimeleri, ifade etmek için de "garibu'l-hadîs, terimi kullanılmıştır. Hadislerin garib kelimelerini açıklamak için de eserler yazılmıştır. İbnü'l-Esîr'in "en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser" isimli eseri ile Zemahşerî'nin el-Fâik fî Garîbi'l-Hadis isimli eseri bu eserlerin en meşhur olanlarındandır. .

Hadisçiler hadislerin isnâd ve metinlerinin garib olanlarının aranmasını hoş karşılamamışlar. İnsanların ilgisini çekme nadir şeylere sahipmiş gibi gözükmek için garib haberler öğrenenleri tenkid etmişlerdir. Sözgelimi Ahmed b. Hanbel, "Garib hadisleri yazmayınız, çünkü onlar menâkirdir (kötü şeyler) ve çoğu zayıf râvilerden gelmedir" demiş, Malik b. Enes de, "İlmin şerrinin garib, hayrının da halk tarafından rivâyet edilen zahir" olduğunu ileri sürmüştür. Abdurrezzak, "Biz garib hadisin hayır olduğunu sanırdık, halbuki o şer imiş" derken, Ebu Yusuf da, "Dini kelâm ile arayan zındıklaşır, hadisin garibini arayan yalancı olur" demiştir

Garib hadisler Ahad haberlerin kısımlarındandır. Bir haberi Ahad olan Garib hadisin Hüccet olup olmayacağı tartışılagelmiştir. Çünkü bu terim, tarih içinde çok farklı anlamlar ifade etmiş, farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Haber-i âhâdın hüccet olamayacağına ilk olarak Mu'tezile bilginleri öne sürmüşlerdir. Fakat onlar bu terimden bir kişinin bir kişiden yaptığı rivâyeti anlamakta idiler. Nitekim Mu'tezile'nin tanınmış imamlarından, el-Hayyât "el-İntisaâr" isimli eserinde bunu açıkça ifade ederek şöyle demiştir:

"Biz adil bir kimsenin haberinin hüccet olarak kullanılabileceğini kabul etmiyoruz". Görüldüğü gibi burada sözkonusu edilen âhâd haber, sonraki dönemlerde garib hadis olarak adlandırılan haber ile eş anlamlıdır.

Âhâd haberin hüccet olup olmayacağı konusu ve hüccet olmasının şartları müctehid imamlar arasında ihtilaflıdır.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta haberin geliş şekil veya adlandırılışı değil, onun sahih olup olmadığıdır. Sıhhati kesinlik kazanmış bir hadisin sırf âhâd haber olması nedeniyle reddedilmesi, hüccet kabul edilmemesi anlaşılabilir bir tavır olmaktan uzaktır.[2]

Garib hadisler, özel tarafları ile ferd olanlardır. Garib hadislere ferd-i nisbi de denir. Bu demektir ki bir tek ravinin rivayet ettiği hadisin ferd oluşu sebebi genel ise o hadise ferd, veya ferd-i mutlak denir; ama hadis özel bir sebebe göre ferd olmuşsa böyle bir hadise de ferd-i nisbi, başka bir deyişle garib adı verilir. Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilen şu hadis bu konuda güzel bir örnek verir. Ebu Said demiştir ki:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) bize namazda Fatiha ve kolayımıza gelen (bir miktar ayet) okumamızı emretti."

Hadisteki "Bize emretti" sözleri baştan sona kadar yalnız Basralılar tarafından rivayet edilmiştir.

Ferd hadisin nisbi, dolayısıyla garib oluşuna sebep olan özel duruma, sikadan tek başına rivayet, tanınmış bir muhaddisten tek başına rivayet, ravilerin hep aynı şehirden veya ülkeden oluşu gibi durumlar misal verilebilir.

Hasen hadisler konusunu incelerken gördüğümüz gibi, bir hadiste iki özellik birleşebilir. Bunun içindir ki "Bu hasen-garip bir hadistir" gibi ifadeyle karşılaşabiliriz. Böyle bir ifade hadisin bir isnadla hasen, diğer bir isnadla garib olduğunu gösterir. [3]

---

[1] Müslim, İmâret: 155.

[2] Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/217.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 34.

Garib Hadisin Hükmü:

Garib hadisler tek başına rivayet eden ravisinin durumuna göre sahih, hasen veya zayıf olabilir; fakat çoğunlukla zayıftırlar. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 35.

L) Mütâbi, Şâhid Ve Âzıd Hadîsler:

Ferd olarak bilinen bir hadîsin râvisine, sika olan ve rivâyeti kabûl edilen bir başka râvinin uygunluk göstererek (mütâbaat ederek) diğerinin şeyhinden (veyâ bir başka sahâbi'den) rivâyet ettiği hadîse mutâbi, şâhîd veya âzıd denir. Mütâba' denen önceki hadîs bunlar sayesinde kuvvetlenir. Gerek kuvvetlenen (mütâba') ve gerekse kuvvetlendiren (mütâbi, şâhid, âzıd) hadîsin sahîh veya zayıf olması gerekir diye bir ön şart yoktur. Bunlar sahîh de olabilir, zayıf da. Sahîh, mütâbaat'la daha güçlü hâle gelir; zayıf, hasen derecesine yükselir; hasen de sahîh li-gayrıhî derecesine yükselir. Mütâbaat'ın sahîh olmasında aranan şart, kuvvetlendiren'in kuvvetlenen'e nazaran eşit veya yüksek seviyede olmasıdır. Daha düşük derecede olursa mütabaat olmaz.

Bu bahsi de geniş olarak İ'tibâr bahsinde işledik.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/137.

6) TEARUZ AÇISINDAN HADİSLERİN SINIFLANDIRILMASI

Burada, makbul (Sahih ve Hasen) hadisleri tearuz açısından ya da me'huzun bih olup olmamak bakımından taksime tabi tutacağız.

Makbul ve Me'huzun bih olan hadisler tearuz açısından Muhkem ve Muhtelif olmak üzere iki kısma ayrılır.

A) Muhkem:

Muarazadan salim olan makbul hadislere Muhkem denir. Muhkem hadislerin hükmüyle amel etmek gerekir. Hakim en-Nisaburi, muhkem hadise şu misali vermektedir:

"Allah Teala, abdestsiz namazı ve ganimetten çalınmış malla yapılan iyiliği asla kabul etmez."[1].

---

[1] Müslim, Tahare: 1; Ebu Davud, Tahare: 31; Tirmizi, Tahare: 1; Nesai, Tahare: 104; Zekat: 48; İbn Mace, Tahare: 3; Darimi, Vudu: 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/20, 39, 51, 57, 73, 74, 75; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 147.

B) Muhtelif:

Makbul bir hadisin muaraza ettiği makbul hadistir. Şayet muaraza olan hadis makbul değilse, muaraza yok demektir ve o hadis yine muhkem olur.

Muhtelif hadis, muarazadan zorlanmaksızın kurtarılabilirse, bir başka ifade ile iki hadisin arasını cem ve Te'lif edebilirse, aralarında tearuz olmadığı anlaşılır ve her ikisi de muhkem olmuş olurlar. Değilse, tearuz ya nesh ye tercih ya da tevakkuf gibi bir takım çözüm yollarıyla halledilmeye çalışılır. [1]

---

[1] Bu konu detaylı olarak İsmail Lütfi Çakan tarafından Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları adlı doktora tezinde incelenmiş bulunmaktadır. Bu kitap matbudur. İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 148.

MEVZÛ HADÎSLER

Mevzu Hadislerin Tanımı, Bilinmesinin Gereği:

Ya İslam Dinini yıkmak, ya bir mezheb veya bir fırkanın propogandasını yaparak taraftarlarını artırmak, ya bir kabileyi, bir dili, bir imamı veya halifeyi övmek ve onlardan bir hediye koparabilmek, yahut bir mevki kazanabilmek, yahutta dini emir ve yasaklara halkın rağbetini artırabilmek için, din düşmanlarının, yalancıların ve cahillerin uydurdukları, sonra da bu uydurulan sözlerin başına düzmece isnadlar ekleyerek Hazreti Peygamber'in hadisiymiş gibi rivayet ettikleri sözlere uydurma (mevzu) hadis denir.[1]

Mevzu hadisler kısa bir tarifle sahih, hasen ve zayıf kısımlarından herhangi birine dahil olmayan hadislerdir. Bir başka tarife göre mevzu hadisler, çeşitli maksatlarla uydurulup Hz. Peygamber'e iftira ve nisbet edilerek rivayet edilen uydurma sözlerdir.

İlerde söz konusu edeceğimiz gibi hadis uydurmanın bir çok sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında İslam düşmanlığı, mezhep taassubu, cahillik, mevki ve dünyalık hırsı gelir. Bu sebeplerden biri veya birkaçının tesiriyle Hz. Peygamber'in ağzından sanki onun sözüymüş gibi hadisler uydurulmuştur. Tamamen uydurma olan bu hadislere mevzu hadisler adı verilir. Mevzu hadislere muhtalak (uydurulmuş, icad edilmiş) denildiği de olur.

Mevzu hadislerin Hz. Peygamber'le hiçbir ilgisi yoktur. Bu yüzden bunlara hadis denmesiini doğru bulmayan alimler vardır. Mevzu hadislerin Hz. Peygamber'e ait olanlara benzeyen tek yönü, onların da isnad ve metinden

ibaret oluşudur. Ancak hadis diye uydurulmuş sözlerin isnadı da düzmedir. Peygamberimizin ağzından uydurulan sözlerin derecesini yükseltmek ve kabul edilmesini sağlamak için uydurulmuştur. [2]

Bu bahis, bazı usûl kitaplarında, zayıf hadislerle ilgili bölümde incelenir ve sanki zaafda en düşük dereceyi teşkil ettiği ifade edilir. Biz mevzu hadîs'i zayıfın bir derecesi olarak değil, müstakil olarak ele almayı uygun gördük. Zira zayıf hadîs tâbiri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan olma ihtimalini taşıyan bir rivâyete delâlet eder: Halbuki mevzu dedik mi, burda hiçbir ihtimal kabul etmiyor, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adına uydurulmuş bir yalan olduğunu peşinen ifâde ediyoruz. Bu sebeple mevzuya hadîs kelimesini izâfe ederek mevzu hadîs diye terkib ortaya çıkarmak da esasen yanlış bir davranış olmaktadır. Usulcüler bidayette, hadîs kelimesi yerine, yakın mânâya gelen kavl kelimesini kullanarak el-kavlu'l-mevzu diye ıstılahlaştırmış olsalar herhalde daha iyi bir yol tutmuş olurlardı. Biz, oturmuş ıstılahların değişmesine, bu meselede bid'ata taraftar olmadığımız için yanlışlığa dikkat çekmekle yetineceğiz.

Esâsen hadîs uleması, usul kitaplarında mevzu hadîs diye bir bahsin açılmasını, bu çeşit rivâyetlere karşı ümmetin dikkatini çekerek, onun şerrinden ve zararından müslümanların korunmasını sağlamak maksadıyla tecviz etmişlerdir. Bu bölümlerde hadîs uyduranlar (vazzâin) kimlerdir, hangi maksadlarla hadîs uydurmuşlardır, mevzû hadîsler nasıl bilinir, İslam âlimlerinin bu meseleye karşı gösterdiği hassasiyet ve aldığı tedbirler nelerdir? gibi pek çok mesele açıklanır. Konuyla ilgili olarak te'lif edilen belli başlı eserler tanıtılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında hadîs uydurmanın, yalan söylemenin hükmü nedir? belirtilerek bu işten tahzîr edilir.[3]

Vaz'; iskât etmek, koymak, terketmek, iftirâ etmek, icâd etmek anlamında olup; Mevzû' ise, vaza mastarından ism-i mef'ûldur. Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü, yalan ve iftirâ ile ona nisbet etmek manasını taşıyan bir Usul'u Hadis terimi. Rasulullah (s.a.s), söylemediği halde çeşitli sebeblerle sahabe ve tabiine izafe edilerek uydurulmuş sanatlı sözlerdir.

Mevzû hadisin değersiz ve ehemmiyetsiz olduğunu hesaba katarak, onun, bir şeyi yukarıdan aşağıya atmak manasına geldiğini söyleyen hadis âlimleri de vardır.[4]

Hadis âlimlerinin istilahında Hz. Peygamber'in ağzından uydurulan ve ona iftira edilen söz manasında mecazî olarak kullanılan "mevzû" tabiri, "muhtelak" (icad edilmiş) ve "masnû" (uydurulmuş) kelimeleriyle de izah edilmektedir.[5]

Ashab-ı Kiram ve daha sonraki zevata aitmiş gibi gösterilen bir takım sözler de mevzû kelimesinin kapsamına girmektedir.[6] Yalnız mevzû kelimesi, mutlak olarak kullanıldığı zaman, Hz. Peygamber adına uydurulan sözleri ifade etmektedir. Başkaları hakkında uydurulnıuş sözler için de çoğu zaman "bu falan adına uydurulmuş" ifâdesi kullanılmaktadır.[7]

Kısaca mevzu hadis Hz. Peygamber (s.a.s)'in hadisi olmadığı halde kasıtlı olarak onun hadisi imiş gibi anlatılan söz olmaktadır. Allah Rasulü (s.a.s)'nin, söylemediği bir sözü ona nisbet etmek veya hadis uydurmak aşağıdaki hadis gereğince haram kılınmıştır.

*'Her kim benim adıma yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın."***[8]**.

Hadis usulü kaynaklarında bu hadis lafzî mütevâtire misâl gösterilmektedir.[9] Mütevâtir, yalan üzerinde ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, yine kendisi gibi bir topluluktan rivâyet ettiği haber demektir. Kettânî, bu hadisin mezkûr metni ile yetmiş beş sahabe tarafından rivâyet edildiğini, ravilerinin isimlerini de belirtmek suretiyle, açıklamaktadır.[10]

Aynı lafızlarıyla olmasa da, Rasulullah (s.a.s) adına yalan uydurmanın mutlak günah oluşu hakkında gelen hadislerin yüzden fazla sahabe kanalıyla rivayet edildiğini söyleyen alimler de bulunmaktadır.[11]

Hadis böyle yüksek bir mertebede bulunmasına rağmen, haksız bir şekilde eleştirilmiş olduğu da görülmektedir: Her halde "idrâc" yoluyla Rasulullah (s.a.s) adına kasıtsız olarak, sevap için hadis uyduranlar bu "müteammiden" (kasıtlı olarak) kelimesini bununla kendilerine cevaz kapısı açmak maksadıyla hadise sokuşturmuşlardır. "Veyahut da ravilerin başkalarından hatayla, vehimle veya yanlış anlamayla yaptıkları rivayetlerde kendilerini günahtan kurtarmak için bu "kasıtlı olarak" (müteammiden) kelimesine dayanmak için uydurmuşlardır. Bu yüzden o raviler şu meşhur kaidelerini koymuşlardır. "Yalandan doğan sorumluluk, bunu kasıtlı yapanlar içindir" [12]

Üzerinde durduğumuz hadis bu "müteammiden" lafzı ile mütevatir olmasına rağmen, bu kelimenin "mevzu" kabul edilmesi isabetsiz ve şâz olan bir görüştür.

İslâm'da her hangi bir günahı işleyenin manevî bir cezaya çarptırılması için, işlenen suçun kasıtlı olmasının şart olduğu bilinen bir husustur. Hata eseri olarak işlenen suçlarda sorumluluk kaldırılmıştır. Bu hadis de buna bir delildir.

Bir çok âyet-i kerîmede *"Allah'a karşı yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir"* buyurulmaktadır.[13] Allah'a yalan uydurmak, iftira etmek de yalanı kasıtlı olarak söylemektir. Hata ve yanılmadan dolayı meydana gelen günahların, sorumluluk dışında kalacağı hadiste geçen "müteammiden" lafzı ile konulmuş değildir. Bu mesele yukarda söz konusu edilen ayetlerle açıklanmıştır. O halde Kur'an-ı Kerim'in kayıtladığı gibi Resulullah (s.a.s.)'ın da, yalanı "kasıtlı olarak" (müteammiden) lafzı ile kayıtlaması mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu durumu gayet belîğ bir ifade ile açıklamıştır.

Herhangi bir hadisi, yalan olduğunu bile bile rivayet etmek, delil olarak kullanmak da hadis uydurmak kadar günahdır. Rasulullah şöyle buyurur*: "Her kim benden yalan olduğu bilinen bir hadis rivayet ederse, o kimse yalancılardan biridir."*[14]. Bir başka hadis de*: "İleride bir takım deccâller ve yalancılar ortaya çıkacak; sizlere ne kendinizin ne de babanızın işittiği hadisler getireceklerdir. Onlardan şiddetle sakınınız, sizleri sapıtıp fitnelere düşürmesinler."*[15]. buyurarak ümmetini uyarmış ve temkinli bulunmalarını tavsiye etmiştir. [16]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 55.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 46-47.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/137-138.

[4] İbnu'l-Arrâk, Tenzîhu'ş-Şerîa, Mısır 1375, I, 5.

[5] İbn Kesîr, İhtisarru Ulûmül-Hadis, Mısır 1951, s. 78.

[6] el-Leknevî, Zaferul-Emânî' fi Muhtasari'l-Cürcânî, Laknav 1304; s.238-239.

[7] el-Leknevî, Zaferul-Emânî' fi Muhtasari'l-Cürcânî, Laknav 1304; s.238-239.

[8] Buharî, İlm: 38, Cenâiz: 33, Enbiyâ: 50, Edeb: 109; Müslim Zühd: 72; Ebü Dâvud, İlm: 4; Tirmizî, Fiten 70, İlm: 8, 13 Tefsir: I, Menâkıb: 19; İbn Mâce, Mukaddime: 4; Dârimî, Mukaddime: 25, 46; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/47, 83, 133, 150, 159, 171.

[9] İbn Salah, Ulûmul-hadis Nşr. Nureddin, t.y, Beyrut 1981 s.242.

[10] Kettânî, Nazmu'l-Mütenâsir Min Hadîsi'l-Mütenâsir, Mısır t.y, s. 29.

[11] Kettânî, Nazmu'l-Mütenâsir Min Hadîsi'l-Mütenâsir, Mısır t.y, s. 30.

[12] Mahmud Ebu Reyye, Advâ' ale's-sünnetil Muhammediye, Terc, Muharrem Tan (Muammedî Sünnetin Aydınlatılması), İstanbul 1988, s. 42.

[13] el-En'âm: 6/21, 93, 44, el-A'râf: 7/37, Yûnus: 10/17, Hûd: 11/18), Kehf: I8/15.

[14] Müslim, Mukaddime: 1, 9 Nşr. M. Fuat Abdülbaki.

[15] Müslim, Mukaddime N.ş.r. M. Fuat Abdülbaki: 1/12.

[16] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/177-178.

Hadis Uydurma Girişimleri:

Buraya kadar bir çok çeşidi, özellikleri ve İslam dini ve kültürü için arzettiği önemi tanıtmaya çalıştığımız hadislerin bu müstesna konumu, onlardan değişik amaçlarla yararlanma düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. İslam toplumunda kitap ve sünnete uygunluk meşruiyetin temel taşıdır. Bazı kişi ya da gruplar, hadis uydurmak suretiyle bu gereği yerine getirme yoluna gitmişlerdir. Yani hadis uydurma girişimleri bir anlamda hadisin İslam toplumundaki otoritesi ve dindeki yerinin itirafı demektir. Zira kıymetli şeylerin sahtesi yapılır.

Hadis uydurma girişimlerinin başlangıcını Hz. Peygamber'in zaman-ı saadetlerine kadar götürmek isteyenler varsa da, çoğunluk Hz. Osman'ın şehid edilmesini takip eden olaylar sonucu oluşan grupların bu işi başlattıkları görüşündedir.

Hadis diye uydurulmuş sözler konusu el-hadisu'l-mevzu, el-hadisu'l-muhtelak veya el-hadisu'l-masnu' terimleriyle ifade edilmektedir. Aslında bunlar hadis değildir. Hadis diye uydurulmuşlardır, onlara hadis denilmesi sırf bu yüzdendir.

Ahmed Naim'in ifadesiyle "…küfr-i billahdan sonra ekber-i kebair" olan hadis uydurma girişimlerini biraz yakından tanıyalım.[1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 153.

Mevzu Hadîslerin Ortaya Çıkışı:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yalan nisbet etme fazîhası pek çok hadîste temas edilerek şiddetle yasaklanmış bir husustur. Lafzan mütevâtir hadîslerin en başında yer alan: *"Kim bile bile bana yalan isnad ederse ateşteki yerini hazırlasın"* hadîsi bu hususu göstermeye kâfidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi hakkında söylenecek yalanların başka çeşit yalanlara benzemediğine, bunun cezasının çok daha büyük olacağına da dikkatleri çekmiştir. Sahiheyn'de gelen bir rivayet aynen şöyle:
"Benim hakkımdaki yalan, bir başkasının hakkında söylenen yalana benzemez. Kim bile bile bana yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın".
Bir diğer hadîs de şöyle:
"Her kim yalan olduğu bilinen bir sözü benden rivâyet ederse, o yalancılardan biridir".
Şu halde, böylesi nebevî uyarılar varken gerçek mü'minlerin, bile bile Resûlleri (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında hadîs uydurmaları çok uzak ihtimaldir. Hele Sahâbe gibi İslâmın en küçük bir meselesi için hayatını ortaya koyan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tek bir hadisinde düştüğü tereddüdü izâle için bin bir zahmetle dolu günler, haftalar, aylar süren seyahati göze alan, gerçek ve kâmil mânâdaki mü'minlerden bunu beklemek çok daha uzak bir ihtimaldir. Nitekim, sahabîliği kesinlikle bilinen birisinin kizb ala'r-Resûl fazîhasına tevessül ettiğine dair hiçbir rivâyet gelmemiştir. Ashab arasında çıkan dahilî kavgalara rağmen, hiçbiri diğerine böyle bir itham yöneltmemiştir. Çünkü vâki değil; çünkü Ashab (radıyallahu anhüm ecmain)'ın tamamı bilâ istisna udûl'dür, adâlet sâhibidir.

Hadîs uydurma işi, fitne hadiselerinin çıkmasından sonra, daha Sahâbe'nin sağlığında başlamıştır[1]. Nitekim daha önce de kaydettiğimiz, İbnu Sîrin'e ait bir rivayeti, konumuzla olan alakası sebebiyle, bir kere daha hatırlatacak olursak vaz'ın başlangıcıyla ilgili bir fikir edinebiliriz.: "İlk zamanlarda halk isnâd sormuyordu. Ne zaman ki, müslümanlar arasında fitne patlak verdi o zaman, hadîs rivâyet edeni sorup, sünnet ehlinden olanların rivayetlerini alıp, bid'at ehlinden olanların rivayetlerini terketmeye başladılar". Müslümanlar, Üçüncü Halîfe Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın şehadetiyle başlayıp, Cemel, Sıffin harpleri, Hz. Hüseyin'in şehadeti (Hicrî 61), Abdullah İbnu'z-Zübeyr Vak'ası (hicri 64) vs. şeklinde devam eden dahili kavgaların hepsine "fitne" demiştir. Hadîs uydurma işi bunlardan hangisiyle birlikte başlamıştır. İbnu Sîrîn hangisini kasdetmiştir? Bunu kesinlikle iddia etmek biraz zordur. Bu sebeple hadîs vaz'ına temas eden Nevevî, Suyûtî gibi kadîm İslam müellifleri bu meseleyi "Şu tarihte başlamıştır" diye rakama bağlamaktan kaçınırlar. Yenilerin iddiası da zandan, tahminden öte bir değer taşımaz.

Ancak şurası kesin gözükmektedir ki, vaz' (uydurma) faaliyetlerinin başka sebepleri olsa da sonradan şia hareketlerine dönüşecek olan dahili fitne bu sebeplerin başında yer alır ve belki de birincisini, ilkini teşkîl eder.

Sahâbe'nin büyük bir titizlikle girmekten sakındığı bu hadiseler esas itibariyle sonradan müslüman olanlar tarafından tezgâhlanıp, tahrîk edilmekte idi. Her hizip kendi taraftarlarını haklı göstermek için onların lehinde, muhalif taraftarı da haksız ve kötü göstermek için aleyhlerinde hadîs uyduruyordu. Bu işte baş çeken, Yemenli ve Yahudîlikten dönme olan Abdullah İbnu Sebe idi. O, hilâfet hakkının, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Hz. Ali'ye ait olduğunu iddia ediyor,

diğerlerini, haksız, gâsıb ilân ediyordu. Demek ki bu faaliyetler daha Hz. Osman'ın sağlığında başlatılmış olmakta idi.

Şüphesiz, ilk hadîs uydurma işi şi'a tarafından başlatıldığı gibi, ilk uydurulan hadîsler de Hz. Ali (radıyallahu anh)'in şahsıyla, onun tebcîliyle, tafdiliyle ilgili idi. Bu hususu bizzat, şiî müellifler de te'yid etmektedir. Nitekim şiîlerce mutemed kabûl edilen Nehcü'l-Belâğa şârihi, İzzü'd-Dîn Hîbetu'llâh İbnu Ebi'l-Hadîd (v.665/ 1257) aynen şöyle demiştir: "Bil ki, fazîletler ile alâkalı yalan hadîslerin aslı şi'a cihetinden gelmiştir. Onlar bidâyette imamların hakkında muhtelif hadîsler vazetmişlerdir. Onları hadîs uydurmaya sevkeden âmil, hasımlarının düşmanlığı idi... Ne zaman ki, Bekriyye, şi'a'nın bu faaliyetini gördü, onlar da kendi imamları hakkında şi'a'nın hadîslerine mukâbil başka hadîsler vazettiler".

Böylece şi'a tarafından açılan bir fitne gediğinden, yâni hadîs uydurma kapısından, sünnîsi, zâhidi, fakîhi, zındığı, tüccarı, kavmiyetçisi vs. her çeşit meşreb, mezhep ve îtikâda mensup insan girecek, İslamı tahrîb vâdisinde yol alacaklardır.[2]

Hadis uydurma girişimlerinin başlangıcını Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zamanına kadar çıkaranlar varsa da; çoğunluk, Hz. Osman (r.a.)'ın şehid edilmesini takib eden olaylar sonucu oluşan grupların, hadisin otoritesinden kendi görüşleri lehine yararlanmak istemelerine bağlamaktadır. Gerçekten Sahabe asrının sonu kabul edilen Büyük Tabiîler devri, çeşitli grup ve mezheplerin ortaya çıktığı, dikkatsiz ve samimiyetsiz hadis öğrencilerinin artmaya başladığı bir dönem olmuştur. Hadis uydurma girişimini ilk başlatanlar Şîa, Hadis uydurma hareketlerinin doğduğu çevre de Irak olmuştur.[3]

Hiç şüphesiz, Allah Rasulü (s.a.s) adına, ancak gerçek anlamda mü'min olmayan, Allah'dan hakkıyla korkmayanlar hadis uydurmuşlardır. Gönüllerinde İslâmın yer etmediği şahıslar hiç çekinmeden meşrep, mezhep ve keyiflerine göre hadis üretmişlerdir. Bütün bu menfi durumlara rağmen, Sahabe, Tabiun ve sonraki devir muhadislerince uydurmalar sahih hadislerden tek tek ayıklanmıştır. Uydurulmuş hadisleri bir arada toplayan pek çok kitap da yazılmıştır.[4]

Hadis uydurma hareketi bilhassa siyasi olayların hız kazandığı Cemel, Sıffin, Nehrevan gibi fitnenin kaynadığı dönemde çıkmaya başlamıştır. Hadislerin o güne kadar geniş çaplı bir yazıma tabi tutulmamış olması da hadis uydurmak isteyenlerin işine yaramıştır. Siyasi olaylar sebebiyle bloklara ayrılmış olan İslâm cemaati, tuttuğu tarafın lehinde hadis uyduranlarla karşı karşıya kalmıştır. Meselâ Sıffin olayında Hz. Ali tarafını tutanlar arasında bulunan aşırılar Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili hadisler uydururken; Muaviye'nin kötülenmesiyle ilgili hadisler uydurmayı da ihmal etmemişlerdir. Buna karşılık karşı cephede yeralanlar. Muaviye'nin faziletiyle ilgili hadisler uydurmuşlardır.[5]

İslâm aleminde bilhassa Irak bölgesi, o dönemde, hadis uydurma konusunda çok ileriye gitmiştir. İslâm aleminin her tarafında hadis uyduranlar bulunduğu halde Irak'ta bunu sanat ve alışkanlık haline getirenler olmuştur. Buna dayanan Hz. Aişe;

-Ey Iraklılar, Şamlılar sizden hayırlıdır. Allah Rasûlünün Ashabından kalabalık bir topluluk onlara gitti ve bize bildiğimiz şeyleri rivayet ettiler. Yine Rasûlullah'ın ashabından bir topluluk size vardı, ama siz bize bildiğimiz ve bilmediğimiz şeyler rivayet ettiniz, demiştir.[6]

Iraklılardan bir cemaat, kendilerine hadis rivayet etmesi için Abdullah b. Amr b. el-Âs'a geldiler. Abdullah onlara:

"Iraklılardan öyle bir kavim vardır ki yalan söylüyorlar. Yine yalan söylüyorlar ve maskaralık ediyorlar" demiştir.[7]

Bunlar, bu hareketin ne derece tehlikeli boyutlara ulaştığının göstergesidir.[8]

Mevzu hadislerin ne zaman ortaya çıktığını kestirmek güçtür. Bu konuda söylenebilecek tek söz bu işi ilk başlatanların sahabiler olmadığıdır. Şu da var ki Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra başlayan ihtilaflar hadis uydurma hareketinin başlamasına yol açan en önemli sebeptir. Bu mühim sebebe İslam düşmanlarının faaliyetleri de eklenirse hadis uydurulmasına başyangıç teşkil eden sebeplerin büyük kısmı açığa çıkmış olur. Bilinen tarihi bir gerçektir ki, İslam düşmanları Hz. Peygamber zamanında Cehab-ı Hak vahiy gönderip yalanlarını açığa çıkardığı için seslerini kısmak zorunda kalmışlardı. Hz. Peygamber'in ölümüyle vahiy kesilince kısa zamanda müslümanlar arasında ikilik çıkarmaya muvaffak oldular. Üçüncü Halife Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan olaylar İslam birliğini parçaladı. Hz. Ali devrinde yapılan Sıffin Savaşından sonra müslümanlar başlıca üç guruba ayrıldılar.

1) Hariciler (Havaric): Hz. Osman'ın şehid edilmesini; Sıffin Savaşındaki hakem olayını bahane ederek Hz. Ali'ye karşı çıkanlardır. Bunlar, Hz. Ali'yi tekfir edecek kadar ileri giderek sonunda onu şehid ettiler.

2) Şia (Hz. Ali taraftarları): Hz. Ali, Peygamber'in damadı, amcasının oğlu, dindar, yiğit, alim bir kimseydi. Bu meziyetleriyle sahabe arasında önemli bir yeri vardı. Bazı kimseler onun Kureyş'in Haşim oğulları koluna mensup olmasını da hesaba katarak halife olmasını istediler. Sıffin

Savaşından sonra İslam Dini'ni içinden yıkmak için çalışan münafıklarla Yahudilerin tesiriyle, bu isteği ileri götürenler oldu. Bunlar önce Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından vasi tayin edildiğini ileri sürdüler. Sonra daha ileri giderek onunla ilgili itikad esasları uydurdular. Hz. Ali adına uydurulan itikad esasları içinde onu tanrı derecesine yükselten sapık fikirler bile vardır. Zamanla Hz. Ali fikri etrafında toplananlara Şi'a denilmiştir.

Şi'aya mensup olanlar, aralarına sızmış bulunan İslam düşmanlarının tesiriyle kendilerini destekleyecek yollara başvurarak hadis uydurma yoluna gittiler. Buna göre İslam Tarihinde ilk hadis uydurma işini Şia'nın başlattığı söylenebilir. Hz. Ali'yi olağanüstü vasıflarla öven, Hz. Muaviye ve Emevileri yeren hadislerin hemen hepsi Şia'nın uydurmasıdır.

Hz. Ali taraftarları onun lehine, Emeviler ve Hz. Muaviye aleyhine hadis uydurunca karşı taraf da aynı yola baş vurmakta gecikmedi. Her iki tarafın uydurduğu hadislerin sayısı bir hayli fazladır.

Emevilerden sonra İslam alemine hakim olan Abbasiler devrinde de hadis uydurma işinin devam ettiği görülür. Şu hale göre hadis uydurma işinin başlayıp devam etmesinde Şia'nın büyük etkisi olmuştur.

3) Cumhur (Tarafsız Müslümanlar): Çoğunlukla Hz. Ali veya Hariciler tarafını tutmayanlardır. Tarafsız olan bu gurubun içinde başka sebeplerle hadis uyduranlar –az da olsa- çıkmıştır.

Bu kısa bilgi bizi hadis uydurma işinin Şi'a tarafından başlatıldığı, diğerlerinin onların açtığı çığırdan yürüdükleri sonucuna götürmektedir. Nitekim Şi'a taraftarı bir alim bu gerçeği şöyle anlatır: Bil ki fedail (bir kimsenin faziletleri) konusundaki yalan hadislerin aslı Şi'a tarafından gelmiştir. Onlar başlangıçta imamları hakkında çeşitli hadisler uydurmuşlardır. Onları hadis uydurmağa iten sebep hasımlarının düşmanlığı

idi. Diğerleri bu faaliyeti gördükleri zaman, Şi'a'nın uydurma hadislerine karşılık onlar da kendi imamları hakkında başka hadisler uydurdular."

Şia tarafından başlatılan hadis uydurma işi yukarıda değindiğimiz gibi daha sonraları alabildiğine devam etti. Bu arada hadis uydurma sebepleri arttı. Başlangıçta yalnız siyasi maksatla hadis uydurulduğu halde sonraları kabile, milliyet, dil, ülke, mezhep, mezhep imamları konularında da hadis uydurulduğu görüldü. Bütün bu sebeplere müslümanları ibadete teşvik etmek; heyecanlı va'zlarla halkı coşturup dünyalık elde etmek, halife ve valilerin gözüne girmek gibi sebepler eklenince hadis uydurma faaliyeti daha yaygın bir şekil aldı. [9]

---

[1] Aliyyu'l-Kâri, el-Esrâru'l-Merfü'a'da *"Kim bana yalan isnad ederse"* hadîsinin muhtelif vecihlerinden 102 adedini kaydeder. Bunlardan bazıları, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında, bir kimsenin evlenmek istediği bir kızı alabilmek için, kızın ailesine giderek: "Beni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdi. İstediğin kadınla evlenmemi emretti..." mahiyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adına yalan söyler. Kızın ailesi, meseleyi tahkik edince yalan söylediği anlaşılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu herifi idama mahkûm etmek ve lâşesini de yaktırmak suretiyle cezaların en şiddetlisini verir. Belki de bu ibretâmiz cezanın te'siriyle, hiçbir münafık Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan uydurmaya cesâret edemez. Aliyyü'l-Kâri farklı şekillerde gelen rivâyetler özde birleşirler. Aynı hâdiseyi anlatmış olmaları kuvvetle muhtemel gözüküyor. (İbrahim Canan)

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/138-140.

[3] Sıbâî, Es-Sünne ve Mekânetühâ fi't-teşrii'l-İslamî, Beyrut 1985, s. 79.

[4] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/178.

[5] Suyûtî, el-Leâli'l-Masnûa: 1/323, 286.

[6] İbn Asâkir, et-Tarihul-Kebir: 1/69.

[7] İbn Sa'd, et-Tabakât: 4/267, 268.

[8] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

[9] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 47-48.

Hadis Uyduran Gruplar:

İnsanları hadis uydurmaya sevk eden çeşitli sebepler vardır. Ayrıca bunlara yol açan grupların varlığı hadis uydurmaya en büyük nedendir. Bu gruplardan bir kaçı şunlardır[1]:

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

1- Hariciler:

Sıffin olayından etkilenerek ortaya çıkanların oluşturduğu bu grup, hakem olayına duydukları tepkinin neticesi, o gün ümmetin başında bulunanları tekfir ederek işe başlamışlardır. Her aşırılık gibi bunların aşırılığı da sert karşı tepkiyi doğurmakta gecikmemiş; toplu kıyımlara maruz kalmışlardır. Bu ortam onların hadis uydurmasına neden olmuştur. İbn Lehia, Haricilerden yaşlı bir adamın pişmanlıkla şöyle dediğini nakleder: "Bu hadisler dindir. Dininizi kimlerden (rivayet edip) aldığınıza dikkat ediniz. Biz (Hariciler) bir şey yapmayı arzu ettiğimiz zaman onunla ilgili olarak bir hadis uydururduk." [1]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

2- Kelâm Münakaşaları:

Kaderiyye, Mürcie, Müşebbihe, Cehmiyye gibi mezheb mensupları mezheblerini ön plana çıkarmak ve taraftar kazanmak için hadis uydurmuşlardır. Meselâ, imanın artıp eksilmesi tartışmaları esnasında Ahmed b. Muhammed b. Harb, "İman söz ve ameldir. Artar ve eksilir. Bunun dışında bir şey söyleyen bid'at ehlidir" sözünü uydurmuştur.
Muhalif taraftan buna cevap verilmekte gecikilmemiş; Muhammed b. Kasım et-Taylanî şu sözü hadis diye uydurmuştur: "Kim iman artar ve eksilir iddiasında bulunursa, bilsin ki imanın artması münafıklık, eksilmesi küfürdür. Bunu diyenler tevbe ederlerse ne âlâ, değilse boyunlarını kılıçla vurunuz",

Mücessimeden Ebu's-Saâdât b. Mansûr, mezhebinin görünüşüne uygun olarak aşağıdaki sözü hadis diye uydurmuştur: "Cenabı Hak, Cuma geceleri yeryüzüne iner ve nurdan bir kürsi'nin üzerine oturur. Önünde bir levha, levhada rüyet, keyfiyet ve sureti kabul edenlerin isimleri vardır. [1]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179-180.

3- Zındıklar:

Müslüman görünerek İslamı temelden yıkmayı hedef alan zındıkların uydurdukları hadisler pek çoktur. Hammad b. Zeyd bunların uydurdukları sözlerin on dört bini aştığını söyler. Bunlarla ilgili olarak İbn Kutey'be şöyle der: "Hadislere üç yönden fesad ve kötülük karışmıştır. Bunlardan birisi de zındıklardır ki, çirkin ve olmayacak şeylerle hadis uydurdular. Bununla İslâmı kökünden sökmeği, değerini düşürmeyi hedeflediler."[1]

---

[1] İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelifi’l-Hadis. s. 355; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

4- Kıssacılar:

Bunlar güzel ve beğenilen şeyler anlatmaya hevesli kimselerdir. Sözlerine güç ve güzellik katmak için Rasulullah (s.a.s)'in hadislerinden yararlanmak istediler. İstedikleri manada bir hadis bulamayınca uydurma yoluna gittiler. İbn Kuteybe şöyle der: "Kıssacılar eskiden beri, avamın yüzlerini kendilerine döndürünce, bildikleri bütün münker, garip ve yalan hadisleri dillerinden akıtırlar. Cahil halkın kıssacıların önünde oturması, onların anlattıklarının acayip ve akıl ölçülerinin dışında olması veya kalbe keder verecek, gözden yaş akıtacak şeyler olması sebebiyledir. Kıssacı Cenneti anlatırsa şöyle der: "Allah dostuna beyaz incilerden bir köşk hazırlar. Köşkte yetmiş bin tane bölüm, her bölümde yetmiş bin kubbe, her kubbede yetmiş bin... Sanki görüyormuş gibi anlatır. Sayının yetmiş olması gerekirmiş, fazla veya eksik olması caiz değilmiş gibi anlatılır"[1]

---

[1] İbn Kuteybe, Te'vilü Muhtelif'l-Hadis, s. 355; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

5- Salih Fakat Cahil Kişiler:

Bunlar dindar ve ibadete düşkün kişilerdir. Ancak cahillikleri ve halkı dine teşvik etme arzuları onları hadis uydurmaya sevkedebilir. Niyetleri belki kötü değildir, ama yaptıkları çok kötüdür. Meysere b. Abdi bunlardan birisidir. Abdurrahman b. Mehdi kendisine;
"Şu sureyi okuyana şöyle şöyle sevap verilir diye rivayet edilen bu hadisler nereden geliyor" diye sormuştu. Meysere, "uydurdum" cevabını vermiştir.
İmam Müslim bunlar hakkında şu hükme varıyor: "Bile bile yalan söylemek istemedikleri halde, dillerinden gayri ihtiyari yalan çıkıveriyor."[1]

---

[1] Müslim, Mukaddime: 1, 18; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

6- Özel Maksatlarla Hadis Uydurmak:

Hadis uydurma faktörlerinden birisi de, takvası az kişilerin hadisi özel maksatlarına alet etmeleridir. Bu özel maksat bir yerden bir menfaat sağlamak düşüncesi olabildiği gibi; kişinin kinini, öfkesini, aşırı sevgisini desteklemek, haklı çıkarmak arzusu da olabilir.

Abbası halifesi Mehdi, güvercin beslemeyi çok severdi. Bunu bilen Gıyas b. İbrahim isimli birisi, ona yaranmak için, "Yarış ancak ok, toynak ve kanatla olur" sözünü hadis diye uy duruverdi.

Sa'd b. Tarif el-İskafi'in oğlunu hocası dövünce o, "Çocuklarınızın öğretmenleri sizlerin en şerlilerinizdir" sözünü intikam duygusuyla uydurdu.[1]

---

[1] Dr. Subhi es-Salih, Hadis ilimleri ve Hadis, Istılahları, terc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981, s. 225-236; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

Mevzu Hadisleri Tanıma Yolları:

Rasulullah (s.a.s*) "Kim bana söylemediğim halde şöyle söyledi deyip yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"* buyuruyor. Dini bid'at, yalan ve hurafeden korumak için iki ana kaynağın; Kur'an ve Sünnetin tebdil ve tahriften korunması gerekir. Kur'an Cenabı Hakkın muhafazasındadır. Sünneti korumak ise ümmetin görevidir. Bunun için alimler bu konuda çok titiz bir çalışma içine girmiş ve Allah'ın rahmet ve lütfunun eseri olarak rivayet ve isnad ile Sünnetin sağlamını sahtesinden ayırmışlardır. Bu konuda yazılan eserler yanında hadis diye uydurulan sözleri tesbit edecek kaideler konulmuştur. Bir sözün uydurma olduğunu anlayabilmek için şu ölçüler göz önünde bulundurulur[1]:

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

1- Uydurmacıları Tanıma Yolları:

a) Hadis Uyduranların İtirafı:

Ömer b. Sabih'in Resul-i Ekrem'i isnad ederek uydurduğu hutbesi, surelerin faziletlerine dair Terras'ın uydurup sonra itiraf ettiği hadisleri gibi. Ayrca Kazvin şehri ve serhadlara dair 40 kadar hadis de uydurmuştur. Bazı tefsir alimlerinin bu gibi hadisleri kitaplarına almaları kınanmıştır. Bunlardan başka Hz. Ali hakkında 70 kadar hadis uydurduğunu da ölürken i'tiraf etmiştir.

Mevzu hadis bazan ravinin kendisi uydurur. Bazan eskilerden ve İsrailiyattan da alır. Hz. Ali, Hasan-ı Basri, Fudayl ve Cüneyd gibilerin sözlerini, hadis olarak rivayet edenler de vardır. [1]

Vazzâ'lardan bazıları, yaptığı işi iyi görerek, bazıları da pişman olup, tevbe ederek hadîs uydurduklarını itirâf etmişlerdir. Nitekim Fazâilu'l-Kur'ân'la ilgili hadîsleri uyduran zat, bunu bir fazîlet, bir dindarlık olarak ifade etmiştir. Müemmel İbnu İsmâil'in anlattığına göre, Ubey İhnu Ka'b (radıyallahu anh)'dan rivâyet edilen Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin faziletiyle ilgili uzun bir hadîsi, bir şeyhten duyunca, "Kimden işittin?" diye sorar. İlk kaynağını bulmak üzere azmeder. Bu maksadla, her seferinde değişen şehir isimleri söylenir. Ama Müemmel yorulmadan önce Medâin'e, oradan Vâsıt'a, oradan Basra'ya, oradan Abâdân'a varıp sonunda mutasavvıf bir grupla zikr yapan şeyhi bulur. Orada Müemmel: "Bu hadîsi sana kim söyledi?" diye sorunca şu enteresan cevabı alır:

"Bunu bana kimse söylemedi. Ancak, baktık ki halk Kur'ân'a rağbet etmiyor. Biz de insanları Kur'ân'a yöneltmek için bu hadîsi uydurduk".

Keza Ömer İbnu Sabîh, Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm)'e nisbet ederek rivâyet ettiği bir hutbeyi bizzat uydurduğunu söylemiştir.

İbnu Dakîku'l-Îd vaz'ı itiraf edenin ikinci sözünde de yalancı olabileceğini beyanla, itirafın, vaz'ı için kesinlikle hükmetmeye yeterli olmadığını söylemiştir ise de bu itiraz ulemâca benimsenmiştir. [2]

Önce Kaderiyye mezhebinde iken tevbe eden Ebu Reca ağlayarak şu itirafta bulunmuştur. "Kadercilerin hiç birinden hadis rivayet etmeyiniz. Vallahi biz kader hakkında hadis uydurur ve bunu insanlar arasında yayardık. Bundan da sevap umardık. Artık hüküm Allah'ındır."

Zındıklığı sebebiyle Basra valisi Muhammed b. Süleyman tarafından idam ettirilen Abdül-Kerim b. Ebi'l Avca, asılmadan önce şu itirafta bulunmuştur: "Sizin aranızda dört bin hadis uydurdum. Bunlarda helali haram, haramı da helal gibi gösterdim."[3]

Abdül-Kerim b. Ebi'l Avca'nın bu itirafı kanun zorundandır. Bir de pişmanlık duygusu ile itiraf edenler vardır. Buna misal olarak şu olay anlatılır: İbnu Şeybe hac sırasında ağlaya ağlaya Kabe'yi tavaf eden bir ihtiyara niçin ağladığını sorduğunda, "Rasulullah'a karşı yalan söyleyerek 50 hadis uydurdum, onları halk arasında yaydım. Şimdi ben ne yapacağım?" dedi.[4]

Meşhur tarihçi ve muhaddis İbnu Asakir anlatır: Şeyhlerinden Ebu'l-İzz, birinin Hz. Ali hakkında hadis uydurduğunu işitir. Kendisi de Allah rızası için (!) Hz. Ebu Bekir'e dair bir hadis uydurur ve İbn Asakir'e sorar: "Nasıl iyi etmedim mi?" [5]

---

[1] Aliyyu'l-Kari, Mevzu Hadisler, İlim Yayınları (çevrin M. Yaşar Kandemir): 15-16.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/145.

[3] Muhammed ez-Zefzaf, et-Ta'rif bil Kur'an vel Hadis, Beyrut 1984, s. 263; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

[4] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 158.

[5] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 53.

---

b) İhbar:

Uydurmacıları, arkadaşları veya durumdan haberi olanlardan herhangi birinin haber vermesi de onların tanınmasını sağlar. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 159.

c) Araştırmalar:

Hadis ilmiyle meşgul olanlar, hakkında hadis uydurulmuş olan konuları araştırmış ve bazı tesbitler yapmışlardır. Bu konuların uzun listeleri Mevzuat kitaplarında verilmektedir. [1]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 159.

2- Uydurulmuş Sözleri Tanıma Yolları:

Mevzu hadislerde bulunan bir takım kusurlar onları tanımaya yardımcı olur. Ayrıca hadisler üzerinde devamlı çalışan muhaddislerde Allah vergisi bir meleke bulunur. Bu meleke sayesinde sahih hadis uydurmadan ayırt edilir. Başta hadis ilmi olmak üzere sağlam bir İslami kültür de mevzu hadisleri tanımaya yardım eder. Böylece Hz. Peygamber'e ait olan hadislerdeki gün ışığına benzer nuru görüp sezebilecek; bunları mevzu hadislerdeki gecenin zifiri karanlığına benzeyen zulmetten ayıracak sezgi ve basirete sahip olmak imkanı doğar. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 50.

a) Haberin Lafzında ve Manasında Bozukluk Bulunması:

Bu daha ziyade uydurulan sözde, fesahat ve belagatın en yüksek mertebesinde olan Rasulullah'ın ağzından çıkması mümkün olmayan kelime ve gramer hatalarının bulunmasıyla anlaşılır. [1]

Mevzu hadîs'i teşhisde bu da mühim bir husustur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *"Mü'minin ferasetinden kaçın, o Allah'ın nuruyla bakar"* buyurur. Belli bir teslimiyet ve irfâna eren mü'min, bir hadîsin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ait olup olmıyacağını çok kesin olmasa bile, az-çok sezebilir. Hele, hadîsle meşgul, hadîs ilmi olan birisi olursa. Biraz dil zevki, biraz hadîs kültürünü alan kimse bu teşhîsi daha kolay yapabilecek bir mümâreseye sahiptir denebilir.

Nitekim, bazı âlimler, bu meselede daha ikna edici açıklamalarda bulunmuşlardır. Rebî İbnu Hüseyin şöyle der: "Hadîste gündüz aydınlığı gibi bir ziya vardır, ona derhal ünsiyet edersin, uydurma sözlerde ise gece karanlığı gibi bir karanlık vardır ondan da nefret edersin". İbnu'l-Cevzî'yi de: "Münker hadisten, çoğunlukla, ilim-tâlibinin tüyleri ürperir ve kalbi nefret eder" der. Bülkînî, İbnu'l-Cevzî'yi te'yiden: "Bunun şâhidi şudur: Bir kimse bir başkasının iki yıl boyu hizmetini yapsa, onun neyi sevip neyi sevmediğini öğrenmiş olur. Biri çıkıp da, sevdiğini bildiği bir sey için: "O, falan şeyi sevmezdi" diyecek olsa hâdim derhal bu sözü tekzîb eder" der.

Rivâyette görülen, lafz yönünden bozukluk (rekâket) da, o sözün, ifadesi fasîh olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan gelmediğine delildir. Ancak, İbnu Hacer, bu işte mânânın esas alınması kanaatindedir. Rivayete lafz yönüyle fasîh bile olsa, mânâdaki rekâketin vaz' hükmüne yeterli olduğunu belirtir. "Çünkü, der, bu dinin her şeyi güzeldir, rekâket ise

çirkinliktir". İlave eder: "Tek başına lafzî rekâket, vaz'a delalet etmez, çünkü hadîs, mânen rivâyet edilmiş ve aslî elfâzı, fasîh olmayan elfazla değiştirilmiş olabilir."[2]

Hadis diye ortaya atılmış olan sözün dil kaideleri bakımından bozuk, muhtevasının peygamber sözünde bulunmayacak manasızlık ve ölçüsüzlük taşıması o sözün uydurma olduğunun ilk ve en belirgin işaretidir. Zira Hz. Peygamber “efsahu’l-arap” (Arapların en güzel konuşanı)dır.

Terğib ve terhib için hadis uyduranların abartmaları ve zındıkların alaylarını ihtiva eden gülünç sözler de bu gruba dahildirler. “Yeşile ve güzel kadına bakmak görme duyusunu arttırır” düzmesi gibi…

Az amele çok sevap va’d eden veya küçük bir günah işleyeni şiddetli cezalarla korkutan sözde hadisler de mana itibariyle bozuk ve ölçüsüz olarak kabul edilmişlerdir. Uydurulmuş sözler, lafızlarındaki bozukluklardan çok manalarındaki ölçüsüzlükler dolayısıyla tesbit ve teşhir edilmişlerdir. [3]

Uydurma hadislerde, bir takım söz ve mana bozuklukları vardır ki, hadisçiler bu bozukluklara “rekâket” derler ve sahih hadisle uydurma hadisi birbirinden ayırt etmek için şu tanımı yaparlar: “Hadisin gün ışığına benzer bir ışığı vardır; onu hemen tanır ve alırsın. Bir hadisin de gece karanlığı gibi bir karanlığı vardır; bu yüzden onu da reddedersin.” [4]

Hz. Peygamber, Arapların en güzel konuşanıydı. Bundan dolayı Onun sözlerinde ölçülü bir ifade güzelliği, açıklık, akıcılık, belağat gibi Arap dilinin kaidelerine uygun bir güzellik vardır. İşte bu noktadan hareket eden muhaddisler, sözünde veya manasında ölçüsüzlük, dil kaidelerine aykırılık bulunan hadislerin mevzu olduğunu söylemişlerdir. Gerçek de öyledir. Mesela halkı hayırlı işlere teşvik etmek için uydurulan hadislerde aşırılık,

özellikle sevap ve cezada ölçüsüzlük vardır. Dinsizlerin ve İslam düşmanlarının uydurdukları hadisler ise Müslümanlığın temel ölçülerine sığmayan bayağı ifadeler taşır. Bu belirtiler onların uydurma olduğunu hemen belli eder. “Kim (he) harfini tek gözlü yapmadan besmele yazarsa Allah ona bir milyon iyilik (savab) yazar, derecesini bir milyon kere yükseltir.” “Nisan ayının çıktığını bana müjdeleyenin Cennete girmesine kefil olurum” sözleri konunun ilginç örnekleridir. [5]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/146-147.

[3] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 159.

[4] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 55.

[5] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 52-53.

b) Bir Çok İnsanın Görmesi Gereken Bir Olayı Bir Kişinin Rivayet Etmesi:

Hadis diye nakledilen sözler arasında öyleleri vardır ki, birçok sahabi huzurunda söylendiği iddia edilmektedir. Bu durum karşısında o hadisin söylendiği an orada bulunanlardan hiç değilse büyük bir kısmının onu rivayet etmesi beklenir. Aksi halde iddianın bir yalandan ibaret olduğu anlaşılır. Veda Haccı dönüşünde Hz. Peygamber'in Gadiru Hum denilen yerde mola vererek kendisinden sonra Hz. Ali'yi halife tayin ettiğini fakat orada bulunan ashabın bu haberi gizlediklerini söyleyen Rafizilerin iddiası bu konuda güzel bir örnektir. Bu uydurmanın önce sahih bir isnadı yoktur. Öte yandan Hz. Peygamber şayet Hz. Ali'yi halife tayin ettiğine dair böyle bir açıklama yapsaydı, hilafet konusunda o kadar anlaşmazlıkların çıktığı günlerde sahabilerin bunu belirtmeleri gerekirdi. Oysa binlerce sahabi huzurunda söylendiği iddia edilen sözleri rivayet eden sahabi çıkmamıştır.Buradan anlaşılır ki bu, Rafizilerin uydurmalarından biridir.
Hz. Peygamber'in ikindi namazını kılmadığı bir gün, batmış olan güneşin onun namazını yetiştirmesi için geri döndüğünü, herkesin buna şahit olduğunu bildiren uydurma da böyledir. Herkesin şahit olduğu söylenen bir olay yalnızca Ebu Seleme'den rivayet edilmiş gösterilmektedir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 52.

c) Kur'an’a Ve Sahih Sünnete Aykırı Olması:

Cenabı Hak*: "Kıyametin ne zaman kopacağım bilmek Allah'a mahsustur"* (Lokman: 21/34) buyurduğu halde, Rasulullah (s.a.s)'in "Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz yedinci binin içinde bulunmaktayız" dediğini ileri sürmek gibi; ki, Kur'an’a ve Rasulullah’ın kıyametin ne zaman kopacağım bilmediğini ifade eden sahih sünnetine aykırı olduğu için uydurma olduğu ortadadır. [1]

Hz. Peygamber Allah kelamı olan Kur’an-ı Kerim’i müslümanlara tebliğ etmekle kalmamış; aynı zamanda onu açıklamış hükümlerini uygulamıştır. Onun her sözü ve davranışı Kur’an-ı Kerim’e uygundur. Buna göre, eğer bir rivayet Kur’an-ı Kerim’e ve sahih hadislere aykırı ise onun uydurma olduğuna hükmedilir. Mesela “Kötü ahlaklı olmak affedilmeyecek bir günahtır.” uydurması Kur’an-ı Kerim’in *“Allah kendisine şirk koşulmasını asla affetmez. Bunun dışındakileri dilediği için affeder.”* (Nisa: 4/48, 116) mealindeki ayete aykırıdır.

“Allah, adı Ahmed veya Muhammed olanları Cehenneme koymayacaktır.”

“Allah, güzel yüzlü ve siyah gözlülere azab etmeyecektir.”

Bu hadisler mevzudur. Çünkü *“Allah, sizin vücutlarınıza ve yüzlerinize değil, kalplerinize bakar.”* sahih hadisine aykırıdır. [2]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 51.

d) Akla, His Ve Müşahedeye Aykırı Olması:

Bazı uydurmalar Kur'ân'ın, mütevatir ve sahîh sünnetin, icmâ-ı ümmetin veya akıl ve sağduyunun hükümlerine tevîl kâbil olmayacak şekilde zıtlık arzeder (cem ve te'vîli kâbil zıtlıklar için hemen vaz hükmüne gidilmez). Meselâ:

***** Mütevatir rivâyetin râvilerince tekzîb edilen bir rivâyet.

***** Büyük bir cemaati ilgilendiren ciddî bir meselenin sadece bir kişi tarafından rivâyeti.

***** Küçük bir hataya büyük bir tehdîd veya basît bir amele büyük bir mükafat va'di (ki kıssacıların hikâyelerinde rastlanan bu durumlar mânâdaki rekaket denen şeydir).

***** Râvi'nin râfızî, rivâyetinde Ehl-i Beyt'in fazîleti veya muhaliflerinin rezîletiyle ilgili olması.

***** Dinde bir asıl mahiyetindedir, ama bir kişi rivâyet etmektedir. Râfizîlerin, İmamet'in Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye ait olduğu iddiaları gibi.

İbnu'l- Cevzî şöyle der: "Bir hadîsin ma'kûl'a mugayir, menkûl'e muhâlif, usul'e (sünen, müsned, sahîh, câmi... gibi kaynaklara) aykırı olduğunu görürsen bil ki bu hadîs mevzudur". Burada ma'kûl meselesinde dikkat gerekir, herkes kendi aklına göre hareket edecek olursa pek çok şeyi gayr-ı ma'kûl bulabilir. Usul kitaplarında ma'kûl'a aykırının misâli, merfu olarak rivâyet edilen şu sözdür: "Tufan sırasında Hz. Nuh (aleyhisselâm)'un gemisi, Beytullah'ın etrafında yedi kere tavaf etti. Sonra Makam-ı İbrahîm'de iki rek'ât namaz kıldı".

Yine akla muhalif sınıfa verilen ikinci bir örnek de şudur: "Allah atı yarattı. Sonra koşturdu. At koşunca terledi. Atın terinden de kendisini yarattı".

Suyutî, "Böyle bir rivâyeti değil müslüman, aklı olan bir kimse bile uydurmaz" der.

Bunu uyduran Ebu'l-Mühezzim hakkında Şu'be şöyle der: "Ben onu gördüm, kendisine tek kuruş (dirhem) verilse elli hadîs uyduruverecek birisiydi". Bunu rivâyet eden Muhammed İbnu Şüca'ın da dinde sapık olduğu belirtilir. [1]

"Hicri 600 tarihinden sonra doğacaklara Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur" düzmesi, hem akla, mantığa hem de tarihi gerçeklere aykırıdır. Zira o tarihten sonra yaşayanlar arasında İslam'a ve insanlığa gerçekten değerli hizmetler vermiş olanların haddi hesabı yoktur.

"Patlıcanın her derde deva olduğuna" dair uydurma, tecrübe ve ilmi bulgulara aykırıdır. [2]

"Ana babasına iyilik etmek isteyenler şairlere para versin"

"İnsanoğlunun kalbi kışın yumuşar. Bunun sebebi Allah'ın Adem'i çamurdan yaratmış olmasıdır; çünkü çamur kışın yumuşak olur." uydurmaları gibi. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/145-146.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 160.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 51.

e) Tarihi Olaylara Aykırı Düşmesi-Ravinin Hali:

Bir hadiste anlatılan olaylar tarihi gerçeklere uymuyorsa, o hadis uydurmadır.

“Soğuktan sakının; çünkü kardeşiniz Ebu’d-Derda’yı soğuk öldürdü.” sözü gibi. Hz. Peygamber’in böyle bir söz söylemesi mümkün değildir; çünkü Ebu’d-Derda Hz. Peygamber’in vefatından 22 yıl sonra hicretin 32. yılında ölmüştür. Soğuktan öldüğü de belli değildir.

Nakledildiğine göre Yahudilerden bir grup bir mektup getirerek bunun Hayber Yahudilerinden cizye alınmamasını emreden Hz. Peygamber’in (s.a.v.) mektubu olduğunu, Hz. Muaviye ile Sa’d b. Muaz’ın bu mektuba şahit olduklarını ileri sürerler. Meşhur Muhaddis el-Hatibu’l-Bağdadi mektuba bir göz atarak şöyle der: “Bu mektup uydurmadır; çünkü Muaviye ve Sa’d b. Muaz’ın şahitliğinden söz etmektedir. Oysa Muaviye Fetih yılı olan 8. hicri yılda müslüman olmuştur. Sa’d b. Muaz ise Hendek savaşında ölmüştür. Bu itibarla her ikisi de Hayber gazasında bulunmamışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in mektubuna şahit olmaları mümkün değildir.” [1]

Bazan hadîs uyduranlar muasır olmadıkları kimselerden hadîs rivâyet edince yalancı oldukları derhal yüzlerine vurulmuştur. İrakî şöyle açıklar: Birisi birinden hadîs rivâyet edince doğum tarihi sorulur, rivâyet ettiği şahsın kendisi doğmazdan önce öldüğünü söyleyince, onun doğumunu söylemesi, yalanını itiraf yerine geçer. Verilen örneğe göre, üçüncü asır yalancılarından Me'mun İbnu Ahmed, Hişâm İbnu Ammâr'dan hadis rivayet edermiş. İbnu Hibban kendisine: "Sen Şam'a ne zaman geldin?" diye sorar. Memun: "İkiyüz elli senesinde!" deyince İbnu Hibbân taşı gediğine koyar:

"Kendisinden hadîs rivâyet ettiğin Hişâm ikiyüzkırkbeş yılında vefat etmiştir..." [2]
Ömer b. Musa isimli birisi Humus Camiinde Halid b. Ma'dan’a isnad ederek hadis uyduruyordu. Cemaat içinde bulunan Ufeyr b. Ma'dan,

-"Halid b. Ma'dan’la nerede ve ne zaman görüştünüz?" diye sordu. Ömer b. Mu'a,

-108 yılında Ermeniye gazasında görüştük, deyince Ufeyr:

-Allah'dan kork! Halid b. Ma'dan 104 yılında vefat etti. Sen ise onunla ölümünden dört sene sonra görüştüğünüzü iddia ediyorsun. Üstelik o hiç bir zaman Ermeniyye’de savaşmamıştır.[3]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 51-52.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/145.

[3] M. Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, Ankara 1975, s. 176-184; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180.

f) İyilik ve Kötülüğün Karşılığının Abartılı Oluşu:

Küçük bir iyiliğe karşılık pek çok mükafat vadetmek, yahut küçük bir günah için çok büyük çok büyük ve çok ağır cezalar göstermek, uydurma hadislerin özelliklerinden biridir. Mesela böyle bir hadiste şöyle denilmiştir: “Kim la ilahe illallah derse, Allah, bu söz için bir kuş yaratır.

---

g) Elde Mevcut Güvenilir Hadis Kitaplarında Bulunmaması:

Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler genellikle birinci hicri asrın sonlarından başlamak üzere, derlenmiş, çeşitli metotlarla muteber eserlere geçirilmiştir. Öyle ki, bu eserlere girmeyen hiçbir sahih hadis kalmamıştır. [1]

Hadislerin, bugün elde mevcut güvenilir hadis kitaplarında bulunmaması onların uydurma olduğuna delil kabul edilir. Nitekim Suyuti şöyle demiştir: "Ne hadis kitaplarında yer alan ne de muttasıl bir isnadı bulunan hadislere yalnız bazı vaaz, tefsir, siyer ve tarih kitaplarında rastlamaktayız... İlk devirlerdeki hadis imamları zamanında mevcut olmayan bu sözlerin çoğu daha sonraki devirlerde uydurulmuştur." [2]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 52.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 159-160.

Hadis Uydurma Girişiminin Sebepleri:

Hadîs vaz'ını, şia, bir kısım dini-siyasî maksatlarla başlattıktan sonra, değişik gâyelerle o işe tevessül edenler çok olmuştur: [1] Bunları şöylece özetleyebiliriz:

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/140.

1- Dindarca Mülahazalar-İslam Dini’ne Hizmet Etmek Arzusu:

Müslümanları iyi amellere teşvik etmek, kötülüklerden sakındırmak maksadıyla da hadisler uydurulmuştur. Özellikle amellerin faziletlerine dair hadisler bir takım cahil zahidler, dervişler ve sofilerce uydurulmuştur. Bu tür uydurmaların, "kim falan gün şu kadar namaz kılar ve her rekatta şu sureleri bu kadar defa okursa, ona ahirette mükafat olarak... verilecektir" gibi genel bir formülü de bulunmaktadır. Halkı iyi işlere teşvik (terğib) ve kötü hareketlerden sakındırmak (terhib) maksadıyla hadis uydurulmâsına cevaz veren tek mezheb, bid'at fırkalarından Kerrâmiyye mezhebidir.[1]

Müslümanları iyiye, doğruya, güzele yöneltmek; kötülüklerden uzaklaştırmak, böylece güya İslam’a hizmet etmiş olmak için binlerce hadis uydurulmuştur. Amellerin faziletlerine, Kur’an okumaya, nafile ibadete teşvik maksadıyla uydurulan sözler bu konuda tipik örnekler verir. Bir tanesini görmek yeterli bilgi verecektir.

“Her kim pazartesi günü dört rekat namaz kılar ve her rekatta Fatiha, Ayetu’l-Kursi, Kulhuvallahu ahad, Kul e’uzu bi’rabbi’l-felak, Kul e’uzu bi-rabbi’n-nâs’ı birer defa okur; selam verdiğinde on defa istiğfar eder; on defa da salavat getirirse, bütün günahları affolunur. Allah Teala ona cennette beyaz inciden yapılmış on odalı bir köşk verir. Her odanın uzunluğu ve genişliği üçer bin arşındır. Birinci oda beyaz gümüşten, ikincisi altından, üçüncüsü inciden, dördüncüsü zümrütten, beşincisi zebercetten, altıncısı iri incilerden, yedincisi parlayan bir nurdandır. Odaların kapıları anberden yapılmış olup her kapının üzerinde za’ferandan bin tane örtü vardır. Her odada kâfurdan yapılmış bin karyola; her karyolanın üzerinde bin yatak vardır…”

Bu maksatla hadis uyduranlar, gariptir ki, müslümanlara hizmet ettikleri inancı içindeydiler. Böyleleri yaptıkları işi mazur göstermek için de Hz. Peygamber aleyhine, ona isnad ederek yalan uydurduklarını değil; lehine yalan söylediklerini iddia ediyorlardı. [2]

İyi niyetlerine rağmen, iyiyle kötüyü birbirinden ayırt edemiyecek kadar cahil olan kimseler, halkı, hayırlı iş yapmaya teşvik etmek için hadis uydurmuşlardır. Mesela Meysere b. Abd-i Rabbih'e, Kur'an'ın şu suresini şu kadar okuyana şu sevab verilir, hadisini kimden işittiği sorulunca "Halkı Kur'an okumaya heveslendirmek için ben uydurdum" demiştir. [3]

Kur'an surelerinin faziletleri hakkında uydurulan hadisler, regaib namazı ve Şaban'ın 15'ine mahsus namazlar gibi. Bu zatlar uydurdukları bu hadislerden kendi görüşleriyle sevap da beklerler. Hadis alimlerinin unuturmakta en çok yoruldukları bu gibi hadislerdir. [4]

Nevevî, başta bunu zikreder ve bu mülahazalarla hadîs uyduranların verdiği zararın hepsinden fazla olduğunu belirtir. Bunlar halk tarafından zühd ve takva sahibi bilinen, bu yüzden de halkın güvenini kazanmış kimselerdir. Allah'ın rıza ve sevabını umarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan uydurmuşlardır. Yahya İbnu Sa'îd el-Kattân: "Onlar kadar yalan söyleyen bir başkasına rastlamadım" demiştir. Bunlar, kendilerine câiz olanla olmayan hududu tefrîk edecek ilme sahip olmadıkları için, saf kalplilikle, her duyduklarına inanarak, doğruyu yanlıştan ayırdetme cihetine gitmediler. Tedrîb'in kaydettiği örneğe göre Nuh İbnu Ebî Meryem'e teker teker her sûre için İbnu Abbâs'tan rivâyet ettiği fezâille ilgili rivâyeti "nereden aldın?" diye sorulunca: "Ben, demiştir, insanları Kur'an'dan yüz çevirmiş, Ebu Hanîfe'nin fıkhı, İbnu İshâk'ın Meğâzî'si ile meşgûl gördüm de bu hadîsi Allah rızası için uydurdum".[5] Nuh İbnu ebî Meryem'in pek

çok ilmi nefsinde cemeden bir zât olduğu hakkında el-Câmi lakabının bu sebeple kullanıldığı belirtilir. Keza zühdü ve takvasıyla tanınıp halkın teveccühüne mazhar olan ve öldüğü zaman Bağdad sokakları cenazesine katılan imamlarla dolan Meysere İbnu Abdirrabbih de uydurduğu hadîslerden sevap uman birisi idi. Ölümüne yakın: "Allah hakkında hüsn-i zanda bulun" diye telkin edilince: "Nasıl hüsn-i zan etmem, Hz. Ali'nin fazileti üzerine yetmiş hadîs uydurdum" diye iftihar etmiştir. Muhaddisler, dinî salâbetine, sünnete karşı titizliğine rağmen, tergib hadisleri vaz'eden Ebu Bişr Ahmed İbnu Muhammed el-Fakih el-Mervezî, Vehb İbnu Hafs gibi kimselerden örnekler verirler. Ehl-i Bid'a'dan Kerramiye fırkası Tergib ve terhib hadîslerini uydurmayı câiz görmüştür. Kendilerine delîl olarak *"Kim bile bile bana yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın"* hadîsinin bazı vecihlerinde gelmiş olan *"...İnsanları saptırmak maksadıyla..."* ziyâdesini alıp: "Hadisteki yasak ve tehdîd insanları saptırmak maksadıyla hadîs uyduranlaradır, biz ise imamların aleyhinde değil, lehinde (yâni saptırmak için değil, hidâyete sevketmek için) yalan söylüyoruz" demişlerdir. Hadîste yalancılığıyla meşhur Muhammed İbnu Saîd el-Maslûb: "Kelam güzel olduktan sonra onun için bir senet uydurmanın hiçbir mahzuru yoktur" demiştir. [6]

Gariptir ama müslümanları iyi amellere teşvik etmek ve onları kötülüklerden sakındırmak maksadıyla da hadis uyduranlar olmuştur. Hatta bu yolla Allah’ın rızasını kazanmayı umanlar bile çıkmıştır.

Bu düşünce ile hadis uyduranlar din için en tehlikeli sınıfı oluşturmuşlardır. Çünkü bunlar, halkın sevip saydığı, hareketlerini örnek aldığı kişilerdi. Onların hadis diye tanıttıkları sözler, hiç tereddütsüz, hadis olarak kabul

edilecek, aksine ihtimal bile verilmeyecekti. Bu sebeple onlar, dini bozmak için özel gayret sarfedenler kadar zararlı olmuşlardır.

Bu arada lehte hadis uydurmayı caiz gören bir anlayıştan da sözetmek gerekmektedir. Hadis uydurmayı yasaklayan hadisteki “aleyye” kelimesini “aleyhimde” diye yorumlayıp lehte uydurulacakların bu yasak kapsamına girmeyeceğini iddia edenler de bu işte etkili olmuşlardır. Düşünce ve gayeleri ne olursa olsun, hadis uydurmaya cevaz verenler, farz veya mendup, haram veya mekruh şıklarından birine ait şer’i bir hükmü Hz. Peygamber’e isnad ederken, netice itibariyle Allah’a karşı yalan söylediklerini düşünmüyorlardı. Bu tür düşünce ve yapılan işin çirkinliğini ve yersizliğini Mehmet Akif şu mısralarıyla değerlendirmektedir:

Kitabı, Sünneti, İcmaı kaldırıp attık;
Havassı maskara yaptık, avâmı aldattık.
Yıkıp şeriatı, bambaşka bir bina kurduk.
Nebiye atf ile binlerce herz uydurduk.
O hali buldu ki bu cür’et; “yecuzu fi’t-terğib”
Karar-ı erzeli fetva kesildi:!.. Hem ne garib.
Hadisi vazediyorken sevap uman bile var!
Sevabı var mı imiş bir zaman gelir, anlar!
Cihanı titretiyorken niday-ı “men kezebe”
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bi edebe:
Lisan-ı pak-ı Nebi’den yalanlar uyduruyor,
Sıkılmadan da “sevap işledim” deyip duruyor.
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına?
Cinayetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevap ümid ediyor ha! Deyin ki namerde

Sevabı sen göreceksin huzur-i mahşerde![7]

---

[1] Nevevî, Şerhu Müslim, Mısır 1349 I, s, 56; Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 49.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 57.

[4] Aliyyu'l-Kari, Mevzu Hadisler, İlim Yayınları (çevrin M. Yaşar Kandemir): 16.

[5] Yeri gelmişken belirtelim: Sahîh hadîslerde Kur'ân'ın bazı sûrelerinin fazileti belirtilmiştir. Ama bütün sûreler için teker teker fazîlet beyan edilmemiştir. Şu surelerin fazîletiyle ilgili hadis mevcuttur. **1-** Fatiha Sûresi, **2-8-** Seb'u'l-Tıval (Bakara, Âl-i İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Tevbe). **9-** Kehf, **10-** Yâ-sîn, **11-** Duhân, **12-** Mülk **13-** Zelzele, **14-** Nasr, **15-** Kâfirun, **16-** İhlâs, **17-I8-** Muavizateyn. Bunlar dışındaki hadîsler mevzudur. (İbrahim Canan)

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/140-141

[7] Safahat: 274-275 (5. baskı); İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 155-156.

2- Dîni Yıkmak Maksadıyla Zındıkların Uydurması-İslam Düşmanlığı:

Müslümanların birliğini, dirliğini bozmak, inançlarını zayıflatmak amacını güden zındıklar, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için müslümanlara şevket ve devlet kazandıran İslam'ı tahrif etme yolunu seçtiler. Kur'an-ı Kerim, karşı konulmaz icazı ile, aşılmaz bir kale idi. Emellerini ancak hadisler üzerinde gerçekleştirebilirlerdi. Çalışmalarını genellikle müslüman kisvesi altında yürütmeye de önem veriyorlardı. Büyük hadis bilgini Şa'bi (v.103/721)'de, "batıl fırkaların en tehlikelisi olan Rafıziler, sevdikleri veya korktukları için değil, müslümanlara karşı duydukları kin ve nefret sebebiyle, onlara fenalık yapmak için İslam'ı kabul etmişlerdir" der. Bunlar hiçbir ölçü tanımadan hadis uydurmuşlardır. "Rabbini Mina'da boz bir deveye binmiş olarak gördüm." gibi sözler bu ölçüsüzlüklerinin, hangi boyutlara ulaşmış olduğunu göstermektedir.

Bu zındıklardan biri de hurafeler ve uydurmalarla doldurduğu kitabını bir ağacın kovuğuna yerleştirip kurşunla kapatmış, bir süre sonra ortaya çıkıp falan yerdeki ağacın içinde bir kitap bulunduğu, o kitapta yazılanlara uyulması gerektiğinin kendisine rüyasında gösterildiğini söylemiştir.

Ancak belirtelim ki, zındıklar gerek resmi takip gerekse ilmi takipsonucu düşündüklerini istedikleri ölçüde gerçekleştirememişlerdir. Çünkü bunlar İslam düşmanı olarak tanınıyorlardı. [1]

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra kurulan İslam devleti kısa bir zamanda çok güçlenmişti. Bu devlet O'nun vefatı üzerinden çok geçmeden bütün Arabistan'ı kapladığı gibi İran ve Horasan içlerine kadar yayıldı. Yıkılan imparatorluklar, devrilen saltanatlar, bozulan menfaatler, kısa bir süre sonra İslam düşmanlığına döndü. Öte yandan İsamiyet'i

yıkamayanlar, kuvvetlenmesine engel olamadıkları gibi onu içinden yıkmak için inanç esaslarına fesat sokmak; böylece İslam birliğini parçalamak yoluna gittiler. Çoğu müslüman olmuş görünerek bir çok yabancı fikir ve hurafeleri hadis kılığında İslam Dini’ne soktular. [2]

İslâm düşünce ve medeniyetinin kısa bir müddet zarfında benzeri görülmemiş hızla yayıldığı, hatta Bizans, Rum ve İran Sâsânî imparatorlukları olmak üzere bir çok devletleri etkisi altına aldığı bilinen bir husustur. İslâmın ortaya çıkmasıyla başlayan İslâm düşmanlığı, zındıklar tarafından, müslümanlara şevket ve devlet kazandıran İslâm'ı tahrif etme şeklini almıştır. [3]

Mevzu hadîslerin epey bir kısmı bu cânibten gelir. Hammad İbnu Zeyd, Zındıkların ondört bin hadîs uydurduğunu belirtir.[4] Hadîs uyduran zındıklardan Abdu'l-Kerîm İbnu Ebî'l-Avcâ (v.160/776), Halife Mehdî zamanında idam edilmek üzere yakalandığı zaman "Aranıza dört bin hadîs soktum, bunlarla helâli haram, haramı da helâl kılıyorum" der. Muhammed İbnu Sa'îd eş-Şâmî el-Maslub Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten merfu olarak şu hadîsi rivayet etmiştir: "Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra, Allah'ın dilediği dışında peygamber gelmeyecektir". O buradaki müstesna'yı hadîse ilave etmiştir. Çünkü, mensubu bulunduğu zındıka peygamberlik iddiasında idi. [5]

Bu işi genellikle mecusi dinine mensup olan ve “zındık” denilen kimseler yapmaya çalışmışlardır. Bunlar İslam Dini’nin hızla yayılmasıyla, kendi dinlerinin tehlikeye girdiğini görmeleri üzerine, İslam Dini’nden ve müslümanlardan intikam almak için, müslüman kılığına girip İslam inancına aykırı inançlar yaymaya, bu maksatla da hadis uydurmaya başlamışlardır.

Zındıkların İslam Dini ve akaidi üzerinde bıraktıkları kötü iz, çok derin olmuştur. [6]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 154-155.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 49.

[3] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

[4] Itr, Menhec: 303.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/141.

[6] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 56.

3- Fırka, Mezheb Ve Kabilesini Savunma İhtiyâcı:

Siyasi bölünmelerin giderek itikadi bölünmeye sebep olması sonucu oluşan gruplar, o günkü şartlarda haklılıklarını isbat edebilmek için kuvvetli delillere dayanmak zorundaydılar. Hadisler ise, henüz resmen ve bütünüyle yazılı olarak bir araya toplanmış değildi. Bu yüzden bozmak, değiştirmek gibi bazı tasarruflara açık bulunmaktaydılar.

Gruplar öncelikle liderleri lehinde hadis uyduruyorlardı. Bu arada karşı grupların aleyhinde sözler imal etmekten de geri durmuyorlardı. Bu işte müslümanlara düşman olan unsurların da rolü önemliydi. Hadis uydurmada zındıklar (zenadıka) ile Şia'nın başı çektiği tarihi bir gerçektir. Şiiler Hz. Ali hakkında, onu Hz. Peygamber'in halife tayin ettiği, ondan önceki üç halifenin haksız olarak bu makamı işgal ettikleri fikrini işleyen bir çok hadis uydurmuşlardır. Bunların en meşhuru: "İnsanların en hayırlısı Ali'dir, bundan şüphe eden kâfirdir." uydurmasıdır.[1]

Şiilerin ve muhalifleri olan Muaviye taraftarlarının birbirlerine karşı sürdüregeldikleri hadis uydurma girişimleri, Emevi ve Abbasi devletleri zamanında da devam etmiştir.

Kraldan fazla kralcı olan taraftarların, idarecilere yaranmak ve dünyalıklara konmak isteyen çıkarcıların bu alanda oldukça etkili ve faal oldukları açıktır. Ayrıca kavmiyetçilik ve bölgecilik duygularıyla uydurulmuş hadislerin varlığı da bir gerçektir.

Aşırı tarafgirlik, fırkacılık ve grupçuluk eğilimi, çoğu kere bu türlü kişilerde din şuurunun üstüne çıkmakta, Peygamber'e (s.a.v.) yalan isnad edecek kadar seviye kaybettirmektedir.[2]

Hz. Osman (r.a)'ın şehid edilmesiyle birlikte ortaya çıkan muhtelif batıl fırkalar fikirlerini yayabilmek için, halkı davalarının doğruluğuna inandırmak ve böylece taraftarlarının sayısını artırmak durumunda idiler. Bu itibarla, ilk olarak Kur'an-ı Kerim'e, sonra da hadislere baş vurarak onlarda prensiplerini destekleyecek naslar aradıklarından şüphe edilemez.[3] Muhtelif fırkalar, hadisleri iki şekilde tahrif etme yoluna gitmişlerdir:

a. İşlerine gelmeyen hadisleri, inkâr edip uydurma olduğunu iddia etmek.

b. Görüşlerine hadislerden destek bulmak için hadis uydurmak. Her grup hadisler karşısında bu tür tasarruflarda bulununca, hadis diye uydurulmuş

sözlerin sayısında bir artış olmuştur. [4]

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ortaya çıkan çeşitli fırkalar, fikirlerini yayabilmek için iki kaynağa başvurdular: Kur'an-ı Kerim ve hadisler… Yaptıkları iş şöyleydi: Kur'an-ı Kerim'i kendi fikirleri doğrultusunda te'vil etmek, görüşlerini destekleyen hadisleri yaymak görüşlerine uymayan hadisleri zoraki te'vil etmek; Nihayet fikirlerine uygun hadis yoksa uydurmak. Tevbe etmiş bir ihtiyar haricinin şu sözü bunu gösterir: "Dininizi kimlerden aldığınıza dikkat edin; çünkü biz bir şeyi istedik mi onu hadis şekline koyuverirdik." [5]

Bazı kimseler de kendi mezhepleri lehine hadîsler uydurmuşlardır. Hattâbiye, Râfıza, Sâlimiyye gibi. İbnu Hibbân, senetli olarak kaydettiği bir rivayette, bid'asından tevbe ederek ehl-i sünnete rücû eden bir kimsenin şu sözünü kaydeder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîslerini kimden aldığınıza iyi dikkat edin. Zira biz, bir fikre varınca, hemen onu hadîs kılığına sokup rivâyet ederdik". Hatîbu'l-Bağdadî râfızaya mensup birisinden bir başka itiraf nakleder: "Biz, hadîs uydurmak için hususî toplantılar tertip ederdik". Hâkim, Mürcie'nin reislerinden Muhammed İbnu'l-Kâsım et-Tâyekânî'nin, mezhebleri üzerine hadîs vazedip Mehâmilî'ye nisbet eden bir senetle rivâyet ettiğini kaydeder.

Mezhep taassubu her seferinde ehl-i bid'ayı tahrik etmemiş, bilakis ehl-i sünnet mezhebine mensup olanlar da, maalesef hadis uydurmaktan çekinmemişlerdir. Bunlardan biri Me'mun İbnu Ahmed el-Herevî'nin Şâfiî hazretleri aleyhine uydurduğu senedi Hz. Enes'e ulaşan şu merfu rivayettir: "Ümmetimden, Muhammed İbnu İdris adında birisi çıkacak. Onun ümmetime zararı iblisten daha çok olacaktır." Aynı rivâyetin devamı Ebu

Hanife'nin medhiyle ilgili: "Ümmetimde Ebu Hanife denen biri daha çıkacak, o ümmetimin lambasıdır, ümmetimin lambasıdır." [6]

---

[1] Bk. Tenzihu'ş-Şeria: 1/391.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 153-154.

[3] İbnü'l-Cevzî, El-Mevzûât, Nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1983, s. 31.

[4] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/178-179.

[5] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 49.

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/141-142.

4- Halife Ve Emirlere Yaklaşmak Arzusu:

Kendisine bir çıkar sağlamak ümidiyle meşhur veya zengin adamlara yaklaşan, onların arzularına göre hareket edenler her devirde bulunur. Hadis uydurmaya başlanmasından itibaren müslümanlar arasında da böyleleri çıkmıştır. Halife veya emirlerin heveslerine göre fetva verenler, gerektiğinde hadis uydurmaktan çekinmemişlerdir. [1]

Bazı açıkgöz yalancılar da, halife veya emirlere yaklaşmak, onları hoşnud etmek ve böylece gözlerine girip onlardan hediyeler almak veya mevkiler kazanmak için onları memnun edecek hadisler uydurmuşlardır. [2]

Bu maksadla hadîs uyduran menfaatperestler de çıkmıştır. Kazanmak istediği makam sâhibinin düşünce ve davranışına uygun hadîs uydurma örneği Gıyâs İbnu İbrâhim'den verilir: Güvercinle eğlenceyi seven Halife Mehdî'yi, bir gün güvercinle meşgul görünce şu hadisi rivayet eder: "Şunlar dışında yarış yasaktır: Ok, deve, at ve kuş yarışı". Gıyâs, hadîse "kuş" kelimesini ilave etmiştir. Halife Mehdi bundan memnun olmuş ve on bin dirhem ihsanda bulunmuştur. Halife bundan sonra hadis uydurmaya sebep olduğu için güvercini kestirir ve oyunu terkeder. İlaveten der ki: "Bu yalana onu ben sevkettim" Aynı rivayette halifenin doğrulup: "Senin şu kafan yok mu? O bir yalancı kafasıdır" dediği de belirtilir.

Hâkim'in rivayetine göre, aynı Mehdî, Mukatil'in kendisine: "Dilersen Abbas (radıyallahu anh) hakkında sana hadîs uydurayım" demiştir. [3]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 50.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 57.

[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/142.

5- Geçim Kaynağı Olarak Hadis Uyduranlar:

Bunlar bir kısım vaazlar ve kıssacılardır. Mescidlerde halkın ilgi ve alakasını çekecek konuşmalar yapıp bu sayede gelir elde ederlerdi. Bu maksadla, konuşmalarına uydurma hadislerle renk katıp dinleyenleri hoşlandırmak isterlerdi. Bir seferinde Ahmed İbnu Hanbel ve Yahya İbnu Ma'în böyle birisiyle Bağdad'daki Rüsefa mescidinde karşılaşır. Vaiz: "Bize Ahmed İbnu Hanbel ve Yahya İbnu Maîn anlattı ki diye başlayıp Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşan senedi zikrettikten sonra: "Her kim lailahe illallah derse her kelimesinden Allah-u teâla bir kuş yaratır ki gagası altından, tüyü mercandan..." diyerek yirmi sayfa çeken bir hikâye uydurur. Ahmed İbnu Hanbel ve Yahya İbnu Maîn birbirlerinin yüzüne bakıp, "Bunu herife sen mi rivâyet ettin?" diye sorarlar. Her ikisi de hayır! der. Ve neticeyi beklerler. Herif vâzını bitirip hediyelerini toplar. Çıkacağı sırada Yahya İbnu Ma'în "Gel!" diye eliyle işaret eder. Adamcağız, yeni bir bahşiş ümidiyle yaklaşır. Yahya ile aralarında şu konuşma geçer:

- Bu hadisi sana kim söyledi?
- Ahmet İbnu Hanbel ile Yahya İbnu Ma'în.
- Yahya İbnu Ma'în benim. Bu da Ahmet İbnu Hanbel. Biz şimdiye kadar bu anlattığını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olarak hiç işitmedik. İlla da yalan uyduracaksan bizden başkasını araya koy.
- Yahya İbnu Ma'în sen misin?
- Evet benim!
- Ben çoktandır Yahya İbnu Ma'în ahmaktır diye işitir dururdum. Şimdi anladım ki bu doğru imiş.
- Peki benim ahmak olduğumu nasıl anladın?

- Sanki dünyada sizden başka Yahya İbnu Ma'în ile Ahmed İbnu Hanbel yok mu? Ben bu adamdan başka on yedi Ahmed İbnu Hanbel'den hadîs yazdım."

Bu söz üzerine Ahmed İbnu Hanbel utancından ve adamdaki hayasızlık ve pervasızlığın derecesinden hayret ederek eliyle yüzünü kapar ve Yahya İbnu Maîn'e: "Aman, bırak gitsin" der. Adam müstehzî bakışlarla oradan uzaklaşır. [1]

Vaizlerin cami ve mescidlerde yaptıkları va'zları daha tesirli bir hale getirmek için baş vurdukları yollardan birisi halkı heycanlandıracak hadisler uydurmaktır. Böyleleri halka hitaplarında onların dini duygularını ve heyecanlarını kabartarak dine karşı ilgilerini artırmak gayesi güderler. İçlerinde bu yolla meşhur olup şöhret ve servet elde etmek peşinde olanlar da vardır. Bunlara kıssacı anlamında kasâs denilir. Çoğulu kusas gelir. [2]

Bunlar, umumiyetle, cami ve mescitlerde vazeden bazı şöhret düşkünü kimselerdir. Halk üzerinde daha fazla tesir yaparak şöhret kazanmak için acayib hikayeler uydurmuşlardır. Bu hikayelerin daha tesirli olması için de onlara hadis süsü vermişlerdir. Hadis tarihinde "kussas" denilen bu hikayeci vaizlerin hadise verdikleri zarar kadar hiç kimse zarar vermemiştir. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/142-143.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 50.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 56.

6- İmtihan Maksadıyla Uydurmalar:

Bazıları evlatları, evlatlıkları ve kâtipleri tarafından imtihan olundular. Bu sayılanlar, şeyhi denemek için hadîs uydurarak evraklarının arasına sokuşturdular. Onlar da farkına varmadan rivâyet ettiler. Abdullah İbnu Muhammed İbnu Rebîa el-Kudâma ve Hammâd İbnu Seleme gibi. Hammâd'i, evlatlığı İbnu Ebî'l-Avca denemek maksadıyla aldatmış, kitaplarına birşeyler sokuşturmuştu. Ma'mer'i de râfızî olan yeğeni yanıltmıştı. Şöyle ki kitaplarına Zührî an Ubeydillah an İbni Abbâs senediyle gelen şu rivâyeti sokuşturdu: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Ali (radıyallahu anh)'ye baktı ve şöyle dedi: Sen dünyada da, ahirette de efendisin. Seni kim severse, beni de sever. Benim sevgilim Allah'ın da sevgilisidir. Senin düşmanın benim de düşmanımdır. Benim düşmanım Allah'ın düşmanıdır. Benden sonra sana buğz edene ne yazık!" Abdurrezzak bunu Ma'mer'den rivâyet etmiştir. Bu, İbnu Ma'în'in de dediği gibi bâtıl, mevzu bir rivâyettir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/143-144.

7- Fetvalarına Delil İçin:

Bazıları şahsî düşünceleri doğrultusunda verdikleri fetvaya makbûl rivâyet bulamayınca kendileri hadîs uydurarak, fetvalarına delil diye zikretmişlerdir. Hâfız Ebu'l-Hattâb İbnu Dıhye'nin böyle yaptığı söylenmektedir. Akşam namazını kasretme mevzuundaki hadîsi uydurmuş olması mevzubahistir. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/144.

8- İstiğrab İçin:

Bazıları, halkın hayretini tahrîk ederek kendilerinden hadîs dinlemeyi sağlamak için senetleri kalbetmişlerdir. İbnu Ebî Hayye, Hammâd en-Nasîbî, Bühlûl İbnu Ubeyd, Asram İbnu Havşeb gibi. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/144.

9- Ticarî Maksadlarla-Şahsi çıkar Sağlama Düşüncesi:

Bazan, bir kısım ihtiyaç maddeleriyle ilgili methedici rivâyetlere rastlanır. Bunların o mallara rağbeti artırmak için uydurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Suyûtî, pirinç, mercimek, patlıcan ve herise (etli yemek) ile ilgili hadîslerin mevzu olduğunu belirtir. [1]

Et, ekmek, tuz, bakla, pirinç, mercimek, keşkek, helva, patlıcan, üzüm, nar, karpuz gibi yiyecekler adına hadis uydurulmuştur.

Çeşitli yiyecekler ve şehirler adına yapılan uydurma hadislerdeki amaç reklamını yaptığı şehre ziyaretçi çekmek, övdüğü yiyeceğin ticaretini yaparak para kazanmak ve bu şekilde şahsi çıkar sağlamak.[2]

Şahsî çıkar sağlamak amacıyla, çeşitli siyasi grupların düşüncelerine uygun hadis uyduranlar yanında, piyasa hesaplarıyla bazı maddelerle ilgili olarak hadis uyduranlar da olmuştur. "Patlıcan her derde deva olacağı" bunlardan biridir. Ayrıca, halk arasında saygın bir bilgin kabul edilmek için verdiği fetvalarını, uydurma hadislerle destekleyenler de, bu çıkarcılar grubuna dâhildirler. [3]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/144.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 50.

[3] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

10- Kabîle, Aşiret, Şehir, Irk ve Cinsle İlgili Uydurmalar:

Hz. Peygamber, ırk ayrımına kesinlikle karşı çıkmış olmasına rağmen bir takım hadis uyduranlar, kendi çıkarları için bu ayırımı yapmışlar ve uydurdukları hadislerle, mesela Arab'ın Acem'den, yahut beyazın siyahtan üstün olduğunu isbat etmeye çalışmışlardır. [1]

Nusaybin, Askalan, İskenderiye, Kazvin vb. bir çok şehirin faziletine hadis uydurulmuştur. [2]

Uydurma hadisler arasında, bazı şehirleri öven, bazı şehirleri de yeren hadislere çok rastlanır. Bunun başlıca sebebi, hadis uyduran yalancılardan, uğradıkları şehir ve kasabalarda iyi veya kötü karşılanmaları ve bu karşılanışlarına uydurdukları hadislerle karşılık vermeleridir. Şüphesiz, bir şehre uğrayıp da bol bol ikram olunan ve yedirilip içirilen bir kimse o şehri, Hazreti Peygamber'in ağzıyla medhetmiş, hiç yüz bulamayan kimse ise, onu kötülemekten çekinmemiştir. [3]

Her ne kadar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı kabile, aşiret, belde ve şehirlerle ilgili övgü ve zemm ifade eden hadîsleri mevcut ise de bunlar mahduddur. Sonradan yapılan uydurmalarla o çeşit rivâyetlerin sayıları ve şümûlü artırılmıştır. Şu veya bu ırkı veya aşîreti öven veya kötüleyen hadîsleri ihtiyatla karşılamak, güvenilir hadîs kaynaklarından tahkîk etmek gerekir. Gayr-i ciddî kimselerin, -şöhrete bile ermiş olsa- eserlerinde rastlanan bu çeşit rivâyetlere itibar etmemek gerekir. Mesela Arap ediplerinden meşhur Câhız'ın Türklerin biri lehine, diğeri aleyhine rivâyetlerle dolu olarak te'lif ettiği iki ayrı kitabı meşhurdur. Bunlardan alınarak, bazan lehte bazan aleyhte Türklerle veya Araplarla ilgili rivâyetlere itibar edilmemelidir.

Cinsle ilgili olarak da, halk arasında eskiden beri mevcut olan kadın erkek cinsiyet ayrılığını konu edinip birbirlerinin aleyhine söylenen sözlerin hadîs olarak da rivâyet edildiğine rastlanabilir. Bütün bunların ciddi kaynaklarda görülmedikçe muteber addedilmemesi gerekir.[4]

Hadis uydurmacıları, İslâm'ın yasak kıldığı bu işi yaparken, her zaman açık olmaya cesaret edememişlerdir. Her biri bir başka kisve ve bir başka yolla ihanetlerini gerçekleştirmişlerdir. Uydurmacılar başlıca; uydurmalarını sahih hadislere karıştırmak, uydurulan sözün başına muhaddislerce makbul olan bir sened eklemek, henüz elde edilememiş hadisleri rivâyet ediyormuş intibaı vermek için hadisin senedlerinden herhangi biri üzerinde değişiklik yapmak, iki hadisin sened ve metinlerini birbirine karıştırmak, rivâyette hata etmiş olduğunu daha sonra anlamış olmasına rağmen, itibarını kaybetmemek için hatada ısrar etmek gibi yanlış ve yasak yollara başvurmuşlardır. [5]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 50.

[3] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 11. sınıf: 57.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/144.

[5] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/179.

Mevzu Hadislerin Zararları:

Maksad ne olursa olsun, hadis diye uydurulup ortaya atılan düzme sözlerin İslam'a ve müslümanlara büyük zararlar verdiği açıktır. Birkaç tanesine işaret edilim[1]:

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 53.

1) İslam'ı Doğru Anlamaya Engel Olmak:

Hz. Peygamber, bir taraftan Kur'an'ı tebliğ ederken bir taraftan da onu gerektiği ölçüde ve gerektiği şekilde açıklamıştır. Yaşayışı ile bu ümmete örnek olmuştur. Rasulullah'ın gerek sözlerini gerekse fiillerini öğrenmek İslam'ı tanımak demektir. Bu konuda yapılacak uydurmalar İslam'ı ve mübelliği Hz. Peygamber'i anlamaya mani ve yanılgılara sebep olacaktır. Özellikle sünnetin tamamına karşı kuşku doğuracaktır. [1]

Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i tebliğ edip hükümlerini uyguladığını biliyoruz. Yine biliyoruz ki o, yaşayış ve davranışlarıyla müslümanlara örnek olmuştur.Nitekim Allah, Kur'an-ı Kerim'de onun "en güzel örnek" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca *"Allah Rasulü'nün size verdiklerini alın; men ettiklerinden sakının"* (Haşr: 59/7) buyurmuştur. Bu durumda Hz. Peygamber'in sözleri ve davranışları İslam Dini'nin özünü teşkil eder. Bir başka deyişle, gerçekten ona ait hadisler, İslamiyet'in esasını oluşturur. O halde uydurma hadislerdinin özünü ortaya koymadıkları gibi onun yanlış anlaşılmasına sebep olurlar. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 160-161.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 53.

2) Dini Tahrif Etmek:

En son ve en mükemmel din olan İslam'a ondan olmayan bazı unsurları ilave ya da ondan olan bazı hususları ondan koparmak dini tahrif etmek demektir. Bilinmelidir ki İslam'ın, hiç kimsenin yalanına ihtiyacı yoktur. [1] Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü ona nisbet etmek veya onun ağzından yalan uydurmak dinin esaslarının değiştirilmesi demektir. Helalı haram, haramı helal göstermeye kadar varabilir. Bu ise İslam Dininde olmayan şeyleri var, olanları da yok göstermekle birdir. Söz gelişi bir uydurma hadiste Hz. Peygamber'in şunları söylediği iddia edilir: "Dünya ahiret ehline haramdır. Ahiret dünya ehline haramdır. Hem dünya hem ahiret Allah ehline haramdır." Bu ve benzeri yüzlerce uydurma hadisin müslümanların dünyadan el etek çekip tek taraflı bir zühd hayatı yaşamalarının başlıca sebepleri arasında olduğu söylenebilir. Oysa Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur:

"Allah'ın sana verdiği (nimetler) de ahiret yurdunu gözet; dünyadan da nasibini unutma."

"Yer yüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur."

"De ki Allah'ın kulları için yarattığı zineti ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? Bunlar dünya hayatında mü'minlerindir; kıyamet gününde de yalnız onlar içindir, de."

Demek oluyor ki uydurma hadisler müslümanlara yanlış bir dünya görüşü aşılamıştır. İslam aleminin ekonomik bakımdan geri kalmasının en önemli sebeplerinden birisi de bu eksik dünya görüşüdür, denilebilir. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 161.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 54.

---

3) Ayrılığı Körüklemek:

Müslümanlar arasında ayrılıkları körükleyen ve müslümanları çeşitli açılardan birbirlerine düşman eden hep bu uydurma sözlerdir. Grupçuluk, partizanlık, kavmiyetçilik duygularını galeyana getiren uydurmalar Muhammed ümmetinin birliğine zarar vermiştir, vermektedir. [1]

Mevzu hadisler müslümanlar arasında tefrika ve düşmanlık girmesine yol açmıştır. Daha önce söz konusu ettiğimiz gibi Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine müslümanlar arasına ayrılık girmiş ve bu ayrılık zamanla çeşitli fırka ve mezheplerin doğmasına sebep olmuştur. Bahis konusu fırka ve mezheplerin her biri, davasını kuvvetlendirmek ve müslümanları kendi tarafına çekmek için hadis uydurmaya başlamıştır. Sonunda aynı dine bağlı, kitabı bir olan, aynı peygambere inanan müslümanlar birbirine düşman hale gelmiştir. İşi daha ileri götürenler karşısındakileri küfürle itham etmiştir. Özellikle çeşitli kelam ve fıkıh mezheplerinin bir kısım cahil taraftarları uydurdukları hadislerle müslümanlar arasındaki ayrılığın artmasına sebep olmuşlardır. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 161.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 54.

4) Dinden Soğutmak:

Müjde veya tehdid dozu yüksek ve ölçüsüz uydurmalar ya dini emirleri ihmale veya dinden iyice soğumaya sebep olurlar. Batıl inanış ve hurafelerin topluma hakim olmasını sağlayan da uydurulmuş sözlerdir. [1] Uydurma hadisler İslam Akaidine de tesir etmiştir. Bir takım din düşmanlarının uydurdukları yüzlerce hadis İslam Dini ile bağdaşmayan bir çok batıl itikat ve hurafenin İslamiyete sokulmasına sebep olmuştur. Bu çeşit hadisler samimi müslümanların inancını sarstığı gibi dini gönlüne tam anlamıyla yerleştirememişolanları ondan soğutmuştur. Bunun sonucu olarak zındıklık denilen dinden uzaklaşma artmıştır. Ayrıca özellikle Allah, kader, Ahiret Günü gibi itikat esasları etrafında meydana gelen çeşitli münakaşa ve sapmalarda mevzu hadislerin önemli tesirleri olmuştur. [2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 161.

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 54-55.

---

5) Irk, Milliyet ve Dil Üstünlüğü Fikrini Yaymak:

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in koyduğu ölçülere göre bütün mü'minler eşittir. Birinin diğerine takvadan başka üstünlüğü yoktur. Hal böyle iken, aksine uydurulan hadislerle müslümanlar arasında ırk, milliyet ve dil üstünlüğü fikri yayılmıştır. Arapların, Arapçanın, İranlıların, Farsçanın, Türklerin faziletlerine dair uydurulan hadisler, bu konunun örneklerini teşkil ederler. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 54.

6) Halkı Cahil Bırakmak:

Özellekle, kıssacıların va'z ederken kullandıkları mevzu hadisler halkın cahil kalmasına ve tembelliğine yol açmıştır. Kıssacıları İslam alimi sanarak peşine düşenler İslam Dini'nin gerçek yönünü hiçbir zaman öğrenemezler; çünkü kıssacı için asıl olan daha çok halka İslam Dini'ni öğretmek değil kendini onlara kabul ettirmektir. Bunun için de çok kere asıl dini vazife ve sorumlulukları öğretecek sahih hadisler yerine duygulara hitap eden asılsız hikayeler anlatmayı tercih ederler. Aslında hadis uydurmanın en önemli sebeplerinden birisi, yukarıda gördüğümüz gibi, budur. İşte bu yüzden müslüman halk cahil kaldığı gibi tembelliğe de itilmiştir. Ömür boyu ibadetle elde edebileceği sevabı iki rekatlık nafile namazla kazanacağına inananlar ikincisini tercih edebilirler. Dolayasıyla kıssacılar uydurma hadislerle halka bol keseden sevap dağıtırken asıl dini vazifelerin ihmaline yol açmış olurlar. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 55.

Hadîs Uydurmanın Hükmü:

Hadîs vaz'ının sebepleri başlığı altında birinci maddede "Dindarca mülâhazaları" işledik. Bazı saf ve câhil dindarlarla bazı ehl-i bid'a fırkalarının dine hizmet (!) mülâhazasıyla hadîs uydurmayı câiz gördüklerini belirttik ve hattâ bazı örnekler de kaydettik.

İlk nazarda makul bile görülebilecek bir durum. Ancak İslâm uleması buna kesinlikle cevaz vermemiştir. Veremez de. Çünkü, dinimiz, tergîb ve terhîb işinde de[1] bir noksanlık bırakmamış ki, bazı kendini bilmezler bu eksikliği tamamlamaya ihtiyaç duysun. Kur'an ve makbûl rivâyâtta her hususa giren yeterli miktarda tergîb ve terhîb edici unsurlar, ifadeler gelmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ıtlakı üzere "her çeşit uydurma"yı yasaklaması esastır. Bâzıları istisna edilemez. Ancak saptırmak için yapılan uydurma daha büyük, daha korkunç bir cinâyet olmaktadır. Resul (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında ne suretle olursa olsun, yalan söylemenin haram olduğunda ulema müttefiktir. Cüveyrî, hiçbir kayda tâbi tutmadan hadîs uyduran kimseyi kesin bir dille tekfir eder. Cumhur'a göre tergîb veya terhîb hadisleri uyduran tekfîr edilmez ise de, haram veya helâl'le ilgili vaz'edenin tekfir edileceğinde icmâ vardır. Mevzu hadîsin, uydurma olduğunu belirtmeden rivâyet etmenin haram olduğunda da ittifak vardır. Sâdece zayıf hadîsten tergîb, terhîb ve fezâile girenlerin "zayıf olduğu söylenmeden" rivâyet edilebilir.[2]

Hz. Peygamber adına yalan uydurmak haramdır. Hatta haramların en şen'idir. Çünkü *"kim bana nisbet ederek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın"* hadisi durumu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yalan zaten haramdır. Hz. Peygamber adına uydurulacak yalan ise, haydi haydi haram olacaktır.

Uydurma olduğunu bildiği halde onu rivayet eden ve uydurma olduğunu da açıklamayan kimse de en büyük günahlardan birini işlemiş olur. “O da yalancılardan biridir” Uydurma olduğunu bilmeden nakledecek olursa, günah işlemiş olmaz. Ancak çok titiz davranması gerekli bir konuda gereken dikkat ve titizliği göstermediği ve araştırma yapmadığı için ciddi kusur işlemiş olur.

Uydurma hadisleri, müslümanları sakındırmak, dini tahriften korumak maksadıyla ve durumu açıklayarak yani öğretim maksadıyla nakleden kimse muhtemelen sevaba girmiş olur. Çünkü müslümanların bu konuda eğitilmeleri gereklidir. Bunu da misallendirerek yapmakta bir sakınca yoktur.

Başlangıçta, senedler hakkında yeterli bilginin yaygın olduğu devirlerde bazı hadisçiler hadislerin senedini zikretmeyi, hükmünü söylemek sayarlardı. Ancak Sehavi’nin (v.902/1496)de haklı olarak belirttiği gibi “zamanımızda bir kimse senedi vermeklehadisin durumunu açıklama borcundan kurtulamaz. Çünkü şimdi senedden hadisin uydurma olduğunu bilecek kimse pek azdır.”[3]

Uydurma hadisler hüküm yönünden iki çeşittir:

1) Peygamber’in ağzından uydurulanlar.

2) Başkasının sözü olduğu halde Hz. Peygamber’in sözü imiş gibi gösterilenler.

Hangi çeşit olursa olsun, uydurma hadislere hiçbir şekilde itibar edilemez; çünkü yalandır, uydurulmuştur, düzmedir. [4]

---

[1] Tergîb iyi amellere teşvîk, terhîb kötü amellerin sonucundan korkutma demektir.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/148.

[3] Suyuti, Tedribu'r-Ravi: 198'daki dipnot; İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 161-162.

[4] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 56.

Mevzu Hadis Rivayet Etmenin Hükmü:

Bu konuda rivayet eden kişinin durumuna göre çeşitli hükümler vardır:

1) Bir mevzu hadisi, mevzu olduğunu bilerek Hz. Peygamber'e aitmiş gibi rivayet etmek haramdır. Hadis, ahkâma, kıssaya, terğib ve teşvike, neye ait olursa olsun farketmez.

2) Uydurma olduğunu bilerek, müslümanların dikkatini çekmek için rivayet edilirse haram değildir; fakat bu durumda mevzu olduğunun söylenmesi şarttır.

3) Mevzu olduğunu bilmeden rivayet edenler bir günah işlemiş olmazlar; ancak dini bir konuda titiz davranmadıkları için hata etmiş sayılırlar.

4) Mevzu hadisi uydurma olduğunu ispatlamak için rivayet eden alim hayırlı bir iş yaparak sevaba girmiş sayılır.[1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 56.

Uydurma Faaliyetlerinin Neticesi:

Hemen belirtelim ki, İslam âlimleri hadîs uydurma faaliyetlerinden korkmamışlar, onların Resûlullah'ın sünnetine, birşeyler sokuşturarak müslümanlara yutturabilecekleri telaşına düşmemişlerdir. Çünkü hadîs uyduranların hâli halktan bazılarına saklı kalsa da cehâbize denen mütehassıslara gizli kalmamıştır... Onlar hadîslerini tâ bidayetten beri yetkililerden icâzet yoluyla devralmışlar, râvilerini çok yönlü olarak tedkîk edip öğrenmişlerdi.

Ekseriyet itibâriyle, bir hadîs'i muhtelif tarîklerden bilmekteler, hangi bölgelerde hangi hadîsler yaygındır, kimler ne çeşit hadîs rivayet etmektedir, bilmekteler. Hadîsleri senetleriyle ezberledikleri için derhal kontrol edebilmektedirler.

Bu durumda yeni bir rivâyetin gözlerinden kaçması kolay değildir. Nitekim İbnu'l-Mübârek'e: "Bu mevzu hadîslerle ne yapacağız?" diye endişe izhâr edilince: Cehâbizemiz ne güne duruyor, onlar için varlar. Ayet-i kerime: *"Zikr'i biz indirdik, biz koruyacağız"* (Hicr: 15/9) demiyor mu?" şeklinde cevap vermiştir.

Bu hadîs uydurma faaliyetleri, İslâm ulemasının "din" bildiği "hadîs"in korunması hususunda, hamiyetini tahrîk etmiş, daha çok gayret ve teyakkuza sevketmiştir. Cerh ve ta'dîl ilmi, senet ilmi bu endişeli gayretin eseridir. Meseleye bu açıdan bakınca uydurma faaliyetlerinin, netîce itibâriyle faideli olduğunu söyleyebiliriz. Nasıl ki, beşeriyetin terakkisinde, şeytanın varlığı bir zenberek ve kamçı olmuşsa, vazzâ'lar (uydurucular) da İslâm ulemasına müşevvik ve kamçı rolünü oynamış, daha verimli olmalarına sebep olmuştur.[1]

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/147-148.

Hadis Uydurulmasına Karşı Alınan Tedbirler:

İslam tarihinin ilk devirlerinde başlayan hadis uydurma hareketi muhaddislei hadis uyduranlarla mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Kasden yahut bilmeden yahut da iyilik yapıyorum düşüncesiyle uydurma sözleri hadis diye yayanlara karşı ciddi bir mücadele verilmiştir. Bu mücadele aynı zamanda Hz. Peygamber'e gerçekten ait olan hadislerin korunması için ne derece titiz davranıldığını da gösterir. [1]

İslam'ı tebliğ görevini Hz. Peygamber'den devralmış bulunan "peygamber varisi alimler" bunlar arasında da bilhassa muhaddisler, hadislerin istismarına imkan vermeyecek ilmi tedbirleri almakta kusur etmediler. Onların aldıkları bu tedbirler de hadis ilminin bir çok branşının çok erken dönemde gelişmesine ve tabii dolayasıyla sünnetin korunmasına vesile oldu. Şimdi kısaca bu tedbirleri görelim. [2]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 56-57.

[2] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 162.

1) Sahih Hadisleri Müstakil Eserlerde Toplamak:

Hadis Usulü ölçülerine göre sağlam senedlerle ümmete intikal etmiş, Hz. Peygamber'e ait olduğunda tereddüt bulunmayan hadisleri özel kitaplarda bir araya toplamak, uydurmaların tanınmasında ve ayıklanmasında ilk ilmi tedbir olarak alınmıştır.[1]

Sahih, hasen ve zayıf hadisleri de ihtiva eden eserler de yine uydurma hadislere karşı alınmış derece derece kıymeti olan ilmi misallerdir.[2]

---

[1] Biraz yukarıda muteber hadis kitaplarında bulunmamayı, uydurmaları tanıma yollarından biri olarak zikretmiştik. (İsmail Lütfi Çakan)

[2] Biz bu kitaplardan bir kısmını rivayet mahsulleri kısmında ve her hadis çeşidini anlatırken yeri geldikçe bu kitapta tanıtmaya çalıştık. Bu sebeple burada tekrar etmeyeceğiz. Hadis kitaplarımızın muhteva değerlendirmeleri için Hadis Edebiyatı (Çeşitleri, Özellikleri, Faydalanma Usulleri) adlı kitabımıza bakılabilir. İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 162-163.

2) Hadis Tenkidi Tekniklerini Dünyada İlk Kez Uygulamak:

İslam bilginleri, isnad sistemi uygulaması sonunda hem sened hem de metin tenkidini büyük bir titizlikle gerçekleştirmişler ve sayılması sayfalarca sürecek ilmi branşlar geliştirmişlerdir. Bu arada sahabe neslinden itibaren büyük cerh ve ta'dil üstadları yetişmiş ve bunlar rivayetine vakıf oldukları şahısları takib etmiş, araştırmış, güvenilirliklerini tesbit ve ilan etmişlerdir.
Cerh ve ta'dil ilmi diye müstakil bir ilmi branş ve edebiyat oluşmuştur.[1]
Muhammed b. Sirin'in şöyle bir sözü vardır: "İlk zamanlar kimse isnad sormuyordu; fakat müslümanlar arasına fitne girince o zaman isnad sorulmaya başlandı. Ehl-i Sünnetten olanların hadisleri alınma, bid'atçilerin hadisleri terkedilme yoluna gidildi."Bu söz bize uydurma hadislerin ortaya çıkması üzerine hadisçilerin sahih hadisleri toplayabilmek için onları rivayet eden kimselere isnad sorduklarını gösterir.
Gerçekten Hz. Osman'ın şehit edilmesi, bunu takip eden Cemel ve Sıffin harpleri, İbnu'z-Zübeyr'in halifeliğini ilan etmesi, Velid b. Yezid'in öldürülmesi gibi olaylar üzerine ortaya bazı siyasi karışıklıklar çıktı. Bu karışıklıklar, hadis uydurma hareketini alabildiğine körükledi. Böyle bir ortamda meydana gelen fikir ayrılıkları zamanla siyasi ve itikadi mezhepleri oluşturdu. Bunlara daha sonraları ameli mezhepler de eklendi. Herbiri kendi görüşlerine uygun hadisleri yaymaya başlayınca hadislerin sayısı bir hayli arttı. Her önüne gelenin her duyduğunu rivayet etmesi karşısında ise isnad mecburiyeti konuldu. Böylece hadis uydurmanın önüne az da olsa geçmek imkanı doğdu.
Bir hadisi değerlendirmek isteyen muhaddisler ilkin onun senedine bakarlar. Hadisin sahih veya zayıf oluşu konusunda ilk bilgiyi sened verir. Senedlerin

eleştirilip sağlam olanların açığa çıkarılması aynı zamanda uydurma hadislerin tanınmasına yardım eder. İsnaddaki kusurlar da böyledir. “Eğer isnad olmasaydı isteyen istediği sözü hadis diye rivayet ediverirdi. Böyle birine “Sana bunu kim rivayet etti?” diye sorulacak olsa şaşırıp kalır.” sözü bunu gösterir.

İsnad ve sened tenkidi İslam alimlerinin eseri olan Cerh ve Ta’dil, Tarihu’r-Ruvat gibi hadisle ilgili ilimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Tamamen müslüman alimlerin icadı olan hadisle ilgili ilimlerin bir tek hedefi ve gayesi vardır. Hz. Peygamber’e gerçekten ait olan hadisleri tesbit etmek. Bu hedefe varmak için konulan isnad ve ravileri eleştirmek gibi tedbirlerle yetinmeyen muhaddisler, elde edilen hadis metinlerini de eleştirmek yoluna gitmişlerdir; çünkü hadis uyduranlar uydurdukları hadislere en sağlam isnadları eklemekten çekinmemişlerdir. Bu durumda bir hadisin sahih ve makbul sayılabilmesi için yalnızca isnad yeterli olmamıştır. Bir başka deyişle muhaddisler bir hadisi sahih kabul etmek için sadece isnadın ve senedin sahih oluşuyla yetinmemişler; hadisin metnini bir de akıl süzgecinden geçirme yoluna gitmişlerdir. İbnu’l-Cevzi’nin “Allah atı yarattı, sonra koşdurdu.” uydurmasını tenkid ederken söyledikleri bunu gösterir. Diyor ki: “Böyle bir hadisin ravilerini araştırmaya hiç gerek yoktur; çünkü sika raviler imkansız bir şey rivayet edip devenin iğne deliğinden geçtiğini haber verseler, sikalıklarının bir faydası olmaz. Eğer sen bir hadisi akla ve dini prensiplere aykırı bulursan, bil ki o hadis uydurmadır.” [2]

---

[1] Raviyi anlatırken bu kitapta cerh ve ta'dil esasları ve kaynaklarına işaret etmiş bulunmaktayız. (İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 163.)

[2] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 57-58.

---

3) Hadis Uyduranlara Karşı Mücadele Etmek:

Hadis uyduranlara karşı girişilen mücadele sahih hadisleri toplamak için yapılmıştır. Böyle bir maksatla yapılan mücadele sahih hadisleri toplayıp yaymak, onları sahih olmayanlardan ayırmayı sağlayacak kaideler koymak ve hadis rivayet esaslarını tesbit etmek şeklinde yapılmıştır. Ayrıca muhaddisler hadis uyduranlara karşı durmuşlardır. Meşhur muhaddis Buhari uydurma hadis rivayet edenlerin iyice döğülüp uzun süre hapsedilmesi (darb-ı şedid, habs-i medid) gerektiğine fetva vermiştir. Muhaddislere ve mezhep imamlarına göre uydurma hadis rivayet eden kimse, başkalarının ibret alacağı bir şekilde cezalandırılır. Rezil edilir ve azarlanır. Yüzüne bakılmaz, selam verilmez. Kendisiyle bütün ilişkiler kesilir. Süfyan b. Uyeyne, böylesinin boynunun vurulması gerektiğini, Yahya b. Main, kanının helal olduğunu söylemişlerdir. Demek oluyor ki hadisçiler, sünnetin koruyucusu olarak yalancıların karşısına çıkmışlar, onları sapık yollarından çevirmek ve zararsız hale getirmek için maddi mukavemet usullerine baş vurmuşlar; bazan da bir takım tehdit vasıtaları denemişlerdir. Şurası muhakkak ki, Sünnetin müdafaası uğruna yapılan mücadelede büyük bir başarı elde edilmiştir. [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 58.

4) Ravileri Tanıtan Eserler Yazmak:

Hadis rivayetinde bulunmuş ravileri tam anlamıyla tanıtmak maksadıyla Biyografi (hal tercümesi), Tabakat, Tarih ve Vefayat kitapları yazmışlardır. Ayrıca cerh ve ta'dil durumlarına göre ayrı isimlerle anılan ravi grupları için müstakil ya da karma eserler yazmışlardır. Belli yöre ve şehirlerde yetişmiş kişileri tanıtmak için yöre ve şehir tarihleri yazılmış, bu eserlerde de hadis rivayetiyle uğraşanların durumu ortaya konulmuştur.

Ana hadis kitaplarının tasnifinden sonra o kitaplarda rivayeti bulunan ravileri inceleyen kitaplar yazılmıştır. Sahihayn, Kütüb-i sitte ve Muvatta' ricali ile ilgili eserler bu gruba ait çalışmalardır.[1]

---

[1] Ravilerin tanıtımı ile ilgili yazılmış çok çeşitli kapsamdaki eserleri bir arada tanımak için Hadis Edebiyatı kitabımızın 216-236. sayfalarına bakılabilir. Ancak biz burada İbn Sa'd, Buhari, Dârekutni, İbn Hibban, Zehebi ve İbn Hacer el-Askalani'nin isimlerini bu alandaki çalışmaları hatırlatmak bakımından anmakla yetiniyoruz. (İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 163.)

5) Hadis Diye Uydurulmuş Sözleri Toplayan Eserler Yazmak (Mevzuat Edebiyatı):

Hadis diye uydurulmuş sözleri toplamak amacıyla yazılan eserler, işaret edelim ki hadis tarihi içinde ilk devirlerde değil, hicri 6. asrın başlarından itibaren görülmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde, biraz önce ravi tanıtımı ile ilgili edebiyat olarak tanıttığımız kitaplar içinde raviler tanıtılırken örnek kabilinden bir kişinin uydurduğu hadislere işaret edilmekle yetinilmiştir. Mevzuat kitaplarının ilk örneklerini teşkil eden el-Makdisi (v.507/1113)'nin Tezkiratu'l-Mevzuat'ı ile İbnu'l-Cevzi (v.597/1200)'nin Kitabu'l-Mevzuat'ı, Ukayli'nin ed-Duafa'sından başlamak üzere Hatib Bağdadi (v.463/1071)'nin eserlerine kadar uzanan yaklaşık 150 yıllık bir zaman kesimi içinde yazılmış eserlerden topladıkları gibi, tenkidlerde de Yahya b. Said el-Kattan (v.198/813)'dan başlayarak Abdurrahman b. el-Mehdi (v.198/813), Yahya b. Main (v.233/847), Ahmed b. Hanbel (v.241/855), Buhari (v.256/869), Nesai (v.303/915), İbn Ebi Hatim (v.327/938), İbn Hibban (v.354/965), İbn Adiy (v.365/975) ve Darekutni (v.385/995)'nin değerlendirmelerinden yararlanımışlardır.

Hadis diye uydurulmuşsözlerle ilgili kitapların yazımı 1900'lü yıllara kadar, değişik kapsam ve tertiblerle süregelmiştir. Halen de konuya dair elde mevcut kitaplar taranmak suretiyle hadis diye uydurulmuş sözlerle ilgili ilmi araştırmalar değişik ülkelerde akademik faaliyet olarak sürdürülmektedir. Konu hemen her hadis usulü kitabında da şu ya da bu ölçüde işlenmekte, tanıtılmaktadır.

Hadis diye uydurulmuş sözleri ya alfabetik ya da konularına göre tanıtan eserlerden 18 kadarının muhteva tanıtımı, Doç Dr. M. Yaşar Kandemir'in

“Mevzu Hadisler” adlı araştırmasında tanıtılmaktadır.

Ayrıca hadis diye dillerde dolaşan sözleri tetkik eden eserlerde de hadis diye uydurulmuş sözlere işaret edilmektedir. El-Acluni’nin Keşfu-l-Hafa’sı bu tür eserlerdendir.

Aliyyu’l-Kari (v.1014/1605)’nin el-Mevzuatu’l-Kübra’sı ile İbn Arrak (v.963/1556)’ın Tenzihu’ş-şeria’sı konuya ait bilgi ihtiyacını karşılamaya yeterlidir. [1]

Bir yandan hadis uydurulurken öte yandan bunların çanlarına ot tıkayan hadis alimleri karşılarına çıkmıştır. Buhari, Nesei, İbn-i Hibban, Ebu Bişr-i Devlabi, Ukayli, Cürcani, Darekutni, Hakim, Ezdi ve Cüzekani'nin zuafalarıyla İbn-i Adiyy'in El-Kamil'inde bir çok mevzu hadislere rastlandığı gibi doğrudan mevzuat kitapları da vardır. Bunlar; İbn-i Cevzi'nin, Es-Seffari'nin, Suyuti'nin, Ketani'nin, Makdisi'nin, Sendürüsi'nin ve 1014 Hicri'de ölen Aliyyü'l-Kaari'nin Mevzuatlarıdır. Yalnız İbn-i Cevzi sert mizaçlılığının tesiri altında eline geçen zayıf hadislere mevzu damgasını basmıştır.[2]

---

[1] İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 164-165.

[2] Aliyyu’l-Kari, Mevzu Hadisler, İlim Yayınları (Tercüme M. Yaşar Kandemir): 17.

Bazı Mevzu Hadisler:

İslam tarihinde onulmaz yaralar açan, müslümanların dünya görüşlerini ters yönde etkileyen uydurma hadislere ait birkaç örnek vermek istiyoruz. Kendisinde Hz. Peygamber adına konuşma yetkisi görenler bakınız neler söylüyorlar:

“Misvak kullananın fesahati (güzel konuşma yeteneği) artar.”

“Cenab-ı Hak kızdığı zaman vahyi Arapça; razı olduğu zaman Farsça indirir.”

“Gül, Hz. Peygamber’in (veya Burak’ın) terinden yaratılmıştır.”

“Pirinç eğer insan olsaydı halim-selim biri olurdu.”

“Geceleyin gökte görülen beyazlık göğün kapısıdır.”

“Ekmek, sofraya gelinceye kadar 360 ustanın elinden geçer. Bunların ilki Mikail’dir.”

“Bir kimse bir hadis rivayet ederken aksırırsa o hadis doğrudur.”

“Bir işi gördürmeden evvel hediye vermek ne güzeldir.”

“Ali’nin yüzüne bakmak ibadettir.”

“Kanadı kesik güvercinler bulundurunuz; zira onlar çocuklarınızdan cinleri uzaklaştırır.”

“Pazar günü her rekatında Fatiha ve Amene’r-Rasul okumak suretiyle ve bir selamla 4 rekat namaz kılan kimseye 1000 hac, 1000 umre ve 1000 gaza sevabı yazılır. Ayrıca her rekatı bir milyon rekata eşit olur. Kendisiyle cehennem arasına 1000 hendek kazılır.”

“İnsanların en yalancıları boyacılar, dkiciler ve terzilerdir.” [1]

---

[1] Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 55-56.

Mevzu Hadisle İlgili Eserler:

Mevzu (uydurma) hadisler üzerine yazılan pek çok eser vardır. Bunların en meşhurlarından bir kaçı şunlardır:

1- İbnu'l-Cevzi: Kitabü'l-Mevzuat mine'l-Ehadisi'l-Merfuat

2- Mecdüd-Din el-Firuz-Âbadi: Hatimetü Sifri's-Saade

3- Celalüd-Din es-Suyuti: el-Lealai-Masnua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua

4- İbnu Arrak el-Hicazi: Tenzihü'ş Şeriati'l-Merfüani'l-Ahbari'ş Şeriati'l-Mevzua

5- Ali b. Sultan el-Kari: el-Mevzuat

6- Muhammed b. Ali eş-Şevkani: el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l Mevzua

7- Ebü'l-Hasenat Abdu'l-Hayy el-Leknevi: el-Asaru'l-Merfua fi'l/Abbari'l-Mevzua

8- M. Yaşar Kandemir: Mevzû Hadisler, Menşei. Tanıma Yoları Tenkidi.[1]

---

[1] Sabahattin Yıldız, İsmail Kaya, Şamil İslam Ansiklopedisi: 4/180-181.

Hadisler Günümüze Nasıl İntikal Etmiştir?

Kur'ân âyetleri nâzil oldukça onları vahiy kâtiplerine bizzat yazdıran Hz. Peygamber, önceleri kendi hadislerinin yazılmasını yasaklamış, fakat hadisleri birbirlerine rivâyet etmelerine izin vermişti. Bu yasağın sebebi, ashâbın Kur'ân'la hadisleri birbirine karıştırma tehlikesiyle Arap yazısının henüz gelişmemiş olması, okuma-yazma bilenlerin azlığı, yazı malzemesinin kıtlığı gibi sebepler olabilir. Daha sonraları bu mahzurlar ortadan kalkınca veya azalınca Hz. Peygamber'in, hadislerin yazılmasına izin verdiğini görmekteyiz. Nitekim, hadis yazan 30-40 kadar sahâbîden biri olana Abdullah b. Amr 1000 civarında hadis yazmış ve bunları bir sahife (kolleksiyon) hâline getirmiş, adına da "es-Sahîfetü's-Sâdıka" (Doğru Sahife) demiştir. Sağlığında Hz. Peygamber'den pekçok hadis öğrenen sahâbe, O'nun (s.a.s) vefâtından sonra bunları başkalarına nakletmiş, böylece hadisler hem sözlü, hem de yazılı bir halde sonraki nesillere intikal etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayan hadis toplama yolculukları (rıhle) ve hicrî birinci asır ortalarından itibaren görülen "tedvin" (dağınık haldeki hadis malzemesini bir araya toplama) faaliyetleri H. 99-101 yıllarında halife Ömer İbn Abdülaziz (H. 101) zamanında vâliliklere gönderilen emirnamelerle resmî tedvin hâlinde devam etmiş; toplanan bu hadisler konularına göre tasnif edilerek hicrî ikinci asır ortnlarından itibaren hadis kitapları meydana getirilmeye başlanmıştır. Günümüze kadar gelen en eski hadis kitapları bu devrelere âittir. Bu kitaplardan sonra hicrî üçüncü asırda " Kütüb-i Sitte" (altı kaynak eser) denilen hadis külliyâtının meydana getirilmesiyle hadis tasnifi altın çağına ulaşmıştır. Kütüb-i Sitte; Buhârı ve Müslim'in "el-Câmiu's-Sahîh" leri ile,

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin "Sünen" lerinden oluşmaktadır. [1]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/289-290.

Hadis Kitaplarının Dereceleri:

İhtiva ettikleri hadislerin güvenilir olup-olmamalarına göre hadis kitapları şu derecelere ayrılır:

Birinci Tabaka: Mütevâtir, meşhûr, sahîh ve hasen hadisler. Buhârî ve Müslim'in "Sahih"leri ile İmam Mâlik'in "Muvatta" adlı eserleri. Bu kitaplardaki hadislerle amel edilir.

İkinci Tabaka: Birinci tabakadaki kitaplar seviyesine çıkamayan, fakat, müelliflerinin titizlikle bazı şartları uygulayarak hadisleri aldıkları kitaplar. Bunlar da hadis kaynağı olarak benimsenmiş, asırlar boyu faydalanılmıştır. Tirmizî'nin Câmi'i, Ebû Dâvûd'un Sünen'i Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Nesâî'nin Sünen'i (Müctebâ) bu tabakadandır.

Üçüncü Tabaka: Bu tabakadaki kitaplarda sahih hadisler yanında zayıf hadisler de olduğu gibi, râvîleri içinde halleri meçhul olanlar da vardır. Abdürrezzâk'ın "Musannef"i, Beyhakî, Taberânî ve Tahâvî'nin kitapları... gibi. Bu kitaplardaki hadislerden ancak, hadis uzmanları yararlanabilir.

Dördüncü Tabaka: Bu dereceye giren kitaplar, büyük muhaddisler döneminden ve "tasnif" devrinin bittiği tarihlerden sonra ortaya çıkan, hadis ilmiyle ilgisi olmayan ve bu yolu bir menfaat kapısı haline getiren ehliyetsiz kişilerin yazdığı, içi uydurma ve hurafelerle dolu olan kitaplardır. İbn Mürdeveyh, İbn Şâhîn, Ebû'ş-Şeyh... gibilerin kitapları bu tabakadan olup, bunlardan, amel edilmek üzere asla hadis alınamaz. [1]

---

[1] İsmail lütfü Çakan, Akif Köten, Şamil İslam Ansiklopedisi: 2/290.

HADÎSTE NESH

NESH NEDİR?

Nesh, dinde Şâri tarafından konmuş eski bir hükmün, yine Şâri tarafından konulan yeni bir hükümle kaldırılmasıdır. Hüküm, Kur'an-ı Kerim tarafından da konmuş olabilir, sünnetle de konmuş olabilir. İslam uleması önceki hüküm hangi kaynaktan gelmiş olursa olsun, sonraki bir hükümle kaldırılabileceği hususunda müttefiktir. Zira mesele, hem âyet ve hem de hadîslerle beyan edilmiş, örnekler verilmiştir. Şu âyet, neshi kesin bir dille te'yid eder: *"Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz"* (Bakara: 2/106).

Ehl-i sünnet âlimleri; bu âyete ve Kur'ân'da gelen açık örneklere dayanarak nesh'i ittifakla kabul ederken başta Mutezile, bazı itikadî mezhepler, yukardaki âyeti eski şeriatlerin neshiyle te'vîl ederek İslâm'da nesih olamıyacağını iddia etmişlerdir.

Şâtıbî, küllî kaideler ve müebbet hükümlerde nesih olmamakla birlikte, cüz'î hükümlerde nesih'in olacağını söyler. Ona göre, nesih iki maksadla olur:

1- Ahkâmdaki kolaylığı, suhûleti (tahfif) kaldırıp yerine zor ve ağır hükümler (tağlîz) koymak. Nitekim Nisa sûresi 160. ayette yahudilere bir kısım helalin haram kılındığı belirtilir.

2- Ağır hükümden (tağlîz) vazgeçilir, yerine hafif hükümler (tahfif) konur. Enfal sûresinin 66. âyetinde bunun örneği görülür.

Sünnî ulemânın ihtilaf ettiği husus daha ziyâde Kur'ân ve Sünnet arasındaki nâsîh-mensûh münasebetidir. Sünnet Kur'ân'ı veya Kur'ân Sünnet'i neshedebilir mi, neshedemez mi? Hangi âyetler nâsihtir, hangileri mensuhtur? Bu sorularda ihtilaf etmişlerdir. Bazan görüş farkları ciddidir.

Bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza gelerek şunu söyleyeceğiz: Kur'ân'da olduğu gibi, sünnette de nesh olmuştur. Nesh vak'ası, doğrudan ahkâmla alâkalı olduğu için mühim kabûl edilmiş, bidâyetten beri meseleye yer verilmiştir. Nâsih ve mensuh hadîsleri bilmenin ehemmiyetini belirtmek üzere şu rivâyet nakledilir: Hz. Ali (radıyallahu anh), halka kıssalar anlatan (Kâss) birisine rastlar. Ona: "Nâsih ve mensûh'u biliyor musun?" diye sorar. Öbürü "Hayır" diye cevap verince: "Öyleyse mahvolmuşsun ve başkalarını da mahvediyorsun!" der. Aynı rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan da yapılmıştır. Hz. Huzeyfe'den yapılan rivâyete göre, kendisine bir mesele sorulduğu zaman: "Fetva'yı, nâsih ve mensûhu bilen kimse verir" der ve soruya cevap vermekten kaçınır. Kendisine: "Pekiyi bunu kim bilir?" diye tekrar sorulunca: "Ömer (radıyallahu anh)" diye cevap verir.

Nâsih ve mensûh'u bilmek mühim olduğu nisbette zordur. Değme âlim bu mevzuda söz sâhibi olamamıştır. Ahmed İbnu Hanbel gibi bir hadîs otoritesi: "Şâfiî'nin ders halkasına oturuncaya kadar biz mücmeli müfesserden, nâsih hadîsi de mensûhtan ayıramıyorduk" diyerek hem Şâfiî'nin bu meseledeki yerini hem de kendi aczlerini ifade eder.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/149-150.

NESHİN ÇEŞİTLERİ

Ulemânın ittifak ettiğini belirttiğimiz nesh çeşidi içerisinde mevzumuza girenler şunlardır:

1- Sünnetin sünnetle neshi.

2- Sünnetin Kitapla neshi. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/150.

1- Sünnetin Sünnetle Neshi:

Bu üç şekilde cereyan etmiştir:

1) Mütevatir hadîsin, mütevâtir hadîsle neshi,

2) Haber-i vâhid'in, haber-i vâhidle neshî,

3) Haber-i vâhid'in, mütevâtir hadîsle neshi.

Ayrıca, mütevâtir hadîs'in haber-i vâhidle neshi meselesi üzerinde durulmuş, aklen kabul edilse de fiilen örnek gösterilememiştir. Esasen bu meselelerde umumiyetle benimsenen prensip şudur: Nas, kendi kuvvetinde veya kendisinden daha kuvvetli bir nasla neshedilebilir.

Hadîs'in hadisle neshine bâzı örneği Neshin Bilinme Yolları'nı açıklarken vereceğiz. [1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/150-151.

2- Sünnetin Kur'ân'la Neshi:

Bunun örneği, Zeyd İbnu Erkam'ın şu açıklamasıdır: "Resûlullah'ın zamanında biz namaz kılarken konuşur, birbirimize ihtiyaçlarımızı söylerdik. Ne zaman ki: *"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'ın divanına tam huşu ve taatle durun"* (Bakara: 2/238) âyeti indi, namazda sükût etmekle emrolunduk."

Sünnet'in akılla neshedileceğine dair mûtezilî bir iddia var ise de ehl-i sünnet uleması bunu reddeder ve meşru nesh çeşitleri arasında zikretmez. İslâm dinî ilahî menşelidir, vahye dayanır. Aklın vahyi neshetmesi diye bir şey söylenemez. Akl, ancak te'vîl yani muhtemel mânalardan birini tercîh eder.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/151.

NESHİN BİLİNME YOLLARI

Herhangi bir hadîsin neshedilip edilmediği birkaç sûretle bilinir:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in açıklaması ile. Bunun en bâriz örneği, kabir ziyaretiyle ilgili hükümdür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bidâyette yasak etti ise de sonradan bu yasağı kaldırmıştır:

"Size kabirleri ziyâret etmeyi yasaklamıştım. Artık onları ziyâret edebilirsiniz".

2- Ashab (radıyallahu anhüm)'ın açıklamasıyla: Bir hadîste neshin varlığına, hadîsi sevk sırasında Ashab'ın ihbârı delâlet eder:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in en son yaptığı iki işten biri ateşte pişen bir şey yenince abdest almayı terketmek oldu".

Keza Ubey İbnu Ka'b der ki: "İslâm'ın başlangıcında, bir ruhsat olarak, gusül, meninin gelmesiyle gerekli oluyordu. Sonra (haşefe'nin haşefe'ye duhulüyle meni gelmese de) gusül emredildi".

Usulcüler, Sahâbe'nin ihbariyle neshin kesinleşmesi için, ikinci hükmün -misallerde de görüldüğü üzere- muahhar olduğunun tasrîhini şart koşarlar. Mesela, onlara göre, Sahâbî'nin: "Bu nâsihtir" demesi yeterli değildir, zira şahsî içtihâdiyle de bu sözü söylemesi mümkündür. Ancak, muhaddisler, buna gerek duymazlar, çünkü şahsî reyle nesh hükmü verilemez, o hâdisenin muahhar olduğu bilinerek nâsih olduğu söylenmiştir. Ashab ise, nesh târihini şerî bir hüküm için rastgele "nâsihtir" demeyecek kadar Allah'tan korkan verâ sâhibi kişilerdir. Irâkî, bu mülahaza ile ehl-i hadîsin Ashab hakkında bir kayıt koymasını daha uygun görür.

3- Bazan nâsih, iki müteârız hadîsin vürud târihlerinin bilinmesiyle anlaşılır: Muahhar olan nâsih mukaddem olan (önceki) mensûh'tur. Şeddâd

İbnu Evs'in merfu olarak rivâyet ettiği şu hadîs gibi *"Hacamat yapan (doktorun) da, hacamat olan kişinin de orucu bozulur"*. İmam Şâfiî, bu hadisin, İbnu Abbâs'ın rivayet ettiği şu hadisle neshedildiğine hükmeder:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı ve oruçlu iken hacamat oldu".
Bu nâsihtir çünkü, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hicretin onuncu yılında Veda haccı sırasında o ihramda iken refakat etmiştir. Ayrıca, Şeddâd'ın rivâyetinin bazı vecihlerinde şu açıklama var: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözü, Mekke'nin fethi sırasında, sekizinci hicrî senede söylemişti". Öyle ise, İbnu Abbâs'ın rivâyeti nâsih, öbürü mensûh'tur.
4- Nesh bazan ulemanın icmasıyla sabit olur. Bu maddenin misali, dördüncü seferde içki içenin öldürülmesi ile ilgili hadîsdir. Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen hadîs şöyle:
"Kim hamr içerse dayak cezası verin. Dördüncü sefer tekrar ederse öldürün".
Ulemadan hiçbiri bununla amel etmemiştir. Böylece ortaya çıkan icma ile hadîs mensûh addedilmiştir. Ancak, bu hususa itiraz edilmiş, icmanın kendisi neshedilemiyecegi gibi, icma ile bir başka hükmün de neshedilemiyeceği söylenmiş, "neshle ilgili icmanın varlığı, neshedici bir başka âmilin varlığına delîl olur" denmiştir. Nitekim mensuh addedilen ilk hükmün, bizzat Hz. Peygamber'in tatbikatıyla neshedildiğini te'yid eden Hz. Câbir'den bir rivâyet gösterilmiştir.
Tirmizî'den kaydedildiği üzere Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in rivayeti şu şekildedir. Resûlullah şöyle emretmiştir: *"Bir kimse hamr (sarhoş eden şey) içerse, onu kamçılayın, dördüncü sefer içecek olursa, o zaman öldürün"*. Bilâhare Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e dördüncü sefer hamr

içmiş bir adam getirildi. Ona dayak tatbik etti, öldürmedi". Tirmizî Kabisa'nın da buna benzer bir rivâyette bulunduğunu, bu çeşit amel hususunda ulemânın hiç ihtilaf etmediğini belirtir. Bu tatbikatı te'yid eden çok delil bulunduğunu belirten Tirmizî, Resûlullah'ın bir hadîsini kaydeder: "

"Allah'ın bir, benim de Allah'ın Resûlü olduğuma şehâdet eden müslüman kişinin kanı şu üç sebep dışında kesinlikle helâl olmaz: "Cana can kısas, zina eden evli, İslamdân irtidad eden".

Şu halde, mezkûr hadîsin icma ile neshi değil, bizzat Resûlullah'ın sünneti ile neshi söz konusu olmuştur, denmek istenmektedir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/151-153.

İHTİLAFU'L HADÎS

Hadîsler bazan birbirine zıd hükümler ifade ederler. Bu hâli, teâruz, ihtilaf, zıdlık gibi kelimelerle ifâde ederiz. Bu çeşit hadîsler, ayrı bir inceleme konusu teşkil ederler. Bunları inceleyen hadîs dalına muhtelifu'l hadîs ilmi denir. Ancak şunu hemen belirtelim ki, karşımıza çıkan her ihtilaf bu ilmin şümûlüne girmez. Sözgelimi zayıf veya metruk bir hadîs, sahîh bir hadîse muhâlefet etse, sahîh'e zayıf muhalefeti pek ciddiye alınmaz.

Öyle ise istılâhi mânada ihtilaf, makbûl hadîslerde söz konusudur. Bu sebeple İbnu Hacer şöyle bir tarif sunmuştur: "Makbûl bir hadîsin, kendisi gibi makbûl bir hadîse, araları zorlanmaksızın cem ve te'lîf edilebilecek şekilde muaraza etmesine muhtelifu'l-hadîs denir".

Târife dikkat edersek teâruzdan bahsedebilmek için birkaç unsur olmalıdır:

1- İki adet makbûl rivayet.

2- Hadîslerin aynı meseleye temas etmesi, fakat zıt hükümler ifade etmesi.

3- Bu zıtlığın zâhirde olması, her ikisinin de barıştırılabilir olması. [1]

Not: Bazan hadîs, aynı konuda gelen ikinci bir hadîse değil, Kur'an ve Sünnetle gelen umumî prensiplere, ahkâma da muhâlefet edebilir. Bunun tetkîki de yine muhtelifu'l-hadîs konusuna girer.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/155.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/155.

İHTİLAFI GİDERME YOLLARI

İhtilafu'l-hadîs'i, "Zâhirde olan bir zıtlık" diye tavsîf edince, bunun giderilebileceği peşinen kabul edilmiş olmaktadır. Esâsen, hadîste gerçek mânâda, yani giderilmesi mümkün olmayan ihtilafın varlığı kabul edilemez. Çünkü, hadîs vahye dayanmaktadır, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sıradan bir insan değildir, Cebrâil (aleyhisselam)'in murakabe ve irşâdı altındadır. Öyle ise O'nun (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerinde bazı zıtlıklar görüyorsak, bu zâhirdedir, hadîsi intikal ettiren râvilerdendir, anlaşılmayan, bize gizli kalan, mâlûmatımızın yetişmediği bazı hususlar var demektir. Öyle ise, yapılacak iş bu kapalılıklara açmak, eksik olan bilgimizi tamamlamaktan ibârettir. Nitekim bu konuya hakkıyla hâkim, dirayet sahiplerinden İbnu Huzeyme çok kesin bir ifade ile şöyle demiştir: "Ben birbirine zıt iki hadîs bilmiyorum, kimin yanında varsa bana getirsin ben aralarını te'lif edivereyim".

Hadîsler arasında görülen teâruzu gidermede sırayla şu yollara başvurulur:

1- Cem ve te'lif,

2- Nesh,

3- Tercih,

4- Tevakkuf, [1]

Not: Muhaddislere göre bu sıra hiyerarşiktir ve uymak icabeder. Yani müteârız hadisleri cem ve te'lif imkânı aranmadan nesh ihtimali üzerinde durulmaz. Cem ve te'lif etme imkânı bulunmadığı, bundan ümid kesildiği hallerde nesh yoluyla da ihtilaf giderilemezse, "Tercîh"e başvurularak birini diğerine üstün kılma imkânları aranır. Bundan da sonuç alınamazsa

"tevakkuf" edilir. Yani, her ikisiyle de amel edilmez. Birini üstün kılacak bir karîne'nin bulunmasına kadar her ikisi de amel dışı bırakılır.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/156.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/156.

1- Cem Ve Te'lif

Cem Arapçadan dilimize de geçen bir kelimedir, dağınık şeyleri biraraya getirmek, toplamak demektir. Te'lif de buna yakın bir mâna taşır. Istılah olarak, müteârız iki hadîs arasındaki ihtilafı aklî ve naklî delillerle gidererek her iki hadîsle de amel etme imkânını göstermektir. Cem ve te'lîf, bir barıştırma işidir, iki hadîs arasında görünen zıtlığın gerçekten değil, zâhirde olduğunu açıklama ameliyesidir.

Bu nasıl gerçekleştirilir? Ulemâ bu meselede üç metod ortaya koymuştur: Tahsîs, Takyîd, Haml.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/156-157.

1) Tahsis:

Bir lafzın şümûlüne giren mânalardan bir kısmını, o lafzın şümülünden dışarı çıkarmaktır. Bu iş muhassıs (tahsîs edici) denen bir delille yapılır. Bunlar sayıca çoktur. Teferruata girmeden birkaç örnek vereceğiz:

a) Hadîsin hadîsle tahsisi: *"Kim namaz vakti uyur veya unutursa kaçırdığı namazı hatırlayınca kılsın"* hadîsi, ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar, sabah namazından sonra da gün doğuncaya kadar namaz kılmayı yasaklayan hadîsi tahsis etmiş, o mekruh vakitlerde unutularak veya uyuyarak kaçırılan farzların eda edilebileceğine işaret etmiştir. Keza abdest aldıktan sonra veya bir mescide girildiği zaman kılınması tavsiye edilen iki rekatlık nâfile ile ilgili rivâyetlerin de önceki yasağı, bu iki çeşit nâfileler dışındaki nafilelere tahsîs ettiği belirtilmiştir.

b) Hadîs'in Kur'an'la tahsisi: Hadiste *"Ben, insanlar Lailahe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum"* buyrulur. Ayet-i Kerîme ise: *"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din edinmeyenlerle boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın"* (Tevbe: 9/29) buyurmaktadır. Yani, hadîs, lâilâhe illallah deyinceye kadar savaşmayı, âyet ise, ehl-i Kitab'la cizye verinceye kadar savaşmayı emretmekte, ortaya bir teâruz çıkmaktadır. Hadisin bu ayetle tahsîs edildiği kabul edilerek şöyle te'lif edilir: Âyet ehl-i kitab'a farklı muameleyi işaret ederek Lailahe illallah deyinceye kadar mücadeleyi ehl-i kitap dışındaki müşriklere tahsîs etmiştir.

c) Hadîsin Kur'an'ı tahsisi: Nisa sûresinin 23. ayetinde kişiye haram olan evlenmeler teker teker sayıldıktan sonra 24. âyetinde bunlar dışında

kalanların helâl kılındığı ifade edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) erkeğe, nikahı altında bulunan kadının teyze veya halasını nikahlamayı yasaklayarak, âyetin umumi ruhsatını tahsîs etmiş, daraltmıştır.

d) Hadîsin kıyasla tahsisi: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra, bedevîlerden bir kısmı "namaz kılarız, fakat zekat vermeyiz" diye itiraz etmeleri üzerine, Hz. Ebu Bekr onlarla savaşmaya azmedince Hz. Ömer: "Resûlullah: *"Ben insanlarla Lâilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum, bunu dediler mi malları da canları da emniyettedir"* buyurdu, onlar zekât vermedi diye savaşamayız" diye menfi kanaat beyan eder. Ancak Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) zekatı namaza kıyas ederek harbetme kararında ısrar eder. Hz. Ömer dahil, Ashab bu karara katılırlar. Ulema bu örnekten hareketle "...Lailahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" hadisinin ifade ettiği âmir hükmün bu kıyasla tahsîs olunduğu neticesini çıkarmıştır."[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/158-159.

2) Takyid:

Takyîd, mutlak bir ifâdenin içine giren mânalardan bazılarını dışarı çıkarmak suretiyle mukayyed tarafından açıklanması, diye tarif edilir. Hadîs ıstılahı olarak, mutlak ifadeli iki müteârız hadisi, birbirine zıt olan kayıtlara tâbi tutarak aralarındaki ihtilafı gidermektir. Bu bazan biri mutlak, diğeri mukayyed iki hadîs arasında cereyan edebilir. Bu durumda mutlak olan mukayyede göre tefsir edilerek ihtilâfın halli yoluna gidilir.

Mesela *"Su temizdir onu hiçbir şey kirletmez"* hadîsinde "su" mutlaktır. Akar-durgun, az-çok, vasıfları değişmiş veya değişmemiş, yağmur, kuyu, dere, deniz vs. suyu hepsi buna dahildir ve "temiz olduğu" ifâde edîlir.

Öte yandan: *"Su iki kulle miktarında olunca pislik tutmaz"* hadîsi, belirtilen miktardan daha az olan suyun kirlenebileceğini ifade etmektedir.

Şu halde bu iki hadîs müteârızdır.

Diğer taraftan *"Rengi veya tadı değişmedikçe su pislik tutmaz"* hadîsi, rengi ve tadı değişen suyun -miktarı ne olursa olsun- pis sayılacağını ifade etmektedir.

Şu halde ikinci hadîste zikredilen "miktar (ki iki kulledir)" ile bu sonuncu hadîste zikredilen "evsaf (ki renk ve tad değişmesidir)" birinci hadise nazaran iki ayrı "kayıt"tır ve orda gelen mutlak temizlik ifadesine zıddır.

İşte bu üç hadisle ilgili olarak yapılacak cem ve te'lif işlemine hamlu'l-mutlak ale'l-mukayyed veya kısaca "takyîd" denir.

Takyîd yoluyla yapılan bu cem işleminin sonucunu şöyle ifâde ederek, aradaki ihtilafı kaldırırız: "İki kulle veya daha fazla olan su, kıvam, renk, koku, tad gibi aslî vasıflarından biri (duyu organlarının hissedeceği ölçüde) değişmedikçe, herhangi bir şeyle kirlenmez. Bu miktardan az olan su,

içerisine pislik düştü mü evsafı değişmese de kirli sayılır. Keza evsâfından biri değişen su, iki kulleden çok da olsa kirlenmiş demektir".[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/158-159.

3) Haml

Haml, tearuz eden hadislerin vürud (varid olma) şartlarını değerlendirerek te'liflerini sağlamaktır. Burada, herbir müteârız hadîsin, taalluk ettiği hâdiseye konması esastır. Bunun bir misâli dağlama usulüyle tedaviyi tecvîz eden: *"Tedavî usullerinizden en faydalı olanlar kan aldırmak, bal şerbeti ve dağlamadır"* hadîsi ile buna müteârız olan: *"Vücudunu dağlattıran.... Allah'a tevekkül etmemiştir"* hadîsidir. Bu hadîsler iki farklı hâdiseye hamledilerek te'lîf edilmiştir: Birinci hadîs kanın durmaması, vücudun iltihaplanması gibi dağlamayı gerektiren halde buna ruhsat ifâde eder, ikinci hadîs ise hastalanmadan önce, hastalanmayı önlemek için veya ciddî bir ihtiyaç hasıl olmadan zan üzerine dağlamaya başvurmayı yasaklar, çünkü dağlama tehlikeli, ağır bir tedavi metodudur.

Cem ve te'lîf ile ilgili olarak sunduğumuz bu çok muhtasar açıklama, mekanizmanın işleyişi ve gâyesi hakkında kısa bir fikir vermek içindir. Konuyu yeterli şekilde kavramak isteyenlerin usûl bahislerine müracaat etmeleri gerekir.

Özetlemek istersek cem ve te'lif mütearız hadîslerin hepsi ile amel imkânlarını bulup çıkarmayı gaye edinen bir ameliyedir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/159.

2- Nesh

Müteârız hadîslerin aralarında mevcut ihtilaf cem ve te'lîf yoluyla halledilemez ve her ikisiyle de amel etme imkânı gösterilemezse, bunlardan birinin nâsih, diğerinin mensûh olduğu ihtimâli üzerinde durulur. Şu halde ihtilaf'ı, neshi göstererek çözme yoluna gitmek cem ve te'lif'ten tabiat itibariyle farklı bir metoddur. Öncekinde, her ikisiyle de amel imkânı ararken bu ikincide, birini amelden tutmak suretiyle diğerini muteber kılma imkânı aranmaktadır.

Nesh mekanizması nasıl işler meselesine gelince, bu konuyla ilgili bilinmesi gereken husûslara bundan önceki Hadîste Nesh bahsinde temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/159-160.

3- Tercih

Müteârız iki hadîs arasındaki ihtilafı cem ve te'lîf etmeyince, acaba biri nâsih diğeri mensuh olamaz mı? ihtimali üzerinde durduk, araştırdık ve sonunda gördük ki, buna hükmetmek de mümkün değil. İşte bu andan itibaren, ihtilafı gidermek için başvuracağımız mühim bir metod mevcuttur: Tercih.

Tercih, lügat olarak, meylettirmek, galib getirmek, birbirine denk olan şeylerden birinin üstünlüğünü tesbît etmek gibi mânalara gelir. İstılah olarak, teâruz halindeki hadîslerden birini diğerine üstün kılacak bir vasfı ortaya çıkarıp buna dayanarak onu öne alıp diğerini terketmek mânâsına gelir.

Anlaşılacağı üzere, tercîh'in işlemesinde hadîsin sıhhatine tesir eden hususların bilinmesi esastır. Teâruz, makbûl ve birbirine denk olan hadîsler arasında söz konusu olduğu için, normalde eşit denklikte olan iki hadîsten birini diğerine üstün kılmada dayanılacak delilin, hadîste sıhhat için aranan şartlar ve beyan edilen vasıflar çerçevesinde olacağı, bir başka ifadeyle objektif bir karîne olacağı açıktır.

Tercîh sebepleri çoktur. Bazı âlimler bunu 110'a kadar çıkarmıştır. Suyûtî, Tedribu'r-Râvî'de bunları yedi başlık altında sunar. Başka çeşit gruplamalar varsa da, tâdâd edilen maddeler netice itibâriyle aynıdır. Biz Suyutî'yi esas alarak bu konuda bilgi vermeye çalışacağız:[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/160; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 92.

a) Râvinin Haliyle İlgili Tercih Sebepleri:

1- Râvinin çokluğu. Yani müteârız hadislerden hangisi daha çok tarîkten gelmişse o tercih, öbürü terkedilir. Çünkü aynı şeyi rivâyet edenlerin çokluğu, yalan ve vehim ihtimâlini azaltır.

2- Senette araya giren vasıtaların azlığı. Yani âlî isnad nâzil isnâda tercîh edilir.

3- Râvinin fıkıh bilmesi. Rivâyeti mâna ile de yapsa, bu vasıftaki râvî, fıkhı olmayana tercîh edilir. İmam Azam'ın buna ayrı bir ehemmiyet verdiğini belirtmiştik.

4- Râvinin Nahiv bilmesi. Böyle bir âlim bir kısım yanlışlıklardan kendini koruyabilir.

5- Lügat bilmesi.

6- Hıfzı olması. Hâfızadan rivâyet eden kitaptan rivayet edene tercîh edilir.

7- Râvilerin hepsi fakîh veya nahivci veya hâfız iseler hangisî bunların birinde daha önde ise o tercîh edilir.

8- Zabtta üstün olan tercîh edilir.

9- Şöhreti olan tercîh edilir. Çünkü şöhret râviyi kizbten korur, takvanın da koruduğu gibi.

10- 20- Verâ sahibi, itikadca düzgün (ehl-i bid'a olmayan), ehl-i ilimle düşüp kalkan, ehl-i ilimle düşüp kalkması daha çok olan, erkek olan, hür olan, nesebce meşhur olan, ismi zayıf râvi ile iltibas edilmemiş olan (hele temyizi de zor ise), ismi tek olan, bu sebeple bir başkasıyla karıştırılmayan,

21- Adâleti rivâyetle sabit olan, tezkiye veya rivâyetiyle amel veya kendinden hadîs rivâyetiyle adâleti sabit olana tercih edilir.

22- Râviyi tezkiye eden ravinin rivayetiyle amel etmişse ve muârız rivâyeti yapan râviyi tezkiye eden zat bunun rivâyetiyle amel etmemişse önceki tercih edilir.

23- Adaleti hususunda ittifak edilen, ihtilaflıya;

24- Adalet sebebi açıklanan, açıklanmayana,

25- Tezkiye edenleri çok olan, az olana;

26- Tezkiye edenleri âlim olan, olmayana;

27- Tezkiye edeni, insanların halini çok araştıran, az araştırana;

28- Râvi anlattığı vak'anın kahramanı ise (çünkü bu başından geçeni daha iyi bilir, aynı hadiseyi duyarak anlatan zıt düşünce yanıldığına veya yanlış işittiğine hamledilir).

29- Rivâyet ettiği şeyle mübaşereti olmuş ise;

30- Sonradan müslüman olanın haberi (nesh ihtimaline binâen). Ancak müslümanlığı eski olanın salâbet ve bilgisi daha kuvvetlidir, daha çok güven verir de denmiştir.

31- 40- Hadîsini araştırma ve rivâyette daha iyi olan, şeyhine daha yakın olan, daha çok beraber olan, kendi beldesinin şeyhlerinden dinlemiş olan, şeyhinden şifahen alan, mana ile rivâyete cevaz vermeyen, sahâbenin büyüklerinden alan, kazaya müteallikse Hz. Ali (radıyallahu anh)'den alan, Haram-helâlle ilgili ise Hz. Muâz'dan alan, Ferâizle ilgili ise Hz. Zeyd (radıyallahu anhüm ecmaîn)'den alan, isnât Hicâzî ise, râvileri tedlîse yer vermemekle meşhur bir beldeden ise, tercîh olunur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/160-162; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 93.

b) Hadisi Elde Ediş (Tahammül)'le İlgili Tercîh Sebepleri

1- Tahammül vakti: Hadîslerin tamamını büluğdan sonra tahammül eden, bâzısını büluğdan önce bazısını büluğdan sonra tahammül edene tercih edilir. Çünkü ihtilaflı hadîs önce öğrendiklerinden olma ihtimali vardır. Büluğdan sonraki öğrenmenin daha kuvvetli olacağı kabul edilir.

Mesela ez-Zühri'den hadis alanlardan Malik b. Enes ile Süfyan b. Uyeyne'nin hadisleri birbirine zıt düşer. İmam Malik'in hadisi tercih edilir; çünkü o, olgunluk çağında ez-Zühri'den hadis öğrendiği halde Süfyan, henüz çocuk yaşta ondan hadis öğrenmiştir.

2- Hadis alış şekli: Birinci sema ile diğerinin arz yoluyla veya birinin arz diğerinin kitabet veya birinin münâvele diğerinin vicâde yoluyla tahammül etmesi, öncekiler tercih edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/162; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 93.

c) Rivâyetin Keyfiyeti İle İlgili Tercih Sebepleri

1- Lafzan rivâyet edilen mânen rivâyete takdîm edilir.

2- Lafzan rivâyeti şüpheli olan mânen rivayeti bilinene.

3- Vürud sebebi beyan edilen, beyan edilmeyene tercih edilir, çünkü bu durum râvinin rivayete olan ihtimamına delâlet eder.

4- Râvinin, tereddüt etmeden benimsediği rivâyet, böyle olmayana,

5- Elfazı ittisâle delâlet eden (ve mesela haddesena, semi'tü gibi bir siga), delalet etmeyene,

6- Merfu ve mevsul olduğunda ittifak edilen, edilmeyene,

7- İsnadında ihtilaf edilmeyen, edilene,

8- Lafzında ızdırab olmayan, olana,

9- İsnadla rivâyet edip marûf veya azîz (nadir bulunan) bir kitaba nisbet edilen rivayet meşhur bir rivâyete tercîh edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/162; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 93.

d) Hadisin Vürûd Vaktine Göre Tercih Sebepleri

1- Medenî (yani Medîne'de vürûd eden) bir hadîs Mekkî hadîs'e,

2- Resûlullah'ın şânının yüceliğine delâlet eden, za'fına delâlet edene,

3- Tahfîfî tazammun eden tercîh edilir. Çünkü tahfif emrin müteahhir olduğuna delildir. Sebebine gelince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), başlangıçta câhiliye âdetlerinden uzaklaştırmak için şiddetli bir üslubla yasaklamakta idi, sonradan tahfife meyletti. Bunun aksini esas alanlar da olmuştur (Amidî, İbnu'l-Hâcib gibi).

4- İslam'dan sonra hoş karşılanabilen, daha önce hoş karşılanabilene tercih edilir. Çünkü bunun müteahhir olması daha zâhirdir.

5- Târiki belli olmayan hadiseyi rivâyet, eskiliği belirlenmiş olana tercih edilir.

6- Resûlullah'ın vefatına yakın bir tarihte olduğu belirtilen rivâyet, tarihi belirtilmemiş olana tercih edilir.

Bu altı tercih vesilesinin çok kuvvetli olmadığı belirtilmiştir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/163; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 93.

e) Haberin Lafzına Göre Tercih Sebepleri

1- Hâss olan (özel hüküm taşıyan) âm (genel hükümlü) olana,

2-Tahsîs edilmeyen âm, tahsîs edilmiş olana (çünkü tahsîsten sonra, geri kalan efrâda delaleti zayıftır).

3- Mutlak olan, bir sebebe mebni vârid olana,

4- Hakikat, mecaza,

5- Hakikata benzeyen mecâz, böyle olmayana,

6- Şer'î olan hakikat, şer'î olmayana,

7- Örfi olan hakikat, lügavî olana,

8- Delâlete muhtaç olmayan, muhtaç olana,

9- İçinde iltibas az olan, çok olana,

10- Delâlet ettiği mâna için var'edildiğinde ittifak edilen ihtilâf edilene,

11- Hükmün illetine işaret eden, etmeyene,

12- Muvafakatı belli olan, muhalefeti belli olana,

13- Hükmünü açıkça ifade eden, etmeyene,

14- Hitâbı teklifi olan, vaz'î olana,

15- Hükmü, ma'kulu'l-mânâ olan, olmayana,

16- Elif-lâm ile muarref cem, ismu'l-mevsûl olan mâ ve men'e,

17- İlletin zikri takdim edilen veya kelimenin iştikâkı hükmüne delalet eden, böyle olmayana,

18- Tehdîde mukarin olan, olmayana,

19- Tehdîdi şiddetli olan, hafif olana,

20- Tekrar ile te'kîd edilen, edilmeyene,

21- Fasîh olan, olmayana,

22- Kureyş lehçesiyle olan, başka lehçe ile olana,

23- Kastedilen mânaya iki veya daha fazla yönden delâlet eden, tek yönden delâlet edene,

24- Kasda vasıtasız delalet eden, vasıtalı delalet edene.

25- Muârızı da beraber zikredilen, zikredilmeyene,

26- Kavl, fi'le,

27- Kesin hüküm ifade eden (nas), böyle olmayana,

28- Fiilin iştirak ettiği kavl, böyle olmayan kavle,

29- Râvinin herhangi bir tefsirini taşıyan, bunu taşımayana,

30- Hükmü, bir sıfata dayanan, bir isme dayanana,

31- Kendisinde ziyade bir açıklama bulunan böyle bir ziyadede bulunmayan rivayete tercih edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/163-164; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 94.

f) Hadisin Taşıdığı Hükümle İlgili Tercih Sebepleri

1- Tahrîme delalet eden, ibâheye veya vücuba delalet edene,

2- İhtiyata uygun olan, diğerine,

3- Hadd'e delalet eden, haddi nefyedene,

4- Aslın hükmünü ve berâet-i asliyeyi takrîr eden, başka bir hükmü nakledene tercih edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/164-165; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 94.

g) Harici Sebeplerle Tercih Sebepleri

1- Kur'an'ın zâhirine veya bir diğer sünnete muvafık dinen veya şeriat, kıyas, ümmetin ameli veya Hülâfa-i Râşidin'in uygulaması tarafından kabul edilen veya bir başka mürsel veya munkatı rivayetin refakat ettiği hadîs tercih edilir.

İlk dört halifenin uyguladığı, diğerlerine tercih edilmiştir. Mesela, bayram tekbirlerinin beş veya yedi olacağını ifade eden bir hadis, dört sayısını verene tercih edilmiştir; çünkü Hz. Ebubekir ve Ömer birinci hadise göre uygulama yapmışlardır.

2- Sahabeyi tenkîd manası taşımayan rivayet, taşıyana tercih edilir.

3- Hükmüne ittifak edilen bir nazîri bulunan rivayet, bulunmayana,

4- Nazîrini Sahîheyn'in tahrîc etmiş olduğu rivâyet, böyle olmayana tercih edilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/165; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 94.

4- Tevakkuf

Müteârız iki hadîsin ihtilafı, beyan edilen hiyerarşik metodların (cem ve te'lif, nesh, tercih) hiçbiriyle çözülmezse, başvurulacak son metod tevakkuf'tur. Aslında tevakkuf, bir çözüm metodu değil, çözümsüzlüktür. Yani her iki hadîsi de amel dışı bırakmak. Birini diğerine tercih ettirecek bir karîneyi bizzat buluncaya veya bir başka muhaddisin veya fakihin bulmasına kadar her iki rivâyeti de amel dışı tutmaktır.

Esâsen hadîste gerçek mânada (nefsülemirde) ihtilaf yoktur diyenler açısından fiilen çözümü olmayan müteârız hadîs var mıdır? diye sorulacak olsa ulemânın ittifak ettiği bir hadîs gösterilemez. Buna rağmen usulcüler, nazarî açıdan da olsa tevakkuf tabiri üzerinde dururlar. Hatta tercih'e taraftar olmayanlar, -Suyutî'nin kaydettiğine göre- teâruz halinde tahyîr (iki hadisten birine ihtiyar etmek) veya tevakkuf gerekir demişlerdir. Fıkıhçıların "tesâkut" dedikleri, teâruz sebebiyle birbirlerini amelden düşürme hadisesi de belli bir ölçüde, tevakkuf'a benzer. Ancak, tesâkutla ilgili bütün fukahanın ittifak ettiği örnek mevcut değildir. Şu halde bu açıdan ele alınca da tevakkufla ilgili ameli bir örnek bulmak mümkün olmayacaktır. Mesela "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatına kadar, sabah namazında kunut yaptığı"nı ve "biraz kunut yapıp sonra terkettiği"ni haber veren Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyetlerinin "iki haber tearuz edince "tesâkut"la her ikisi de amelden düşer" kaidesince amelden kaldıklarını ve geriye Hanefîlerin benimsediği İbnu Mes'ud ve başkalarından "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) iki ay müddetle bazı Arap kabîlelerine beddua ederek kunut yaptı, sonra terketti" hadîsinin

kaldığını Ebu Hafs Ömer en-Nesefî söyler. Fakat tatbikatta Şafiîler bu görüşle amel etmezler.[1]

Dikkat:

1- Muaraza'dan salim olan sahîh hadîse muhkem denir. Bunun en güzel örneği*:"Allah, temizlik olmadan namaz kabul etmez, ganimetten (devlet malı) çalınanla da sadaka kabul etmez"* hadîsidir.

2- Bir konuda ihtilaflı olan iki hadîs te'lif edilemeyince, ikisini de bırakarak ittifak edilene dönmek usulcülerce benimsenen bir prensiptir. Bunun ihtiyata ve amelî ihtiyaca daha muvafık olacağı söylenir.[2]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/165-166.

[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/165-166.

İhtilaf Üzerine Te'lifat

1- Müteârız hadîslerin ihtilafını gidermek üzere muhtelif eserler yazılmıştır. Bu sahada ilk kitabı İmam Şafiî (150-204h./767-819m.)'nin, -el-Ümm adlı eserinin bir bölümü olarak te'lif ettiği bilinmektedir, eserin adı: Kitâbu İhtilâfı'l-Hadîs'tir.

2- İbnu Kuteybe de (213-276h./828-889m.) Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis'i de ilk yazılanlar arasında yer alır. Kendisi hadisçi olmadığı için eseri bazı tenkitlerden azâde bulunmamıştır. Dilimize tercüme edilmiştir.

3- Ebu Yahya Zekeriyya es-Sâcî'nin (V. 307/919) (eseri hacimlicedir).

4- Ebu Ca'fer Muhammed İbnu Cerir et-Taberî (V.301/913).

5- Ebu Ca'fer Ahmed İbnu Muhammed İbni Selâme et Tahâvî (235-321h./849-933m.). Kitabın adı: Müşkilü'l-Asâr'dır, matbudur.

6- Osman İbnu Saîd ed-Dârimî (V.280/893).[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/166; Talat Koçyiğit, Mücteba Uğur, İ. Hakkı Ünal, İmam-Hatib Liseleri İçin Hadis Usulü, 12. sınıf: 94.

HADÎSİ ANLAMAK İÇİN NELERE DİKKAT ETMELİ

1- Güvenilir Kaynak:

Dinimizin, Kur'an-ı Kerîm'den sonra ikinci kaynağı olan Hadîs-i Şerifleri kavrayıp onlardan istifâde etmenin çok kolay bir iş olmadığı geçmiş bahislerde anlaşılmıştır. Zira, Hadîslerin bir kısmı sahîh, bir kısmı hasen, bir kısmı da zayıftır. Mevzu (uydurma) olanlar da ayrı bir grup teşkil etmekte.

Bu sebeple öncelikle, hadîsin kaynağına dikkat etmeye ve sıhhati hususunda âlimlerin şehadet ettiği kitaplara yönelmeye gerek var. Kütüb-i Sitte, Muvatta gibi kaynaklar bu mevzuda en güvenilir kaynakları teşkil eder. Bunların hadîsleri makbûldür.

Ancak makbûl bir hadîsle de hemen amel etmemize mâni bazı ihtimaller var, şöyle ki:

* Hadîs mensûh olabilir.

* Hadîs bir başka rivayetle muhalefet halinde olabilir.

* Hadîsi âlimler farklı farklı anlamış olabilir.

* Mezhebimizde amel edilmemiş olabilir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/166-167.

2- Güvenilir Şerh:

Bu ihtimaller bizi, ister istemez, hadîsleri güvenilir şerhlerden okumaya sevk edecektir. Hele hadîs ahkâma müteallik ise, haram, helal bildiriyorsa ve alış-veriş, şüf'a, gibi muâmelât ve kul hakkını ilgilendiren konulara giriyorsa, şerhe müracaat bir zarûret olur.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/167.

3- Ehliyetli Tercüme:

Bir hususa daha dikkat çekeceğiz. O da hadîslerde Arap dilinin gereği olarak Hz. Peygamber'in yer verdiği teşbîhli ifâdeleridir. Teşbihli, mecazlı ifâdelere hadîslerde sıkça yer verilmiştir. Bu çeşit rivâyetlerde, kullanılan kelimelerin lügat manası değil, bunun gerisinde asıl kastedilen mânanın araştırılması gerekir. Bir Arap için bunu yakalamak kolay olsa bile, en azından anlamın bir kısmında kastedilen manayı yakalamak bir gayr-ı Araba zorluk arzeder. Bu durum da bizi, şerhlere müracaata sevkeder. Hadîsleri tercümeden okuyanların da, şerhe veya ehliyetli kimselerin yaptığı tercümelere başvurması gerekir. Çünkü ehliyetli kişi mutlaka lafzî mânada takılıp kalmaz, hadîsin kasteddiği gerçek mânâyı arar. Aramayan tercümeci zâten ehliyetli değildir. Bu hususun ehemmiyetini belirtmek için bir başarısız tercüme örneği vereceğim. Daha önce bir başka vesileyle zikri geçen: hadîsi bir kitapta aynen şöyle tercüme edilmiştir: "Allah Teâla'nın en çok sevmediği kimse, sığırın diliyle yalanması gibi, dilini dişleri üzerinde dolaştıran hatiptir".

Şurası muhakkak ki, hatîbin dilini dişleri üzerinde dolaştırması, örf, adet yönüyle hoş karşılanmamış olsa bile, Allah'ı en ziyade gazaba sevkedecek bir davranış bir fısk, bir isyan olamaz. Öyle ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) bir başka şey kastedmiş olmalıdır: Geçimliğini diliyle toplamak, yani belâgatı, güzel ifâdeyi insanları aldatma vasıtası yapmak gibi... Hadisin metninde "diş" kelimesinin bulunmayışı, tercümenin bozukluğunu zaten katmerleştirir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/167-168.

4- Metod Bilgisi:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadîslerinde hâkim olan beyan metodunun bilinmesi, hadîsleri hakkıyla anlamada kolaylık sağlar ve yanılmaları asgariye indirir. Metod kelimesiyle kastettiğimiz hususları bir kaç madde hâlinde şöyle özetleyebiliriz:

l - Muhatab'a Göre Hitap: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bilhassa ahlâkiyat ve içtimaî münasebetler ve güzel amelleri beyan ve onlara teşvîkle alakalı hadislerinde muhatabları, içinde bulunulan şartları iyi bilmek gerekir. Bu hususun ehemmiyetine binâen, muhaddisler, esbâb-ı vürud dediğimiz. Hadislerin beyanına veya sünnetin vukûuna sebep olan âmilleri bilme işini, ulûmu'l-hadîsin müstakil bir şubesi kılmışlardır. Esâsen sâdece hadîs değil, bütün sözlerin değerlendirilmesinde "Kim söylemiş, kime söylemiş, ne makamda, hangi maksadla, ne zaman söylemiş?" gibi bir kısım sorulara cevap aranır, söz böylece, içtimaî çerçevesine oturtularak anlaşılmaya çalışılır.

Sözgelimi, en efdal amel hangisidir? sorusu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e farklı zamanlarda farklı şahıslar tarafından sıkça sorulur. Birçoğuna her seferinde "cihad" dediği, bir defasında "hiçbir amel'in fazilette cihada yetişemeyeceği" de belirtildiği halde, bir zâta "oruç" diye cevap vermiş, bir başkasına "hicret", bir başkasına "secde", "Allah'a iman"... "vaktinde kılınan namaz", Hz. Aişe (radıyallalhu anhâ)'ye "hacc" yaşlı bir kadın olan "Ümmü Hânî (radıyallahu anha)"ye "Günde yüz kere Allahuekber, Sübhanâllah, Elhamdülillah, demektir" diye cevap vermiş. Resûlullah'ın muhatap ve içtimaî şartları nazar-ı dikkate alma prensibi göz

önüne alınmadığı takdirde aynı soruya verilen cevapların farklılığı şaşırtıcı olabilir.

2- İstikballe ilgili haberler teşbihe dayanır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden sonra çıkacak pek çok içtimaî fitneleri, bu fitnelerin liderlerini bir kısım teşbihlerle anlatmıştır. Sözgelimi kötülükte baş çekecek, dîne zarar verecek şahısları Deccal olarak isimlemiş, bunlara karşı çıkıp, tahribatlarını tamir edecek kimselere de Mehdî demiştir. Yeryüzünün her tarafında, her bir cemiyet ve hatta cemaatlerde bile kıyâmete kadar gelecek kötüler ve iyiler hep Deccal ve Mehdî olarak isimlendirilir. Bilhassa Deccâl üzerinde daha çok durulur. Bununla ilgili bilginin ferdler üzerinde hâsıl edeceği müsbet tesiri artırmak için, rivâyetler sanki tek Deccal çıkacakmış gibi bir tasvirde bulunur. Ve ayrıca çıkacak bu şahısların, zamanlarında kullanacakları teknik imkânlar onların şahsî güçleri imiş gibi ifâde edilir. Böylece, Deccal deyince, zihinde, insanüstü, harika güce sâhip, kabul edilmesi aklı zorlayan bir mahlûk imajı canlanmaktadır. Bu durum, bazı safdilleri hurâfemsi inançlara iterken, bir kısım teslimiyeti zayıfları da ahir zamanla ilgili bu ve benzeri hâdisat ve eşhası inkara sevketmektedir.

Öyle ise mûteber kitaplarımızda gelen istikbâle matuf ihbarâtı mecâzi tasvirler kabûl edip, Kur'an ve Hadîs'in umumi prensipleri çerçevesinde asıl maksadı aramak gerekmektedir. Aksi takdirde safsataya veya inkâra düşülerek, o çeşit hadîslerin vermek istediği dersten mahrum kalınır.

3- Hadîslerde rakamlar: Hadisler çeşitli vesilelerle rakamlar verir: 7 büyük günah, fıtrattan 5 şey, münafığın 3 alameti... gibi. Bu çeşit rakamlar gerçek bir miktara delalet etmez. Sözgelimi, ayrı ayrı hadîslerde 3'er, 4'er, 5'er, 7'şer gruplamalar halinde verilen bu büyük günahlar tedkik edilse, her

seferinde farklı günahların zikredildiği görülür. Bütün hadîslerde büyük "günah" kelimeleri kullanılarak zikredilenlerin sayısı, bazı tahkiklerde 17'yi bulmuştur. Diğer taraftan âyet ve hadîslerin getirdiği ölçülere vurunca "büyük günahlar" listesine dahil edilen günahların sayısını ûlema çok artırmış ve mesela Zehebî yetmiş tanesini teker teker saymıştır.

Aynı şekilde gayb alemiyle ilgili bir kısım rakamlar hadîslerde zikredilmiştir. Cennetle, cehennemle, Kürsî ve Arşla ilgili genişlik, uzaklık veya yakınlık ifâde eden, sualsiz cennete gireceklerin miktarını belirten, bir kısım meleklerin adedini gösteren ve yüksek miktarlara ulaşan rakamlar var. Ulema, yaptığı tahkike dayanarak bunların da, değişmez, sâbit miktarları belirtmek için değil, kesretten kinaye olmak üzere kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Şu halde küçük rakamların çoğu durumlarda ta'limde kolaylık olsun diye listelemeler yapmak maksadıyla kullanıldığını, büyük rakamların da çokluğu ifade (yani kesretten kinâye) için kullanıldığını nazar-ı dikkatten uzak tutmamak gerekir.

4- Tebliğde yardımcı unsurlar: Din nazarında ehemmiyetli sayılan bir kısım meseleler vardır. Bunlar kaçınılması gereken kötülükler sınıfına girdiği gibi, yapılması gereken iyilikler sınıfına da girebilir. Ne var ki, bunlara terettüp eden iyilikler veya kötülükler sayıyla, rakamla ifade edilemez. Ayrıca bunların şümûlü zamana, zemine, ferde göre de değişebileceğinden tatminkâr, sabit bir açıklaması da yapılamaz. Ama mü'minlerce berikilerin "iyilik", ötekilerin "kötülük" olarak benimsenmesi, benimsettirilmesi gereklidir.

İşte bu maksadla, hadîslerde bâzı yardımcı unsurlar kullanılmıştır. Bunlar, dinimizin ısrarla üzerinde durduğu, çokça ehemmiyet verdiği ve dolayısıyla

önemleri mü'minler tarafından yeterince anlaşılıp, kabul edilmiş olması gereken, çoğu kere inanca giren şeylerdir.

İşte iyilik veya kötülük hususlarında ehemmiyet ve ciddiyetlerinin benimsettirilmesi istenen her ne varsa, bu umumen kabûl edilmiş, bilinen şeylerle, onun arasında bir irtibat, bir benzerlik kurulur. Böylece o şey dahi, herkesçe hemen bilinen, kavranan bir durum kazanır. Mesela şu hadîs-i şerife nazar edelim: *"Allah ve âhirete inanan ya hayır konuşsun ya sükut etsin"*. Bu irşâdla hayırlı konuşmamak, mü'minin nazarında, birden ebedi hayatı için yegâne muteber sermayesi olan imanını tehlikeye atan ciddi bir tehlike oluvermektedir. Sadece hakkı konuşan, her konuştuğu Hak olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ağzından bunu işitmek bir mü'min nazarında fevkâlade müessir bir şeydir. Dünyanın en iyi konuşan en belagatlı bir hatibi, en zeki aydın bir muhatabına sükut etmenin faydaları, mâlâyânî konuşmanın zararları üzerine yapacağı uzun açıklamalarla elde edemeyeceği tesiri, Resûlullah'ın bu kısa sözü, zekaca vasat, hatta vasatın altında ümmî bir mü'minde hâsıl eder.

Şeytan unsuru da bu maksadla en ziyade kullanılan tebliğde müessiriyet unsurlarından biridir. Kötülük ve çirkinlikleri ifade için onları şeytana nisbet edip şeytana benzetme usulünün eskiden beri Araplarda cârî bir örf olduğunu belirten İslam âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısım ayetlerinde de bu maksatla şeytan kelimesinin kullanıldığını belirtirler. Mesela:

Şeytan unsuru da -tebliğde müessiriyet düşüncesiyle- en ziyade kullanılan unsurlardan biridir. Kadı İyâz şahıs cinsinden olsun, fiil cinsinden olsun her kötü şeyin "şeytan"la veya "şeytanın ameli"yle ifade edildiğini belirtir. Kur'ân-ı Kerim'de şeytan kelimesinin birçok ayette bu maksadla kullanıldığını söyleyen Kadı İyâz, Kur'an'dan bazı misaller de verir: "Hz.

Eyyub (aleyhisselam)'un kıssasında geçen *"...Doğrusu şeytan bana yorgunluk ve azab verdi" diye seslenmişti"* (Sa'd: 38/41) ayetini zahiri mânasıyla benimsememiz mümkün değildir. Çünkü, Hz. Eyub'u şeytan'ın hasta ettiğini, vücuduna hastalığı onun koyduğunu söylemek asla câiz değildir. Çünkü bunlar, Allah'ın irade ve izni ile vukûa gelir... Keza (Hz. Musa'nın hizmetçisi tarafından söylenen) *"...Onu söylememi şeytandan başkası unutturmadı"* (Kehf: 18/63)... Keza, cehenem'deki zakkum ağacını tasvir için sarfedilen *"Muhakkak ki o, çılgın ateşin dibinde bitip çıkacaktır, ki tomurcukları şeytanların başları gibidir"* (Saffat: 38/64-65) kelam-ı ilâhi de böyledir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) aynı şekilde pek çok çirkinlikleri, isyan fiilleri, pis şeyleri şeytana nisbet ederek mü'min nazarında o şeylerin fenâlığın kolayca tesbit etmiştir. Çünkü şeytan ve şeytanın kötülüğü mü'minler nezdinde mâlumdan, temel bilgilerinden biridir, imanın bir parçasıdır.

"Yattığınız zaman şeytan herbirinizin ensesine üç düğüm atar ve her bir düğümü vururken: "Gecen uzun olsun!"... der. Uyanıp Allah'ı zikrederse düğümün biri çözülür, abdest alırsa bir düğüm daha çözülür, namaz da kıldı mı hiçbir düğüm kalmaz, hepsi çözülür, böylece dinç olarak sabaha erer, geceleyin kalkmadığı takdirde, tembel uyuşuk bir ruhla sabaha erer".

Yanında geceyi hep uykuyla geçiren birisinden bahsedilince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"O, kulaklarına şeytanın akıtmış olduğu birisidir"* buyurmuştur.

Mescide saçı sakalı karmakarışık gelen bir zata kendisine çeki düzen vermek üzere çıkmasını eliyle işaret ettikten sonra: *"Böyle (kendinize çeki*

düzen vermeniz) şeytan gibi saçı sakalı karışık olmaktan daha iyi değil mi?" der.

Hergün karşılaşılan bir ihtiyatsızlığa da Hz. Peygamber bu tarzda dikkat çeker: *"Birbirinize silahı çevirerek şakalaşmayın. Zira bilemezsiniz, şeytan boşandırıverir de kendinizi cehennem çukurunda bulursunuz".*

Örnek çok. Resûlullah, bu üslubla, "melek", "sadaka", "hicret", "eski milletler", "cahiliye" , "kıyamet günü", "kıyamet alâmeti" gibi, müslümanlarca ehemmiyeti çok iyi bilinen, imanının bir parçası hâlini almış birçok unsurları geniş çapta kullanmıştır. Bunlarla ilgili açıklamaya burada gerek görmüyoruz. Ancak hadîsleri açıklarken yeri geldikçe ve gerektikçe dikkat çekecek, bazı izahlar sunacağız.

Şu halde, hadîsleri okurken, metnin lugâvî mânasına bağlanıp kalmaktan ziyade, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın asıl kasdının ne olabileceğini tefekkür etmek, araştırmak daha uygundur. Ancak bunu yaparken bâtınilerin yaptığı gibi işi ifrata götürüp, İslamın umumi prensiplerine ters düşen tevillere kaçmak da doğru değildir.

Cenab-ı Hakk'ın ihlas ve iyi niyet sahiplerini daima doğruya hidayet edeceğine inanabiliriz. Şu halde bize düşen; aşkla, samimiyetle Resul-i Ekrem (aleyhisselatu vesselam)'i anlamak için adım atmak, gayret göstermektir.

Bir bahçeye giren, istediği daldan meyve alamasa da, nasibsiz kalmaz, ulaşacağı dallar bulabilir, sepetini doldurabilir. Bütün iş sepeti doldurmak arzusuyla, Sünnet Bahçesi'ne girmektedir. Rahmet-i Rahman kimseyi boş çevirmeyecek kadar zengindir, engindir.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/168-172.

Cevamiu’l-Kelim:

Az söz ile çok manayı ifade eden edebî vecizeler. Bu tariften hareketle, Kur'an-ı Kerîm'in tamamı bir cevâmiu'l-Kelim olduğu gibi, Hz. Peygamber'in bir çok hadisleri de birer cevâmiü'l-kelimdir:

Hz. Peygamber'in bizzat kendi ifadelerine göre, Yüce Allah O'nu cevâmiü'l-kelim ile göndermiştir. Buharî'nin bir rivayetinde şöyle buyrulmaktadır:

"Ben cevâmiü'l-Kelim ile gönderildim. Ben (bir aylık mesafedeki düşmanların gönüllerine) korku salmak sûretiyle yardım olundum. Bir de ben bir defasında uyuduğumda, bana yerdeki hazinelerin anahtarları getirilerek, iki avucumun içine konuldu "[1].

Hz. Peygamber'e mahsus kılınan bu özelliklerden biri olan cevâmiü'l-kelim'in Kur'an-ı Kerîm olarak da tefsir edildiğini yukarıda kaydettik. Çünkü Kur'an'ın her ayeti, her cümlesi müstesna bir uslûba sahip olduğundan, Peygamberimiz tarafından tebliğ edildiğinde onu duyan cahiliye şairleri nazmının güzelliği ve icazı karşısında hayran kalmaktan başka bir şey yapamamışlardır.

İmam Nevevî cevâmiü'l-kelim'i şöyle açıklar: "Bize nakledildiğine göre cevâmiü'l-kelim Allah Teâlâ'nın daha önceki kitaplarında yazılmış bulunan bir çok emrinin, Hz. Peygamber'e sadece bir, iki veya bu kadar az bir emir içinde toplaması veya özetlemesidir"[2]

Kur'an-ı Kerîm bu kadar cevâmiü'l-kelim ifadelerle bir çok hikmetleri anlatmaktadır. Meselâ *"O halde sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir"* (el-Hıcr: 15/94) âyet-i kerimesini duyan bir müşrik, böyle kısa bir ifade ile bu kadar büyük bir hikmeti ifade etmesi karşısında secde etmekten kendini alıkoyamamıştır. Hz. Peygamber'in hadislerinde de

cevâmiü'l-kelim olanlar az değildir. Yine O'nun (s.a.s.). bizzat ifade ettiği gibi, zaten kendisi "Arab'ın en fasîhi idi"[3] Bu durumda "Hz. Peygamber'e mahsus olan cevâmiü'l-kelim iki tür hâlinde karşımıza çıkmaktadır." Birincisi Kur'an'dır; yani O'na Allah tarafından indirilen ilahî ayetlerdir. İkincisi ise Hz. Peygamber'in hadisleridir.

Muselâ *"Allah, adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emreder; edebsizlikten (fahşâdan), fenalıktan (münkerden) ve azgınlıktan (bağyden) de meneder. Öğüt almanız için size böyle nasihatte bulunur"* (en-.Nahl: 16/90) ayeti, Hasan-ı Basrî'nin de söylediği gibi, hayır ve iyilik sayılan her şeyi emretmiş, kötü veya şer namına ne varsa onların hepsini de yasaklamıştır. Bir tek âyet böylesine şumullü ve sayısız hikmetleri içine almaktadır.

Cevâmiü'l-kelim'in ikinci nevi olan, Hz. Peygamber'in sünnetlerinde yer almış olan bir çok haber de bugün elimize ulaşmış bulunmaktadır.[4] Bazı âlimler cevâmiü'l-kelim niteliğinde olan kısa, veciz, fakat oldukça geniş hikmetleri ihtiva eden hadisleri bir araya getirerek, "Erbaîn"ler yazmışlardır. Nevevî'nin meşhur "Erbain'i" bunların başında yer alır. Bundan başka el-Hafız Ebu Bekr b. es-Sinnî'nin, el-İcâz ve Cevâmiü'l-Kelim Mine's-Süneni'l-Me'sûra'sı da aynı türden hadis mecmualarındandır.

Hz. Peygamber'in cevâmiü'l-kelim niteliğindeki hadislerinden bazıları: "Ameller niyetlere göredir... "[5] "Sizi neden men ettiysem ondan kaçınınız, neyi de emrettiysem, gücünüzün yettiği oranda onu yerine getiriniz... "[6] "Her sarhoşluk veren şey haramdır. "[7] "Beyyine (delil) davacı üzerine, yemin de inkâr edenedir"[8] Bu misalleri daha çoğaltmak mümkündür. Türkçe'ye bile açıklayarak tercüme etmek zorunda olduğumuz bu tür hadislerin Arapça ifadeleri oldukça beliğ ve vecizdir.[9]

---

[1] Buhârî, Ta'bîr: 22, İ'tisâm: 1.

[2] İbn Recep el-Hanbelî, Cevâmiü'l-Hıkem fi Şerhi Hamsıne Hadîsen min Cevâmiü'l-Kelim, Dârü't-Türâs, (t.y.) s. 2.

[3] Tecrid-i Sarih Tercümesi: 1/455.

[4] İbn Recep el-Hanbelî, Cevâmiü'l-Hıkem fi Şerhi Hamsıne Hadîsen min Cevâmiü'l-Kelim, Dârü't-Türâs, (t.y.) s. 3.

[5] Buharî, Bed'ü'l-vahy: 1.

[6] Buharî, İ'tisam: 3.

[7] Buhârî, Vudû': 71; Eşribe: 4, 10; Müslim, Eşribe: 67-69....

[8] Buharî, Rehn: 6; Tirmizî, Ahkâm:12.

[9] Talat Sakallı, Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/303-304.

Tahric:

İstinbat (hüküm, netice çıkarmak), tedrib (eğitmek) ve tevcih (yönlendirmek).
Muhaddislerin bir hadis hakkında söyledikleri "ahrecehü'l-Buharî" sözü, o hadisi insanlara açıkladı, kaynağını yani hadisin kendi yollarıyla zikreden isnadındaki ricali zikretmek suretiyle beyan etmesi anlamına gelir. Muhaddislerin bir hadis hakkında söyledikleri "harrecehü'l-Buharî" sözü de kaynağını zikretti anlamındadır.
Muhaddislerin ıstılahında "tahric" bir çok anlamlarda kullanılmaktadır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:
1- Tahric, kaynağını, çıktığı yeri insanlara açıklamak anlamına gelen "ihrac"ın müteradifidir. Muhaddisler, mesela "bu Buharî'nin ihrac ettiği bir hadistir" derler. Bunun manası, rivâyet etti ve isnadını müstakilen zikretti demektir.
2- Tahric, hadisleri kitaplardan çıkarıp rivayet etmek anlamında da kullanılmaktadır. Sehavî, tahrici, muhaddisin hadisleri cüzlerden, meşihattan, kitap vb. yerlerden çıkarması ve bizzat kendisinin hocalarından ya da akranından birinin merviyatından nakletmesi şeklinde tarif etmektedir.
3- Hadisin asli kaynaklarını göstermek ve bu kaynaklara nisbet etmek anlamında da kullanılmaktadır. Bu da hadisi müelliflerden kimlerin rivâyet ettiğini açıklamak suretiyle olur.[1] Bu tanımda geçen, hadisin kaynağını göstermek o hadisin bulunduğu kitapları zikretmek suretiyle olur. Bu tür durumlarda "Buharî bu hadisi Sahih'inde zikretti" veya "Bu hadisi Tabarânî Mu'cem'inde irad etmiştir" gibi ifadeler kullanılır.

Yine bu tanımda geçen aslı hadis kaynakları sözünden maksat ise, aşağıda açıklanacak olan kitaplardır.

1- Müelliflerinin hocalarından Hz. Peygambere uzanan isnadlarla aldıkları hadisleri topladıkları sünnet kitapları, Meselâ Kütüb-i Sitte, Muvatta, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Hakim'in Müstedrek'i ve Abdurrazzak'ın Musannaf'ı hadisin aslî kaynaklarındandır.

2- Az önce zikredilen kitaplara tabi olan sünnet kitapları, önceki kitaplardan bir kaçını bir araya toplayan Humeydî'nin el-Cem'u beynes-Sahihayn"ı türündeki kitaplar veya bazı kitapların etrafını toplayan, Mizzî'nin "Tuhfetu'l-eşref bi marifeti'l etraf" türü kitaplar veya hadis kitaplarının özetlenmesiyle oluşan kitaplardır.

3- Tefsir, fıkıh ve tarih gibi başka ilim dallarında te'lif edilmiş ve hadislerle istişhad eden kitaplar. Bu tür kaynaklar için, müelliflerin hadisleri müstakilen rivâyet etmeleri şartı koşulmaktadır. Yani o müellifin hadisleri kendinden önce yaşamış olan bir müellifin kitaplarından alması gerekmemektedir. Bu tür kaynaklara misal olarak Taberî'nin Tefsir'i, İmam Şâfiî'nin el-Ümm adlı eseri gösterilebilir. Müellifleri, bu kitapları sünnet naslarını toplamak için te'lif etmemişlerdir. Aslında bu müellifler kitaplarını başka ilimler hakkında yazmışlardır. Fakat araştırmalar içerisinde ayetlerin tefsiri, hükümlerin açıklanması ve diğer hususlarda hadisleri delil göstermektedirler. Hadisleri ele alırken, hocalarından Hz. Peygamber'e ulaşan isnadla kendilerine gelen senetlerle zikretmektedirler. Bu hadisleri önceki kitaplardan direkt iktibas etmemektedirler. İşte bunlar hadisin aslî kaynaklarıdır.

Bir kitapta bulunan hadisleri isnadları ile birlikte çıkarmak ve her bir hadisin, varsa diğer isnadlarını göstererek sıhhat durumlarına işaret etmek

gayesiyle pek çok tahric niteliğinde kitap yazılmıştır. Meselâ Irakî'nin, İmam Gazzalî'nin İhyâ'sında yer alan hadisleri “Tahricu Ehadisi'l-İhya” adlı kitabında toplamıştır. Bu kitapta bazı hadislere vakıf olmaması dolayısıyla ikinci defa, takat daha küçük bir kitap tasnif etmiş ve bu kitaba da "el-Muğni an hamli'l-isfar fi'l esrar fi tahrici mâ fi'l-İhya mine'l-ahbar” adını vermiştir. Irakî kitabında her hadisin geliş yollarını (turukunu), sahabi ravilerini, mahrecini, sıhhat ve zayıflık derecesini göstermiştir. Zeynuddin Kâsım b. Kutlubuğa da, "Tuhfetu'l-İhya fima fate min tahrici ehadisi'l-İhya" adında bir kitap tasnif etmiştir.[2] Bunların dışında kırkı aşkın tahric kitabı yazıldığı bildiriliyor.[3]

Tahric usulünü ve ilmini bilmenin hadisle meşgul olanlar için büyük önemi vardır. Çünkü tahric yardımıyla hadislerin asli kaynaklarını tesbit etme imkanına ulaşılmaktadır.[4]

---

[1] M. Tahhan, Usulu't-Tahric ve Diraseti'l-Esânid, Riyad (t.y), s. 8-9.

[2] Hacı Halife, Kesfu'z-Zunun, İstanbul 1941, 43,1, 24.

[3] Kettanî, er-Risaletü'l-Müstatrafe, Beyrut 1986, s. 185-191.

[4] Sabahaddin Yıldırım, Şamil İslam Ansiklopedisi: 6/92.

KAYNAKLAR

Bu Mukaddime'yi hazırlarken istifâde ettiğimiz kaynaklardan belli başlıları şunlardır:

el-Aclunî, İsmail İbnu Muhammed (v. 1162/1748): Keşfu'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İştehere mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut 1351.

Ahmed Muhammed Şâkir: el-Bâ'isu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hâdîs, Beyrut 1951.

Babanzâde, Ahmed Naim: Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Birinci cild, Ankara, 1957.

Çakan, İsmail Lütfi: Hadîslerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları, İstanbul 1982.

Dârâkutnî, Ali İbnu Ömer (v. 385/995): Ehâdîsu'l-Muvatta (Tahkîk: Zâhidu'l-Kevseri, Keşfu'l-Gıta ile birlikte hazırlanmıştır), Mısır, 1946.

Ebu Dâvud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 202/817): Risâletu Ebî Dâvud es-Sicistânî fi Vasfı Te'lîfihi Li-Kitâbi's-Sünen (Tahkîk: Zahidü'l-Kevserî), Mısır, 1.369.

el-Hâkim, Ebu Abdillâh Muhammed İbni Abdillâh en-Neysâbûrî (405/1014): Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut, 1935.el-Hâkim el-Müstedrek alâ's-Sahîheyn, Haydârâbâd-Deken 1335.

Hamîdullah, Muhammed: Muhtasar Hadîs Târihi ve Sahîfe-i Hemmâm İbn Münebbih, Çvr. Kemal Kuşçu, İstanbul, 1967

el-Hatîb, Muhammed Acâc: es-Sünne Kable't-Tedvîn, Kahire 1963.

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed İbnu Ali (463/1070); el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye, Mısır, 1972.

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, er-Rıhle fi Talebi'l-Hadîs, Beyrut, 1975.
el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Takyîdu'l-İlm, Daru İhyai's-Sünne 1975.Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed İbnu İbrâhim (v. 388/998): Me'âlimu's-Sünen, Humus, I969.
Hâzimî, Ebu Bekr Muhammed İbnu Mûsâ (v. 584/1118): Şurûtu Eimmeti'l-Hamse, Kahire 1357, (Makdisî'nin Şurût'u Eimmeti's-Sitte'si ile birlikte Zâhidu'l-Kevserî'nin tahkîkiyle birlikte basılmıştır).
el-Hüseynî, Abdü'l-Mecid Hâşim: el-İmâmu'l-Buhârî, Kahire, tarihsiz.
İbnu Abdilberr, Ebu Ömer Yûsuf (v. 463/1070): Câmi'u Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi, Medîne, 1968.
İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed İbnu Abdillah (v.543/1148) Ârızatu'l-Ahvazî bi-Şerhi Sahîhi't-Tirmizî, Beyrut, tarihsiz.
İbnu Asâkir, Keşfu'l-Gıta fi Fazâili'l-Mustafa, 1946, Mısır.
İbnu Hacer, Şihâbü'd-Dîn Ebu'l-Fadl Ahmed İbnu Ali el-Askalânî (v. 852/1448): Hedyü's-Sârî Mukaddimetu Feth'i'l-Bâri, Bulak 1301.
İbnu Hacer Şerhu'n-Nuhbe, Mısır, 1934.
İbnu Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, Haydarâbâd-Deken 1328
İbnu Hamza el-Hüseynî, es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid (v. 1120/1706): el-Beyân ve't-Ta'rîf fi Esbâbı Vürûdi'l-Hadîsi'ş-Şerif, Halebi 1329.
İbnu Hazm, Ali, el-Endülusî (v. 457/1064): el-İhkâm fi Usûlü'l-Ahkâm, Kahire, tarihsiz.
İbnu's-Salâh, Ebu Amr Osman İbnu Abdirrahmân eş-Şehrezûrî (v. 643/1245): Mukaddime (veya Ulumu'l-Hadîs). Matbâ'atu'l-Âmire, 1931.
Itr, Nûru'd-Dîn İbnu Muhammed: el-İmâmu't-Tirmizî ve'l-Muvâzene Beyne Câmi'ihi ve Beyne's-Sahîheyn, Mısır, 1970.

el-Kâri, Nuru'd-Dîn Molla Ali İbnu's-Sultân Muhammed el-Herevî (v. 1014/1605): el-Esrâru'l-Merfu'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a, Beyrut, 1971.
el-Kâri, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, İstanbul 1327.
Kastalânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbu'd-Dîn Ahmed İbnu Muhammed (v. 923/1517): İrşâdu's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Bulak, 1304.
Keşmîrî, Muhammed Enver (v. 1352/1933): Feyzü'l-Bâri fi Sahihi'l-Buhârî, Beyrut, tarihsiz.
Kettânî, es-Seyyid eş-Şerîf Muhammed İbnu Ca'fer (v. 1345/1926): er-Risâletu'l-Müstetrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe, İstanbul 1986.
Koçyiğit, Talât: Hadîs Istılahları, Ankara 1980.
Koçyiğit, Talât, Hadîsçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşakalar, Ankara 1969.
Koçyiğit, Talât Hadîs Usûlü, Ankara 1975.
Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdü'l-Hayy (v. 1304/1886): er-Ref'u ve't-Tekmîl fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl, 2. tab, Haleb, 1968.
el-Makdisî, Ebu'l-Fadl Muhammed İbnu Tâhir (v. 507/1113): Şurûtu Eimmeti's-Sitte, Kahire, 1345.
el-Mubârekfûrî, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahmân İbnu Abdirrahim (v. 1353/1934): Tuhfetu'l -Ahvazî bi şerhi Câmi'it-Tirmizî, Kahire, 1963.
Nevevî, Muhyi'd-Dîn Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677/1278): Şerhu Müslim, Mısır, tarihsiz.
Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lügât, Beyrut, tarihsiz.
Okiç, Tayyib: Bazı Hadîs Meseleleri Üzerine Tedkîkler, İstanbul, 1959.
es-Serahsî, Şemsü'd-Dîn Ebu Bekr Muhammed İbnu Ahmed (v. 490/1096): Usûlu's-Serahsî, Haydarâbad-Deken, 1973.

Sezgin, Fuat: Buhârî'nin Kaynakları, İstanbul, 1956.

Sibâ'i, Mustafa: es-Sünne ve Mekânetühâ fi Teşrî'i'l-İslâmî, Dımeşk 1966.

Subhi Sâlih: Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları, Çvr. Yaşar Kandemir, Ankara, 1971.

Suyûtî, Hâtimetu'l-Huffâz Celâlü'd-Dîn Abdurrahmân İbnu Ebî Bekr (v.911/1505): Tedrîbu'r-Râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî, Medîne, 1959.

eş-Şâtıbî, Ebu İshâk İbrahim İbnu Mûsâ (v. 790/1388): el-Muvâfakât fî Usûli'l-Ahkâm, Kahire. 1969.

Şeyhu'l-Emir, Muhammed: Müsnedu Şeyhi'l-Emîr Muhammed, Süleymaniye. Bağdadlı Vehbi. Nu 316.

Tehânevî, Zafer Ahmed: Yeni Usûl-i Hadîs, Çvr. İbrahim Canan, İzmir. 1982.

Zehebî, Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ahmed (v. 748/1347): Mîzânu'l-İttidal fî Nakdi'r-Ricâl, Kahire. 1963.

Zehebî Tezkîretu'l-Huffâz, Haydarâbâd. 1956.

Zürkâni, Ebu Abdillah Muhammed İbnu Abdi'l-Bâki (v. 1122/1710): Şerhu Muvatta'ı'l-İmâmı Mâlik, Kahire. 1961.[1]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 1/543-544-545-546.